Lion Feuchtwanger_GOYA

Originaali tiitel:
Lion Feuchtwanger GOYA
oder der arge Weg der Erkenntnis Greifenverlag zu Rudolstadt
*
Tõlkinud F. Kauba Kunstiliselt kujundanud H. K e r s n a

ESIMENE JAGU

1

Kaheksateistkümnenda sajandi lõpuks oli Lääne-Euroopas peaaegu kõikjal keskaeg oma aja üle elanud. Ibeeria poolsaarel, mis on piiratud kolmest küljest merega, neljandast küljest mägedega, kestis see aga edasi.

Araablaste väljatõrjumiseks poolsaarelt olid kuningriik ja kirik juba aastasadade eest pidanud sõlmima lahutamatu liidu. Võit oli võimalik ainult siis, kui kuningatel ja preestritel õnnestub Hispaania rahvaid kõige rangema distsipliiniga kokku sulatada. See oli neil õnnestunud. Nad olid ühendanud rahvad kirglikult metsikus usus troonile ja altarile. Ning see kalkus, see ühtsus oli jäänud püsima.

Kaheksateistkümnenda aastasaja lõpuks oli see ibeeria traditsioon traagiliselt ja naeruväärselt tardunud. Juba kakssada aastat tagasi oli maa suurim kirjanik ammutanud ainet sellest süngelt grotesksest püüdest püsiva poole. Jutustuses sellest rüütlist, kes ei taha loobuda vanadest, rüütellikest, mõttetuiks muutunud kommetest, oli ta loonud alatiselt püsiva võrdkuju ning tema ülimalt armastust vääriv kangelane, liigutav ja naeruväärne, oli muutunud kuulsaks üle kogu maailma.

Hispaanlased olid don Quijote üle küll naernud, kuid polnud siiski loobunud oma püüdest säilitada traditsioone. Kauemini kui kuskil mujal Lääne-Euroopas jäid poolsaarel pidama keskaegsed rüütlikombed. Sõjaline voorus, narruseni kangelaslik käitumine, piiritu naiste ümmardamine, mis tulenes neitsi Maria kultusest, need omadused jäid Hispaanias ideaalideks. Rüütellikud harjutused, ammu oma mõtte kaotanud, kestsid edasi.

Tolle sõjaka olemisega oli seotud teadmiste ja mõistuse vaevalt märgatav põlgus. Samuti ka pöörane uhkus, kuulus ja kurikuulus üle maailma, üldsuse uhkus rahvusele, üksiku uhkus oma seisusele. Isegi kristlus kaotas Hispaanias oma alandlikkuse ja oma rõõmsameelsuse ning pmandas metsiku, tusase, isandliku pitseri. Kirik muutus kõrgiks, sõjakaks, mehelikuks, julmaks.

Nii oli see maa veel kaheksateistkümnenda aastasaja vahetusel säilinud selles maailmajaos kõige vanamoelisemana. Ta linnad, ta rõivad, ta elanike liigutused ja isegi nende näoilmed tundusid võõrastele kummaliselt tardunud, mingite iidse aja Jaanustena.

Ent teisel pool põhjast piiravaid mägesid, Hispaaniast ainult nende mägedega lahutatud, asus kõige säravam, arukam maa kogu maailmas: Prantsusmaa. Ja üle mägede tungis vaatamata kõigile tõkkeabinõudele tema mõistus ning elavus. Tardunud välise kesta all muutusid, ehkki väga pikkamisi, ka poolsaare elanikud.

Hispaania üle valitsesid tollal võõrad kuningad, prantsuse päritoluga valitsejad — Bourbonid. Hispaanlased võisid neid küll sundida endiga kohanduma, nii nagu nad olid varematel aegadel sundinud hispanisee-ruma Habsburge, Hispaania aadel aga õppis prantsuse kuningate ja nende prantsuse kaaskonna kaudu tundma võõraid kombeid ja mõned õppisid neid armastama.

Samal ajal kui aadelkond aegamisi muutus, hoidis üldsus kõigest hoolima'ta vanast visalt kinni. Tõsise aplusega võttis rahvas omaks need õigused ja kohustused, millele suured isandad olid juba käega löönud. Härjavõitlused olid minevikus olnud kõige suursugusemaks spordiks, suuraadli eesõiguseks. Nii osavõtt härjavõitlusest kui ka selle jälgimine olid aadlike eesõigused. Nüüd aga, kuna grande'd härjavõitlustega enam ei tegelnud, võttis rahvas selle metsiku kombe seda kirglikumalt omaks. Ja kui suurnikud oma kombeis järele andsid, muutusid rahva käitumisreeglid seda rangemaks. Kingsepad panid rõhku sellele, et näida väikeaadlina, hidalgo'dena, ja rätsepad tervitasid üksteist keerukate tiitlitega. Don Quijote oli läinud erru, don Quijote oli muutunud Versailles' elegantseks isandaks;

nüüd võttis rahvas omaks tema kilbi ja vanadusest nõdra lahinguratsu. Sanoho Panza muutus don Quijoteks, kangelaslikuks ja naeruväärseks.

Sealpool, teisel pool Püreneesid, lõi prantsuse rahvas oma kuningal pea otsast, ajas oma suured isandad välja. Siin, Hispaanias, jumaldas rahvas oma monarhe, olgugi et need olid prantsuse päritoluga ja ülimal määral ebakuninglikud. Kuningas jäi rahvale kuningaks, grande jäi rahvale grande'ks; ning samal ajal kui grande'd ikka enam ja enam prantsuse kombeid omaks võttes olid leppinud juba sellega, et isegi vabariikliku Prantsusmaaga lepingulisse vahekorda astuda, võitles hispaania rahvas vaimustatult edasi jumalasalgajate prantslaste vastu ning laskis end surnuks lüüa kuninga, oma grande'de ja oma preestrite eest.

Kahtlemata oli neid, kes
vastuolu endas tundsid.
Südames küll võitlesid nad
vana — uue kombe vahel,
tunde — arusaama vahel
kirglikult ja valuliselt,
mõnikord ka võidurikkalt,
aga seda mitte ikka.

2

Doha Cayetana, kolmeteistkümnes hertsoginna de Alba, andis oma Madriidis asuvas palees teatriõhtu sõpradele. Üks Pariisi rojalistlike näitlejate trupp, kes oli sunnitud põgenema vabariigi terrori eest üle Püreneede, esitas kirjanik Berthelini näidendit «Marie-Antoinette'i märtrisurm», draamat, mis vaatamata oma kaasaegsele sisule oli hoitud klassikalises stiilis.

Pealtvaatajad — neid ei olnud palju, peamiselt kõrgaadlisse kuuluvad isandad ja daamid — kadusid saali avarusse, mis oli valgustatud tagasihoidlikult, et laval toimuv tegevus oleks paremini nähtav. Suursuguselt ja ühetooniliselt kõlasid lavalt alla kuuejalgsed jambid; nende üllas prantsuse keel ei olnud hispaania kõrvadele

mitte alati täiesti arusaadav, saalis oli soe, kuulajaid valdas nende mugavates toolides vähehaaval melanhoolne, mõnus unisus.

Kuninglik märter jagas nüüd laval suursuguseid õpetusi neljateistkümneaastasele Madame Royale'ile ja üheksa-aastasele kuningale Louis Seitsmeteistkümnendale. Siis pöördus ta oma nao, printsess Elisabethi poole ja tõotas, et kannatab kõik, mis temaga iganes juhtub, meelekindlusega, mis on tema tapetud abikaasa Kuueteistkümnenda Louis' vääriline.

Hertsoginna de Alba ei olnud senini veel ennast .näidanud. Küll aga istus esimeses reas tema mees marqués de Villabranca, kes vastavalt tavale oli oma rohketele tiitlitele võtnud lisaks ka veel naise tiitli. Vaikne elegantne härra, pigemini kõhetu, kuid täidlase näoga, vaatas oma kaunite tumedate silmadega järelemõtlikult kuivetut näitlejannat, kes seal üleval sentimentaalseid, pateetilisi värsse deklameeris, teeseldes, nagu oleks ta surnud Marie-Antoinette. Hertsog Alba oli kaunis hell keskpärase, mitte esmaklassilise kunsti suhtes ja suhtus juba ette skeptiliselt. Kuid tema armas hertsoginna oli selgitanud, et leina tõttu, mille kuningakoda oli kuninganna Marie-Antoinette'i jubeda surma puhul ette kirjutanud, olevat elu Madriidis surmavalt igavaks muutunud ja et ta peab midagi ette võtma. Niisuguse näidendi lavastamine nagu «Märtrisurm» toob elu majja ja näitab osavõttu leinast Prantsusmaa kuningate hukkumise puhul. Hertsog sai väga hästi aru, et tema naine, kes oli oma tujukuse poolest kuulus kõigis Euroopa kuningakodades, tunneb oma Madriidi palee avaras üksinduses igavust; ta oli pikemata nõustunud ja talus nüüd seda etendust, leebe ja skeptiline.

Tema ema, kümnenda marqués de Villabranca lesk, istus tema kõrval loiult kuulatavana. Küll on see habsburglanna seal laval lärmakas ja pisaraterohke! Ei, Marie-Antoinette oli olnud niisugune. Marquésa de Villabranca oli teda omal ajal Versailles's näinud ja temaga kõnelnud. Habsburgide ja Bourbonide soost Marie-Antoinette oli tollal šarmantne daam, rõõmsameelne ja armastusväärne, võib-olla et mõnevõrra liiga silmatorkav ja liiga lärmakas. Ent lõpuks oli ta ju

10

ainult habsburglanna ja tal puudus Villabrancade tagasihoidlik väärikus. Marie-Antoinette'i suhted aga oma sõnaahtra, tagasihoidliku Louis'ga, kas ei sarnanenud need Cayetana de Alba suhetele tema don Josega? Vargsi vaatas ta oma poega — see oli tema lemmik-poeg, õrn ja nõrk —, ning kõik, mida ta nägi ja läbi elas, selle kandis ta üle pojale. Poeg armastas oma naist, ja see oli selge igaühele, kes seda naist korragi oli näinud. Ent väljaspool kahtlust oli ka see, et ta elas oma naise varjus, maailmale oli ta hertsoginna Alba mees. Ah, ainult vähesed tundsid tema poega Josed. Nad nägid ja kiitsid tema vaikset suursugusust. Paraku tema seesmist musikaalsust, tema hinge imeväärset harmooniat tundsid vähesed, tema nainegi teadis sellest liiga vähe.

Üleval laval oli nüüd revolutsioonitribunali eesistuja, brutaalne mees, et kuningannale kohtuotsust kuulutada. Enne aga heitis ta kuningannale veel kord ette kõiki tema häbitegusid, loetledes kohutavaid kuritegusid samavõrra rumala kui vastiku nimistu järgi.

Avarasse tooli kadunult istus hiilgavas saadikumundris igerik ja kuivetanud monsieur de Havre, kes esindas vabariiklaste poolt vangistatud väikese kuninga nimel Veronast Prantsusmaad valitsevat troonipärijat. Ei ole kerge valitseda maad, millest ei omata ühtki ruuttolli, veel raskem on olla säärase regendi saadik. Monsieur de Havre oli vana diplomaat, ta oli aastakümnete vältel esindanud Versailles' hiilgust, ta kohanes vaevaliselt oma uue, haletsemisväärse olukorraga. Teated, mida ta oma isanda, regendi ülesandel Madriidi kuningakojale edasi andis, mõnikord väga kõrgelennulised, kõlasid kummaliselt mehe suus, kelle diplomaadimunder oli viledaks kulunud ja kes ilma Hispaania kuningakoja toetuseta ei oleks suutnud oma lõunasöökigi kinni maksta. Seal istus siis monsieur de Havre, kattes kuue armetumaid

kohti paraadkübaraga, tema ahtake, kahvatu, kena kuueteistkümneaastane tütar Genevieve ta kõrval. Ka Genevieve'ile oleksid uued rõivad hädasti ära kulunud nii Prantsusmaa kui ka tema isiklikes huvides. Ah, oldi alla käinud. Tuli olla rõõmus, kui hertsoginna Alba sind külla kutsus.

11

Üleval laval oli tribunali eesistuja kuninglikule kannatajale surmaotsuse teatavaks teinud, ning see vastas, ta igatsevat selle järele, et oma abikaasaga ühineda. Kuid nii kergeks talle suremist ei tehtud; just vastupidi — jumalavallatud kaabakad olid veel viimase teotuse välja mõtelnud. Marie-Antoinette olevat, selgitas, ikka värssides, kohutav mees laval, Prantsusmaad oma ohjeldamatu liiderlikkusega maailma silmis alandanud, seepärast olevat rahva tahe, et tema ise alandatuna, nabani paljastatuna, hukkamispaigale viidaks.

Pealtvaatajad olid ohtralt lugenud sõnumeid jubedast sündmusest, ent see oli uudis. Hirmujudinad seljal ja kõditatud enesetundega jäid nad kuulatama, nad raputasid endilt unisuse ning näidend jõudis lõpule üldise tähelepanu saatel.

Nüüd sulgus eesriie, kostis viisakas käteplagin. Külalised tõusid püsti, rõõmsad, et said oma liikmeid liigutada, ja kõndisid läbi saali.

Süüdati rohkem küünlaid. Nüüd võis näha, kes seal kõik viibisid.

Torkas silma mees, kes vaatamata oma hoolikale ja isegi kallihinnalisele rõivastusele nende hoolitsetud härrade ja daamide seas mõnevõrra kohmakana eraldus. Ta ei olnud suur, tema silmad asetsesid sügaval raskete laugude all, alumine huul oli täidlane ja jõhkralt ette lukkunud, nina tungis sirgelt, lihavalt ja lamedalt laubast otse välja, pea oli kuidagi lõvisarnane. Ta lentsis läbi saali, peaaegu kõik tundsid teda ja vastasid tema tervitusele lugupidavalt. «On väga armas teid näha, don Francisco,» kuulis ta taas ja taas.

Don Francisco de Goyal oli hea meel, et hertsoginna Alba teda nende valitud külaliste sekka oli kutsunud; ta tundis rõõmu lugupidamisest, millega teda austati. See oli olnud pikk tee Fuendetodose küla talutarest siia, Alba paleesse, see ei olnud kerge tee, kuid siin ta oli, too väike Francho, nüüd kuninga maalikunstnik, Pintor de Cámara, ja kui ta neid suuri daame ja härrasid portreteeris, jäi küsimus lahtiseks, kes kellele teenet osutas.

Ta kummardas sügavalt vanale marquesa de Villa-brancale.

12

«Kuidas meeldis teile näidend ja etendus, don Francisco?» küsis too.

«Ma ei suuda endale ette kujutada,» vastas Goya, «et kuninganna Marie-Antoinette võis nõnda kõnelda. Ja kui see siiski oli nii, siis tunnen ma tema surmast vähem kahju.»

Marquesa naeratas: «Kõigest hoolimata on kahju,» arvas ta, «et majesteedid kohal ei olnud.»

E.nt tema toonis kostis kerget kelmikast, ta vaatas oma ilusate silmadega don Franciscole häbenematult otsa, lai, ahtahuuleline suu pisut naerul. Ka Goya naeratas ja mõtles endamisi edasi, mida marquesa ütlemata jättis, ja nimelt, et Hispaania Bourbonid oleksid arvatavasti ebameeldivat kihelust tundnud, kui nad oleksid pidanud kogu õhtu kuulama, milline saatus oli tabanud nende Prantsusmaa sugulaste kaelu.

«Millal te lõpuks mind maalite, don Francisco?» jätkas marquesa. «Ma tean, ma olen vana naine ja teil on parematki teha.»

Goya vaidles sellele vastu kirglikult ja veendumusega. Marquesa oli vaatamata oma viiekümne viiele aastale ikka veel ilus, tema ümber hõljus äsja möödunud elamusrikka elu hõng. Goya nägi enda ees palju-teadvat, leplikult resigneerunud nägu, ta nägi lihtsat kallihinnalist tumedat kleiti, õrna valget salli, mille vahelt üksik roos

esile tungis. Marquesa oli täpselt niisugune, missugusena tema oma nooruse unenägudes oli kujutlenud suurt daami. Ta tundis rõõmu kord marquesa't maalida.

Mayordomo palus seltskonna suurde vastuvõtusaali, kus hertsoginna neid ootavat. Goya saatis marquesa't Pikkamööda kõndisid nad läbi maalidegalerii, mis ühendas teatrisaali vastuvõturuumiga. Seal rippusid vanade hispaania, flaami, itaalia meistrite valitud pildid, ja oli raske mööduda nendest piltidest, igast üksikust neist, peatumata nende ees; nii jõuliselt säras seintel küünalde võbisevas valguses ammu möödunud elu.

«Ma ei saa sinna midagi parata,» ütles marquesa Goyale, «ent ma armastan oma Raffaeli. Kõigest, mis siin ripub, on mulle «Püha perekond» kõige armsam.»

13

Goya, vastupidi üldiselt valitsevale hinnangule, ei olnud Raffaeli austaja, ta valmistus vastama midagi sõbralikku, ei millekski kohustavat.

Kuid juba olid nad jõudnud galerii kääruni ja läbi suure vastuvõtusaali tiibukse nägid nad Cayetana de Albat. Ta istus vana kombe kohaselt madalal, vaipadega kaetud poodiumil, mida ülejäänud saalist eraldas laia avausega väike võre, ta ei kandnud moodsat rõivastust nagu ülejäänud daamid, vaid vana tegumoega hispaania kleiti. Marquesa naeratas. Niisugune oli dona Cayetana: ta võttis Prantsusmaalt, mis Prantsusmaal head oli, kuid ta ei püüdnudki salata, et ta oli hispaanlanna. See oli dona Cayetana õhtu, kutsed olid laiali saadetud tema enda ja mitte tema ning ta abikaasa nimel, keegi ei tohtinud talle pahaks panna, kui ta õhtu kava esimesele, prantsuse osale ka teise, hispaania osa järgneda laskis. Kuid esineda omaenda majas õhtuseltskonna keskel hispaania rõivais, peaaegu nagu mingi maja, taoline efekt oli nagu pisut liiga 'tähelepanu äratav.

«Tal on alati uued ideed, sel meie dona Cayetanal,» ütles marquesa don Francisco poole pöördudes. «Elle est chatoyante,» jätkas ta prantsuse keeles.

Goya ei vastanud. Ta seisis sõgedana, sõnatult ukse juures ja põrnitses üksisilmi, liikumatult Cayetana de Albat. Too kandis hõbehallil kleidil musta pitsi, pruu-nikasvalgelt helendas ovaalse näo soe minkimata kahvatus, must säbrus juus, kõrgest kammist kroonitud, raamis seda lopsakalt; pisitillukestena, elegantsetena oma teravaninalistes kingades, vaatasid laialtlangeva seeliku alt välja jalad. Naeruväärselt väike, valge villase karvaga koer istus tema süles. Dona Cayetana silitas teda vasaku, kinnastatud käega. Parem käsi aga, paljas, ahtake, lihav, lapselik, lamas pooleldi toolileenil ja hoidis loiult, teravate, kergeltavatud sõrmede vahel kallihinnalist, peaaegu suletud, allapoole pööratud lehvikut. Kuna Goya ikka veel vaikis, mõtles marquesa, et Goya ei saanud tema prantsuse keelest aru ja tõlkis: «Ta sillerdab nagu kass.»

Don Francisco aga põrnitses üha edasi. Ta oli hert-soginnat sageli kohanud, ta oli hertsoginnast ükskõikselt

14

portree maalinud; portreest ei saanud ka mingit õiget asja, ta oli mänglevalt kasutanud galantsetes kergemeelsetes visandites, mida ta kuninglikele lossidele määratud gobeläänide tarvis valmistas, selle suure daami nägu, kellest Madriid nii palju ja nii meelsasti rääkis. Nüüd aga ei tundnud Goya teda ära, niisugusena ei olnud Goya teda kunagi näinud, ning oli siis see tõepoolest Cayetana de Alba?

Goya põlved värisesid. dona Cayetana iga juuksekarv, tema naha iga poor, tugevad kõrgel asetsevad silmakulmud, pooleldi paljastatud rinnad mustade pitside all, kõik äratas temas piiritu kire. , Marquesa sõnad jäid talle kõrvu kõlama, ilma et ta nende mõtet õieti oleks taibanud; ta vastas mehaaniliselt: «Jah, ta on värskendavalt sõltumatu, meie dona Cayetana, hämmastavalt hispaanialik.»

Ta seisis ikka veel uksel, silmad naise küljes kinni. Nüüd aga tõstis dona Cayetana pea tema suunas. Nägi ta teda? Vaatas ta midagi nägemata temast üle? dona Cayetana jätkas kõnelust ja silitas vasaku käega väikest koera edasi. Samaaegselt aga tõstis parem käsi lehviku, lõi selle täiesti lahti, nii et sai nähtavaks lehviku pilt — lauljaga, kes rõdu poole üles laulis — sulges lehviku ning lõi selle uuesti lahti.

Rõõmus kohkumus halvas Francisco hingamise. Oli olemas lehvikukeel, millega maja'd, tüdrukud rahva seast, kirikutes, avalikel pidustustel, kõrtsides, end tundmatuile arusaadavaks tegid, ja signaal, mis tuli sealt ülevalt poodiumilt, oli tugev julgustus.

Võib-olla oli vana marquesa vahepeal edasi kõnelnud, võib-olla oli ta marquesa'le ka vastanud. Ta ei teadnud seda. Nüüd igatahes hülgas ta marquesa järsult, ebaviisakalt, ja läks läbi saali hertsoginna poole poodiumile. Kõikjal kõlasid summutatud hääled, naer, taldrikute ja klaaside klirin. Sellal tungis läbi kerge müra poodiumilt hääl, mõnevõrra kalk, kuid sugugi mitte kile hääl, väga noor hääl, tema hääl.

«Kas ei olnud ta kõike kokku võttes veidi rumal, too Marie-Antoinette?» küsis hertsoginna ja kuna ta ilmselt taipas, mil määral need julged sõnad võõrastust tekitasid, selgitas ta sõbraliku pilkega: «Ma

mõtlen muidugi Antoinette'i monsieur Berthelini näidendist.»

Nüüd oli Goya poodiumil.

«Kuidas meeldis teile meie näidend, señor de Goya?» küsis hertsoginna. Goya ei vastanud. Ta seisis seal ja silmitses doña Cayetanat, muule tähelepanu osutamata. Goya polnud enam noor, ta oli nelikümmend viis aastat vana ega olnud ilus. Ümmargune nägu lameda lihava ninaga, sügaval asetsevate silmadega ja lopsaka, esiletungiva alahuulega oli eriskummaliselt pärjatud tihedaist, moodsalt puuderdatud juustest, tema keha, pingul elegantse kuue all, kaldus tüsedusele. Kogu see lõvinäoga mees mõjus just oma hoolitsetud välimuse tõttu kohmakana, talupojana ülimoodsas õuerõivastuses.

Goya ei teadnud, kas ta lõpuks siiski ehk ei vastanud, ei teadnud, kas teised olid kõnelnud. Ent nüüd kostis uuesti vapustav hääl pruunikasvalgest, kõrgist, tujukast näost.

«Meeldivad teile minu pitsid?» küsis see. «Marssal Alba võttis need saagiks kolmsada aastat tagasi Flandrias või Portugalis, ma ei mäleta enam.»

Goya ei vastanud.

«Mida te veel minu juures avastate?» jätkas hertsoginna. «Te maalisite mind, te peaksite mind tundma.»

«Portreest ei tulnud välja midagi,» paiskus Goya rinnast, tema hääl, muidu kõlav ja painduv, oli kähe ja sobimatult vali. «Ka näod gobeläänidel ei ole muud kui ainult lapsemäng. Ma tahaksin veel kord katsetada, doña Cayetana.»

Hertsoginna ei vastanud ei jah ega ei. Ta vaatas Goyale otsa, tuhmilt helkiv nägu liikumatu, aga tumedad, metalsed silmad pärani ja tungivalt temale suunatud. Kolm silmapilku vaatles ta Goyat nii ja selle ainult kolm silmapilku kestva igaviku vältel olid nad inimestest tulvil ruumis ainult kahekesi.

Kuid doña Cayetana murdis järsult tolle hurmava ühtekuuluvuse. Ta mainis möödaminnes, et lähemal ajal ei olevat tal kahjuks aega ta ees istuda; ta olevat tegevuses Moncloas asuva maamaja ehitamise ja sisustamisega. Sellest projektist räägiti Madriidis palju; hertsoginna, võisteldes Prantsusmaa surnud kuningannaga,

tahtis ehitada endale oma Trianoni, väikese lossi, et seal vahetevahel paar päeva üksinda veeta, mitte perekonna-, vaid oma isiklike sõpradega.

Ometi võttis ta kohe endise tooni. «Kas te ei tahaks vahepeal mulle midagi muud maalida, don Francisco?» küsis ta. «Võib-olla lehviku? Kas te ei tahaks mulle maalida «El Abate y la Maja»?»

«El Fraile y la Maja» — «Munk ja tüdruk» — oli aga Ramón de la Cruzi vahemäng, lühike julge komöödia, mis avaliku ettekande jaoks küll keelatud, kuid ühel salajasel asjaarmastajate etendusel siiski oli lavastatud.

Hertsoginna Alba palus õuemaalikunstnikku Francisco de Goyat maalida endale lehviku. Selles ei olnud midagi ebatavalist, sageli laskis mõni daam endale lehviku maalida. Doña Isabel de Farnesio oli kuulus oma rohkem kui tuhandest lehvikust koosneva koguga. Poodiumil ei toimunud midagi silmatorkavat. Ent sellest hoolimata valdas ümberringi kõiki tunne, nagu . elaksid nad kaasa mingile jultunud, lubamatule vaatemängule.

«Vaene don Francisco,» mõtles all saalis vana marquésa; tema vaimusilma ees seisis Rubensi maal, mida ta just nüüdsama oli pildigaleriis näinud: Herkules, keda Omphale ketrama sunnib. Vana daam pani rõhku headele kommetele, kuid ta ei pannud pahaks maalijale, pealegi ainsale kodanlasele selles grande'le seltskonnas, et see teda nii kasvatamatult seisma oli jätnud. Ka oma poja naisele ei pannud ta eriti pahaks, et see ennast nii kahtlasel ja isegi häbitul kombel lõbustas. Ta sai aru doña Cayetanast, ta oli ise palju läbi elanud, ta armastas elu. Tema poeg, kes oli nõrk ja õrn, vajas tugeva jõe juurdevoolu, et oma elu peenikest niret toita, oli hea, et see naine tema kõrval seisis, selle naise nõrkustele tuli läbi sõrmede vaadata. Hispaania vanad aadlisuguvõsad olid hukkumisele määratud, mehed muutusid üha õrnemaks ja jõuetumaks, ning kõik, mis veel jõulisena püsis, see oli naistes, nagu näiteks selles, tema armsa poja naises, kes seal üleval nii jultunult ja võluvalt mängis maalikunstnikuga, ühega selle maa vähestest meestest.

17

Hertsog Alba isë jälgis oma suurte järelemõtlikkude silmadega mängu, mida tema naine maalijaga mängis. Seal istus tema, don José Alvarez de Toledo, Berwicki ja Alba kolmeteistkümnes hertsog, üheteistkümnes marqués de Villabranca ja paljude teisite tiitlite omanik; kuningriigi saja üheksateistkümne grande seas oli ainult kaks oma kõrgelt seisuselt temaga võrdset, ta oli: õnnistatud kõigi selle maailma õnneandidega. Seal ta siis istus, kõhetu, suursugune, väga elegantne, ega tundnud tarvidust end segada selle maailma saatusse, milleks talle oleksid andnud õiguse tema päritolu ja omandatud nimi, Alba kuulus, uhke, sünge nimi,. Flandrias veel tänagi kardetud. Pigemini oli see Alba väsinud oma tiitli ülevusest ja paljust mõtlemisest elir komplitseeritud nähtuste üle, ta ei tundnud himu kellelegi midagi ette kirjutada Või keelata. Tõeliselt õnnelikuna tundis ta end ainult siis, kui ta muusikat kuulas või ise muusikaga tegeles. Kui asi puutus muusikasse, siis tundis ta endas jõudu ja ta oli kuningale kohkumatult vastu hakanud, kui see oli keeldunud Coliseo del Principe ooperit edasi abistamast; ta oli tookord: võtnud väljakutsuvalt ooperi ülalpidamise enda kanda, kuni kuningas talle selle ära keelas. Nüüd siis silmitses ta oma ilusat hertsoginnat ja vaatas, kuidas see maalikunstnikule sööda ette heitis. Ta oli teadlik selles, et tema jõud oli tühine, et Cayetana tundis ennast ligi-tõmmatuna don Franciscost, kes oli kunstnik ja mees. Dona Cayetana oli temasse, hertsogisse, kiindunud, kuid: ta tundis selgelt, et see kiindumus ei olnud vaba kaastundest, kunagi ei olnud Cayetana teda niisuguse pilgu vääriliseks pidanud kui see, millega ta don Franciscole otsa oli vaadanud. Teda valdas mingi vaevaltmärgatav kurbus. Kui ta üksi jääb, võtab ta oma viiuli ja peseb hinge Haydni või Boccheriniga «Marie-Antoinette'i märtrisurmast» ja sellele järgnenust puhtaks. Ta tundis endal ema õrnalt hoolitsevat vaadet; peaaegu märkamatu naeratusega pööras ta pea ema poole. Nad mõistsid

teineteist sõnadeta, marquésa teadis, et poeg ei ole poodiumil olevale naisele selle mängu pärast pahane.

Goya, seistes poodiumil, taipas äkki, et doha Cayetana enam temaga ei tegele, ja teadis, et hertsoginna

18

talle sellel õhtul enam otsa ei vaata. Ta lahkus ebasündsalt vara.

Väljas võttis teda vastu ebasõbralik ilm, üks neist ebameeldivatest Madriidi jaanuariõhtutest, täis tuult ja lumeräitsakatega segatud vihmavalanguid. Tema tõld livreedesse rõivastatud teenritega ootas, see kuulus juba õuemaalija seisuse juurde, kui ta hertsoginna Alba juurde külla oli kutsutud. Kuid oma inimeste hämmastuseks saatis ta tõlla minema. Ta eelistas jalgsi koju kõndida, ja too kokkuhoidlik mees ei pööranud tähelepanu sellele, et tema kõrge siidkübar ja kingad võisid selle tõttu kannatada.

Ohjeldamatult, meelitavalt, väljakutsuvalt ja hirmuäratavalt seisis lähem tulevik ta ees. Alles kaks päeva tagasi kirjutas ta oma sõbrale Martin Zapaterile Sara-gossasse, kui hästi nüüd lõpuks ometi olevat korrastatud tema asjad, ja see vastas tõele. Ei olnud enam tülisid oma naise Josefaga; ta tundis rõõmu oma lastest; paljudest lastest, keda naine oli talle sünnitanud, oli, tõsi küll, ainult kolm ellu jäänud, kuid need olid kenad, terved lapsed. Tema naise vend, väljakannatamatu Bayeu, kuninga esimene maalikunstnik, ei seganud end enam tema kunsti ja elukommetesse, nad olid ära leppi-nud, pealegi kannatas Bayeu raskelt maohaiguse all ja ei pea enam kuigi kaua vastu. Ka ei kurnanud teda, Franciscot, tema suhted naistega enam nii ägedalt kui varem; Pepa Tudõ, kellele kuulus tema poolehoid juba kaheksa kuu vältel, oli mõistlik. Raskest haigushoost, mis teda aasta eest nuhtles, oli ta võitu saanud, ja ta oli kõva kuulmisega ainult siis, kui ta seda tahtis. Ka tema rahaline olukord ei olnud halb. Majesteedid näitasid igal võimalusel, kui kõrgelt nad teda hindasid, sedasama tegi ka don Manuel, Alcudia hertsog, kuninganna soosik, ja kõik, kes Madriidis kas raha või nime näol endast midagi kujutasid, tunglesid, et endid tema poolt portreteerida lasta.

«Tule peatselt, mu südame Martin,» oli ta lõpetanud oma kirja, «ja vaata ise, kui endaga rahulolevalt ja heades tingimustes elab sinu igavene sõber, sinu väike Francho, Francisco de Goya y Lucientes, Akadeemia liige ja õuemaalija.»

19

Kirja aga märgistas ta üleval ja all ristimärgiga, et tema õnn kestaks, ja järelmärkuses oli ta palunud sõpra püstitada del Pilari neitsile kaks mitmenaelast küünalt, et see talle tema õnne alal hoiaks.

Ent ristimärgid ja küünlad ei aidanud, ja mis kahe päeva eest oli tõde, ei olnud seda enam täna. Naine poodiumil oli paisanud kõik segi. Oli olnud õndsalik tunda endal suuri, metalseid silmi tujukast, kõrgist näost, uus elu oli tema üle ujutanud. Kuid ta teadis: mis on hea, see nõuab ka tasu, ja mida parem, seda kõrgemat. Ta teadis, et tal tuleb selle naise pärast võidelda ja kannatada, sest oldi ühtepuhku ümbritsetud halbadest vaimudest, ning kui sellele tähelepanu ei osutatud ja end ettevaatamatult oma soovide ja unelmate «hooleks jäeti, siis tungisid koletised inimesele kallale.

Tol korral oli ta näinud halvasti. Ta oli teinud naisest tujuka nuku. Seda ta oli, muuseas; kuid seda muud, mis oli selle varjus, seda ta tollal ei näinud. Ja sealjuures ei olnud ta ka juba siis halb kunstnik, oli igal juhul parem kui kõik teised, kui ka need mõlemad, kes temast õukonnas eespool seisid, Bayeu ja Maella. Need olid võib-olla rohkem õppinud oma Mengsilt ja oma Winckelmannilt, temal oli aga parem silm ning õpetajateks Velazquez ja loodus. Ja ometigi oli ta olnud käpard. Ta oli näinud inimeses ainult selget, arusaadavat, ent mitmekesist ja ebamäärast, mis peitub igas inimeses, seda kardetavat, seda ei olnud ta näinud. Tõeliselt oli ta maalima hakanud

alles viimastel aastatel, õieti alles paar kuud tagasi, oma haigusest alates. Ta oli pidanud elama rohkem kui nelikümmend aastat vanaks, enne kui alles hakkas taipama, mida õieti tähendas maalikunst. Ent nüüd oli ta sellest aru saanud, nüüd töötas ta iga päev mitmeid tunde. Ja nüüd pidi see naine vahele tulema. Ta on suurepärane naine, ning see kujuneb suurepäraseks elamuseks ja ta hakkab temale, Goyale, palju peavalu tegema ning tema tööaega ja -vaimu varastama. Ta needis ennast ning teda ja saatust, et tal dona Cayetana eest nii kallilt maksta tuleb.

Läbi lumesaju kostis õrn helin, ja siis nägi ta, kuidas

20

keegi preester ja kooripoiss kõige pühamaga raju-ilmast läbi rühkisid, olles nähtavasti teel mõne surija juurde. Tasa vandudes tõmbas ta taskust taskurätiku, laotas selle lögasse ja põlvitas sellele, nii nagu seda nõudsid komme, inkvisitsioon ja tema süda.

See, et ta kohtas püha monstrantsi, mis oli teel surija juurde, oli halb enne. See lugu tolle naisega tal hästi ei lõpe. «Parem juba üheksa-aastasele härjale ummiktänavas tee peale ette jääda,» nuras ta endamisi, «kui mõnele naisele, kui sul on himur süda.» Ta pärines rahva seast, ja tema sisemus oli tulvil vanu rahva ütlusi ja arvamusi. Ta nohises vihaselt läbi nina, kui ta end ilmast läbi surus, piki majade müüre, sest keset tänavat oli pahkluudeni ulatuv löga. Kõikjal aina pahandused. Seosetult jooksis tema mõte monsieur de Havrele, prantsuse saadikule. Goya oli tema portree maalinud ja prantslane ei olnud selle eest maksnud. Pärast seda, kui ta arve juba kolmandat korda oli esitanud, anti talle õukonnas veel pealegi märku, et seal ei nähta meelsasti, kui prantslasest härrat edaspidi tülitatakse. Franciscol oli tellimusi nii palju kui ta tahtis, kui aga asi jõudis tasusaamiseni, esines sageli raskusi. Väljaminekud aga suurenesid. Tõld ja hobused olid kulukad, teenijad jultunud ja nõudsid ikka rohkem, pealegi varastasid nad, kuid pole midagi parata, õuemaalija pidi nooblilt esinema. Kui tema õnnis isa teaks, et tema, väike Francho kulutab kahe päevaga niisama palju kui kogu Goyade perekond Fuendetodoses aasta vältel tarvitas, ta keeraks end hauas ümber. Kuid kas polnud see suurepärane, et tema, Francisco, võis endale niisuguseid kulutusi lubada? Ja muhelus libises üle ta näo.

Ta oli oma maja ees; sereno, majadeploki valvur, avas talle ukse. Goya läks üles, viskas märjad rõivad ült, heitis voodisse. Ent ta ei suutnud magada. Hommiku-kuues läks ta oma ateljeesse. Oli külm. Kikivarvul hiilis ta läbi koridori. Teenri Andreo ukse prao vahelt paistis valgus. Goya koputas; kui poiss juba oma viisteist reaali palka saab, võib ta vähemalt tulegi süüdata. Vastumeelselt tegi pooleldi rõivastatud inimeseloom, mis tal kästi.

21

Goya istus ja vaatas tulle. Varjud ronisid seinapidi üles ja alla, pentsikud, õudusttekitavalt külgetõmbavad, ähvardavad. Ühel seinal rippus gobelään, mis ku-jutas pidulikku rongkäiku, loitlev valgus kiskus sellest välja üksikuid osi, hiiglasliku pühaku, keda kanti kõrgendatud alusel, metsiku, kirgliku rahvahulga nägusid. Lõuahabemega kardinal, kes, Velázquezi poolt maalituna, vaatas teiselt seinalt süngete, mõnevõrra igavust tundvate silmadega, muutus tontlikuks selles hubi-nas, ja isegi püha neitsi igivana pruunjasmust puukuju, kandiliselt veetlev virgen de Atocha, Francisco kaitsepühak, muutus pilkavaks ja ähvardavaks.

Goya tõusis püsti, sirutas end ja kiskus enda tugeva õlaliigutusega unelmatest lahti. Jooksis siia ja sinna. Võttis liiva, puistas seda lauale.

Liiva sisse joonistama
hakkas Goya. Sellest valmis

paljas naine; ristijalu
maas ta loiult konutamas.
Liiva sisse tagasi ta
pühkis Goya, tegi teise,
alasti ka see ja tantsiv.
Liiva sisse tagasi ka
selle pühkis Goya. Tegi
uue. Sirgelt astus see ja
uhkelt kruusi pea peal kandis.
Seegi kadus jälle liiva.
Goya haaras krihvli kätte.
Peagi valmis neljas naine.
Kõrget kammi kandis see ja
ta mantilla mustad pitsid
katsid naise valge keha
alastuse. Goya ohkas,
nohisedes läbi nina.
Vaatas vihaselt ta joonist
ja siis rebis selle puruks.

3

Ta töötas. Lõuendilt vaatas alla väga ilus daam, piklik nägu kergelt maskitaoline ja pilkav, silmad kaugel eemal seisvad ja kõrgete kulmude all, lai suu, ahta ulaja tugeva alahuulega, kokku surutud. Juba kolm korda oli daam temale poseerinud. Peale selle oli Goya temast veel mitmesuguseid visandeid teinud. Nüüd töötas ta pildi viimistlemise kallal. Ta oli oma käsitöös kindel ja kiire töömees. Selle portree kallal töötas ta juba neljandat nädalat, kuid see ei tahtnud ega tahtnud õnnestuda.

Sealjuures oli kõik «õige». See oli too daam, keda ta tahtis kujutada, Goya tundis teda hästi ammust ajast, ta oli seda daami mitu korda maalinud, see oli tema sõbra Miguel Bermüdeze naine. Kõik oli seal, see varjatud, pilkav, sügavalt riuklik, mida ta oma daamiliku maski taha peitis. Ent midagi vaevalt tajutavat puudus, ja see vaevalt tajutav oli Goya suhtes otsustav. Goya oli teda näinud ühes seltskonnas don Manueli, Alcudia hertsogi, kõikvõimsa soosiku juures, kelle isiklik sekretär oli Miguel Bermüdez, ta kandis siis valge pits-koega kaetud helekollast kleiti, ja siis äkki oli Goya näinud teda täielikult, oli näinud seda laialivalguvat, hämmeldavat, kuristikusügavat, millest oleneb kõik. Mingi teatud hõbedane helk oli hõljunud sellel ilmutusel. Tol korral, nähes toda dona Lucia Bermüdezt, helekollases kleidis ja valge pitskoega, oli ta täiesti kindlalt tunnetanud, mida ta teha tahab ja tegema peab. Nüüd piinas ta end sellega, ja ometi oli kõik seal, nägu ja ihu ning hoiak ja kleit ja hele, hallikas tagapõhi, mis kindlasti oli õige. Ning sellegipoolest puudus seal midagi: puudus varjund, millest kõik sõltus; see oli midagi vaevalt märgatavat ja ometi oli see kõik. Oma hingepõhjas teadis ta, mispärast pilt ei õnnestunud. Nüüd oli möödunud juba rohkem kui kaks nädalat teatriõhtust Alba palees, ja ta ei olnud naisest poodiumil midagi kuulnud. Ta oli kibestunud. Kui naine ise ei tulnud, miks ta siis vähemalt ei kutsunud teda ega nõudnud lehvikut? Muidugi, ta oli kinni oma häbitu naeruväärse lossi sisustamisega Moncloas. Muidugi oleks Goya võinud ju ka kutsumatult hertsoginna juurde

minna ja lehviku ära viia. Kuid seda ei kannatanud tema uhkus. Naine pidi teda kutsuma. Naine kutsub teda. Juhtumit, nagu toda seal poodiumil, ei saa ometi minema pühkida nagu kujusid, mida ta liiva sisse joonistada tavatses.

Francisco ei olnud ateljees üksi. Nagu peaaegu alati oli tema õpilane ja kaastööline Agustín Esteve seal; ruum oli suur küllalt, et teineteist mitte segada.

Täna maalis don Agustín kindral Ricardose ratsapilti. Vana kindrali külma, tusase näo oli maalinud Goya, hobuse ja mundri ning aumärkide loendamatud üksikasjad, mille täpsele taaskujutamisele kindral rõhku pani, loovutas ta oma vastutustundelisele Agustinile. Agustín Esteve, kõhetu mees kolmekümnendate aastate alguses, muhkliku peaga, kõrge kaarduva laubaga taanduvate juuste all, õõnsate paledega, kitsaste huultega, kogu nägu pikergune ja päris teravalt kokku jooksev, ei olnud jutukas; Francisco seevastu, loomu poolest avaldumishimuline, armastas ka töö ajal lobiseda. Täna oli ka tema vaikiv. Vastu oma harjumusi ei olnud ta õhtust Alba juures isegi oma kõige lähedasematele sõpradele jutustanud.

Agustín astus oma vaiksel kombel Goya selja taha ja silmitses hõbedaselt halli lõuendit hõbedaselt halli naisega. Ta elas nüüd juba seitse aastat Goya juures, nad olid peaaegu kogu päeva koos. Don Agustín Esteve ei olnud mingi suur kunstnik ja oli sellest valuliselt selgesti teadlik. Kuid ta sai maalikunstist hästi aru, ega olnud seal kedagi teist, kes oleks nii täpselt teadnud, milles avaldus Francisco tugevus ja milles alpus. Goya vajas teda, tema pahurat kiitust, tema pahurat laitust, vaikseid etteheiteid. Goya vajas kriitikat, ta ägestus kriitika puhul, ta mõnitas ja teotas kriitikut, ta kallas teda poriga üle, kuid ta vajas seda — ta kinnitust ja ta eitamist. Ta vajas oma sõnaahtrat, alati tusast, sügavalt arusaavat, paljuteadvat, asjatundlikku, kõhetut Agustini, kes kõndis ringi nagu seitse kõhna lehma; Goya teotas teda ohjeldamatult, saatis teda kuradile, armastas teda. Goya ei saanud temata läbi, niisama vähe kui Agustín ilma oma suure lapseliku, imeteldava, talumatu sõbrata.

24

Agustín vaatas kaua pilti. Ka tema tundis seda daami, kes sealt lõuendilt nii pilkavalt tema peale vaatas, ta tundis seda daami väga hästi, Agustín armastas teda. Tal ei olnud õnne naiste juures, ja ta teadis, kuivõrd vähe külgetõmbav ta oli. Doña Lucía Bermúdez oli tuntud kui üks väheseid Madriidi naisi, kellel oma mehe kõrval ei olnud ühtegi cortejo't — ühtegi avalikult tunnustatud armukest. Francisco, kellele, kui ta selle peale väljas oli, iga naine saagiks langes, oleks võinud kindlasti tema cortejo'ks, saada. Asjaolu, et ta seda silmanähtavalt ei tahtnud, rahuldas Agustini, kuid haavas teda ühtlasi. Ta oli kõige sellejuures asjatundja küllalt, et pildis ainult selle kunstilist väärtust näha. Ta nägi, et maal on hea ja et just see, mida Francisco taotles, oli veel saavutamata. Ta kahetses seda ja tundis sellest rõõmu, läks tagasi oma suure lõuendi juurde ning töötas vaikides edasi kindrali hobuse taguotsa kallal.

Goya oli sellega harjunud, et Agustín tema taga seisis ja tema lõuendit silmitses. Doña Lucía portree ei olnud õnnestunud, kuid ikkagi oli see, mida 'ta seal tegi, uus ja hulljulge, ja ta oli põnevil Agustini otsust oodanud. Kui nüüd see jällegi tummalt oma ratsutava kindrali ees istus, tõusis raev Goyas kõrgele. Kui jultunud oli ta, see läbikukkunud üliõpilane, kes oleks pidanud end toitma priisöögi kerjusesupist! Kuhu oleks see hädavares jõudnud, kui mitte tema, Francisco, teda enda juurde ei oleks võtnud? Kastraat, kes iga naise järele janunes, midagi ei söandanud ja mitte midagi ei saavutanud. Ja niisugune julges sõnalausumata tema pildi juurest ära pöörduda. Ent ta pidas selle endale. Teeskles, nagu poleks ta märganudki, et teine oli pilti silmitsenud. Töötas edasi.

Kaks minutit pidas ta vastu, siis lausus ta raevunult, kuid hädaohtlikult leebelt üle õla: «Mida suvatsesid sa ütelda? Sa tead ju, et täna minu kõrvakuulmine jälle halvem on. Sa oleksid võinud väga hästi oma laisku mokki vähe rohkem lahti teha.»

Don Agustín vastas väga valjusti ja väga kuivalt: «Ma ei öelnud midagi.»

«Siis, kui sinult midagi kuulda tahad,» kärkis Francisco,

25

«siis mängid sa soolasammast, ja siis, kui sult midagi ei küsita, siis läheb lahti nagu vesiveskist.» Agustín ei vastanud midagi.

Goya aga, tige, jätkas: «Ma lubasin kindral Ricardosele singi veel sellel nädalal ära saata. Millal sa lõpuks oma hobusega valmis saad?»

«Juba täna,» vastas kuivalt Agustín. «Siis te aga avastate tõenäoliselt, et teil tuleb kindrali hinge kallal veel palju tööd teha.»

«See on sinu süü,» raevutses Goya vihaselt, «kui ma pilti õigeaegselt ei saa ära saata. Ma uskusin,» mõnitas ta, «vähemalt niipalju käsitööd oled sa nüüd selgeks saanud, et sa mitte tervet nädalat ühe hobusep . .... peale raiskama ei pea.»

Agustín ei pannud sõbrale jämedusi pahaks. Mida Francisco ütles, ei tähendanud midagi, tähendas ainult see, mida ta maalis. Pildi sisse maalis ta oma tunded ja vaated tõetruult ja siiralt, nii et need lähenesid karikatuuri piirini. Ja pildid, mida Francisco temast, Agustinist, maalis, ei kandnud mitte ainult pühendust: «Don Agustín Estevele tema sõber Goya», vaid need olid tõepoolest sõbra loodud teosed.

Goya hakkas jälle portree kallal tööle ning jälle töötasid mõlemad mõnda aega vaikides. Siis koputati uksele ja sisse astus ette teatamata külaline, abate don Diego.

Goyat ei seganud see, kui teda töö juures jälgiti; ta oli distsiplineeritud ja pilkas neid maalijaid, kes, mitte millekski suutelised, nagu Antonio Carnicero, palju meeleolust lobisesid. Francisco sõbrad ja lapsed võisid igal ajal tulla tema ateljeesse, talle küsimusi esitada, ja kui tahtsid, siis ka sel ajal lobiseda, kui tema maalis. Lukustatud oli tema ateljee alles pärast väga varajast õhtusööki, siis laskis ta enda ligi ainult neid, kelle ta ise välja valis, mõne sõbra või sõbranna, või ta jäi hoopis üksi.

Niisiis polnud ta praegu pahane, kui abate tuli, täna oli see talle peaaegu teretulnud. Ta tundis, et ta täna seda, mis tal ähmaselt silme ees hõljus, siiski ei «näe», see kuulus selle vähese hulka, mida tööga sunniviisil ei saavuta, mida tuleb oodata.

26

Tegevusetult jälgis ta, kuidas abate ateljees ringi kõndis. Raske härra ei istunud kunagi vaikselt, silmatorkavalt kerge sammuga kõndis ta läbi toa; tal, don Diegol, oli mingi endastmõistetav komme, kus ta iganes ka oli, kõike uurida, kätte võtta ja jälle tagasi asetada, raamatuid, pabereid, igasuguseid esemeid. Goya, kes inimesi kiiresti läbi nägi, tundis abate't juba ammust ajast, kuid ta ei olnud kunagi selle olemust endale õigesti selgeks teha suutnud, talle näis, nagu kannaks see väga intelligentne mees pidevalt mingit kunstipärast maski. Don Diego kõrge ilusa lauba alt vaatasid targad, kavalad silmad, nende all asus lame, sirge nina; täidlaselt, ebatavaliselt suurena, naudinguhimulisena laius suu. Nägu tervikuna asetses kahvatult, joviaalselt, arukalt ja väga sobimatult musta vaimulikurüü kohal.

Abate oli pigemini mühaklik, ometi oli kõik tema juures hoolitsetud ja ta oli võimeline isegi vaimuliku-rüüd elegantseks muutma; kallihinnalised pitsid vaatasid välja raskest, mustast siidist, kalliskividega kaetult särasid kingade pandlad.

Rännates ringi suures ateljees, jutustas abate igasugust klatši, sõbralik-irooniliselt, mõnikord ka teravalt, ent mitte kunagi igavalt. Ta oli hästi informeeritud, ta oli niisama hästi kodus nii inkvisitsiooni isandate juures kui ka vabamõtlejate ringis.

Francisco pööras talle vähe tähelepanu.

Siis aga kuulis ta abate’i ütlevat: «Kui ma täna hommikul doña Cayetana lever'l olin —»

Ta võpatas tugevasti ootamatust erutusest. Ent mis see oli? Ta nägi abate'i huuli liigutavat, kuid ei kuulnud ühtegi sõna. Pöörane hirm haaras teda. Kas see haigus oli uuesti tagasi tulnud, millest ta oli arvanud, et ta on sellest alatiseks võitu saanud? Oli ta kurt? Ta saatis pilgu täis õudu ja abitust püha neitsi Atocha puukuju suunas. «Püha neitsi ja kõik pühakud hoidku selle eest,» mõtles ta. Ta mõtles seda mitmeid kordi, see oli kõik, mida ta oli suuteline mõtlema.

Kui ta uuesti kuulma hakkas, jutustas abate doktor Joaquin Peralist, kes nähtavasti samuti oli viibinud hertsoginna Alba hommikusel vastuvõtul. Doktor Peral

27

oli alles hiljuti välismaalt tagasi pöördunud ja üle öö Madriidi seltskonna imearstiks muutunud. Räägiti, ta olevat krahv Espaja surnust üles äratanud. Peale selle, jutustas abate, olevat doktor hästi kodus kõikides kunstides ja teadustes ning eeskujulik seltskonnainimene, tema peale joostavat tormi. Kuid ta olevat sealjuures hellitatud ja oskavat end hindamatuks teha. Igatahes avaldavat ta hertsoginna Albale oma lugu-pidamist iga päev, ja see hindavat teda ebatavaliselt.

Francisco sundis end rahulikult hingama. Loodetavasti ei olnud ei Agustín ega too don Diego mitte midagi tema haigushoost märganud; nad olid ilvese-silmsed, nad mõlemad.

«Mind ei ole senini ükski aidanud,» lausus ta raevukalt, «mitte ükski nendest habemekratsijatest ega aadri-laskjatest.»

Teadagi, et sellest ei olnud möödunud veel kuigi palju aega, kui arstidele oli antud luba habemeajajate tsunftist välja astuda.

Abate naeratas. «Ma usun, don Francisco» lausus ta, «doktor Peralile teete te ülekohut. Ta tunneb nii ladina keelt kui ka anatoomiat. Mis puutub ladina keelde, siis seda võin väita täie kindlusega.»

Siis aga vaikis ta mõnda aega. Ta seisis Goya selja taga ja vaatas portreed, mille kallal too töötas. Agustín jälgis teda teraselt. Abate kuulus Bermüdeze sõprade ringi ja Agustín uskus märganud olevat, et tähelepanu-avaldused, mida abate ilusale Lucíale ütles ja osaks laskis saada, olid vahetevahel enamad kui tavalised suurilmaliku abate aupaklikkused.

Nüüd siis seisis don Diego doña Lucía pildi ees ja Agustín ootas pinevalt, mida ta ütleb. Kuid muidu nii kõnekas härra ei avaldanud oma arvamust.

Hoopis vastupidi, ta jutustas edasi doktor Peralist, suurest arstist. See olevat välismaalt oivalisi maale kaasa toonud, need olevat aga senini veel välja pakkimata, doktor Peral otsivat maja oma maalikogu jaoks. Esialgu olevat ta muretsenud endale suurepärase tõlla, isegi veel ilusama kui see, millega don Francisco sõidab. Tõlla kere olevat inglise stiilis välja peetud, kullatud, pildikaunistused olevat visandanud Carnicero, kes

28

pealegi olevat samuti viibinud doña Cayetana hommikusel vastuvõtul.

«Ka tema?» ei suutnud Goya hüüatust tagasi hoida.

Ta sundis end rahulikuks jääma, mitte lubama endale uut viha- ja kurtusehoogu. See õnnestus tal, kuid pingutusega. Ta nägi neid kõiki, oma maalijasilmaga nägi ta neid, abate't, habemekraapijat ja Carnicerot, seda soperdajat, vusserdajat, kes oli endale õuemaalija tiitli pugemisega omandanud, kuidas need seal ringis istusid, need kolm vastikut, samal ajal, kui daami rõivastati ja tema soengut korrastati. Ta nägi neid lobisemas, nägi nende laiutavaid žeste, nägi neid naise vaatamisest mõnu tundvat, ning ta nägi naist neile vastu naeratamas, kõrgilt ja ometi julgustavalt.

Ta oleks ju väga lihtsalt võinud ise minna naise hommikusele vastuvõtule. Tema jaoks oleks naisel olnud kindlasti sügavam, sõbralikum naeratus kui teiste jaoks. Ent selle kondiga võis mõnda teist koera meelitada. Ta ei oleks sinna läinud isegi siis, kui ta oleks kindlasti olnud veendunud, et naine talle kohe voodisse kargaks. Isegi kui talle oleks Indiat pakutud, ei oleks ta sinna läinud.

Vahepeal seletas abate, et niipea, kui õukonna leina-aeg on möödunud, see tähendab paari nädala pärast, kavatsevat hertsoginna korraldada seltskondliku koosviibimise oma Moncloas asuva lossikese, Palais Bue-navista sisseõnnistamiseks. Muidugi olevat nüüd raske plaane teha eilsete sõjaliste teadaannete tõttu.

«Missugused sõjalised teated?» küsis Agustín kiiremini kui tavaliselt.

«Mis maailmas teie küll elate, mu armsad sõbrad?» hüüdis abate. «Kas tõesti toon mina neid halbu teateid teile esimesena?»

«Mis teateid?» käis Agustín peale.

Ja abate vastas: «Kas te tõesti ei tea, et prantslased on Touloni tagasi võtnud? Doña Cayetana hommikusel vastuvõtul muust ei räägitudki. Muidugi, kui mitte arvesse võtta,» lisas ta sõbraliku õelusega, «juttu Costillarese väljavaadetest eelolevatel härjavõitlustel ja doktor Perali uuest tõllast.»

«Toulon on langenud?» küsis kähedalt Agustín.

«Teade näikse olevat juba paari päeva eest saabunud,» vastas abate, «küllap vist hoiti seda saladuses. Keegi täiesti noor ohvitser olevat kindluse vallutanud meie ja inglise laevastiku nina alt, keegi tavaline kapten. Buonafede või Buonaparte või midagi taolist olevat ta nimi.»

Goya lausus, ja oli raske ära tunda, kas tema hääles oli valu või küünilisus: «Nojah, siis on meil varsti rahu.»

Agustín vaatas talle süngelt otsa: «Vähesed Hispaanias,» pahandas ta, «soovivad, et rahu kehtestataks niisugusel alusel.»

«Mõned kindlasti ei soovi seda,» nõustus abate.

Ta kõneles kergelt ja kahemõtteliselt ning teised vaatasid üllatunult tema poole. Abate'i ümbritses palju ebaselget. Aastaid kandis ta «Inkvisitsiooni sekretäri» tiitlit, isegi uus, väga fanaatiline suurinkvisiitor oli jätnud talle selle tiitli. Mõned väitsid pikemalt kaalumata, don Diego töötavat inkvisitsiooni salakuulajana. Teisest küljest oli ta lähedane sõber edumeelsete riigimeestega, räägiti, ta olevat teatud teoste autor, mis nende riigimeeste nime alt käibel olid, ja mõned kuulutasid isegi, et ta olevat Prantsuse vabariigi salajane poolehoidja. Täiesti selget pilti ei saanud ka Goya sellest pilkavast, kannatlikust isandast; niipalju oli kindel: naudinguhimuline künism, mida ta näiliselt laskis välja paista, oli masik.

Kui abate oli lahkunud, lausus Agustín: «Nüüd tuleb teie sõbral don Manuelil nõustuda ja valitsus enda kätte võtta, ning siis istute te veel kindlamini sadu-Jas.»

Kõneldi nimelt, et don Manuel Godoy, Alcudia hertsog, soosik, olevat algusest peale olnud sõja vastu ja lükanud valitsuse avaliku ülevõtmise tagasi.

Goya oli don Manueli mitmeid kordi selle suurimaks rahuloluks maalinud ja kiidelnud Agustíni ees, ta uskuvat, et ta olevat Hispaania kõige vägevama mehe juures hinnas. Nii tabas ta Agustíni pilkest kahekordse teravuse. Agustín nimelt tegeles täis põlevat huvi avalike küsimustega, rääkis nendest õhina ja arukusega ning pani sõbrale kibedasti pahaks, et see mure ühiskonna

käekäigu pärast enda kaelast ära veeretas. Mida Agustín nüüd ütles, see torkas Goyat sügavalt. See oli tõepoolest olnud tema esimene mõte, et nüüd sõlmitakse varsti rahu ja tema kõrge kaitsja don Manuel võtab valitsusasjad üle. Ent kas ei olnud see

siis loomulik, et niisugune asjade käik talle rõõmu valmistas? Ta polnud ju mingi poliitik, poliitilised küsimused olid tema jaoks liiga segased. Sõda või rahu, see oli kuninga, tema nõuandjate, tema grande'de otsustada. Temasse, Franciscosse, see asi ei puutunud, tema oli maalikunstnik.

Ta ei vastanud. Astus maali juurde, doña Lucía portree juurde. «Sa ei ole pildi kohta sõnagi lausunud,» kaebas ta.

«Te teate seda ju isegi, milles on viga,» vastas Agustín ja ka tema astus maali juurde. «Midagi ei puudu ja ometi puudub kõik,» seletas ta süngelt ja autoriteetselt.

«Mõnusamat kaaslast tumedateks tundideks ei oleks ma kuidagi suutnud välja otsida,» mõnitas Goya.

Ja kuna Agustín maali ette seisma jäi, seda mõtisklevalt vaadeldes, jätkas ta: «Aga seal ta on, sinu Lucía, on ta nähtav või mitte?» Ja kaalutledes, kuidas ta teist võiks solvata, jätkas ta kahjurõõmsatt edasi: «Vaata teda hästi, midagi muud sa ju temaga peale hakata ei oska, sina pla-too-ni-li-ne.»

Ta hääldas sõna vaevaliselt, iga silpi üksikult. Agustín surus huuled kokku. Tema ise ei rääkinud oma armastusest doña Lucía vastu iialgi, ent Goya pilkas teda sellega alati, kui ta oli halvas tujus.

«Ma tean, et ma ei ole külgetõmbav,» vastas ta, ja tema hääl kõlas veelgi rämedamalt kui tavaliselt. «Ent ka siis, kui oleksin teie asemel, teie ande ja teie tiitlitega, ei teeks ma mingit katset meie sõbra don Miguel Ber-múdeze naist võrgutada.»

«Õilsad elukombed,» pilkas
don Francisco. «Üllad sõnad.
Ihult-hingelt lausa voorus.
Kahju ainult, et su voorust
iial proovile ei pane
31
sinu .armas ihaldatu.»
Aga sõber ainult vailkis.
Mornilt silitas Esteve
käega lõuga, silmitsedes
vaikselt kallimat seal pildil.
Goya sõnas raevukana:
«Mitte keegi — olgu ta või
kõige parem — ei saa anda
värvi, tooni ega rütmi
hingematvas hapus haisus,
mida sinust hoovab.» Ning ta
haaras kübara ja mantli
vihaselt ja lahkus ruumist.

4

Kui tal, nagu selgi päeval, midagi erilist ees ei olnud, meeldis talile veeta õhtu oma perekonna keskel; ta armastas oma naist ja tundis rõõmu oma lastest. Ent ta kartis, et tänases meeleolus võib ilmsüütu perekonna-lauas lobisemine muutuda talle raskelt talutavaks. Ta eelistas minna oma sõbratari Pepa Tudõ juurde.

Pepa oli meeldivalt üllatatud. Ta ei olnud iialgi lohakalt rõivastatud nagu nii paljud teised madriidlannad; ka täna oli tal seljas ilus sinine hommikukuub, millest tema

valge nahk säravalt eraldus. Ta istus taga-sinõjatunult sohval, loid, lopsakas, lehvikuga mängiv, ja vestles aeglaselt Goyaga.

Tuli tema duena Conchita ja küsis, mida don Francisco õhtusöögiks soovib. Kuivetanud Conchita oli Pepat tema sündimisest saadik truult ümmardanud ja kõik tema noore ning äreva elu muutused ta juures välja kannatanud. Nad pidasid nõu õhtusöögi koostamise küsimuses, siis eemaldus vanamutt, et muretseda, mis veel vajalik, kõigepealt aga mõnevõrra vulgaarset manzanilla’t mida Francisco eelistas.

Goya jäi sõnakehvaks ka siis, kui Conohita oli läinud. Pepa kenas elutoas oli väga soe, sütepann oli kuhjaga täidetud, mõlemaid valdas laiskus ja mõnusus, ehkki nad teadsid, et mõndagi oli arutada. Pepal oli

kummaliselt häbitu komme ainiti pöörata inimese poole oma nägu, oma väga valget nägu laia, madala laubaga ilusate, punakasblondide juuste all, roheliste, teineteisest kaugel asetsevate silmadega.

«Kuidas sa oma viimased päevad mööda oled saatnud?» küsis lõpuks Francisco.

Pepa oli laulnud, ta oli selgeks õppinud kolm kena kupleed, mida Maria Pulpillo uues zarzuela's laulis, siis oli ta dueña'ga kaarte mänginud; kummaline — Conchita oli jumala-aus, kuid kaardimängus ta pettis; täiesti selge, et Conchita oli teda kolme reaaliga tüs-sanud. Siis oli ta õmblejanna juures käinud, mademoi-selle Lisettei juures Puerta Cerradal. Tema sõbranna Lucía oli talle kinnitanud, et mademoiselle Lisette teeb talle erandliku hinna. Aga ka erandliku hinnaga läheb mantel, mida ta vajab, liiga kalliks. Nii peab ta siis ka edaspidi laskma oma rõivad Buceta juures õmmelda.

««Muide, ma olin ka Lucía juures,» jutustas ta, «ja kord käis Lucía siin.»

Goya ootas ja teda huvitas teada saada, mida Lucía portreest oli rääkinud. Kuid Pepa laskis teda oodata, tal tuli küsida. Jah, portreest oli ta ka rääkinud, mitu korda.

«Sa maalid teda ju kollases kleidis. See on tal mademoiselle Lisette'i juurest. Kaheksasada reaali võttis mademoiselle selle eest. Näed sa nüüd tema hindu.»

Goya taltsutas end. «Ja mida arvab doña Lucía portreest?» küsis ta.

«Ta imestab,» jutustas Pepa, «et see kuidagi valmis ei saa. Ta leiab, see olevat ammu niikaugel, ja ei saa aru, miks sa tõrgud ega taha seda tema mehele näidata. Ka mina imestan, avameelselt öeldult,» lobises Pepa edasi. «Muidugi on don Miguel raskelt talutav ja tal on kõige kallal iriseda. Kuid sa ei piina end tavaliselt kunagi nii. Ja palju see don Miguel sulle ikkagi maksab? Tõenäoliselt mitte midagi, kuna ta on sinu sõber. Ja kindlasti mitte sinu tavalist kolme tuhandet reaali.»

Goya tõusis püsti ning kõndis edasi-tagasi. Võibolla oleks olnud siiski parem, kui ta oleks õhtustanud oma perekonnaga.

«Ütle mulle, Francisco,» jätkas Pepa oma teemat, «miks sa siis ennast ikkagi nii piinad? Minu portree kallal, mille sa admirali jaoks tegid, ei töötanud sa täilt kolme päevagi, ja ta maksis sulle neli tuhat. Kas Luciat maalida on niipalju raskem kui mind? Või mis siis on? Tahad sa temaga magada? Või oled sa juba temaga maganud? Ta on väga ilus, see on tõsi.» Pepa rääkis nagu möödaminnes, tundetult.

Goya massiivne nägu oid tusane. Tahtis Pepa teda üles keerata? Tõenäoliselt mitte. Ta oli sageli nii jubedalt asjalik. Kui tema, Goya, seda tõsiselt oleks tahtnud, oleks ta võinud doiia Lucia kindlasti saada, vaatamata kogu tema maskitaolisele daamilikkusele. Aga — seal oli palju ägasid. Pepa oli mõnikord raskelt talutav. Ja lõpuks ei olnud Pepa sugugi tema maitse. Ta oli täidlane, ja oma sileda nahaga oli ta jamona, kena, meeldiv seakene.

Pepa tõi oma kitarri ja laulis. Ta laulis vaikselt, andunult. Ta oli ilus, kui ta seal niimoodi istus ja neid vanu, rahvapäraseid romansse trillerdas, ennast kitarril saates. Goya teadis, et Pepa kujutleb endamisi vabades, poeetilistes värssides oma isiklikke elamusi.

Kahekümne kolme aastane Pepa oli palju läbi elanud. Ta oli asumaadel, Ameerikas, üles kasvanud jõuka istanduseomaniku tütrena. Kui ta oli kümne aastane, kaotas tema isa oma laevad ja varanduse. Isa pöördus koos perekonnaga Euroopasse tagasi; avarast, külluslikust elust oli Pepa ümber istutatud kitsasse, viletsasse. Õnnelik loomus oli teda säästnud, nii et ta selle pöörde all tõsiselt ei kannatanud. Siis oli noor mereväeohvitser Felipe Tudö tema ellu astunud, kena ja kergesti juhitav, see oli olnud mõnus abielu, ent ta oli vaene ja pidi Pepa pärast võlgu tegema. Tõenäoliselt oleksid nad pikapeale teineteisest vähe rõõmu tundnud. Kuid ta oli hukkunud ühel oma eskaadri sõidul Mehhiko vetes, ja kindlasti oli ta paradiisis, sest ta oli olnud hea inimene. Kui siis Pepa oma palvekirja pensioni suurendamiseks admiral de Mazairredole oli ulatanud, oli1 paks, vananev admirali temasse piiritult   armunud. Viudita'ks, väikeseks magusaks leseks oli ta Pepat nimetanud ja talle kena korteri Galle Mayorii sisustanud.

34

Et admiral teda oma suuraadlist sõpradele ei esitlenud, sellest sai Pepa aru; seegi tähendas palju, et admiral teda kuulsa õuemaalija poolt portreteerida laskis. Nüüd, sõja ajal, ristles don Federico oma armaadaga kaugetel meredel ning see, et Pepa oli kohtunud oma maalijaga, kes tuliselt oli avaldanud valmisolekut üksildasele Pepale kaaslaseks olla, oli hea.

Pepa oli rahuliku loomusega ja tundis rõõmu sellest, mis tal oli; ent sageli meenutas ta laia elu asumaadel, piirituid maavaldusi, loendamatuid orje. Tervest sellest vanast küllusest ei olnud talle jäänud mitte midagi peale vana truu Conchita, kes oli jumalaaus ja tüssas ainult kaardimängus. Francisco, Franoho, oli suurepärane sõber, tõeline mees, kellest viudita lõbu võib tunda, ja suur maalikunstnik; ent tal oli palju tegemist, tema kunstil oli õigus tema peale, õukonnal oli õigus tema peale, tema paljudel sõpradel ja naistel oli õigus tema peale ja isegi kui Francisco Pepa juures oli, ei kuulunud tema mõtted mitte alati Pepale.

Kõigest sellest unistas Pepa Tudó, kui ta oma romansse trillerdas. Küllap ta unistas, et ta ise on kangelanna mõnes nendest romanssidest, ilus, noor naine näiteks, mauride röövitud või oma kallima poolt mauridele müüdud. Olla mõne vapra pruuni vürsti jumaldatud valge armuke — sel pidid olema omad eelised. Küllap unistas ta ka sellest, et talle siin, Madriidis, õnn veel kord vastu naeratab, ja ta kujutles end ühena neist daamidest, kes kolm või neli korda aastas linnapaleedest oma maal asuvatesse lossidesse reisisid ¡ja jälle tagasi õukonda, alati ümbritsetuna mayordomo'desit, kammerneitsitest ja juuksuritest, rõivastatud kõige viimasema moe järgi tehtud pariisi kleitidesse, ja ehetega, mis katoliku Isabelia või Karl Viienda väepealikud aastasadade eest olid saagiks saanud.

Dueña palus Pepat, et see teda lauakatmisel abistaks. Nad sõid. Lõuna oli hea ja rikkalik, nad nautisid seda.

Nende peale alla vaatas admiral Federico Mazarredo portree. Admiral oli lasknud end Goyal maalida oma õe jaoks ja siis Pepale ühe koopia tellinud. Agustín Esteve oli koopia südametunnistuse järgi teostanud

35

ja nüüd siis vaatas admiral, kuidas Pepa ja kunstnik sõid.

See ei olnud mingi suur kirg, mis oli Goya Pepa juurde viinud, ent see endastmõistetavus ja soojus, millega Pepa end Goyale oli andnud, rõõmustas teda ja

täitis rahuldustundega. Tema talupoegiikult realistlik mõistus kaalutles, et Pepa oma armastusele ohvreid toob. Ta tundis täpselt Pepa varanduslikku olukorda. Pärast oma mereväeohvitseri surma öli Pepa suure Tirana juures võtnud näitekunsti tunde, sealjuures oli vastu taevast läinud seegi vähene, mis talle oli jäänud. Nüüd, pärast sõja algust, kanti talle üle tuhat viissada reaali kuus. Ei olnud täiesti selge, kui suure osa sellest moodustas riiklik pension, kui suure osa admirali isiklik kink. Tuhat viissada reaali oli palju ja vähe. Rõivaste õmblemiseks mademoiselle Lisette'i juures sellest kiilil ei piisanud. Goya ei olnud kitsi ja ta tõi oma ilusale ja meeldivale sõbratarile sageli kingitusi, tavaliselt väikseid, mõnikord ka silmapaistvaid. Ent alati valdas teda aragoonia talupoja kaine arvestusvõime ning sageli, kui ta oli mõne Pepale mõeldud kingi hinna teada saanud, jättis ta selle meelsamini ostmata.

Laud oli koristatud, oli väga soe. Doña Pepa nõjatus diivanil tagasi, ilus, mugav, loiult ihaldatav, hästi vormitud käega ükskõikselt lehvitades. Nähtavasti mõtles ta jälle doña Lucíale ja tema portreele, sest lehvikuga admirali pildile osutades ütles ta: «¡Ka sellega ei võtnud sa endale kuigi palju vaeva. Nii sageli, kui ma talle otsa vaatan, pean ma mõtlema: parem käsi on liiga lühike.»

Äkki tundis Goya selgesti seda ebaõnne, mis teda viimastel päevadel mitmeti taga oli kiusanud: kurnav Alba ootamine, võimetus doña Lucía pildi ees, pahandused poliitikas ja kritiseeriva Agustiniga. Ja nüüd tuli veel Pepa oma rumalate häbematusitega. Kas tõesti pidi mees, kellele hertsoginna Alba oli Hispaania grande'áe juuresolekul otsa vaadanud, nagu lamaks ta temaga voodis, niisugust rumalat loba kuulama ja veel niisuguse ¡amona poolt? Ta võttis oma halli siid-kübara ja vajutas selle Pepale pähe.

56

«Nüüd näed sa admirali pildist täpselt miisaima palju kui enne,» seletas ta raevukalt.

Pepa rabeles kübarast välja, ta näis koomiline ja kena oma laastatud kõrge soenguga.

«Conchita!» hüüdis ta vihaselt, ja kui vana duena ilmus: «Ava majauks don Franciscole.»

Ent Francisco naeris vaid. «Lollus, Conchita,» ütles ta. «Mine tagasi oma kööki!»

Ning kui see oli läinud, vabandas ennast: «Ma olen täna natuke raskelt talutav, mul on palju pahandusi. Pealegi polnud see, mis sa pildi kohta ütlesid, tõesti mitte väga arukas. Vaata täpsemalt, siis ei tundu sulle ikäsi sugugi liiga lühikesena!»

Pepa mossitas ja jäi oma juurde: «See on siiski liiga lühike.»

«Sa oled pime, kuid kena oma sassis juustega,» ütles Goya heasüdamlikult. «Ja uue soengu kingin ma sulle kah,» trööstis ta Pepat edasi ning suudles teda.

Hiljem, voodis, ütles Pepa: «Tead sa, et don Federico kõige lähemal ajal tagasi tuleb? Kapten Morales ütles seda mulle tema nimel, tervitustega.»

See seadis Francisco uue olukorra ette. «Mida sa teed siis, kui admiral tõesti tagasi tuleb?» küsis ta.

«Ütlen talle, kuidas on,» vastas Pepa. «Ütlen talle: «Ja meie kahe vahel on' läbi kõik»,» tsiteeris ta üht oma romanssidest.

«See on talle kindlasti ebameeldiv,» kaalutles Goya valjult. «Enne kaotab ta Touloni ja siis sinu.»

«Tegelikult ei kaotanud tema Touloni,» kaitses Pepa asjalikult oma admirali, «vaid inglased. Kuid teda süüdistatakse selles, nii see juba on.»

Mõne aja pärast laskis Francisco kuuldavale ühe mõtte, mis teda kogu aja oli vallanud. «Ja kuidas jääb siis sinu pensioniga?» küsis ta.

«Seda ma ei tea,» vastas Pepa, mitte eriti muret tundes. «Midagi mulle ikka jääb.»

See ei olnud Goya asi mõnda naist ülal pidada; suurel maalikunstnikul ei ole seda vaja. Pealegi kaalutles ta, et ta suudab väga hästi oma elu ka ilma Pepata ette kujutada. Teisest küljest leidis ta olevat loomuliku, et kena naine mõnusates tingimustes elada tahab,

ja teda oleks haavanud, kui Pepa ainult sellepärast, et tema, Francisco, talle küllaldaselt raha ei anna, lõpuks saagiks langeb mõnele teisele või isegi admiralile tagasi.

«Ära muretse,» ta ütles,
«sest ma hoolitsen, et
sina elada võid nagu seni.»
Kuid ta jutul polnud hoogu.
«Tänan,» lausus Pepa loiult.
«Admirali võtan seinalt
siiski maha,» lausus Goya
äkki elavnedes. «Miks siis?
Et ta käsi lühikene?»
küsis Pepa. «See ei ole
lühikene. Väitsin seda,
sest et liiga palju vaeva
nõuab sult Lucia.»

5

Ta seisis üksinda portree ees ning silmitses seda, otsides terava pilguga vigu. See oli doñaLucia, selles polnud mingit kahtlust. Niisugusena ta elas ja oli, niisugusena nägi Goya teda. Kõik oli seal, see maskitaoline, see natuke kunstlik, see varju hoiduv. Sest selles naises oli midagi varjatut ja mõned uskusid olevat näinud seda naist, kes nüüd võis olla kolmekümne aastane, juba varem, ilma daamiliku maskita.

Kas ta selle naisega magada tahtvat, oli Pepa temalt küsinud. Rumal küsimus. Iga terve, elumahladest pulbitsev mees tahab iga mingilgi määral nägusa naisega magada, ja doñaLucia Bermüdez oli ärritavalt ilus, daamilikult ilus, omamoodi ilus.

Dona Lucia mees don Miguel oli tema sõber. Ent ta tunnistas endale siiralt, et see ei olnud mitte see põhjus, mis teda tagasi hoidis kulutamast vaeva ja aega doñaLucia võitmiseks. Pigemini oli see, mis teda ohjeldas, just see pisut mõistatuslikku, ebakindlat. See ärritas temas kunstnikku, ent mitte meest. Mida doña Lucia oli ja mida ta ei olnud, põimus läbi, see ei lasknud

end lahutada, see oli viirastuslik, õudusttekitav. Kord oli ta seda näinud, tookord don Manueli ballisaalis. See oli mingi hõbedane helk kollasel kleidil, see virvendav, see neetud, õnnistatud valgus. See oli doña Lucía tööline nägu, see oli ka tema, Francisco tõde, see oli see portree, mida ta maalida tahtis.

Ja korraga nägi ta seda uuesti. Korraga teadis ta, kuidas ta võiks edasi anda seda virvendavat, sillerdavat, hõbekalt hajuvat halli, mida ta tookord oli näinud. Seda ei tekitanud tagapõhi ega ka mitte valge kude kollasel kleidil. Tuli pehmendada seda joont siin ja toda seal, kaasa pidid mängima ihutoonid, valgus, mis helkis käest, näost. See oli midagi vaevalt tajutavat, ent ometi oli see kõik. Ta sulges silmad ja nägi. Ta teadis, kuidas ta seda tegema pidi.

Töötas. Muutis. Võttis vähemaks midagi vaevaltmärgatavat, pani juurde midagi vaevalt märgatavat. Kõik tuli iseenesest, vaevata. Uskumatult lühikese aja jooksul oli kõik omal kohal.

Ta silmitses oma tööd. See oli hea. Ta oli selle teostanud. Seal oli midagi uut, suurt. See oli too naine, nii nagu ta tegelikult elas, kõige oma virvendusega. Ta oli tabanud tolle hajuva, laialivalguva. See oli Goya valgus, tema õhk, tema silma maailm.

Ta nägu lõtvus, muutus heastmeelest peaaegu sõgedaks. Ta keris end toolil rõngasse, kergelt kurnatud, tegevusetu.

Tuli Agustín. Tervitas mornilt. Astus mõned sammud. Möödus portreest, sellele vaatamata. Ent midagi oli talle siiski vist silma hakanud. Ta pöördus järsult, silm muutus tähelepanelikuks.

Ta vaatas kaua. Köhatas hääle puhtaks.

«See ta on, don Francisco,» ütles ta lõpuks kähedalt. «Nüüd on ta teil käes. Nüüd on teil õhk ja valgus. Nüüd on ta käes, see õige hall, Francisco.»

Goya hiilgas poisilikult üle kogu näo. «Mõtled sa seda tõsiselt, Agustín?» küsis ta ja pani käe ümber selle õla.

«Ma naljatlen harva,» vastas Agustín.

Ta oli sügavalt erutatud, peaaegu rohkem kui Francisco. Ta ei olnud õppinud pilduma tsitaate Aristotelesest ega Winokelmannist enda ümber nagu don Miguel

39

Benmúdez või abate. Ta ei suutnud midagi, ta oli vilets maalija, ent ta teadis maalikunstist rohkem kui keegi teine, ja ta teadis, eit see Francisco Goya, tema Francho, oli nüüd saavutanud midagi suurt, millest ei olnud veel mingit aimdust tervel sel aastasajal; ta oli joonest lahti saanud. Teised did püüdnud joont ikka puhtaimalt välja töötada, nende maal ei olnud lõpuks olnud enam midagi muud kui koloreeritud joonis. See Francisco õpetas maailma uutmoodi vaatama, mitmekesiselt vaatama. Ning vaatamata kogu oma kehklusele ei teadnud ta nähtavasti isegi, mida ta oli loonud seal suurt ja uut.

Nüüd võttis siis Goya oma pintsli, silmatorkavalt aeglaselt, ja pesi selle põhjalikult puhtaks. Samal ajal rääkis ta väikse võiduröõmuga, ent ikka aeglaselt: «Ma maalin sind veel kord, Agustín. Sa pead rõivastuma oma pruuni, räpasesse kuube ja olema oma kõige mornima näoga. Sellest saab midagi suurepärast minu halliga, kas sa ei arva? Sinu morn ja minu helkiv, küll sa näed, sellest kujuneb täiesti haruldane efekt.»

Ta astus ratsutava kindrali hiigelpildi ette, mille kallal Agustín ikka veel töötas. «Päris hea, see hobuse-p. . . . ,» ütles ta tunnustavalt.

Ning siis, täiesti tarbetult, pesi ta veel kord oma pintslit.

Agustín ent tundis rõõmu,
et ta oli selle mehe
ustav kaaslane ja sõber.
Jah, ta oli teda, Goyat,
omal kombel aidanudki,
sundinud tal leidma õigelt
teed. Nüüd sõbralikult vaatas
don Franciscot, oma Franchot,
vaatas nagu oma poega,
nagu kallist last, kes väga
andekas küll, kuid kes tempe
jällegi teeb, uusi, hulle.
Ja ta tõotas endamisi

oma talumatut kaaslast,
sõpra, alati ja ikka
igavesti hoida.

6

Teisel päeval, saades kuulda, et portree on nüüd valmis, ilmusid Francisco ateljeesse don Miguel ja doña Lucía Bermúdez.

Francisco Goya ja Miguel Bermúdez olid, ehkki neil oli põhjusi teineteise juures mõndagi laita, lähedased sõbrad. Don Miguel, kõikvõimsa don Manueli, Alcudia hertsogi esimene sekretär, juhtis varjust Hispaania saatust. Edumeelne, südame põhjas prantsusesõbralik mees, pidi palju osavust kulutama, et ennast noil ajul inkvisitsiooni intriigide eest hoida, ja Francisco imetles tagasihoidlikkust, millega Miguel oma võimu rohkem peitis kui näitas. Ent teadlasena, eelkõige aga kunstiajaloolasena, oli Miguel hoopiski vähem tagasihoidlik, ja tema sulest ilmunud kunstnikeleksikonis esines ta ülimal määral autoriteetsena. Señor Bermúdez, jälgides Winckelmanni ja Raphael Mengsi ideid, ei tunnustanud muud kui ainult suursugust joont, vanade meistrite järeleaimamist. Raphael Mengs ja Goya naisevend Bayeu olid tema meelest suurimad kaasaegsed Hispaania meistrid, ja ta laitis oma sõpra Franciscol viisakalt pedantse kahetsusega, kuna see viimasel ajal ikka sagedamini kaldus eemale klassikalisest teooriast.

Francisco ootas koolipoisiliku kelmikusega ja rõõmsalt seda hetke, miil saab sõbrale just tema naise portree najal näidata, mida kõike võib saavutada reegleid tähele panemata jättes; ta oli veendunud, et Miguel, vaatamata oma rangetele tõekspidamistele, on võimeline ka tõelist kunsti tunnetama. Ta tahtis oma korrektsele sõbrale, kes vaatamata kogu teeseldud ükskõiksusele oli uue teose pärast kindlasti väga põnevil, anda võimaluse oma hinnatavaid põhimõtteid jällegi korraks pikkades arutlustes ette kanda, enne kui ta teda virvendava doña Luciaga üllatab. Nii oli ta siis maalitud daami kogu tema õhu ja tema valguse ja tema iluga vastu seina pööranud, nii et näha oli ainult pildi kare, paljas hallikaspruun selg.

Kõik kujunes täpselt nii, nagu ta seda oli oodanud. Don Miguel istus, jalg üle teise löödud, ja osutas, õrn

naeratus valges, kergelt puuderdatud, neljakandilises, puhtalaubalises näos, ühele suurele mapile, milile ta oli kaasa toonud.

«Mul õnnestus,» esitas ta seda, «vaatamata sõjale omandada need pariisi gravüürid. Küll aga teete silmad, mu armsad, sina, Francisco, ja teie, don Agustin, Need on Moreli gravüürid ja annavad edasi kõige tähtsama, mida Jacques Louis David nende viimaste aastate vältel on loonud.»

Ent Jacques Louis David, Prantsusmaa kuulsaim maalikunstnik, oli selle klassikalise koolkonna pea, mida senor Bermüdez nii kõrgelt hindas.

Peale stseenide klassikalisest vanaajast kujutasid gravüürid inimesi ja sündmusi kõige uuemast ajaloost, ka need olid teostatud antiikses laadis: näiteks Prantsusmaa rahvasaadikud tennisehatlis vandumas, et nad ei või enam kannatada mingit edaspidist türannia omavoli, edasi Dantoni ja Desmeutins'i portreed, ent eeskätt oli seal Marat, vannis mõrvatuna.

Prantsuse maalikunstniku tööd olid Francisco olemusele ja töödele täielikud vastandid. Kuid ometi ei suutnud keegi paremini kui tema mõista, millise kunsti-meisterlikkusega need pildid olid maalitud. Näiteks kas või surnud Marat. Lõdvalt

najatus tema pea küljele, lõdvalt langes vannist parem käsi, samal ajal kui vasak hoidis veal palvekirja, mille kaval mõrvar oli esitanud. See oli tehtud külma meistrikäega, üleoleva rahuga, ent ometi: kuis oli see erutav. Kui kaunilt ja suurelt kargas surnu inetu nägu kõige selle realismi juures vaatajale vastu. Kui väga pidi kunstnik seda «rahva sõpra» armastama. Nii tugevalt tabas pildi sündmus oma koletisliku ja suurepärase tegelikkusega vaatlevat Goyat, et ta hetkeks lakkas olemast kunstnik, kes kunstiliselt teise tööd hindab; pigemini haaras teda ängistus, hirm saatuse ees, mis varitseb igaüht, et talle seljatagant külge karata, molberti ees—sell ajal, kui töötad, voodis — siis, kui armastad, vannis — siis, kui end lõdvaks lased.

«Külmavärinad jooksevad üle selja, kui tema pilte vaadata,» ütles ta lõpuks. «Suur, jälestusväärne mees,» ja kõik mõtlesid sellele, kuidas maalikunstnik ja revo-

42

lutsionäär David oli rahvuskonvendis oma soosiva toetaja, Kuueteistkümnenda Louis' surma poolt hääletanud. «Isegi üheks kuuks,» lõpetas Goya, «ei vahetaks tna oma elu tema elu vastu, ka mitte Velázquezi kuulsuse eest.»

Señor Benmúdez aga seletas, kuidas prantslase pildid jälle kord tõestavat, et kogu tõeline kunst põhineb antiigi õppimisel. Mitte miski muu kui ainult joon on oluline. Värv on paratamatu pahe, mis omab ainult üht funktsiooni, ja nimelt — alluda.

Francisco irvitas heasüdamlikult. Ent nüüd segas end jutusse don Agustín. Ta tundis aukartust, jah, isegi imetlust señor Bermúdeze julge ning samaaegselt painduva poliitika vastu. Ent kõik muu selle mehe juures tõukas teda eemale. Kõigepealt tüütas teda don Migueli kuivus, selle pedantlik, entusiastlik kooliõpetajalikkus. Oli võimatu aru saada, et niisugune delikaatne ja armsalt säbar daam nagu doña Lucía oli abiellunud selle mehega, mehega, kes ei olnud midagi muud kui kahejalgne entsüklopeedia ja oma sisemuses steriilne. Ta tundis ülimat rõõmu sellest, kuidas ta don Migueli ja kõiki tema alpe, õpetatud teooriaid doña Lucía ees Francisco tööga häbistab.

Ta avas laia, õhukese morni suu ja lausus oma tahumatu, kõheda häälega ootamatult viisakalt: «Davidi pildid, mida te meile näitasite, don Miguel, näivad tõepoolest olevat tipp.»

«Nad on tipp,» parandas Bermüdez.

«Tipp,» nõustus Agustín. «Ent ometi suudan ma ette kujutada,» jätkas ta õela sõbralikkusega, «et ka teie poolt põlatud värviga on võimalik saavutada uusi, üllatavaid tulemusi, tipptulemusi.»

Ja pikkade sammudega läks ta seina äärde ning tõstis tugeva liigutusega kõrgele lõuendi, mis hallikaspruunilt vastu seina nõjatas.

«Ma juba mõistan,» ütles don Miguel naeratades, «millest te seal räägite, don Agustín. Meie mõlemad, doña Lucía ja mina, oleme põnevil, et näha portreed, mis nii kaua ...» Ta ei lõpetanud lauset. Sest molbertilt vaatas nüüd tema poole maalitud, virvendav Lucía.

43

Don Miguel seisis ja vaikis. Kunisltitundja, kes oli harjunud hindama pilte oma hästi kaalutud teooriate järgi, unustas oma printsiibid. Naine lõuendil oli Lucía, keda ta tundis, j¡a ometi samaaegselt hämmeldavalt teine. Ning jälle vastupidi oma põhimõtetele vaatas ta Luciat lihas ja veres, oma nõutust vaevu varjates.

Tol ajal, aastaid tagasi, kui don Miguel oli temaga .abiellunud, oli Lucía olnud «maja», tütarlaps rahva hulgast, impulsiivne, taltsutamatu, ja temaga abiellumine oli olnud otsus, mis oli samavõrra kiire ja julge kui hädaohtlik. Ent instinkt, kogemused ja klassikute uurimine olid talle õpetanud, et see, kes kohe kinni ei haara, sagedasti jääb ilma, ja et jumalad annavad surelikule suure võimaluse ainult ühel korral. Ta ei

olnud oma kiiret otsust iialgi kahetsenud. Ta armastas ja ihaldas oma ilusat naist täna samuti kui esimesel päeval; naine oli pealegi muutunud kahtlasest tänavatüdrukust esinduslikuks señora Bermúdezeks, kelle pärast teda, don Migueli, kadestati. Seltskonna daam, Ihaldusväärne ja esinduslik, nii vaatas doña Lucía talle vastu ka lõuendilt, ent ometi ümbritses teda midagi seletamatut, hõbedast, virvendavat ja don Miguel taipas äkki: doña Lucía, keda ta ometi uskus nende aastate vältel viimse võimaluseni tundma olevat õppinud, oli talle tänagi veel nii ärritav ja võõras, nii ähvardavalt muutliku loomuga nagu esimesel päeval, ka täna ikka veel maja. Goya märkas rõõmsa rahuldusega hämmastust sõbra muidu nii ohjeldatud näos. Jah, mu armas Miguel, sinu monsieur Davidi meetodid on head, selged jooned on head ja selged asjad lasevad end sellega selgelt edasi anda. Ent maailm ja inimesed ei ole paraku selged. Kõik see paheline, hädaohtlik, ülemeelik ja nõiduslik, kõik see, mis tolle taga peitub, seda ei saa selgete abinõudega maalida, seda lugupeetud vanadelt meistritelt ei õpi. Selles küsimuses ei oska sulle ei sinu Winckelmann ega sinu Mengs ega ka sina ise endale nõu anda.

Tema, Francisco, vaatas maalitud naiselt elavale.. Too seisis seal, sügavalt vaikides ja maali vaadates. Tema kitsad, kaldu seisvad silmad kõrgete, viisakalt hämmastunud kulmude all vaatasid virvendavat

44

valgust, mis teda maalil mänglevalt ümbritses, tema tujukas nägu oli midagi oma maskilikkusest lasknud langeda, tema lai suu oli kergelt avali, seda ümbritses naeratus, ent mitte peen ja pilkav nagu muidu enamasti, vaid sügavam, kardetavam, ja kindlasti ka vulgaarsem, pahelisem. Ning äkki meenus Francisco Goyale episood, mille ta oli juba ammu unustanud ja mida kauemat aega meenutada püüdnud. Kord oli ta läinud daamiga Pradole kõndima, see oli palju aastaid tagasi, ja keegi avellanera, mandlimiüüjatar, too võis olla neljateistkümne või viieteistkümne aastane, oli talle kaupa pakkunud. Goya oli tahtnud oma daamile mandleid osta, laps oli nõudnud liiga kõrget hinda. Goya oli pakkunud vähem ja noor müüjatar, tõeline maja, oli teda üle ujutanud pilke- ja sõimuvooluga: «Kaks reaali. Ma küsin oma peremehelt. Oodake siin, kena isand, poole aasta pärast olen ma vastusega tagasi.»

Tüdruk oili teised oma kambast kokku kutsunud: «Tulge siia, mu kallid. Siin on keegi, kes raha lendu laseb. See on heldekäeline kosutaja. Ta tahab kaks reaali oma daami peale kulutada.»

Ning häbistatuna ja vihasena oli Goya jultunud põngerjale viis reaali visanud. Talle valmistas võidurõõmu, et ta midagi sellest ammumöödunud ajast oma Lucíale sisse oli maalinud, midagi sellest vulgaarselt kaunist Luciast ja tema kahemõttelisest lõbust jultunud vastuste ja toorete naljade vastu. Ja see oli talle võidurõõmuks, et tema pilt sundis Luciat oma maski natuke kergitama.

Don Agustín omakorda, kui Lucía nüüd oma portree ees seisis, nägi, kuidas lihaliku naise ilu pildi ilu ülendas, ja pildi ülevus naise ülevust, ning tema süda oli rõhutud ihast ja naudingust.

Ikka veel vaikisid kõik. Seal lõpuks avas doña Lucía suu:

«Ma ei teadnud sugugi,» lausus ta oma natuke lohiseva häälega don Franciscole, «et ma ka liiderlik olen.»

Ent sedapuhku reetis tema mänglev toon ja tema naeratus enam kui suutis varjata. See oli väljakutse Franciscole, polnud kahtlust, ta valmistus just oma

45

mehe, don Francisco sõbra juuresolekul temaga ohtlikku mängu alustama.

Goya aga rahuldus väga viisaka vastusega: «Mul on hea meel, et minu portree teile meeldib, doña Lucía.»

See sõnavahetus tõi Agustini tema imetlusest maa peale tagasi tema eesmärgi juurde, don Migueli solvamise juurde.

«Ma olen uudishimulik,» lausus ta oma rabeda häälega, «'kas ka härra abikaasa on pildiga niisama rahul kui teie.»

Don Miguel oli püüdnud peale esimest hämmastust liiga isiklikud seisukohad tagasi tõrjuda, kuid kunstiteoreetik seisis maali ees niisama hämmeldunult kui doña Lucía mees. Ta ei saanud salata: see täielikult reeglivastane toode ärritas teda, kõnetas teda, oli ilus.

«Siin on kõik valesti,» lausus ta lõpuks, «ent ma möönan, see on suurepärane.»

«Te olete avameelne,» ütles Agustín ja irvitas üle kogu oma kondise, kuivetanud näo.

Aus Miguel aga võitles endast välja veel suurema tunnustuse.

«Ma olen sind ju näinud, Lucía,» ütles ta, «selles kollases kleidis don Manueli ballil ja sa nägid välja suurepärane paljude küünalde valguses. Ent pildil oled sa veel ilusam. Ja sealjuures püsib see kuratlik mees täielikult tõelisuse piirides. Kuidas sa seda ometi tegid, Francisco?»

«Seda võin ma teile öelda, don Miguel,» seletas kuivalt Agustín. «On midagi, mis on rohkem kui tõde.»

Agustini müksud ei suutnud siiski pahandada don Migueli, ja ka ängistused ning kahtlused, mida portree talle oti valmistanud, ei piinanud teda enam. Ta oli fanaatiline suure kunsti koguja, ja tema süda soojus teadmise rõõmust, et see, küll reeglivastane, kuid erutav ja kunstiajalooliselt tähendusrikas maal saab tema omandiks vähese või tegelikult mitte millegi eest.

Don Manueli tähtsamad toimetused ja äriasjad olid tema kätes, tema aeg oli piiratud. Sellele vaatamata viibis ta veel oma sõbra ateljees. Jalg üle jala löödud, mängides mehaaniliselt Davidi gravüüridega, sõnas ta: «Ma olen uudishimulik, Francisco, kas sa oma uut meetodit

ka siis rakendad, kui sa minu hertsogit portreteerima hakkad.»

Ja kuna Goya hämmastunult üles vaatas, jätkas ta, nagu hoopis muuseas: «Sest endastmõistetavalt peaine ,me nüüd, kus don Manuel on peaministri ameti üle võtnud, paluma sind maalida temast vähemalt kaks uut portreed, ja meil läheb vaja terve rida koopiaid ministeeriumide ja avalike asutuste jaoks.»

Goya rõõmustas. Tema sõber Miguel ei lasknud endale midagi kinkida; ta ei maksnud küll midagi Lucía portree eest, ent ta muretses talle austava ja tulusa tel-limuse. Touloni sündmus tungis tõepoolest tema ellu; see sundis talle peale mure Pepa pärast, ent teisest küljest tõi see talle ka tulusa tellimuse.

Samal ajal jätkas don Miguel samasuguses kerges toonis nagu möödaminnes: «Kui sulle sobib, korraldan ma lähematel päevadel pikema poseerimisseansi algusega lever'i ajal.»

«See on sinust väga kena,» sõnas Francisco tänulikult.

Kuid señor Bermúdez polnud veel kaugeltki lõpetanud.

«Paljugi muutub,» puhus ta oma juttu edasi, «kuna don Manuel asjade juhtimise isiklikult enda kätte on võtnud. Maal tuleb hakata harjuma näha Prantsuse-vabariigis tegurit, mis ennast maailmast kõrvaldada ei; lase.»

Agustín vaatas ja jäi hämmeldunult kuulatama. «Kas ma saan teist õigesti aru,» küsis ta õhinal, «kas don Manuel seab maa sisepoliitika põhimõtted jälle endistele alustele? Kavatseb ta teatavad abinõud liberaalide vastu tühistada?»

«Just seda,» vastas Bermúdez, ja ikka gravüüridega, edasi mängides pöördus ta Franciscole otsa vaatamata tema poole: «Pealegi võiksid sa meid aidata, Francisco. Sa

tead, kui meelsasti don Manuel sind enda juures näeb. Võib-olla suudaksid sa talle oma maalimise ajal teatud poliitilist sammu soovitada.»

Ja veel kergemalt, vestlustoonis, üle põlve visatud jalga vibutades, lõpetas ta: «Ma mõtlen, oleks juba aeg don Gaspar tagasi kutsuda.»

47

Muidu nii rahulik Agustín tõusis erutatult püsti. Goya hingas raskelt läbi lameda nina, terve tema nägu v äi jen das v ast um eelsust.

Jutt oli nimelt don Gaspar Melchor de Jovellanosest, riigi kõige silmapaistvamast vabameelsest riigimehest ja kirjanikust, keda üldiselt «Hispaania Voltalre'iks» kutsuti. Eelmise kuninga ministrina oli ta hulga kasulikke reforme läbi viinud. Neljandale Carlosele ja don Manuelile aga oli range, alati nõudlik mees peagi tülikaks muutunud, ta oli viinud kuningakrooni ikka uutesse lahkhelidesse inkvisitsiooni ja reaktsioonilise kõrgaadliga, ja Prantsuse revolutsiooni puhkemine oli andnud teretulnud ettekäände liberaalide juhi, mässaja kõrvale-lükkamiseks; ta pagendati tema kodumaa mägedesse ja ta tööde avaldamine keelati. Ei olnud sugugi meeldiv ülesanne don Manuelilit sellele mehele armuandmist paluda.

Francisco vaikis. Agustín kõndis edasi-tagasi, rnühaklik, ärritatud, pikkade sammudega. Doña Lucía, mängides oma lehvikuga, vaatas uudishimulikult oma looritatud silmadega Goya tusasesse näkku.

«Mispärast on sul siis niisuguse ürituse läbiviimiseks vaja mind, Miguel?» küsis Francisco lõpuks. «Miks ei astu sa ise Jovellanose eest välja?»

«Sellest tunnist alates,» vastas don Miguel sõbraliku kannatlikkusega, «kui minu hertsog valitsuse enda kätte võttis, olen ma jõudnud kindlale otsusele oma liberaalse õpetaja ja sõbra rehabiliteerimist nõuda. Ent don Manuel teab loomulikult samuti nagu kõik, kuivõrd suured kohustused on mul don Gaspari vastu, et ma võlgnen talle tänu oma karjääri ja küllap ka oma filosoofia eest. Sind, Francisco, ei kahtlusta keegi, sind peetakse poliitiliselt neutraalseks, igatahes mitte don Gaspari pooldajaks, olgugi et tema, kui ma õieti mäletan, ka sinu heaks mõndagi on teinud. See on kahtlemata mõjuvam, kui esimene tõuge tuleb sinu poolt. Seejärel surun mina peale, ja kui meil juba Jovellanos siin on, siis hakkan ma taotlema krahv Cabarrúsi ja te iste rehabiliteerimist.»

Pahaselt silus Francisco tihedat juust veelgi rohkem kõrva ette. Viide teenetele, mida talle oli osutanud

48

Jovellanos, ärritas teda. See oli õige, et Jovellanos oli talle, kui ta tundmatuna ja kerjusvaeselt oli Madriidi jõudnud, andnud suure portreetellimuse ja mõjukad soovitused. Üldiselt oli aga järeleandmatult range mees jäänud talle võõraks. Goya tundis tema vastu samasugust külma imetlust nagu kunstnik Davidi vastu; ta sai aru, et kerglase südamega don Manuel ei võinud taluda raevukat Jovellanost, kes alati elava etteheitena ringi kõndis. Nüüd siis nõudis vooruslik Miguel, et tema, Francisco, end suuremeelsena ja tänulikuna näitaks.

«Head teod,» meenutas ta vanarahva tarkust, «tasuvad end tavaliselt alles taevas, halvad maa peal.»

«Just nüüd, mil don Manuel on võtnud kursi rahule Prantsusmaaga, on niisugune üritus väljavaadete-rohke,» veenis teda don Miguel.

Tõenäoliselt oli see nii. Sellegipoolest jäi Migueli palve käsuks, ja Goya näos, mida ta ei valitsenud, avaldus selgesti tõrksus. Tema tõus oli olnud pikaldane, ta pidi selle kätte võitlema töö, visaduse, kavaluse ja ettevaatlikkusega. Nüüd peaks ta saavutatut ohustama sellega, et segab end riigiasjadesse.

«Lõpuks oled ju sina poliitik,» ütles ta rahulolematult, «mina olen kunstnik.»

«Saa ometi aru, Francisco,», seletas talle veel kord kannatlikult señor Bermúdez, «et sedapuhku oled sina parem eestkostja, just sellepärast, et sul pole mingisugust poliitilist auahnust!»

Doña Lucia vaatas ikka veel ainiti Franciscole. Ta hoidis lehvikut peaaegu suletuna, rinnale suunatuna, maja'de keeles tähendas see pilkavat äraütlemist ning naeratus tema laiade huulte ümber oli süvenenud. Ka Agustín põrnitses üksisilmi Goyat, pinevil, peaaegu mõnitavalt, ja see tundis, et ka tema kallis sõber seda kõhklemist hukka mõistab. See oli alatu don Miguelist, et ta tegi selle ebameeldiva ettepaneku doña Lucía ja don Agustini juuresolekul.

«Olgu,» ütles ta siis mornilt,
«hüva on, ma teen siis seda,
ainult kaitsku mind Atocha

püha neitsi, et ei juhtuks
sellest kellelegi halba.»
Ja ta vaatas kuju poole
risti lüües.
Ent Lucia
Miguelile lausus naerdes:
«Teadsin kohe, sõber Goya
on nii abivalmis, õilis,
vapper, ennastsalgav rüütel
kogu ihullt ja ka hingelt.»
Aga morniks jäi Francisco.
Kui nad olid ära läinud,
kaasas pilt doFia Luciast,
pöördus Goya vihasena
Agustini poole: «Seal sa
istud, tunned rõõmu, naerad.
Hõlbus vooruslik sul olla,
mida, näljarott, sa kaotaks?»
Ning ta ohkas: «Ainult mure,
kuhu iganes sa lähed.»
Kordas Goya vanasõna:
«Kuhu iganes sa lähed,
ikka mured, võlad, lapsed.»

7

Kui Goya ülejärgmisel päeval don Manueli lever'le ilmus, et tellitud portreed alustada, leidis ta eesruumi tihedalt täidetuna. Läbi avatud ukse võis näha toretsevasse magamistuppa, kus hertsogit rõivastati ja tema soengut korrastati.

Seal oli igat liiki varustajaid, püsikaupmehi, kallis-kivimüüjaid, keegi kapten, äsja just Ameerikast naasnud, kes tahtis hertsogile haruldasi linde kinkida. Seal oli sehor Pavän, kes toimetas äsja asutatud, don Manueli poolt toetatud geograafilist ajakirja «Maailmarändur», ja seal oli don Roberto Ortega, tuntud botaanik, et hertsogile oma viimast teost üle anda. Don

Manuel nimelt osutas suurt tähelepanu botaaniliste teaduste arendamisele. Ent suurem osa külalisi olid noored ilusad naised, kes tahtsid ministrile palvekirju esitada.

Niipea, kui talle Goyast oli teatatud, tuli don Manuel eesruumi, pooleldi rõivais, hommikukuub hooletult peale visatud, järgitud sekretäridest |a teenritest. Teenrid kandsid punaseid sukki, tunnus, mis oli reserveeritud kuninglikule majapidamisele; Neljas Carlos aga oli hertsogile andnud loa, et ka tema teenijaskond võib neid isandat esiletõstvaid sukki kanda.

Don Manuel tervitas Goyat südamlikult. «Ma ootasin teid,» ütles ta ja laskis Goya seesmisse ruumi astuda, jäädes ise mõneks ajaks eesruumi.

Ta kõnetas kord üht või teist loiult, kuid sugugi mitte ebasõbralikult, tail oli paar kena sõna kaptenile, kes vaenlase blokaadist läbi oli murdnud, ta tänas armastusväärselt botaanikut, silmitses ootavaid naisi joviaalselt, neid häbenemata hinnates, laskis sekretäril palvekirjad vastu võtta, saatis siis kõik kokkutulnud ootajad minema ja läks tagasi arma rõivasturnisruumi Goya juurde.

Sel ajal, kui teda täielikult rõivastati ning kui señor Bermúdez igasuguseid pabereid allakirjutamiseks ette pani ja neid selgitas, asus Francisco tööle. Ministri ilus nägu, täidlane, laisk, väikese lopsaka, väga punase suuga, oli kuidagi eriskummaliselt tardunud. Töötades naeratas Goya pilkavalt endamisi nende paljude äpardunud maalide üle, mis teised olid teinud sellest näost. Nad olid libastunud, kuna nad olid püüdnud anda sellele näole sangarlikkust. Ei olnud kerge don Manueli õigesti näha, teda ümbritses palju vihavaenu. Üldine olukord oli halb ja kuningatruud hispaanlased ei pannud seda süüks valitsejale, vaid ennem juba kuningannale, võõraimaalannale, itaallannale, eelkõige aga tema sõbrale, tema cortejo'le don Manuelile. Don Manuel oli madala päritoluga, tal ei olnud muud midagi kui ainult häbematu õnn, ja ta peab käituma nagu nemadki, mitte nagu mõni suur isand või kuningas.

Goya mõtles teisiti. Just Manueli õnn, tema muinasjutuline tõus tegid noore isanda Goyale sümpaatseks.

51.

Tähtsusetust perekonnast põlvnev Manuel, sündinud Badajozis, loomakarjade poolest rikkas Estremaduuras, oli juba noorelt kaardiväeohvitserina õukonda pääse-nud ja seal oma tugeva, hästi arenenud kehaga ning meeldiva häälega silma hakanud troonipärija naisele, Astuuria printsess Me. Elujanune daam ei lasknud teda enam lahti, ei kroonprintsessina ega ka kuningannana. Nüüd, kahekümne seitsme aastaselt, oli kauni noormehe nimeks Manuel de Godoy y Alvarez de Faria, Alcudia hertsog, ta oli vallooni ihukaitseväe kindral-kapten, kuninganna salasekretär, krooninõukogu president, Kuldvillaku rüütel, kõikide rikkuste omanik, mida ta iganes ihkas, kahe noorima kuningliku lapse — infanta Isa bella ja infant Francisco de Paula — ning samuti ká rohkearvuliste vallaslaste isa.

Goya teadis, et on raske taluda nii palju õnne, ilma et süda kalgistuks. Don Manuel jäi heasüdamlikuks, ta austas kunsti ja teadust, oli vastuvõtlik ilu suhtes ning muutus tooreks ja halastamatuks ainult siis, kui tema tahtmist ei täidetud. Ei ole kerge maalida elu hertsogi laia näkku, sest hertsog armastas olila esinduslik ja tavatses selleks otstarbeks kanda suurelist, peenutsevat üleolevat maski. Francisco aga on kindlasti — poolehoiu tõttu, mida ta hertsogi vastu tunneb — võimeline esile tooma elu- ja naeruiiha, mis peitub kergelt tülpinud ilme taga.

Don Manuel oli talle esitatud aktid alla kirjutanud.

«Ja nüüd,» ütles señor Bermúdez, «on mul veel teie ekstsellentsile; mõningad teadaanded, mis ei ole määratud avalikkusele,» ja ta vaatas naeratades Goyale.

«Don Francisco ei ole mingi avalikkus,» ütles hertsog armastusväärselt ja don Miguel valmistus ettekandeks.

Prantsusmaa regendi asjadevalitseja, monsieur de Havre, oli ülbel toonil nõudnud, et Hispaania jätkaks sõda jumalavallatu Prantsuse vabariigi vastu suurema intensiivsusega. Don Manuelile valmistas see teade rohkem lõbu kui pahameelt.

«Hõlbus on olla sõjakas oma hotellitoas Veronas, nagu teeb seda meie paks prints Louis,» sõnas ta ning selgitas kunstnikule:

«Ta elab «Kolme küüraka» võõrastemajas ja kui me

talle raha ei saada, peab ta ühe oma kahest toast ära andma. Seab ta kindlad tingimused?» pöördus ta uuesti Bermüdeze poole. «Havre teatas mulle,» vastas see, «et kümme miljonit franki ja veel kakskümmend tuhat meest olevat kõige minimaalsem, mida tema vürstlik isand Hispaania kroonilt ootab.»

«Havrel on ilus tütar,» arutles don Manuel, «tõsi küll, agana lahja. Mul ei ole midagi lahjade vastu, ent liiga ahja, see pole ka midagi väärt. Mida teie sest arvate, don Francisco?»

Ja ilma vastust ootamata andis ta Miguelile korralise: «Teatage monsieur de Havrele, et me oleme teinud kõik, mis on meie võimuses. Ja pakkuge talle jumala nimel veel kord viis tuhat franki. Muide, kas te olete oma portree eest tasu kätte saanud?» pöördus ta uuesti Goya poole.

Ning kuna Goya eitas, kommenteeris ta: «Noh, näed a nüüd. Alles viis aastat tagasi oli see monsieur de Havre üheks hiilgavamaks härraks Versailles' hoov-konnas, nüüd ei maksa ta isegi oma kunstnikule.»

«Monsieur de Havre,» jätkas Bermüdez oma ettekannet, «ei ole kahjuks ainus, kes nõuab, et abivägesid rindele saadetaks. Kindral Garcini teeb seda veel tungivamalt. Teated sõjaväljalt on halvad,» lisas ta ja soris oma akte. «Figuera on langenud.» Sellega ta lõpetas.

Hertsog oli siiani oma poosi hoidnud. Nüüd vaatas ta üles, piinlikult üllatatud, ja käändus Bermüdeze poole. Kuid kohe pööras ta pea jälle endisesse asendisse tagasi.

«Vabandage, don Francisco,» ütles ta.

«Garcini kardab,» seletas don Miguel, «et kuna meie liitlased on löödud, siis tõmbavad prantslased väed teistelt rinnetelt tagasi ja saadavad Püreneedele. Garcini kardab, et kui ta abiväge ei saa, võivad prantslased kolme nädala pärast olla Ebrol.»

Goya oletas, et nüüd saadab don Manuel ta minema. Ent see jäi oma poosi.

«Ma ei arva,» kaalutles ta valjusti oma maheda häälega, «ma ei arva, et ma Garcinile abiväge saadan.»

Ja kuna Bermüdez tahtis vastu vaielda, jätkas ta: «Ma tean, kirik hakkab avaldama rahulolematust. Aga sinna pole midagi parata. Me oleme teinud rohkem kui liitlased. Peab siis maa verest tühjaks jooksma? Kuningakoda piirab oma väljaminekuid ikka enam ja enam. Doña Maria Luisa vallandas kaks tallmeistrit ja kümme teenrit. Ma ei usu, et kuninganna oleks nõus veel suuremal määral puudust kannatama.»

Ta oli häält pisut nõrgendanud, kuid tema pea jäi asendisse, mille Goya talle kätte oli juhatanud.

«Mida pean ma siis kindral Garcinile teatama?» küsis Bermüdez asjalikult.

«Prantsuse vabariigil,» vastas don Manuel, «on kombeks kindraleid, kes oma ülesandega toime ei tule, giljotineerida; meie rahuldume sellega, et neile abiväge ei saada. Seda, palun, teatage kindral Garcinile, kuid viisakas vormis.»

«Tõenäoliselt,» informeeris don Miguel edasi, «on meie liitlased kaotanud kõik lootused Prantsusmaast jagu saada. Preisi saadik on ühes memorandumis, väga pikas memorandumis, oma valitsuse seisukohad sõja väljavaadetest kirja pannud.» '«Palun tehke lühidalt,» nõudis don Manuel. «Härra von Rohde,» vastas Bermüdez, «annab

mõista, et tema valitsus kavatsevat rahu sõlmida, kui ta vähegi vastuvõetavad tingimused välja kaupleb. Ta soovitab meile sedasama.»

«Mida peab ta vähegi vastuvõetavateks tingimusteks?» küsis don Manuel.

«Kui Prantsuse vabariik,» vastas Bermüdez, «surnud majesteetide lapsed meile välja annab, siis, nii arvab Preisimaa, oleks see kuulsusrikas rahu.»

«Prantsusmaa kuninglikkude laste eest,» arvas don Manuel, «kui nad mingit maad kaasa ei saa, on viiskümmend miljonit reaali ja kaksteistkümmend tuhat surnud hispaanlast liiga kõrge hind. Kas te ei leia, don Francisco?»

Goya naeratas viisakalt; ta tundis end meelitatuna, et don Manuel teda arutlusse kaasa tõmbas. Ta maalis edasi, kuid kuulas põnevusega.

«Kui väike kuningas Louis ja madame Royale .meie

kaitse alla päästetakse,» selgitas Bermüdez, «siis elab prantsuse kuningriikluse idee meie pinnal edasi. See ei ole sugugi häbiväärne rahu.»

«Ma loodan, don Miguel,» vastas hertsog, «et teie laste jaoks meile vähemalt ka Navarra kuningriigi välja kauplete.»

«Ma teen kõik, mis on mu võimuses, ekstsellents,» vastas Bermüdez armastusväärselt. «Kuid ma kardan, kuna me Garcinile mingit abiväge ei saada, tuleb meil ainult lastega rahulduda.»

Ta kahmas oma aktid kokku, jättis jumalaga, läks.

Goya oli poliitilise kõneluse mõjul unustanud eesmärgi, milleks don Miguel selle kohtumise hertsogiga oli korraldanud. Nüüd lasus Jovellanose asi raskelt tema südamel.

Ta küsis endalt, kuidas ta oma palve peaks esitama. Ent enne kui ta rääkima jõudis hakata, võttis don Manuel sõna.

«Paljud hakkavad nõudma,» ütles ta järelemõitlikult, «et ma peaksin Garcini tagasi kutsuma. Paljud nõuavad ka, et ma admiral Mazarredo tagasi kutsuksin, kuna ta Touloni langemist ära hoida ei osanud. Kuid sõda on õnneasi ja mina ei ole kättemaksuhimuline. Muide, kas te ei maalinud admiralile paar portreed?» jätkas ta elavamalt. «Mulle tundub, nagu oleksin ma tema majas näinud üht teie pilti. Jah,» kinnitas ta ise oma sõnu, «see oli admirali juures; kus ma seda ebatavaliselt head daamiportreed nägin.»

Goya kuulas hämmastunult. Kuhu tahtis don Manuel välja jõuda? Naine, kelle ta admirali jaoks oli maalinud, oli Pepa Tudö, selle portree maalimisel olidki nad tuttavaks saanud. Ta oli valvel.

«Jah,» vastas ta ükskõikselt, «ma maalisin admiralile ühe daami tema tutvusringkonnast.»

«Sellest sai suurepärane pilt,» arvas don Manuel. «See daam peaks pealegi ka lihas ja veres väga ilus välja nägema. Lesk, viudita, nii vist, kui ma ei eksi, rääkis mulle admiral. Tema mees olevat hukkunud Mehhikos või kuskil sealpool, ja mereministeerium olevat talle pensioni määranud. Või eksin ma? Ebatavaliselt ilus naine.»

Nüüd taipas Goya oma talupoeglikult realistliku mõistusega, kuhupoole don Manuel tahtis tüürida, ja see hämmeldas ning ärritas teda. Ta nägi end korraga keerukasse intriigi mässituna. Ta taipas, miks Miguel ise Jovellanose eest ei kosta, vaid teda ette lükkas; Miguelil ei olnud mingit Pepat, keda vana liberaali eest pakkuda. Francisco tundis end mõnevõrra rumalama. Võib-olla peitus kogu selle tehingu taga isegi doña Lucía. Võib-olla oli Lucía teda sellepärast nii nurjatu uudishimuga silmitsenud ja riivatult naeratanud, kui ta mitte kohe jaa ei öelnud. Ent kõigele pahameelele vaata-

mata tundis Goya lõbu eriskummalistest teedest, mida mööda kõndis vooruslik Miguel Bermúdez, et teist, veel vooruslikumat, pagendusest tagasi tuua. Tõenäoliselt pidas Miguel tema, Goya kohustuseks, sõbrannast loobuda, kui selle eest võis saavutada midagi nii suurt nagu Jovellanose tagasikutsumine. Nähtavasti polnud Migueli arvates ohver, mida ta temalt nõudis, mitte liiga suur, ja see oli ka õige: ta võis lõpuks oma elu ka ilma Pepata kujutleda. Kuid osa, millesse teda oli surutud, oli talle vastumeelne, see haavas tema uhkust. Pepa ei ole talle sugugi ülemäära tähtis, kuid ta ei lase endalt Pepat ära võtta ega ära osta. Ja ainult sellepärast, et see kehkjas mõlkus Manuel Pepa järele kibeleb, tema .juba Pepat loovutama ei hakka.

Teisest küljest oli ta don Gaspärile tänu võlgu, ja pole õiglane, et too mees jääks sinna mägedesse istuma, sunnitud tegevusetusele Hispaania viletsuse ajastul, ainult sellepärast, et tema, Francisco, hoiab kinni naist, pealegi jamona't, kes pole talle kuigi tähtis.

Kõigepealt tarvis korraks ise rünnata ja Jovellanose asjaga lagedale tulla. Don Manuel teeb alles näo; aga kes haput veini pakub, ei tohi imestada, kui talle haput veini juua antakse, nagu ütleb vanasõna. Vaevalt küll don Manuel, nii nagu asjade seis praegu on kujunenud, ütleb ei; siis vaatab tema, Francisco, mis edasi saab.

Ilma Pepa Tudó teema kohta midagi ütlemata, ikka tööd tehes, lausus ta niisiis mõne aja pärast: «Hispaania on teile tänulik, don Manuel, kui teie rahu toote. Madriid hakkab välja nägema nagu varem, ja süda

läheb soojaks, kui jälle saab näha nägusid, kellest kaua on puudust tuntud.»

Don Manuel, nii nagu Francisco ootaski, oli üllatatud.

«Puudust tuntud?» küsis ta. «Kas mõtlete tõsiselt, don Francisco, et Madriid tunneb puudust paarist liiga agarast edumeelsest tegelasest, keda me pidime paluma maale kolida?»

«Midagi jääb vajaka,» vastas Goya, «kui teatud inimesi kohal ei ole. Vaadake, ekstsellents, minu pildid kaotaksid poole oma elust teatud nappide valgussäradeta. Nii puudub midagi ka Madriidil, kui seal näiteks, ütleme, ei ole krahv Cabarrüsi või señor de Jovellanost.»

Don Manuel tõstis pahaselt pead.

«Aga, ekstsellents, palun, hoidke pea rahulikult,» käskis kartmatult Goya.

Don Manuel kuulas sõna. «Kui meie sõber Miguel taolisi asju räägiks,» ütles ta siis, «ei paneks see mind põrmugi imestama. Teie suus kõlavad nad üllatavalt.»

Goya maalis. «Need on mõtted,» lausus ta kergelt, «mis mulle pähe tulid, kui te mulle seda au osutasite, et võisin teie ja don Migueli vahelisest kõnelusest osa võtta. Ma palun vabandust, don Manuel, kui ma liiga julge olin, kuid mulle tundus, et ma võin endale lubada avameelsust teie juures.»

Hertsog taipas vahepeal, kuidas tehing toimub. «Ma kuulan alati meelsasti siirast arvamust,» ütles ta armastusväärselt, veidi üleolevalt. «Ma võtan teie algatuse heatahtlikult kaalumisele.»

Ja siis, ilma üleminekuta, palju elavamalt, jätkas ta: «Selle daami juurde tagasi tulles, kelle õnnestunud portreest me äsja rääkisime, ega te juhuslikult ehk ei tea, kas ta veel Madriidis viibib? Kas te olete temaga viimasel ajal kohtunud?»

Goyat lõbustas see, missuguseid kohmakaid ja vaeva rikkaid teid hertsog oma eesmärgi jaoks pidi kasutama. Selle kohta, mida keegi tegi või tegemata jättis, peeti politseiaktides niisama täpselt raamatut kui Santa Casa inkvisitsiooniregistrites, ja loomulikult teadis don Manuel muidugi kõike, mis puutus Pepa Tudósse

ja Pepa suhetest Goyaga. Tõenäoliselt oli ta ka Migueliga selle üle rääkinud. Don Francisco jäi tagasihoidlikuks.

«Kindlasti, don Manuel,» vastas ta kaunis külmalt, «ma näen daami vahetevahel.»

Hertsogile ei jäänud muud üle, kui rääkida selget keelt. Ta hoidis pead vapralt selles asendis, nagu Goya seda soovis, ning ütles nagu muuseas: «See oleks teist väga kena, don Francisco, kui te mulle vahendaksite tutvuse selle daamiga. Võib-olla ütleksite teie talle ka seda, et ma ei ole sugugi nii valimatult himur, nagu vaenulikud kuulujutud väidavad, vaid et mul on soe ja usaldusväärne süda tõeliselt ilusa vastu. Señora portree on intelligentse naise portree. Kahtlemata võib temaga rääkida. Enamik naisi ei oska muud kui ainult voodisse heita, ja kui nendega kolmandat korda koos olla, ei oska nendega enam midagi peale halkata. Kas mul pole õigus?»

Oma sisimas mõtles Goya midagi ennekuulmatult irõvedat. Ent kuuldavalt vastas ta: «Jah, ekstsellents, filosofeerida võib ainult väheste naistega.»

Nüüd muutus don Manuel täielikult avalaks. «Kuidas oleks,» andis ta Franciscole mõista, «kui meie kord ühe lõbusa ja mõistliku õhtu koos veedaksime? Teie, armastusväärne viudita ja mõned teised sõbrad, kellega tasub koos süüa, juua, lobiseda ja laulda? Kui ma ei eksi, tunneb ka meie doña Lucía viudita't. Ent eelduseks jääb, et teie sellest tertutia'st osa võtate, mu armas don Francisco.»

Selgem ei võinud tehing olla: don Manuel oli nõus Jovellanosest endaga kõnelda laskma, kui Goya laseb endaga viuditas kõnelda. Vaimus nägi Goya Pepat, kuidas ta istub loiult, iharalt ja täitmatuna, vaadates talle otsa oma roheliste, teineteisest eemal asetsevate silmadega. Alles nüüd oskas ta Pepat õigesti maalida, tema raskes, rohekas kleidis näiteks, pitsid üle kleidi, see oleks just sobiv Goya uue, hõbetava halli jaoks. Halb ei ole ka too teine pilt, see, mille ta admiral Mazarredole maalis, ta oli tol korral Pepasse päris armunud, selle tunde oli ta pildile sisse maalinud. Tegelikult oli see naljakas, et tema ise oli don Manueli isu oma hea pildiga

äratanud. Ta nägi nüüd Pepat täiesti selgesti, nii nagu ta oli ja nii nagu ta teda oleks pidanud maalima ja nagu ta teda võib-olla kunagi maalib. Ning olgugi, et tal oli kavatsus veel paar korda Pepaga magada, jättis Francisco Goya nüüd hüvasti oma sõbratari Pepa Tudóga.

«See on,» ütles ta vorminõuete kohaselt, «señora Josefa Tudóle kindlasti auks ja rõõmuks kohtuda teie ekstsellentsiga.»

Varsti pärast seda jutuajamist ilmus punasukastatud teener ja teatas: «Daam ootab teid juba kümme minutit, ekstsellents.» Mehe liikumatust, diskreetselt aupaklikust näost oli lugeda, kes see daam oli: kuninganna.

«Kahju,» ohkas don Manuel, «siis peame küll lõpetama.»

Vastuoluliste tunnetega läks Goya koju. Ta oli naisi halvasti kohelnud, oli neid oma karjääri huvides maha jätnud. Ent mitte kunagi ei olnud keegi julgenud pöörduda tema poole niisuguse ettepanekuga nagu see, ja ta ei suutnud kuidagi kujutleda, et ta iial niisuguse ettepaneku vastu oleks võtnud, kui see poleks tolmunud Joveltanose pärast.

Oma ateljees leidis ta Agustini eest. Too oma hapu, ikka nõudliku näoga oli kah omapoolse panusega teda sellesse ebameeldivasse tehingusse kihutanud1. Francisco võttis kätte visandid, mis tal olid don Manuelist. Ta joonistas edasi; hertsogi lihavast näost kadus heasüdamlikkus, kadus vaim, see muutus üha fauniliku-maks, seasarnasemaks. Goya rebis visandi katki, raputas liiva lauale, joonistas liiva sisse. Joonistas, täitmatu, sügavalt silmakirjaliku Lucía, kurja kassi näoga, ja kavala, kandilise Migueli, rebase näoga. Tusaselt ohates pühkis ta näod uuesti laiali.

Halvas tujus veetis Goya

selle ööl ja järgmisegi.
Kolmandamal päeval aga
saabus kutse Alba majast.
Kaardi tõi livreega teener.
Selles paluti Franciscot
59
võtta osa õhtust, mille
hertsoginna Alba soovis
oma vastse elupaiga,
uue lossi Buenavista
sisseõnnistuseks anda.
Peale selle küllakutse
seisis kaardil: «Millal saan
kord lehviku ma, don Francisco?»
Goya vaatas naerul suuga
väikest kirja, hingas raskelt.
See on tõestus, taeva tasu
selle eest, et ära võitnud
iseenda, oma mina
on Hispaania ürituse,
Joveltanose eest tema.

8

Preisi saadik, härra Rohde, saatis don Manuel Godoy, Alcudia hertsogi kohta Potsdami järgmise ettekande:

«Ta tõuseb varakult üles ja annab tallmeistritele ja teistele teenritele päevaks ning lähema aja peate üksikasjalised juhtnöörid. Kella kaheksa paiku läheb ta oma maamaja maneežirajale; igal hommikul, üheksa paiku, külastab teda seal kuninganna, et talle ratsutamise aja! seltskonda pakkuda. Hertsog on suurepärane ratsutaja. Nii kulgeb see kella üheteistkümneni. Kui kuningas jahilt tagasi tuleb, ratsutab ta kaasa. Hertsogit ootab vahepeal juba arvutu hulk inimesi, kes temaga igasuguseid jooksvaid küsimusi tahavad arutada. Nendega saab ta valmis veerandtunni vältel. Siis leiab aset tema ametlik lever, tavaliselt viibib selle juures pool tosinat kõrgest seisusest daami ja parimad muusikamehed annavad kontserti. Kella ühe paiku läheb don Manuel kuninglikku paleesse. Seal on tal oma isiklik suur apartement, elutuba, töötuba, magamistuba. Hertsog kui kuninga kaimmerhärra võtab osa kuninga ametlikust lõunasöögist. Pärast lõunasööki läheb ta oma eraruumidesse, need asetsevad vahetult kuninganna ruumide all. Seal sööb siis don Manuel tegelikult, kuninganna juuresolekul,

60

kes mööda salajast treppi tema juurde alla tuleb, kuna kuningas aga juba uuesti jahile on sõitnud. Nende kokkusaamiste ajal tavatsevad koha Maria Luisa ja don Manuel kokku leppida ettepanekute suhtes, mida nad kuningale esitavad.

Kella seitsme paiku läheb don Manuel kuninga juurde, et talle ettekannet esitada. Kella kaheksa paiku siirdub ta uuesti oma era korterisse, kuhu tavaliselt selleks ajaks on ilmunud kohale kolmkümmend kuni nelikümmend kõikidest seisustest ja klassidest naist oma palvekirjadega. Nende palvekirjade läbivaatamine nõuab talt rohkem kui kaks tundi. Kella kümneks õhtul on tal harjumuseks kokku kutsuda oma

isandad, nendega asub ta siis tegeliku töö kallale. Üldiselt on tal selleks ainult need kaksöötundi. Ometi paneb ta sellele rõhku, et jooksvaid küsimusi kiiresti ja täpselt lahendada. Kirjadele, mis pikemat järelemõtlemisaega ei vaja, vastab ta peaaegu alati samal päeval. Tema taipaimisvõime on kiire ja õige, ning kuigi tal tööst varsti isu täis saab, tasandab ta siiski oma otsusekindlusega kahjud, mis ta tõõ kiirusest võivad tekkida.

Üldkokkuvõttes võib öelda, et vaatamata oma noorusele ei täida ta oma rasket ametit halvasti ja Euroopale oleks aina kasuks, kui kõikides riikides oleksid vastutavatel kohtadel niisugused ametnikud.»

9

Koosviibimine don Manueli ja viudita Josefa Tudó auks leidis aset doña Lucía Bermúdeze juures.

Señor Bermúdeze maja oli suur ja avar ning see oli kunstiesemeid täis topitud, üleval ja all mööda seinu, tihedalt üksteise kõrval, rippusid maalid, vanad ja uued, suured ja väikesed, hämmastavas külluses, nagu mõni vaip.

Siin siis võttis doña Lucía vastu oma külalisi, istudes poodiumil baldahhiini all vana hispaania kombe kohaselt. Ta oli üleni mustas, ning tema ilus ja maskitao-line nägu vaatas nagu sisaliku pea kõrge kammi alt välja. Nü ta siis istus, ahtake ja väärikas, siiski

kelmikalt erutatuna, tundes rõõmu sündmustest, mis olid tulemas.

Don Manuel ilmus vara. Ta oli hoolikalt rõivastatud, elegantselt, kuid mitte liialdatult. Ta oli ilma parukata, ja ta ei olnud oma punakasblondi juust isegi puudedanud. Oma paljudest ordenitest kandis ta ainult Kuldvillakut. Tema laial näol ei olnud midagi tavalisest ükskõiksusest. Ta püüdis majaprouaga galantselt vestelda, ent ta ei olnud tõsiselt asja juures, ta ootas.

Abate seisis Goya maalitud doña Lucia portree ees. Alguses oli Miguel kavatsenud anda pildile erilise koha, ent siis leidis ta, et selle omapära veel rohkem välja paistab, kui see on teistest aaretest ümbritsetud. Nii rippuski portree ruumi paljude teiste maalide seas. Don Diego märkas, et tal enam kauem ei sobi vaikides pildi ees seista. Paljusõnaliselt, oma kõnet ladina- ja prantsuskeelsete tsitaatidega kaunistades, kiitis ta teose uue-ilaadilisust ja suurepärasust, ja see kõlas nagu armu-avaldus doña Luciale. Vastuoluliste tunnetega kuulas don Miguel kiidukõnet nii elavale kui ka maalitud Luciale; sealjuures pidi ta möönma, et don Diego teost ja selle uut varjundit võib-olta veel asjatundlikumalt kiitis, kui tema ise seda teha oleks osanud.

Pepa tuli. Tal oli seljas roheline kleit heleda pitskattega ja ainsa ehtena kalliskividega kaetud rist — admirali kink. Just niisugusena oli Goya teda näinud, kui don Manuel talle oma jultunud ettepaneku tegi, nii tahtis ta Pepat oma uues maneeris maalida. Pepa vabandas rahulikult, et ta nii hilja tuli; tema duena'1 Olevalt olnud raskusi kandetooli muretsemisega. Goya imetles tema häbematut rahulikkust. Ainult kaudsete viidetega oli kulgenud nendevaheline kõnelus sellest, mis täna õhtul pidi toimuma. Ta oli oodanud, oli lootnud, et Pepa külvab teda üle kurtmise ja needusega. Midagi taolist ei järgnenud, ainult kerged, pilkavad, varjatud tähendusega laused. See, kuidas ta nüüd käitus, oli muidugi kätte õpitud ja täis tagamõtet. Ta tuli nimme hilja, ta näitas tagamõttega oma olukorra kehvust. Pepa tahtis teda hertsogi ees häbistada, näidata, et Francisco on tema vastu olnud nii kitsi. Sealjuures oleks Pepa tarvitsenud vaid suu lahti teha ja Goya

oleks talle palganud rohkem teenijaid, tõsi küll, pahasena. See oli Pepast alatu!
Don Manuel oli tõenäoliselt vaevalt kuulnud, mida pepa ütles. Ta oli Pepale otsa vaadanud, sündsusetult, siiski täis austust, milleks teda teised iial võimeliseks ei pidanud. Kui doña Lucía teda lõpuks esitles, kummardas ta sügavamalt, kui ta kunagi oli kummardanud kuninganna või infanta ees. Vabalt jutustas ta Pepale, kuidas Goya pilt teda esimesest silmapilgust oli võlunud ja kui kaugele maha jääb sel erandlikul korral ka niisuguse suure meistri portree tegelikkusest. Tema pilk oli täis andumust ja teenimisvalmidust.
Pepa oli liialdatud austusavaldustega harjunud: selles olid kõik hispaanlased sarnased: Madriidi majo'd, provintsi hidalgo'á, õukonna grande'd. Ent Pepal oli peen vaist, ta taipas kiiresti, et suur isand oli temast sügavamini huvitatud kui admiral Mazarredo, kelle tagasitulekut oli oodata, ja võib-olla isegi sügavamini kui tema jumalas ja meres puhkav mees, mereväeleitnant Tudõ. Kui Francisco tema reetis ja maha müüs, siis peab ta ka nägema, et ta loobus millestki kallihinnalisest, ning Pepa otsustas end väga kallilt müüa. Tema lai suu suurte, säravalt valgete hammastega naeratas sõbralikult ja ei millekski kohustavalt, tema lehvik ei tõrjunud eemale, ent ei kutsunud ka ligi, ning ta tundis heameelt, et Francisco siiapoole vaatas, don Manueli püüdlusi vastumeelse huviga jälgides.
Paaž teatas, et laud on kaetud. Mindi söögituppa. Ka siin olid seinad ülevalt alla kaetud maalidega, vaikeludega ning flaami, prantsuse, hispaania meistrite köögimaalidega. Seal olid mehed, kes olid tegevuses keedu-kolde juures, Velázquezi maalitud, seal oli Kaana pulm Van Dyckilt, seal olid linnud, ulukid, kalad ja puuvil-jad, maalitud nii mahlakalt, et vaatajal sülg suhu voolas. Laud ise oli kaetud valitult, kuid siiski mitte üleliia rikkalikult; seal oli salatit, kala, kooke ja maiustusi, maiaga ja jerezi veine, punši ning suhkrustatud jäävett. Ükski teener ei viibinud ruumis, ainult paaž; mehed teenisid naisi.
Don Manuel hoolitses agaralt Pepa eest. Pepa olevat täis seda kirgast raihu, kinnitas hertsog talle, mida

Doña Lucía Bermúdez

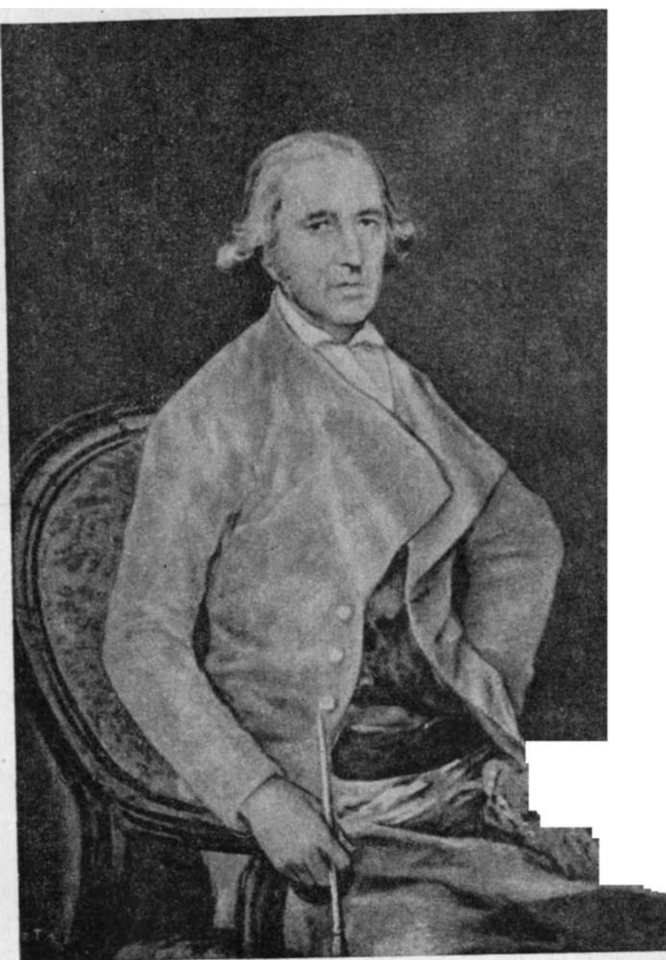
kiirgab Francisco portreest. Kuid ta ei olevat aimanud, kui palju erutavat peitub Pepa rahulikkuses, kuivõrd erutav, émouvante, bouleversante olevat ta oma rahulikkuses. Kas Pepa ka prantsuse keelt räägib? «Un peu,» vastas Pepa raske aktsendiga. Seda olevat Manuel oodanud, et Pepa on haritum kui teised Madriidi naised. Teistele, hoovkonna daamidele ja kõigile neile peti-metra'àele ja maja'àele võib rääkida ainult tühje galantsus i, temaga aga võib rääkida küsimustest, mis puudutavad elu ja vaimu. Pepa sõi ja jõi ning kuulas; läbi kinda pitsi helkis õrnalt ja valgelt tema käsi.

Hiljem andis ta oma lehviku kaudu hertsogile tead.a, et see ei ole talle sugugi ebasümpaatne. Seepeale seletas hertsog lärmakalt, Goya peaks Pepast veel teise pildi maalima; nii nagu ta seal istub, nii peab Goya teda maalima, kogu oma jõu peab ta kokku võtma, tema jaoks, Manueli jaoks peab Goya teda maalima.

Teda, Goyat, oli kiskunud kõnelusse doña Lucía. Doña Lucía istus seal mõtlikult ja üleolevana ning silmitses don Manueli katseid Pepat köita. Sellest, kuidas don Manuel Pepale otsa vaatas, kuidas ta Pepa üle kummardus, pidi igaüks märkama, millisesse kire-võrku ta enda on mässinud, ja doña Lucía nautis seda pilti.

Väikeste lonksukestena oma jääjooki maitstes ütles ta täiesti nagu möödaminnes: «Ma tunnen rõõmu, et meie Pepa end lõbustab. Vaene laps. Nii noor lesk ja pealegi ilma vanemateta. Ta on oma saatuse tõuse ja langusi imetlusväärse rahuga talunud, kas te ei leia?» Ja ikka veel don Manueli poole vaadates jätkas ta: «Kui imelik, don Francisco, et õigupoolest oli teie pilt see, mis põhjustas don Manueli huvi meie vaese Pepa vastu. Teie kujundate saatusi, don Francisco. Oma piltidega, arvan ma.»

Goya oli arvanud, et ta teab naistest rohkem kui teised mehed, keda ta tundis. Ent nüüd istus seal see Lucía, armastusväärne, sale, pikk, maskitaoline, daa-milik ja jumalavallatu ning ajas temaga oma riivatut pilkejuttu. Goya kõrvus kõlasid häbematud, karjutud laused, millega tol korral see Prado mandlimüüja; see auallanera, see täitanud tüdruk, oli teised oma kam-

Don Francisco Bayeu

bast tema peale ässitanud, ja ta tundís end väga rumalana. Ta ei teadnud sedagi, kuivõrd tuttavad on Pepale kogu asjaloo telgitagused ja kas mitte Lucía ja Pepa üheskoos tema üle ei irvita. Sügav pahameel haaras teda, kuid ta taltsutas end, vastas ühesilbiliselt, teeskles lihtsameelsust ja vastas tuhmi pilguga doña Lucía teineteisest kaugel asetsevate silmade looritatud vaatlete.

«Te olete täna veel okkalisem kui tavaliselt, don Francisco,» ütles doña Lucía sõbralikult. «Kas te siis sugugi ei rõõmusta Pepa õnne üle?»

Goya oli rõõmus, kui abate nende juurde tuli, nii et tal võimalus avanes ebameeldivast jutust pääseda.

Ent vaevalt oli ta Luciast lahti saanud, kui Pepa teda kutsus. Ta palus Goyat talle klaasi puinši tuua. Don Manuel märkas, et Pepa tahab Goyaga üksi olla; ta sai sellest aru ega tahtnud Pepa tuju rikkuda. Ta läks teiste juurde.

«Kuidas näen ma välja?» küsis Pepa, istudes toolil, loid ja mahe.

Francisco oli ebakindel. Ta oli olnud alati valmis kõnelema Pepaga avameelselt; see on Pepa süü, kui nad nüüd ilma selgituseta lahku lähevad ja mitte nii sõbralikult, kui see oleks võinud olla. Kui teisel neist on põhjust olla pahane, siis on just tema see.

«Ma ei tahaks kauaks jääda,» jätkas Pepa. «Kas ma tulen sinu juurde või tuled sa minu juurde?»

Goya nägu muutus üllatusest sõgedaks. Mida Pepa tahtis? Nii loll ta ometi ei ole, et ta ei oleks taibanud, kui teda sellele õhtule kutsuti, mis selle taga peitub. Või polnud Lucía siiski talle seda selgitanud? Võib-olla oli see ikkagi Goya ise, kes kõik oli valesti teinud?

Tegelikult teadis Pepa juba mitu päeva, milles asi seisab, kuid otsustamine ei olnud kaugeltki nii kerge, nagu Goya seda kujutles. Päevade kaupa oli ta endalt pärinud, mispärast Goya temaga ei räägi ja kas mitte tema ei peaks selgitava mõttevahetuse esile kutsuma. Kogu oma meelelaadi rahulikkuse juures oli ta kibestunud, et Goya temast nii kergesti loobus, olgu siis, et oma karjääri pärast, olgu siis, et ta temast, Pepast, lahti tahtis saada ja tema edu puhul tal tee peal ees

ei tahtnud seista. Kõikide nende kaalutluste ajal tunnetas ta, kuivõrd tugevasti ta Goya küljes rippus.

Ta oli vaatamata paljudele elamustele oma tunnetes lihtsaks jäänud. Ta oli meestele silmi teinud ja nendega armatsenud, kuid tema Felipe Tudó oli olnud esimene, kellega ta oli maganud. Ja kui hiljem, peamiselt sel ajal, kui ta näitekunsti õppis, mehed viudiía't juba käegakatsutavaimalt püüdsid, siis oli see teda rohkem eemale tõuganud kui ligi tõmmanud. Siis oli admiral täies mastis tema ellu purjetanud, ja see oli tema enesetunnet väga tõstnud. Ent mis on iha, sügav, tõeline iha, seda oli talle alles Francisco Goya õpetanud. Kahju, et Goya ei armastanud teda rohkem, kui ta seda tegi.

Kui Lucía talle sellest rääkis, et kõikvõimsal ministril olevat väga südamelähedane soov teda tundma õppida, oli ta loomulikult taibanud, et seal avaneb tema ees lai ja päikeseküllane tee: tema romansside unelmad suurepärastest lossidest ja kuulekast teenijaskonnast võivad muutuda tegelikkuseks. Ta oli hakanud unistama, kuidas see kujuneks, kui Alcudia hertsog, kuninganna cortejo, saaks nüüd tema cortejo'ks, ja oli lasknud dueña'] end kaardimängus veel rohkem petta kui tavaliselt.

Ta oli otsustanud kõigest sellest hoolimata jääda Francisco sõbratariks, kui see ainult tahab, ja sel otsusel püsis ta praegugi veel. Nüüd siis oli ta Goyale esitanud selge küsimuse: «Kas ma tulen täna öösel sinu juurde või tuled sa minu juurde?» Ning nüüd istus Goya seal nii rumala näoga, nagu seda võis teha ainult tema.

Kuna Goya vaikis, küsis Pepa armastusväärselt: «Oled sa endale mõne teise leidnud, Francho?» Goya vaikis ikka veel. «Muutusin ma sulle tüütavaks? Miks viskad sa mind hertsogi ette?»

Pepa rääkis sõbralikult, mitte valjult, teised pidid uskuma, et see on tähtsusetu keskustelu.

Nü ta seal istus, ilus, ihaldusväärne, Goya mehe- ja kunstnikusilmale meeldiv, ja ärritaval kombel oli tal õigus: Goya oli leidnud kellegi teise, mitte leidnud, too teine oli lihtsalt tema ellu astunud ja haaranud ta

koos naha ja karvadega, ning sellepärast loovutas Goya pepa hertsogile. Ent Pepal oli vaid osaliselt õigus. Asjade seosest, ohvrist, mida Goya tõi Jovellanose ja Hispaania heaks, ei aimanud ta midagi. Otsekohe tõusis Goyas metsik viha. Ikka ja alati mõistetakse sind valesti. Kõige meelsamini oleks ta Pepat löönud.

Agustín Esteve vaatas Pepalt Lucíale ja Lucialt pepale. Ta aimas asjade seost. Francisco oli hädas. Franciscol oli teda vaja, muidu ei oleks ta teda täna õhtul siia kaasa võtnud, ja see tõendas talle, kui kindlalt nad ühte kuulusid. Sellele vaatamata oli Agustinil sellest õhtust vähe rõõmu. Ta tundis end liigsena ja kadestas Franciscol tema hädas.

Lucía laskis tuua šampanjat. Agustín, vastu oma harjumust, hakkas jooma. Vaheldumisi jõi ta malagat, mis talle ei maitsenud, ja šampanjat, mis talle ei maitsenud, ning oli kurb.

Don Manuel leidis, et ta on nüüd viisakusele küllalt lõivu maksnud ja võib end jälle uiudita'ie pühendada. See sallis seda meelsasti. Ta oli end Franciscole pakkunud, selgelt ja arusaadavalt, ta oli end alandanud, ja kui Francisco teda ära põlgas, siis, hea küll, läheb ta teed, mida Francisco talle juhatas. Ent siis peab see sündima nii nagu tema romanssides. Siis tahab ta seista seal, võibolla põlatuna, kuid imetelduna ja teistest kõrgemale ülendatuna. See ei ole sugugi nii, et mõni suur isand nagu see hertsog lihtsalt tuleb ja tema üles korjab. Pigemini nõuab tema sellelt Manuelilt oma hinda, head hinda, ebatavaliselt kõrget hinda, kuna Manuel näib olevat valmis seda maksma.

Pepa Tudó sõbrustas Lucía Bermúdezega ja võttis sageli osa selle tertulia'test, ent iialgi ei viibinud ta esinduslikel õhtutel, mida señor ja señora Bermúdez vahetevahel korraldasid. Ta oli mõistlik ja sai aru, et suur seltskond väikese mereväeohvitseri leske oma ringi vastu ei võtnud. Kuid nüüd pidi see teiseks muutuma. Kui ta nõustub siduma end don Manueliga, siis tahab ta olla tema ametlik metress, kuninganna võistleja, mitte mõni tema väikestest, peidetud sõbrataridest.

Don Manuel oli erutatud, tal oli kuum joodud šampanjast ja viudita lähedusest ning ta tahtis tema ees

kelkida. Kas ta ratsutab, küsis ta Pepalit. See oli ebatavaliselt rumal küsimus: hobustel ratsutasid ainult grande'áe ja kõige rikkamate daamid. Pepa vastas rahulikult, oma isa isltandustes olevat ta vahetevahel hobuse seljas istunud, siin Hispaanias aga ainult eeslil ja muulal. Seliles osas tuleb siis palju järele õppida, vastas hertsog. Pepa peab ratsutama, ta näeb hobusel kindlasti jumalik välja. Tema ise ei olevat sugugi halb ratsutaja.

Pepa nägi oma võimalust. «Kogu Hispaania teab,» vastas ta, «kuivõrd hea ratsutaja te olete, don Manuel,» ja lisas: «Kas ma võiksin teid kord ratsutamas näha?,»

See süütu küsimus oli aga ebatavaliselt julge, oli tõeline nõue isegi kogu riigi kõige ilusaima viudita suust, sest don Manueli ratsaharjutustest tavatses osa võtta kuninganna ja sageli ka kuningas. Kas ei pidanud seda, mis oli Madriidis kogu linna kõneaineks, teadma ka señora Tudõ? Silmapilguks jahmus hertsog, veelgi enam: ta muutus kaineks, ta nägi avanevat suurt puuri, kuhu ilus suu teda sisse astuda palus. Siis aga nägi ta seda ilusat, suurt ahvatlevat suud, nägi Pepia rohelisi silmi endal, rahulikena, ootavatena, ning ta teadis: kui ta nüüd ütleks ei, kui ta nüüd taganeks, siis on ta kaotanud selle naise, selle suurepärase naise, kelle punakas juus, kelle valge nahk, kelle lõhn teda nii meeldivalt uimastas. Kindel, ta võib Pepaga magada ka siis, kui ta ei ütleb; tema aga tahtis rohkemat, ta tahtis Pepat alati enda juures hoida, igal ajal, kui ta teda himustab, ja alati on alati, ta tahtis Pepat täielikult endale saada.

Ta neelatas, jõi, neelatas uuesti, ütles: «Kindlasti, señora. Loomulikult, doña Josefa. Mulle on auks teile oma ratsutamist näidata. Õukond läheb lähematel päevadel Esooriali. Kuid saabub hommik, mil teie alandlik teener Manuel Godoy tuleb Madriidi oma maamajja tagasi ja raputab paariks tunniks riigi mured ja asjad endalt ning ratsutab teie ees, ratsutab teile, doña Pepa.» See oli esimene kord, et don Manuel tema hellitusnime kasutas.

Pepa Tudó võidutses oma sisimas kõigest südamest. Ta mõtles oma romanssidele: see, mida don Manuel

rääkis, kõlas poeetiliselt nagu ta romansid. Palju tema elus muutub nüüd teistsuguseks, mõndagi ka don vianueli elus. Ja midagi ka Francisco elus. Pepa! avaneb võimalus talle teeneid asutada või neist ära ütelda. Loomulikult, ta ei ütle neist ära. Aga — ja kättemaksuhimuline läige särahtas ta rohelistes silmades — ta annab Goyale tunda, et see on tema, kes Goya karjääri soodustab.

Señor Bermúdez nägi, kui temperamentselt don Manuel Pepa ümber keerleb, ja teda valdas mure. Sageli tormitses tema hertsog, ent kunagi ei olnud ta nii jäägitult tuld võtnud kui nüüd. Tuleb tähele panna, et ta mingi lollusega hakkama ei saaks. Mõnikord on ta kuningannale Uiga kindel. Doña Maria Luisal ei olnud midagi selle vastu, et ta vahetevahel üle aisa lõi, ent ta ei ole naine, kes oleks sallinud mingit don Manueli tõsisemat vahekorda; ja see asi Tudó lesega ei paistnud sugugi selle järgi välja, et see ainult ühe pühapäeva kestaks. Kui doria Maria Luisa vihastab, ei tunne ta piiri: siis on ta võimeline don Manueli poliitikale, tema, Migueli poliitikale, vastu töötama. Don Miguel ei tahtnud endale siiski mingit enneaegset hirmu sisendada, ta pööras oma pilgud Manuelilt ja Pepalt ära ning vaatas doña Lucía poole. Kui ilus ta on, kui daamiliik. Igatahes sest ajast peale kui Francisco portree tema piltide seas rippus, ei tundunud talle doña Lucía daamilik ilu sugugi enam nii arusaadavana kui varem. Lõputute uurimistega paljude aastate vältel oli ta leidnud kindlad reeglid; ta oli lugenud oma Shaftesburyt ning tal oli olnud selge, mis on ilus ja mis mitte. Nüüd aga hakkasid tal piirid hajuma, ja mõlemast Luciast, maalituist ja elavast, õhkus midagi virvendavat, mis teda täitis rahutusega.

Pärast seda, kui Pepa oli saavutanud kokkuleppe, et võib külastada don Manueli tema ratsutatnisrajal, muutus ta usalduslikumaks. Ta jutustas oma lapsepõlvest, suhkruroo istandustest ja orjadest, ka oma lähedasest tutvusest ja isegi sõprusest Tiranaga, suure näitleja-tariga, ning sellest, kuidas ta Tirana juures tunde oli võtnud.

Ta peab laval suurepärane olema, avaldas kohe tuliselt

oma arvamisi don Manuel: tema napid ja samaaegselt kõnekad žestid, tema väljendusrikas nägu, tema verre tungiv hääl olid pannud don Manueli esimesest silmapilgust selle peale mõtlema, et Pepa olevat õieti lava jaoks loodud.

«Kindlasti laulate te ka?» küsis ta.

«Pisut,» vastas Pepa.

«Kas ma võin kunagi teie laulu kuulda?» palus ta.

«Ma laulan ainult iseendale,» vastas Pepa, ning kuna don Manuel pettunud näo tegi, lisas ta oma sügava, aeglase häälega juurde: «Kui ma kellelegi laulan, siis on mul tunne, nagu laseksin ma teda endale liiga lähedale tulla,» ning ta vaatas hertsogile otse näkku.

«Millal te laulate mulle, doña Pepa?» nõudis don Manuel vaikselt, ihalevalt.

Pepa aga ei vastanud, vaid sulges eitavalt lehviku.

«Kas te don Franciscole laulsite?» küsis don Manuel armukadedalt.

Nüüd sulges Pepa ka oma ilme.

Don Manuel aga, tormiliselt kahetsedes, palus: «Andestage mulle, doña Pepa. Ma ei tahtnud teid haavata, seda te ju teate. Ent ma armastan muusikat. Ma ei suudaks armastada ühtki naist, kes endas muusikat ei kannaks. Ma ise laulan ka veidi. Lubage, et ma teile laulan,» palus ta.

Madriidis räägiti, et doña María Luisa, kuninganna suurim rõõm olevat kuulata oma kallimat laulmas, ometi laskvat don Manuel end kaua paluda, enne kui ta kuninganna soovile järele annab, ning kolmel korral neljast ei täida ta seda. Pepa oli niisiis oma sisimas väga uhke, et ta hertsogi juba esimesel kohtumisel oli niivõrd alistanud, kuid ta laskis välja paista ainult rahulikku arm a stusvä ärsust.

«Mõtle ometi, Lucía,» hüüdis ta, «hertsog tahab meile laulda.»

Kõik olid üllatatud.

Paaž tõi kitarri. Don Manuel lõi jala üle teise, häälestas kitarri ning alustas laulu. Algul, ise ennast saates, laulis ta vana sentimentaalset romanssi noormehest, kes, liisuga sõjaväeteenistusse sattunud, sõtta peab minema. «Kaugele, kaugele sõidab armaada ja minu

70

Rosita jääb maha. Oo, mu Rosita!» laulis ta. Ta laulis hästi ja tunderikkalt, tal oli koolitatud hääl. «Veel, veel!» palusid meelitatud daamid, ja don Manuel laulis ühe kuplee, ühe seguidilla bolera, sentimentaalselt iroonilise laulu härjavõitlejast, kes end tsirkuses on blameerinud, nii et enam inimeste silma alla tulla ei tohi, rääkimata veel härgadest. Kakssada ilusat ja elegantset madriidlannat, maja'd, petimetra'á, isegi kaks hertsoginnat olid enne tema pärast üksteisel silmad peast kratsinud. Nüüd peab ta rõõmus olema, kui tüdruk tema kodukülast teda veel oma õlgedele laseb. Aplodeeriti tugevasti ja don Manuel tundis rõõmu. Ta pani kitarri kõrvale.

Kuid: «Veel, veel!» palusid daamid. Minister, kõheldes ja meelitatud, teatas, et ta on nõus ette kandma ühe tõelise tonadilla, kuid tal olevat selleks vaja veel teist lauljat, ning ta vaatas Franciscole. Goya, kes armastas laulu ja küllap oli ka veinist erutatud, nõustus tona-dilla's kaasa lööma. Hertsog ja Goya pidasid sosistades nõu, proovisid, leppisid kokku. Nad laulsid, mängisid, tantsisid tonadillat muula-ajajast. Muula-ajaja sõimab reisijat, kuid see ei taha maha tulla, kui tee ülesmäge läheb, lõpuks on too veel kitsi ega taha kokkulepitud hinnale ühtegi cuarto'i juurde lisada. Mõlema nääikluse ja sõimu vahele kostab loomutruult järele aimatud muula karjumist, kord Manueli, kord Francisco suust.

Nad mõlemad, katoliiklike majesteetide esimene minister ja õuemaalija, laulsid ja tantsisid andumusega. Mõlemad elegantselt rõivastatud härrad üksnes ei mänginud sõimi evat muula-ajajat ja ihnsat reisijat, vaid nad olid seda. Olid seda hulga enam, kui nad olid esimene minister ja õuemaalija.

Daamid vaatasid pealt, abate aga ja señor Bermúdez keskustelid sosinal. Kui aga don Manuel ja Goya iikka suuremasse hoogu sattusid, vaikisid ka nemad, kogu oma ilmatarkusest hoolimata hämmeldunud, ning vaatasid mõlemat mingi vaikse, muigava põlastusega, mis tulenes oma vaimsuse ja hariduse teadvusest. Kuidas need seal end väsitavad, barbarid, et naistele meeldida, kuidas nad end alandavad, ning nad ise ei märkagi seda.

71

Siis, lõpuks, olid Manuel ja Francisco küllalt laulnud ja karanud ning hingeldasid nüüd kurnatuina ja õnnelikena.

Seal aga, kõigi hämmastuseks, hakkas esinema keegi teine, don Agustín Estero.

Purjusolekult peeti hispaanlaste juures põlastusväärseks, see võttis inimeselt tema väärikuse. Don Agustín ei mäletanud, et ta oleks kunagi veini tõttu oma aju selguse kaotanud. Ent täna oli ta joonud rohkem, kui ta oleks võinud juua, ning ta oli selles teadlik. Ta oli pahane enda peale, kuid veelgi enam teiste külaliste peale. Seal olid need mõlemad mehed: Manuel Godoy, kes ennast Alcudia hertsogiks nimetas ja endale kuldse sädeluse kõhu peale riputas, ning Francisco Goya, kes end ja oma kunsti laiali puistas, nagu oleks see nõude-pesuvesi. Õnn oli nad mõlemad nende madalusest kõige kõrgema kõrguseni üles tõstnud ja neile kätte visanud kõik, millest nad iganes unistada oskasid, rikkuse, võimu, lugupidamise, ihaldusväärsed naised. Ning selle asemel, et taevale ja saatusele alandlikult tänu osutada, teevad nad end naeruväärseks ning möirgavad ja keksivad ringi nagu tapetavad sead, maailma kõige imetlusväärsema naise palge ees. Ja tema, Agustín, pidi sealsamas seisma, pealt

vaatama ja šampanjat jooma, millest tal juba kõrini villand oli. Nüüd vähemalt on tal küllalt julgust, et öelda põhjalikult oma arvamust abátele ja ka don Miguelile, sellele õpetatud, pärga-mentlikule eeslile, kes ei taipa, mida ta doña Lucía näol omab.

Agustín hakkas käheda häälega teatud härrade tühja õpetatuse üle arutama. Need lobisevad pikalt ja laialt küll kreeka keeles, küll saksa keeles oma Aristotelesest ja oma Winckelmannist. See pole raske, kui sul on olnud küllalt raha õppimiseks ja küllalt aega, ning oled kuulunud keigarikrae ja pannalkingadega colegíale'de kilda ning kui sul ei ole tulnud verist vaeva näha, nagu Agustín Estevel manteista 'na, et endale lahjat suppi õhtueineks teenida või kerjata. Jah, teatud härradel oli leidunud vajalik kakskümmend tuhat reaali oma banketiks ja härjavõitluseks ning doktoridiplomiks.

«Ning meietaoline, kellel ei ole doktorititlit, kes aga

72

oma väikese sõrmega taipab rohkem kunstist kui neli ülikooli ja terve akadeemia oma mitmesuguste doktoritega, istub siin ja peab šampanjat jooma, kuni ta enam ei jaksa, ja maalima hobuseid võidetud kindralite p...- all.»

Agustini veiniklaas oli ümber kukkunud, nüüd vajus ta ise raskelt hingates laua peale kokku. Abate aga ütles sõbralikult: «Soo, nüüd on ka meie don Agustín oma tonadilla laulnud.»

Don Manuel tundis kaasa oma iihumaalija kõhetule abilisele. «Purjus nagu šveitslane,» arvas ta heatahtlikult; šveitsi ihukaitseväe soldatid olid aga tuntud selle poolest, et nad vabadel õhtutel pikkades ridades käsikäes läbi tänavate kõndisid, purjus, möirates, möödujaid tüliltades. Don Manuel pani rahuldatult tähele, kuivõrd erinev oli Agustini raske, õel ja tige purjusolek tema enda kergest, heasüdamlikust, meeldivalt soojast. Ta istus Goya juurde, et edasi juues oma südant puistata kunstnikule, targale, vanemale, kaastundlikule sõbrale.

Don Miguel tegeles Pepaga. Kuna Pepa tõenäoliselt teatud aja mõjustab hertsogit, pidas don Miguel Hispaania ja selle arengu huvides soovitavaks endale Pepa sõprust kindlustada.

Don Diego oli istunud doña Lucía juurde, ta uskus tundvat inimesi, ta uskus tundvat doña Lucíat. See oli palju läbi elamud, pidi olema blaseerunud, oli oma sihi saavutanud; võita naine nagu doña Lucía oli raske. Kuid don Diego oli filosoof, teadlane, teoreetik, ning ta oli välja töötanud oma süsteemi, oma strateegia. Kui doña Lucía vahetevahel kerge, vaevu arusaadava pilkega suhtus asjadesse seal, kus oleks võinud oodata rahulolu, siis küllap vist sellepärast, et ta oli oma päritolust teadlik ja uhke sellele päritolule. Ta kuulus alamasse rahvakihti, maja'de hulka, seda ta ei unustanud, selles peitus tema tugevus. Nad ei jäänud kellestki milleski maha, need Madriidi majo'd ja maja'd, nad tunded end niisama puhaste hispaanlastena kui grande'd, võibolla puhtaimatena. Abate pidas seda suurt daami, Lucía Benmúdiezt, salajaseks revolutsionääriks, kes Pariisis oleks mänginud oma osa, ning sellele rajas ta oma plaani.

73

Ta ei teadnud, kas don Miguel doña Lucíaga riigiasju arutab, isegi mitte seda, kas doña Lucía selle vastu huvi tunneb. Kuid ta tegi, nagu oleks doña Lucía see, kes oma poodiumilt, oma salongist Hispaania saatust juhib. Esimesed kobavad sammud teel rahule olid andnud vähe tulemusi: Pariis oli umbusklik. Kas ei ole mõeldav, et keegi vaimulik, kes inkvisitsiooni isandate juures on meelsasti sallitav, ja elegantne daam, kelle salong on üks esimesi Euroopas, võiksid Hispaania asju pariislaste juures vabamalt ja just selle tõttu tagajärjekamalt ajada kui õukonna riigimehed? Don Diego andis mõista, tal olevat teatud mõju Pariisis, juurdepääs inimestele, kes on teistele

vaevalt ligipääsetavad. Ettevaatlikult, puistates sekka palju galantsusi, palus ta doña Lucía nõu, tegi talle liidu sõlmimise ettepaneku. Tark Lucia märkas küll, et don Diego eesmärk oli kaugel poliitilisest. Siiski meelitas hellitatud daami haritud, tagamõtetega isanda usaldus ja see raske ning peen osa, mida don Diego talle pakkus. Doña Lucía viltused, paljutähendava pilguga silmad vaatasid teda esmakordselt tõsise huviga.

Kuid siis avaldusid väsimuse tunnused, oli juba hilja ning doña Lucía pidas lugu rikkalikust unest. Ta lahkus ning võttis endaga kaasa Pepa, kes tahtis end korraldada.

Don Manuel ja Goya jäid. Nad ei märganud midagi sellest, mis nende ümber toimus, nad jõid ja tegelesid iseendiga.

«Ma olen su sõber, Francho,» kinnitas hertsog kunstnikule, «sinu sõber ja sinu kaitsja. Meie, hispaania grande'd, olime alati kunsti kaitsjad, ning mul on kunstimeelt. Sa kuulsid, missugune laulja ma olen. Meie kuulume kokku, sina ja mina, kunstnik ja riigimees. Sa pärined talupoegadest, Aragooniast, seda on kuulda sinu kõnest. Mul on aadlik ema, kuid, omavahel öeldes, ka mina põlvnen talupoegadest. Ma olen endast teinud midagi suurt ja ma teen ka sinust midagi suurt, selle peale võid sa kindel olla, mu Francho. Meie oleme mehed, sina ja mina. Enam ei ole palju mehi siin maal. «Hispaania sünnitab suuri mehi, kuid ta kulutab néed kiiresti läbi,» nõnda ütleb vanasõna ja nii see on. See

on tingitud rohketest sõdadest, seetõttu jäävad järele ainult väga vähesed. Sina ja mina, meie oleme järele jäänud. Sellepärast võitlevad naised meie pärast. Grande'sid on hoovkonnas sada üheksateist, mehi ainult kaks. Minu isa kutsus mind alati: «Manuel, mu pullike.» Pullikeseks kutsus ta mind ja tal oli õigus. Kuid toreadoor selle pulli jaoks ei ole veel ilmunud, see peab alles veel sündima. Ma ütlen sulle midagi, don Francisco, mu Franoho: õnne peab olema. Seda tuleb omada, õnn ei tule ise kellegi juurde, õnn on omadus nagu nina, nagu jalg, nagu p .... ja kõik muu; sul kas on seda või ei ole. Sa oled mulle sümpaatne, Francho. Ma olen tänulik inimene ja sulle olen ma tänu võlgu. Mul ei ole loomu poolest halb silm, kuid õigesti nägema õpetasid alles sina mind. Kes teab, kas ilma sinu pildita oleks viudita üle mu tee jooksnud? Ja kes teab, kas ma ilma sinu pildita oleksin märganud jumalannat selles naises? Ent kus ta siis on? Näib, et ta ei ole siin. Sellest pole midagi, ta tuleb tagasi. Minust õnn ei lahku. Ma ütlen sulle, see on see õige, see señora Josefa Tudó. Ta on see õige minu jaoks. Kuid sa tead ju seda. Ma ei tarvitse seda sulle rääkida. Ta on tark, intelligentne, ta kõneleb prantsuse keelt. Ja mitte ainult seda, ta on kunstnik, sõbralikes suhetes Tiranaga. Ja ta ei pasunda seda kogu maailmale, ta on tagasihoidlik, üks väga vähestest daamidest. Kui palju muusikat on temas, seda võib teada ainult see, kes muutub talle tõeliselt lähedaseks. Ent kord tuleb päev või pigemini öö, kus ma tohin seda tunnetada. See ongi juba saabunud, see öö, või mõtled, et mitte?»

Goya kuulas pealt vastuoluliste tunnetega, mitte ilma põlguseta, ent siiski mitte ilma sõpruseta purjus mehe vastu. Mida see endast kuulda laseb, oli tema kõige sügavam tõde. Ja kogu oma purjusoleku juures tundis Manuel end tema ees kindlana, pidas teda oma sõbraks, oli tema sõber. Imelik, kuidas kõik seostus. Seal tahtis ta Jovellanost tagasi kutsuda, ja oli endast võitu saanud ja Pepa selle eest vabaks andnud, ning nüüd oli don Manuel, Hispaania võimsaim mees, tema sõbraks saanud. Ning nüüd ei ole tal enam vaja pedantlikku, kõrki Bayeud, oma naise venda, pigemini on ta nüüd oma

sidemete kaudu hertsogiga kindel, et vaatamata igasugusele vastupanule saab ta kuninga esimeseks kunstnikuks. Tõsi küll, saatust ei tohi kiusata ja see, mida don Manuel ütles, et õnn olevat omadus, see on jultumus. Tema, Francisco, ei ole

jultunud. Ta on teadlik tumedatest jõududest, mis alati igaüht ümbritsevad. Ta tegi mõttes endamisi ristimärgi ja meenutas vana kõnekäändu: «Õnnel on kiired jalad, õnnetusel tiivad.» Võib veel paljugi juhtuda, enne kui ta kuninga esimeseks kunstnikuks saab. Kuid selles oli don Manuelil kindlasti õigus: nad kuulusid kokku, nemad mõlemad, nad olid mehed. Ning sellepärast oli ta, vaatamata tumedatele jõududele, siiski oma asjas kindel. Sest praegu kehtis tema jaoks ainult üht laadi õnn, see ei olnud kuningliku pitseriga diplom, vaid sel oli pruunjasvalge, ovaalne nägu ja kitsad, lapselikult lihavad käed, ning see oli chatoyant, see sillerdas nagu kass. Ning kuigi ta oli teda, Franciscol, lasknud meeleheitlikult kaua oodata, oli ta lõpuks siiski oma käega kirjutatud kirjaga kutsunud teda Mancloasse, Buenavista paleesse.

Don Manuel oli jälle edasi lobisenud. Nüüd aga katkestas ta. Pepa oli korraga uuesti seal, uuesti värskelt mingitud.

Küünlad olid lühikeseks põlenud, liisunud veini lõhn täitis ruumi, paaž istus pooleldi magades, surmani väsinuna toolil. Agustín konutas kummuli üle laua, suur, kühmuline pea kätel, silmad suletud, ja norskas. Ka don Miguel näis väsinuna. Tema aga, Pepa, istus seal, rahulik nagu ikka, kuid värske ja toretsev oma lihas.

Señor Bermüdez tahtis uusi küünlaid süüdata. Kuid don Manuel, äkki silmatorkavalt kaine, hoidis teda tagasi.

«Ei, don Miguel,» hüüdis ta, «ärge tehke endale tüli. Ka kõige ilusamale peole peab tulema lõpp.»

Ta läks Pepa poole hämmastavalt kainena ja kummardas sügavasti. «Lubage mulle seda au, doña Josefa,» ütles ta meelitava häälega, «teid koju viia.»

Pepa vaatas talle oma rohelistest silmadest sõbraliku rahuga otsa ja mängis lehvikuga. «Palju tänu, don Manuel,» ütles ta ja noogutas pead.

Möödusid siis don Franciscost
Manuel ja Pepa. Kojas
tulkkus unine duena.
Pepa äratas ta naerdes.
Ka sereno kargas püsti.
Kohe kostis kabjaplagin,
Manueli uhke vanker
veeres varsti ukse ette.
Punasukastatud teener
avas tõlla. Kaikus kõmin,
Manuel ja Pepa sõitsid
läbi pimeda Madriidi koju.

10

Mõned päevad hiljem, kui Goya, muuseas ilma vaimustuseta, don Manueli pildi kallal töötas, tuli tema juurde ootamatu külaline: don Gaspar Jovellanos. Minister oli oma lubaduse kõhklemata lunastanud.

Üle Agustini kõhetu näo jooksis hämmelduse, rõõmu ja austuse pilv, kui ta imetletavat riigimeest ateljeesse astumas nägi. Goya ise oli segaduses, uhke ja häbistatud, et suur mees kohe pärast oma päralejõudmist tema juurde tuli, et teda tänada.

«Ma võin öelda,» seletas don Gaspar, «raa ei ole oma pagenduse ajal selles iialgi kahelnud, et minu vastased on lõpuks sunnitud mind tagasi kutsuma. Progress on tugevam kui üksikute rikutud isikute türanniline tahe. Ent ilma teie vahelesegamiseta, don Francisco, oleks see tõenäoliselt tüki rohkem aega võtnud. See on kinnituseks ja

troostiks, kui sõbrad julgevad isamaa hüvanguks mõne vapra sõna öelda. Kuid on kahekordselt meeldiv, kui niisugused sõnad lausutakse inimese poolt, kellest seda, avameelselt öeldud, ei oleks oodanud. Võtke vastu minu tänu, don Francisco.» Ta kõneles väärikusega, tema vali, sügavate kortsudega kondine nägu jäi morniks. Kui ta oli lõpetanud, kummardas ta.

Goya teadis, et liberaalide ringides olid suured sõnad kombeks; talle endale aga ei olnud pateetiline jutt kontimööda, tema külalise laialivalguvad laused viisid

teda segadusse, ta vastas ebamääraselt. Siis arvas ta elavamalt, et don Gaspari väljanägemine olevat rõõmustavalt terve ja tugev.

«Jahi,» vastas Jovellanos tigedalt, «kui mõned inimesed uskusid, et ma oma pagenduses jään ahastusest ja kurbusest otsa, siis on nad pettunud. Ma armastan oma mägesid. Ma ronisin neil ringi, ma küttisin, ma tegin rahus teaduslikku tööd, ja nagu teie seda õigesti möönsite, ei ole see minu peale halvasti mõjunud.»

«Räägitakse,» ütles aupaklikult Agustín, «te olevat sellel rahuperioodil loonud palju märkimisväärseid raamatuid.»

«Mul oli aega,» vastas Jovellanos, «ja ma panin mõned oma ideed paberile. Need on esseed filosoofilistel ja riigimajanduslikel teemadel. Lähedased sõbrad pidasid minu käsikirju küllalt tähtsaks, et neid salakaubana Hollandisse toimetada. Kuid Madriidi on sellest jõudnud ainult vähe või üldse mitte midagi.»

«Ma usun, te eksite, don Gaspar,» ütles naeratades, kähedalt ja vaimustatult Agustín. «Seal on näiteks üks käsikiri, mitte mahukas, kuid kaalukas, «Leib ja härja-tsirkus» on selle pealkiri. Autorina märgib end küll keegi teatud Cándido Nocedal, ent kes kord mõnda Jovellanose teost on lugenud, see teab, kes on see Nocedal. Nõnda kirjutab Hispaanias ainult üks.»

Jovellanose kõhn, kortsuline nägu oli muutunud punaseks.

Vaimustunud Agustín aga jätkas: «Inkvisitsioon ajab teost taga, ja kes ennast selle lugemisel tabada laskis, sellel ei läinud hästi. Ent meie madriidlased ei lasknud end kohutada, nad kirjutasid käsikirja ikka ja jälle maha, paljud teavad seda peast.»

Ja ta hakkas tsiteerima: «Madriidis on rohkem kirikuid ja kabeleid kui elumaju, rohkem preestreid ja munkasid kui ilmalikke. Igal tänavanurgal pakutakse võltsitud pühakujäänuseid ja teateid väljamõeldud imedest. Usk koosneb absurdsetest vormitäitmistest, igasuguste vennaskondade tõttu on vennalikkus välja surnud. Peh-kinud, varemesse varisenud, rumala, ebauskliku. Hispaania igas nurgas ripub rappunud madonnapilt. Pihil käime me iga kuu, kuid kõik meie päevad kuni surmani

on täis liiderlikkust. Ükski pagan ei ole mii barbaarne ja kuritegelik kui meie Hispaania kristlased. Mida me kardame, on inkvisitsiooni vangikambrid, kuid viimse-päeva kohut me sealjuures ei karda.»

«Don Candido Nocedalil on õigus,» ütles muheldes Jovellanos.

Francisco aga kuulas neid kõlavaid lauseid rahulolematult ja kartlikult ning ta oli pahane Agustinile, kes tema katuse all niimoodi rääkis. Goya ei armastanud kirikut ja selle ametivõimusid; kuid niisugused häbematud ja teatavad kõned olid kardetavad, need võisid igaühele inkvisitsiooni kaela ässitada. Taolised sõnad trotsivad saatust. Ta vaatas de Atocha neitsi poole ja tegi ristimärgi.

Aga kunstnik temas ei saanud jätta märkamata neid muutusi, mis Jovellanosega olid toimunud. Selle vali nägu oli muutunud pehmemaks; ta nautis olukorra huumorit, et seal tsiteeris talle keegi neid lauseid, mida ta valenime all oma pagendusest salakaubana Madriidi oli sokutanud. Goya nägi, mis toimus Jovellanose kivistunud

ilme taga, ning ta teadis nüüd, kuidas ta don Gasiparilt maaliks, maaliks teda suure mehena, vaatamata tema vooruse veidrale karmusele.

Nüüd hakkas Jovellanos peaaegu mõnusalt pikalt ja laialt seletaima mälestusi oma poliitilisest minevikust. Jutustas, kui palju kavalaid kõrvalteid ta oli pidanud kasutama, et edumeelseid abinõusid ellu rakendada. Nii oli ta näiteks läbi viinud korralduse, et ei lubatud enam kogu Madriidi mustust lihtsalt tänavale välja raputada. Seepeale olid vastased vastuväitena esile toonud arstlikud otsused, et Madriidi hõre õhk põhjustavat hädaohtlikke haigusi, kui õhku prahi auruga ei tihendata. Tema aga, Jovellanos, oli neid teiste arstlike otsustega löönud: Madriidi õhk olevat küll liiga hõre, siiski tihenevat see küllaldaselt tema poolt Madriidi ületoodud tööstusettevõtete suitsust ja tahmast.

Kuid peagi taandus don Gaspari sõbralik meeleolu ning ta küttis end üles ikka metsikumatesse süüdistustesse praeguse korra vastu. «Meie omal ajal,» ägestus ta, «parandasime maksude vähendamisega alamate klasside elujärge. Meie saavutasime, et vähemalt iga kahek-

sas laps võis koolis kada, ja kui saabusid Ameerikast meie kullalaevad, siis lõime me isegi väikesed reservid. Praegune valitsus on jälle kõik läbi prassinud. Nad ei ole seda taibanud, need härrad ja daamid, et Marie-Antoinette'1 pillav elu oli üks revolutsiooni peapõhjusi. Nad pillavad jälle. Nad peavad endal armualuseid ning inglise ja araabia hobuseid, selle asemel, et sõjaväge tugevdada. Meie soodustasime haridust ja heaolu, need külvavad teadmatust ja viletsust ning lõikavad hävingut ja kaotusi. Meie ajal olid Hispaania värvideks kollane ja punane, nende ajal on selleks kuld ja veri.»

Franciscole tundusid Jovellamose kõned moonutatud ja liialdatud olevat. Tal võis olla üksikasjades õigus, siiski võltsis viha tema kogupilti, ja kui Goya oleks pidanud teda nüüd maalima, siis oleks ta jäädvustanud sünge, kitsalaubalise fanaatiku ja muud ei midagi. Sealjuures oli seesama Gaspar de Jovellanos vaidlematult üks kõige targemaid ja voorusiikumaid inimesi riigis. Kes juba poliitikaga hakkas tegelema, see pidi paratamatult liialdama, kas ühele või teisele poole. Goya oli rõõmus, et tal endal ei olnud poliitikaga mingit pistmist.

Kogu aja oli Jovellamos don Manueli pilti süngete pilkudega hinnanud. Nüüd tõstis ta sõrme ja osutas süüdistavalt hertsogile, kes talle lõuendilt pooleldi maalituna upsakalt vastu vaatas.

«Kui see härra ja tema daam,» raevutses ta, «ei oleks nii metsikud pillajad, siis jääks rohkem raha koolide jaoks. Ent just seda ei taheta. Soodustatakse teadmatust, selleks et rahvas teada ei saaks, kus peituvad tema kannatuste põhjused. Millest see tuleb, et vaene Prantsusmaa on kogu maailma vaistu võidukas? Ma võin teile seda öelda, mu härrased: see on tingitud sellest, et prantsuse rahvas hindab mõistust, hindab voorust ja sellepärast, et tal on veendumused. Ent mis on meil? Kuningas ilma ajudeta, kuninganna, kellel on kõik ükskõik peale oma alakeha lõbude, ja esimene minister, kes enda võimete tõestamiseks toob kaasa ainult tugevad reied.»

Francisco oli äärmiselt vihane. Neljas Carlos ei olnud

üleliia tark, sellega võis nõustuda, ning doña Maria Luisa oli tujukas ja kiimaline, kuid kuningas oli heatahtlik ja omal kombel väärikas ning kuninganna põrgulikult arukas, pealegi oli ta Hispaaniale kinkinud terve rea elavaid infant'e ja infanta'sid. Mis aga don Manuelisse puutus, siis temaga võis vägagi hästi läbi saada, kui teda ei ärritatud. Tema, Francisco, igatahes oli õnnelik, et need väljapaistvaid isiksused teda

oma sõprusega austasid. Ta oli veendunud, et kuningate võim on neile autud jumala armust, ja kui Jovellanos mõtles tõsiselt, mida ta seal rääkis, siis ei olnud ta hispaanlane ja oleks pidanud end Praintsusimaale koristama, uskmatute ja mässajate maale.

Kuid Goya taltsutas end ja ütles vaid: «Kas te ei ole mõnevõrra ebaõiglane hertsogi vastu, don Gaspar?»

«Mõnevõrra?» küsis Jovellanos. «Väga, loodan ma, väga. Ma ei taha olla õiglane selle närukaela vastu. See et ta minu vastu ebaõiglane oli, on tema paljude kuritegude seas just see, mida ma talle kõige vähem pahaks panen. Poliitikat ei saa teha õiglusega. Voorus ei ole õiglusega identne, voorus nõuab, et vahetevahel tuleb olla ebaõiglane.»

Ikka veel leebelt ja oma olukorra iroonilist vastuolulisust täielikult nautides sõnas Francisco: «Kuid lõpuks püüab ju don Manuel heaks teha seda, mida ta teile kurja on teinud. Mispärast ta muidu oleks lasknud teid tagasi kutsuda?»

Jovellanos, vaadates vihase pilguga poolvalminud portreele, vastas: «See röövib minu ööde une, et ma selle inimese tänuvõlglane pean olema.»

Ja vahetult, ühega nendest ootamatutest pööretest, mis pani paljusid alatiseks unustama kõike, mis temas oli ranget, nurklikku ja eemaletõukavat, jätkas ta: «Kuid ärgem rääkigem sellest, rääkigem kunstist, teie kunstist. Ma olen teile tänu võlgu, don Francisco, ja kui ma teie kunsti peale mõtlen, olen ma seda meelsasti. Mulle jutustati, teie kuuluvat nüüd maa suurimate partreekunstnike sekka.»

Dion Gaspari nägu õli, kui ta midagi taolist rääkis, särav, kaasakiskuvalt armastusväärne ja Goya rõõmustas ta sõnadest südamepõhjani.

81

Kuid mitte kaua. Sest kohe muutus don Gaspar jälle talumatuks ja kommenteeris: «Mõni teie töödest, nagu mulle on räägitud, küündivat isegi peaaegu Bayeu ja Maella tasemeni.» Isegi Agustin tõmbus kühmu.

Javellanos käis ateljees ringi ning vaatles Goya pilte ja visandeid, tõsiselt, sisetundlikult, kaua, vaikselt. «Ma olen teile tänu võlgu, don Francisco,» ütles ta lõpuks, «just sellepärast võlgnen ma teile avameelsust. Teie võite palju, võib-olla tõepoolest niisama palju kui Bayeu ja Maella, võib-olla isegi rohkem. Kuid teie eksperimenteerite liiga palju suurte, ilmsete tõdedega. Te mängite värviga, te kaotate joone. Sellega hukutate te - oma ande. Võtke endale eeskujuks Jacques Louis David. Niisugust kunstnikku oleks meil siin Madriidis vaja. Niisugune Jacques Louis David leegitseks vihast kuningakoja ja selle roiskumise vastu. Ta ei maaliks elegantseid daame, vaid müristavat Zeusi.»

«Vana narr,» mõtles Francisco, ja nagu vanasõna ütleb: «Metsa läheb naljaiha, kui võimust võtab pime viha.»

Valjult ja oma pilget varjamata vastas ta: «Kas peaksin maalima teist portree, don Gaspar?»

Silmapilguks näis, nagu hakkaks Jovellanos märatsema. Kuid ta hoidis end tagasi ning vastas ainult, peaaegu armastusväärselt: «Sellest on kahju, et teie minu väiteid tõsiselt ei võta, don Francisco; sest mina võtan teid tõsiselt. Poliitika kõrval ei seisa minu südamele midagi lähemal kui kunst. Kunstiline andekus, ühendatud poliitilise kirglikkusega, võiks taotleda kõige kõrgemat, mida inimene võib saavutada. Jacques Louis Davidi taoline kunstnik ei tooks sellele maale mitte sugugi vähem kasu kui mõni Mirabeau.»

Pärast seda, kui Jovellanos oli lahkunud, kehitas Francisco algul õlgu, siis aga sai pahameel temast võitu. Tal oli tulnud vaikselt selle voorusehunniku koolmeisterlikku jama pealt kuulata!

«Oleks pidanud laskma tal istuda seal, tema täielikult ärateenitud mägedes,» hakkas ta märatsema ning pöördus Agustini poole. «Sina oled selles süüdi: Sina vaatasid mulle otsa oma lollide, fanaatiliste, etteheitvale silmadega, ja siis olin ma narr küllalt, et öelda jah,

82

ning nüüd pean ma, ja kes teab veel kui kauaks, seda nahkset pedanti enda ümber taluma. Palett kuivab inimesel ära, kui tema selle peale vaatab.»

Sedapuhku Agustín ei vaikinud. «Ärge seepärast veel nii rääkige,» vastas ta pahaselt ja väljakutsuvalt. «Muidugi läks see viltu, mida don Gaspar teist ja Davidist rääkis. Kuid, et ta kunsti tahab muuta poliitiliseks, praegu, täna, Hispaanias, selles on tal õigus. Ja seda peaksite te endale üles märkima.»

Ta ootas, et Goya hakkab karjuma. Too ei teinud seda. Hääl taltsutatud, siiski täis kõige mürgisemat pilget, vastas ta: «Ja seda jutlustab mulle keegi, kes vahel, kui tal on hea päev, on võimeline hobuse p ... ga toime tulema. Kas su hobuse p ... etel on poliitikat? Hispaania David — milline marruajav totrus! Hispaania David, selleks võid sina hakata, don Agustín Esteve. Selleks küünib sinu anne.»

Agustín aga, suur kõhn kolp ettepoole pööratud, vastas tasaselt ja jonnakalt: «Ma ütlen teile midagi, don Francisco, ma ütlen sulle midagi, Francho, ma ütlen sulle midagi, härra õuemaalija ja akadeemia liige. Tal on tuhandekordselt õigus, don Gasparil, kuidas sa ka ei vingerda ja kui palju mürki sa ka välja ei aja. Sinu pildid on singid, don Francisco Goya, kõige sinu andekuse juures, ja minu hobuse p .... tes on rohkem mõtet ja poliitikat kui sinu suurte daamide tiirastes lõustades. Ja niikaua kui sa nii aralt erapooletuks jääd ja niikaua kui sul mingit arvamust ei ole ja sa seda ei näita, niikaua jääb kogu sinu maalerdamine rämpsuks ja sõnnikuks.»

Ta osutas don Manueli pildile. «Julged sa sinna otsa vaadata? Häbi, see on häbi. Qué vergüenza. Seal määrid sa ja määrid juba terve nädala ning sellest ei tuie midagi välja ja sa tead seda. Sa maalid seal suurepärastes värvides suurepärase mundri ja suurepärased ordenid, kuid nägu jääb tühjaks ning kogu pilt on tühi. Pasandatud, mitte maalitud. Ja miks? Kuna sa oma don Manueli tahad näidata heas valguses. Sinu Manuel, see on nimelt samast puust kui sina, suureline ja edev ja haletsemisväärselt murettundev oma kuulsusenatukese Pärast. Selle pärast ei söanda sa teda maalida nii, nagu

83

ta on. Sa kardad tõde, tema tõde ja enda tõde. Oled üks pasavasikas.»

Ent nüüd oli küllalt. Ümmargune, talupoeglik lõvipea ettepoole lükatud, läks Goya Agustinile kallale, tugevad käed rusikasse tõmmatud, seisis ta teise ees, silm silma vastu. «Pea lõuad, sa kurvameelne tola!» kärkis ta hädaohtlikult vaikselt.

«Seda ma ei mõtlegi teha,» vastas Agustin. «Seal sa soperdad ja määrid oma kümme tundi päevas ning oled uhke oma hoolele ja paljudele sadadele pliitidele. Ma ütlen sulle, sa oled laisk, kergemeelne, liiderlik, lohakas. Sa oled põiklev, sa oled arg, sa ei ole oma andekust ära teeninud. Seal tegid sa selle doña Lucia ja leidsid oma uue valguse ja oma uue õhu. Ja mida hakkad sa sellega peale? Selle asemel et ennast kokku võtta, selle asemel et uuega võidelda ja seda edasi arendada, seni kuni sa oled ta igaveseks omandanud, usaldad sa oma kätt ja määrid seepeale toorelt, vana harjunud kombe kohaselt edasi.»

«Kas sa, koer, pead kord oma lõuad!» ütles Goya nii ähvardavalt, et igaüks oleks tagasi põrganud. Mitte aga Agustin. Ta nägi Goyat raskelt hingamas, ta teadis, et tema sõber ja vaenlane langeb kohe oma vihas kurtusesse, ning ta tõstis häält.

«Sinu Manuel,» karjus ta, «on võibolla sinu sõnnikuga rahul. Kuid see on sõnnik, efektiküllane sõnnik, ning seega kahekordne sõnnik. Ning sa tead seda. Ja mispärast

su jõud nii armetult üles ütlevad? Kuna sa haised laiskusest. Kuna sa ennast kokku võtta ei taha. Kuna sa oled liiga ihar, et keskenduda. Häbi, que vergüenza! Kuna sa ootad üht naist, kes sulle kohe jah ei öelnud ning kes tõenäoliselt ei ole seda väärt, et sa teda ootad.»

Viimane, mida Goya kuulis, oli «que vergüenza». Siis oli tumepunane vihapilv teda endasse mässinud ning talle löönud vastu kõrvu ja pähe, nii et ta enam midagi ei kuulnud.

«Välja!» möirgas ta. «Mine oma Jovellanose juurde. Maali teda. Maali teda, nii nagu sinu David Marat'd maalis, vannis, tapetuna! Välja, ütlen ma! Välja! Ning igaveseks!»

84

Mida Agustín vastas, seda Goya ei kuulnud, ta nägi ainult teise huulte liikumist. Ta tahtis Agustinile kallale tormata. Kuid seal läks Agustín tõepoolest välja. Kiiresti, kohmakalt, takerduval sammul läks ta minema.

Sõgedana seisis Goya
Manueli valmimata
pildi juures üksi, ütles:
«Qué vergüenza,» endamisi
ning siis kardas ikka jälle:
«Qué vergüenza, qué vergüenza.»
Pistis äkki jooksu, tormas
teise järel, valjult hüüdes;
oma hääle kõla ise
ta ei kuulnud, kuna kõrv tal
ikka tõrkus veel. Ta karjus:
«Jää siis, eesel, ometigi
seisma, kuula, mis mul öelda!
Ah siis selline sa oled,
mulle ütled alatusi.
Aga kui ma vastu vaidlen,
siis sa kohe paned pahaks
nagu mõni vanapiiga.»

11

Francisco Goya oli portreteerinud Hispaania saja üheksateistkümnest grande'st peaaegu pooled. Ta tundis nende puudusi, nende inimlikke nõrkusi, ta liikus nende ringis nagu omataoliste seas. Sellele vaatamata oli ta nüüd, sõites Moncloasse hertsoginna Alba juurde, täis mingit kartust, mille taolist ta oli tundnud ainult korra, siis kui ta väikese poisina esmakordselt Fuende-todose krahvi, oma isa kõikvõimsa rendihärra palge ette pidi ilmuma.

Ta naeris iseenda üle. Mida ti siis kartis ja mida lootis? Ta sõitis naise juurde, kes talle ilmseid lootusi oli andnud; see ei võinud olla vale. Ent miks oli naine süs nii kaua vaikinud?

Ta oli olnud väga tegev neil nädalail, see oli õige. Goya oli palju temast kuulnud, kogu linn rääkis sel-

85

lest, mida Cayetana de Alba tegi või tegemata jättis. Kus Goya iganes viibis, ükka ja alati võis ta oodata, et Cayetana nime mainitakse, ning ta oli seda kartnud ja selle järele igatsenud.

Ta teadis, sel nimel oli samasugune mõju maja'de ja majo'de kõrtsides nagu grande'de salongideski. Teda kiruti teotavalt, temast jutustati kõige ohjeldamatumaid lugusid ja oldi samaaegselt vaimustatud, et Hispaania kõige verisema mehe, marssal Alba lapselaps oli nii hiilgavalt ilus, nii lapselik, nii kõrk, nii tujukalt mänglev. Korra laskus ta tänavapoistega kõnelusse järgmise härjavõitluse üle, siis jälle jättis ta kõrgilt tähele panemata kõik tervitused. Korra näitas ta väljakutsuvalt oma poolehoidu prantsuse kommetele, siis jälle käitus ta ülimalt hispaanialikult nagu õige maja kunagi. Ja sealjuures otsis ta ikka tüli kuningannaga, itaallannaga, võõramaalannaga.

Kokku võttes ei elanud Cayetana de Alba mitte vähem uhkelt ja ekstravagantselt kui kuninganna, tal olid samuti kulukad tujud ja palju vooruslikuni oli ta ka vaevalt. Kui aga toreadoor Costillares oma härja kuningannale pühendas, siis valitses vaikus, ent pühendas ta selle hertsoginna Albale, siis juubeldas kogu areen.

See oli jultumus, et ta laskis endale nüüd, ajal, mil kogu maa sõja tõttu pidi täielikult kõigest loobuma, uut lossi ehitada. Kas ei olnud see pillamine, millega Marie-Antoinette oli oma Trianoni ehitanud, üks neist põhjustest, mis olid viinud ta giljotiini alla? Kuid naeratades ja ülbelt, oma taltsutamatus albalikus uhkuses, jätkas doña Cayetana Marie-Antoinette'i mängu sealt edasi, kus too oli olnud sunnitud lõpetama. Ja mitte paljud, isegi Francisco mitte, poleks suutnud öelda, kas nad teda sellepäi ist imetlesid või vihkasid. Alati oli see nii Madriidi elanike suhtumisega hertsoginna Albasse. Nad vihastasid tema üle. Naersid tema üle. Armastasid teda.

Palee oli väike; olid kutsutud ainult Cayetana lähimad sõbrad ja ülimad grande'de seast. Et Cayetana ka teda nende sekka arvas, tegi Francisco uhkeks ja rõõmsaks. Kuid Cayetanale ei võinud kunagi kindel olla, samuti nagu järgmise aasta ilmadelegi; võib-olla ei

mõistnud ta enam isegi, miks ta tema, Goya, külla oli kutsunud. Kuidas võtab Cayetana teda vastu? Kannab ta ka lehvikut? Mida annab ta talle lehviku kaudu mõista? Ning nimetab ta teda Goyaks või don Franciscoks või lihtsalt Franciscoks?

Tõld oli jõudnud Buenavista võreväravani ning sõitis nüüd ettesõiduteed pidi üles. Reserveerituna, kõike üleliigset välja lülitavas Herrera stiilis — estilo desornamentado Herrera — kerkis lõpmatult kõrgina fassaad. Tiibuks avanes, suursuguste kaartena tõusis sisetrepp, ning ülevalt trepi suudme kohalt vaatas suurena, uhkena üle külastajate kaugusesse hertsoginna ühe varajasema esiisa portree. Goya ei suutnud takistada ängistust, mis haaras teda Alba nime ees, esimese nime ees Hispaanias, vanema, kuulsama, suursugusema kui Bourbonide nimi. Nii tõusis ta, rõivad hoovkondlikud, hing talupoeglik, saadetuna mayordomo'sí, kahe rea teenrite vahel mööda suurt treppi üles. Tema eel, tasa ning lihtsalt, sosistatuna suust suhu lendas tema nimi: «Señor de Goya, kuninga maalija,» kuni üleval ukse-valvur valjult teatas: «Señor de Goya, kuninga maalija.»

See trepist üles minev señor de Goya pani vaatamata kogu oma pelglikkusele ja väärikusele üllatunult tähele, et väikese lossi sisemus oli jultunud, pilkavas vastuolus oma klassikalise range ehituslaadiga. Siin valitses sedalaadi rõõmsameelne luksus, nagu selle oli loonud ühe inimea eest prantsuse hoovkond. Viieteistkümnenda Louis' ja Dubarry hoovkond. Kas selle palee omanik tahtis näidata, et ta oli nii Hispaania uhkeima ja süngeima nime kandja kui ka kukutatud prantsuse aristokraatia galantse elutarkuse poolehoidja?

Kuid oma palee seintele oli hertsoginna Alba riputanud hoopis teised maalid kui need, mis kaunistasid prantsuse aadlike selletaolisi losse; ei ühtegi Boucher' või Watteau pilti ja mitte midagi, mis oleks vastanud Goya või tema naisevenna Bayeu gobeläänidele. Pigemini rippusid seal ainult vanade, suurte hispaania meistrite maalid, üks tume, Velázquezilt pärinev julm grande portree, üks Ribera morn pühak, üks Zurbaráni fanaatiliselt sünge munk.

87

Nende maalide all istusid külalised, keda polnud just väga arvukalt. Kaheteistkümnest väga kõrgest isandast, kes omasid privileegi kuninga juuresolekul mütsi peas hoida, olid kohal viis oma daamidega. Seal oli ka Goya igavene võlglane, monsieur de Havre, Prantsusmaa kuningliku poisikese ja tema regendi saadik; esinduslikult, mõnevõrra kulunult ja väljakutsuvalt istus ta seal, tema ilus sale kuueteistkümneaastane tütar Geneviève tema kõrval. Kuid seal oli ka abate, don Diego. Ja peale selle oli seal keegi blond, esinduslik isand, tugevajoonelise, kuid siiski rahuliku näoga, ja enne kui teda oli esitletud, teadis Goya: see oli doktor Peral, too vihatu, too arst, too habemekraapija.

Keda aga seal veel näha oli? Auväärset, sünget ja vooruslikku, kõige selle elegantselt mängleva kribu-krabu, millega palee täidetud oli, elavat eitamist. Jah, see oli tema, don Gaspar Jovellanos, kiriku ja trooni vastane, vastumeelselt tagasikutsutu, kellele kuningas veel senini ei olnud lasknud osaks saada au uue soosingu tänutäheks kätt suudelda. See oli ainulaadne jultumus, et doña Cayetana oli tema külla kutsunud, just täna, kui oodati ka katoliiklikke majesteete. Kokku-kogunenud härrad ja daamid ei teadnud sellepärast õieti, missuguse seisukoha nad don Gaspari suhtes peavad võtma. Nad tervitasid teda viisakalt ja külmalt ning hoidusid temaga kõnelusse laskumast. Talle näis see sobivat. See oli tema ürituse võit, kui riigi esimene aadlidaam teda niisuguse sündmuse puhul enda juurde kutsus; pealegi ei hoolinud ta sellest, et end teiste aadlikkude kambaga ühte hoida. Üksikuna ja trotslikuna istus ta seal oma kuldsel toolikesel ja Goyal oli tunne, et väike mööblitükk peaks nii suure väärikuse koorma all kokku langema.

Hertsog de Alba ja tema ema marquésa de Villabranca tervitasid külalisi. Hertsog oli tavalisest elavam. «Teid ootab täna väike üllatus, mu armas,» jutustas ta Goyale.

Abate selgitas Goyale, et hertsoginna Alba tahtvat Buenavista teatrisaali kammermuusikaga sisse õnnistada ning et hertsog ise kavatsevat kaasa mängida. Goya ei olnud sellest eriti huvitatud. Ta oli närviline,

88

ta leidis võõrustaja puudu olevat, see oli kummaline, et teda ei olnud seal oma külalisi vastu võtmas. Ent ka selle jaoks oli abate'il seletus. Tahes-tahtmata tuli maja tutvumisega oodata, kuni majesteedid kohale on jõudnud. doña Cayetana aga ei tahtnud oodata, ka mitte kuningapaari. Nii oli ta siis hea teadeteteenistuse sisse seadnud ja astub saali vahetult just enne majesteete, majesteetidega üheaegselt.

Seal ta oligi. Palju kordi oli Francisco sundinud ennast teda nähes rahulikuks jääma, kuid temaga juhtus jälle niisama kui tookord, siis kui ta doña Cayeta-nat poodiumil oli näinud. Kõik muu, külalised, kogu kuld ja kard ümberringi, pildid, peeglid, kroonlühtrid, kõik hajus laiali, ning seal oli ainult tema üksinda. Hertsoginna oli rõivastatud äärmiselt lihtsalt, väljakutsuvalt lihtsalt. Tema kleit oli valge ja kaunistusteta, umbes niisugune, nagu seda ehk praegu Vabariigi daamid Pariisis võisid kanda: ahtast, laia vööga kinni-tõmmatud taljest langes see heleda, kuldse äärisega laialt põrandale. Käerandme ümber kandis ta siledat kullast võru, muidu oli ta eheteta. Musita tiheda massina langes juus kangekaelsetes lokkides paljastele õlgadele.

Goya vahtis ainiti. Hoolimata teistest, kellel oli õigus enne teda hertsoginnat tervitada, tahtis Goya tema juurde ette trügida. Ent siis, täpselt nagu oli plaanitsetud, kostis trepikojast ikka valjemini hüüd: «Nende katoliiklikud majesteedid!» Kohalolijad moodustasid spaleeri ja Cayetana läks tulijatele vastu.

Mayordomo, keppi vastu maad lüües, teadustas viimast korda: «Nende katoliiklikud majesteedid ning tema kõrgus Alcudia hertsog.» Ja siis nad tulid. Kuningat, Neljandal Carlosel, uhkel kõhukal, ruumi-täitval neljakümne kuue aastasel isandal, oli seljas punane hõbedaga tikitud frakk, selle üle vägev ordeni-lint ja Kuldvillaku orden, kaenlas hoidis ta kolmnurkselt kübarat, käes keppi, ning tema punane, sõbralikult mõnus nägu suure, lihava ninaga, lopsaka suuga ja veidi längus, paljapäisusega lõppeva laubaga oli pingutatud, et imponeerivalt muljet jätta. Tema kõrval, Ppol sammu tema järel, tervet tiibust laia võrukuuega täites, kalliskividega üle külvatud nagu pühakuju, või-

89

mas lehvik käes, ilmus Parma doña María Luisa, kuninganna; hiiglaslikult, kõrget uksekaart peaaegu riivates, hõljusid tema kübara suled. Nende taga aga ilmus nähtavale don Manuel, ilusal, mõnevõrra raske! näol tavaline, kergelt blaseerunud naeratus.

Hoovkondlikult niksu tehes suudles Cayetana enne kuninga, siis doña María Luisa kätt. See silmitses, oma hämmastust vaevu tagasi hoides, väikeste teravate mustade silmadega väljakutsuvalt lihtsat kleiti, milles ülbe hertsoginna de Alba söandas vastu võtta katoliiklikke majesteete.

Nad moodustasid ringi. Seal seisis, nagu kuuluks ta siia, Gaspar Jovellanos, mässaja. Kuningas, kes'oli aeglase vaimuga, ei tundnud teda kohe ära.

Siis mainis ta häält puhtaks köhatades: «Meie ei ole teineteist ammu näinud. Kuidas siis läheb ka? Te näete suurepärane välja.»

Doña María Luisa seevastu ei suutnud üheks silmapilguks varjata oma piinlikku üllatust; siis aga ütles ta endale, et kui see mees on juba tagasi kutsutud, siis tuleb vähemalt tema rahanduskunsti-võimed ära kasutada. Nii laskis ta siis mässaja käesuudlusel endale armulikult meeldida.

«Sel raskel ajal, señor,» ütles ta, «vajab meie vaene maa kõigi teeneid, olgu ta, kes ta on. Nii oleme meie, kuningas ja mina, otsustanud anda ka teile võimaluse oma kõlblikkust näidata.»

Ta rääkis valjusti, oma mitte ebameeldiva häälega, nii et kõik võisid imetleda seda kahemõttelist armastusväärsust, millega ta sellest raskest seisukorrast välja rabeles.

«Ma tänan teid, majesteet,» vastas Jovellanos, ja ka tema rakendas oma harjunud kõnemehehäält, nii et see kõikjal saalis kuuldav oli. «Ma loodan vaid, et minu võimised selle pika aja jooksul, mil ma puhkusele olin sunnitud, rooste pole läinud.»

«Kõige selle eest tuleb sul veel maksta,» mõtles María Luisa, ning selle all mõtles ta hertsoginnal.

Tutvuti majaga.

«Väga ilus, väga mugav,» kiitis don Carlos.

Kuninganna aga silmitses kadedalt ja asjatundliku

90

pilguga elegantselt rõõmsameelse sisustuse üksikasju, sisustus viitas vanade hispaania kunstnike meisterloo-mingule, mille autorid kummaliselt külmalt ja suure-joonelistena ümbritsevale armastusväärsele tühisusele alla vaatasid.

«Kummalised asjad olete te seal oma seinale riputanud, mu armas,» arvas ta. «Mul hakkaks nende piltide all kõhe.»

Teatrisaalis hakkasid isegi jahedad ja kinnised grande'à imetlusest valjult ja pikalt seletama. Toretsevalt ja sellele vaatamata tagasihoidlikult hiilgas kuldne ja sinine ruum loendamatute küünalde valguses. Loožid ja toolid, valmistatud kõige kallimast (materjalist, meelitasid õrnalt ja tseremoniaalselt. Sambad aga, mis kandsid rõdu, muutusid lõpuks vanaaegseteks vapiloomadeks, viidates, et oldi külas daami juures, kes ühendas seitsme hispaania grande tiitlit.

Ning nüüd jõudis kätte hetk, millest hertsog de Alba nädalate vältel oli rõõmu tundnud. Mayordomo palus daame ja härrasid istuda. Lavale aga ilmusid hertsog, tema vennanaine doña Maria Tomasa ja väike Geneviève, monsieur de Havre' tütar. Hertsogi vennanaine, mustajuukseline, hea kehaehitusega daam, mõjus Geneviève'i ja hertsogi kõrval robustsena; ent ta mängis lavalolevast kolmest muusikariistast kõige väiksemal, vioolal. Geneviève seevastu istus haprana, armsana, mõnevõrra kasinana kehalt ja rõivalt oma suurt tšello ees. Hertsog ise mängis muusikariista, mida nüüd ikka harvemini ja harvemini oli võimalust kuulda ja näha, baryton'i, viola di bordone't, teatud lüki tšellot paljude keeltega, mitte liiga suurt, erutavalt tugeva ja pehme, sügava kõlaga.

Nood kolm proovisid oma muusikariistu, noogutasid üksteisele pead ja alustasid siis Haydni «Divertimento't». doña Maria Tomasa mängis oma vioolat rahu ja kindlusega. Geneviève töötas oma hiiglasliku tšello kallal suuresilmaliselt, agaralt, pelglikult. Hertsog aga, muidu nii jahe ja äraolev, elustus mängu ajal; sõrmed, mis keeli surusid ja rebisid, muutusid olevusteks, kes elasid omaenda elu, ilusad, melanhoolsed silmad särasid, kogu muidu nii valitsetud keha muutus vabaks,

91

hõljus ette- ja tahapoole, kui ta pillist selle peidetud olemust välja kiskus. Liigutatutt ja vaimustatult vaatas vana marquésa de Villabranca oma armast poega ning küsis enda kõrval istuvalt Goyalit: «Kas ta ei ole kunstnik, see minu José?» Goya aga nägi ainult poole silmaga ja kuulis poole kõrvaga. Ta ei olnud veel ühtegi sõna Cayetanaga rääkinud, ta ei teadnud isegi, kas see teda oli märganud.

Külalistele meeldis muusika, ning kiitus, millega nad naeratavat ja väsinud hertsog de Albat tänasid, oli aus. Ka kuningas Carlos unustas, et don José oli mässulisel kombel mitmel korral läbipaistvatel, kulunud ettekäänetel ära öelnud, kui tema, kuningas, oli don Jôséle teinud ettepaneku temaga koos kvartetis mängida, ning valmistus sellele midagi armulist ütlema.

Täidlaselt ja mühaklikult seisis monarh oma kõhetu esimese grande ees. «Teie olete tõeline kunstnik, don José,» seletas ta. «Õigupoolest ei sobi see härrale teie tähtsal positsioonil. Ent mis on õigus, seda tuleb öelda, teie baryton'i vastu mina oma tagasihoidliku viiuliga küll ei saa.»

Hertsoginna Alba seletas, tema lava kuuluvat dile-tantidele, ja kas ehk mõni tema külalistest ei tahaks esineda.

Kuninganna küsis nagu möödaminnes, kuid siiski nii, et igaüks kuulda võis: «Kuidas on, don Manuel? Kas te ei tahaks mõnda oma romanssidest või mõne seguidilla bolera ette kanda?»

Don Manuel kõhkles viivu. Siis vastas ta alandlikult, ta kartvat, et nii peenes miljöös ja peale nii hinnalist ettekannet polevat tema kehv kunst õigel kohal.

Nüüd aga jäi doña Maria Luisa kindlaks. «Ärge peenutsege, don Manuel,» püüdis ta teda veenda, ja see ei olnud enam kuninganna, kes palus, see oli naine, kes tahtis tuttavatele oma armukese mitmekesiseid andeid tutvustada.

Don Manuelil aga — võibolla mõtles ta Pepale — ei olnud tuju lasta end näidata. «Palun, uskuge mind, madame,» vastas ta, «ma ei ole hääles ja ma ei laula.»

See oli jäme. Nii ei oleks tohtinud vastata , ükski grande kuningannale ega ükski cortejo oma daamile,

92

vähemalt mitte teiste juuresolekul. Tekkis hetk jahmunud vaikust. Kuid hertsoginna de Alba omas takti kuninganna kaotust ainult mõned sekundid nautida. Siis palus ta armastusväärselt lauda.

Goya istus alama aadli lauas, koos Jovellanose ja abate'ga. See oli teisiti täiesti võimatu. Sellest hoolimata oli ta tusane, kõneles vähe ja sõi palju. Veel ikka ei olnud ta hertsoginnaga rääkinud. Pärast söömist — hertsog oli kohe lahkunud — konutas Francisco üksi kuskil nurgas. Ta ei olnud enam vihane, teda oli vallanud mingi lõtv pettumus.

«Teie ju otse väldite mind, don Francisco,» kuulis ta veidi karmi häält ütlevat, kuid teda puudutas see sügavamalt kui austria helilooja muusika.

«Esiteks ei näita te end nädalate kaupa,» jätkas hertsoginna, «siis põikate te mul lihtsalt tee pealt kõrvale.»

Goya silmitses teda nagu tookordki, ohjeldamatult, hertsoginna vaatas sõbralikult, sugugi mitte nagu tollal. Ta mängis lehvikuga, see ei olnud Goya lehvik, kuid see lehvik ütles vähemalt midagi meeldivat.

«Istuge minu juurde,» käskis Cayetana. «Mul oli vähe aega nende viimaste nädalate vältel,» jutustas ta Goyale. «Selle maamaja ehitus neelas kogu mu aja. Ka lähimas tulevikus pole mul palju aega. Ma pean hoovkonnaga Escoriali sõitma. Ent niipea, kui ma tagasi olen, peate te lõpuks minust portree maalima, teie uuel kombel. Terve maailm on vaimustatud teie uutest portreedest.» Goya kuulas pealt, kummardas, vaikis. «Ühtegi sõna pole te mulle öelnud mu maja kohta,» jätkas hertsoginna de Alba. «Te ei ole viisakas. Ning mida arvate te minu teatrikesest? Muidugi mitte midagi. Teile meeldib lava jämedate mehelike tükkidega, kõrgerinnaliste ja valjuhäälsete naistega. Ka mulle meeldib see mõnikord. Kuid omal laval tahaksin ma teisiti mängida lasta; ka see peab olema väga riivatu, muidugi mõista, kuid samaaegselt peen ja elegantne. Mida teie arvate näiteks Calderoni näidendist «Häda sellele, kes armastusega naljatab»? Või meeldib teile «Gomez Arlase tütarlaps» rohkem?» Francisco kuulmine ütles üles, ta silme ees virvendas.

93

«Gómez Arlase tütarlaps» oli kirju, magus ja metsik komöödia mehest, kes tütarlapsesse piiritult armub ja tema võrgutab, kuid kel tüdrukust kohe isu täis saab ja selle mauridele müüb. Francisco süda jäi seisma. Cayetana teadis kõiki üksikasju tema loost Manueli ja Pepaga. Ta pilkas teda. Goya kogeles midagi, tõusis püsti, kummardas puiselt, lahkus tema juurest.

Goya oli vihane. Ta kordas endale, mida Cayetana oli öelnud. Kaalus seda. Gómez oli kaabakas, see oli kindel, kuid suurekaliibriline kaabakas, kellele kõik naised tormi jooksid. See, mida hertsoginna oli talle öelnud, kinnitas ainult, et tal olid Cayetana juures kõik väljavaated. Kuid ta ei lasknud end niimoodi kohelda, ta ei olnud mingi väike poisiklutt, kellega võib mängida.

Don Manuel istus tema juurde, kõnetas teda, alustas usalduslikku juttu, meestejuttu. Rääkis pikalt ja laialt naljast, mida ta endale kuningannaga oli lubanud, pealegi veel hertsoginna Alba majas.

«Ma ei lase endale auku pähe rääkida,» seletas ta, «mitte kellegi poolt. Ma laulan siis, kui mina tahan. Ma laulan inimestele, kes minust aru saavad, mitte neile grande'àele. Ma olen ise üks neist, kuid missugune ometi on see seltskond! Me oleme mõlemad kergelt põlema süttivad, Francisco, teie ja mina: kuid kas te tahaksite nendest naistest siin paljusid oma voodisse? Mina — mitte viibki. See väike

Geneviève on ju päris meeldiv, kuid alles laps, ning mina ei ole veel vana küllalt, et mulle lapsed lõbu valmistaksid. Pealegi, ma võin ka ilma meie armastusväärse perenaiseta vastu pidada. See on minu jaoks liiga komplitseeritud, liiga kapriisne, liiga pretensioonikas. Too nõuab, et teda piirataks nädalate ja kuude kaupa. See ei ole mitte midagi don Manueli jaoks. Ma ei salli mingisuguseid pikki eelmänge, mulle meeldib, kui eesriie kohe kerkib.»

Goya kuulas pealt, süngelt, kibeda nõustumisega. Manuelil oli õigus, see naine ei olnud midagi muud kui ainult mänglev, kõrk nukk. Tal oli villand sellest naisest, ta kisub selle oma südamest välja. Niikaua, kui majesteedid seal olid, pidi ka tema muidugi viibima; kuid kohe pärast nende lahkumist läheb temagi ning hertsoginna Alba ja tema loss Buenavista, mis oli

niisama hull nagu selle perenaine, vajuvad igaveseks tema selja taha.

Esialgu liitus ta ühe grupiga mõlema daami ümber, kes trios kaasa olid mänginud. Kõneldi muusikast ja doktor Peral, arst, oma rahuliku, mitte valju, ometi kaugele kuuldava häälega seletas asjatundlikult baryton'ist, tollest muusikariistast, mis kahjuks ikka enam ja enam moest kadus, ja señor José Haydnist, austria heliloojast, kes väga palju sellele muusikariistale oli kirjutanud.

«Kuulge, doktor,» kostis doña Cayetana hääl, «kas on üldse midagi, mille kohta te kõike kindlasti ei teaks?»

Hertsoginna Alba veidi vali hääl oli kergelt pilkav, ometi kuulis Goya sellest kostvat mingit õrnust, mingit seost arstiga, mis ajas teda hulluks. Ning otsekohe jutustas ta vaevaga säilitatud rahuga anekdoodi, kuidas keegi noorhärra tema tutvusringkonnast kõikides salongides väga lihtsa retsepti järgi oli saavutanud ülima õpetatuse kuulsuse. See noormees teadvat kõike kokku võttes kolme teaduslikku fakti, kuid ta oskavat neid igal pool kasutada: ta tsiteerivat üht lauset püha Hieronymose ühest teosest. Siis jutustavat ta sobival kohal, et Virgilius olevat oma kangelase Aenease pisaraterohkeks ja ebausklikuks teinud ainult selleks, et keiser Augustust meelitada, kellel olevat olnud needsamad omadused. Siis rääkivat ta veel erilisest kaameli verekoostisest. Nende kolme tõiga targa rakendamisega olevat teatud härra ülima õpetatuse kuulsuse omandanud.

Tekkis väike, kohmetunud vaikus.

Doktor Peral küsis oma rahulikul häälel abate'le poolkuuldavalt: «Kes on see paks isand?»

Siis, väikese naeruvinelise ohkega, arvas ta: «Härra õuemaalijal on õigus: inimeste tundmine on puudulik. Minu alal, näiteks, teab ka kõige õpetatum mees ainult väga vähe kindlalt öelda. Seal on vaevalt neli- või viissada fakti, mis on väljaspool igasugust kahtlust kindlad. Mida aga üks tõsine arstiteadlane kõike ei tea ja esialgu ka teada ei või, sellega võiks terve raamatukogu täita.»

Arst oli rääkinud pretensioonita, asjatundja sõbraliku üleolekuga, kes vaevata mõne jämeda võhiku teeb võitlusvõimetuks.

Ägedus, millega kunstnik tema sõprade kallale tormas, lõbustas hertsoginna Albat. Ta tahtis Goyale näidata, milline võim tal meeste üle on.

Üleminekuta pöördus ta armastusväärselt Alcudia hertsogi poole. «Ma võin sellest aru saada, don Manuel,» ütles ta, «et teie enne minu väikeses teatrisaalis laulmisest ära ütlesite. Siin aga ei ole mingi nõudlik lava, siin oleme me sundimatult koos. Laulge meile nüüd üks laul, don Manuel, valmistage meile seda rõõmu. Meie kõik oleme nii palju teie häälest kuulnud.»

Sel ajal, kui teised põnevil ja kergelt piinlikkust tundes don Manueli vaatasid, arvas don Carlos: «See on suurepärane idee. Nüüd muutub mugavaks.»
Don Manuel kõhkles ühe silmapilgu vältel: ei olnud tark kuningannat edasi ärritada. Ent kui ta nüüd tagasi tõmbuks, kas ei naeruvääristaks ta siis end kõigi nende daamide ja härrade ees? Ta ei olnud mingi tuhvlialune. Ta naeratas armulikult ja meelitatuna, kummardas hertsoginna ees, võttis asendi. Köhatas. Laulis.
Dona Maria Luisa väikesed mustad silmad vaatasid tigedalt, ent ta kannatas väärikusega välja ka selle teise alanduse oma võistleja majas. Ta istus seal hea rühiga oma laias, kalliskividega ülekülvatud kleidis, terav lõug ülespoole suunatud, hiiglaslikku lehvikut aeglaselt liigutades. Tema huuled naeratasid sõbralikult.
Goya, kes Maria Luisat oli sageli maalinud, tundis küllaltki hästi tema elujanust, naudingust ja rahuldamatutest soovidest laastatud näo iga veidikest. Ilus polnud ta iialgi olnud, kuid niikaua, kui ta oli vee! noor, oli temast välja kiiranud nii palju metsikut, ohjeldamatut elu, et ta mehi tõepoolest külge võis tõmmata. Ka oli ta hea kehaehitusega; nüüd muidugi oli tema keha paljude sünnituste tagajärjel hakanud lotendama ning järele olid jäänud ainult ilusad käed. Kibeda lõbutundega ja väikese meeleliigutusega nägi Goya, kui haletsemisväärsena kõiges oma uhkuses istus seal kõige toredusega kaunistatud kuninganna õitsva
96
hertsoginna Alba ja tema kallihinnalise lihtsuse ees. Vananeval Maria Luisal oli teravaim mõistus ja piiramatu võim, kuid too teine oli südantahisitavait ilus. Tigedad olid nad mõlemad, nõiätaotised, ning oli veel küsimus, kumb neist mõlemast oli kardetavam, too ilus või see inetu. Kui ülearune, kui rumal ja julm oli see, et hertsoginna oma võistlejat veel teistkordselt oli alandanud. Ei, see ei too talle midagi head, kui ta seda naist edasi vahib. Morni kindlameelsusega sundis ta end juba kümnendat korda lahkuma niipea, kui kuningas läheb.
Ent ta teadis, et ta jääb. Ta teadis, et see ilus, halb naine oli tema elu suurim kiusatus ja sügavaim hädaoht, midagi ainukordset, mille taolist ta enam iialgi ei kohta, suure naudingu ja suure valu allikas. Tema aga kirjutas oma nime Francisco Goya, ning ta ei hakka selle ainulaadse eest kõrvale põikama.
Don Manuel laulis sedapuhku ainult kolm laulu. Vaevalt oli ta kolmanda lõpetanud, kui ütles kuninganna: «Teie tahtsite homme väga vara jahile minna, Carlos. Ma arvan, on aeg lahkuda.»
Kuningas aga nööpis lahti oma toretseva vesti, selle alt ilmus nähtavale teine, lihtsam, paljude uurikettidega. Ta tõmbas välja kaiks kella, vaatas neid, kuulas neid, võrdles neid, ta armastas kelli ja täpsust.
«Kell on alles kümme ja kaksteist minutit,» konstateeris ta.
Ta pani kellad jälle tagasi, nööpis vesti kinni, istus seal oma tooli täites rahulikult, massiivsena, seedides, mugavalt.
«Väikese pooletunnikese,» arvas ta, «võime me veel jääda. Täna on nii mugav õhtu.»
Kuninga väljendus oli don Diegole, abate'le, teretulnud märgusõnaks. Kõigest südamest sõja vastane, teadis ta, et don Manuel ja kuninganna tahavad sõlmida rahu, senini aga kõhklevad ettevaatlikult ega söanda niisugust arvamust valjuks muuta. Nüüd arvestas tark abate seda, et temperaimendikas doña Maria Luisa, ärritatud enda kui naise lüüasaamisest, kasutab meelsasti juhust näidata oma riigimehelikkust ja hiilata alal, millel tema võistleja talle järgida ei suuda.
97
Ta haaras sellest juhusest kinni ja lausus: «Tema majesteet suvatses kiita rõõmsat meeleolu, mis hõljub tänase päeva kohal, mugavust, nagu tema majesteet väljendada

suvatses. Teie võiksite, Sire, igal pool, kus täna hispaanlased ka kokku ei tuleks, kas nad on kõrgest seisusest või madalast, niisugust hinge tagasitõmbamist märgata; sest kõik tunnevad, et tänu teie valitsuse tarkusele läheneb see ränk sõda lõpule.»

Don Carlos vaatas imestunult raskele, kohmakale isandale, kes oma musta vaimulikurõivast nii elegantselt kandis. Mis iseäralik lind see küll oli, mõni hoovkondlane või preester? Ning hoopiski mitte midagi ei osanud ta peale hakata nende imelikkude lausetega, mis selle suust kostsid. Küll aga napsas, täpselt nii nagu abate oli ette näinud, doña Maria Luisa tema söödast kinni ning kasutas juhust kui mitte naisena, siis ometi kuningannana hiilata. Ta näitas end armulise riigiemana, kes eelistab mõõdukat rahu kuulsusrikkale, kuid vere ja kulla poolest väga kulukale sõja jätkamisele.

«See, mida teie seal ütlesite, härra abate,-» seletas ta oma kõlaval häälel, «täidab meid rahuldustundega. Meie, kuningas ja mina, oleme kauemini ja tulisemalt, kui kõik teised kaitsnud monarhia püha printsiipi mässuliste prantslaste vastu. Meie oleme oma liitlasi palunud ja ähvardanud, et nad peaksid kinni oma kohustuste täitmisest, võites tagasi Prantsusmaa tema jumalast määratud valitseja alla. Ent kahjuks ei ole meiega liitlasvaihekorras olevad valitsejad ja rahvad nii ohvrimeelsed kui meie ja meie hispaanlased. Nad on valmis tunnustama Prantsuse vabariiki, kas meiega koos või ilma meieta. Peame me aga üksinda vastu, siis peame olema valmis selleks, et üks teine teatud ahne rahvus, kes on kade meie merevõimule, meile kallale tungib siis, kui meie oma maapiiridel oleme seatud võitluses elu ja surma peale. Nii me siis oleme, kuningas ja mina, otsusele tulnud, et meie oleme endile ja oma rahvale lasknud küllalt au osaks saada ja et meie oleme õigustatud jumala kui ka maailma ees meie rahvastele rahu tagasi andma. Sellest kujuneb auväärne rahu.»

Nii rääkis Bourboni ja Parma Maria Luisa. Ta ei

olnud püsti tõusnud, ta troonis oma laia kleidiga, oma kalliskivide ja sulgedega nagu ebajumal akuju. Ta oli oma esivanemate portreedelt ära õppinud kuningliku hoiaku, tal oli hea, koolitatud hääl, ning nõrk itaalia aktsent, millega ta rääkis, suurendas pidulikku vahemaad tema ja ta kuulajate vahel.

Meeleheide haaras nende sõnade juures vaest monsieur de Havred, Prantsusmaa kuningliku pärija ja tema regendi saadikut. Ta oli selle õhtu üle rõõmustanud. See oli talle olnud rahulduseks, et hertsoginna de Alba oli teda külla kutsunud ning et tema vaene, ilus ja nii andekas laps oli võinud divertimento's kaasa .mängida. Ent paraku oli Genevieve'i lühike esinemine laval olnud ainuke valgusekiir selle õhtu pimeduses. Kõigepealt oli ta sunnitud nägema kavala abate nägu, seda paksu madu, kes oma mürki tema kuningliku isanda vastu välja pritsis, ja siis veel isegi peamässaja Jovellamose vihatud nägu, kelle pead oleks pidanud katoliiklikele majesteetidele esitama timukas, mitte hertsoginna de Alba. Rääkimata koguni jõhkra maalri näost, kes temalt pööbellikult ikka ja jälle raha nõudis, selle asemel, et rõõmustada au üle, et ta on Prantsusmaa väikese südantliigutava majesteedi saadiku lõuendile jäädvustanud. Ning nüüd oli teda tabanud kõige hirmsam löök. Oma kõrvaga oli ta pidanud kuulma, kuidas selle maa kuninganna oma grande'de juuresolekul paljastes, häbitutes sõnades oli reetnud monarhia põhimõtte, mille esimene esindaja ta ise oli. Ning tema pidi kohal istuma, kannatlikult, väljapeetud hoiakus, ta ei tohtinud pead kätele heita ega ulguma hakata. Oh, oleks ta mässulisse Pariisi jäänud ja koos oma kuningaga giljotiini tera all surnud!

Seda suurem oli abate ja Jovellanose rõõm. Abate oli uhke sellele, et ta inimhinge tundja osavusega oli valinud õige silmapilgu. Tegelikult oli tema ainus tõeline riigimees siinpool Püreneesid. Tema võidurõõmu ei rikkunud kuigi palju see, et

tõenäoliselt ei märgi ajalugu tema teeneid progressi eest peetavas võitluses iialgi ära. Jovellanos omalt poolt teadis loomulikult, et see ei olnud hoolitsus maa hea käekäigu eest, mis seda Maria Luisat, seda Messalinat, kroonitud hoora, oli sundinud

99

oma rahukavatsusi teadustama, vaid ainult mure, et temale ja tema magatajale ei jää tõusvate sõjakulude puhul enam küllaldaselt kulda oma mõõtmatule pillamisele andumiseks. Kuid ükskõik millised need põhjused ka olla võisid, kuninganna oli kõigile kuuldavalt teatanud oma valmisolekust sõda lõpetada. Tuleb rahu ja aeg, millal mehel, kes on täidetud agarusest kõige hea vastu, avaneb võimalus heategevaid reforme oma rahva jaoks läbi viia.

Enamikule külalistest ei tulnud doña Maria Luisa teade mitte täiesti ootamatult, ent siiski üllatusena. Nad leidsid krooni otsuse mitte kuulsusrikka, kuid mõistliku olevat. Nad olid sellega rahul, kui sõda lõpetatakse; selle jätkamine tähendas igaühele majanduslikke kokku-tõmbamisi. Samuti tuli tunnustada, et kuninganna oskas oma vähe kuulsusrikast otsust targalt ja väärikalt rüütada.

Doña Maria Luisa meeldis niisiis oma grandidele. Kuid mitte sugugi ei meeldinud ta doña Cayetana de Albale. Hertsoginna hinge ei mahtunud kuidagi, et sellele naisele, tema võistlejale, jäi suur, uhke viimane sõna, seda veel pealegi tema uues majas.

Ta vastas, ta vaidles vastu. «Kindlasti,» ütles ta, «imetlevad väga paljud hispaanlased kuningliku otsuse tarkust. Kuid mina isiklikult ja minuga koos arva-tavasti mõni teinegi hispaanlane on samaaegselt kindlasti sügavalt kurb, et mõeldakse rahu sõlmimisele, kui vaenulikud väed veel meie pinnal viibivad. Ma mäletan, kuidas ka kõige vaesemad oma viimased veeringud varustuse muretsemiseks annetasid; ma mäletan, kuidas rahvas sõtta läks, lauldes, tantsides, trampides, vaimustatult. Ma olen kindlasti väga mõistmatu noor naine, kuid ma ei saa parata, muHe näib, et pärast kogu seda entusiasmi tuleb lõpp mõnevõrra, kuidas pean ma seda väljendama, mõnevõrra kainena.»

Ta oli püsti tõusnud. Valgena ja saledana, ülimalt lihtsana seisis ta kuninganna laialilaotatud hiilguse ees.

Vaesel Prantsusmaa saadikul, monsieur de Havrel, pidi süda seisma jääma. Veel kõlasid Hispaanias [hääled õilsa ja püha eesmärgi eest, veel oli sel maal inimesi,

100

kes kaitsesid kuningriiki ülestõusu ja jumalasalgamise vastu. Liigutusega vaatas ta seda Ibeeria poolsaare Orleans'i neitsit ja silitas õrnalt oma Genevievel ätt.

Ka teistele ei jätnud Cayetana sõnad mõju avaldamata. Muidugi oli kuningannal õigus, ja mida hertsoginna rääkis, oli romantika, päevselge, kangelaslik mõttetus. Ent kuis oli ta ilus, ja kui julge ta oli! Kas oli Hispaanias kedagi teist, meest või naist, kes leks julgenud katoliikliku kuninganna ees suud avada, nii nagu tema seda tegi? Kogu seltskonna südamed kuulusid doña Cayetana de Albale. Kõik vaikisid, kui ta oli lõpetanud. Ainult don Carlos vangutas suurt pead ja ütles heatahtlikult: «Na, na, na. ga, minu armas.»

Valulise selgusega tundis doña Maria Luisa, kuidas 1 ka see võit kaotuseks pöördus. Ta oleks võinud ülbet vastast karistada, tema käes oli võim, kuid ta ei tohtinud end lõdvaks lasta, teise sõnad ei tohtinud teda riivanud olla. Ta ei tohtinud ägedaks muutuda.

«Teie uuel majal, mu armas noor sõbratar,» ütles ta rahulikult, «on küll fassaad parimas vana-hispaania stiilis, kuid seestpoolt olete seda sisustanud nii, nagu uus aeg seda nõuab. Võib-olla peaksite teie sellest ka enda isiku suhtes kinni pidama.»

Vaevalt oleks võinud leida paremat vastust, kuninganna oli oma esimese aadlidaami väärikal kombel korrale kutsunud. Kuid doña Maria Luisale oli selge: see kõik ei aidanud midagi, tema ise jäi kõigile ikkagi inetuks vanaeideks, ja teisele jääb õigus ka siis, kui tal õigus ei ole.

Seda teadis nähtavasti ka hertsoginna. Ta tegi kuninganna ees niksu ja ütles julge alandlikkusega: «Ma kahetsen sügavalt, et olen esile kutsunud tema majesteedi rahulolematuse. Ma olen noorena vaeslapseks jäänud ja hooletult kasvatatud. Nii juhtub siis, et ma mõnikord põrkan tahtmatult vastu ranget ja tarka Hispaania õukonna tseremoniaalsust.»

Ta vaatas aga, sel ajal kui ta rääkis, väikese viltuse pilguga üles oma esiisa portree poole, verise hertsog Alba poole, marssali poole, kes, kui kuningas temalt

101

aruande esitamist oli nõudnud, oli saatnud kuningale loetelu: «Hispaania kroonile vallutanud 4 kuningriiki, võitnud 9 otsustavat lahingut, menukalt läbi viinud 217 piiramist, teeninud 60 aastat.»

Lõhestatud südamega oli Goya mõlema suure daami sõnelust pealt kuulanud. Ta uskus kuninglikkuse jumalikku päritollu, alluva kodaniku kuulekus oli talle püha nagu neitsi Maria austamine, ja hertsoginna Alba sõnad tundusid talle jumalavallatult jultunutena; ta oli endale sisemiselt ristimärgi teinud, kui ta hertsoginnat kuulis. Nii palju jultumust pidi tooma häda rääkija pea peale. Sellest hoolimata tõmbus tema süda peaaegu valusalt kokku vaimustusest hertsoginna Alba uhkuse ja ilu pärast.

Majesteedid lahkusid pea, hiilgavad, mitte eriti armulised. Goya jäi. Ka enamik teisi jäi.

Ning nüüd arvas don Gaspar Jovellanos paraja aja olevat majaperenaist õpetada. Ta oli tahtnud seda teha kohe pärast dona Cayetana kõnet, ainult uhke ja ilus daam oli nii oma hõõguvas isamaa-armastuses kui ka oma rumaluses paistnud talle tema kodumaa allegooriana, ning ta ei saanud sellega kuidagi hakkama, et talle oma arvamust selle võistleja juuresolekul avaldada. Nüüd aga avas ta tähtsalt oma suu.

«Senora,» ütles ta, «dona Cayetana, ma saan aru teie valust teate üle, et sõda tuleb lõpetada ilma seda võitmata. Uskuge mind, minu süda ei löö vähem hispaanialikult kui teie oma. Kuid minu mõistus töötab loogika reeglite kohaselt. Sel korral on krooni nõuandjatel õigus. Sõja jätkamine võib tuua ainult kahju ning ei ole ühtegi koledamat kuritegu kui tarbetu sõda. See valmistab mulle suurt raskust paluda üht daami, et see endale sõja koledusi ette kujutaks. Kuid lubage mul tsiteerida mõningaid lauseid ühelt kirjanikult, selle sajandi suurimalt.»

Ning ta tsiteeris: ««Candide ronis üle surijate ja surnute kuhja ning jõudis külla, mis oli varemetes ja tuhas: vaenlased põletasid selle kõigi rahvusvahelise õiguse reeglite järgi maha. Mehed, tõmbunud kjiüru hoopide all, vaatasid pealt, kuidas nende naised kägis-tatuina surid oma lapsi veristele rindadele surudes.

102

Lõhkirebitud kõhtudega tüdrukud kärvasid, pärast seda, kui nad mõningate kangelaste loomulikke tarvidusi olid rahuldanud; teised, pooleldi põlenud, palusid armulööki. Maa oli täis väljapritsitud peaajusid ning mahalöödud käsi ja jalgu.»

«Vabandage, minu daamid ja härrad, ebameeldivat kirjeldust. Kuid ma võin teile omaenda kogemustest öelda: sel mehel on õigus. Ja ma võin teile ka veel öelda. Asjad, nii nagu ta neid kirjeldab, toimuvad praegu, just praegu, sel ööl meie põhjapoolsetes provintsides.»

See oli taktitu, kuid sel ei puudunud oma pikantsus, et señor de Jovellanos, tundmata hirmu inkvisitsiooni ees, tsiteeris maailma kõige keelatumat kirjanikku, monsieur de Voltaire'i, ja seda hertsoginna de Alba palees. See oli erutav õhtu ja jäädi

kauemaks kokku. Ent Goya tundis, nagu oleks Jovellanose sõnades peitunud hoiatus doña Cayetana eest. Mida see naine tegi, mida ta rääkis, oli õnnetusttoov. Goya ei tahtnud temaga enam mingit tegemist teha. Ta kavatses minema hakata ja lõplikult.

Seal pöördus Cayetana tema poole. Kergelt puudutas ta käega Goyat varrukast, teine käsi mängis lehvikuga, kutsuvalt.

Ning ta ütles: «Kuulge, olen
midagi vist viltu teinud.
Palusin teid maalida mind,
kui ma naasen Escorialist.»
Imestades vaatas Goya,
valmis ootama mõnd riugast.
Cayetana jätkas aga
tungivalt ja usaldavalt:
«Eksisin, mul polnud õigus,
seda kahetsen ning palun
mulle andestada, ma ei
suuda oodata nii kaua.
Don Francisco, emba-kumba,
kas ma hangin teile kutse
Escoriali või ma ise
naasen varsti. Siis te peate
kohe maalima mind, kas te
103
kuulsite, Francisco, ning
me loome pildi, nii et kõigil
sõpradel suud jäävad lahti.»

12

Siis kui Goya, nii nagu enamikul päevadel, omaste ringis lõunastas, oli ta pealaest jalatallani perekonnaisa ning tundis rõõmu oma naisest Josefast, oma lastest, söögist ja joogist ja lauajutust. Täna aga kulges lõunasöök kurvalt ning kogu laudkond, Goya, Josefa, kolm last ning kuivetanud Agustín, jäi ühesilbiliseks. Oli saabunud teade, et Francisco Bayeul, Josefa vennal, kes juba pikemat aega oli haige, olevat jäänud veel ülimalt kaks või kolm päeva elada.

Goya vaatles oma naist kõrvalt. Naine istus sirgelt nagu alati, piklik nägu ei avaldanud midagi tunnetest. Heledad, elavad silmad vaatasid otsesuunas ette, kitsahuuline suu suure nina all oli rangelt suletud, ta imes pisut ülahuult ning ta lõug oli võib-olla veel teravam kui tavaliselt. Kuldselt punakad juuksed oli ta rasketes palmikutes üle kõrge lauba sõlminud, vanaaegse preestrimütsi taoliselt langesid need kaldu tahapoole. Saragossas, siis kui nad alles mõned aastad abielus olid, oli Goya teda kord püha neitsina maalinud, armsuses säravana, koos kahe pojaga, üht neist Jeesus-lapsena ning teist väikese Johannesena. Sellest ajast oli ta oma naisega elanud kakskümmend aastat, läbi lootuste ja pettumuste, läbi halbade aegade ja läbi heade, ning Josefa oli talle sünnitanud lapsi, elavaid ja surnuid. Kuid nii nagu ta oma naist oli tol korral näinud, nõnda nägi ta Josefat mõnikord veel praegugi; vaatamata paljudele rasedustele ümbritses seda neljakümne kolme aastast naist midagi tütarlapselikult õrna, lapselikku, mingi rauge hurm.

Ta teadis täpselt, mis täna Josefas toimus, ning tundis kaasa. Josefa kaotas oma vennaga palju. Kui ta oli temasse, Goyasse, armunud, siis ainult mehesse, tema

jõusse, tema kangekaelsusesse, tema olemise küllusesse: kunstnik Goyast ei olnud ta kunagi palju pidanud.
104

Kuid seda sügavamalt uskus ta oma venna geeniusse; tema, Francisco Bayeu, kuninga esimene maalija, Akadeemia president, kogu maa kõige kuulsam kunstnik, jäi talle perekonna peaks; temalt tuli kogu lugupidamine ka Goya maja vastu, ning see, et Goya tema ja ta teooriate vastu mässu tõstis, valmistas Josefale pidevalt südamevalu.

Tal oli selgesti tuntav sarnasus oma vennaga. Ent mis Goyale naisevenna juures oli talumatu, meeldis talle Josefa juures. Kuivõrd ärritavalt upsakana ja kangekaelsena talle tema naisevend mõjus, samavõrd tõstis naise võlu see, et Josefa oli uhke oma lugupeetud perekonnale, et ta oli kangekaelne ja kinnine. Goya armastas teda, kuna ta oli nii nagu ta oli, kuna ta oli üks Bayeu Saragossast. Sageli oli ta vastu võtnud ebameeldivaid tellimusi, ainult sellepärast, et ta oli tahtnud Josefale näidata, et ta võis saavutada vahendeid laiaks eluks, mis oli ühe Bayeu vääriline.

Iialgi ei heitnud Josefa talle ette tema kunstilist piiratust, iialgi tema paljusid suhteid naistega. Goyale oli tema range andumus iseendast arusaadav. Naine, kes oli abiellunud Francisco Goyaga, pidi endale selgeks tegema, et too ei ole mingi kohustusteinimene, vaid mees.

See-eest oli aga Bayeu püüdnud seda rohkem ennast Goya ellu segada. Kuid ta oli naisevennale, härrale kuninga esimesele maalijale, koolmeistrile ja kohustusteinimesele tugevasti nina peale andnud. Mida naisevend tahtis? Kas ei maganud tema, Goya, oma naisega nii palju, kui see soovis, ja isegi sagedamini? Kas ta ei teinud Josefale igal aastal lapse? Kas ta ei jaganud lauda temaga? Kas ta ei pidanud oma naist ülal paremini kui seisusekohaselt? Josefa oli kokkuhoidlik, võis isegi öelda, kitsi, mis ei olnud mingi ime kohustusteini-rnese õest. Kas ta ei pidanud oma naist peaaegu sundima hommikuti voodis einestama? Jooma šokolaadi aristokraatlikul kombel? Parimat šokolaadi, Moho-šo-kolaadi Boliiviast, pihustatud tema kodus Josefa silma a|| kaubastaja poolt? Bayeu oli ninakalt vastanud, oli viidanud Goya külapäritolule, oli üht daami, kellega Goyal tegemist oli, põlgliku sõnaga märgistanud, ning
105

Goya oli end tundnud sunnitud olevat naisevenda kõrist haarama ning raputama; sealjuures rebenes selle hõbedaga tikitud frakk mitmest kohast.

Nüüd oli doña Josefa niikaugel, et tema vend oli lahkumas, ning koos sellega kadus suur hiilgus tema elust. Tema aga istus liikumatu näoga, hoidis pea püsti, ning Goya armastas ja imetles teda sellepärast.

Pikkamööda hakkas teda laudkonna vaikus ja ahistus rõhuma. Üleminekuta seletas ta, lõpetatagu lõunasöök ilma temata, ta minevat Bayeu juurde. doña Josefa vaatas hämmastunult üles. Siis arvas ta mõistvat. Oli rahuldatud: tõenäoliselt tahtis Goya nelja silma all rääkida, ilma tunnistajateta, paluda vabandust kõige selle eest, mida ta tema vennale oli teinud.

Goya leidis oma naisevenna madalal asemel haigevoodis, toetatuna paljudest patjadest. Kõhetu kollakas-hall nägu oli veel kortsulisem kui tavaliselt, tüdinud, range, kannatav.

Goya pani tähele, et tuttav pilt, mis kujutas püha Franziskust, rippus seinal pea allapoole; vana rahvausk rääkis, ainult niisugused sunniabinõud võivad pühakuid toimekale abile kannustada. Vaevalt lootis haritud, kuivalt arukas naisevend abi selletaoliselt, ta oli ka parimate arstidega konsulteerinud, kuid nähtavasti ei põrganud

ta tagasi isegi kõige kaudsemate abinõude eest, et oma elu perekonnale, maale ja kunstile säilitada.

Goya sundis end surijale kaasa tundma; ta oli tema naise vend, ta oli soovinud temale, Goyale, head ja teda mõnikord tõhusalt abistanud. Kuid ta ei suutnud mingit kaastunnet endast välja pressida. See haige oli ta elu jõudumööda ära rikkunud. Nagu mõnd rumalat, tõrgest õpilast oli see Bayeu teda noominud, ikka ja jälle, kogu toomkapiitli ees, tol korral, kui nad Saragossa katedraali freskosid maalisid. Veel praegu kõrvetas teda sama, häbi, sügelised, selle elamuse sügelev korp-Ja siis oli see surija peale kõige muu veel tahtnud võõrutada temast tema naist Josefat, oli tahtnud sellele näidata, kuivõrd põlatud oli tema mees ja kui kõrgelt austatud tema vend. Oli mõjustanud, et toomkapiitel talle, Goyale, tema tasu jalge ette oli visanud ning

106

et ta häbiga välja kihutati; tema naisele aga kinkisid needsamad vaimulikud härrad kuldse medali kui «meie suure meistri Bayeu õele». Kannatajale, surijale alla vaadates mõtles Goya endamisi kibedusega vanale heale kõnekäänule: «Naisevend ja ader on väärt ainult siis, kui nad on mullas.»

Ta ihaldas väga Bayeust portreed maalida. Ta ei oleks maha salanud midagi selle väärikusest, selle sihikindlast töökusest, selle intelligentsist, kuid ta oleks sinna sisse maalinud tema põikpäisuse ja tema piiratuse, kaine nagu vesi.

Bayeu hakkas vahepeal rääkima, vaevaliselt, kuid siiski hästi ümardatud lausetega nagu ikka.

«Mina suren,» ütles ta, «ma teen sulle tee vabaks. Sa saad Akadeemia presidendiks; ma olen selles ministriga kokku leppinud, ka Maellaga ja Ramóniga. Maella oleks presiidiumi enne sind ära teeninud, ka minu vend Ramón, ma olen sulle selle avameelsuse võlgu. Sa oled küll andekam, kuid sul puudub kasvatus ja sinus on liiga palju jultunud iseteadvust. Teisest küljest usun ma, et ma suudan jumala ees vastust kanda, et ma oma õele meeleheaks halvemat meest eelistasin.»

Ta pidas pausi, rääkimine oli talle raske, ta hingeldas.

«Narr,» mõtles Goya. «Ma oleksin ka ilma temata Akadeemiasse pääsenud, don Manuel oleks selle koha mulle muretsenud.»

«Ma tunnen sinu jonnakat südant, Francisco Goya,» rääkis Bayeu edasi, «ning võib-olla on see sulle hea, et ei ole maailmas ühtegi sinu portreed, mille mina oleksin maalinud. Ent tulevad ajad, mil sa kahetsed, et sa minu tülikat nõuannet kuulda ei võtnud. Ma manitseti sind veel viimast korda: jää truuks klassikalisele traditsioonile! Loe iga päev paar lehekülge Mengsi teooriat! Ma parandan sulle oma eksemplari tema pühendusega ja minu paljude märkustega. Sa näed, mida tema ja mina oleme saavutanud. Taltsuta ennast! Võib-olla suudad sa sedasama saavutada.»

Goya tundis põlastavat kaastunnet. Seal pingutas See vaene mees veel oma viimast jõunatukest, et endale Ja teistele puru silma ajada, nagu oleks ta suur

107

kunstnik. Järelejätmatult oli ta «tõelist kunsti» taotlenud ning ikka raamatutest lugenud, kas ta ka õigesti teeb. Tal oli hea silm ja osav käsi, kuid tema teooria oli tal kõik mokka pannud.

«Sina ja sinu Mengs,» mõtles Goya, «teie olete mind aastate võrra tagasi paisanud. Minu Agustini viltune pilk ja suukõverdus on mulle väärtuslikumad kui kõik teie reeglid ja pintslid. Sa tegid selle asja raskeks, sa vaene esimene kunstnik, endale ja teistele, maa muutub neile kergemaks, kui sina selle all oled.»

Tundus, nagu oleks Bayeu ainult seda oodanud, et õemehele veel viimast loengut pidada. Kohe seejärel algas surmaheitlus.

Rõhutud näoga seisid Bayeu lähimad sõb rao ia sugulased, Josefa, Ramón, kunstnik Maella, madala aseme ümber. Francisco Goya jälgis pahakspanevate silmadega korisejat. Sel ninal ei olnud peent taju, need suu juurde alla jooksvad voldid rääkisid jõupingutustest, mis ei olnud õnnistatud, need huuled võisid ainult koolmeisterlikult rangeid sõnu lausuda. Ka surma puudutus ei muutnud seda kõhna nägu tähendusrikkamaks.

Kuningas Carlos oli oma esimest kunstnikku väga hinnanud: ta andis korralduse teda mulda sängitada nii nagu riigi grande'í. Surnud Francisco Bayeu maeti San Juan Bautista kiriku krüpti, suurima kunstniku kõrvale, keda poolsaar oli ilmale toonud, don Diego Ve'ázquezi kõrvale.

Surnu sugulased ja tema vähesed sõbrad teostasid ülevaatust tema ateljees, et läbi rääkida, mida tema järelejäänud töödega peale hakata. Seal oli hulgaliselt viimistletud ja viimistlemata pilte. Mis vaatajaid kõige enam köitis, oli maal, millel Bayeu oli kujutanud iseennast molberti ees. Ehkki mõned detailid, palett, pintsel, vest, olid erilise hoolikusega välja töötatud, oli pilt siiski tõenäoliselt lõpetamata, sisetundlik mees ei olnud oma näoga toime tulnud. Poolvalmina, nagu juba enne sündi kõdunenud, vahtis pea vaatajatele surnud silmadega otsa.

«Küll on häda,» ütles mõne aja pärast Ramón, «et meie vennale ei olnud antud võimalust seda pilti lõpetada.»

108

«Ma lõpetan selle,» ütles Goya.

Teised vaatasid ootamatusest üles, üllatunud, mitte ilma kahtluseta. Kuid juba oli Goya lõuendi vallutanud.

Kaua maalis ta Bayeu pilti Agustini silme all. Ta säilitas pieteeti, ta ei muutnud palju juba tehtust. Vaid ainult vähekese süngemaks muutusid kulmud, vähekese sügavamaks ja väsinumaks kortsud nina juurest suu juurde ja vähekese kangekaelsemaks lõug, ja vähekese pahuramalt laskusid suunurgad. Küll töötasid teose kallal viha ja armastus, kuid nad ei tumestanud külma, julget, äraostmatut kunstnikusilma. Mis sealt lõpuks välja tuli, oli tusase, haiglase, vanaldase härra portree, kes kogu elu vältel oli vaeva näinud ning kes nüüd oli väsinud väärikusest ja alatisest pingutusest, kuid ometi liiga kohusetundlik, et välja puhata.

Agustín Esteve seisis Goya kõrval ja vaatas lõpetatud tööd. Lõuendilt vaatas esinduslikult mees, kes nõudis maailmalt rohkem, kui talle määratud osa oli, endalt rohkem, kui ta anda suutis. Kõik see oli aga üle ujutatud hõbedast lustlikkusest, mis pärines Francisco alles avastatud säravast hõljuvast hallist, ning kahjurõõmsalt tunnustas Agustín, kuidas see suveräänne, hõbekas kergus toonitas näo karmust ning pintslit hoidva käe õpetlikku kainust. Nii vähe külgetõmbav kui oli mees, keda peegeldas portree, niisama külgetõmbav oli pilt.

«Seda tegid sa suurepäraselt, Francho,» purskas Agustín imetledes, rahuldatuna.

Venna pildi ees Josefa s
eisis kaua tummalt. Goya
küsis: «Kas ma olen talle
teinud liiga?» Naine imes
vaikselt huuli. «Mis siis nüüd sest
pildist saama peab?» ta küsis.

«See on sinu oma,» vastas
Goya ning Josefa ütles:
«Tänan.»

Naine mõtles, kuhu
pilti riputada. Kaua

ta ei leidnud õiget kohta,

lõpuks vennale ta selle saatis,
Manuel Bayeule Saragossa linna.

13

Goya ootas piinarikkalt teadet Escorialist, kuid Cayetana vaikis, ja leinanädalate igavus suurendas tema närvilisust.

Seal saabus ootamatult külaline kodukohast, Martin Zapater.

Kui Goya oma südame Martini nägi, embas ta teda tormiliselt, kutsus kõiki pühakuid oma rõõmu tunnistajateks, suudles teda, surus teda tugitooli, kiskus ta sealt välja, lohistas teda käsivangu haarates mööda ateljeed ringi.

Goyal oli kogu oma uhkuse juures avaldumishimuline loomus. Sageli ja meeleldi puistas ta oma südant Josefa, Agustini, Migueli ees. Kuid oma kõige viima-semat, oma salajasemat edevust ja oma salajasemat rahuldamatust võis ta ainult oma sõbra ja südamesõbra Martiniga arutada. Sada küsimust esitas ta rühikale, heasüdamlikule auväärsele isandale ning ta ise jutiis-tas ohjeldamatult läbisegi, samal ajal kui Agustín tfeda kadedalt ja armukadedalt kuulas.

Sellest ajast peale, kui kuueaastane Francisco oma kodukülast Fuendetodosest Saragossasse oli tulnud, olid tema ja Martin Zapater sõbrad. Nad olid mõlemad koos Fray Joaquini koolis lugemist ja kirjutamist õppinud, kuid nad olid kuulunud kahte vaenulikku jõuku. Goya oli kuulunud meie neitsi del Pilari jõuku, Zapater aga püha Luisi jõuku. Pärast seda, kui väike Goya korra väikese Zapateri koledal kombel läbi oli koltunud, oli see täis imetlust Goya jõuku üle tulnud, sellest ajast peale olid nad parimad sõbrad. Francisco jagas Martinile oma tugeva, ei iial etteaimatava isiksuse erutavat lähedust, mõistlik Martin andis praktilist nõu ning osutas asjalikke teeneid. Francisco pärines vaesest perekonnast, Martin jõukast, lugupeetud kodaniku-majast. Juba varajasest noorusest peale uskus Martin

Goya kunstnikukutsumusse; Zapateri isa eestkostel oli krahv Pignatelli, Saragossa metseen, lasknud väikesele Franciscole joonistus- ja maalimistunde anda.

«Sa oled täiesti muutumatu, väike,» lausus nüüd Goya Zapaterile, kes oli temast peajagu pikem. «Ainult hiigelnina, el narigón, on veel hiiglaslikumaks muutunud. Esinduslik näed sa välja, auväärne, sinu taga on näha seismas kõiki Saragossa suuri perekondi: Salvadored, Grasad ja Aznárezed.»

«Ma loodan,» õnnestus Martinil vastu vaielda, «et ka Castel, Lonja ja Puentegi.»

«Koik,» vastas südamlikult Francisco, ja tegelikult nägi ta oma vaimusilma ees selgelt oma nooruse linna Saragossat selle väsinud suursugususega, selle mustuse ja tolmuga, selle mauri kirikutornidega, igivana sillaga üle aeglase rohekashalli Ebro jõe, tolmuse, tuhmi tasandikuga ja kaugete mägedega selle taga.

Mõlemad muutusid nüüd, kui nad koos olid, poisikesteks. Jälle oli seiklusrikas elu ahvatlevalt nende ees lahti ning iga nurga taga varitses midagi uut, mida tuli avastada, millega tuli kakelda, mida tuli vallutada. Nad mõlemad tundsid, kuivõrd nad teineteist vajasid. Francisco vajas sõbra maalähedast mõistust, tema alatist teenistusvalmidust; Martinile muutus ähmane maailm värvikaks, kui Goya laskis tal oma silmade ja südame ilmutustesse sisse vaadata.

Päevil, mis nüüd järgnesid, maalis Goya sõpra, need olid õnnistatud päevad. See valmistas nalja ja lõbu lasta Martinil lõuendil ilmet võtta, nii nagu ta oli, tark,

väärikas, armastusväärne, natuke väikekodanlik, avala südamega. Arukalt, mõnusa rõõmsameelsusega vaatasid kavalad silmad üle lihavate põskede ja võimsa nina. «See siis olen mina,» ütles Martin ja laksutas keelt. Francisco ei teadnud, mis oli parem, kas maalimine või pikad vaheajad, mida ta sõbraga lobisedes mööda saatis. Ning meelsasti saatis ta Agustini mingi ettekäändega minema ja siis alles läks õieti lahti. Ta kraamis välja vanad mälestused, valimatus virr-varris, tüdrukud, rahahädad, õiendamised politseiga, seiklusrikka Põgenemise inkvisitsiooni eest, ohjeldamatud provokatsioonid, ohtlikud kaklused nugade ja mõõkadega,

111

lahkhelid Bayeu kõrgi perekonnaga. Naiivse praalimisega suurustas ta oma kehva nooruse ja praeguse õitsengu tohutu vahega. Nüüd istus ta seal, oma soliidses kalli mööbli ja kunstiesemetega ning livrees teeni-jaskonnaga Madriidi majas, teda külastasid suursugused sõbrad, keda ta isegi alati vastu ei võtnud, ning tal oli suurepärane sõiduk, kullatud berlina inglise stiilis, milletaolisi oli Madriidis kõigest kolm. Jah, see tõld, see carroza oli Goya uhkus; tõlla pidamine, eriti aga hobuste hooldamine, oli Madriidis kallis, siiski ei kohkunud Goya kulude eest, see tasus end. Ning kuigi see leinaajal ei sobinud, viis ta sõbra jalutussõidule Pradole.

Vahetevahel laulsid ja musitseerisid Francisco ja Martin, mängisid seguidilla'sid, tirana'sid, bolero'sid, nad mõlemad armastasid kirglikult rahvalikku muusikat. Nad vaidlesid küll sageli üksikute muusikapalade väärtuse üle, tavaliselt veenis Francicso Martini ja pilkas siis teda tema aeglase maitse üle. Samuti nöökas ta Martini, kuna see oli härjavõitleja Costillarese poolehoidja, tema, Goya, vandus aga Ramiro nimel. Ta puistas liiva lauale ja joonistas sinna mõlemad härja-
võitlejad, väikesekasvulise, tugeva Ramiro omaenda lõvinäoga ja suure kehaka Costillarese tohutu suure ninaga, ning mõlemad naersid laginal.

Äkki aga, keset naerulaginat, peatus Francisco ja tema nägu läks raevukalt pilve.

«Siin ma nüüd naeran,» ütles ta, «ja uhkeldan kehk-jalt sinu ees, kui kaugele ma olen jõudnud. Imeväärselt kaugele. Ma olen Pintor de Cámara ja lähematel päevadel Akadeemia president, mul on kõige parem silm Hispaanias ja kõige meisterlikum käsi, kõik kadestavad mind, mina aga ütlen sulle, Martin: see kõik on fassaad, ja selle taga on pask.»

Martin tundis sõbra äkilisi muutusi ja tema mõõdutundetut väljendusviisi.

«Francho, Francho,» püüdis ta sõpra rahustada, «ära räägi sellest nii metsikult ja sündsusetult!»

Francisco vaatas kiiresti risti ette lüües sinnapoole, kus asus meie neitsi Atochast, siis aga jätkas: «Ent see on ju õige, chico. Kogu mu õnnega saavutatud varal

112

on oma halb külg, kõige taga peituvad vaenulikud vaimud ja irvitavad mulle näkku. On minu õnn, et inu naisevend, see tusane koolmeister, lõpuks ometi siit ilmast on lahkunud; seal aga istub nüüd Josefa kahvatuna ja kurvastab ööd kui päevad. On minu õnn, et don Manuel minuga väga lähedalt on sõbrunenud, ning ta on kõige võimukam mees Hispaanias ja suurepärane noor inimene; kuid sealjuures on ta ka närukael ja kaunis kardetav. Ja peale selle on mulle vastukarva see, kuidas ta minuga sõbrunes. Ma ei suuda sellest üle saada, mis mult nõuti don Gaspari pärast, ja sealjuures ei või ma seda vooruse kehastust silma otsaski sallida. Ja mitte keegi ei täna mind selle eest. Pepa vaatab ainult pilkavalt mulle otsa oma roheliste silmadega ja teeb ennast tähtsaks, nagu oleks ta ainult tänu endale kõrgele jõudnud. Kõik tahavad midagi mina käest, mitte keegi ei püüa minust aru saada.»

Ja ägedate sõnadega sõimas ta seda häbematust, millega Miguel ja Agustín üle nädala tema juurde tulevad ja temale peale käivad, et ta peaks ennast kuninga ja riigi

valitsemisasjadesse segama. Ta oli õuemaalija, ta kuulus õukonna juurde ja see oli niimoodi hea, ta tahtis, et see niimoodi oleks, ta oli uhke sellele. Oma maalikunstiga osutas ta maale suuremaid teeneid kui kõik need enda tähtsaks tegijad ja poliitilised uuendajad oma lõualõksutamisega.

«Kunstniku asi on maalida,» ütles ta kurjalt ja otsustavalt, tume vari üle kogu laia näo, «kunstniku asi on maalida, lõpp, küllalt!»

«Ja ka oma rahaasjadest pean ma kord rääkima kellegagi, kes sellest asjast midagi mõistab,» jätkas ta.

See oli üllatav ja kergendav üleminek. Kuid Martin oligi oodanud, et Francisco temalt nõu küsib: tal oli oma pank Saragossas ja Francisco pidas teda asjatundjaks.

«Mul on hea meel, kui ma saan sulle nõu anda,» ütles ta südamlikult ja lisas kaalukalt juurde: «Niipalju kui mul ülevaadet on, ei ole sinu rahaline seisukord mitte kuidagi rahutust tekitav.»

Selle ga aga ei tahtnud Goya sugugi nõustuda. «Ma ei kannata sugugi raskemeelsuse all,» vastas ta, «jama

ei kaeba meelsasti. Mulle ei ole raha tähtis; ainult olema peab mul seda. Siin Madriidis on tegelikult nii, nagu vanasõna ütleb: «Kellel raha ei ole, nendele on avatud ainult kolm kohta: vangla, haigla ja kalmistu». Ma pean kuradi palju raha välja loopima oma rõivastusele ja varastavale teenijaskonnale. Ma pean olema ettevaatlik. Kui ma seda ei ole, suruvad mu grande'd hinna kohe alla. Peale selle veel: ma töötan nagu hobueesel, ja selle eest tahan ma ka midagi saada. Kuid selles elus on juba kord niimoodi, et ei saa mingit nalja ilma rahata. Ei oleks sugugi õige arvata, et naised mult raha nõuaksid; kuid mõnikord magan ma mõne kõrgest soost daamiga ja need nõuavad, et nende armuke esineks suure isandana.»

Don Martin teadis, et Francisco süda igatses hiilgust enda ümber ja et ta armastas raha enda ümber loopida, kuid et ta siis aga talupoegliku kitsiduse ja südame-tunnistusepiinade kahetsushoogude all kannatas. Ta vajas lohutust, see tema sõber Francisco, ja Martin lohutas teda. Õuemaalija Francisco Goya teenib ju üheainsa tunniga niisama palju kui aragoonia lambakarjus aastaga. Kas ei saa ta portree eest, mille ta võib kokku klopsida kahe päevaga, neli tuhat reaali? Niisugune kullapott ei tarvitse küll oma tuleviku pärast muretseda.

«Sinu ateljee,» kinnitas ta Goyale, «on kindlar/al rahalisel alusmüüril kui minu pank Saragossas.»

Goya tahtis rohkem taolist troosti kuulda. «Kõik on. ilus ja kena, suurnina,» lausus ta, «kuid ära unusta neid määratuid pretensioone, mida Saragossas mulle esitatakse, sa tead ju seda, kõigepealt minu vendade poolt. Rasvasest juustust tunnevad mõnu vaglad,» tsiteeris ta kibestunult vana rahvatarkust. «Minu emal ei tohi loomulikult millestki puudust olla; esiteks armastan ma teda ja teiseks peab Pintor de Cámara ema elama jõukuses. Kuid minu vend Tomás on jultunud nagu rott. Kas ma ei ole talle Calle de Morerías kuldamistöökoja sisse seadnud? Talle tellimusi muretsenud? Tema abiellumise puhul tuhat reaali kinkinud ja iga lapse sünni puhul kolmsada? Ja Camiloga on lood veel halvemad. Ma hammustan enne endal keele otsast, enne kui ma endale midagi palun, kuid tema pärast olen ma ennast alandanud

ja talle kirikuõpetajakoha Chinchõnis välja mangunud. Kuid ta ei ole iialgi rahul. Täna tahab ta midagi kiriku jaoks, homme kirikla jaoks. Kui ma temaga jahile lähen, siis läheb mulle iga jänes niisama palju maksma kui hobune.»

Seda kõike oli Martin mitmel korral kuulnud. «Ära räägi rumalusi, Francho,» ütles ta heatahtlikult. «Kas sul ei ole sissetulekud nagu mõnel peapiiskopil? Laseme korraks üle sinu konto,» tegi ta ettepaneku.

«Küll sa näed,» ennustas Goya, «mul ei ole isegi kolmekümmet tuhandet reaali.»

Martin muheles, tema sõbral oli harjumuseks, olenevalt meeleolust, numbreid üles paisutada või kokku tõmmata.

Selgus, et Goya, arvestamata maja ja majatarbeid, omas ümmarguselt kaheksakümmend tuhat reaali.

«Ka seda on haletsemisväärselt vähe,» leidis ta.

«Ikkagi,» trööstis Martin, «võib sellega mõnegi õõnsa hamba täis täita.»

Ta mõtles viivu. «Võib-olla müüb sulle Hispaania Pank eelisaktsiaid. Kui nüüd krahv Cabarrüs panga jälle uuesti üle sai võtta, siis ainult senor Jovellanose vahendusel, kelle tagasikutsumisel,» lõpetas ta naeratades, «sina ju mitte täiesti osavõtmatu ei olnud.»

Goya tahtis hakata vastu väitma, kuid: «Ole selles kindel, Francho,» kinnitas Martin, «ma teen seda väärikalt ja delikaatselt.»

Francisco tuju paranes ja süda läks kergemaks, et Martin teda nii hästi kuulas ja nii mõistlikku nõu andis. Ta valmistus ette, et talle ka viimast usaldada, salajasemat, oma unelmaid Cayetanast. Kuid sellest ei tulnud midagi välja, ta ei leidnud sõnu. Nii nagu ta ei teadnud, mis on värv, enne kui ta oma halli oli leiutanud, nii ei olnud ta teadnud, mis on kirg, enne kui ta polnud silmanud hertsoginna Albat tookord seal poodiumil. Kirg oli rumal sõna, see ei väljendanud midagi sellest, mis tema hinge täitis. See ei lasknud end kuidagi sõnades väljendada, ja ei olnud kedagi, kes oleks võinud tema kogelemisest aru saada, isegi mitte tema Martin.

Goya rõõmuks toimus tema nimetamine Akadeemia

115

presidendiks sel ajal, kui Martin veel Madriidis viibis. Tema majja ilmusid õuemaalija don Pedro Maella ja veel kaks Akadeemia liiget, et talle dokument üle anda. Nii sageli olid need mehed talle üle õla alla vaadanud, kuna ta nende arvates ei maalinud küllaldaselt klassikaliselt ja reeglipäraselt, ning nüüd seisid nad seal ja lugesid talle uhkelt pitseeritud pärgamendilt austuse ja kuulsuse pidulikke lauseid. Ta kuulas neid naudinguga.

Sellegipoolest ei lasknud Francisco esialgu, kohe pärast saatkonna lahkumist, ei oma naisel Josefal ega oma sõpradel Agustinil ja Martinil midagi oma tunnetest märgata, vaid ütles halvakspanevalt: «Kakskümmend viis dublooni aastas toob sisse see lugu. Seda ma saan üheainsa pildi eest. Ning selle eest pean ma nüüd vähemalt ühe korra nädalas õuemundri selga ajama, läägete käparditega igavaid tunde koos istuma, pidulikku jama pealt kuulama ja ise pidulikku jama ajama. Palju au, vähe villa,» tsiteeris ta vana kõnekäändu.

Siis aga jäi ta Martiniga kahekesi ja: «Onne ning õnnistust,» ütles südamlikult Martin. «Õnne ja õnnistust, sehor don Francisco de Goya y Lucientes, kuninga maalija ja San Fernando Akadeemia president. Et sind meie neitsi del Pilar oma kaitse alla võtaks!»

«Ja meie neitsi Atochast,» lisas Goya kiiresti juurde, vaatas teisele poole oma neitsi suunas ning tegi ristimärgi.

Siis aga hakkasid nad mõlemad naerma ning lõid suurt, rõõmsat lärmi ja patsutasid teineteisele seljale. Ja siis laulsid nad seguidilla't talupojast, kes on saanud ootamatu päranduse osaliseks, seguidilla't refrääniga: «Ja nüüd tantsu, tantsu, tantsu, /nüüd fandangod tantsime kõik./ Jah, kel raha on, see tantsib, /tantsida võib ta (andango't,/ kas ta oskab või ei oska.» Ja nad tantsisid oma fandango't.

Kui nad olid lõpetanud ja rammestunult oma istmeil konutasid, esitas Goya palve oma sõbrale. Tal olevat, ütles ta, palju vaenlasi, abate's\d ja naljahambaid, kes suurte daamide lever'de\ viskavat nalja tema tumeda päritolu kulul. Hiljaaegu olevat isegi tema jõhker teener talle kahjurõõmsalt ja nagu möödaminnes..esitanud dokumendid, mis tõestasid, et tema, Andres, olevat

115

hidalgo, hijo de algo, kellestki pärinev poeg, aadlimees. Ent Martin teadvat ju, et Goyade perekonna vere puhtus ja vanakristlik põlvnemine on väljaspool igasugust kahtlust ning et Francisco ema, dona Ingracia de Lucientes, pärineb perekonnast, mille sugupuu ulatub tagasi gootide valitsemisperioodi hämaratesse aegadesse. Kuid oleks väga hea, kui tal oleks kodus niisugune dokument, mis tema puhast päritolu tõestaks. Martin võiks talle seda armastusväärsust osutada ja Fray Jerónimot veenda, et see Fuendetodose ja Sara-gossa kirikuraamatute järgi tema ema sugupuu üles tähendaks, nii et ta võiks tulevikus igaühele, kes temas kahtleb, selle sugupuuga vastu kõrvu lüüa. Järgmised päevad tõid palju õnnitlejaid. Teiste seas tulid ka abate don Diego saatel mõlemad daamid — Lucía Bermúdez ja Pepa Tudó. Goya oli üllatunud, tundis ennast äärmiselt ebamugavalt ja kõneles, vastupidi tavalisele, vähe. Zapater lobises lugupidavalt ja rahulolevalt. Agustín, erutatud lõhestatud tunnetest, põrnitses mornilt ilusaid naisi. Pepa leidis juhuse Franciscoga omavahel rääkida. Ta jutustas oma rauge häälega, mõnevõrra irooniliselt. Ta elavat nüüd väikeses palees Calle de Antorchal, Tõrviku tänaval. Don Manuel olevat selle tema jaoks omandanud surnud condesa Bondad Reali pärandusest. Don Manuel oli mitmeid kordi Escorialist Madriidi tulnud, et teda külastada; ka olevat don Manuel teda oma villa ratsutamis-rajale külla kutsunud, et talle oma ratsutamiskunsti näidata. Goya oli señora Tudó tõusust juba kuulnud, ta polnud tahtnud seda kuulda, nüüd aga pidi ta küll sündmused teatavaks võtma.

Pealegi, teadustas Pepa edasi, don Manuel olevat talle teatanud, lähemal ajal kutsutavat Goya Escoriali.

«Ma toetasin seda igati,» lausus ta möödaminnes, ning nägi enda rõõmuks, millist vaeva maksis Goyale, et mitte rusikatega temale kallale tungida.

«Mina ise,» sõnas Pepa hooletult ja sõbralikult, «juba käisin Escorialis.» Goya, vihast kahvatuna,

117

vaikis. Pepa jätkas: «Meie teeme veel karjääri, Francho!»

«Hombre!» lausus, siis kui daamid olid läinud, don Martin. Ja laksutades keelt ta kordas jälle: «Hombre!»

Teisel päeval pärast seda ilmus käskjalg punasukne. Sõnum kutsus Escoriali, õue juurde presidenti don Francisco Goyat.

14

Kolmkümmend miili Madriidist loode poole kerkib kaugele nähtavana Sierra Guadarrama tumedal taustal El Escoriali loss. Mingi tohutu, aukartustäratava kivi-massina seisab see seal, külmalt suurepärane, morn, eemaletõrjuv.

Vatikani ja Versailles' lossi kõrval oli El Escorial kuulsaim ehitus Euroopas; hispaanlastele oli see aga kaheksandaks maailmaimeks.

Lossi oli ehitanud kuueteistkümnenda sajandi viimasel poolel Teine Philipp, too morn, fanaatiline, ihar, umbusklik, kunstimaitseline, bürokraatlik valitseja. Kolmeks otstarbeks. Siis, kui tema sõdurid Saint Quentini juures Prantsuse armee purustasid, olid nad kogemata lasknud puruks ühe püha Laurentsiuse kloostri; Laurentsius oli aga sünnilt olnud hispaanlane, tema märtrisurma julm viis — ta oli elusalt röstitud — muutis tema hispaanlastele eriti kalliks ja kuningas Philipp tahtis lepituseks püstitada talle pühitsetud koja, mille taolist maakera teist ei tunne. Edasi tahtis ta täita keiser Karli käsku, kes oli testamendis teinud korralduse, et tema ja tema keisrinna luudele püstitataks väärikas hauamonument. Lõpuks aga tahtis. Philipp oma viimased aastad veeta üksinduses, ainult omaenda

118

jumala seltskonnas, ümbritsetuna munkadest ja palvetest.

Midagi ei olnud talle küllalt kallis, selleks et oma maailmavalitseja üksindust väärikaks muuta. Lääne-India saartelt tellis ta kalleimaid puuliike, Cuenca met-sadest parimaid puid. Granada ja Aracena mägedes laskis ta raiuda pruuni, rohelist, punasetäpilist marmorit, valget Filabresi mägedes, jaspist Burgo de Osma kivimurdudes. Mitte ainult Hispaanias ei töötanud parimad kunstnikud ja kujurid tema jaoks, vaid ka Flandrias, Firenzes, Milaanos. Üle kaugete maanteede veeresid, ujusid üle seitsme mere tema lossi jaoks määratud ranspordid kohale. Käe ja silmaga proovis kuningas iga detaili; oli ta lahinguväljal, tuli talle iga päev saata aruanne. Ta kulutas ehitades ära oma mitmete ülemere provintside kogu sissetuleku.

Escoriali põhiplaan oli kavandatud nii, et loss tervikuna pidi sümboliseerima riista, mida jumal oli kasutanud püha Laurentsiuse märtrisurmaks, röstimis-rauda, millel ta oli põletatud. Hiiglaslik, neljakandiline ehitus ise koos oma paljude õuedega pidi kujutama sellesama röstimisresti ümberpööratud kujutust, neli nurgatorni pidid kujutama nelja jalga, esileulatuv Palacio de Infantes — käepidet.

Seal tõusis nüüd ehitis ranges jumalakartlikus hiilguses, mõeldud ja teostatud isemeelselt kaugeima tuleviku jaoks nagu püramiidid, siiski tugevamast materjalist, Peralejose valkjashallist graniidist. Escorialis oli 16 patio’t, 2673 akent, 1940 ust, 1860 ruumi, 86 treppi, 89 purskkaevu, 51 kella.

Escorialis oli suurepärane raamatukogu, 130 000 köidet ja üle 4000 käsikirja. Eriti kallihinnalised araabia käsikirjad pärinesid kaaperdatud laevadelt, mis viisid üle mere Maroko sultani Zidiani aardeid. Mauride kuningas pakkus kaks miljonit reaali käsikirjade tagasisaamise eest, kuid hispaanlased nõudsid peale selle veel kõigi tema kristlike vangide vabakslaskmist. Kuna sultan sellega ei nõustunud, olid käsikirjad nüüd Escorialis.

Lossis oli 204 raidkuju ja 1563 maali, nende seas Leonardo, Veronese ja Raffaeli, Rubensi ja Van Dycki, Greco ja Veläzquezi meistriteosed.

119

Ent rohkem kui kõigile nendele kunstiteostele olid hispaanlased uhked aaretele, mida talletati Escoriali relicario's — reliikviatele. Seal oli 1515 laegast kullast, hõbedast, kullatud pronksist ja värispuust, paljud neist paksult kalliskividega üle külvatud. Nendes hoiti kümmet täielikult säilinud pühakute ja märtrite luukere, 144 kolpa, 366 käe- ja jalaluud, 1427 üksikut sõrme ja varvast. Seal oli üks püha

Antoniuse käsi, üks püha Teresa jalg, ühe Herodese poolt surmatud imiku skelett. Seal oli veel üks tükike nöörist, millega Jeesus Kristus oli köidetud, kaks okast tema kroonist, üks osa äädikaga läbiimmutatud käsnast, mille oli talle ulatanud sõdur, puukilluke ristist, millel ta oli kannatanud. Seal oli ka savinõu, mille vee Jeesus veiniks muutis, edasi veel püha Agustini tindipott ja lõpuks üks kivi püha isa Pius Viienda põiest. Kurjad keeled rääkisid kuulujuttu, et kunagi olevat keegi munk, kelle meeled kurat olevat segi ajanud, paljude hiilgavate kastide sisu tühjendanud ja ühte jumalavallatusse hunnikusse kokku loopinud, niimoodi, et oli võimatu eraldada, milline käsi kuulus Isidrole, milline Verönicale.

Ühes erilises kabelis oli hoiul aga Escoriali uhkeim reliikvia — Santa Forma, armulaualeib, oblaat, milles jumalus oli avaldunud kõige jahmatamapanevamalt ia üleval kombel. Ketserid, zuingliano'd, olid hõivanud selle oblaadi, visanud selle põrandale, trampinud jalgadega sellel. Armulaualeib oli aga hakanud verd välja ajama, selgesti olid verenired nähtavale tulnud, jumalus oli tõestanud, et ta elutses oblaadis. See oli juhtunud Hollandis, ühest sealsest kloostrist oli armuleivake Viini, hiljem Prahasse toodud keiser Rudolf Teisele. Tollelt oli selle omandanud maailmavalitseja Philipp, ta oli maksnud selle eest kõrget hinda — kolm linna oma Madalmaadel ja tähtsad kaubanduslikud kontsessioonid. Nüüd siis puhkas Santa Forma Escorialis ja ühegi ketseri silm ei tohtinud seda näha.

Õukonna tseremoniaalid, niisama ranged ja hiilgavad kui Escorial, kirjutasid Hispaania valitsejatele ette, millal nad ja ka missuguse kindlaksmääratud ajavahe; miku igas oma lossis pidid veetma. Escorialis tuli kuningal ja ta õukonnal veeta 63 päeva, kuupäevad olid

120

kindlaks määratud. Kolmas Carlos, praegu valitseva kuninga isa, oli selle korralduse tõttu surnud; tähele panemata jättes oma arstide hoiatust oli ta, vaatamata algavale kopsupõletikule, ettenähtud ajal Escoriali üle kolinud.

Mugavat Neljandat Carlost rõhus lossi morn suurepärasus. Nii sisustas ta endale üheksaks nädalaks, mis ta seal pidi veetma, oma eluruumid vastavalt oma rõõmsameelsele maitsele, ning samal ajal kui alumised toad, milles Teine Philipp oli oma viimase aastakümne ära elanud, karmilt ja mungalikult otsa vaatasid, elas üleval Neljas Carlos mugavates ruumides, rõõmsate seinavaipade ja maalide vahel, mis kujutasid mängivaid lapsi, naljatavaid lamburitare, lopsakaid, lobisevaid pesunaisi.

Iga nädal aga, nagu seda nõudis komme, läks ka see valitseja Escoriali kirikusse, et külastada oma surnud esivanemaid. Ta läks läbi Patio de los Reyes, kus seisid graniitsed Juudamaa kuningad, Taavet kandle ja mõõgaga, Saalomon raamatutega, Hesekias müüri-murdjaga, Manasse mõõduriistaga, Josaphat kirvega. Need olid need tööriistad, millega nood kuningad Jeruusalemma templi olid ehitanud, ja nüüd jätkas seda traditsiooni Escorial ning oli kristlikule maailmale sedasama, mida vana seaduse rahvale oli olnud Saalomoni tempel.

Nendest kuningatest mööda läks Neljas Carlos. Tema ees avanes kiriku peauks, mida avati ainult kuninglikust seisusest inimestele, elavatele ja surnutele. Eba-mugavust tundes, nägu väärikas ja morn, astus lihav kuningas läbi ehitise uhke ja julge harmoonia, ning nii silmapaistvalt rühikas kui ta ka ei olnud, mõjus ta vägevas ruumis, võimsate kuplite all kääbuslikult.

Valitumast marmorist seinte ja võlvide vahel laskus ta allapoole, kõigepealt panteoni de los Infantes, printside ja printsesside ning nende kuninglike naiste matu-sepaika, kelle lapsed ei olnud jõudnud troonile. Siis edasi allapoole, ikka graniitsetel astmetel panteoni de los Reyes. Seal seisis ta kaheksanurkses ruumis, kõige uhkemas,

hiilgavamas mausoleumis Euroopas, jaspise ja musta marmoriga kaetud seinte vahel. Ehitatud oli

121

aga matusepaik Capilla mayor'i peaaltari alla, nii et preester, kes tõstis armulaualeiba, seisis täpselt surnud kuningate kohal ja need said armuandmisest osa.

Siin siis, pronkskirstude vahel, milles tema eelkäijate jäänused puhkasid, seisis Neljas Carlos.

Vaatas lihtsaid, üllaid tähti,
kirstudel, mis jäädvustasid
nendes puhkajate nimed.
Vaatas kahte tühja kirstu,
millest ühel pealiskirjaks
«Kuningas don Carlos Neljas»,
teisel ent «Maria-Luisa,
kuninganna».
Neljas Carlos
viieks minutiks jäi seisma —
seda nõudis komme. Kuni
kolmesajani ta luges.
Siis ta lahkus krüptist, sammus
astmeidpidi ülespoole.
Kiirustades läks ta läbi
kiriku ja läbi hoovi,
mööda Juuda kuningatest —
ei ta pilku neile heitnud —
üles oma ruumidesse.
Meeldivate piltidega
heledate seinte vahel
võttis seljast rasked rõivad,
jahirüüs siis välja sõitis.

15

Goyat ei paigutatud Escoriali, vaid San Lorenzo posada'sse. Ta oleks võinud seda juba arvata. Escorial, vaatamata oma suurusele, ei suutnud siiski mahutada kõiki õukonna külalisi. Sellegipärast oli ta tujust ära.

Tuli don Miguel, Goya küsis doña Lucia järele. Jah, ta oli siin, tema käsi käis hästi; Miguel oli mõnevõrra tagasihoidlik. Ta muutus elavamaks, kui hakati poliitikast rääkima. Rahuläbirääkimised, jutustas; ta, mida

122

peetakse prantslastega Baaselis, ei kulge kõige paremini. Prantslased keelduvat surnud Louis Kuueteistkümnenda väikest poega ja tütart välja andmast. Hispaania aga olevat nüüd kord oma uhkuse sellele pannud, et kuninglikke lapsi vabastada, ja don Manuel ei tahtvat selles punktis järele anda.

Hiljem kohtas Goya abate't don Diegot ja doña Luciat. Abate andis täpsemat informatsiooni täbarast poliitilisest situatsioonist. Militaarsest seisukohast olevat sõda kaotatud. Kuid ainult kuninganna olevat mõistlik ja nõus Prantsusmaa lastest loobuma, et lõpuks ometi rahu sõlmitaks. Carlos kõhklevat, ülesässitatuna don

Manuelist. See nimelt mängivat ideega, abielluda väikese prantsuse printsessiga, et nii saavutada suveräänse vürsti tiitlit.

«Ja meie Pepa toetab teda nendes plaanides,» jutustas Lucía, ta looritatud, teineteisest kaugel asetsevad silmad paistsid Goyale kahekordselt pilkavad ja riuklikud.

«Kas Pepa on ikka veel siin?» küsis ta ebameeldivalt üllatatuna.

Abate selgitas lähemalt: «Pärast admiral Mazarredo vallandamist on señora Tudól raskusi oma pensioni pärast. Ta on siin, et kuningakojale palvekirja esitada.»

«Kuninganna imestab,» täiendas Lucía, «et señora Tudó otsust Madriidis ära ei oota. Kuid teie tunnete meie Pepat. Ta on juba kord siin ega taha tagasi minna. Ta on endale pähe võtnud, et tema Manuel peab Prantsusmaa kuninga tütrega abielluma. Ta laulab don Manuelile ülepäeva ballaadi noorukist Ramirost, kes kangelaslikult võrgutas infanta.»

«Niipalju on kindel,» arvas abate, «et señora Tudó viibimine Escorialis ei tee meie rahudelegatsiooni ülesannet kergemaks.»

Goyale ei meeldinud, et tema endine Pepa end riigi valitsemise asjadesse segas. See ei sobinud, see ei olnud kooskõlas jumalast loodud korraga. «Te peaksite teda külastama, don Francisco,» arvas sõbralikult ja salakavalalt Lucía. «Ta elab alumises Posada's.»

Francisco otsustas Pepast eemale hoiduda.

123

Järgmisel hommikul läks ta Escoriali, et nii nagu kombed seda ette kirjutasid, osa võtta kuninganna lever'st. Ta ei teadnud, kas doña Cayetana on kuninganna juures teenistuses, ja kas ta tahtis Cayetanat näha või kartis ta seda.

Eesruum oli täis ülesmukitud isandaid ja daame Seal oli abate, seal oli kuningliku Prantsusmaa saadik, monsieur de Havre, seal oli ka — Francisco tuju läks pilve — Carnicero, tema ametivend, vusserdaja, kes ei mõistnud midagi peale efekti ja soolaste hindade.

Magamistoa tiibuks avanes. Tualettlaua taga istus, Hispaania kuninganna. Tseremoniaalselt, täpselt ettekirjutatud liigutustega täitsid kõrgaadli daamid oma ametit; see hertsoginna ulatas kuue, see krahvinna jaki,, see marquesa paelad. Liigutused täpselt mõõdetud, näod maskitaoliselt mingitud, lähenesid nad ning eemaldusid jälle, hiilgavad nukud, melanhoolsed oma külmunud naeratustega, ja Goya vaatas ning ei saanud aru: oli see aastasadu vana, värvikalt pühalik kombetalitus naeruväärne või suurepärane?

Seal oli hertsoginna Alba ja Goya süda hakkas peksma. Samuti nagu teised askeldas ka tema teiste seas, ta oli nukulikult üles mukitud. Ent kui tfised siin Escorialis, surnud maailmavalitsejate haudadel, harjutasid ülevõetud kombeid, siis mängisid nad komöödiat ja olid naeruväärsed; tema, doña Cayetana, kuulus siia, talle oli kõik, mis ta tegi, päritud, pärandatud.

Don Manuel kutsus Goya enda juurde, ütles talle, et ta olevat juba ette tundnud rõõmu Goyale ka üheks järgnevaks portreeks poseerida. Kahjuks puuduvat tal aga esialgu selleks aeg. Rahuläbirääkimised, nagunii rasked, on muutunud komplitseeritud isiklike probleemide tõttu.

«Meie ühine sõbratar señora Tudó,» seletas ta, «tahab mind kangelasena näha. See on armastusväärne ja isamaalik. Kuid ma ei või ju lõpuks maad verest tühjaks joosta lasta, selleks ainult, et teha endast kange-last enda ja meie sõbratari Pepa silmis. Mina olen rüg1' mees. Ma pean alluma mõistusele, poliitilistele vajadustele, mitte aga tundmustele.»

Ebamugavustundega kuulas Goya pealt. Kindlasti

oli seal jälle mingi nõudmine üles kerkimas, mingi ootus, midagi alandavat.

«Pealegi,» jätkas minister, «on kuninganna närviline, rusutud tehtavate otsuste raskusest ja pahandub süütuist pisiasjust, meie sõbratari Tudó siinviibimisest näiteks. Señora allub muidugi krooni soovidele, siiski tunneb ta end õigustatult solvatuna. Ma tahaksin talle nüüd, enne kui ta Madriidi tagasi pöördub, natuke roõmu valmistada. Kuidas oleks, kui kordaksime seda vaba ja sundimatut õhtut, mis, tänu teie abile, oli sissejuhatuseks minu rõõmustavale tutvusele señora'ga?»

«On see Pepa idee?» küsis Goya, oma vastumeelsust vaevu varjata suutes.

«Pooleldi tema, pooleldi minu,» möönis don Manuel. «Pepa kujutab seda endale ette nii, et me korraldaksime õhtu siin, minu ruumides Escorialis. Ta loodab sellest erilist lõbu.»

Nüüd oli Goya ülimal määral tujust ära. Mis oli Pepale pähe läinud? Mispärast korraldas ta oma kahemõttelist tertulia't Hispaania kõige väärikamas majas? «Kana ei kõlba katedraali,» mõtles ta tusaselt vanale kõnekäänule. Ning mispärast tahtis Pepa, et tema, Goya, sellest osa võtaks? Tahtis Pepa talle näidata, kui kaugele ta nüüd on jõudnud? Kuid ta ei näinud mingit võimalust ministri kutsest ära öelda.

Järgmisel õhtul niisiis läks ta üle piduliku trepi, läbi pikkade tõsiste koridoride uuesti don Manueli juurde.

Eesruumis konutas Pepa dueña, kõhn Conchita. Ta tervitas Franciscot alandlikult, siiski oli tema kõhetul näol jultunud, tuttavlikult familiaarne naeratus.

Don Manueli seltskond oli seesama kui tookord doña Lucía juures; puudusid ainult Agustín ja ettevaatlik don Miguel. Pepa oli lihtsas rohelises kleidis väga ilus, Pooleldi vastumeelselt pidi Francisco seda tema auks ennistama. Ta sai selgesti aru, mis Pepas toimus, sai aru tema haavumistundest ja triumfist. Tal tarvitses vaid Goya juurest ära minna ja talle langes osaks jráik, mida üks naine võis ihaldada. Seal seisis ta, pepa Tudó, ülbe, uhke, riigi kõige uhkemas lossis, sur-nud kuningate haudade kohal ning korraldas oma tertulia't,

ja Pepa oli ka tema siia käsutanud ning ta ei saanud keelduda. «Trágalo, perro — söö, koer!»

Pepa tervitas teda loomulikult, sõbralikult, kuid võõralt: «See on kena, et te end lõpuks näha annate, don Francisco. Ma kuulen, te olevat siin, et kuningannat portreteerida. See teeb mulle valu, et teid oodata lastakse. Ka mina olen siin ametlikes asjus. Ma olen selle, mida ma tahtsin, niisama hästi kui saavutanud ja võin homme Madriidi tagasi sõita.»

Goya oleks meelsasti teda õlgadest haaranud, ta läbi raputanud, talle mõned kõvad ropud sõnad tema jultunud näkku paisanud, kuid don Manueli juuresolekul pidi ta end vaos hoidma.

Too tegi, nagu oleks see kõige loomulikum asi maailmas, et ta oma Escoriali piduliku korteri oli andnud Pepa tertulia käsutusse, ta oli lõbus, jutukas, lärmakas. Tema loomulikkus ei olnud ehtne. Küll oli doña Maria Luisa paljulegi läbi sõrmede vaadanud, ent kas ei olnud sedapuhku liiga kaugele mindud?

Puhast rõõmu õhtust tundis abate. Ta nautis Lucía seltskonda. Pikkamööda, paljude tarkade kõrvalteede kaudu oli ta doña Lucíale lähemale jõudnud, nüüd nägi doña Lucía poliitilisi sündmusi tema silmadega ja ta nautis nagu temagi kelmikalt selle tertulia iroorVilist pühaduseteotust. Seda ei oleks Teine Philipp, suur tule-viku-arvestaja, uneski näha võinud, et tema haua kohal riigi esimene minister oma sõbratariga lõbutsema hakkab.

Sel õhtul laulis Pepa ühe oma romanssidest, siis teise, siis kolmanda. Ta laulis romanssi kuningas doa Alfonsost, kes Toleedos armus ühte juuditarisse, Raquel la fermosa'sse — ilusasse Rahelisse, ja sellega seitse aastat elas, oma kuningannat, inglise Leonorat, üksi jättes. Siis aga vihastasid grande'á ning lõid juuditari surnuks. Kuningas leinas piiritult.

«Tema juuditar,» laulis Pepa, «tema juuditar talt võetud, / Rahelist ta ilma jäetud. / Kurvastas Alfonso, kaebas, / igatsus ta südant vaevas.» Siis aga ilmutab end talle ingel ja heidab talle tema süüd ette. Ta kahetseb pattu ning patukahetsuseks lööb tuhat mauri surnuks.

126

Nõnda laulis Pepa. Teised kuulasid järelemõtlikult pealt.

«Meie Pepa,» ütles nähtavasti seosetult don Manuel, «tahab mind ilmtingimata mingiks vana-hispaania kangelaseks teha.»

Ja Pepa vastas niisama seosetult: «Minus ei ole ühtegi tilka ei juudi ega mauri verd. Ma olen vana-kastiilia puhtusega,» ning tegi ristimärgi.

«Ma tean,» tõttas don Manuel vastama, «meie kõik teame seda.»

«Sa laulad veel paremini kui enne, Pepa,» lausus Goya, kui tal oli võimalus temaga kahekesi rääkida.

Pepa vaatas talle oma roheliste silmadega avalalt otsa, oma häbitul kombel. «Minu romansid on ilusamad kui tegelikkus,» möönis ta.

Goya ütles: «Sa tunned nüüd huvi poliitika vastu, kuulen ma?»

Pepa vastas sõbralikult: «Ma tunnen huvi Hispaania vastu. Ja don Manueli vastu. Kui minu õnnis Felipe veel elas ja sel ajal, kui ma admiraliga elasin, tundsin ma huvi laevastiku vastu. Kui teie ja mina olime sõbrunenud, maalikunsti vastu. Kas te mäletate, kuidas ma teie tähelepanu sellele juhtisin, et sehor Mazarredo käsi teie portreel liiga lühikesena välja oli kukkunud? Nüüd tunnen ma huvi don Manueli vastu. Ta on suurim riigimees Hispaanias, miks ei peaks ta saama suurimaks maailmas? Kuid ärge arvake, et ma oma vanu sõpru unustaksin. Don Manuel on minu algatusel kuningale südamele pannud, et ta peaks esimese maalikunstniku koha uuesti täitma. Kahjuks on aga don Carlos esialgu kangekaelne ja tahab just seda palka kokku hoida.»

Goya jäi rahulikuks. «Mina sinu asemel, Pepa,» ütles ta, «jätaksin selle Hispaania kuninga ja Prantsuse vabariigi konvendi otsustada, mis Kuueteistkümnenda Louis' lastest peab saama.»

Nagu ennegi ei pööranud Pepa pilku tema näolt. «Teie olete tark, don Francisco,» vastas ta. «Teie ei ole niisugune nagu minu romansside mehed. Teie olete alati hästi osanud oma tööd kasulikult maksvusele tuua. Tõenäoliselt on ka see nõuanne, mida te mulle andsite, hea.

127

Pealegi olen ma seda järginud juba enne, kui te mulle seda andsite.»

Goya mõtles: «Aita naine veest välja, ning ta hakkab kinnitama, et sina olid sisse kukkunud.»

Sellelegi vaatamata, ehkki ta seda sõnades vaevalt väljendada oleks osanud, taipas ta oma hea, talupoegliku, meheliku instinktiga, mida Pepa tundis: just see, et Pepa püüdis talle haiget teha, tõestas, kuivõrd Pepa tema küljes rippus. Tal tarvitses Pepale ainult viibata ja vaatamata kogu oma flegmaatilisusele kargaks Pepa tema voodisse. Pepa võib ju teda pilgata, võib ju enda arvates tunda üleolekut, Goya tundis kaasaL

Ta ootas, kuidas Manuel ja Pepa õhtu lõpetavad, kas nad julgevad riskeerida jääda terveks ööks Escoriali, ühe katuse alla kuningannaga, Karl Viienda ja Teise Philippi hauakambrite kohale.

Lucía ja abate jätsid hüvasti. Pepa ei teinud mingeid ettevalmistusi lahkumiseks. Ka Goya pidi lõpuks koju minema.

«Head ööd, don Francisco,» ütles Pepa oma loiu, meeldiva häälega. «Head ööd, Francho,» ütles ta ja vaatas talle otse näkku.

Vestibüüli läks Francisco.
Märkas tukkuvat dueña't.
Naine püüdis naeratada,
kummardas siis sügavasti.
Nüüd lõi Goya risti ette:
vanamoori viibimine
Escoriali seinte vahel
tundus veelgi riivatum kui
Manueli-Pepa öö on.

16

Ühel päeval anti posada's kiri õuemaalija don Francisco de Goya y Lucientese nimele Escorialist. Kiri kõlas: «Ma ei ole homme kuninganna juures teenistuses. Miks ei näe ma teid kunagi oma lever' juures? Teie sõbratar Cayetana Alba.»

128

Ta oli seda sõnumit oodanud, süda täis kibestust, nüüd olid kõik halvad tunded minema pühitud. «Teie sõbratar Cayetana de Alba.» «Elle est chatoyante,» mõtles ta pigemini õrnalt.

Järgmisel päeval, ta oli vaevalt pärale jõudnud, viipas Cayetana ta enda juurde.

«Kui hea, et te lõpuks tulite, don Francisco,» tervitas ta Goyat, «meil on palju läbi arutada. Jääge ometi, kui teised on lahkunud.»

Cayetana väike, mõnevõrra kalk hääl oli muretult vali, nii et ka teised tema sõnu kuulsid, ja täis teesklematut südamlikkust.

Kahjuks oli seal palju teisi ja mõned, keda Goya siin meelsasti kohata ei tahtnud. Seal oli loomulikult blond kõrgekasvuline doktor Peral, seal oli ametivend, vusserdaja Carnicero, seal oli ilus keigarlik marqués de San Adrián, kelle armastusväärse käitumise taga Goya alati mingit üleoleku jälge haistis, seal oli härjavõitleja Costillares, kellele, taevas ise teab, Escorial oleks pidanud küll suletuks jääma.

Ja naisel jätkus armastusväärseid pilke igaühele. Francisco rõõm haihtus sel ajal, kui ta ootas. Ta saatis need, kes teda kõnetasid, ilma pikema jututa minema.

Keeras seltskonnale selja, vaatas kirjusid gobelääne, mis rippusid seintel.

Albadel oli üks neist vähestest korteritest, mida kuningas oli lasknud sisustada viimase aastakümne rõõmsameelse maitsega. Gobeläänide seas oli üks, valmistatud visandi järgi, mille tema ise, Francisco, oli teinud, sel ajal, kui ta muretult ja rõõmsalt kõike vabalt maalis. See oli lõbus rahvastseen. Neli tüdrukut lõbutsesid, suurrätiku peal pelele't — hüpiknukku — loopides ja teda kõrgele õhku üles pildudes. Inimeste ase'tus ei olnud halb, liigutused olid loomulikud. Sellele vaatamata ei meeldinud talle ta tookordne töö. Need maja'd, tütarlapsed rahva seast, kes nukku lennutasid, °lid ebaehtsad. Need ei olnud maja'á, need olid hoovidaamid, kes mängisid maja'sid, ja nende rõõmsameelsus oli toosama mingitud, külmunud rõõmsameelsus, m¡da ta oli jälginud kuninganna leuer' juures. Hüpik-

129

nuku naeruväärsed, valulised liigutused olid tõelisemad kui tüdrukute tegevus.

Talle endale oli see rõõmus maskeraad omal ajal väga meeldinud ja ta oli innukalt kaasa löönud. Kõik olid kaasa löönud. Tema Pariisi kolleegid olid Versailles' härrasid ja daame maalinud lamburitena ja lam-burneitsitena, niisama kangelt ja kunstlikult kui tema oma maja'sid ja majo'sid. Mõnel nendest galantsetest lamburitest ja ilusatest lamburneitsitest olid vahepeal nende elegantsed nukupead maha löödud. Ka tema, vaatamata sellele, et ta käsi nüüd kindlasti paremini käis kui tookord, oli mõndagi juurde õppinud ja tema rahva-stseeni lõbusus tundus talle nüüd rumalana, kangestu-nuna, vihaleajavana.

Gobelääni rõõmsalt tühjad näod ei olnud just portreed ja olid siiski portreed. Ta võis põhjendatult vaielda, et kolmas nukunäoline daam ei ole hertsoginna Alba, kuid see oli siiski tema. Mõnda nägu vihjamisi anda ja sellegipoolest anonüümseks jätta, selles tehnikas oli Goya teistest kaugel ees. Ta loopis oma pelele'i õhku naudinguga, see hertsoginna Alba.

«Minu härrad ja daamid, ma olen nüüd valmis,» teatas ootamatult varsti hertsoginna ning armastusväärselt, kuid kindlalt jättis ta oma külastajatega jumalaga.

«Te jääte, don Francisco,» kordas ta.

«Me lähme jalutama, Eufemia,» tähendas ta oma dueña'le, kui teised olid lahkunud, ning ta esitles: «See on doña Luisa María Beata Eufemia de Ferrer y Estala.»

Francisco kummardas sügavalt ja ütles: «See on mulle auks ja rõõmuks teiega tuttavaks saada, doña Eufemia.»

Kõrgest soost daami armusuhetes oli dueña tähtis tegelane, kes oma tahtmist mööda võis lasta päikesel paista või teda pilvedega varjutada.

Kammerneitsid veeretasid ühel tualettlaual kohale uued salvitoosid ja lõhnaõlipudelid; plaanitud jalutuskäik nõudis kaitseabinõusid päikese vastu. Goya nägu kuidas Cayetana pruunikaskahvatu ovaalne nägu väga valgeks värvus; ka nii jäi see jahmatamapanevalt kõrgel

130

asetsevate silmakulmudega nägu siiski ainulaadseks, Cayetana Alba näoks. Kus olid küll Goya silmad, kui ta kolmandat tüdrukut maalis pelele-gobeläänile?

«Ja millist kleiti soovib minu tallekene jalutuskäiguks selga panna?» pöördus dueña Cayetana poole. «Kas rohelist pariisi kleiti või andaluusia oma või valget Madriidi musliinkleiti?»

«Loomulikult valget,» käskis hertsoginna. «Ja punane vöö.»

Goyaga ei rääkinud ta nüüd enam sugugi; ennast rõivastada laskmine nõudis talt kogu tema jagamatut tähelepanu. Madriidi daamid olid harjunud sellega, et mehed neid ümbritsevad, kui nad tualetti teevad, ja näitasid heldelt käsi, õlgu, selga, rindu; kuid vana kombe kohaselt hoidsid nad kinni sellest, et nende jalad jääksid nägematuks. Doña Cayetana ei varjanud ka jalgu. «Kui naise jalg ei ütle ära, on ta varsti sinu oma,» käis Goyal ühe vana tonadilla refrään läbi pea.

Kogenud silmaga, asjalikult, vaatamata oma kirele ja himule vajutas ta kogu pikaleveniva rõivastumise tseremoonia endale mällu. Seda juhiti targu toimiva duena poolt. Doña Eufemia oli kuivetanud ja pikk, värtnataolisel kaelal istus lai pea kaldus otsaesisega, lameda nina ja paksude huultega. Musta rõivastatud väärikas vanake kohtles doña Cayetanat mõnikord isandlikult kui orja, siis jälle naljatleva, peaaegu kõlvatu usalduslikkusega. Valge musliinkleit oli lühem kui tegelikult lubatud, see ei lohisenud järele, see oli õige kleit jalutuskäiguks. Nüüd oli ka punane vöö kinnitatud ja lopsakas must juus õhukesse võrku talletatud.

Ilmusid kohale saatjad, keda doña Cayetana oli tavaliselt harjunud kaasa võtma, paaž Julio, juustunäoline, teravaninaline, jultunud silmadega nooruk, kes võis olla kümneaastane, ja väike, võib-olla viieaastane neegritüdruk María Luz. Dueña võttis

päikesevarju, paaž võttis nõu puudri ja lõhnaõlidega, neegrilaps võttis pisitillukese valgekarvase koera, don Juanito enda kätte.

Väike protsessioon, Cayetana ja Goya eesotsas, kõndis läbi pidulikkude koridoride, suurtest treppidest alla

131

aeda välja. Mindi mööda keerjat, kruusatatud teed, lillepeenarde ja pukspuu ning jugapuu hekkide vahelj selja taga lossi sünge massiiv. Siis lahkus doña Cayetana aia piiridest ning pöördus jalgrajale, mis kiiresti kitsenes ja viis üles Silla del Rey — kuninga istme juurde, selle etteulatuva kalju juurde, kust avanes kuulus vaade Escorialile.

Ohk oli meeldivalt värske, heledas taevas seisis kahvatu päike, puhus kerge tuul. Doña Cayetana kõndis väikestes kingades, kindlalt ja lõbutundega, jalad, nagu seda mood nõudis, väljapoole pööratud; lehvikut hoidis ta kinniselt vasakus käes, seda kergelt viibutades. Nii, väikesena, meeldivana ja otsustavana astus ta mööda kitsast, kividest ülekülvatud rada, mis läbi hallikas-pruunja kõrbe kulges pikkamööda ülespoole, Guadarrama eelmägedesse.

Põiki tema taga sammus Goya. Kõigile, kes külalisena Escoriali tulid, oli ette kirjutatud tulla õuemundris; Goya kõndis kangelt veidi liiga kitsas rõivastuses, kübar, mõõk ja parukas rõhusid teda. Enda ees nägi ta Cayetana keha, elastselt ümbritses punane vöö õrnalt kumerdatud puusi. Nii kõndis ta tema ees, pisitilluke, sirge ja ahtake, ta ei astunud, ei kõndinud, ei tantsinud, oli raske leida õiget väljendust sellele, kuidas ta liikus.

Tee, mis tõusis ülesmäge läbi päikesepaistelise hallikaspruuni, valkja kivikõrbe, tundus Goyale pikana. Musta rõivastatud dueña liigutas väärikalt ja kaebuseta oma vanu liikmeid, paaž Julio kandis igavust tundes lõhnaõlisid ja puudritoose, María Luz, väike neeg-ritar, jooksis vahel ette, vahel jäi taha, koerakene klähvis halvatujuliselt, kärkivalt ja nõudis iga hetk mahapanemist, et pissida. Goya tunnetas, kuivõrd naeru-väärne oli see väike rongkäik, mis seal värvikalt, moodsalt, keigarlikult läbi igivana tühjuse edasi rändas.

Hertsoginna pöördus üle õla tema poole. «Kas señora Tudó elab samas posada's kus teie?» päris ta.

«Señora Tudó on ära sõitnud, niipalju kui ma olen kuulnud,» vastas Goya osavõtmatust teeseldes.

«Nagu ma kuulsin,» jätkas doña Cayetana,, «teie olevat señora Tudó auks kena peo korraldanud. Või oli

132

see don Manuel? Jutustage sellest natuke. Ärge olge nii pedantlikult diskreetne. Don Manuel on kangekaelne, aga ka itaallanna ei ole järeleandlik. Kumb, mis teie arvate, tapab oma härja?»

«Ma olen liiga vähe asjasse pühendatud, proua hertsoginna,» vastas Goya kuivalt.

«Ärge nimetage mind vähemalt proua hertsoginnaks,» nõudis Cayetana.

Seal oligi väljaulatuv kaljurank, Silla del Rey, kuningas Philippi lemmikkoht, millelt ta oli näinud oma lossi kasvamas kivi kivi peale. Doña Cayetana istus, lehvik lamas tal avamatult süles, dueha ja mõlemad lapsed istusid tema selja taha. Goya jäi püsti seisma. «Istuge ometi,» käsutas Cayetana üle õla. Goya laskus kohmakalt kükakile, takistatud mõõgast ja teravatest kividest.

«Cubrios, katke oma pea,» käsutas Cayetana edasi, ning Goya ei saanud aru, kas Cayetana tahtlikult või tahtmatult, tõsiselt, naljatlevalt või irooniliselt kasutas formuleeringut, millega kuningas tavatses austada oma kahtteistkümmet kõige suursugusemat grande't.

Seal ta istus, tujukas, õrn, väike kuju kivi-istmel ning vaatas üle virvendava kõrbe lossi poole. Niiviisi võis omal ajal siin istuda tema esiisa, keda fanaatiline kuningas Philipp nii mõnigi kord siia oli käsutanud; siin võib-olla too ammune Alba mõtles läbi need korraldused, mis kuningas talle oma vaiksel, viisakal kombel oli andnud, käsud mõni sõnakuulmatu maa vallutada või mõni ketserlik provints hävitada.

Cayetana Alba istus täiesti vaikselt, ka teised hoidusid end liigutamast. Suur virvendav tühjus, millest kasvas välja loss, niisama tardunud ja surnud nagu seda ümbritsev tühjuski, halvas teda.

Goya vahtis üksisilmi üle kivise kõrbe nagu teisedki. Äkki nägi ta läbi tühjuse liginemas tühjusest ilmunud olendit, kel ei olnud kuju ja kes siiski oli väga selge, valkjalt hallikaspruun nagu kõrb, mingit hiiglaslikku konna, — või oli see kilpkonn? — inimese peaga, millest tungisid esile tohutud silmad. Pikkamööda, kuid kõrvalekaldumatult roomas elukas põrguliku heameelega laialt irvitades lähemale, kindel endas ja oma

133

saagis; nii lähenes ta. Nüüd oleks tulnud lahkuda, miks jäävad aga kõik istuma? Oli vaime, kes tegutsesid ainult öösiti, ja taolisi, kellel oli võimu ka päeva ajal. Need olid haruldased, kuid hädaohtlikumad. Goya tundis seda kummitust, kes seal päise päeva ajal lähemale roomas, ta oli juba väikese lapsena sellest kuulnud, sel oli kahjutu ja isegi meeldiv nimi, teda kutsuti El Yantar, lõunasöök, või, veel sõbralikumalt, La Siesta. Kuid see oli kurikaval vaim oma irvituse, virvenduse ja sõbralikkusega, ta näitas end ainult päikesepaistel ning inimesel pidi olema jõudu, et üles tõusta ja ära minna.

Seal alustas aga doña Cayetana kõnelust ja kohe kadus kärnkonnavaim, kõrb muutus tühjaks. «Kas te teate,» lausus Cayetana, «et sedapuhku minu Escoria-lis viibimise ajal juhtub minuga midagi ebatavalist?»

«Kuidas te selle peale tulete?» küsis Goya. «Minu Eufemia ütles seda mulle,» vastas Cayetana, «ja tema peale võib kindel olla. Ta teab palju tulevikust. Ta käib läbi nõidadega. Kunagi siis, kui ta mind ärritab, annan ma ta inkvisitsioonile üles.»

«Ärge te ometi sellest nii kõlvatult rääkige, minu hinge talleke,» palus dueña. «Härra õuekunstnik on tark mees ja saab naljast aru. Aga kui te kord endale voli annate, räägite niiviisi ka teiste kuuldes.»

«Jutusta meile midagi, Eufemia,» käskis hertsoginna. «Jutusta nendest, kes on elusalt maetud Escoriali alusmüüri.»

«Need on vanad jutud,» vastas dueña, «ja tõenäoliselt tunneb don Francisco neid.»

Kuid: «Ära vigurda,» kärkis Cayetana ja siis jutustas Eufemia.

Üks noor mees San Jorenzo külast, keegi teatud Mateo, kirus kõrget maksukoormat, mida kloostriven-nad talupoegadelt nõudsid, ning oli üleüldse ketser. Kloostrivennad andsid ta üles. Seal moondus Mateo mustaks koeraks ning ulus ööd läbi, et külaelanikke kloostrivendade vastu üles ässitada. Lõpuks poosid vennad koera kloostri katuseharja külge. Seal moondus koer uuesti, ilmus külla toreda noore sõjamehe kujul, kinnitas, ta olevat sada kakskümmend seitse mauri maha löönud, ning ässitas taas rahvast kloostri vastu,

134

kuid keegi õpetatud munk avastas, et sõjamees, koer ja endine Mateo olid kõik üks ja seesama ning andis ta inkvisitsioonile üles. Kui nuuskurid kohale ilmusid, muutus sõjamees jälle koeraks. Siis püüdsid kloostrivennad koera kinni ja kaevasid ta elusana laiendatava uurdeehituse alusmüüri; see oli tol ajal, kui klooster Escorialiks ümber ehitati. «Praegugi veel,» lõpetas vana Juefia, «on mõnikord täiskuu ajal koera ulgumist kuulda.»

«Huvitav lugu,» möönis Francisco.
«Pealegi,» pöördus hertsoginna üle õla Francisco poole, «on mul siin veel keegi teine, kes mulle tulevikku ennustab, minu vanaema kammerneitsi. See kammerneitsi, Brigida oli ta nimi, põletati omal ajal nõiana. Paljud räägivad, ta olevat olnud süütu, kui aga timukas talt andeksandmise suudlust palus, ei olevat ta timukat suudelnud, kindel tunnus, et ta siiski oli nõid. Ta tuleb mõnikord minu juurde ja ennustab mulle, mis on tulemas. Ta on väga hea ettekuulutaja.»
«Mida ta teile siis ennustas?» küsis Goya.
Cayetana vastas asjalikult: «Et ma vanaks ei ela ja et ma pean oma aega kasutama, kui ma elult midagi saada tahan.»

Pööras pilgu Goya poole
Alba, vaatas suuri silmi
talle otsa ja siis küsis:
«Usute te nõidadesse?»
«Usun loomulikult,» vastas
Goya järsult, jätkates siis
karmis kodukoha murdes,
mida kasutas ka vahel:
«Iseendastmõistetavalt,»
kordas veel kord, «usun mina
nõidadesse.»

17

Möödusid päevad. Francisco ei näinud ega kuulnud doña Cayetanast midagi. Ta istus posada's oma toas, ootas. Joonistas lõunakummitust, joonistas seda teise, veel kolmanda korra. «Elle est chatoyante,» mõtles ta.

Ootamatult tehti talle ettepanek lossi üle kolida. Palava, rõõmsa kohkumisega oletas ta, et Cayetana on talle selle armu välja kaubelnud. Kuid mitte tema, kuningas isiklikult tahtis teda lossi. Piinlik poliitiline pinevus oli möödas, lahkhelid doña Maria Luisa ja Manueli vahel klaaritud, kuningal oli aega ja tahet ennast Goyast portreteerida lasta.
Carlos hindas oma Goyat. Kuningas, kogu oma mugava ükskõiksuse juures, oskas hinnata esinduslikkust. Ka ei võtnud ta Hispaania valitsejate traditsioonilist ülesannet edendada kunsti, eriti aga maalikunsti, koormana. Talle meeldis kujutleda, kuidas ta heade maalikunstnike piltides edasi elab.
Andumusega asja vastu arutas ta Goyaga, kuidas ta end seekord peaks laskma portreteerida. Ta soovis kolme väga esinduslikku maali, mis olid mõeldud selleks, et igale alamale otsekohe meelde tuletada kuninga allkirja: «Yo ei Rey — Mina, kuningas.»
Goya oli juba ammust ajast imetlenud, kuidas Velazquez oma Philippi-maalidel kuningamantli majesteet-likkust kandja näole tagasi peegeldada oskas. Ta oli Veläzquezilt õppinud inimestest ja rõivastest kooskõlalise terviku loomise. Ta oli maalinud Carlost puflases, sinises ja pruunis kuues, kullaga tikitult ja hõbedaga tikitult, lindikestega ja tähtedega, purpuris ja hermeliinis, ka du Corps'i kaardiväe mundris, jala ja hobuse seljas. Mitmeid kordi oli tal õnnestunud kuningas Car-lose heatahtlikust, mõnevõrra toorest, pinguldatud väärikast näost ja üllust täis olevaist rõivaist, rinnale surutud kahekordsest lõuast, täidlasest kõhust ning hiilgavatest

ordenitähtedest luua midagi uut, orgaanilist, mis vaatajale andis edasi kuningavõimu mõiste, siiski ilma Carlose mugavat ihulikkust võltsimata. Goya tundis rõõmu otsida uusi, mõjukaid variante hästi tuntud teemale.

Carlos oli teadlik oma ülesandes, aidata kunstnikku, ja ta pidas vastu mõnikord üsnagi väsitavates poosides. Ta ei algatanud poseerimise katkestamisi, küll oli ta nende eest tänulik. Niisugustel puhkudel lobises ta Goyaga sõbralikult nagu hispaanlane hispaanlasega, võttis teinekord ka raske kuningakuue seljast, istus

136

kogukana mõnda laia tooli või tatsas vammuse ja Ükste väel ringi. Siis said kellade ketid nähtavaks, ning tihtigi rääkis kuningas oma kelladest. Ühes asjas, arvas ta pooleldi naljatades, pooleldi tõsiselt, olevat ta oma suurest eelkäijast, keiser Karlist, üle: ta olevat jõudnud niikaugele, et tema kellad sekundipealt sama aega näitavad. Ning uhkelt tõmbas ta oma kellad välja, võrdles neid, kuulatas nende käiku, näitas neid Goyale, laskis ka tal kuulata. Kelladele olevat kõige olulisem, seletas ta üksikasjaliselt Goyale, et neid pidevalt kantaks. Selleks et saavutada täielik töövõime, vajavat kell inimliku keha lähedust, sest kell olevat midagi inimlikku. Tema paneb sellele rõhku, et ta lemmik-kellasid pidevalt kantaks; neid, mida ta ise ei kanna, laseb ta oma kammerteenril kanda.

Goya oleks tellitud portreede jaoks vajanud ainult kolme või nelja seanssi; tehtud visandite, kuubede ning mundrite abiga, mida talle oleks väga hästi võidud saata tema ateljesse, oleks ta töötanud tõenäoliselt kiiremini ja paremini. Kuid Carlos tundis Escorialis igavust, seansid tegid talle rõõmu, ta istus oma kunstnikule viis päeva, kaheksa päeva, hommik hommiku kõrval kaks kuni kolm tundi. Ka keskustelu Franciscoga valmistas talle ilmselt lõbu. Ta päris Goyalt tema laste kohta ning jutustas talle omadest. Või ta rääkis jahist. Või ta arutles oma lemmiktoitudest, kusjuures ta ei unustanud kunagi kiitmast Estremaduurast, tema armsa Manueli kodumaalt pärinevate sinkide suurepärast kvaliteeti.

Lõpuks kuulutas kuninganna, et Carlos olevat lasknud Goyat küllalt kaua enda jaoks tööd teha, nüüd tahtvat tema Goyat.

Doña Maria Luisa oli heas tujus. Ta ei olnud teadet Pepa «orgiast» sugugi nii äärmiselt pahandatuna vastu võtnud, nagu võis oodata. Talle oli kõige olulisem, et see naisolevus oli nüüd ära, nii et ta võis jälle ilma fnidagi ära andmata, jäägitult Manueli ligidusest rõõmu tunda. Don Manuel omalt poolt tundis kergendust, kui Maria Luisa talle kardetud stseeni ei teinud, ja see oli talle teretulnud, et ta tükil ajal Pepa üles-kutseid kangelaslikkusele ei tarvitsenud kuulda. Pealegi

137

ilmutas tark María Luisa tema vastu ülimat suuremeelsust. Ta tegi, nagu oleks don Manuel juba ammust ajast töötanud lepituse suunas Prantsuse vabariigiga. Ta kiitis don Manueli grande'de ja ministrite ees kui meest, kes toob Hispaaniale rahu. Sõprus kuninganna ja tema esimese ministri vahel oli tihedam kui kunagi varem.

Goya leidis niisiis eest heatujulise ja väga armulise María Luisa. Ta oli Maria Luisat kord, peaaegu aastakümme tagasi, maalinud, siis kui too oli veel kroonprintsess. Tollal võis see naine, vaatamata oma teravusele ja inetusele, meest erutada. Nüüd oli ta vanem ja inetum, kuid püüdis ikka veel end maksma panna mitte ainult troonil, vaid ka naisena. Ta tellis endale kõigist Euroopa pealinnadest rõivaid, pesu, kõige kallihinnalisemaid salve, õlisid, lõhnaõlisid, ta kandis kogu öö läbi maski taignast ja kummalistest rasvadest, ta harjutas tantsuõpetajaga ja käis, ketike ümber jalarandmete, peegli ees edasi ja tagasi, et oma kõnnakut parandada. Suverääni häbitusega rääkis ta Goyale, millist vaeva ta peab nägema, et võiks enda kohta

kinnitada, — ta on naine. Goyale meeldis tema metsik energia ning ta tahtis Maria Luisat maalida nii, nagu too oli: inetu ja luuritav.

Goya tundis puudust oma töökojast, kuid veel enam Agustinist, tema nõuandeist, tema tusasest noomimisest, tema paljudest teenetest. Kuid Escoriali piiratud ruumi juures oli tal raske nõuda, et Agustín sinna kutsutaks.

Nüüd oli aga don Manuel kuningannale lepituse märgina kinkinud täkk Marciali, oma tallide uhkuse, ning sellel hobusel tahtis María Luisa end don Manuelile maalida lasta. Niisuguse suuremõõtmelise pildiga ilma abiliseta hakkama saada, sealjuures pealegi nii lühikese aja jooksul, nagu antud, oli niisama hästi kui võimatu. Goya võis niisiis täiesti põhjendatult nõuda, et ta tohiks oma sõbra ja õpilase don Agustín Esteve endale abiks kutsuda.

Agustín tuli. Laialt naeratades tervitas ta sõpra, ta oli Goyast kibedat puudust tundnud ja rõõmustas, et Francisco oli muretsenud talle kutse Escoriali.

Peagi aga oli ta sunnitud märkama, kuidas Goya keset tööd äkki kõrvale kaldus ja piinarikkalt midagi

ootas, mis aga kuidagi ei saabunud. Lucía, Migueli ja abate sõnadest taipas Agustín varsti asjade seost, sai aru, kui kohutavalt sügavasti on Francisco end sedapuhku sisse mässinud.

Agustín hakkas sõbra töö kallal irisema. Kuninga portreed pole kaugeltki niisugused välja tulnud, missugused nad oleksid võinud olla. Küll olevat Goya palju käevaeva nendele kulutanud, kuid vähe sisemist keskendust. Need olevat puhtal kujul esinduslikud pildid, kuid sellest olevat liiga vähe tänapäeva Goya jaoks.

«Ma tean ka, mispärast te jõud üles ütlevad,» seletas ta. «Te tegelete kõrvaliste asjadega. Teie süda ei ole töö juures.»

«Sina targutaja, sina kadekops, sina põhjakõrbenud üliõpilane,» vastas Goya, kuid võrdlemisi rahulikult. «Sa tead väga hästi, et need pildid on niisama head kui kõik need teised, mida ma don Carlosest olen maalinud.»

«Õigus,» vastas Agustín, «ja seega on nad ka halvad. Te suudate nüüd rohkem kui varem. Ma kordan teile: te olete laisk.»

Ta mõtles Lucíale ja viha temas tõusis. «Te olete liiga vana tühisteks seiklusteks naistega,» ütles ta vaenulikult. «Te peate veel paljugi juurde õppima, aeg aga jääb napiks. Kui te samas vaimus jätkate, siis muutub kõik see, mida te teinud olete, kokkuklopsitud käsitööks, ning teist endast ei jää järele midagi muud kui ainult tühjaks ammutatud kaevus.»

«Lase aga samas vaimus edasi,» vastas Goya vaikselt ja tigedalt. «Täna kuulen ma hästi, täna võin ma sinu arvamust täielikult kuulda.»

«Sulle on osaks saanud uskumatu, teenimatu õnn,» polnud don Agustín laisk kohe vastama. «Kuningas muudkui istub sulle modellina, näitab end sulle vam-museväel ja laseb oma kelladel sinu jaoks tiksuda. Ning mida hakkad sina peale selle ainulaadse võimalusega, kas sa vaatad mehe sügavamasse sisemusse? Oled sa oma Carlóse näkku sisse maalinud seda, mida meie, Patrioodid, seal näeme? Tühja meelelisuse tagajärjel pimedaks jäänuna ei näe sa isegi seda, mida näeb iga võhik. Qué vergüenza. Kuna Carlos sinuga sõbralikult

juttu vestab Estremaduura sinkidest, pead sa teda suureks kuningaks ja maalid talle tema ametikuue ja Kuldvillaku manu ka auväärse näo.»

«Nii,» ütles Goya, ikka veel silmatorkavalt rahulikuna. «Nüüd oled sa öelnud kõik, mis sul öelda oli. Nüüd aga saadan ma su koju, ja kõige vanemal hobu-eeslil, mida San Lorenzos iganes võib leida.»

Ta ootas mingit ohjeldamatut vastust. Ta ootas, et: Agustín jookseb nüüd välja ust enda järel kinni põrutades, nii et kogu Escorial vastu kajab. Mitte midagi taolist ei juhtunud. Agustín oli kätte võtnud lehe, mille Francisco, kui ta laualaekast kuninga portreede jaoks, vajalikke visandeid võttis, tähelepanematult teiste hulka oli seganud; see oli too joonistus «El Yantar», lõuna-lummutis. Seal seisis siis nüüd Agustín, vaatas ja oli jahmatusest keeletu.

Goya aga, vastupidi oma harjumusele peaaegu kohmetuna, ütles: «See ei ole midagi. Niisama sinna määritud. Tuju. Capricho.»

Sellest ajast peale ei rääkinud Agustín enam Francisco uuest armuseiklusest ega tema kunsti hooletusse jätmisest. Just vastupidi valis ta ka siis, kui see puudutas ainult nende töö tehnilisi küsimusi, oma sõnujõrnalt ja ettevaatlikult. Francisco ei teadnud, kas talle oli meeltmööda või vastumeelt, et Agustín nii sügavalt tema sisimasse vaatas.

Kuninganna María Luisa paradeeris Goya ees tulisel täkul Marcialil ihukaardiväe rügemendi ülemana. Ta istus hobusel mehe kombel — ta oli väga hea ratsutaja — ja hoidis pead uhkelt ja julgelt kõrgel sõjaka mundri kohal. Oleks täielikult piisanud, kui ta nüüd järgnevatel seanssidel oleks poseerinud puupukil.
Goyale valmistas aga ülimat lõbu lasta kuningannal veel teist ja kolmandat korda oma ratsakunsti võimeid esitada ja pealegi Agustini juuresolekul. Ta käsutas kuningannat hobust kord nii, kord teisiti pöörama, pead kord niimoodi, kord teistmoodi hoidma. Ning ta nihutas Agustini esiplaanile, toonitades tema osatähtsust loodavas töös, ning küsis: «Mis sa arvad, Agustín, kas me
jätame selle asja nii? Või leiad sa selle teisiti' parema olevat?»

Kui ta aastate eest maalis
esmakordselt ühte grande't,
siis ta oli tagaplaanil
maalinud ka iseenda
nagu varju, väikesena
grandele tööd ulatamas.
Täna aga, kui ta tahtis
rõõmustada Agustini,
oma abilist ja sõpra,
võis ta lasta kuningannat
ratsakunsti ette kanda,
alles siis ta võttis vaevaks
teda maalida. Jah, kahju,
et ei seda enam näinud
tema isa, vana Goya.
See vast oleks imestanud!

18

Ta läks piki koridori, mis viis doña Maria Luisa tubadest tema toani. Ta tuli kuninganna juurest, üks puna-sukastatud teener kandis tema maalimistarbeid. Kindlal sammul tuli talle vastu hertsoginna Alba, väike ja ilus, doña Eufemia saatel. Goya põlved hakkasid värisema, põrand tema all vankus. Hertsoginna peatus.

«See on hea, et ma teid kohtan, don Francisco,» ütles ta. Ning aeglases, selges prantsuse keeles jätkas ta: «Ma ei pea enam siin Escorialis vastu, ma lähen päevaks või kaheks Madriidi. Ma sõidan kolmapäeval. Olete teie ka seal?»

Mingi tohutu, õnnestav hirm haaras Goyat. Seal see ongi — täitumine. Lubadus kindlaksmääratud ajaks, kolmapäevaks, kolmapäeva ööseks. Otsekohe, samal silmapilgul, ütles talle tema talupoeglikult arvestav mõistus, et just see aeg ei kuulu talle, kuninganna ootab teda seansile neljapäeval, vara hommikul. Kui ta ei lähe, variseb tema tulevik kokku. Iialgi enam ei maali ta ühtegi hoovkonna liiget, iialgi ei saa temast kuninga esimest maalijat. Ta langeb tagasi ei millessegi. Kui ta aga sellele naisele siin, seni kui tema viimane sõna

141

veel õhus hõljub, õnnelikku jaad tema kõrki, pilkavasse, imeväärsesse näkku ei paiska, siis läheb ta piki koridori' edasi, hõljub minema ning on Goyale igaveseks kadunud.

Juba tegi doña Cayetana väikese, vaevu tajutava lü. gutuse edasiminekuks, ja tema suu pilge oli vähekese süvenenud. Goya teadis, et see õudne naine oli täpselt aru saanud, mis ta sisimas toimus. Hirm haaras Goyat, et ta on mängu kaotanud.

Kiiresti, kähiseva häälega ütles ta, takerdudes hispaania keeles: «Sain ma õigesti aru? Ma võin kolmapäeva õhtul Madriidis tulla teile oma lugupidamist avaldama?»

Alba, ikka veel prantsuse keeles, vastas: «Te olete õigesti aru saanud, mu härra.»

Goya ei teadnud, kuidas ta oma tuppa jõudis. Raskelt, pea mõtetest tühi, istus ta tükk aega. Kõik, mida ta tundis, oli: «Nüüd on see lahenenud, see on lahenenud.»

Siis aga hakkas ta talupoegliku kavalusega kaalutlema. Ta pidas õigeks, et saatus nõuab temalt kõrget hinda selle öö eest Cayetana de Albaga; aga peab see siis olema kohe kogu tema karjäär? Küllap leidub mingi veenev, kaaluv põhjus, et seanssi kuninganna juures ära öelda. Kui näiteks keegi elukardetavalt haigestuks, keegi tema perekonnaliikmetest. Sellesisulise kiirteate peab ta esitama kuninganna esimesele kammerhärrale.

«Millal lähed sa ükskord juba Madriidi, Ezquerra juurde?» küsis ta tund aega hiljem mõnevõrra pinguldatud jämedusega Agustinilt. «Kaua mõtled sa mul lasta värve oodata?»

Agustín vaatas talle imestunult otsa. «Me tuleme värvidega välja vähemalt kolm või neli päeva,» ütles ta. «Pealegi võib need hankida igapäevane käskjalg. Kui ma talle kaasa annan selged instruktsioonid, saab Ezquerra sellest täpselt aru.»

Goya aga nõudis mornilt: «Sa lähed Madriidi! Täna veel!»

«Oled sa hulluks läinud?» vastas Agustín. «Sa andsid kindla lubaduse pildi don Manueli nimepäevaks valmis teha. Sa ise nõudsid kuningannalt nelja seanssi, nüüd aga tahad sa mu minema saata?»

142

«Sa lähed Madriidi!» käskis Goya.

Ning veel kähedama häälega, veel pahuramalt ja ustavamalt lisas ta juurde: «Sa saad seal teada, et minu väike Elena on tõsiselt haigestunud ning et Josefa minu kohest kojusõitu nõuab.»

Agustín, veel rohkem imestunud, lausus: «Ma ei saa sõnagi aru.»

«Sul pole vajagi aru saada,» vastas kannatamatult Goya. «Sa pead tooma mulle teate, et minu Elenita on haigestunud. See on kõik.»

Jahmunud Agustín tammus ringi, pingeliselt järele-mõeldes.

«Sa siis tahad kuningannale ära öelda,» jõudis ta lõpuks õigele otsusele. «Sa tahad Madriidi minna.»

Piinatud Goya ütles peaaegu paluvalt: «Ma pean minema Madriidi. Minu elu sõltub sellest.»

«Ja sa ei leia mingit teist ettekäänet?» küsis kõheldes Agustín.

Goyal endal hakkas nüüd õudne, et ta selle ettekäände oli välja mõelnud, kuid ta ei leidnud mingit teist.

«Ära jäta mind nüüd hätta,» palus ta tungivalt. «Sa tead, kuidas ma tööd teen, kui meil mingi tähtpäev on määratud. Maal saab valmis ja tuleb hea. Ära jäta mind nüüd hätta.»

Sellest ajast peale, kui Agustín oli lõunalummutise-joonistusi näinud, teadis ta, et Francisco plaanitseb üht oma väga suurtest pöörastest tempudest ja et keegi ega miski ei suuda teda tagasi hoida.

«Ma lähen Madriidi,» teatas ta õnnetult, «sa saad oma kirja.»

«Tänan,» ütles Goya. «Püüa aru saada,» palus ta.

Kui Agustín oli lahkunud, püüdis Goya end tööle sundida. Ta oli distsiplineeritud, kuid ei suutnud siiski oma mõtteid koondada, need ringlesid öö ümber Madriidis. Kuidas see küll kulgeb? Midagi vaimustunult armunut hakkas temas helisema; siis jälle sisendas ta endale ja kujutles kõige kõlvatumat, mida ta eeslinna kõrtsides oli kuulnud ja näinud.

Ta oli koos Lucía ja abate'ga. Ta tundis endal Lucía teadvat, kergelt pilkavat pilku. Ta oli küll omandanud oskuse käituda naistega, hertsoginnade ja hooradega,

kuid kolmapäeva öösel, kartis ta, teeb ta enda küll narriks. Ta kadestas abate'i tema osavuse pärast, samuti ka tema elegantsi pärast, mida Goya sageli oli pilganud. Tal oli hirm Cayetana de Alba naeru ees, veel enam aga tema naeratuse ees.

Ammu pärast keskööd, kui Goya lamas rahutus unes, tuli Agustín. Tolmunud, reisirõivais, seisis ta ukselj tõrvikuga teener tema selja taga.

«Siin on teie kiri,» ütles ta, — kiri tundus raske ta käes.

Francisco oli enda pooleldi püsti ajanud. Ta võttis kirja, kuid ei avanud seda, temagi hoidis seda käes nii, nagu oleks see kaalult raske. «Kiri on niisugune nagu teil vaja,» teatas Agustín. «Tänan, Agustín,» lausus Goya. Järgmisel hommikul seletas Goya kuninganna esimesele kammerhärrale, marqués de Vega Inclánile, et ta pidavat oma sügavamaks kahetsuseks temale armulikult lubatud seansist doña Maria Luisaga loobuma, ta selgitas selle põhjuse ning andis kirja üle.

Marqués võttis kirja, pani selle lugemata lauale ja ütles: «Tema majesteet oleks pidanud seansi nagunii ära ütlema. Infant Francisco de Paula on tõsiselt hai-gestunud.»

Kahvatades vaatas Goya
kohkunult marqués'i otsa,
lausus kogeldes paar sõna,
lahkus sündsusetult kiirelt.
Kammerhärra heitis pilgu
põlgusega järele ja
mõtles: «No on alles kombed
nendel maalreil. Mida kõike
taluma pean Escorialis!
Rämps!» ta mõtles. «Chusma, pööbel.»

19

«Me lähme teatrisse, Cruzi,» teatas doñaCayetana. kui Goya tema juurde ilmus. «Etendub .«Vaenulikud vennad», see on loll tükk, nagu olen kuulnud, kuid

Coronado mängib narri ja Gizmana subretti, ning ¡onadilla'á on kindlasti head.»
Goyat pahandas toon, millega doña Cayetana talle seda nagu muuseas ütles. Kas see on sissejuhatus armuööle? Mida ta kavatseb?
Teatri sissekäigu juures ootas hulk noormehi, et silmitseda naisi tõldadest ja kandetoolidest välja astujas; see oli ainuke võimalus naiste jalgu näha. Doña Cayetana väljus kandetoolist.
«Küll on meeldivad jalakesed,» hüüti talle, «õrnad, ümarad, ahvatlevalt kaunid.»
Mornilt seisis Goya tema kõrval. Ta oleks meelsasti kaklema hakanud, kuid kartis skandaali.
Selleks et jõuda siseruumidesse, tuli läbida pikk pime koridor. See oli täis lärmi ja tõuklemist, kande-kaupmehed pakkusid vett, maiustusi, laulude tekste, ruum oli räpane ja haises."Vaevu suutsid nad selles tunglemises oma jalatseid ja rõivaid porist puhtana hoida. Vähesed loožid — naisi meeste saatel lasti ainult loožidesse — olid juba ära antud, ja Goyale maksis pikki läbirääkimisi ja jultunud jootraha, enne kui ta sai ühe looži.
Vaevalt olid nad istet võtnud, seal tõusis kära patio'ai — parterist. Sealsed inimesed, mosquetero'd, olid kohe hertsoginna de Alba ära tundnud. Nad hüüdsid talle, plaksutasid käsi. Veel põlevamalt huvitatud, ehkki vähem lärmakad, olid naised; need istusid nende jaoks reserveeritud teatriosas — gallinero'a, kanakuu-ris, kõik ühesugused, eeskirja kohaselt mustades rõivastes ja valgetes pearättides, ning kõik nad olid nüüd looži poole pöördunud ja kaagutasid ning naersid.
Goya hoidis oma lihavat pilvist nägu kramplikult liikumatuna. Cayetana tegi, nagu oleks kära määratud kellelegi teisele ning lobises temaga sõbralikult ja rahulikult.
Näidend «Vaenulikud vennad» oli tõepoolest jabur, ühe Lope näidendi nõrk leotis. Kelm noorem vend tõrjub õilsa vanema venna oma isa armastusest ja oma tütarlapse südamest eemale. Juba esimeses vaatuses 'eidis aset duell surnuaial, ilmusid mitmesugused vaibud, halb vend tõrjus kombeka venna metsa ja lukustas
145
isa näljatorni. Talupojad hakkasid mässama uue halva isanda vastu, pealtvaatajad samuti ning kui politsei-kapteni, alguacil’i osatäitja pealtvaatajate ruumist üles, tõusis, et kurja venda toetada, sülitasid pealtvaatajad tema peale ja tahtsid ta läbi kolkida: ta pidi kinnitama, et ta on ju ainult näitleja Garro.
«Olete te ausalt öeldult chorizo või polaco?» küsis hertsoginna Goyalt.
Madriidi elanikkond, teatrist kirglikult huvitatud, oli juba pool sajandit tagasi kahte parteisse jagunenud: ühed nimetasid end ammu surnud koomiku järgi «vorstikesteks», c/ion'zo'deks, teised polaco'deks, kellegi abate nime järgi, kes oli avaldanud poleemilise kirjutise võistleva trupi kasuks. Goya tunnistas, et ta olevat chorizo.
«Seda ma mõtlesingi,» ütles hertsoginna tigedalt. «Meie, Albad, oleme polaco'd, juba minu vanaisa ols seda.»
Tonadilla, mida pärast esimest vaatust lauldi, oli lõbus ja ühendas mõlemad pooled lärmikas rõõmus. Siis. algas teine vaatus, vangitornis, ketikõlina ja krudisevate õlgedega. Meessoost ingel, kaasaegselt põlvpüks-tes, kuid tiivad siiski õlgadel, trööstis vangitorni heidetud vanakest. Tütarlaps, kes kurja venna laimafjuttu-desse umbusklikult suhtus, kohtab krahvi paksus metsas, pealtvaatajad, põnevil, liigutatud, olid jäänud vaikseks. Hertsoginna arvas, nüüd võivat nad tähelepanu äratamata lahkuda.
Nad hingasid sisse värsket õhtust õhku.
«Me lähme mõnda teie kõrtsi,» käsutas hertsoginna de Alba.
Goya, kes sai meelega valesti aru, tegi ettepaneku minna ühte elegantsesse restorani.
«Ceferino'sse?» küsis ta.

«Mõnda teie kõrtsi,» kordas hertsoginna.
«Õhturõivais ei saa me minna Manoleriasse,» arvas Goya ebamugavust tundes. Manoleria oli üks nendest äärelinna paikadest, kus elasid majo'd ja maja'd.
«Seda ei tarvitse te mulle selgitada,» lausus hertsoginna oma nõrga rutaka häälega. «Ma lasen end koju viia, rõivastun ümber ja ootan teid.»
146
Goya läks tusaselt koju. Oli ta sellepärast endale ¡i palju valu valmistanud, hädaohtliku kirja väikesest Elenast välja mõtelnud, oma karjääri mängu pannud? «Qué vergüenza,» kajas temas mõte Agustini kareda häälega.
Enne kui ta ümber rõivastus, läks ta kivivarvul lastetuppa ning vaatas, kuidas väikese Elena käsi käib. Elena magas rahulikult.
Goya pani endale selga oma vanad majo rõivad. Tema tusk kadus, õnnelik ootus tõusis temas kõrgele. Üksikud rõivatükid olid küll kulunud ja püksid, mürk-roheline vest ning lühike punane kuub olid seljas pingul. Kuid ta oli selles rõivastuses paljugi läbi elanud, ning need olid olnud head elamused. Ja kui ta veel laia vöö ümber sidus ning noa — navaja — sinna vahele pistis, tundis ta end hoopis teise inimesena, noorena, seiklushimulisena. «Tõmba preestrikuub selga, ja sa mõistad ladina keelt,» mõtles ta vanale kõnekäänule. Siis mässis ta end hiiglaslikku mantlisse, mis õigupoo-lest oli keelatud, capa'sse, ja pani pähe laiaäärelise, nägu peaaegu täielikult varjava kübara — chambergo.
Nii, tundmatuseni sisse mässitud, asus ta teele. Ta muheles, kui Albade uksevalvur teda sisse lasta ei tahtnud. Goya näitas talle oma nägu ja mees irvitas. Ka hertsoginna naeratas teda nähes, nagu talle näis, tunnustavalt. Doña Cayetana kandis ise rikkalikku kirjut seelikut ning värviliselt tikitud, sügavalõikelist pihi-kut. Juust kandis ta võrgus. Kõik see sobis talle hästi, ja teda oleks võinud pidada maja'ks.
«Kuhu me läheme?» küsis doña Cayetana.
«Rosalía kõrtsi Barquillos,» vastas Goya. «Kuid teil võib tekkida pahandusi mantilla pärast,» hoiatas ta, kui Eufemia hertsoginnat mantilla'ga kattis, sest tapa-da'sid, looritatuid, ei nähtud Manolerias meelsasti. Cayetana, ilma et oleks vaevaks võtnud vastata, tõmbas mantilla sügavamini üle näo.
«Lubage mul kaasa tulla, mu talleke,» palus dueña. «Ma suren hirmust, kui tean teid Manolerias viibivat.»
«Lollus, Eufemia,» vastas Cayetana rangelt. «Don Francisco on mees küllalt, et mind kaitsta.»
147
Kõrts oli täis. Seal istuti, joodi ja suitsetati, kõneldi ühesilbiliselt, hoolega säilitades kastiilialikku auväärsust. Enamikul noorukitest olid laiaäärelised kübarad peas. Naised olid jõulised, paljud kenad, kõik loorita-mata. Paks suits täitis ruumi. Keegi mängis kitarri.
Uusi külalisi silmitseti tagasihoitud uudishimuga ja mitte just sõbralikult. Keegi pakkus Goyale salakaubana sisse veetud tubakat.
«Palju see maksab?» küsis Goya.
«22 reaali,» nõudis mees.
«Pead sa mind mõneks gabacho'ks?» küsis Goya; selle põlastust väljendava sõnaga märgistati võõramaalasi, eriti aga prantslasi. «Ma maksan 16 reaali, nagu igaüks.»
Üks tüdrukutest segas end vahele. «Kas te ei ostaks vähemalt ühe sigari oma daamile, mu härra?» küsis ta Goyalt.
«Ma ei suitseta,» vastas oma loori alt doña Cayetana.
«Ent te peaksite seda,» ütles tüdruk.

Ja nooruk tema kõrval selgitas: «Suitsetamine puhastab aju, tekitab söögiisu ja hoiab hambad terved.»
«Õieti peaks daam oma mantilla alla laskma,» torkas tüdruk pilkavalt.
«Ole rahulik, Zanca, kurejalg,» lausus nooruk, «ja ära nori riidu.»
Kuid Zanca ei jätnud järele: «öelge ometi oma daamile, senor, ta peaks mantilla ära võtma. Isegi avalikkudesse parkidesse ei lasta looritatult sisse, siin sobib see veel vähem.»
Ja keegi nooruk ühe teise laua juures oletas: «Võibolla on daam mõni gabacha.»
Francisco oli Cayetanale ette öelnud, et tema mantilla tekitab paksu verd. Francisco tundis oma mayo’sid, ta kuulus nende kilda. Nad ei toppinud oma nina teiste asjadesse, nad pidasid endid parimateks hispaanlasteks, kõige hispaanialikumateks, ega olnud nõus kannatama võõraste armulikku uudishimu. Kes nende juurde tuli, nende kõrtsidesse, pidi alluma nende kom-metele ja oma nägu näitama. Kitarrimängija oli mängu katkestanud. Kõikide pilgud olid suunatud

148

Goyale. Ta ei võinud nüüd mingil tingimusel järele 0da.
«Kes oli see, kes seal gabacha'st rääkis?» küsis ta. Ta ei tõstnud häält, ta rääkis rahulikult, kahe mahvi ahel oma sigarist. Tekkis väike vaikus, perenaine, ümmargune Rosalia, ütles mehele, kes oli itarriga: «Ära ole laisk, mängi fandango't.» Kuid Francisco kordas: «Kes oli see, kes seal gabacha'st rääkis?»
«M i n a ütlesin seda,» lausus majo. «Kas sa palud senora'lt vabandust?» küsis Goya. «Seda ta ei tarvitse teha,» ütles keegi teine, «kuna senora pole mantilla'i alla lasknud.» See oli õige, kuid Goya ei tohtinud sellega nõustuda.
«Kes on sinult sinu arvamust küsinud?» sõnas ta hoopis ning jätkas: «Sina ole täitsa vait, või ma näitan sulle, et ma oma fandango't ükskõik kelle laiba peal tantsida oskan.»
See oli just niisugune lause, nagu see Manoleriasse hästi sobis, see rõõmustas juuresolijate südameid.
Ent nooruk, kes oli hertsoginnat gabacha'ks nimetanud, ütles: «Ma loen nüüd kümneni. Ja kui sa siis oma kõrki kallimat ei ole nii kaugele viinud, et ta loori eest ära võtab, siis sina, inimsõber, kes sa mind seni oled säästnud, saad jalahoobi, nii et sa siit kuni Aranjuezini lendad.»
Goya nägi, et nüüd temalt tegu oodati. Ta tõusis üles, capa, pikk mantel, libises täielikult alla, ta kobas oma navaja't — nuga.
Seal aga tõusis suur, üllatuslik kisa. doña Cayetana oli mantilla ära võtnud.
«Hertsoginna de Alba,» hüüti, «meie Alba!»
Ning nooruk — majo — ütles: «Vabandage, senora, teie kuulute meie sekka.»
Goyale olid austuseavaldused ja see usalduslikkus veel vastumeelsemad kui tülitsemine ennist. Sest kahjuks ei olnud see nii, nagu nooruk oli väitnud; Cayetana Alba ei kuulunud siia. Ta oli parimal juhul õuedaam, kes maja't mängis. Goya häbenes ehtsate majade ees, et ta doña Cayetana siia oli toonud. Sama-

149

aegselt mõtles ta aga sellele, et tema ise, Francisco Goya, oma rahvastseenidega seinavaibal ei olnud maalinud ma/iz'sid, vaid kostümeeritud hertsoginnasid ja krahvinnasid, ning ta pahandus veel sügavamalt.
Doña Cayetana lobises teistega nende kombel. Sõnad lendasid tal suust, loomulikud, armastusväärsed, ning peale Goya ei paistnud keegi tundvat, et Cayetana käitumine ei ole ehtne, et selle taga peitub üleolev armulikkus.
«Lähme nüüd,» ütles Goya äkiliselt, see kõlas käskivamalt kui ta oli kavatsenud.

Silmapilguks vaatas doñaCayetana üllatunult üles. Kuid kohe, sõbralikult üleolevalt, seletas ta teistele kerge pilkega: «Jah, señores, me peame kahjuks lahkuma. Härra õuemaalija ootab kedagi suurt isandat, kes tahab ennast portreteerida lasta.»

Seepeale naerdi. Selle vabanduse absurdsus lõbustas kõiki. Goya oli täis abitut viha.

Toodi kohale kandetool. «Tulge varsti jälle!» hüüti neile järele, südamlikult, täis tunnustust.

«Kuhu me lähme?» küsis Goya kibestunult.

«Teie ateljeesse loomulikult,» vastas Cayetana, «sinna, kus te oma modelli ootate.»

Cayetana lubadus lõi Goyal hinge kinni. Kuid naine oli nii muutliku meelega: võib-olla mõtleb ta tee peal veel ümber.

Ärritatud, täis jõuetut viha juhtunu üle, doña Cayetana tujude ja omaenda abituse üle, rebitud siia ja sinna vihast, _ lootusest ja kirest, kõndis ta doña Cayetana kandetoõli kõrval läbi öö. Nüüd kostis isegi peale muude pahanduste veel helin, lähenes preester viati-cum'iga. Kandjad panid kandetoõli maha, Cayetana astus välja, Goya laotas tema jaoks maha oma taskurätiku ja kõik laskusid põlvili, kuni preester ja poiss olid möödunud.

Lõpuks olid nad Goya maja juurde jõudnud. Sereno, plokivaht, avas. Nad sammusid üles ateljeesse. Goya, mitte eriti osavalt, süütas küünlad. Doña Cayetana istus loiult toolile.

«Siin on pime,» nentis ta, «ja külm.»-

Goya äratas teenri Andrési. See tõi kaks hõbedast

150

küünlajalga paljude küünaldega ning süütas need pahuralt ning pikkamisi. Doña Cayetana, looritamata, vaatas pealt. Tema ja Goya vaikisid seni, kui Andres toas viibis.

Lõpuks lahkus teener. Ruumi täitis nüüd soe, mitte jiiga hele valgus. Gobelään, mis kujutas pidulikku rongkäiku hiiglasliku pühaku ja erutatud rahvahulgaga, jäi ähmaseks, ja ähmaseks jäi ka Veläzquezi lõuahabemega, sünge kardinal.

Doha Cayetana astus pildile lähemale: «Kellele kuulus see Veläzquez enne teid?» küsis ta endalt ja Goyalt.

«See on hertsoginna Osuna kingitus,» vastas ta.

«Jah,» ütles Cayetana de Alba, «ma mäletan seda Alamedas näinud olevat. Kas te temaga magasite ka?» küsis ta ootamatult oma veidi kalgi lapsehäälega sõbralikult.

Goya ei vastanud. Doña Cayetana seisis ikka veel pildi ees.

«Ma olen Veläzquezilt palju õppinud,» lausus Goya mõne aja pärast, «rohkem kui kelleltki teiselt.»

Cayetana ütles: «Mul on üks Veläzquez minu maamajas Montefrios, väike, tähelepanuvääriv pilt, niisama hästi kui tundmatu. Kui teie, don Francisco, kunagi Andaluusias juhtute olema, siis suvatsege seda vaadata, palun. Ma arvan, see peaks hästi siia sobima.»

Doha Cayetana vaatles visandeid, mis lamasid laual, visandeid kuninganna portree jaoks.

«Näib,» ütles ta, «teie kavatsete itaallannat maalida peaaegu niisama inetuna, kui ta tegelikult on. Kas ta lubab seda?»

«Kuna doña Maria Luisa on tark,» vastas Goya, «soovib ta, et tema portreed talle sarnaneksid.»

«Jah,» arvas doñaCayetana, «kui naisel on niisugune välimus, peab ta vähemalt tark olema.»

Ta istus diivanile. Mugavasti tagasinõjatunult istus ta, väike, tuhmilt pruunika näoga, ainult kergelt puuderdatud.

«Ma arvan, ma maalin teid kord maja'na,» ütles Goya. «Või parem mitte. Ma ei tahaks uuesti hädaohtu joosta, teid maskeeritult maalida. Ma pean selle jälile Saama, missugune on õige Cayetana.»

151

«Teie ei saa kunagi selle jälile,» teatas doña Caye. tana. «Pealegi ei tea ma seda isegi. Ma usun tõsiselt ennekõike olen ma siiski maja. Ma ei hooli sellest mida teised mõtlevad, ja kas see ei ole maja'dè komme?»

«Segab see teid, kui ma teile nii ainiti otsa vaatan?» küsis Goya.

«Ma ei pane seda teile pahaks, kuna te olete maalija,» vastas doña Cayetana. «Muide, olete te ainult maalija? Ikka ainult maalija? Natuke jutukam võiksite te olla.»

Goya vaikis edasi. Doña Cayetana tuli tagasi oma endiste sõnade juurde: «Ma olen kasvatatud maja'ks. Minu vanaisa laskis mind üles kasvatada Rousseau' põhimõtete järgi. Kas te teate, kes oli Rousseau, don Francisco?»

Goya oli rohkem lõbustatud kui solvatud. «Minu sõbrad,» vastas ta, «lasevad mul vahetevahel «Encyclopédie'á» lugeda.»

Doña Cayetana vaatas põgusalt üles. «Encyclopédie» oli inkvisitsiooni poolt eriti vihatud; teost omada, seda lugeda oli raske ja hädaohtlik. Kuid ta ei lasknud end Goya sõnadest kõrvale juhtida, vaid jutustas edasi: «Minu isa suri väga vara ja minu vanaisa jättis mulle täieliku vabaduse. Pealegi külastab mind ju vahete-vahel minu vanaema surnud toatüdruk ning räägib mulle, mida ma tegema pean ja mida mitte. Tõsiselt, don Francisco, te peaksite mind maalima maja'na.»

Goya torkis tuld kaminas. «Ma ei usu ühtegi teie sõna,» ütles ta. «Te ei loe ennast maja'ks, veel vähem peate te öiseid kõnelusi surnud toatüdrukutega.»

Ta pöördus ringi ja vaatas väljakutsuvalt Cayetanale näkku. «Ma ütlen seda, mida ma mõtlen, kui see mulle nalja valmistab. Mina olen majo, ehkki ma mõnikord «Encyclopédie'd loen.»

«Kas see vastab tõele,» küsis sõbraliku ükskõiksusega Cayetana, «et te kunagi neli või viis inimest ära tapsite, mingis löömingus või armukadedusest? Ja pidite te tõesti Itaaliasse põgenema, kuna politsei teid taga otsis? Ja kas te tõesti Roomas ühe nunna ära võrgutasite, nii et ainult meie saadik teid sellest loost päästa

152

suutis? Või olete te need kuuldused käiku lasknud ainult selleks, et ennast huvitavaks teha ja rohkem tellimusi saada?»

Goya mõtles endamisi, et vaevalt on naine sel kellaajal tema ateljeesse tulnud ainult selleks, et teda haavata. Cayetana tahtis teda alandada, et ta ise end hiljem, pärast, alandatuna ei tunneks. Goya ohjeldas end ja vastas rahulikult, sõbralikult, naljatades:

«Majo armastab suuri sõnu ja suurustlemist. See peaks teile ju teada olema, proua hertsoginna.»

«Kui te mind veel kord proua hertsoginnaks hüüate, lahkun ma,» vastas Cayetana.

«Ma ei usu, et te läheksite, proua hertsoginna,» ütles Goya. «Ma arvan, te kavatsete mind...» ta otsis parajat sõna, «mind laostada.»

«Miks peaksin ma sind siis laostama, Francho?» küsis Cayetana õrnalt.

«Ma ei tea,» vastas Goya. «Kust peaksin mina seda teadma, mis sunnib teid seda tahtma?»

«See lõhnab filosoofia ja ketserluse järgi, Francho. Ma kardan, sa usud rohkem kuradit kui jumalat.»

«Kui juba kummagagi meist,» vastas Goya, «siis peaks inkvisitsioon teiega tegelema.»

«Inkvisitsioon ei tegele hertsoginna de Albaga,» vastas ta iseendastmõistetavalt, nii et see isegi upsakana ei kõlanud. «Pealegi,» jätkas ta, «ei tohi sa seda liiga tõsiselt

võtta, kui ma sulle mõnikord halbu asju ütlen. Ma olen mitmel korral virgen del Pilarit palunud, et ta saadaks sulle kõike head ülevalt alla, kuna kurat näib sind nii kibedasti kiusavat. Kuid ...» ning ta vaatas señora de Atocha puukuju poole, «sa ei usalda ju ennast enam virgen del Pilari hoolde. Sealjuures oled sa seda varem kindlasti rohkem teinud kui teised, kuna sa ju Saragossast pärined. Truuduseta oled sa siis ka.»

Ta oli vahepeal püsti tõusnud, igivana pruunikas-mustja puukuju ette seisma jäänud ja libistas pilgu sellest üle.

«Kuid ma ei taha lugupidamatult virgen de Atochast kõnelda,» ütles ta, «ja kaugeltki mitte sellest, kes on teie kaitsepühak. Kindlasti on ka temal palju võimu, ja mhte mingil juhul ei tohi talle haiget teha.»

153

Hoolsalt mässis ta mantilla,
oma musta, suure loori,
püha neitsi de Atocha
tuhmund kuju ümber õrnalt,
et ei pühal neitsil oleks
silma ees, mis nüüd siin juhtub.
Nimelt võttis ta nüüd oma
mustist juustest kõrge kammi,
hüppas välja kõrgeist kingist.
Nüüd ta oli hulga väiksem.
Tulehelgi paistel, mida
heitis talle küdev kamin,
seeliku ta võttis seljast,
tõsiselt ja asjalikult,
häbitundmatult ka kirju
miidri.

TEINE JAGU

1

1478. aastal olid katoliiklikud valitsejad Ferdinand ja Isabella rakendanud tegevusse eritribunali kõigi usu-vastaste kuritegude jälitamiseks. See oli aset leidnud pärast araablaste mahasurumist, siis kui oli vaja vaevarikkalt taastatud riigi ühtsust ka usu ühtsuse läbi kindlustada. «Üks kari, üks karjus, üks usk, üks kuningas, üks mõõk,» oli tollal laulnud laulik Hernando Acuna.

See vaimulik kohus, inkivisitsioon, Püha Amet, oli oma kohust täitnud. Välja nuhitud, välja aetud, ära hävitatud olid araablased ja juudid, samuti ka need, kes oma tegelikku meelsust katoliku usu maski taha peita olid püüdnud: salajased maurid ja juudid, moris-kod, judaisandid, marraanid.

Kui aga inkvisitsioon oli selle oma ülesande täitnud, oli ta muutunud iseseisvaks võimuks riigis. Tõsi küll, nimepidi piirdus tema tegevus ketserite jälitamisega ja karistamisega. Ent mis kõik ei olnud ketserlus! Ketserlus oli kõigepealt iga maailmavaade, mis ei olnud kooskõlas katoliku kiriku mõne dogmaga, ja sellega langes inkvisitsioonile ülesanne kõike kirjutatut, trükitut, öeldut, lauldut ja tantsitut tsenseerida. Ketserlus oli veel iga üldsusele tähtis töö, kui seda tegi mõne ketseri

järeltulija. Sellega oli Püha Amet kohustatud kontrollima kõigi nende puhtaverelisust, kes mõnda ametikohta taotlesid. Iga koha-taotleja pidi esitama oma limpieza, oma põlvnevuse vanakristlikest vanemaist ja esivanemaist; tema esivanemate seas ei tohtinud olla ühtegi mauri või juuti. Taolisi tõendeid võis välja anda ainult inkvisitsioon. Inkvisitsioon võis oma äraarvamise järgi uurimist pikale venitada, ta võis selle eest

157

ükskõik kui kõrget tasu arvestada, viimase otsuse langetamine, kas mõni hispaanlane riigiteenistuseks kõlbab või mitte, oli antud inkvisitsiooni kätte. Ketserluseks loeti aga ka vandumist, alasti keha kujutamist kahe naise pidamist, loomuvastast kõlvatust. Ketserluseks loeti liigkasuvõtmist, kuna see piiblis oli keelatud. Isegi hobuste ostu-müügi tehinguid mittehispaanlastega peeti ketserluseks, kuna niisugune äritehing võis tuua kasu uskmatutele sealpool Püreneesid.

Oma ametitegevuse võimupiirkonna niisuguse tõlgendusega kiskus inkvisitsioon ikka rohkem krooni õigusi enda kätte ja õõnestas riigi autoriteeti.

Igal aastal kuulutas Püha Amet välja peopäeva, et sel päeval nõndanimetatud usu-edikti välja kuulutada. Selles ediktis manitseti neid, kes tunnevad endas kalduvust ketserlusele, end kolmekümnepäevase armuaja vältel Püha Tribunali ees süüdi tunnistama. Edasi kutsuti kõiki usklikke üles teatama igasugusest ketserlusest, millest nad teada on saanud. Pikas nimekirjas loetleti kõiki kahtlasi toiminguid. Salajasele ketserlusele viitasid kõik juudi kombed, küünalde põlema süütamine reede õhtuti, pesu vahetamine sabbatiks, sealiha mitte-söömine, käte pesemine iga söögikorra eel. Ketserlikule kallakule viitas võõrkeelsete raamatute lugemine, samuti ka üleüldse ilmalike teoste liiga sagedane lugemine. Lapsed pidid oma vanemaid, abielumehed või abielunaised oma kaasasid üles andma, kui nad midagi kahtlast märkasid, muidu langesid nad kirikuvande alla.

Ängistav oli saladuslikkus, millega tribunal tegutses. Süüdistus pidi toimuma salaja; see, kes süüdistatavale süüdistusest teatas, tegi end raske karistuse vääriliseks. Vahistamiskäsu andmiseks piisas kohtule tühistest kahtlustäratavatest asjaoludest ning mitte keegi ei julgenud pärida nende järele, kes kadusid inkvisitsiooni vangikongidesse. Ülesandja, tunnistajad, süüdistatu olid vandega kohustatud vaikima, eksimist vande vastu karistati samuti kui ketserlust ennast.

Kui süüdistatu salgas või oma eksimusest ei taganenud, siis võeti abiks piinamine. Et timukasulaste tasu kokku hoida, kutsus inkvisitsioon mõnikord kõrgeid

158

tsiviilametnikke jumalale meelepärast tegevust ilma tasuta läbi viima. Nagu protseduuri kõik faasid, nii toibus ka piinamine piinlikult täpsete eeskirjade järgi, sellest võtsid osa arst ja sekretär, kes kõik üksikasjad protokollis. Vaimulikud kohtunikud toonitasid aastasadade vältel täie kindlusega, et nad kasutavad piinamisabinõu ainult halastusest ja nimelt selleks, et kangekaelset tema ketserlusest vabastada ja teda õige tunnetuse teele juhtida.

Kui süüdistatu oma süü üles tunnistas ja seda kahetses, siis oli ta selle läbi «kirikuga lepitatud». Lepitus oli seotud patukahetsusega; lepitatavat kas piitsutati või veeti avalikus rongkäigus häbirõivais läbi linna või anti ta üle ilmalikele võimudele kolme- kuni kaheksaaastase, mõnikord ka eluaegse galeerivangistuse kandmiseks. Patukahetseja varandus konfiskeeriti, mõnikord purustati ka tema maja; temalt ja tema järeltulijatelt kuni viienda põlveni võeti õigus täita riigiametit või mõnda lugupeetavat elukutset.

Püha Tribunal pidas kinni halastuse-põhimõttest isegi siis, kui ketser üles ei tunnistanud või süü ainult osaliselt omaks võttis. Kirik ei tapnud patustajat; küll aga

viskas ta kangekaelse või uuesti patu sisse langenud kurjategija oma kogudusest välja ja andis ta üle ilmalikele võimudele. Ka neile soovitas ta kohtumõõka mitte tarvitada, küll aga kutsus ta neid üles võtma arvesse kirjasõnu: «Kes minusse ei jää, see visatakse minema nagu viinapuuväät, mis kuivab, ning need korjatakse kokku ning visatakse tulle ja need peavad põlema.» Vastavalt sellele põletas ilmalik võim minema visatud viinapuuvääte, kogudusest väljatõugatuid, ning pealegi elusalt. Kui oli tegu surnud ketseriga, siis kaevati tema laip välja ja põletati. Kui ketser veel pärast süüdimõistmist oma süü üles tunnistas, siis kägistati ta ja ainult tema korjus põletati. Kui ketser oli põgenenud, põletati tema pilt. Igal juhul konfiskeeriti tema varandus; osa saagiks langenud varandusest sai riik, osa inkvisitsioon.

Inkvisitsioon oli väga rikas. Vabaksmõistmisi juhtus, harva. Nende inimeste üldarv, kes Hispaanias inkvisitsiooni poolt selle alguspäevist peale kuni kuningas

159

Carlos IV kroonimiseni olid ära põletatud või raskeima karistusega karistatud, ulatus 348 907-le.

Kuivõrd salaja inkvisitsioon muidu tegutses, niisama hiilgava avalikkusega teatati tema otsustest ja viidi need ka täide. Inkvisitsioonikohtu otsuse kuulutamist ja otsuse täidesaatmist nimetati usuaktiks, usukuulutuseks, usumanifestiks, auto de fe'ks. Sellest osavõtmist peeti jumalale meelepäraseks tegevuseks. Korraldati hiilgavaid rongkäike, pidulikult vabastati kattest inkvisitsiooni lipp, hiigeltribüünil istusid ilmalikud ja vaimulikud aukandjad. Iga üksik kurjategija hüüti välja ja toodi ette häbisärgiga ning kõrge, teravaotsalise ketser'i-kübaraga, kohtuotsus tehti talle kõlava häälega teatavaks. Quemadero'le, põletamisplatsile, viidi süüdimõistetud suure sõjaväelise eskordi saatel. Rahvahulk vaatas ketserite põletamist kirgliku innuga, mis ületas vaimustuse härjavõitluste vastu, ja kui liiga palju patuseid pärast otsuse väljakuulutamist oma patte kahetses, nii et nad ainult kägistamisega pääsesid ja neid ei tulnud põletada, siis pealtvaatajad nurisesid.

Sageli peeti taolisi «usuakte» rõõmustavate sündmuste pühitsemisel, näiteks kuninga kroonimise või laulatuse puhul või troonipärija sündimisel; siis süütas tuleriida mõni kuningliku perekonna liige.

Iga autodafé' kohta avaldati teadanne, mis oli koostatud asjatundliku vaimuliku kirjaniku poolt. Need teadaanded olid väga armastatud. Seal jutustas näiteks paater Garau ühest autodafé'st Mallorca saarel. Kuidas seal kolm kangekaelset patustajat tulesurma leidsid, ning kuidas nad, kui tuleleegid neid haarasid, end meeleheitlikult posti küljest lahti kiskuda tahtsid. Ketser Benito Terongi kiskuski end tõepoolest lahti, kuid ainult selleks, et uuesti kukkuda vasakul asuva tuleriida leekidesse. Tema õde Catalina, kes enne seda oli kiidelnud, et ta ise tulle hüppab, karjus ja vingus, et teda köidikutest vabastataks. Ketser Rafaël Valis seisis alguses suitsu sees liikumatult nagu kuju, kui aga leegid teda riivasid, keeras ja kõverdas ta end. Ta oli paks ja roosa nagu nuumatud põrsas, ja kui väljaspool tema keha küljes enam leeke näha ei olnud, põjes ta seest edasi, tema kere lõhkes ja sisikond langes välja nii

160

nagu Juudal. Paater Garau väikesel raamatul «La Fe friumfante» — «Triumfeeriv usk» — oli eriline menu, seda anti välja neliteist trükki, viimane neist Francisco Goya ajal.

Mõningaid inkvisiitoreid kihutas tagant puhtalt usu-õhin, teised kasutasid oma autoriteeti võimuiha, saagi-ahnuse ja lihahimu rahuldamiseks. Eluga pääsenud ohvrite jutustused on võib-olla liialdatud, kuid siiski näitab inkvisitsiooni manuaal, nende protsessi kord, kui kergeks oli tehtud vaimulikele kohtunikele oma äranägemise järgi talitamine; ja aktid tõendavad, kui meelevaldselt nad toimisid.

Inkvisitsioon hooples, et kõiki hispaania päritoluga inimesi katoliku usku ühendades olevat ta kaitsnud poolsaart ususõdade eest, mis ülejäänud Euroopat nuhtlesid. Kuid see saavutus oli kallilt ostetud. Inkvisitsioon sisendas hispaanlastesse veendumuse, et tähtsam kui kombeline eluviis on kõigutamatu usk dogmadesse. Välismaalased, kes Hispaanias reisisid, tõendasid peaaegu üksmeelselt, et just inkvisitsioonimaal olevat usul vähe tegu moraaliga ning et dogmadest kinnipidamise kirglik, pime õhin olevat seotud kõlvatute elukommetega. Sageli karistas Püha Kohus leebelt kuritegusid, mida kogu maailmas eemaletõukavaiks peeti, näiteks pihilapse võrgutamist pihi ajal. Kuid kõige väiksemaidki tehnilisi eksimusi dogma vastu karistati igal juhul karmilt. Córdobas näiteks mõisteti tuleriidale ühesainsas kohtulikus arutluses sada seitse inimest — mehi, naisi ja lapsi —, sest nad olid kuulanud kellegi teatud Mambreque jutlust, kes aga ketseriks tunnistati.

Sel ajal, kui Goya sündis, oli terve rida judaisante, nende seas üks kaheksateistkümneaastane tütarlaps, mõningate juudi kommete täitmise pärast eriti toretsevas autodafé's ära põletatud. Montesquieu, tolleaegse Prantsusmaa suurim kirjanik, pani ühele süüdistatule suhu enda koostatud kaitsekõne.

«Teie heidate muhameedlastele ette,» on seal öeldud, «et nad oma usku on levitanud mõõga abil; miks levitate teie oma usku tule abil? Selleks, et tõendada oma usu jumalikku olemust, teete te palju kära oma märtrite vere ümber; nüüd aga olete teie ise üle võtnud

161

Diokletianuse osa, meid aga asetate märtri ossa. Teie nõuate, et meie saaksime kristlasteks, kuid te ise loobute olemast seda. Ent kuigi te pole kristlased, tehke siis vähemalt nii, nagu oleks teil seda kõige armetumatki õiglustunnet, millega loodus on varustanud ka kõige madalamaid olevusi, kes inimese nägu kannavad. Niipalju on kindel: teie tegevus on tulevastele ajalookirjutajatele tõendiks, et meie epohhi Euroopa oli asustatud metslaste ja barbaritega.»

Hispaanias endas olid kaheksateistkümnenda sajandi teisel poolel liikvel teosed, mis omistasid inkvisitsioonile peamise süü Hispaania allakäigus, selle rahvastiku väljasuremises, vaimukultuuri languses, võimu mandumises. Ka tolle aja valitsejad, Prantsuse päritoluga Bourbonid, said aru, et maa laostub, kui ei võeta tarvitusele ajakohaseid «ketserlikke» reforme. Jumalakartlikud ja täis aupaklikkust traditsioonide vastu, jätsid nad Pühale Ametile kirjatähe järgi kogu tema autoriteedi, võtsid temalt aga tema tähtsamad funktsioonid ja privileegid.

Sellest hoolimata püsis rahva seas inkvisitsiooni mõju puutumatult, ning kõik see tume ja salajane, mis inkvisitsiooni võimu ümbritses, suurendas vaid terrra külgetõmbejõudu. Päev, mil usuedikt välja kuulutati, oli suurepärane ja meelitav just selles peituvate tumedate ähvarduste pärast. Kuid veelgi rohkem olid seda oma õuduse, julmuse ja iharusega autodafe'd.

Kõikjal pimeduses luuras
inkvisitsioon, mis rippus
saatusena pea kohal.
Tuli teeselda, sest seda,
millest süda tulvil, ainult
sõbrale võis sosistada.
Alalises ähvarduses
peitus aga oma võlu.
Oma inkvisitsioonist
loobuda hispaanlased ei

tahtnud, sest see andis neile
jumala, kes kahtlemata
on küll kõigi jumal, nende
162
oma aga eriti. Ning
visalt, tardunult nad hoidsid
inkvisitsiooni poole,
nagu tardunult ja visalt
oma kuningat nad hoidsid.

2

Rahuläbirääkimised, mida Madriidi kuningakoda Prantsuse vabariigiga Baaselis pidas, venisid pikale. Ehkki hispaanlased olid salaja otsustanud Prantsusmaa kuninglikkude laste väljaandmise nõudmisest loobuda, tundsid nad end autundest kohustatud olevat just seda nõudmist kuni viimase silmapilguni kaitsma. Pariisis aga ei mõeldudki Capet' pärija väljaandmisega võimaldada luua uut kuningriikliku ülestõusu keskust, vaid jäädi külma «ei» juurde. Sellest hoolimata ja terve mõistuse vastu lootis Prantsusmaa kuninglik saadik Madriidis, monsieur de Havre, et hispaanlaste tugev pealekäimine viib võiduka lõpuni. Oma unelmates nägi ta juba väikest kuningat päästetult Madriidis ning iseennast selle õpetajana ja eestkostjana, suure, võimsa, veetleva, armastatud Prantsusmaa salajase regendina. Siis saabus kohutav sõnum: kuninglik laps Louis Seitsmeteistkümnes on surnud. Monsieur de Havre kahtles selles surmas. Tõenäoliselt olid kuningriiklased poisi röövinud ja hoidsid teda peidus. Kuid doña María Luisa ja don Manuel olid meeleldi nõus väikese Louis' surma faktina tunnistama ja südamepõhjas tervitas Madriidi kuningakoda seda halba sõnumit ning hingas kergemalt.

Sellest hoolimata ei nihkunud rahuläbirääkimised edasi. Vabariik, toetudes oma armeede edule, nõudis Guipúzcoa provintsi loovutamist koos selle pealinna San Sebastiániga ja sõjakahjude tasumist neljasaja miljoni ulatuses.

«Ma arvestan seda, et rahu lubab meil mõnevõrra lahedamat elu,» seletas doña María Luisa oma esimesele ministrile, ja don Manuel taipas, et ta neid nelja-sada miljonit maksta ei tohi.

163

Pepa ütles omakorda: «Ma loodan, don Manuel, te lasete Hispaanial väljuda sõjast suuremana kui enne,» ja don Manuel taipas, et ta Baski provintsi loovutada ei tohi.

«Ma olen hispaanlane,» seletas ta laialt ja süngelt oma don Miguelile. «Ma ei loovuta San Sebastiáni ega kavatse maksta seda tohutut tribuuti.»

Ent kaval don Miguel oli juba, ilma oma käskijat kompromiteerimata, kombitsad Pariisi suunas välja sirutanud ja tal oli peagi võimalik huvitavaid teateid anda: Pariisi direktoorium soovib peale rahu veel liitu Hispaaniaga; kui nendele see liit kindlasti tagatakse, siis olevat vabariik nõus rahutingimusi tunduvalt pehmendama.

«Niipalju kui ma kuulsin,» lõpetas don Miguel ettevaatlikult, «oleks Pariisu sellest küllalt, kui teie isiklikult annaksite lubaduse, et soovitud liit saab teoks.»

Don Manuel vaatas üles. «Mina isiklikult?» küsis ta meeldivalt üllatunult.

«Jah, señor,» kinnitas don Miguel. «Kui teie saadaksite oma käega kirjutatud kirja niisuguse kinnitusega, loomulikult usaldusväärselt, ühele direktoritest, ütleme näiteks abbé Sieyésile, siis ei nõuaks Vabariik enam mõlema segava tingimuse täitmist.»

Tähtsus, mida tema isikule Pariisis omistati, meelitas don Manueli. Ta ütles kuningannale, et loodab saavutada vastuvõetava, isegi kuulsusrikka rahu, kui teda volitatakse astuma Pariisi härradega mitteametlikku isiklike arvamuste vahetusse.

Maria Luisa oli skeptiline. «Ma arvan, sa hindad end üle, Pico, mu väike, vastas ta.

Don Manuel oli haavunud. «Hästi, doña María Luisa,» ütles ta, «siis jätan ma riigi päästmise teie hooleks.» Ja vaatamata don Migueli pealekäimisele ei saatnud ta kirja abbé Sieyésile ära.

Prantslased, pikast kauplemisest -tüdinud, andsid oma kindralile Perignonile käsu edasi tungida. Kiires võidukäigus hõivas vabariiklik armee Bilbao, Miranda, Vitoria ja tungis kuni Kastiilia piirideni välja. Madriidis valitses paanika. Liikusid ringi kuulujutud,-kuningakoda tegevat ettevalmistusi Andaluusiasse põgenemiseks.

164

«Ma päästan teid, madame,» seletas don Manuel, «teid ja Hispaania.» Ja ta kirjutas.

Nädal aega hiljem kirjutati alla esialgne rahukokkulepe. Prantsusmaa rahuldus Antillide saarestiku San Domingo saare Hispaaniale kuuluva osaga ning loobus oma nõudmistest Baski provintsile. Samuti oli Vabariik nõus Hispaania ettepanekuga, et sõjakahjude tasumine jagataks kümne aasta peale ja makstaks naturaalkaupades. Peale selle kohustus Vabariik välja andma printsess Marie Thérése'i, Louis Kuueteistkümnenda tütre, tõsi küll, Austriale.

Maad valdas pöörane imestus ja suur juubeldamine, et kaotatud sõjast oldi välja tuldud niisama hästi kui mitte midagi oma maast loovutades. Oh seda Manuel Godoyd!

«Sa oled mul alles tubli...» ütles don Carlos ja lõi talle tugevasti õlale.

«Pean ma sulle ütlema, kuidas ma seda tegin?» küsis Manuel kuningannalt.

Kuid: «Ei, ei,» vastas too; ta aimas asjade seoseid ja ei tahtnud neid teada.

Kuna soodne rahu oli saanud teoks ainult tänu don Manuelile, siis sai ta niisuguste austusavalduste osaliseks, mida juba ammust ajast ei olnud kellelegi osutatud. Kingitustena kirjutati tema nimele üks riigi domeen Granaadas, talle anti aunimetus Príncipe de la Paz, rahuvürst, ning ta nimetati kõikide riigiarmeede generalissimuseks.

Generalissimuse vormis käis ta valitsejapaarile oma tänu avaldamas. Valged püksid tihedasti reite ümber, kuub pingul ümber rinna; kübaral, mida ta kaenla all kandis, kiikus lopsakas sulg.

«Suurepärane näed sa välja,» ütles don Carlos ning Üsas kiiresti juurde: «Kata oma pea!»

Ainult kaheteistkümnel riigi esimesel grande'X oli õigus panna kübar pähe enne, kui nad kuningale olid vastanud. Teise järgu grande'á võisid katta oma pea alles pärast vastust, kolmanda järgu grande'á alles siis, kui neid paluti istet võtta.

Doña María Luisa aimas, et mitte Manuel ise ei olnud SeHe rahu sobitanud, vaid tema nõuandjad, need kaht-

165

lased, valgustatud, mässulised afrancesado'd, prant-susemeelsed, ning et näilikult nii hiilgav tulemus võib tulevikus endaga kaasa tuua uusi sõdu ja ettenägematuid tagajärgi, tõenäoliselt halbu. Kuid siiski, esialgu oli see rahu hiilguseks ja auks, ning Manuel kirjutas sellele alla. Kuninganna ise oli noore mehe sellesse mundrisse toppinud, kuid ta ei saanud sinna midagi parata, don Manuel meeldis talle oma uues, mehelikus hiilguses, tema süda tuksus don Manuelile.

Oli veel kaksteist esimese järgu grande't, taoliste suguvõsade järeltulijaid, kes juba Sancho Suure ajast, tähendab juba üheksasada aastat ja enam poolsaarel valitsesid; nad kõnetasid üksteist vennaliku sinaga. Nüüd, kus kuninga armulikkus teda, Príncipe de la Paz'i, nendele üliaadlikele kolmeteistkümnendana juurde oli lisanud, sai don

Manuel päritud aukartusest üle ja ütles sina Arcóse, Béjari, Medina, Sidonia, Infantado, ja kuidas neid kõiki kutsuti, hertsogitele. Nad olid veidi hämmeldunud, siis vastasid nad talle sinaga — ta oli õnnelik.

Ja ta ütles Alba hertsogile: «Mul on hea meel, José, et sa täna nii värske välja näed.»

Liikumatuks jäi kõhetu, elegantse isanda väüe täidlane nägu, liikumatuks tema ilusad tumedad mõtlikud silmad ja sõbralikult ütles ta: «Ma tänan teid teie huvi eest, Excelentísimo Señor.»

Jah, Excelentísimo Señor ütles ta ega vastanud talle sinaga.

Ning Manuel ütles don Luis María de Borbónile, conté de Chinchónile, Sevilla peapiiskopile: «Ma ei ole sind enam ammu näinud, Luis.»

Väga noor ja väga tõsine isand vaatas talle otsa, nagu oleks ta õhk ja läks edasi. Sealjuures oli see don Luis María de Borbón vaid poolik Bourbon: ta oli küll ühe Kastiilia infant'i poeg ja kuninga onupoeg, kuid tema ema oli olnud lihtne doña María Teresa de Vallabriga, Aragoonia väikeaadlist pärinev, ja kuningas ei pidanud don Luis Mariat infant'i tiitli vääriliseks. Niisiis, vaatamata sellele, et don Luis Maria pärines kuninglikust verest, oli praegu õigupoolest temal, don Manuelil, kõrgem tiitel ja suuremad õigused. Ta kindlasti

166

pole edev, ent selle bastardi, selle pooleverelise gourboni upsakat ninatarkust ta ei unusta.

María Luisa, et hüvitada ülekohut, mida tema kallimale oli tehtud, mõtles välja uusi austusavaldusi tema jaoks. Hooviastroloog seadis kokku väga üksikasjalised arvestused, millest tulenes, et Godoyde suguvõsa oli juguluses Baieri kuurvürstliku suguvõsaga ja Stuartite kuningliku suguvõsaga. Kuninga genealoog selgitas pikkade tabelite varal, et don Manuel Godoy pärineb vanadest gooti kuningatest. Juba tema nimi tõendas seda, sest Godoy nimi oli taandatav sõnadele «Godo soy» — «olen goot».

Edasi määras Carlos, et Principe de la Paz"\ ees tuleb, kui ta on ametikohustuste täitmisel, heeroldil kanda Jaanusepead, märgiks, et ta on minevikku ja tulevikku õigesti tõlgitsenud.

Teaduste Akadeemia avamisel juhtus siis, et don Manuel seda uut austusavaldust esimest korda üldsusele vaatamiseks demonstreeris.

Aga mitte otsest teed ei
sõitnud tema tõld, vaid ringi,
nii et Pepa Tudó oli
sõpradest see esimene,
kes ta uut ja kaksikpäist
hiilgust nägi. Pepa seisis
akna ääres. Sügavasti
kummardades tervitas don
Manuel. Ja Pepa, uhke,
et ta oli Manuelist
teinud mehe, kes nii täpselt
sobis ta romanssidega,
kes Hispaania on päästnud,
tõusnud riigis esimeseks,
otsustas, et don Francisco
peab just selles hiilgesäras
maalima don Manueli
talle.

3

Kannustatud oma valgustatud sõpradest ja nõuandjatest, kasutas don Manuel oma üllatavat populaarsust et ellu viia edumeelseid reforme. Ta oli juba varemgi sellele rõhku pannud, et teda kunstide ja teaduse kaitsjaks peetaks; pealegi näitas ta niisuguse liberaalse poliitikaga Pariisi võimumeestele oma head tahet lubatud liitu ette valmistada.

Kuid tema korraldused jäid tulemusteta, kuna kirik kogu oma mõjujõuga nende vastu võitles. Tema sõbrad soovitasid talle, et ta Püha Ameti kohtumõistmise õigust piiraks ja inkvisitsiooni tuludest palju suurema osa riigile nõuaks; jah, ta võiks nüüd, kus talle on kindlustatud rahva armastus ja imetlus, kaotada seaduse, millega kirik on maksudest vabastatud, ning teostada sellega ammuse unistuse: samaaegselt saneerida riigi rahanduslikku olukorda ja igaveseks murda kiriku vastupanu uuenduste vastu riigis.

Taoline avalik sõda aga oli vastuolus don Manueli iseloomuga. Ja Pepa tegi oma parima, et teda otsustavate sammude eest hoida. Pepa oli lapsena ühe autodafé' kaasa elanud, ning metsik, sünge pidulikkus, lipud ja preestrid, vaesed patused ja tuleleegid, miTîès nad põlesid, olid tema kõige sügavamaid mälestusi. Tema pihiisa kandis pidevalt hoolt, et täita tema vaimu Püha Tribunali sünge müstikaga. Inkvisitsiooni isandad käisid Pepa juures sisse ja välja, isegi Granaada peapiiskop Despuig, kes oli suurinkvisiitoriga väga lähedastes suhetes, oli teda oma viimase Madriidis viibimise ajal vastu võtnud.

Kuuekümnendatel ja seitsmekümnendatel aastatel oli inkvisitsiooni mõju vähenenud. See tugevnes aga uuesti, kui sealpool Püreneesid mäss ja jumalavallatus võimust võtsid. Vabameelne suurinkvisiitor Sierra oli kukutatud ning asendatud Toleedo fanaatilise kardinal-peapiiskopiga, sünge Francisco de Lorenzanaga. Valitsuse heakskiitmisel oli Püha Amet iga vaimu-suunda, mis sümpatiseeris prantsuse teooriaid, kui jumalavastast «filosofismi» jälitanud ning alustanud kohtumenetlusi arvukate afrancesado'de vastu. Nüüd oli

aga Vabariigiga rahu sõlmitud ja kavatseti koguni ,jjtu sõlmida. Vabameelsed hakkasid ülevõimu jälle enda kätte kiskuma, inkvisitsiooni uuesti võidetud võim oli hädaohus.

Lorenzana, tark poliitik ja salasepitseja, võttis ettevaatusabinõud tarvitusele. Peaaegu kõiki ministreid ja kõrgeid nõuandjaid don Manueliga eesotsas kahtlustati «filosofismis» ja «naturalismis» — jumala ja looduse võrdsustamises. Lorenzana kogus materjale suurte isandate vastu, tema tribunali arhiividesse kuhjusid salakaebused. Vabatahtlikud ja maksulised abilised nuhkisid Príncipe de la Paz'i elus ringi, teatud prelaatide sõprus Pepa Tudóga andis ülejäänu. Esimese ministri jga päev ja öö olid hoolikalt kirja pandud Püha Ameti registritesse. Suurinkvisiitor kontrollis ja vaagis, kuidas favoriidi suhted kuningannaga muutuvad küll soojemaks, küll külmemaks, nii nagu seda tingis don Manueli armuvahekorra temperatuur Pepa Tudóga. Ta jõudis lõpuks järeldusele, et don Manueli positsioon ei ole sugugi nii tugev ega Püha Ameti positsioon kaugeltki mitte nii nõrk, kui seda üldiselt arvati.

Ta alustas sõjakäiku jumalavallatu peaministri vastu ja andis tagasilöögi ketseritele. Paljude provintside pealinnades alustas inkvisitsioon «filosofismi» pärast menetlusi väga silmapaistvate meeste — professorite ja kõrgete riigiametnike vastu. Areteeriti ja

mõisteti süüdi endine saadik Prantsusmaal krahv de Azora, keeleteadlane Yeregui, kes Carlos Kolmanda ajal oli olnud kuningliku infant'i hoovimeistriks, Salamanca ülikooli kuulus matemaatik Luis de Samaniego.

Põnevusega ootas suurinkvisiitor, kas esimene minister püüab vahele segada, kas ta teeb katset päästa neid oma vabameelseid kaaslasi tema käest. Don Manuel ei julgenud seda teha. Ta koputas Pühale Ametile mitte eriti tungivalt südamele, et nende meeste karistamisel osutataks halastust, kuna nad olid kroonile kasu toonud.

Lorenzana võttis hoogu otsustavaks löögiks, vabameelsete juhi, kõikjal kogu Euroopas kuulsa kirjaniku ja riigimehe Olavide hävitamiseks.

Don Pablo Olavide oli sündinud Peruus Lima linnas.

169

Teda peeti imelapseks ning määrati väga varajases nooruses kohtunikuks. Pärast seda kui kohutav maavärisemine Lima linna hävitas, usaldati tema kätte nende maavalduste ja rahade valitsemine, mille omandiõigus oli muutunud omaniku hukkumise tõttu vaieldavaks. Need rahad, mille pärijad end küllaldaselt legitimeerida ei suutnud, rakendas see väga noor isand ühe kiriku ja ühe teatri ehitamiseks. See tekitas kleeruses pahameelt. Võimukate Peruu vaimulike toetusel pöördusid need pärijad, kelle taotlused olid tagasi lükatud, kaebusega Madriidi. Olavide kutsuti Madriidi, anti kohtu kätte, tagandati ametist, kohustati paljudel juhtudel kahjutasu maksma ja mõisteti vangi. Nõrga tervise pärast vabastati ta vanglast peatselt ja kõik valgustatud inimesed Hispaanias hakkasid teda märtriks pidama. Keegi väga varakas lesk abiellus temaga.

Ta saavutas, et see osa karistusest, mis veel kandmata oli, kustutati. Läks reisima. Viibis sageli Pariisis. Omandas ühe palee Hispaanias, teise Prantsusmaa pealinnas. Sõlmis sõpruse Voltaire'iga, Rousseau'ga, oli nendega kirjavahetuses. Pidas Pariisis üleval teatrit, kus ta moodsaid prantsuse näidendeid oma tõlgetes lavastas. Carlos Kolmanda vabameelne peaminister Aranda pidas temaga tähtsates küsimustes noh. Euroopa nägi Pablo Olavides üht juhtivamat progressiivset vaimu.

Sierra Morena lõunanõlvadel leidus tollal suuri maalahmakaid, mida varem oli haritud, mis aga nüüd, pärast mauride ja moriskode väljaajamist, olid muutunud kõnnumaaks. Mesta, loomakasvatajate liit, oli välja kaubelnud, et need maa-alad jäetaks nendele tasuta kasutamiseks, nende suurte, rändavate lambakarjade karjamaaks. Nüüd, Olavide pealekäimisel, võttis valitsus mesta'lt selle eesõiguse ja volitas Olavidet looma seal kõrbeasundusi, nuevas poblaciones. Baieri oobersti Thürriegli abiga asustas Olavide sinna ümber umbes kümme tuhat talupoega, peamiselt sakslasi, kuid ka siidiussikasvatajaid ja siidikangruid Lyonist. Olavide ise nimetati selle maa-ala kuberneriks ja talle anti kaugeleulatuvad õigused. Olavidel lubati anda oma kolooniale vabameelne põhiseadus. Talle anti Tuba, et uued

170

asunikud võivad endiselt kodumaalt ka asa tuua oma vaimulikke, isegi protestante lasti sisse. Väheste aastatega muutis Olavide kõrbe õitsvaks maaks asulate, külade, väikeste linnade, võõrastemajade, töökodade, vabrikutega.

Seal juhtus aga nii, et Pfalzist pärinevad asunikud olid kaasa toonud ühe kaputsiinlase, vend Romualdi Freiburgist, et ta nende hingede eest hoolitseks. See ei saanud vabameelse Olavidega läbi. Kui tüliküsimusi ikka enam juurde sigines, kaebas Romuald Pühale Tribunalile Olavide kui ateisti ja materialisti peale. Salaja, ning vastavalt eeskirjadele, ilma et Olavide sellest midagi oleks teadnud, kuulas inkvisitsioon tunnistajaid üle ja kogus materjale. Kuid siiski ei julletud tõsta vormikohast süüdistust selle väga lugupeetud mehe vastu. Mesta'l aga oli oma võimas protektor Granaada peapiiskopi Despuigi näol. Tema ja kuninga pihiisa, Osma

piiskop, mõjustasid Carlost niivõrd, et see andis kõhkleva lubaduse, et ta ei hakka inkvisitsioonil tee peal ees seisma, kui see selleks, et takistada tõsiasjade kinnimätsimist, Olavide vangistab.

See kõik oli sündinud enne, kui don Manuel võimule tuli. Vali suurinkvisiitor oli välja vahetatud vabameelse poolt, see omakorda veelgi vabameelsema suurinkvisiitori Sierra poolt, ja kogu selle aja oli Olavide jäänud inkvisitsiooni vangikongidesse. Keegi ei tahtnud Püha Ametit tema vabastamisega diskrediteerida, kuid teda ei mõistetud ka süüdi.

Neljakümne kolmas suurinkvisiitor, nimelt don Francisco Lorenzana, oli teistsugune mees kui tema eelkäijad. Ta otsustas ketser Olavidele kohtuotsuse välja kuulutada. See pidi olema kõigile pilkajatele ka kõige kõrgematel ametikohtadel hoiatuseks, et inkvisitsioon veel elab ja tegutseb.

Lorenzana oli don Manueli otsustamisvõimetust märganud. Sellele vaatamata tahtis ta oma seljatagust Vatikani toetusega kindlustada: ta oli veendunud, et ta energilise Pius Kuuenda juures arusaamist leiab. Ta Peab oma kohuseks, kirjutas ta paavstile, Olavide kuritegusid autodafe'ga lepitada. Teisest küljest, niisuguse vabamõtlejate poolt nii hinnatud ja hoitud ketseri avalik

hukkamine praegusel ajal, mil maailm on täis jumalavallatust, kutsub kindlasti välja kallaletunge Hispaania inkvisitsioonile ja arvatavasti ka kogu asustatud maailma kirikule. Ta palub Pühalt Isalt juhatust.

Abate, üks Püha Ameti sekretäridest, sai suurinkvisiitori plaanist teada. Tema ja don Miguel ründasid Príncipe de ta Paz’i, et ta võtaks tarvitusele vastavad abinõud ja teeks Lorenzanale õigeaegselt selgeks, et valitsus ei luba niisugust autodafé'd.

Üheks silmapilguks oli Manuel jahmunud. Kuid ikka veel tahtis ta vältida avalikku võitlust Lorenzanaga. Pablo Olavide, seletas ta, olevat vangistatud edumeelse esimese ministri Aranda ajal ja kuningas olevat inkvisitsiooni teguviisi heaks kiitnud. Neil asjaoludel ei kuuluvat tema pädevusse süüdimõistmist takistada. Üldiselt arvavat ta aga, et Lorenzana tahab valitsust ainult hirmutada, ning kui ta üldse otsuse laseb kuulutada, siis kinniste uste taga, mitte autodafé'l. Ta mõtles Pepale, jäi kurdiks Migueli vannutustele, püsis oma muretus enesekindluses.

Don Miguel ja don Gaspar ja
don Diego, kolmekesi
istusid ja arutasid,
tundsid pahameelt ja muret.
Viimaks otsustasid minna
sõbra, kunstnik don Francisco
juurde, kuna sellel ajal
too just maalis pilti vürstist
de la Paz'ist Pepa Tudó
jaoks.

4

Kirg Cayetana vastu oli Goya sügavalt oma kütkesse mässinud. Ta oli kartnud ja lootnud, et tema kirg, mis nii arusaamatult kiiresti oli tekkinud, niisama kiiresti kaob; seda oli juhtunud mitmeid kordi ennemgi, et ta algul uskus end olevat mõnda naisesse meeletult armunud ja siis kahe või kolme nädala möödumisel oli imestanud, mida ta küll temas oli lootnud leida; Kuid Cayetana

oli talle iga kord midagi uut, Goya ei suutnud teda mõistatada. Ta oli oma täpse kunstnikusilmaga välja uurinud Cayetana välise olemuse kõik pisiasjad, nii et ta oleks võinud teda peast joonistada. Sellegipoolest tundus Cayetana talle alati teistsugusena ja iga kord, kui Goya teda kohtas, jäi Cayetana talle mõistatamatuks.

Mida ta iganes tegi — mõtles, maalis, teistega kõneles —, alati kummitas kuskil tema peas Cayetana. Side Cayetanaga oli hoopis teistsugune kui rahulik kindel liit tema ja Josefa vahel ja hoopis teistsugune kui õnnelik või piinav poolehoid, mida ta ühe või teise naise vastu oli tundnud.

Cayetana muutused toimusid äkiliselt, ning missugune ta parajasti oli, seda oli ta täielikult. Tal oli palju nägusid. Goya nägi neid paljusid, viimast nägu aga nende paljude seas ta ei näinud. See oli olemas, ta tundis, teadis seda, ent kuidagi ei leidnud ta seda ühtset ja siduvat nende lootusetult erinevate maskide taga. Cayetana oli kord see, kord teine kivikuju, kuid alati moonduseta uuesti kiviks, mida Goya ei suutnud tabada ega mõista. Goya harrastas oma vana mängu, joonistas ühe või teise Cayetana näo liiva sisse, kuid tema õige nägu valgus laiali täpselt samuti kui liiv.

Goya maalis teda. Asetas Cayetana vabasse loodusesse ja maalis delikaatse hoolikusega maastikku, kuid nii, et maastik hajus ja pildile ei jäänud midagi muud kui ainult Cayetana. Valge, uhke ja õrn, nii seisis ta seal, uskumatult kõrgel asetsevate silmakulmudega mustade voogavate juuste all, vöö kõrgele seotud, roosa lehv rinnal, ning tema ees seisis ütlemata rumalana ja pisitillukesena valge villakoer, tagajala ümber punane lehv, Cayetana lehvi naeruväärne jäljendus. Cayetana aga osutas rangelt, elegantselt ja kõrgilt alla oma jalgade juurde; seal oli lugeda peente õrnade tähtedega: «Hertsoginna Albale Francisco Goya», ja tähed olid aupaklikult hertsoginna silmade poole pööratud.

Siis maalis ta Cayetanat nii, nagu ta teda esimest korda oli näinud poodiumil, seejärel nii, nagu ta teda

oli näinud jalutuskäigul Escoriali ees; maalis teda sageli ja ikka uuesti. Ta ei jäänud rahule. See, mis oli teda vallanud tol korral poodiumil, mis oli hämmastanud teda tol korral jalutuskäigul, mis teda Cayetana juures lakkamatult ärritas ja ahvatles, seda tema piltides polnud.

Kõige selle juures oli ta õnnelik. Cayetana näitas end kartmatult temaga koos, ja Goya oli uhke, et tema, kehakas, mitte enam noor mees madala päritoluga, on hertsoginna cortejo'ks. Ta rõivastus viimase elegantsi järgi ka maalimise puhul, just nimelt maalimise puhul.

Nii oli ta teinud siis, kui ta Madriidi oli tulnud; kuid Josefa oli peale käinud, et ta ei määriks kalleid rõivaid, vaid kasutaks tavalist töökitlit, ning pikkamööda olid Josefa pealekäimised ja tema enda arvestav mõistus ta kitlisse surunud. Nüüd kadus kittel uuesti. Sealjuures teadis ta, et mõjub naeruväärsena kitsais moodsais rõivais, ning ta heitis ise nalja enda üle. Maalis mingi keigari, kes ennast peeglist vaatab; tohutu krae pigistab teda, ta ei suuda pead pöörata, ei suuda liigutada ei käerannet hiiglasuurtes kinnastes ega käsi kitsastes varrukates, ta saab ainult vaevu kõndida madalate, teravaninaliste kingadega.

Goya oli nüüd kannatlik enda ja teiste vastu. Sallis Migueli pedantlikkust, abate õpetatud, elegantset toimekust, Agustini murelikku ilmet. Perekonnaringis oli ta tähelepanelik ja lahke. Ta soovis, et kogu maailm saaks osa tema õnnest.

Cayetana võis olla lapselik, tema oli seda veel enam. Juhtus Cayetana ootamatult tulema, siis võis ta end pea peale ajada ja viipas oma tervituse talle jalgadega.

Rõõmuga kasutas ta oma kunsti, et Cayetanat naerma panna. Joonistas talle oma näo hirmsa lõustana, joonistas toredasti moonutatult Cayetana duena Eufemia, keigarliku marqués de San Adriâni ja heatahtliku juhmardi, auväärse kuninga pea. Nad käisid sageli teatris ning ta naeris õnnelikult tonadilla'de ja sainete'de naiivsete naljade üle. Sageli käisid nad Ma-nolerias ja olid meelsasti nähtud külalisteks majo'de kõrtsides.

Goya tundis vanaduse künnisel uut noorust. Enne

174

seda oli kõik juba igavaks läinud, nii hea kui ka halb, see oli alati olnud ikka seesama, tuntud nagu toitude maitse. Nüüd muutus maailm talle .rikkaks ja uueks, see oli teine noorus, kuid kogenum himudes ja naudingus.

Sealjuures oli ta teadlik, et kurjad vaimud varitsevad ning et see suur õnn peab sünnitama suure õnnetuse. Eks näinud ta ju lõunalummutist? Kuid et tema elus oli nüüd Cayetana, see oli piiritu õnn ja ta oli valmis selle eest maksma.

Tema õnn kandus üle ka tema tööle, ta maalis palju ja lõbuga. Tema käsi oli kerge, tema pilk kiire, terane, itäpne. Ta maalis hertsog de Castro Terreno portree, ühe pildi don Miguelist, ühe pildi abate’i, ka don Manuel oli tellinud endast veel kaks portreed uutes poosides.

Ja siis maalis ta pilti, mida talt keegi polnud tellinud, pilti ainult iseendale rõõmuks, rasket pilti, mis nõudis üksikasjalist väikemaalingut, maalis rome-r'ta't — palverännakut pealinna kaitsepühaku Isidro auks.

Lõbusad palverännakud püha Isidro aasale ja erakla juurde olid madriidlaste armastatud ajaviiteks; tema ise, Francisco, oli Josefa viimase õnneliku sünnituse puhul korraldanud Isidro aasal peo kolmesajale sõbrale, söödi kalkunipraadi ja kuulati missat, nii nagu see oli kombeks. Taoliste romeria'de maalimine oli juba ammust ajast ahvatlenud pealinna kunstnikke, seda olid teinud Maella, tema naisevend Bayeu, tema ise oli maalinud pildi püha Isidro rahvapeost kümne aasta eest, siis, kui ta töötas kuninga gobeläänide manufaktuuri jaoks. Kuid peorõõm sellel gobeläänil oli olnud maskeeritud kavaleride ja daamide kunstlik lõbusus; nüüd aga maalis ta omaenda ja oma Madriidi ürgset rõõmu.

Kaugel tagapõhjal kerkib
armastatud linn, ta valged
majad, loss ja kirikute
tornid, kuplid läbisegi.
Ees ent rahulikult hiilgab
175
Manzanares, ja ta kaldail
peab Madriidi rahvas pidu
oma kaitsepühakule.
Seal on palju neid, kes jõude
mõnuledes luusivad — nii
ratsa kui ka tõllas. Palju
väikseid kujusid, neist iga
üksik välja joonistatud
suure hoolega. Ent teised
istuvad või lamavad ja
söövad, joovad, lobisevad,
armatsevad. Plikad, poisid,
paksud linnakodanikud,
kavalerid. Nende kohal
laiub puhas, rõõmus taevas.

Goya maalib sesse pilti
oma rõõmsa südame ja
kindla käe ning täpse silma
kogu kunsti. Nüüd ta oli
maha raputanud endalt
range õpetuse joonest,
mis nii kaua oli teda
ängistanud. Nüüd ta oli
vaba, oli õnnelik ja
tema romería's, oli
näha ruumi, valgust, värvi.
Esiplaanil rahvas, jõgi,
tagapool Madriidi majad,
sulasid kõik kokku üheks
tervikuks, nii linn kui õhk
ja inimesed; värvikalt ja
kohevalt ja heledalt ja
õnnelikult.

5

Francisco sai don Gaspar Jovellanoselt kirja viisakalt tungiva kutsega tulla teed jooma. Vabameelsed nimelt eelistasid teed aristokraatlikult reaktsioonilise e šokolaadile; oli ju tee eelistamine ja- pahameel selle

176

üle, et isevalitsus tee hinda tõstis, toonud Inglismaa Ameerikas paiknevatele asumaadele revolutsiooni ja vabaduse.

Goya ei armastanud seda lahjat jooki ega pedantselt tulist Jovellanost. Kuid ära öelda muidugi ei sobinud, kui selline mees nagu Jovellanos nii viisakalt-nõudlikult külla kutsus.

See oli väike seltskond, mis oli kogunenud Jovellanose juurde. Seal oli don Miguel Bermúdez ja krahv Cabarrús, suur rahandustegelane, loomulikult ka don Diego, abate. Ainus külaline, keda Goya ei tundnud, oli advokaat ja kirjanik José Quintana. Sellele vaatamata olid talle Quintana värsid niisama hästi tuntud nagu kõigile teistele; luuletaja olevat need kirjutanud kuueteistkümne aastaselt. Praegugi näis ta veel väga noorena, vaevalt vanemana kui kakskümmend või kakskümmend üks. Goya, kes ise oli pikkamööda küpseks meheks saanud, tundis umbusku tulemuste suhtes, mida saavutati säärases nooruses, kuid tagasihoidlik ja samaaegselt elav José Quintana meeldis talle.

Seinal rippus majahärra suur portree, Goya oli selle maalinud kahekümne aasta eest, kohe pärast Madriidi saabumist. Seal istus nägusa lihtsa kirjutuslaua ääres libe ja lahke Jovellanos. Mees ise, tema rõivastus ja mööbel tundusid kuidagi otsituna, afekteerituna; seal polnud midagi praeguse Jovellanose süngest vooruslikkusest. Võib-olla oli ta tol ajal olnud palju leebem, kuid nii sile ja sõbralik kindlasti mitte, ning ka noor Goya ei oleks tohtinud teda nii siledana ja nii valesti näha. Kõneldi, nagu Goya oli arvanudki, poliitikast. Laideti ägedalt Principe de la Paz’i hoiakut. Muidugi, minister oli äärmiselt iseteadev. Goyal oli just nüüd, mil don Manuel talle poseeris, olnud võimalus kõige vahetumast lähedusest jälgida, kui upsakalt ja endaga rahul olles ta oma ilmes ja liigutustes rõhutas oma uut tähtsust. Kuid kas see edevus tegi

maale kahju? Kas ei näidanud don Manuel pigemini head tahet kõike edumeelset edendada? Kas ei kasutanud ta oma populaarsust heategevate reformide läbiviimiseks?

Principe de la Paz'i abinõud, arvas Jovellanos, on

177

poolikud. Kõige olulisemaks olevat ja jäävat võitlus inkvisitsiooni vastu, kiriku vastu, kuid vaimulikkonna eest põikab minister kõrvale samasuguse ebauskliku hirmuga, nagu seda tunneb pööbel Püha Ameti ees. Iga tõsise reformikatse esimeseks eesmärgiks aga, seletas ta ägedalt edasi oma lärmakal, fanaatilisel häälel, peab olema võimu võtmine vaimulikkonnalt. Sest kõigi pahede põhjuseks olevat masside teadmatus, mida kirik hoiab ja arendab. See, mida siin Madriidis võib näha, olevat sünge küllalt, kuid teadmatus ja ebausklikkus provintsides olevat südant; ängistav. Don Francisco peaks kord laskma doktor Peralil näidata endale väikeste, vahast Jeesuse-piltide kogu; doktor olevat need saanud endale kloostri aedniku vahendusel.

«Nunnad,» jutustas ta, «olid mänginud nende pühakujudega nagu nukkudega. Kord olid nad oma Jeesukese rõivastanud nagu preestri, kord nagu kohtuniku, kord nagu arsti — paruka ja kuldkäepidemega kepiga. Ja kuidas saab sellel maal läbi viia tervishoidlikke eeskirju, kui isegi Medina Coeli hertsoginna oma haigestunud pojale püha Ignatsiuse pulbristatud sõrme sisse annab, poole supina, poole klistiirina? Inkvisitsioon aga asub igaühele kallale, valjult, halastamatult, kes kuidagi julgeb kahelda niisuguste abinõude imettegevas võimus.»

Äkki aga katkestas ta oma kõne ja ütles naeratades: «Vabandage mind, ma olen halb võõrustaja. Ma kosutan teid oma pahameele kibeda joogiga veini ja söögi asemel,» ja ta käskis tuua hipocras'i, pajarete't, puuvilja, pasteeti ja kompvekke.

Nüüd kõneldi piltidest ja raamatutest. Abate palus noort Quintanat lugeda paar luuletust. See ei lasknud palju paluda, kuid eelistas lugeda uuelaadilist, mõnevõrra ohtlikku proosapala. See olevat lühike biograafia, selgitas ta oma kuulajatele, mis vastavat nendele väikestele portreedele, nendele «miniatuuridele», nagu neid ennevanasti raamatute ette trükiti, ja mis nüüd jälle moodi tulevat.

Ning kuna kõik nõustusid, luges ta pildikese domini; kaanlase Bartolome Carranza, Toleedo peapiiskopi elust, inkvisitsiooni kõige hiilgavamast märtrist.

178

Praegugi, kolm aastasada pärast tema surma, oli teda kiita keelatud. Ent siiski rääkis rahvas kõikjal temast, tema imeväärseist tegudest, ta puhist sõnust ülistades. Endastmõista, et nad ainult sosistades tegid seda.

6

Don Bartolomé Carranza paistis juba noores eas silma teoloogia professorina ja teda peeti varsti parimaks kirikuõpetuse tundjaks Hispaanias. Karl Viies saatis ta oma esindajana Trienti kirikukogusse, kus ta oma maale ja kirikule erakordseid teeneid osutas. Karli järeltulija, kuningas Philipp Teine, keda Carranza oli Inglismaal ja Flandrias vaimulike ning poliitiliste nõuannetega abistanud, nimetas ta Toleedo peapiiskopiks ja sellega riigi esipiiskopiks. Carranza valjud vaated preesterkonna

kohustuste kohta ja tema erakordne heategevus soetasid talle kõikjal kogu Euroopas oma aja kõige väärikama kirikumehe nime.

Kuid paraku ei olnud ta poliitik: tema kõrge ametikoht, tema kuulsus, tema järeleandmatult karmid otsused, kui tegu oli kõrge kleeruse kohustuste täitmisega, äratasid kadedust ja vihavaenu.

Tema vihaseim vaenlane oli don Fernando Valdés, Sevilla peapiiskop. Carranza oli teda sundinud, tõsi küll, kaudselt, mingi usuteadusliku seisukoha kaudu maksma oma peapiiskopkonna tuludest viiskümmend tuhat tukatit sõjamaksu kuningas Philippile, ent don Fernando Valdés oli rahaahne mees. Hiljem oli Carranza kõige rikkama prebendi kogu maal tema eest ära napsanud, nimelt Toleedo piiskopkonna koos selle kaheksa- kuni kümnemiljonilise aastatuluga. Don Fernando Valdés ootas juhust, et Carranzat alandada.

See juhus tuli siis, kui Valdés nimetati suurinkvisiitoriks. Peapiiskop Carranza oli kirjutanud kommentaari katekismusele, mida laialdaselt kiideti, kuid millesse ka

179

paljud vaenulikult suhtusid. Õpetatud dominiiklane Melchor Cano, kes oli haavunud arvamuste lahkuminekust teoloogilistes küsimustes Carranzaga, tõlgendas üheksat kohta sellest raamatust ketserluse-kahtlasena. Kogunes teisi selletaolisi arvamusi, samuti salasüüdis-tusi Carranza kahtlaste väljenduste kohta. Suurinkvisiitor luges avaldusi, uuris need hoolikalt läbi, leidis, et materjalist piisab süüdistuse esitamiseks.

Carranza, hoiatatud, et tema raamatu kohta on tulemas juurdlus, laskis lugupeetavatel teoloogidel avaldada oma arvamusi, milles nad suurte sõnadega kiitsid tema töö eeskujulikku vagadust ja õigeusklikkust, ning pöördus abi saamiseks oma kasvandiku, kuningas Philippi poole, kes sel ajal viibis Flandrias. Suurinkvisiitor Väides teadis, et ta pärast kuninga tagasitulekut Carranzale enam ligi ei pääse. Ta otsustas kohe pihta anda.

Carranza oli teenistusreisil Torrelaguunas. Inkvisitsioon andis korralduse, et kahe päeva vältel ei tohi ükski selle linna elanik majast lahkuda, ning piiras tugeva, relvastatud salgaga ümber väikese palee, kus peapiiskop asus. Kostis hüüd: «Avage Pühale Ametile!» Pisarad silmis, põlvitas inkvisiitor de Castro peapiiskopi voodi ees ja näitas andestust paludes areteerimis-käsku. Carranza tegi ristimärgi, andis end vangi. Kadus inimeste silmist, nagu oleks ta maa pealt kadunud.

Suurinkvisiitor reisis kiiruga Flandriasse kuningas Philippi juurde ja esitas talle ettekande. Prelaadid piiskopist ülespoole ei allunud inkvisitsiooni õigusemõistmisele, vaid ainult paavstile. Kuid Väides oli Püha Isalt nõutanud volituse alustada eriti kardetavatel puhkudel juurdlust ilma Roomalt eelnevat luba küsimata. Just niisugune juhus, seletas ta kuningale, olevat ka käesolev. Suurinkvisiitor esitas ka materjalid. Toonitas, et ta on Toleedo piiskopkonna sissetulekud juba sekvestri alla võtnud ning et inkvisitsioon kavatseb need pärast protsessikulude katmist kroonile üle anda. Siis sai PhilipP aru, et tema nõuandja ja vaimulik õpetaja tugevasti ketserluse järgi lõhnab, ning nõustus suurinkvisiitori abinõudega.

180

Carranza oli toodud Valladolidi. Seal suleti ta San Pedro eeslinnas koos üheainsa saatjaga kahte õhutaja valguseta kambrisse.

Algas kauakestev uurimine. Kuulati üle üheksakümmend kolm tunnistajat, kogu Toleedo peapiiskopkonna tohutu arhiiv tuhniti läbi. Leidus märkmeid, mida üliõpilane Carranza oli jutluste jaoks kirja pannud nelikümmend aastat tagasi, väljavõtteid ketserlikest raamatuist, mis ta Trienti konsiiliumi asjatundjana oli maha kirjutanud, et neid ümber lükata; arvutult taolisi kahtlasi dokumente.

Volitus, mille Püha Isa inkvisitsioonile oli andnud, võimaldas Valdesil ainult süüdlast ja materjali kindlaks teha. Paavst Paul nõudis, et vangistatu ja aktid talle Rooma saadetaks. Suurinkvisiitor põikles kõrvale, kuningas aga kasutas Toleedo piiskopkonna sissetulekuid. Paavst Paul suri, talle järgnes paavst Pius Neljas. Volitus, mille Rooma oli suurinkvisiitorile andnud, oli kehtiv kaks aastat. Paavst Pius nõudis vangistatu ja protsessimaterjali väljaandmist. Suurinkvisiitor põikles kõrvale, kuningas maksis Toleedo piiskopkonnalt saadud tuludest paavsti esindajale pensioni. Paavst Pius pikendas volituse kehtivust veel kaheks aastaks. Siis veel kord üheks aastaks.

Vahepeal oli Carranza vangistamine muutunud üleeuroopaliseks skandaaliks. Trienti kirikukogu nägi selles raskes ülekohtus, mida tehti peapiiskop Carranzale, kiriku teotamist ning Hispaania inkvisitsiooni kallaletungi prelaatkonna puutumatusele. Kirikukogu oli kaugel sellest, et panna keelatud raamatute nimekirja Carranza kommentaare katekismusele, teost, mida Hispaania inkvisitsioon pidas tema ketserluse peamiseks argumendiks, vaid leidis hoopis vastupidi, et teos on sügavalt katoliiklik ning väärib, et kõik usklikud kogu maailmas seda loeksid ning selle järgi talitaksid.

Selle peale tegi paavst Pius kirikukogule ja kogu maailmale teatavaks, et Püha Tool tundvat end katoliikliku kuninga kangekaelse hoiaku tõttu alandatuna. Inkvisitsiooni volitused Carranza süüteo uurimiseks lõppevat sedapuhku lõplikult järgmise aasta 1. jaanuaril ning vangistatud peapiiskop tulevat koos kogu juurdlusmaterjaliga

181

Rooma võimudele üle anda. Ent kuningas Philipp kaitses inkvisitsiooni. Ta ei tahtnud Toleedo piiskopkonna tuludest loobuda ning nägi selles, kui ta nüüd paavstile järele annaks, oma prestiiži nõrgendamist. Carranza jäi raskesse vangistusse Valladolidis.

Paavst kuulutas pidulikult: kui peapiiskopi üleandmine peaks veel pikemale venima, siis langevad kõik süüdlased ipso facto ketseritena kirikuvande alla, tagandatakse nende au- ja ametikohtadelt, neid tuleb kohelda kui kurjategijaid ning neilt võetakse õigus kunagi uuesti oma ametisse asuda. Carranza ise tuleb viivitamatult paavsti saadikule välja anda. Kuningas Philipp ei vastanud; Carranza jäi oma vanglasse Valladolidis.

Lõpuks lepiti kokku, et Carranza süüasja hakkab uurima paavstlik komisjon koos Hispaania inkvisitsiooniga Hispaania pinnal. Rooma saatis neli nii valitud saadikut, nagu Püha Tool neid veel iialgi ühelegi valitsejale saatnud ei olnud. Esimene oli pärastine paavst Gregorius Kolmeteistkümnes, teine — pärastine paavst Urban Seitsmes, kolmas — kardinal Aldobrandini, pärastise paavsti Clemens Kaheksanda vend, neljas — pärastine paavst Sixtus Viies. Suurinkvisiitor võttis kõrged isandad vastu aupaklikkusega, mida nad pälvisid, kuid jäi kindlalt oma arvamuse juurde, et nad peavad mõistma kohut suprema — inkvisitsiooni kõrgema tribunali raamides, niisiis koos viieteistkümne hispaanlasega, see aga oleks tähendanud, et neil oleks olnud ainult neli häält üheksateistkümnest. Sel ajal, kui selle üle läbirääkimisi peeti, suri paavst Pius Neljas. Surivoodil tunnistas ta, et ta on täitmatu katoliikliku kuninga rahuldamiseks patustanud peapiiskop Carranza puhul kiriklike seaduste ja kirikukogu ning kardinalide tahtmise vastu, et mitte midagi ei koorma tema südametunnistust raskemini kui tema võimetus Carranza kohtuasjas.

Surnud paavsti järeltulija oli Pius Viies, tülikas isand. Juba väga varsti kaebas Hispaania saadik Zúniga oma kuningale, Pühal Isal ei olevat mingisuguseid kogemusi riigivalitsemise asjus ega mitte mingisuguseid

isiklikke huve; ta tegevat kahjuks ainult seda, mida ta õigeks pidavat, muud midagi. Uus paavst kuulutaski kohe, et suurinkvisiitori ja tema isandate kohtuvõim on silmapilkselt kustutatud. Suurinkvisiitor Väides peab vangistatud peapiiskopi viivitamatult vabaks laskma, nii et ta saaks tulla Rooma, kus tema süütegu paavsti enese poolt läbi vaadatakse. Juurdlus-aktid tuleb transportida Rooma kahe kuu jooksul. Seda kõike kuulutas ta, ähvardades jumaliku viha, apostlite Peetruse ja Pauluse pahameele ning kirikuvandega.

Vana raha-, võimu - ja kättemaksuhimuline Väides oli valmis jätkama võitlust ka uue paavstiga. Katoliiklik kuningas aga, mässitud rasketesse valis- ja sisepoliiti-listesse tülidesse, kartis paavstliku kirikuvande alla sattumist. Carranza anti üle paavsti saadikule ja sõitis Itaaliasse,

Kaheksa aastat oli peapiiskop veetnud Hispaania vangistuses; nüüd elas ta Sant' Angelo lossis, mugavalt, kuid siiski vangistuses. Sest Pius Viies, põhjalik, nagu ta oli, tegi korralduse, et juurdlust alustataks uuesti. Kogu tohutu materjal tõlgiti itaalia ja ladina keelde. Erikohus — seitseteist prelaati, nende seas neli hispaanlast — pidas iga nädal koosolekut paavsti eesistumisel. Katoliiklik kuningas jälgis juurdlust suurima huviga ning saatis järjest uusi materjale.

Protsess venis edasi. Kaheksale vangistusaastale Hispaanias järgnes viis aastat Itaalias.

Siis oli aga Püha Isa kõik poolt ja vastu vaaginud. Tema ja tema kohus leidsid, et peapiiskop Carranza ei ole ketserluses süüdi. Otsus pandi kirja, hoolikalt, paljude argumentidega, paavsti järelevalve all. Siiski ei kuulutanud PJiha Isa kohtuotsust välja, vaid teatas sellest viisakuse pärast kõigepealt kuningas Philippile.

Kuid kohe pärast kohtuotsuse kontsepti, mis õigeksmõistmist kuulutas ja põhjendas, saabus Hispaaniasse teade, et paavst Pius Viies on surnud. Kohtuotsus ei olnud välja kuulutatud. See kadus.

Pius Viienda järeltulija Gregorius Kolmeteistkümnes teadis loomulikult õigeksmõistmisest. Kuid ta oli ühena neljast saadikust, keda Püha Tool omal ajal oli

Hispaaniasse saatnud seoses Carranza kohtumenetlusega, tundma õppinud katoliikliku kuninga kangust. Ta teatas, et hakkab isiklikult kogu asja uuesti järele uurima.

Kuningas Philipp saatis veel materjali. Siis, väga varsti, kirjutas ta paavstile, et ta on südame ja peaga veendunud Carranza ketserluses ning nõuab tema kiiret süüdimõistmist. Kolm nädalat hiljem kirjutas ta paavstile teistkordselt, oma käega. Ägedalt ja veenvalt. Nõudis, et ketser saadetaks tuleriidale. Iga teine väiksem karistus andvat Carranzale võimaluse, ehk küll kunagi tulevikus, jällegi oma piiskopkonda ametisse asuda; Hispaania kuningas aga ei või sallida oma riigi kõrgeima vaimuliku võimukandjana kedagi ketserit.

Paavst aga oli juba enne, kui see kiri pärale jõudis, langetanud peapiiskopi kohta otsuse, diplomaatilise otsuse. Carranza leiti kuueteistkümnel juhul kergemas ketserluses süüdi olevat. Ta pidi avalikult pattu kahetsema ja viieks aastaks oma piiskopkonnast ajutiselt vabastatama. Selle aja vältel pidi ta elama Orvietos kloostris, saades tuhat kuldkrooni kuus. Peale selle pandi talle peale mingi kerge vaimulik patukahetsus.

Paavst Gregorius teatas kohtuotsusest kuningas Philippile isikliku kirjaga.

«Meie kahetseme,» kirjutas ta, «et Me olime sunnitud seda käitumiselt, õpetatuselt ja heategelikkuselt väljapaistvat meest süüdi mõistma, ning et Me ei saanud teda õigeks mõista, nagu olime lootnud.»

Don Bartolome Carranza, Toleedo peapiiskop, keda tuhanded pidasid kõige pühamaks inimeseks, kes eales Ibeeria poolsaarel viibinud, oli veetnud Hispaania ja Itaalia vanglates seitseteist aastat, paavstid Paul Neljas, Pius Neljas ja Pius Viies olid surnud, enne. kui talle kohtuotsus kuulutati.

Pärast seda, kui peapiiskop Vatikanis oma eksimusi oli kahetsenud, alistus ta vaimulikule karistusele, mille talle määras Püha Isa. See seisis selles, et ta pidi külastama seitset kirikut Roomas. Oma lugupidamise ja osavõtu märgiks oli paavst Gregorius talle nende külastuste jaoks oma isikliku kandetooli tema käsutusse andnud ja ka hobused saatjaskonnale.. Carranza oli

aga ära öelnud. Ta läks jala. Kümned tuhanded olid kokku kogunenud, paljud olid kaugelt kohale tulnud, et teda näha, kui ta möödub ja talle oma lugupidamist avaldada. Tema patukahetsus muutus triumfikäiguks, nagu see isegi mõnele paavstile harva osaks oli langenud.

Kui Carranza oma patukahetsuskäigult tagasi tuli, tundis ta tugevaid valusid ja pidi voodisse jääma. Mõne päevaga oli selge, et ta on kadunud. Paavst saatis talle üldise pattudest andeksandmise ja oma apostelliku õnnistuse. Carranza palus enda juurde seitse kõrget vaimulikku aukandjat. Nende juuresolekul, pärast seda kui ta pattude andeksandmise oli saanud, ning vahetult enne viimasele armulauale võtmist teatas ta pühalikult:

«Ma vannun aruandmise juures, mille ma lähimal ajal pean esitama kõigevägevamale, ning kuningate kuninga juures, kes tuleb sakramendis, mille vastuvõtmiseks ma olen valmis: kogu selle aja jooksul, mil ma usuteadust õpetasin ning sellele järgneval ajal, mil ma Hispaanias, Saksamaal, Itaalias ja Inglismaal kirjutasin, jutlustasin, vaidlesin ja hingasin, oli minu eesmärgiks Jeesuse Kristuse religioonile võidu saavutamine ja ketserite vastu võitlemine. Ja ma olen jumala armust ka paljusid katoliku usu poole pööranud. Kuningas Philipp, kes oli pikemat aega minu pihilaps, on selle tunnistaja. Ma olen teda armastanud, armastan teda kogu südamest, ükski poeg ei või olla temasse siiramalt kiindunud. Ma kinnitan, et ma ei ole kunagi ühessegi neist eksimustest langenud, milles mind kahtlustati; minu sõnu on moonutatud ja neile vale mõte antud. Sellegipoolest tunnistan ma õigeks otsuse, mis minu protsessi lõpetas, sest see on tehtud Kristuse asemiku poolt. Oma suremise tunnil andestan ma kõigile neile, kes selles protsessis minu vastu on tunnistanud, ma ei ole kunagi nende vastu salaviha kandnud ning ma tahan, kui ma sinna lähen, kuhu ma issanda armulikkuse läbi minna loodan, nende eest paluda.»

Korraldati laiba lahkamine. Arstid seletasid, et seitsmekümne kolme aastane olevat surnud mingisuguse vähitaolise haiguse tagajärjel. Kuid keegi ei uskunud seda. Kõik arvasid, et see surm, mis katoliiklikule

kuningale nii parajal ajal tuli, on temaga seoses Uhke mees ei oleks, nagu ta seda kirjutas, iialgi välja* kannatanud, et Carranza uuesti oma piiskopkonda ametisse oleks seatud. Kuningas ja peapiiskop ei võinud ühe taeva all elada ning kuningas pidas seda endale jumalast antud õiguseks oma vaenlasest lahti saada, ükskõik mis kombel.

Ning ta teatas paavstile, et
otsus näivat liiga leebe
paljudelegi hispaania
kogenud ja tarkadele
preestritele. Siiski aga

tunnistab ta paavsti püüet
teha vaga, õiget otsust.
Pealegi on jumal ise
sirutanud käe ja hoidnud
ära hukatuse, mida
paavsti liiga leebe otsus
oleks võinud kaasa tuua.

7

See oli lugu peapiiskopist, pühakust ja ketserist don Bartolome Carranzast, mida noor Quintana oma «miniatuuri» vormis Jovellanosele ja selle külalistele ette luges.

Kõik tundsid seda lugu, kuid nii, nagu seda luges Quintana, tundus see uuena ja võõrana. Quintana ei kartnud kujutada tegelikult sündinutena asjaolusid, mida ta ei võinud teada ja mida ehk ainult oletada võis. Ent kummaline: kui ta neist jutustas, tundusid need tõelistena ega saanudki olla kuidagi teisiti juhtunud.

Goya, nagu teisedki, kuulas kaasakistuna pealt. Juhtumused, nii nagu see noormees neid kujutas, polnud aset leidnud veerand aastatuhat tagasi, vaid olid kaasaegsed sündmused, erutavad, vihaleajavad sündmused. Aga just sellepärast: kas ei olnud see, millega siin tegeldi, mäss ja ülimal määral ohtlik? Ning kas polnud meeletus just nüüd, mil elu talle kordaminekut ja unis-

tuste täitumist pakkus, nende mässajate ja fanaatikute seas konutada? Sealjuures meeldis talle see sõge noo-ruk, kes suuri vaevu allasurutud meelepahaga oma lugu ette kandis. Ning ta oleks edasi kuulanud isegi siis, kui oleks olnud mõistlik lahkuda.

Kui noor Quintana oli lõpetanud, valitses rõhuv vaikus. Lõpuks köhatas Jovellanos hääle puhtaks ja ütles: «Teie eksimused puhta kastiilia keele vastu, mu kallis don José, on lihtsalt loendamatud. Kuid jõudu teie lauseis on, ja teie olete ju veel väga noor, nii et paljugi saab aja jooksul oma lihvi.»

Abate oli püsti tõusnud. Quintana poolt etteloetu oli võib-olla just teda kõige rohkem liigutanud.

«Meie oleme targad, meie inkvisitsioonist,» ütles ta. Tal oli õigus öelda: «Meie inkvisitsioonist», sest ikkagi veel, vaatamata sellele, et tema kaitsja, suurinkvisiitor Sierra, oli ebasoosingusse langenud ja kahtlase teoloogia pärast isegi süüdistatute kilda sattunud, kandis ta tiitlit «Püha Ameti sekretär». Nüüd siis kõndis ta edasi-tagasi don Gaspari ruumikas toas, võttis siin või seal mõne eseme, silmitses seda ja pidas sealjuures oma väikest ettekannet.

«Meie inkvisitsioonist,» ütles ta, «oleme alati olnud targad. Meie polnud need, kes peapiiskop Carranza vangi panid ja talle lõpu tegid, need olid paavst ja kuningas Philipp. Ja kui nüüd suurinkvisiitor Lorenzana lõpuks Olavide asja lõpplahenduseni viib, kas on siis tema see, kes suure mehe vangistada laskis? Kas ta ei pea siis ometi kord lõpetama asja, mis nii kaua õhus ripub?»

Goya jäi tähelepanelikult kuulatama. Ta oli don Pablo Olavidet pealiskaudselt tundnud ja ta oli vapustatud, kui tookord aastate eest see julgemeelne, hiilgava vaimuga mees vangistati ja tema suur asundus Sierra Morenas ohtu sattus. Ka Goya oli viimastel nädalatel kuulnud, et inkvisitsioon kavatsevat nüüd isegi Olavidet lõplikult hävitada, kuid ta oli selle kõrvust mööda lasknud, ta ei tahtnud ei ennast ega oma õnne kuulujuttudest segada lasta. Nüüd, Quintana ettelugemise mõju all, ei suutnud ta hoiduda küsimast: «Kas nad tõesti.. .?»

«Kindlasti teevad nad seda,» vastas abate, ja tema targad, rõõmsameelsed silmad ei olnud nüüd enam sugugi lõbusad. «Lorenzanal on juba algusest peale olnud auahneks eesmärgiks saada puhta usu eest pee. tavas võitluses niisama kuulsaks kui suurinkvisiitor Valdés. Ta on juba hankinud endale Püha Isa õnnistuse Olavide hävitamiseks. Kui don Manuel veel kauemaks oma letargiasse jääb ja kui kuningas lõpuks ometi suurinkvisiitori tegevuse vahele ei sega, siis näeb meie pealinn siin autodafé'd, mille taolist ei ole aastasadu näha saadud.»

Goya tundis selgesti, et abate kuri ettekuulutus ja võib-olla isegi noore Quintana ettelugemine ainult temale olid määratud. Seal pöörduski juba Jovellanos ilma pikema jututa tema poole:

«Teie töötate ju praegu Principe de la Paz'i portree kallal, don Francisco. Don Manuel olevat taoliste posee-rimiste ajal väga ligipääsetav. Kuidas oleks, kui te kord temaga Olavide asjast räägiksite?»

Ehkki Jovellanos püüdis rääkida nagu möödaminnes, kõlas iga sõna tähtsana. Tekkis vaikus, kõik ootasid Goya vastust.

Ebamugavust tundes ütles ta: «Ma kahtlen, kas don Manuel võtab mind tõsiselt küsimustes, mis on väljaspool maalikunsti. Avameelselt tunnistades,» jätkas ta rauge naljaga, «ei ole mulle ka tähtis, et mind tõsiselt võetaks, kui küsimuses ei ole minu maalikunst.»

Teised vaikisid hukkamõistvalt, Jovellanos aga ütles rangelt ja otsekoheselt: «Te teete end kerglasemaks, don Francisco, kui te olete. Teie olete andekas, ja kes
on andekas, on seda kõigil aladel. Caesar ei olnud mitte ainult suur riigimees ja väepealik, vaid ka suur kir-
janik. Sokrates oli filosoof, usundirajaja, sõdur, ta oli kõike. Leonardo oli peale selle, et ta oli suur maalikunstnik, veel teadlane, tehnik, ta ehitas kindlustusi ja lennumasinaid. Ja kui rääkida minu tagasihoidlikust
isiksusest, siis soovin ma, et mind mitte ainult rahvamajanduse alal tõsiselt ei võetaks, vaid ka maalikunsti küsimustes.» .

Vaatamata hädaohule paista nende isandate silmis haletsemisväärse kujuna, ei võinud Goya endale kuidagi

188

lubada, et teda veelkordselt võrgutataks segama end poliitilistesse küsimustesse.

«Ma kahetsen, et ma teile sellele vaatamata pean ütlema ei, don Gaspar,» vastas ta. «Kohtumenetlus don pablo Olavide vastu ei aja mind marru sugugi vähem kui teid, kuid,» seletas ta kasvava energiaga, «ma e i räägi don Manueliga selles küsimuses. Kindlasti on meie sõber don Miguel seda halba asja temaga arutanud, ja kindlasti olete teie, don Diego,» pöördus ta abate poole, «talle kõigi targa veenmise kunstidega peale käinud. Kui teie mõlemad, kogenud poliitikud, ei saavuta edu, kuidas peaksin seda saavutama mina — lihtlabane maalija Aragooniast?»

Don Miguel võttis väljakutse vastu. «Kui paljud suured härrad,» ütles ta, «sind eriti meelsasti enda juures näevad, Francisco, siis mitte üksnes sinu portreede pärast. Neid ümbritsevad terved päevad eriteadlased — majandusinimesed, tehnikud, poliitikud — nagu minagi. Kunstnik on aga rohkem kui mõni eriteadlane, ta mõjustab kõiki, tunneb kõikide olemust, kõneleb kõigi eest, ta kõneleb rahva kui terviku eest. Seda teab don Manuel ja sellepärast kuulab ta sind. Ja sellepärast peaksid sa temaga Pablo Olavide nurjatu ja meeleheitliku protsessi üle kõnelema.»

Tagasihoidlikult, kuid siiski tuliselt segas end sekka noor Quintana. «Seda, mis te räägite, don Miguel,» hüüdis ta, «olen ma isiklikult sageli tundnud. Mitte meie, vaesed kirjanikud, vaid teie, don Francisco, teie kõnelete keelt, millest kõik aru

saavad, mis on idioma universal. Teie piltides avaneb inimese loomus sügavamalt kui nende nägudes endis ja kui kirjaniku sõnades.»

«Teie teete minu kunstile suurt au, noor isand,» vastas Goya. «Kuid kahjuks tahetakse ju, et ma don Manueliga k õ n e 1 e k s i n, ja sel puhul ei saa ma oma ülemaailmset kõnekeelt kasutada. Ma olen maalikunstnik, señores,» ütles ta peaaegu ebaviisakalt valjusti. «Saage ometi aru, ma olen maalikunstnik, mitte midagi muud kui maalikunstnik.»

Kui ta jälle üksinda oli, püüdis ta endalt piinlikku mälestust Jovellanosest ja tema seltskonnast maha raputada. Ta kordas endale oma loobumise põhjusi, need

olid kaaluvad põhjused. «Oir, ver y callar — kuulda näha, suud pidada,» see oli paljude heade vanasõnade seas kõige arukamaid. Kuid ebamugav tunne püsis.

Ta pidi kellelegi usaldusväärsele kõik ära rääkima ennast õigustama. Ta jutustas oma Agustinile, kuidas Jovellanos ja teised olid talt juba jällegi nõudnud, et ta ennast kuninga asjadesse segaks, ja kuidas tema, muidugi mõista, oli ära öelnud. «Inimene,» lõpetas ta mõnevõrra sunnitud reipusega, «vajab kaks aastat, kuni ta õpib kõnelema, ja kuuskümmend, kuni ta õpib suud pidama.»

Agustín tundis meelehärmi. Ta näis asjast juba teadvat. «.Quien calla, otorga,» vastas ta oma rämeda häälega, «kes vaikib, see nõustub.»

Goya ei vastanud.

Agustín ohjeldas end, ta ei karjunud, ta püüdis rääkida rahulikult. «Ma kardan,» ütles ta, «kui sa aknad aja eest kinni katad, Francho, siis hakkad sa varsti ka oma kojas halvemini nägema.»

«Ära räägi rumalusi,» pahandas Francisco. «Maalin ma nüüd halvemini kui varem?»

Kuid ka tema sundis end tasakaalukusele.

«Mõnikord meeldib ta mulle, see sinu vooruslik Jovellanos,» nõustus ta asjalikult, «oma kangekaelsuse ja oma suurte kõnedega. Kuid sagedamini tundub ta mulle naeruväärsena.

Naeruväärne on, kes elab
kujuteldavas maailmas,
mitte aga tegelikus.
Tuleb kohaneda, muidu
elada ei saa!» ta hüüdis
ägedasti. «Nojah,» vastas
leebelt Agustín. «Te teete
täpselt seda, don Francisco.»
Goya aga, seekord vaikselt,
lausus: «Mõlema maailma
vahel kindlasti ka leidub
tee. Ma tahan selle leida.
Usu mind, ma leian selle.
Ainult kannatust, mu armas.»

8

Goya maalis lõbusat pilti San Isidro palverännakust. Maalis andunult, rõõmuga. Ta oli üksinda. Äkki tundis Francisco, et keegi on tema ateljees.

Jah, seal oli keegi, kes oli sisse astunud ilma koputamata, keegi mees nuncio — Püha Ameti käskjala rõivais'.

«Kiidetud olgu Jeesus Kristus,» ütles mees.
«Igavesti, aamen,» vastas don Francisco.
«Kas teie ei tahaks kinnitada, don Francisco,» lausus väga viisakalt nuncio, «et ma olen andnud teile kirja Pühalt Ametilt.»
Ta ulatas Goyale kviitungi, see kirjutas alla. Mees andis talle kirja üle, Goya võttis selle vastu ja tegi ristimärgi.
«õnnistatud olgu püha neitsi,» ütles nuncio.
«Kolm korda õnnistatud,» vastas don Francisco ja nuncio lahkus.
Goya istus maha, pitseeritud kiri avamatult käes. Viimasel ajal oli olnud palju juttu sellest, et inkvisitsioon ei kuuluta välja don Pablo Olavide kohtuotsust avalikult, vaid kavatseb seda teha ainult kutsutud külaliste jaoks määratud teadaandes auto particular'is. Olla sinna kutsutud oli austusväärne ja ohtlik, see võrdus hoiatusega. Goya oli kindel, et kiri tema käes sisaldab taolise kutse. Alles nüüd tundis ta kogu hirmu suurust, mida talle oli valmistanud käskjala vaikne ja äkiline ilmumine. Ta konutas toolil, kurnatud, põlved nõrgad; läks hulk aega, enne kui ta kirja avas.
Kui Francisco Josefale kutsest rääkis, ehmus see rängalt. Nüüd siis läheb täide, mida tema vend oli ennustanud: Francho ebakõlblad elukombed olid talle toonud ketseri kuulsuse. Tõenäoliselt oli Goya tavalise läbikäimise kõrval jumalasalgajatega veelgi enam mõjustanud inkvisitsiooni isandaid seda ohtlikku kutset saatma just Goya ja hertsoginna Alba armuvahekorra ülbe avalik demonstreerimine. Halb oli see, et tema Francho oli tõepoolest ketser. Ja kõige halvem: Josefa rippus Francho küljes nii kõvasti, nagu iganes üks inimene võib teise küljes rippuda. Ja kui inkvisitsioon

peaks teda piinama, ei tunnistaks ta mitte kunagi ühtegi sõna Francho vastu. Ta pingutas jõudu, et oma nägu, oma kinnist, ülbet Bayeu nägu rahulikuna hoida ainult suu surus ta veidi rohkem kokku. Siis ütles ta' «Õnnistagu sind püha neitsi, Francho!»
Isegi Cayetana Alba, kui Goya talle kutsest jutustas tegi ebameeldivat üllatust väljendava liigutuse. Kuid otsekohe valitses ta end jälle.
«Sellest on nüüd näha, don Francisco,» ütles ta, «missugune tähtis mees te olete.»
Suurinkvisiitor Lorenzana oli kõige suursugusemad ja tähtsamad mehed kogu riigist, mitte üksnes don Migueli, Cabarrüsi, Jovellanose, vaid koguni don Manueli, kutsunud kaasa elama inkvisitsiooni triumfi. Rooma oli tungivalt soovitanud Olavide puhul mitte auto pdblico't — avalikku autodafe'd pidada, et krooni mitte ärritada, küll aga korraldada ketseri süüdimõistmine suures avalikkuses. Lorenzana oli siis otsustanud korraldada auto particular'i, «avatud ustega», nii et vaatamata avalikkuse väljalülitamisele võis kogu Madriidi elanikkond ketseri alandamisest osa võtta. Nädal aega enne pidulikku sündmust sõitsid läbi Madriidi inkvisitsiooni ratsateenrid ja notarid trummide, pasunate ja trompetitega, ja heerold teatas kogu rahvale, et jumala ja katoliku usu au ülendamiseks korraldab Püha Amet San Domingo El Reali kirikus suure pidulikkusega auto particular'] «avatud ustega». Kõiki usklikke kutsutakse püha vaatemängu kaasa elama; see on jumalateenistus.
Päev varem viidi kirikusse roheline rist ja Püha Ameti lipp. Rohelist risti kandis dominikaanlaste prior, ümbritsetuna tõrvikuid kandvatest munkadest, kes laulsid miserere't. Rikkalikult tikitud purpursel damastil olid näha kuninga vapp ja Püha Ameti vapp — rist, mõõk ja nuut. Lipule järgnesid nende surnud ketserite väljakaevatud kirstud, kellele pidi kohtuotsus kuuluta-tama, samuti ka põgenemapääsenute pildid. Tohutu rahvahulk palistas tänavaid ning põlvitas lipu ja rohelise risti ees.

Järgmisel hommikul varajasest varajasemal tunnil kogunesid San Domingo El Reali kirikusse kutsutud
192
külalised: ministrid, kindralid, ülikooli rektor, juhtivad kirjanikud, kõik need kõrgel kohal asuvad mehed, keda kahtlustati edumeelsuses; niisugusele pidustusele saadud kutse tähele panemata jätmine oleks võrdunud, isegi haiguse puhul, enda ketserluses süüditunnistamisega.

Selleks et nad oma võidu üle roomu võiksid tunda, olid peale teiste kutsutud ka need mehed, kes olid Ola-vide kukutanud: Granaada peapiiskop Despuig, Osma piiskop, vend Romuald Freiburgist ja mesta mehed, kes Olavide asunduste läbi olid kaotanud oma tasuta karjamaad.

Need kõik, sõbrad ja vaenlased, istusid kõrgel tribüünil, nende vastas ootas teine tribüün inkvisitsiooni isandaid. Nende peade kohal rippus kuulus pilt pühast Domingost; ta lamas maa peal, kurnatud oma liha suretamisest, ja püha neitsi laskis halastades piima oma rinnast talle suhu voolata.

Kiriku keskele oli püstitatud poodium; selle peal seisid surnute kirstud ja mustaga kaetud ristid, mille külge olid seotud põgenema pääsenud ketserite pildid; teine poodium ootas lihast ja verest ketsereid.

Samaaegselt lähenes väljas kohtunike ja kurjategijate rongkäik. Rongkäigu pea moodustas Murcia ratsa-rügement, lõpu Aafrika ratsavägi. Madriidi garnisoni kõigist ülejäänud väeosadest oli moodustatud spaleer. Kahes pikas reas sammusid inkvisitsiooni ametnikud, nende vahel patustajad.

Kiriku sissekäigu ees võttis San Domingo vaimulik-kond vastu suurinkvisiitori ja tema saatjaskonna. Vahetult Lorenzana taga sammus pealinna Püha Tribunali eesistuja doktor don José de Quevedo, samuti ka kolm ausekretäri, — kõik kolm esimese järgu grande'd, siis kuus ametisolevat sekretäri, nende seas abate don Diego. Kui rongkäik kirikusse astus, laskusid külalised põlvili.

Kui nad uuesti üles vaatasid, oli ka elavate ketserite lava täidetud. Surnute kirstude poodiumi vastas istusid nad, need elusad ketserid, madalal pingil; ka nemad mustaga kaetud risti all.

Neid oli neli ja nad olid rõivastatud sambenito'sse,
193

zamarra'sse — häbirõivaisse. Kollasena ja jämedana rippus nende seljas kotitaoline särk musta Andrease-ristiga, leetpuunöör kõlkus neil ümber kaela, kõrge teravaotsaline kübar — caroza — istus neil peas, paljad jalad olid pistetud kollastesse jämedatesse riidekinga-desse. Käes hoidsid nad kustunud rohelisi küünlaid. Sügavalt erutatuna vaatas Goya vaestele patustele nende sambenito"des. Kõikides kirikutes olid taolised häbirõivad üles riputatud, ja talle meenus väga teravalt mälestus tollest sambenito'st, mille ees talle, väikesele poisile, oli esmakordselt seletatud, mida selline sambenito tähendab. See oli olnud vanamoeline sambenito, täis maalitud jubedaid kuradeid, kes patuseid põrgusse lükkavad; selle kohal oli märgitud ketseri nimi, kes seda rõivast oli kandnud sada või rohkem aastaid tagasi, ja kordasaadetud roim. Selgesti meenus Franciscole õudusetunne ja vaimustus, mida talle oli valmistanud mõte, et selle ketseri järeltulijad on veel tänaseni välja tõugatud puhtate kogudusest.

Otse mingi aplusega, hullumeelse kaastundega otsis ta Pablo Olavide nägu. Sest oma sambenito'des ja teravaotsaliste kõrgete mütside all nägid neli ketserit peaaegu ühtemoodi välja. Nad konutasid ettepoole kummargil, hallide, kustunud nägudega, üks nende seast näis olevat naine, kuid teda võis vaevu meestest eraldada. Franciscol oli hea mälu nägude suhtes, ta nägi selgesti oma ees seda Pablo Olavidet, keda ta

aastate eest oli kohanud, — kõhetu, elegantne, liikuv isand sõbralikult aruka näoga. Nüüd kulus Franciscol palju aega otsustamiseks, kes nende seast on Olavide, sest tal ei olnud enam mingit nägu, see oli kadunud, kustunud.

Üks sekretäridest astus kantslisse ja luges vande teksti, millega kohalolijad kohustusid valjule kuulekusele Püha Ameti ees ja võimaliku ketserluse alalisele jälitamisele. Ja kõik ütlesid aamen.

Siis jutlustas dominikaanlaste prior. Tema jutluse juhtlause oli: «Tõuse üles, oo Issand, ja pea kohut oma asja eest!» ning ta jutlustas lühidalt ja metsikult.

«Püha Tribunal,» kuulutas ta, «ning see lava patustega, kes on määratud kannatama, on meeldejääv pilt,

194

sellest, mida meil kõigil kord viimsepäeva kohtu ees värisedes tuleb läbi elada. Kuid, küsivad kahtlejad, kas sul ei ole ka teisi vaenlasi, oo Issand, kui ainult juudid, muhameedlased ja ketserid? Eks haava ju sinu pühadust päevast päeva ka arvutud teised oma pattude ja üleastumistega? Täiesti kindel, vastab jumal, kuid need on andeksantavad kuriteod, ja neid ma andestan. Lepitamatut jälestust tunnen ma ainult juutide, muhameedlaste ja ketserite vastu, sest nad mustavad minu nime ja au. See on see, mida Taavet öelda tahtis, kui ta Issanda poole hüüdis: «Ärka üles oma armulikkusest, millesse sind kihutab liiga suur kaastunne! Tõuse üles, oo Issand, ja pea kohut oma asja eest! Löö maha oma viha raske hooga paganad ja uskmatud!» Ja nende sõnade järgi tegutseb täna Püha Amet.»

Siis loeti ette kohtuotsused nelja ketseri kohta. Ilmnes, et Pablo Olavide oli pandud ühte rakkesse inimestega, kellel ei ole ei tiitlit ega kuulsust, küllap selleks, et näidata, et inkvisitsiooni kohtu ees on suured võrdsed väikestega.

Kõigepealt kutsuti ette José Ortiz, kokk, kes oli enne töötanud Palencia seminaris. Ta oli avaldanud kahtlust meie neitsi del Pilari pildi imettegeva võimu kohta. Ta oli peale selle veel öelnud, et kõige halvem, mis talle pärast surma võivat juhtuda, olevat see, et koerad ta ära õgivad. Väljendust koertest käsitleti kui tähtsusetut ketserlust, kuna ka märtrite korjused olevat langenud koerte, röövlindude ja isegi sigade saagiks. Teine väljendus aga leiti olevat koletislik dogma eitamine. Kohtuotsus mehe kohta kõlas: viia avalikus rongkäigus läbi linna, karistada kahesaja piitsahoobiga, pärast seda tuleb ta üle anda ilmalikele võimudele viieaastase galeerikaristuse kandmiseks.

Tema järel kutsuti ette raamatukaupleja Constancia Rodríguez. Tema tagavarade hulgas oli leidunud seitseteist raamatut, mis olid märgitud keelatud raamatute nimekirjas, kolm nendest võltsitud köidetes, varustatud süütute tiitlitega. Naine mõisteti peale tavaliste «kõr-valkaristuste» — väljasaatmine, varanduse konfiskeeri-mine ja muu taoline — kandma vergüenza karistust, see tähendab, teda tuli paljastatud ülakehaga läbi linna

195

vedada, sellal kui heerold tema süüd ja tema karistusmäära kuulutas.

Litsensiaat Manuel Sánchez Velazco oli San Cayetano kiriku piirkonnas lasknud lendu pühadust teotavaid väljendusi, et pühak ei suutvat teda aidata ja muud selletaolist. Ta pääses leebe karistusega. Ta pagendati eluajaks Madriidist ning talt võeti õigus aukohti vastu võtta või lugupeetavaid ameteid pidada.

Otsused loeti ette aegamööda, kõigi põhjuste ja tõendite pedantliku loeteluga. Kutsutud külalised kuulasid pealt igavust tundes ja erutatuna, nad ootasid Olavide kohtuotsust. Kuid nad ei suutnud hoiduda ebamugavast kaastundest kahetsemisväärsete kujude vastu grotesksetes sambenito'des, kelle elu oli igaveseks hävitatud mõne ettevaatamatu sõna pärast, ning nad ei suutnud endast peletada hirmu

ketserikohtu ees, mis miljonite kõrvadega kuulas kergemeelseid väljendusi ja võis hävitada igaühe, kelle ta endale välja valis.
Lõpuks kutsuti välja Pablo Olavide ja pealegi veel kõigi tema tiitlitega: endine Peruu asekuningriigi audiitor, endine Sevilla kuberner, endine Nuevas Pobla-ciönesi kindralkuberner, endine Santiago ordu komandör, endine Andrease risti rüütel.
Rahvast tungil täis kirikus valitses täielik vaikus, kui väike, kokkuvarisenud mees, keda ketserimüts hiiglaslikult pikendas, kohtu ette viidi. Ta püüdis kõndida, kuid vaimulik tema paremal ja valvur tema vasakul käel pidid teda toetama ja vedama; oli kuulda, kuidas tema jalad naeruväärsetes kollastes riidekingades üle kiriku kivipõranda lohisesid. Kuna ta end ilmselt püsti hoida ei suutnud, kästi tal istuda. Seal ta siis konutas. Tema ülakeha toetus jõuetult vastu madalat kaitsevõret, mis piiras süüaluse asukohta, teravaotsaline kõrge müts torkas groteskselt õhku, ning ümberringi istusid esimene minister ja ülikooli rektpr ja palju kõrgeid isandaid ja õpetlasi ja kirjanikke, kes olid tema sõbrad, ja ka need põlastusväärsed — tema vaenlased, ning nad kõik olid tema häbi tunnistajaks.
Otsus oli üksikasjaline, hästi kaalutud, põhjendatud rohke teoloogiaga. Süüalune oli omaks võtnud, .et ta on tarvitanud ettevaatamatuid väljendusi, kuid oli väitnud,
196
ta ei olevat iialgi õigest katoliiklikust usust kõrvale kaldunud ega ketserluse süütegusid korda saatnud, püha Kohus on aga läbi uurinud süüaluse raamatud ja käsikirjad, üle on kuulatud seitsekümmend kaks tunnistajat ja Pablo Olavide süü on tõestatud. Ta oli seletanud, ta ei uskuvat imedesse. Oli vaielnud selle vastu, et mittekatoliiklased on põrgu päralt. Oli väljendanud, et paljusid paganliku Rooma keisreid tuleks mõnestki kristlikust vürstist paremaks pidada. Oli kirikuisasid ja skolastikuid süüdistanud, need olevat inimvaimu arengut pidurdanud. Oli avaldanud kahtlust, kas palve suudab halba lõikust ära hoida. Need olid rohkem kui ettevaatamatud väljendused, see oli ketserlus. Edasi, Olavide valduses oli olnud palju keelatud kirjandust ja ta oli Antikristuse kõige õelama eestvõitleja, kurikuulsa Voltaire'i Šveitsis üles otsinud, talle austust ja sõprust osutanud, ning tema aktide hulgas oli leidunud kirju, mida talle oli kirjutanud see peaketser. Ka on süüalune tunnistajate juuresolekul seletanud, et kellade helistamine äikeseohu puhul olevat kasutu. Katku ajal on ta andnud korralduse, et surnuid ei tohi matta kirikutesse, vaid asulast kaugemale, küllaldaselt pühitsemata mulda. Lühidalt, Pablo Olavide süü ketserluses oli saja kuuekümne kuuel korral vastuvaieldamatult tõestatud.
Nende saja kuuekümne kuue juhtumi ettelugemine kestis rohkem kui kaks tundi. Teise tunni lõpul vajus Olavide külje peale viltu ja igaüks sai aru, et ta oli minestusse langenud. Teda pritsiti veega ning kui ta mõne minuti järel jälle meelemärkusele tuli, jätkus ettelugemine.
Viimaks jõuti lõpule.
«Neil põhjustel,» kõlas otsus, «tunnistame me ta paljastatud ketseriks, kristliku koguduse kodunevaks liikmeks ja otsustame, et ta peab oma ketserluse äravan-dutnisega end kirikuga lepitama.» Patukahetsemiseks määrati talle kaheksa aastat pagendust Gerona kaput-sünlaste kloostris. Sellega seoses määrati ka tavalised kõrvalkaristused. Tema varandus konfiskeeriti. Ta pidi eluaja end eemale hoidma Madriidist ja kõikidest kuninglikkudest residentsidest, samuti ka Peruu ja andaluusia kuningriikidest ning ka Sierra Morenas
197
asuvatest asundustest. Samuti ei tohtinud ta kanda mingit aunimetust ega täita mingit ametit. Talle olid keelatud arsti, apteekri, õpetaja, advokaadi ning maksu-nõudja elukutsed. Ta ei tohtinud hobusele istuda, mingit ehet kanda, ka mitte mingeid

rõivaid siidist või peenemast villasest, vaid ainult neid, mis olid valmistatud jämedast seržiriidest või tavalisest jämedast kalevist. Gerona kloostrist lahkumise järel tuleb tema ketseri-särk, sambenllo, üles riputada Nuevas Poblaciönese kirikusse koos kõigi tema ketseritegude loeteluga, et kogu maailm seda teaks. Kõrvalkaristuste alla kuulusid ka tema järeltulijad kuni viienda põlveni.

Põles palju küünlaid, õhk kirikus oli halb, külm ja lämmatav ühtlasi. Vaimulikud oma vanamoelistes stoo-lades ja mungakuubedes ning suured isandad oma hiilgavates gala-mundrites istusid vaikselt, väsinult ja erutatult, enamasti raskelt hingates ning kuulasid pealt. Abate istus Madriidi Püha Tribunali ühe sekretärina inkvisitsioonikohtunike seas. Ta oli suurinkvisiitor Sierra sõber, tollesama, kelle Lorenzana oli kukutanud ja nüüd süüaluseks tembeldanud, ning Lorenzana teadis loomulikult, et see kukutatud suurinkvisiitor oli abate'le teinud ülesandeks välja töötada memorandum meetoditest, kuidas inkvisitsioonikohtu protsessimenet-lust aja vaimuga kooskõlla viia. Abate'\e oli niisiis selge, et samuti kui Olavide oleks võinud ka tema istuda süüpingil, häbisärk seljas. Kui Lorenzana esialgu veel ei olnud julgenud teda kinni võtta, siis ainult tänu sellele, et ta oli don Manueli usaldusalune ja tema ametlik raamatukoguhoidja. Kindlasti on ta aga nende nimekirjas, kes olid välja valitud jagama seal all istuva mehe saatust, ning pärast seda autodafe'd peab ta iga päev ootama, et teda võidaks vangistada. Ta oleks pidanud juba ammugi põgenema, oleks pidanud juba ammu jätma Pürenee mäed enda ja inkvisitsiooni vahele. Põhjusel, miks ta seda ei teinud, oli oma nimi: doña Lücia. Ta ei võinud Hispaaniast enne lahkuda, kui ta doña Lucia poliitilise kasvatuse on lõpetanud, ta ei suutnud elada, kui ta Luciat ei näe.

Don Manuel istus võimukandjate esimestes ridades. Teda valdas tahe üles tõusta ja kajavate sammudega

kirikust lahkuda. Tema sõpradel oli olnud õigus: ta ei oleks tohtinud lasta sellel häbistaval vaatemängul toimuda. Kuid ta oli Lorenzana jultumust alahinnanud, ning kui see oli autodafé juba kord välja kuulutanud, siis oli liiga hilja. Keelata väljakuulutatud autodafé — niisugune riivatus oleks välja kutsunud mässu, mis oleks kindlasti viinud ta kukutamiseni. Kuid see oli skandaal, et too Lorenzana, kes tema vastas kogu oma jumaliku kohtumõistja toreduses troonil istus, võis niisugusel kombel tallata meest nagu Olavide, kelle väike sõrm on rohkem väärt kui Lorenzana ponsunud pea. Teisest küljest on Pepal loomulikult õigus, ning see, kes seal troonib suures võidujoovastuses, ei ole señor Francisco Lorenzana, see on Rooma ja altar, see on kirik ise. Sellest silmapilgust alates, mil ta õigusega kannab suurinkvisiitori kuube, on isegi niisugune alatu mees nagu Lorenzana jumaliku õigluse kehastuseks, ja ohtlik on talle vastu nakata. Sellest hoolimata tõotas don Manuel endale, et tema sõbrad ei pea temas eksima. Ta ei luba Lorenzanal sellest kahetsusväärsest vaatemängust kau-gemale minna; ta ei või kannatada, et Lorenzana Ola-videt veel edasi piinab ja surma ajab.

Francisco Goya vaatas vaestele patustele kirgliku kaastundega. See, mis toimus nendega seal all, see võib meie kõigiga juhtuda! Need olid halvad vaimud, kõikjal varitsevad vaimud, kes sellele õnnetule Pablo Olavidele ketserimütsi pähe ja häbisärgi selga olid ajanud ning irvitasid tema üle suurinkvisiitori ja tema sellide näol. «Trágalo, perro: söö, koer!» Goya istus ja vaatas ja imes endasse iga väiksemagi detaili sellest, mis toimus San Domingo El Reali kirikus. Samaaegselt aga elas ta uuesti läbi oma varajase nooruse juhtumused. Tookord, oma kodukohas Saragossas oli ta näinud autodafé'á, veel pidulikumat, õudustäratavamat ja grotesksemat. See oli toimunud Virgen del Pilari katedraali sees ja ees, ja siis olid ketserid Puerta del

Portillo ees ära põletatud. Goya nägi praegu neid Saragossa kohtunikke ja patuseid ning tunnistajaid peaaegu selgemini kui tookord, ta haistis põletatute lehka, tookordsed ketserid ja tänased vaesed patused sulasid kokku üheks.

Põlvitades nüüd mustaga kaetud risti ees, käsi lahti-

199

löödud piiblil, ütles Olavide püha vandega oma pattudest lahti. Preester ütles sõnad ette ja tema kordas neid, ta ütles lahti igasugusest ketserlusest, eriti aga niisugustest ketseritegudest, missuguseid ta ise oma arvamuste, sõnade ja tegudega korda oli saatnud. Preester ütles talle ette ja tema kordas, et ta tõotab jumala ja püha neitsi nimel alandlikult ja kannatlikult igasuguse talle peale pandud patukahetsuse enda peale võtta ja sellele jõudumööda alluda. Kui ta jõud aga üles ütleb või ta edaspidi veel pattu teeb, siis tunnistab ta enda parandamatuks ketseriks, kes patukahetsusega toime ei tule ja kes ilma kohtuta langeb range kanoonilise õigusemõistmise alla ning kuulub tuleriidal põletamisele.

Kirikusse ukse kaudu
tungis väljast rahva sumin
õige tasa, summutatult.
Kirikus, mis rahvast tulvil,
oli aga nõnda vaikne,
et kõik äkki võpatasid,
kui üks hellebarde tasa
põrkas vastu põrandat. Kuid
vaatamata vaikusele
oli kuulda ainult sõnu,
mida preester ette luges.
Temalt endalt, Olavidelt,
polnud kuulda ühtki heli.
Oli näha ainult, kuidas
kustunud ja hallis palges
vaevaliselt üles-alla
liikusid ta huuled.
Seega
oli püha toiming lõppend.
Heledalt ja selgelt kostis
väljast käsklust, sõdurite
marsisammu. Samas korras,
nagu tuldud, jälle mindi.
Eespool kohtunikud, järel
vaesed patused, nii lahkus
rongkäik San Domingost.

200

9

Goyat vaevas tahe kõnelda, mis ta San Domingo kirikus oli läbi elanud. Agustín ei pärinud temalt seda, kuid ilmselt ootas ta, et Francisco jutustaks.

Goya vaikis. Ta ei leidnud sõnu. See, mis ta üle oli elanud, oli liiga segane. Ta oli näinud rohkem kui Olavide häda ja tema kohtunike brutaalset fanatismi. Ta oli näinud deemoneid, kes lendlesid, roomasid, kükitasid kohtunike, ketserite, külaliste ümber, neid halbu vaime, kes inimest alati ümbritsevad, ning ta oli näinud nende lõustlevat rõõmu. Jah, tema ise — sellest aga ei saaks vagur teelürpija Agustín iialgi aru —,

tema ise, vaatamata kogu oma kaastundele, vihale, vastikusele, mille temas esile kutsus see julmalt groteskne vaatepilt, tema ise oli deemonite rõõmule kaasa rõõmustanud. Veel rohkemgi: temas oli taas ärganud lapselikult ahne, hirmust täidetud rõõm, mida ta oli tundnud poisikesena, tookord, hukkamõistetud ja põlevaid ketsereid nähes. Seda virvarri aga, neid pulstunud vanu ja uusi nägusid ja tundeid ei olnud ta võimeline sõnades väljendama.

Kuid maalida neid võis.

Ta maalis. Lükkas kõik muu endast eemale ja maalis. Ütles ära seanssidest, mis talle oli armulikult lubanud Príncipe de la Paz. Hoidus eemale Cayetanast. Ei lasknud kedagi oma ateljeesse. Palus isegi Agustini mitte ühtegi pilku tema maalingutele heita: kui need valmis saavad, näeb Agustín neid esimesena.

Ta rõivastus töö ajaks oma kallimatesse rõivastesse, mõnikord, vaatamata ebamugavusele, maalis ta ka majo rüüs.

Ta maalis kiiresti, kuid siiski suure pingega. Ta maalis ka öösiti; peas kandis ta siis madalat, tsilindrikuju-list kübarat metallkilbiga, millele ta kinnitas küünlad, mis talle iga kord õige valguse andsid.

Ta tundis, et lühikese aja jooksul, sellest ajast peale, kui ta oli maalinud «Palverännaku püha Isidro juurde», on temas hakanud kujunema mingi uus tunnetus, ennenähtamatu ja värviküllane. Ta oli rõõmsalt erutatud. Võidutseva tagasihoidlikkusega kirjutas ta oma

201

Südame-Martinile, et maalib nüüd paari väikest pilti, ainult enda lõbuks, ning seal järgib ta, hoopis teisiti, kui seda tellitud piltide juures teha võib, omaenda südant, oma isiklikke tähelepanekuid ja tujusid, laseb oma fantaasia ohjest valla ja maalib maailma, nagu ta seda näeb.

«See kujuneb päris suurepäraseks,» kirjutas ta, «ning pildid panen välja vaatamiseks, alguses siin, sõprade jaoks, siis Akadeemias, ja sooviksin ainult, minu hinge Martin, et sa tuleksid varsti meid vaatama.» Ta tegi kirjale suure risti, et kurjad vaimud halvaks lõpuks vahele ei tuleks ja tema jultunud enesekindluse pärast tal kõike nurja ei ajaks.

Ning saabus päev, mil ta Agustinile peaaegu vihase rahuldustundega ütles: «Soo, valmis! Nüüd võid sa neid vaadata, ja kui sa tahad, võid sa selle kohta ka oma arvamust avaldada.»

Seal olid pildid.

Üks piltidest kujutas vaesevõitu provintslikku härjavõitlust. Seal oli härjavõitluse tsirkus võitlejatega, hobustega, pealtvaatajatega ja paar mitte midagi ütlevat maja selle taga. Härg ise oli äraaetud ja verine, arg, halb härg, kes vastu pihttara toetus, vett viskas ja enam võidelda ei tahtnud ning nüüd ainult surma igatses. Ja pealtvaatajad olid marus looma arguse pärast, kes ei pakkunud neile seda vaatemängu, millele neil oli õigus, kes ei tahtnud minna uuesti võitlusväljale ja päikese kätte, vaid nurjatul kombel tahtis varjus seisma jääda ja seal otsa lõppeda. Härg ei võtnud palju ruumi, sest Francisco polnud tahtnud maalida härga, vaid tema saatust, ja selle juurde kuulusid teised võitlejad, pealtvaatajad ja hobused niisama palju kui härg. See oli väga kujuderohke pilt, siiski ei olnud seal mitte midagi üleliigset, mitte midagi tarbetut.

Teine pilt näitas trobikonda hullumeelseid nende majas. Suur, keldritaoline ruum, mitte midagi muud kui ainult kivi, poognataoliste võlvidega; võlvide ja trellitatud akende vahelt langeb valgust. Siia on siis hullumeelsed kinni pandud, neid on palju, kuid igaüks neist on lootusetult üksi. Ja igaüks tegeleb oma hullusega. Keskel seisab noor jõuline alasti mees, tungivalt ja

202
ähvardavalt jutlustab ta metsikult žestikuleerides olematu vastase poole. Seal on ka teisi poolpaljaid, kaunistatud kroonidega, härjasarvedega, kirjude sulgedega, nagu neid indiaanlased peas kannavad. Ühises puntras kükitavad, seisavad, lamavad nad igaveses kivises võlvialuses. Kuid nende ümber on palju kerget valgust.

Kolmas pilt kujutas suure reede rongkäiku. Ilma et oleks esitatud ülearu palju inimesi, võib selgesti näha ja tajuda lippude, ristide, osavõtjate, pealtvaatajate, patukahetsejate sagimist. Mustaga kaetud majade eest möödub kõikudes raske poodium, mida kannavad tugevad higistavad mehed, ja selle peal hiigelpilt pühaku-paistega kroonitud neitsist. Tagapool, kaugemal, samasugune poodium püha Joosepiga, ja veel kaugemal kolmas ning selle peal hiiglaslik ristilöödu. Lipud ja ristid on kaugel rongkäigu ees. Kõige selgemini aga on näha patukahetsejad, disciplinante'd, poolpaljad ja valged; valgete, teravaotsaliste patustemütsidega ühed, mustade kuradilarhvide ja -rõivastega teised; kõik fanaatiliselt liikuvad oma mitmesabalisi piitsasid vibutades.

Autodafé'l, millest ta üheksa-aastasena oli osa võtnud, tookord Saragossas, oli ta näinud ja kuulnud, kuidas oli süüdi mõistetud keegi vaimulik, paater Arevalo, kes oma pihilapsi oli käskinud alasti võtta ning siis neid piitsaga peksnud ja lasknud ennast nende poolt piitsutada kehaosadele, mis olid patustanud. Otsus, mis paatrile tollal langetati, oli olnud leebe, kuid siiski pikk, üksikasjaliste põhjendustega. Oli ette loetud kõikidesse üksikasjadesse tungiv kirjeldus kombevastasest, keelatud patukahetsusest, mille paater oli endale ja oma pihilastele määranud. Aastakümnete vältel ei olnud Goya enam selle peale mõelnud. Kuid San Domingo kirikus oli ta jälle uuesti selgesti tundnud seda tungivat, ängistavat, kirglikku kaastunnet, millega ta tookord oli kuulanud otsuse ettelugemist. Ja uuesti oli temas üles kerkinud mälestus paljudest enda-pütsutajatest, keda ta sellest ajast peale oli näinud nende ebatavaliste patukahetsejate rongkäikudes, kes olid endale teinud valu, et tulevasest valust pääseda.

203
Nad karistasid end lõbuga. Nende piitsad kandsid nende kallimate värve, ja kui nad oma kallimatest möödusid, püüdsid nad neid oma verega pritsida; see oli auks ja armuteeneks mitte ainult pühale neitsile, vaid ka kallimale. Ja nüüd oli Goya siis maalinud neid patu-kahetsejaid. Tema pildil sammuvad ja tantsivad nad kohe esiplaanil, paljad, vimmas, lihasterohkete selgadega, valgete niudevöödega ja valgete, teravate patu-kahetsejamütsidega. Eredalt üle nende on laotunud valgus. Kuid pühast neitsist kiirgab see mahedalt ja pehmelt.

Neljas pilt, «Sardiini matused», kujutas hoopis teistsugust rongkäiku, toda metsikut pidulikkust, millega lõppes karneval, viimast pidustust enne pikka, karmi paastuaega. Tihedalt tungleb rahvahulk, pingutades jõudu, et olla rõõmsameelne. Seal on suur lipp kuratliku kuuga, paar noorukit on varustatud metsikute, lapsi hirmutavate maskidega, kaks tüdrukut, kes näevad välja nagu ümberrõivastatud mehed, tantsivad kolmandaga, maskiga mehega, mingit rasket tantsu. See on kunstlik, hullumeelne rõõmsameelsus, mida õhkub pildist, mingi fanaatiline ülemeelikus; on tunda, et kohe selle järel tuleb paastuaeg tühjade kottide ja tuhaga.

Ka selle pildi sisse oli Goya maalinud isiklikku viha. Inglased kasutasid nimelt paastuaega selleks, et Hispaaniasse suurel hulgal sisse vedada kuivatatud kala. Et vihatud britlaste kasusid vähendada, lubas paavst neil, kellele arst ja pihiisa vastava tunnistuse andsid, ka paastuajal liha süüa. Kes seda eesõigust tahtis kasutada, pidi ostma ühe trükitud eksemplari paavstlikust loabullast, ning igal aastal uue, alla kirjutatud oma koguduse preestri poolt; preester nõudis selle eest maksu vastavalt

loataotleja sissetulekule. Tolle maksu suuruse üle pahandas Francisco aastast aastasse ja nii ajas teda «Sardiini matuste» rõõmsameelsus eriti vihale.

Viies pilt kujutas lõpuks autodafe'd. See ei toimu aga San Domingo kirikus, vaid mingis teises, valgusega üleujutatud, valgete, kõrgete võlvide ja kaartega kirikus. Ees, lava peal, teistest kõrgemal konutab häbi-särgis ketser, heledalt ja groteskselt tungib teravaotsaline kübar põiki õhku. See mees on täielikult kokku

204

vajunud, pundar häda ja häbi, tema esiletõstmine teeb tema viletsuse kahekordselt haletsusväärseks. Temast lahus, palju sügavamal, istuvad kolm teist patust, nagu temalgi on nende käed kokku pandud, nagu temagi on nad häbisärgis ja kannavad teravaotsalisi kübaraid; üks neist on kokku vajunud, teised hoiavad end veel püsti. Tagaplaanil, trooniva kohtu ees, loeb sekretär kohtuotsust ette. Ümberringi istuvad võimukandjad, vaimulikud ja ilmalikud, parukate ja väikeste mütsidega, kaunis osavõtmatud, paksud, vagad, esinduslikud, ja maskitaoliste nägudega, ning nende'keskel mees, kelle nad on vangistanud, ketser, kelle üle nad kohut mõistavad.

Nende piltide ees seisis nüüd siis Agustín. Seisis ja vaatas. Jõi pildid endasse. Oli jahmunud. Hirmunud.

See oli rõõmus hirm. Siin oli hoopis teistsugune maalikunst, kui seda senini oli nähtud. See oli hoopis teistsugune Francisco, kes seda oli maalinud, ja siiski seesama. Neil piltidel olid kujutatud üksikasjalised sündmused paljude inimestega, kuid seal ei olnud enam midagi liigset. See oli kasin lopsakus. Kõik, mis üldisele ei allunud, oli välja jäetud, iga inimene ja asi üksikult ei olnud muud kui teenindav osa. Ja veel imelikum: koik viis pilti, Agustín tundis seda imehästi, kõik viis pilti, nii mitmekesine, kui nende sisu ka ei paistnud olevat, kuulusid kokku. Surev härg, hullunud karnevalirongkäik, enesepiitsutajad, hullumaja, inkvisitsioon, see kõik oli üks, see oli Hispaania. Kogu metsikus, õudus, süngus, pimedus, mis peitub isegi Hispaania rõõmus, oli siin olemas. Kõigele vaatamata ja nii võis maalida ainult üks mees, ainult tema sõber Francisco —, kõigele vaatamata tundus piltidel midagi kerget, lendlevat. Läbielamuste õudust leevendas taeva õrn heledus, hõljuv, vahelduv valgus. Ja mida Francisco oma Agustinile mitte kunagi sõnades arusaadavaks teha poleks suutnud, seda tundis too nüüd piltidest: et sellele iseäralisele Franchole olid teretulnud isegi kurjad deemonid. Sest üle selle sünguse, mida Francisco oli seal maalinud, helkis tema lõbu elada, näha, maalida, ja tema tohutu elurõõm, ükskõik milline see elu ka ei oleks.

205

Kas need maalid ässitasid
valitsuse vastu? Kas nad
tõstsid mässu altari ja
trooni vastu? Miskit taolist
polnud näha ja veel vähem
sõnadega väljendatud.
Ent need väiksed pildid siiski
häirisid sind palju rohkem,
kui ehk seda oleks teinud
mässumeelsemadki sõnad.
Härg, kes surres vett veel laskis,
metsik, tume, paastuöine
sünge lõbusus, need tegid
soojaks südame, kuid sapi
kibedaks, niisama nagu

rongkäik ennast piitsutavaid paljaid patukahetsejaid mõjus. Täpselt samuti kui ketseritekohus.

«Noh? Mis ütled?» küsis Goya. «Ma ei ütle miskit,» vastas sõber, «seal ei saagi miskit öelda.» Ning ta naeris laialt üle morni, kondise ja kõhna palge.

10

Josefa tuli, vaatas pilte ja ta põrkas tagasi oma nurka. Mees, keda ta armastas, äratas temas õudust.

Jovellanos tuli koos noore luuletaja Quintanaga. Jovellanos ütles: «Teie kuulute meie hulka, don Francisco. Karvapealt oleksin ma teile ülekohut teinud.»

Noor Quintana tundis rõõmu: «idioma universal. Teie piltidest, don Francisco, saab aru igaüks, alates eesli-ajajast kuni esimese ministrini.»

Don Miguel, Lucía, don Diego vaatasid pilte. Oli mõttetu neid pilte mõõtma hakata Mengsi või Bayeu reeglite järgi.

206

«Ma kardan, meil tuleb ümber õppida, don Miguel,» ütles abate.

Kuid järgmisel hommikul tuli don Miguel veel kord Goya juurde. Francisco pildid ei olnud lasknud teda magada. Need erutasid poliitikut Bermüdezt samavõrra kui kunstitundjat Bermüdezt. Aga äkki märkavad piltide salajast mässuleõhutuse maiku teisedki, nimelt vaenlased, näiteks suurinkvisiitor Lorenzana? Need ei hooli kunstist, mis peitub piltides, nad leiavad üksnes, et need tooted on segavad, üleskihutavad, ketserlikud.

Niisiis seda tahtis nüüd Miguel oma sõbrale selgeks teha. Francisco olevat, seletas ta talle, nende piltidega küllaldaselt näidanud oma julgust ja oma tahet võidelda selle eest, mis on poliitiliselt õige. Rohkem teha — pildid näitusele välja panna — oleks hulljulgus. Kui mees, keda inkvisitsioon kutsus osa võtma autodafe'st San Domingo kirikus, niisugused pildid näitusele välja paneb, siis oleks see väljakutse, mida Püha Amet mingil tingimusel ei kannataks.

Muheleva üllatusega vaatas Goya tähelepanelikult oma pilte.

«Ma ei suuda nendes piltides midagi leida,» arvas ta, «mitte midagi, mis annaks Pühale Ametile põhjust minu vastu välja astuda. Minu õnnis naisevend on mulle Pacheco eeskirjad hästi pähe tuupinud. Ma ei ole iialgi alasti keha maalinud. Ma ei ole iialgi meie armsa jumalaema jalgu maalinud. Kogu minu maalitoodangus ei ole midagi, mis põrkaks inkvisitsiooni keeldude vastu.»

Ta laskis silmadel veel kord üle piltide rännata.

«Ma ei suuda leida midagi siivutut neis piltides,» kordas ta ja raputas tõsiselt pead.

Francisco naiivne talupoeglik kavalus pani Migueli ohkama.

«Mäss ei ole käegakatsutav,» seletas ta kannatlikult, «kuid nendest lausa õhkub ju mässulist hõngu.»

Francisco ei saanud sugugi aru, mida Miguel tahtis. Tõenäoliselt ei suutvat ta iialgi sõbrale meele järgi olla. Alguses olevat tema, Goya, olnud don Miguelile ainult

kunstnik, nüüd aga jälle liiga poliitiline. Ent mida, kogu maailma nimel, on siis ta piltidel pistmist poliiti-
207
kaga? Kas ei ole juba paljud enne teda inkvisitsiooni-tribunali maalinud?
«Kuid mitte praegu!» hüüdis Miguel. «Ja mitte nii!»
Goya kehitas õlgu. «Ma ei suuda endale ette kujutada,» seletas ta, «et need pildid võiksid mulle ebameeldivusi tuua. Ma pidin need maalima. Nad on seda, mida ma võin, ja ma ei taha neid ära peita, ma tahan neid näidata, ma panen nad näitusele välja.»
Kuna ta märkas muret ja tuska oma sõbra muidu nii selgetes näojoontes, lisas ta soojusega juurde: «Sina ise oled ometi nii sageli hädaohte trotsinud. See on väga sõbralik sinust, et sa nüüd mind ettevaatamatuse eest kaitsta tahad.» Siis aga lõpetas ta lühidalt: «Ära räägi enam oma keelt rakku. Ma panen pildid näitusele.»
Miguel andis järele. «Ma püüan korraldada,» sõnas ta murelikult, «et vähemalt don Manuel siia tuleb ja ütleb, et ta neid pilte pooldab. Võimalik, et selle kaudu saab suurinkvisiitorit hoiatada.»
Don Manuel tuli varsti; teda saatis Pepa. Ilmnes, et Pepa oli tundnud hirmu Francisco pärast, kui see auto particular'ile oli kutsutud.
«Ma olen teile alati öelnud, don Francisco,» seletas ta Goyale, «teie vaated lõhnavad ketserluse järgi. Kui don Manuel mõnikord nii katoliiklik ei ole, nagu ma teda näha tahaksin, siis on tal vabandus: ta on riigimees, ta peab krooni eesõigusi alal hoidma. Aga sina, Francho, oled ju ainult maalija.»
«Ärge laske end temast hirmutada, don Francisco,» trööstis reipalt Manuel. «Küll ma juba kaitsen teid. Ükskord lasksin ma neil sealt Pühast Ametist korraldada nende suurt vaatemängu, teist korda ma seda enam ei luba. Ja nüüd näidake meile pilte! Miguel on mulle nendest palju jutustanud.»
Nad vaatasid pilte.
«Suurepärane,» ütles Manuel. «Tegelikult peaksite te mulle tänulik olema, don Francisco, et ma lubasin sel autodafe'l toimuda. Muidu ei oleks te oma pilte iialgi maalinud.»
Pepa vaatles pilte kaua, vaikides. Siis ütles ta oma mahlase loiu häälega veidi venitades:
208
«Seda oled sa tõepoolest hiilgavalt teinud, Francho. Tõtt öeldes ei saa ma aru, mispärast härg nii väike on ja toreadoor nii suur, kuid küllap sul on oma põhjused. Sa oled endast väga suurel arvamisel ja sulle ei tohiks liiga palju kiitust jagada, kuid ma usun, et sa oled tõepoolest suur maalikunstnik.» Ja ta vaatas Goyale otsa täie häbitu pilguga oma rohelistest silmadest.
See ei meeldinud don Manuelile. «Me peame minema,» ütles ta. «Palun, saatke need pildid mulle, don Francisco. Ma ostan need ära.»
Goya oli meeldivalt üllatatud, et pildid, mis ta oli maalinud ainult enda lõbuks, võivad talle ka veel raha sisse tuua, ja don Manuelilt võis kõrget hinda küsida. Ent ta ei olnud neid pilte maalinud tema jaoks ja kindlasti mitte ka Pepa jaoks, ta ei tahtnud sellega sugugi leppida, et need satuksid nii vähese arusaamisega inimeste kätte.
Oli riskantne ja sugugi mitte tark tegu Principe de la Paz'i pahandada, kuid: «Nii kahju kui mul ka ei ole, don Manuel,» ütles ta, «ma ei saa neid pilte teile anda, need on juba ära lubatud.»
«Noh,» ütles Manuel pahaselt, «kaks pilti saate te sellele vaatamata meile anda, ühe señora Tudóle, ühe mulle.» Ta rääkis käskivalt, nii et vasturääkimine oli võimatu.

Kui nad hüvasti jätsid, ütles Pepa: «Härg on liiga väike, küllap te seda veel taipate, Francisco. Kuid teie olete Hispaania kuulsus.»

«Ta räägib alati nii, nagu on tema romanssides, see meie Pepa!» lausus Manuel pisut järsult.

Kõik Goya sõbrad olid nüüd pilte näinud, ainult Cayetana mitte. Goya ootas. Kirg paiskus tema üle suure lainena, ta süda oli täis musta viha.

Lõpuks tuli Cayetana. Kuid ta ei tulnud üksi, vaid doktor Perali, arsti saatel.

«Tundsin teist puudust, Francho,» ütles Cayetana.

Nad vaatasid teineteisele otsa kuumalt, häbitult, õnnelikult, nagu leiaks see kohtumine aset pärast igavikku.

209

Siis seisis Cayetana piltide ees. Tema suured, metalsed silmad kõrgete, uhkete kulmude all imesid Francisco tööd endasse; ta vaatles lapseliku tähelepanuga ja andunult. Hurm ja uhkus täitsid Goya rinda. Rohkem ei võinud elu talle enam anda. Siin, oma seinte vahel, kõige kitsamas ruumis, olid ühendatud töö, mida ainult tema võis luua, ja naine, see ainus, kes on määratud talle.

«Ma tahaksin kaasa teha,» ütles Cayetana.

Goya taipas silmapilkselt ja sügav rõõm valdas teda. Täpselt seda oli ta tundnud ja tahtnud tunnetavaks teha. «Kaasa teha» oli ta tahtnud härjavõitlusel, karnevalil, isegi inkvisitsioonikohtus. Veelgi rohkem: kui kedagi ka hullumaja ees ei haaranud tume tahtmine kaasa teha, olla ise ükskord vaba kõigest — rõivaist, kombeist, mõistusest —, siis oli ta asjatult maalinud, siis olid tema pildid ebaõnnestunud. «Ma tahaksin kaasa teha.» Tema, Cayetana, oli seda tundnud.

Doktor Perali olid nad unustanud. Nüüd andis ta endast märku. Oma rahuliku häälega ütles ta: «Mida teie seal ütlesite, duquesita, on targem kui see, mida kunstiteadlased oma paksudes raamatutes öelda oskavad.»

Et see mees nimetas Cayetanat häbematu usalduslikkusega «duquesita'ks» — väikeseks hertsoginnaks, kiskus Goya järsult välja tema õnnest. Missugune on nende mõlema vahekord?

«Mida ma kõige rohkem imetlen,» pöördus nüüd Peral Francisco poole, «on see, et teie maalid on vaatamata oma süngele sisule nii raskuseta, nii vabad, ma tahaksin peaaegu öelda: rõõmsad. doñaCayetanal on täielikult õigus: nii, nagu teie maalite, don Francisco, on selles õuduses midagi meelitavat.» Ning üleminekuta lõpetas ta: «Kas te ei müüks mulle ühe neist piltidest, don Francisco?»

Goya naeratas endamisi tigedalt. Sel Peralil on tema piltidest arusaamist, seda küll, ta pole mõni kõlupea nagu Pepa. Sellele vaatamata vastas ta peaaegu jämedalt: «Ma olen väga kallis, doktor.»

«Ma ei ole liiga vaene, härra õuekunstnik,» vastas Peral väga viisakalt.

210

Hertsoginna aga käskis oma sõbralikul ja kindlal kombel: «Andke kaks nendest piltidest mulle, Francisco.»

Goya oli vihane. Naeratades ütles ta erilise armastusväärsusega: «Lubage mul kaks nendest piltidest kinkida teile, amiguita de mi alma.» Selle «armsa väikese südamesõbrannaga» pidi ta sellele «habemeajajale» tema duquesita tagasi maksma. «See on siis teie teha, kui mõtlete neid edasi kinkida.»

«Tänan,» ütles rahulikult ja sõbralikult hertsoginna Alba.

Kunstikoguja Peral, Goya jämedusest häirimata, tundis rõõmu, et ta ühe või koguni kaks nendest piltidest endale saab, ning jätkas vaimustuse avaldamist. «Need pildid,» seletas ta ilmse veendumusega, «on esimesed uue kunsti loomingud, tuleva aastasaja esimesed pildid. Kuidas küll see inimene kaasa kisub!» lausus ta ketseri kohta

«Inkvisitsioonis». «See on meeletus, kuid teil on täielik õigus, doña Cayetana, tahaks olla tema asemel.»

Ta rebis end lahti, kuid jätkas ikka veel sisemise erutusega: «Teie tunnet, don Francisco, kinnitavad ajaloo tõsiasjad. Oli judaisante ja marraane, kes võib-olla oleksid saanud veel põgeneda, kuid nad jäid inkvisitsiooni haardeulatusse ning ootasid, et inkvisitsioon neid ära viiks. Neid nähtavasti meelitas taolises sambenito's istuda.»

«Te olete judaisantide tundmustega imetlusväärselt hästi tuttav,» ütles Goya kurjalt. «Hoidke, et inkvisitsioon teid ennast mõneks taoliseks ei pea!»

«Kust võin ma teada,» sõnas doktor Peral rahulikult, «kas minus äkki tõesti juudi verd ei leidu? Kes meist võib seda kindlasti väita? Niipalju on kindel: juutidest ja mauridest on võrsunud parimad arstid. Ma olen nende töödest palju õppinud. Rõõmustan, et võisin neid välismaal uurida.»

Goya pidi möönma, et nõudis julgust, eriti pärast Olavide kukutamist, selletaolisi mõtteid väljendada, ja tema tusatuju kasvas.

Varsti pärast seda toodi señora doña Josefa Bayeu de Royale Albade varakambrist saadetis vana hõbedat koos

hertsoginna tervitusega. Josefa seisis hämmeldunult väärisasjade külluse ees. Ta oli arvestaja ning tundis rõõmu üliväärtuslikust kingitusest, kuid ühtlasi ka pisut haavumist.

«Olin sunnitud kinkima hertsoginnale kaks oma piltidest,» selgitas Goya. «On loomulik, et ta kingitusega vastab. Seal näed sa nüüd,» lõpetas ta rahulolevalt. «Oleksin ma lasknud endale pildid välja maksta, siis oleks mul olnud väga raske nende eest rohkem kui kuus tuhat reaali nõuda. See, mis siin meie ees lebab, on oma kolmkümmend tuhat väärt. Ma ütlen sulle alati: suuremeelsus tasub ennast paremini kui kokkuhoid.»

Goya pani pildid Akadeemias välja. Tema sõbrad ootasid teatud hirmuga, kuidas inkvisitsioon sellele reageerib.

Goya sai teate, et Püha Ameti asjatundjad tulevat tema pilte üle vaatama; talle tehti ettepanek kohal olla.

Vaimulikkude härrade eesotsas ilmus peapiiskop Des-puig. Goyale oli teada, et Pepa on selle prelaadiga sõbralikes suhetes. Ta mõtles endamisi, et võib-olla on Pepa ta saatnud. Teda abistama? Või teda kukutama?

Kirikuvürst vaatas pilte. «Need on head, vagad tööd,» leidis ta. «Sellest «Inkvisitsioonist» hoovab seda head-tegevat hirmu, mida Püha Amet taotleb. Teie peaksite selle pildi meile annetama, mu poeg, te peaksite selle härra suurinkvisiitorile kinkima.» Goya oli segane ja õnnelik.

Möödaminnes jutustas ta Josefale, ta olevat «Ketseri-kohtu» Pühale Ametile annetanud.

Naine, hämmastatud sellest
jultumusest, lausus: «Hoia,
tuleriidale nad viivad
sinu pildi ja su enda
vangikongi.» Goya aga
jätkas üsna rahulikult:
«Tea, suurinkvisiitor ise
palus minult seda pilti.»'
Imestunult seisis naine,
küsis: «Kuidas seda, Francho,

sa küll korraldada oskad?»
212
Lisas siis: «Ei mina sellest
aru saa, kuis sina, Francho,
lummutad küll inimesi.»

11

Sellest ajast peale, kui abate oli Pablo Olavidet näinud vaeste patuste toolil, tundis ta peaaegu kehaliselt, kuidas hädaoht ka tema poole roomab, tund-tunnilt ikka lähemale. Ta teadis, et Lorenzana vihkab teda, kukutatud Sierra sõpra, inkvisitsiooni sisemist vaenlast. Aeg, mis abate'\e veel põgenemiseks oli jäänud, jooksis maha, kuid ta ei suutnud end Madriidist ja Luciast lahti kiskuda.

Suurte sõnadega lubas Manuel talle kaitset, kuid abate ei lootnud sellele. Oli olemas ainult üks abinõu Lorenzana tegevuse vahele segada. Don Manuel pidi veel nüüd, just nimelt nüüd, Olavide inkvisitsiooni küüsist välja kiskuma.

Abate ja Miguel käisid talle peale, ta peab Olavidel aitama põgeneda. Ministrit ennast kõrvetas ja küünistas edasi sama — San Domingo kirikus toimunud lavastuse häbi, ja ta lausa janunes selle järele, et Olavidet kõrkide kirikuisandate käest ära kiskuda. Kuid ta oli selle ettevõtte ohtlikkusest teadlik, ta ei julgenud seda ilma kuninganna siduva heakskiiduta ette võtta, kuninganna nõusolekut saavutada aga näis talle võimatuna.

Maria Luisa oli nimelt vihane, et don Manueli vahekord Pepaga edasi kestis, ja tegi talle just sel ajal jälle palju stseene. Püüdis talle haiget teha. Pilkas teda selle kaotuse puhul, mille osaliseks ta Olavide kohtuasjas oli saanud. Kindlasti teeb Maria Luisa talle selgeks, et ta üksinda seda suppi sööks, mille ta on keetnud.

Ta seletas oma vabameelsetele sõpradele, et ta ei lase Olavidel Gerona kloostris hukkuda; kuid süüdimõistetud ketseri röövimine on hell asi ja Carlose enda poole võitmiseks vajab ta aega. Esialgu pidas ta võitlust inkvisitsiooni vastu teisel pinnal. Nimelt vajas sõjas ikka rohkem mõranev Hispaania rahavääring tugevdamist ja välismaa ärimehed olid teatanud oma valmisolekust
213

toetada hoopiski mitte tühist Hispaania laenu. Kahjuks aga olid need julged rahandustegelased juudid. Aastasadade vältel oli inkvisitsioon sellest kinni pidanud, et ühegi juudi jalg Hispaania pinda ei roojastaks; juudi soost isandad aga, kes olid nõus Hispaania finantse saneerima, panid rõhku maa majandusliku olukorraga isiklikult tutvumisele. Don Manuel kandis küsimuse kuningannale ette, ta nimetas ka laenu suuruse — kakssada miljonit. Maria Luisal ei olnud midagi selle vastu, et tema minister suurinkvisiitorilt viisaka rõhuga mõlema härra sissesõiduluba taotleks.

Lorenzana ütles otsekohe ja otsustavalt ei. Ta paluti kuninga juurde ning seal leidis don Manueli juuresolekul aset jutuajamine, milles don Carlos end kaugeltki mitte nii mugavana ei näidanud kui tavaliselt. Kõik, mida suurinkvisiitor suutis saavutada, oli see, et rohkem kui kaht juuti sisse ei lasta ning et nad kogu oma sealviibimise aja kestel, muidugi tähelepandamatult, on inkvisitsiooni valve all.

Juudi härrased — keegi monsieur Böhmer Antverpenist ja keegi mijnheer Pereria Amsterdamist — tekitasid Madriidis sensatsiooni, kõik edumeelsed võistlesid, et neile igati sõbralikkust osutada. Jovellanos korraldas nende auks teeõhtu. Isegi hertsoginna de Alba korraldas neile vastuvõtu.

Sel puhul vaatas ja uuris Goya juute. Ta oli pettunud, et nad näisid hoopis teistsugustena kui juudid Rembrandti piltidel. Monsieur Böhmer, nii koledal kombel oma elupäevad lõpetanud Marie Antoinette'i õuejuveliir, oli elegantne prantslane, nagu ta neid oli sadadena näinud, ja mijnheer Pereria kõneles kõige puhtamat kastü-Ha keelt, mida iganes võis kujutleda. Grande'dega suhtlesid mõlemad juudi soost isandad, nagu oleksid nad nendetaolised.

Lorenzana, äärmiselt vihane, et tema ametisoleku aja jooksul on juudi hingus pealinna õhku mürgistanud, teravdas võitlust liberaalide vastu. Viimastel aastatel oli vaikselt läbi sõrmede vaadatud, kui mõjurikastel inimestel oli keelatud raamatuid. Nüüd sagenesid läbiotsimised ja sellega seoses täienes ka inkvisitsiooni materjal.

214

Kord, kui abate ebatavalisel ajal koju tuli, nägi ta, kuidas Lopez Gil, keda ta tundis kui inkvisitsiooni nuhki, tema korteri uksest väljus. Ta palus don Manueli, et see enam uut Olavide-lugu sündida ei laseks, vannu-tas teda, hoiatada Lorenzanat või veel parem — Olavide põgenemist võimaldada.

Don Diego manitsused liigutasid ministrit. Ta andis pooleldi lubaduse. Kuid jäi kõhklevaks.

Seal tuli talle suurinkvisiitor ise appi. Viimasel ajal olid vaimulikud autorid terves sarjas kirjutustes elanikkonda üles kutsunud Jovellanose, Cabarrüsi ja Quin-tana mässule õhutavaid raamatuid ära põletama ja nende autoritele sellega veenvalt õpetama, et Hispaania on katoliiklik maa. Nüüd oli aga ühes eriti mürgises bro-šüüris kirja pandud, ei olevat sugugi imestamisväärne, et räpaseid ja jumalasalgavaid raamatuid sallitakse ja kiidetakse, sest riigi esimene ametnik isiklikult annab kuulmatu ohjeldamatuse eeskuju ühenduses riigi esimese daamiga.

Kui politsei talle brošüüri esitas, tundis don Manuel rõõmu; nüüd on Lorenzana liiga kaugele läinud. Ta viis laimukirjutuse kuningannale. Maria Luisa luges.

«Lorenzanale tuleks korraks sõrmede pihta anda,» ütles ta kardetavalt rahulikult.

«Teie majesteedil on õigus nagu alati,» vastas Manuel.

Kuninganna lausus: «Sa oled loomulikult rõõmus, et ma ajan nüüd jälle joonde selle, mis sina oled vassinud ja ära rikkunud.»

«Te mõtlete Olavide asja, madame!» küsis Manuel süütult ning jätkas: «Jah, ma leian igatahes, et Olavide tuleks nende käest päästa.»

«Ma kõnelen Carlosega,» vastas kuninganna.

Maria Luisa kõneles Carlosega, siis rääkis Manuel Migueliga, siis Miguel abate'ga, siis kõneles abate suurinkvisiitoriga.

See kõnelus toimus ladina keeles. Abate seletas kõigepealt, ta ei rääkivat kui Püha Ameti tagasihoidlik teener Püha Ameti kõrgeima ametnikuga, vaid kui eraisik; muidugi olevat don Manuel ja katoliiklik kuningas ise huvitatud selle jutuajamise kordaminekust ja

215

tagajärgedest. Lorenzana vastas, see olevat kasulik teada, Võib-olla teataks don Diego, muidugi samuti mitteametlikult, don Manuelile ja see majesteedile, don Carlosele, et kahjuks on kahtlusemomendid endise suurinkvisiitori Sierra vastu rohkenenud ja et tema süüdimõistmine osutub vist möödapääsematuks.

«Sina, oo vend,» ütles ta, «sina, kes sa seda meest hästi tunned, oled muidugi midagi selletaolist juba ette näinud.»

«Ma tunnen teda ja ma tunnen sind, oo isa,» vastas abate, «niisiis olen ma seda ette näinud.»

«Kas sa töötad ikka veel selle kirjatöö kallal, mis ta sulle ülesandeks tegi?» küsis suurinkvisiitor.

Don Diego mõistus käskis tal öelda ei, kuid tema mässuline süda ei lubanud seda.

«Keegi ei ole mul käskinud seda tööd katkestada,» vastas ta laitmatus ladina keeles ning jätkas: «Kõikvõimas käsib kuud kasvada ja kahaneda. Kõikvõimas immutab Püha Kohtu meeled kord leebuse, kord rangusega. Sellepärast olen ma tagasihoidlikul arvamusel, et võib-olla osutub minu töö siiski kunagi tarvitamis-kõlblikuks.»

«Ma kardan, oo vend,» vastas Lorenzana, «sa oled tugevam lootuses kui õiges usus. Kuid avalda mulle oma sõnum,» jätkas ta käskivalt.

Abate vastas: «Rahuvürst tahaks sinu tähelepanu sellele juhtida, oo isa, et süüdimõistetud ketser Pablo Olavide on kehaliselt väga õrn. Kui aga see keha sel ajal, kui ta asub Püha Ameti hoole all, peaks hääbuma, siis, kardab Rahuvürst, laidaks kogu Euroopa seda maad siin ja katoliiklikku kuningat. Sellepärast palub Rahuvürst sind, reverendissime, et sa laseksid ketseri tervisele osaks saada erilist hoolt.»

«Sa tead, mu vend,» vastas suurinkvisiitor, «et inimese elupäevade arvu ei määra Püha Amet, vaid et seda teeb Püha Kolmainus.»

«Nii see on, mu isa,» vastas don Diego. «Peaks aga Püha Kolmainus ketseri päevade arvu nii lühikese määrama, et ta Püha Ameti hoole all olles hukkub, sus, reverendissime, näeb katoliiklik kuningas selles kõigekõrgema hukkamõistu. Majesteet tunneb siis, et ta on

216

sunnitud Pühale Isale tegema ettepaneku Püha Ameti juhte vahetada.»

Lorenzana tardus pooleks minutiks vaikusesse. «Mida siis don Manuel Pühale Ametile käsib?» küsis ta rämedalt.

Abate vastas eriti viisakalt: «Ei Rahuvürst ega ka katoliiklik kuningas mõtlegi ennast vahele segada kuningate kuninga asjadesse, kelle õigusemõistja õigusi Hispaania pinnal valitsed sina, mu isa. Küll aga paluvad need mõlemad ilmalikud vürstid sind väga tõsiselt järele mõelda, et nimetatud ketseri keha on nõrk ning et talle on tervisvett vaja. Ehk võtaks mu isa niisiis kaalumise alla, kas ei tuleks ketser tervisvetele saata. Rahuvürst rõõmustaks väga, kui sa talle kolme lähema päeva jooksul oma kaalutluste tagajärgedest teada annaksid.»

«Ma tänan sind sinu sõnumi eest, mu vend,» ütles Lorenzana, «ning ma ei unusta ei sinu ega ka su isanda hoolitsust.»

Kogu jutuajamise vältel nautis abate vahet, mis valitses tema laitmatu ladina keele ja suurinkvisiitori konarliku ladina keele vahel.

Lühidalt ja asjalikult teatas Lorenzana esimesele ministrile, et Püha Amet kavatseb pattu kahetseva ketseri Pablo Olavide tema nõrgenenud tervise pärast saata Caldas de Montbuysse, et ta seal sooje vanne võiks võtta.

«Noh, señores?» küsis don Manuel uhkusega oma sõpradelt Miguelilt ja Diegolt. «Olen ma nüüd teie meele järgi talitanud?»

«Mida kavatsete te edaspidi ette võtta?» küsis abate.

Don Manuel muheles sõbralikult-kavalalt. «Mõtlesin teie jaoks ühe osa välja,» vastas ta. «Mul on juba pikemat aega olnud kavatsus saata erisaadik salajase kir-jga Pariisi seoses liidulepingu sõlmimise küsimustega. Ma palun teid see amet enda peale võtta, don Diego. Varustan teid volitustega, mis allutavad kuninga kõik alamad teie käsutusse. See ei tee peaaegu mingisugust ringi, kui teie oma reisil sõber Olavide tema supelkohas üles otsite. Teile ei sünnita erilisi raskusi ka mõjustada teda pikemale jalutuskäigule. Kui ta siis Prantsusmaale eksib, on see tema asi.»

217

Abate, kellel muidu kunagi tarkadest vastustest puudus ei olnud, kahvatas ja jäi vait. Ta soovis palavalt don Manueli ettepanekut vastu võtta, nendesamade oma kätega Olavide Lorenzana küüsist ära kiskuda, teda päästa ja üle Püreneede juhtida. Kui ta

aga seda teeb, siis on ta sunnitud Prantsusmaale jääma, mitte lühikeseks ajaks, vaid alatiseks.

Sest kui tema siis pärast niisugust tohutut roima, nagu seda on süüdimõistetud ketseri röövimine, siia maale tagasi julgeks tulla, siis ei suuda teda Hispaanias ükski inimene kaitsta, ka kuningas mitte, siis võtab suurinkvisiitor ta kinni ja saadab — ega ta asjata näinud metsikut viha selle silmis —, saadab ta tuleriidale kogu maa fanaatilise juubelduse saatel.

«Ma tänan teid väga, don Manuel,» lausus ta. «Ma palun ühe päeva mõtlemisaega, kas ma selletaolise seikluse jaoks õige mees olen.»

Ta kõneles Luciaga. Selgitas talle, et tema kalduvused ja tema filosoofia käsivad tal seda missiooni endale võtta, kuid ta ei suuda end igaveseks Hispaaniast ja Lucía lähedusest pagendusse saata. Lucía oli mõtlikuni kui tavaliselt.

«Kas ei ole nii,» veenis Lucía teda, «et Olavide omal ajal lõi Pariisis uue Hispaania? Teie ise rääkisite mulle sellest. Miks ei peaks nüüd teie ja Olavide sedasama tegema?» Ning kuna don Diego vaikis, jätkas ta: «Ma tundsin hästi madame Tallieni, kui ta alles siin elas ja ta nimi oli Teresa Cabarrús, ma võin öelda, me olime temaga sõbrad. Mul on väga suur igatsus teda uuesti näha. Nagu ma olen kuulnud, olevat tal suur 'mõju Pariisis. Kas teie ei arva, Diego, et ma võiksin Pariisis Hispaania asjade käigule kasulik olla?»

Don Diego, tark poliitik ja malbe, vaimukas küünik, punastas nagu poisike, kellele tüdruk esimest korda jah ütleb.

«Te võiksite . . .? Te tahaksite . . .?» oli kõik, mida ta suutis vastata.

Lucía aga küsis asjalikult: «Kui kaua võiks teie arvates kesta, kuni te esimese Prantsusmaa asulani jõuate?»

Abate kaalutles kiiresti. «Kaks nädalat,» vastas ta. «Jah, kahe nädalaga oleme Cerbères.»

218

«Kui ma peaksin reisile minema,» kaalutles Lucia, «vajan ma veidi aega ettevalmistamiseks.» Ta vaatas don Diegole otsa. «Pidage, palun, enne kui te Pariisi edasi sõidate, nädal aega puhkust Cerbères,» ütles ta.

Kaalukas mees polnud nüüd enam sugugi elegantne ja teravmeelne, vaid nohises õnnelikult nagu poisike.

«Kui see tõepoolest täitub,»
ütles ta, «et ma Cerbères,
kindlalt Prantsusmaale jõudnult,
vaatan Püreneede poole,
te, doña Lucia, minu
hüval käel ja päästetuna
vasakul mu kõrval seismas
me don Pablo Olavide,
küllap siis ma, arvan,
tõesti usun jälle jumalat.»

12

Umbes kolm nädalat hiljem külastas Miguel Goyat.

«Meil on põhjust rõõmu tunda,» teatas ta. «Pablo Olavide on kindlas kohas. Don Diego toimetas ta üle piiri.»

Ehkki Goya oli täielikult haaratud iseendast ja oma õnnest, Olavide pääsemine erutas teda. Ja peaaegu niisama palju ka abate põgenemine. Talle oli selge, et see

mitte niipea, võib-olla aga ka iialgi ei saa tagasi pöörduda. Talle meenus, kuidas ta ise, veel väga noore mehena, oli pidanud põgenema, tollal, kui leiti too laip. (Selgesti, nagu oleks see olnud täna, nägi ta Cädizi valget randa kadumas ja tundis teravat valu, et ta pidi oma Hispaania selja taha jätma ja pealegi veel kes teab kui kauaks. Sealjuures oli ta siis noor ja jooksis pakku suurima hädaohu eest, sinisena ja imeväärsena laius avarus tema ees. Don Diego aga ei olnud enam noor ja läks oma igapäevasest elust, mida ta armastas, teadmatusse. Kui tema, Francisco, peaks praegu põgenema, midagi hirmsamat ei suudaks ta endale ette kujutada. Maha jätta Madriid, Saragossa, kuningaõu,

härjatsirkus, Josefa ja lapsed, au ja kuulsus, maja'd, oma maja, oma tõld ja tema, Cayetana, see oli kujutleta-matu, seda ta ei suudaks.

Miguel istus aga seal oma armastatud poosis, üks jalg üle teise visatud, valge, kergelt puuderdatud, selge-laubaline, sõbralik nägu väga rahulik. Sellest hoolimata uskus Goya, kui ta nüüd oma mälestustest tagasipöördunult Migueli terava pilguga vaatles, märkavat tema näos imeväikest, vaevalt märgatavat rahutust.

Krahv Cabarrüs, jutustas pinguldatult ükskõiksel toonil don Miguel edasi, olevat juba ammu peale käinud, et doña Lucia peaks tema tütart, oma vana sõbratari, madame Tallieni külastama, ja kuna nüüd nii Olavide kui ka abate Pariisis viibivat, olevat ka Lucia küllakutse vastu võtnud. Nende mõlemaga koos võivat doñaLucia väga tõenäoliselt oma mõjurikka sõbratari juures poliitilisel alal mõndagi saavutada.

Goya oli hämmeldunud. Siis hakkas ta asjade seost nägema. Ta tundis sõbrale kaasa. Miguel oli Lucia tänavalt üles korjanud nagu sillerdava poritüki ja teinud ta üheks esimestest Madriidi naiste seas. Vaene Miguel! Ja kui rüütellikult ta doñaLucia eest seisis ning teda varjas.

Pealegi poleks Francisco osanud doñaLucias niisugust kirge eeldada. Võib-olla ehk ainult siis, kui ta oleks mõnele keigarile nagu marqués de San Adriänile või mõnele teisele aristokraatsele moenarrile järele jooksnud. Aga abate'\e, paksule vananevale mehele, ilma rahata, ilma tiitlita. Ja kui haletsusväärsena võib ta Pariisis teiste hulgas tunduda — mingi seikleja,* inkvisitsiooni pakkujooksnud ametnik. Arusaamatud on naised. Kõik.

Õhtul istus sehor Bermüdez üksinda oma kabinetis ning vaatas läbi oma suure kunstnikeleksikoni jaoks tehtud märkmeid. Ta lootis, et see tegevus viib ta mõtted mujale. Ent teda kiskus eemale tema armastatud paberitest, kiskus Lucia pildi juurde.

Franciscol oli õigus. Pildi virvendav valgus ja see sügavalt kahemõtteline, riuklik, mis peitus daamiliku maski taga, see oli õige pale. Pole mõtet otsida jooni ega selgust, kõik on üksnes segadus, nii sees kui väljas.

Ja tema, Miguel, oli olnud loll, kuna ta oli uskunud, et ta suudab taltsutamatut maja't ümber kasvatada. Ikka oli ta ennast üle hinnanud. Tema, hilinenud parandamatu humanist, don Quijote, oli uskunud mõistuse jumalikku jõudu, oli uskunud vaimu missiooni masside rumalusest jagusaamisel. Milline hullumeelne ülbus! Mõistus jääb igavesti mõjuta ja on neetud elama külmas ning vaevalises üksilduses.

Talle meenus kord Olavidega veedetud õhtu. Siis oli too talle vaimustatult seletanud, kuidas ta Sierra More-nast metsikud loomad välja kihutab ja kõrbe viljakandvaks maaks muudab. Kaks-kolm aastat näis, nagu õnnestuks tal see eksperiment; siis aga pidi ta selle eest maksma iseenda purustamisega, ja nüüd muutub maa niisama viljatuks nagu enne. Ja täpselt samuti on läinud ka temal,

Miguelil. Iial ei õnnestu teadjal välja tõrjuda inimese sisimast toorust, metsikust, vägivalda, iial ei suuda mõistus barbaarsust tsivilisatsiooniks muuta.

Ta oli oma armetut jõuetust tundnud esmakordselt, kui oli näinud Olavidet istumas sambenito's San Do-mingo kirikus. Inimesel võib midagi õnnestuda ainult lühikeseks hetkeks, siis langevad inimesed tagasi ja muutuvad loomadeks, mida nad ka on. Vaid kaheks aastaks õnnestus mõistusel tuua Prantsusmaal massidele päevavalgust, siis murdsid metsikus ja ohjeldamatus uuesti sisse ja algas veel sügavam öö.

Selgust, lootust, valgust leida
ainult kunstis võimalik on.
Siiski sealgi mitte. Kuna
Mengs, Bayeu on verevaesed,
kunstlikud, ja nende pildid
ega jooned pole õiged.
Inimesed nii ei ole.
Nendes kõik on tume, sünge,
läbinähtamatu.
Vaikselt
istus Miguel. Teda valdas
hirmutunne, et nii vähe
tunneb ta Luciat, vähe
221
tunneb oma sõpra Goyat.
Niivõrd palju peitub nendes
võõrastavat, ebaselget,
vaenulikku. Ning ta istus,
vaatas naise pilti, mille
talle oli maalind sõber.
Goya. Tundis üksildust ja
külma.

13

Kui suurinkvisiitor Lorenzana selle peale mõtles, missuguse häbitu avameelsusega Manuel Godoy, see jätis, oli talle käske jaganud, et tema, Lorenzana, talle ketseri valmis seaks, nii et teda saaks hõlpsamini välismaale toimetada, ning kui ta meenutas veel seda ladinakeelset kõnelust, mille ta oli pidanud abate'ga, tolle truudusemurdjaga, siis valdas vananevat meest metsikult lõõmav viha. Kogu oma olemasolu jooksul ei olnud Püha Amet veel iialgi niisuguse jõhkra väljakutse osaliseks saanud.

Lorenzana lähimad sõbrad ja nõuandjad — Granaada peapiiskop Despuig ja Osma piiskop — vannutasid teda, et ta peaks oma võimu ja autoriteedi maksma panema. Kui see don Manueli kuulmatu kuritegu jääb karistamata, siis andvat inkvisitsioon sellega oma võimu alatiseks käest. Nad nõudsid, et suurinkvisiitor peab selle jõhkra ketseri kohe vahistada laskma ja ta Püha Tribunali kätte andma. Kogu Hispaania on selle eest talle kindlasti tänulik.

Mitte midagi ei oleks Lorenzana teinud meelsamini. Ent ta kartis, et doña Maria Luisa ei loobu nii kergesti oma magatajast. Ta oli kindel, et don Manueli vahistamine tähendaks krooniga niisuguse võitluse alustamist, mille taolist Püha Amet veel iial pole pidanud. Sellele vaatamata oli ta lõpuks siiski nõus esimese ministri vastu välja astuma, kuid ainult siis, kui Püha Isa tema ettevõtte sõnaselgelt heaks kiidab.

Peapiiskop Despuig pöördus Rooma, oma sõbra kardinal Vincenti poole. Too selgitas paavstile, missuguse ohtliku küsimuse ette suurinkvisiitor on seatud. Paavst
222

Pius Kuues oli ise raskes olukorras. Kindral Bonaparte oli tunginud tema maale ja ähvardas teda ennast vangi võtta. Ent paavst oli mees, keda ähvardused vaid sõja-kamaks muutsid ning talle omase meelekindlusega andis ta nõu ka Lorenzanale. Ta tegi kardinal Vincentile ülesandeks vastata kardirial-peapiiskop Despuigi küsimustele punkt-punktilt, selleks et too võiks paavsti arvamuse suurinkvisiitorile edasi anda. Nõndanimetatud Rahu-vürsti kuriteod, nii oli see kirja pandud tolles ladinakeelses kirjavahetuses, lehkavat taevani ning see olevat häbi, et katoliiklikul kuningal on säärane mees esimeseks nõuandjaks. Püha Isa kiidab niisiis igati härra suurinkvisiitori kavatsetud ettevõtte heaks. Kui Lorenzana Manuel Godoy häbitegudele lõpu teeb, siis vabastab ta seega mitte ainult Hispaania õelast vaenlasest, vaid ka Kristuse asemiku.

Nüüd juhtus aga nii, et käskjalg, kes selle Vatikani kirja Sevillasse pidi viima, Genua lähedal kindral Napoleon Bonaparte'i sõdurite poolt kinni püüti. Bonaparte luges kirja. Ehkki ta polnud kaugeltki suur ladina keele tundja, taipas ta kohe salanõu, mida suurinkvisiitor paavsti abiga Principe de la Paz"\ vastu sepitses. Noor prantsuse kindral tundis poolehoidu noore hispaania ministri vastu, kes oli läbi elanud samasuguse muinasjutulise tõusu nagu ta ise. Pealegi oli tal südamel kiirendada senini ikka veel lõpule viimata läbirääkimisi Prantsuse—Hispaania liidust. Ta laskis valmis-tada paavsti kirjast ärakirja, saatis koopia sõbralikkude tervitustega Manuelile ja teatas, et ta laseb algkirja kolme nädala möödumisel adressaadile ära saata.

Manuel tundis rõõmu selle suure seltsimeheliku teene üle, mida kindral Bonaparte talle oli osutanud. Ta pidas nõu Migueliga. Too juubeldas oma sisimas. Ta tundis suurinkvisiitori vastu viha, mis ületas kaugelt tema tavalise viha poliitiliste vastaste vastu. Lorenzana oli see, kes oli abate maalt välja ajanud ja temaga koos Lucía. Lorenzana oli tema elu purustanud. Nüüd oli õel vaenlane tal peos.

Dokumendid, nii seletas ta don Manuelile, tõestavat vastuvaidlematult, et Lorenzana ja mõlemad piiskopid
223
on oma püha ametit kuritarvitanud ja püüdnud katoliiklikule kuningale oma hispaaniavaenulikku poliitikat ette kirjutada. Kuninga seljataga olevat nad intrigeerinud välismaise võimuga, kes peab sõda Hispaania kroonile sõbraliku vabariigiga. Don Manuel peaks kõik kolm vahistama ja laskma Kastiilia Ülemnõukogul nad riigireeturitena süüdi mõista.

Paraku kohkus aga don Manuel niisuguste energiliste abinõude rakendamise eest tagasi. Ta pidavat enne hästi järele mõtlema, arvas ta, ning esialgu olevat tal ju kolm nädalat aega.

Möödus palju päevi, terve nädal. Don Manuel kõhkles edasi. Reetliku kirja omanikuna tundis ta ennast küllalt kindlustatuna; ise pealetungi alustada — seda ta ilmselt ei pooldanud.

Kannatlik Miguel ei suutnud oma pahameelt taltsutada. Kibedalt kurtis ta seda oma sõbrale Goyale. Siin on imepärane võimalus sellest kurjast elukast Lorenza-nast lahti saada, muuta Hispaania kirik Roomast sõltumatuks, anda inkvisitsioonile surmav hoop. Ja kõik nurjub Manueli otsustamisvõimetuse tõttu. Ta toimib ilmselt omaenda heakäekäigu vastu, kui ta end nüüd oma surmavaenlasest ei vabasta. Kuid Manuel on liiga loid võitluseks ja loeb oma kannatlikkust vana-hispaania suuremeelsuseks, milles kinnitab teda ka Pepa.

Mornilt ja raevukalt puistas Miguel Francisco ette kogu selle viha ja häda, mis oli kogunenud tema hingele. See sõbralik, heatahtlik don Manuel olevat täis raskelt kujutletavat tuimust, leebe ja vintske üheaegselt, mingi loid pehme mass, mida ei saa paigast liigutada. Sealjuures olevat ta ääretult edev. Iga ettepanek, mis talle tehakse, peab olema meelitustega suhkurdatud. Tema, Migueli elu olevat päev päeva kõrval kapi-tuleerumine ja häbiväärne põlvililaskumine kehkluse ja

vägivalla ees.

«Missugust tülgastust küll tekitavad,» pahvatas ta, «kõik need kompromissid, kõik need alatised kõrvalteed, mida ma pean käima, et oma eesmärgile tolli võrra lähemale jõuda. Ma olen enneaegselt väsinud ja vanaks jäänud. Ja kui ka seekord ebaõnnestub,» lõpetas ta, «kui Manuel nüüd Lorenzanat põrgusse ei saada, siis

224

ütlen ma üles. Siis loobun ma poliitikast ja hakkan tegelema ainult oma piltide ja raamatutega.»

Veel iial polnud Goya oma tasakaalukat, sihikindlat sõpra näinud nii mornina ja masendatuna. Ta mõtles, kuidas ta saaks oma sõpra aidata. Tal tärkas idee.

Tol ajal maalis ta viimast portreed, mille Principe de la Paz talt oli tellinud. Kui don Manuel poseeris, siis oli ta eriti avalas meeleolus. Oli väga tõenäoline, et Manuel hakkab talle oma blaseerunud iroonilisel kombel jutustama suurinkvisiitori sepitsustest ja kuidas need ebaõnnestusid. Siis kavatses Francisco talle oma ette-paneku esitada.

Manuel rääkiski talle Lorenzanast ja sellest lõbusast ning austusväärsest loost, kuidas salasepitsus oli temale teatavaks saanud. Ta naeris ja tegi, nagu võtaks ta seda halba intriigi kergena ja naljakana.

Goya ühines teise lõbususega.

«Mees nagu teie,» sõnas ta, «tasub kindlasti härra inkvisiitor-kardinali kurja sepitsuse huumoriga.»

Manuel seisis kangelt oma asendis, seljas ordenitest ja lintidest sädelev esindusmunder, parem käsi viitas mingile esialgu veel ebamäärasele allegoorilisele, tema teeneid esile tõstvale kujutusele.

Pea uhkelt kuklasse visatud, küsis ta: «Kuidas te seda mõtlete, Francisco?»

Goya töötas rahulikult edasi ja vastas siis aeglaselt:

«Kindral Bonaparte asetas Püha Isa ääretult raskesse olukorda. Kas ei peaks Hispaania kuningakoda talle trööstijaid saatma? Näiteks härra suurinkvisiitori ja mõlemad härrad piiskopid?»

» Don Manuel mõtles silmapilgu, siis loobus ta oma poosist ja lõi kunstnikule õlale.

«Sa oled naljahammas, Francho!» hüüdis ta. «Sul on suurepärased ideed.»

Ja lärmava avameelsusega hõiskas ta: «Meie oleme sõbrad, sina ja mina, ma teadsin seda esimesest silmapilgust peale. Me aitame teineteist. Me kuulume ühte. Need teised on ainult grande'd. Nad võivad ju kuidagi naisega magada, aga naisi võtta ja neid sõtkuda, nii et nad su pilli järgi tantsivad, seda suudame ainult meie.

225

Sellepärast on meil ka nii palju õnne. Õnn on ka ainult naine.»

Nüüd oli don Manuel oma asjas kindel. Kindlal meelel läks ta Carióse ja María Luisa juurde ning jutustas kirjale toetudes reeturlikkude preestrite mahhinatsioonidest.

Carlos raputas pead.

«Seda ei oleks Lorenzana siiski pidanud tegema,» arvas ta. «Kui ta tahtis sinu peale kaevata, Manuel, siis oleks ta pidanud ju minu poole pöörduma, mitte aga paavsti poole. Ja veel minu seljataga! Sul on täiesti, õigus. See ei ole sünnis, see on riigi reetmine. Seda ei' oleks ta õigupoolest tohtinud teha.»

Doña María Luisa silmis helkisid aga vihased sädemed ning Manuel nägi, et ta oli rõõmus paraja juhuse üle suurinkvisiitorile laimukirja eest kätte tasuda.
«Ma arvan nii,» ütles Manuel. «Me saadame suurinkvisiitori ja tema mõlemad piiskopid Püha Isa juurde kes oma raskes olukorras praegu hädasti nõu ja troosti vajab.»
Kuningas ei taibanud kohe. Doña María Luisa aga naeratas.
«Suurepärane,» ütles ta don Manueli poole pöördudes ja küsis: «Kas see on sinu idee, Manuel, või on see sinu señor Bermúdeze idee?»
«Ma vannun neitsi Maria nimel,» vastas äärmiselt pahandatud Manuel, «see ei ole mitte don Migueli idee.»
Niisiis teatati Lorenzanale ja mõlemale piiskopile, et nad peavad kuninga ülesandel minema Püha Isa juurde. Kuna Bonaparte'il olevat kavatsus kirikuriik muuta vabariigiks, peavad nad Pühale Isale pakkuma Mallorca saart varjupaigaks, ja vaatamata sellele, kuidas ta ka ei peaks otsustama, olema talle järgmiste aastate vältel trööstivaks seltsiks.

Ja kui siis suurinkvisiitor
Lorenzana tuli lossi,
majesteetidega jätma
hüvasti, et sõita Rooma,
pagendusse, ütles talle
226
kuninganna erilise
armuliku lahkusega:
«Andke, palun, edasi mu
sügav lugupidamine
Püha Isale te Roomas.
Sõidul sinna aga võtke
vaevaks mõelda selle üle,
kas ehk mitte mees kui teie,
kes nii sündsusetul kombel,
laimab oma kuningannat,
pole ka ehk omajagu
selles süüdi, et see metsik
mässuvaim Euroopas,
igal pool Euroopas möllab.
Niisiis, jumalaga, kõrge,
auväärt härra. Saatku jumal
teile pärituuli.»

14

Alguses olid suhted Cayetanaga valmistanud Franciscole rahuldust ja andnud kestusetunde, nii nagu ta seda iialgi varem polnud läbi elanud. Siis aga, ja ikka sagedamini, keset naudingut ja küllastust, valdas teda rahutus. Ehkki ta oli veendunud, et Cayetana teda armastab, ei andnud tolle pidev muutlikkus Goyale rahu. Kunagi ei võinud teada, kuidas Cayetana mõnda sündmusse, mõnda inimesse, mõnda pilti suhtub. Mõnikord oli talle tähtis see, mis Goyale tundus mõttetuna, mõnikord jäi ta viisakalt erapooletuks inimeste ja sündmuste suhtes, mis Goyat erutasid.
Goya sukeldus töösse. Tal oli palju tellimusi, töö jooksis tema käes kergelt, tellijad olid rahul, raha tuli sisse.

Ta maalis condesa de Montijot tema nelja tütrega. Pilt tuli kange ja tuim, see sarnanes nendega, mida ta oli maalinud viisteist aastat tagasi. Agustín ei suutnud end tagasi hoida ja märkimata jätta:

«Kui sa maalid rahvast, majo'de ja maja'de gruppe, 8üs on sinu kompositsioon loomulik. Kuid see muutub

227

puiseks, niipea kui tegu on aristokraatlike perekondadega.»

Francisco lükkas alahuule kurjalt ette. Siis naeris ta.

«Lõpuks ometi märkan ma jälle midagi oma vanast Agustinist,» ütles ta, tõmbas kaks korda pintsliga paksult üle pildi, nii et see muutus kõlbmatuks, ja alustas otsast peale.

Osuna hertsoginna palus Goyalt paar fantastilise sisuga pilti oma Alameda mõisa jaoks. Goya oli tööga üle koormatud, kuid hertsoginna Osuna oli üks tema nooreea sõbrataridest, kes oli andnud talle tellimusi ja. soovitusi siis, kui ta oli veel täiesti tähtsuseta mees, ja ta nõustus.

Cayetana lausus pisut imestunult ja tusaselt:

«Osutub, et olete truu sõber, don Francisco.»

Need, mida Goya Osuna hertsoginna jaoks maalis, olid nõiduse- ja nõiastseenid. Seal oli nõiaköök, milles parajasti keegi nõiduseõpilane loomaks muudeti, koera pea ja saba olid juba küljes. Seal olid nõiad, lendavad, tantsivad, palja ülakehaga ja teravaotsaliste kübaratega, allpool aga vaarub ringi looritatud rahvarämps. Kolmas pilt kujutas kuradit end püsti ajanud hiigelsoku kujul, nägusate hiiglaslike sarvedega, ümbritsetuna teda austavatest nõidadest. Kõik oli kerge ja sundimatu, fantastiline, erutav.

Agustín vaatas pilte.

«Need on meisterlikult maalitud.»

«Aga?» küsis Goya.

«Vanasti,» vastas Agustín ettevaatlikult sõnu otsides, «kui sa olid leiutanud midagi uut, siis hakkas see sind varsti tüütama ja sa otsisid jälle midagi uut, iga uue mõtte jaoks midagi uut. See seal,» ta viitas tõrjuva käeliigutusega nõiapiltidele, «see on seesama, mis oli juba inkvisitsiooni piltides, ainult selle vahega, et see siin on ilma sisuta, tühi.»

«Tänan,» vastas Francisco.

Hertsoginna Alba seisis piltide ees.

«Kena,» ütles ta. «Ma ei ole kade hertsoginna Osu-nale.»

Goya vihastas. «Kas need pildid on sinu meelest halvad?» küsis ta.

228

Cayetana küsis omakorda: «Kas sa usud nõidadesse?»

«Seda oled sa mult juba kord küsinud,» vastas Goya rahulolematult.

Cayetana jätkas: «Tookord ütlesid sa jah. Ning seepärast on need pildid minu meelest kenad.»

Cayetana sõnad valmistasid Goyale rõõmu ja tuska. Sageli juhtus, et Cayetana sai sellest, mida ta maalis, sügavamini aru kui ükski teine, vahel aga keeras ta ükskõikselt selja pildile, millest Goya oli arvanud, et see peaks teda erutama. Kui Cayetana ütles jah, siis ütles ta seda kohe ja jäägitult; kui mingi asi teda külmaks jättis, siis igaveseks. Mõnikord, vastu oma tavalisi harjumusi, püüdis Goya talle selgitada, mispärast ta midagi just nii ja mitte teisiti oli teinud, kuid Cayetana kuulas seda ainult poole kõrvaga, tundis igavust, ning Goya loobus sellest.

Ta loobus ka Cayetana maalimisest. Tema hertsoginna Alba portreed olid leidnud küll tunnustust nii Cayetana kui ka kogu maailma poolt. Kuid mitte tema enda tunnustust. Ta leidis, et need annavad tõde edasi ebatäiuslikult, niisiis mitte mingit tõde. Cayetana käis talle peale, et Goya maaliks teda maja'na, tõelise majana, mitte kostümeerituna. Ent Goya ei näinud teda nii ja nii ta teda ei maalinud.

Kuid ses suhtes oli Cayetana maja, et ta oma sõprust Goyaga täiesti muretult kõigile nägemiseks esitas. Teatris, härjavõitlustel, jalutuskäikudel Prados, igal pool käis Cayetana avalikult temaga. Alguses oli Goya sellele uhke, kuid pikapeale hakkas ta tundma kahetsust, et tema tunded kogu maailmale näitemänguks muutusid; samuti kartis ta ka pahandusi. Cayetana aga, kui Goya õrnalt sellele vihjas, tõstis kulmud veel kõrgemale. Ta oli hertsoginna Alba, mingi keelepeks ei saanud teda riivata.

Goyat kutsuti kõikidele seltskondlikkudele vastuvõttudele, mis toimusid hertsogi palees ja vanale marquesa de Villabrancale kuuluvas palees. Mitte midagi nende näoilmes ei reetnud, kas nad teadsid midagi kindlamat tema suhetest Cayetanaga. Hertsog jäi Goyale võõraks, ta tundis hertsogi vastu nagu mingit kerget kaastundlikku põlgust. Kuid siis jälle nägi ta, kuidas

hertsogi nägu elustus, kui tegemist oli muusikaga. See liigutas teda ja meeldis talle; enamikul grande'dest ei olnud mitte midagi peale nende kõrkuse.

Vana marquesa vastu tundis Goya aukartust ja sümpaatiat. Marquesa tundis inimesi. «Ella est chatoyante,» oli ta öelnud Cayetana kohta, ning kuivõrd õige see oli, seda oli Goya vahepeal kogenud. Ta oleks meelsasti marquesa'ga rohkem Cayetanast rääkinud, kuid marquesa oli, vaatamata oma loomulikule armastusväärsusele, niivõrd suur daam, et Goya ei söandanud seda teha.

Nendest, kes Cayetanat pidevalt ümbritsesid, häiris teda kõige rohkem doktor Joaquin Peral. Ilus tõld, milles doktor ringi sõitis, valmistas Goyale tuska; talle valmistas tuska ka see asjatundlik kindlus, millega too mees kõigist maailma asjust rääkis; hertsogi muusikast ja tema, Francisco piltidest. Kuid kõige rohkem valmistas talle tuska see, et tema, kes muidu inimeste vahekordi nii kiiresti läbi nägi, ei suutnud endale selgeks teha, missugune oli Cayetana suhtumine oma arstisse. Arsti viisakalt valitsetud näost võis niisama vähe välja lugeda kui Cayetana iroonilisest usalduslikkusest. Pikkamööda muutus Franciscole arsti paljas juuresolek väljakannatamatuks. Millal ta don Joaquini ka ei kohanud, ikka pidi ta end energiliselt rahu säilitamisele sundima, et mitte kohe jälle mõnda tobedat mühaklikku väljendust kuuldavale lasta, mida seltskond imestusega, Peral ise aga sõbralikult rahustava naeratusega vastu võttis. Kuna doktor ei olnud oma välismaal kogutud maalidele leidnud ühtegi küllalt väärikat panipaika, andis hertsoginna lõpuks kaks saali oma suurest pala-cio Liriast tema käsutusse ning kutsus siis nii arsti kui ka oma sõbrad Perali pildikogu vaatama.

Seal rippus väga palju erinevat üksteise kõrval: flaami ja saksa meistrid, vanad vähetuntud itaallased, üks Greco, üks Mengs, üks David, ka see Goya, mille Cayetana oli oma doktorile kinkinud. Siiski oli selle mitmekülgsuse taga näha mingit kooskõla, ilmset, võibolla küll meelevaldset, asjatundja maitset.

«Mida ma ei ole suutnud endale muretseda,» kurtis arst Cayetana ja teiste juuresolekul, «on mõni Raffael.

Järeltulevad põlved leiavad võib-olla kunagi, et meie Raffaeli sageli üle hindame, kuid mina isiklikult ei saa sinna midagi parata: ma annaksin nendest piltidest, mis siin ripuvad, ilma kõhkluseta ükskõik missuguse ühe Raffaeli eest. Teie ei näi sellega nõus

olevat, don Francisco,» pöördus ta sõbralikult viimase poole, -«ning teil on kindlasti õigus. Kuid ütelge meile ometi oma põhjused.»

«See peaks olema väga üksikasjaline ettekanne, don Joaquin, et teile neid põhjusi selgeks teha,» vastas Francisco jämedalt, «ja sellel oleks niisama vähe mõtet, kui teie mulle oma arstiteaduslikke vaateid selgitama hakkaksite.»

Doktor Peral, ilma oma sõbralikku ilmet muutmata, kõneles teistega teistest asjadest. Ka Cayetana säilitas oma naeratuse, kuid ta ei kavatsenud kaugeltki jätta Francisco mühaklikkust karistamata. Ta laskis, siis kui algas tavaline ball, mängida menuetti, tantsu, mis moest hakkas kaduma, ja tegi Goyale ettepaneku tema partnerina tantsida. Tüsedusele kalduv Goya oli sellest teadlik, et ta elegantses menuetis ja oma keha ümber pingul olevais pidurõivais just eriti rõõmustavat pilti ei paku ja ta ei tahtnud olla Cayetanale pelele\s — hüpik-nukuks. Ta torises vastu. Kuid Cayetana vaatas tema poole ning ta tantsis. Tantsis kibestunult. Läks vihaselt koju.

Juuli keskpaiku tavatses kuningakoda minna San Ildefonso mägilossi, et veeta seal värskes õhus kuumi suvekuid; Cayetana kui kuninganna esimene daam pidi kaasa sõitma ja Francisco tundis hirmu Madriidi pika üksildase suve ees.

Ühel päeval aga seletas Cayetana:

«Don José on sel aastal liiga haiglane, et kuumadel suvekuudel õukonnas viibida. Ma palusin puhkust, ma tahaksin olla don Joséle seltsiks kogu suve vältel meie maamajas Piedrahitas. Teie, don Francisco, olete palutud meiega koos Piedrahitasse tulema. Teie portreteerite seal don Joséd ja doña Maria Antoniat, võib-olla suvatsete ka mind maalida. Aega meil seal on; igaüks meist võib seal teile poseerida nii palju, kui te soovite.»

Francisco säras. Ta teadis, et Cayetana tõi talk

231

ohvri; sest vaatamata oma antipaatiale kuninganna vastu eelistas ta elu õukonnas pikkadele igavatele suvekuudele maal.

Järgmisel päeval, kohe pärast lever'á, pidas doña María Luisa hertsoginna Alba kinni. Ta soovivat südamest, möönis kuninganna, et don José viibimine Pied-rahitas tema tervisele kasuks tuleks. Ta tervitavat ka seda, et doña Cayetana olevat otsustanud oma abikaasale seltsiks olla.

«Niisugusel kombel,» lõpetas ta sõbralikult, «on õukonnal ja linnal vähem võimalusi kuulujutte levitada riigi ühe esimese daami kohta.»

Cayetana Alba, jultunud ja veetlev, vastas:

«Seal on teil küll õigus, madame, selles õukonnas on tõesti raske end kuulujuttude vastu kaitsta. Ma ikka jälle imestan, kelle kõigega seoses ei ole minust juttu tehtud. Seal on krahv Teba, seal on don Agustín Lancaster, seal on krahv Fuentes, hertsog Trastamara, ma võiksin veel terve tosina teisi loendada.»

Ent need kõik olid mehed, keda kuninganna armukesteks peeti.

Doña María Luisa, ikka sõbralik, vastas:

«Teil ja minul, doña Cayetana, meil mõlemal on vahel soov tseremoniaalsus kõrvale heita ja maja't mängida. Teie võite seda endale lubada, kuna te olete noor ja mitte näotu, mina, kuna ma olen jumala armust kuninganna. Üldiselt on see mulle aga raskem, kuna minu noorus on möödas ja kuna ma nii mõnelegi mehele mitte küllalt kenana ei tundu. Ma pean seda puudust mõistuse ja osavusega tasa tegema. Nagu te teate, pidin ma mõned oma hammastest teemanthammastega asendama, et olla suuteline haarama ja kinni hoidma,» ta tegi pausi ja naeratas, «kui ma kinni haarata tahan.»

Ka hertsoginna Alba naeratas, ent see oli toosama tardunud naeratus, mis ilmestas ümberrõivastatud ma/a'sid seinavaibal. See, mida itaallanna seal ütles, kõlas ähvardusena.

«Piedrahitas,» lausus hertsoginna Alba, «on meil vähe seltskonda. Me palusime ainult maalikunstnik Goyat meid külastada. Ta leiab,» lõpetas ta reipalt, «et ta ei suutvat minu portreed kunagi lõpetada.»

«Ma saan aru,» vastas dofia Maria Luisa, «teie armastate kunsti ja annate oma kunstnikule võimaluse teid tundma õppida.» Ning nagu möödaminnes lisas ta:

«Kandke selle eest hoolt, proua hertsoginna Alba, et teie ümber ei oleks enam kuulujutte.»

«On see kuninganna käsk ja

hoiatus?» Nii küsis kergelt, silm ent silma sisse kiindund, Cayetana. Teine aga vastas tehtud lahkusega: «Võtke seda esialgu hüva nõuna emalikult sõbratarilt.»

Külmavärin kergelt jooksis Cayetanal üle selja. Kuid ta mõtles päevadele, mida varsti võib Franciscoga ta veeta. Ja ta raputas siis endalt kuninganna teravad ja halvad sõnad nagu hani vee.

15

Siis kui õukond oli kolinud oma suveresidentsi San Ildefonsosse, leidis ka doña Josefa Tudõ oma viibimise kuumas Madriidis tervisele kahjuliku olevat. Don Manuel ei viivitanud teda San Ildefonsosse külla kutsumast.

Pepa elas posada de Embajadores ja veetis kuumi nädalaid mõnusas igavuses oma duena Conchitaga. Ta mängis Conchitaga kaarte või õppis prantsuse keelt või tinistas kitarri. Don Manuel taotles talle loa, mis võimaldas tal teatud tundidel pääsu lossi aedadesse. Siis istus ta tundide viisi mõne kuulsa purskkaevu ees, Fama kaevu või Diana supelpaiga või Nelja Tuule purskkaevu ees, kuulates vee kunstipärast pladinat, ümises endamisi mõnda oma romanssidest,

mõties loiult, mugavalt ja kurvalt oma ookeani uppunud noorele abikaasale või ka oma maalikunstnikule Franciscole.

Koos don Manueliga tegid nad väljasõite suurepärastesse mägimetsadesse, milledest loss oli ümbritsetud; teed olid kuninglikuks jahiks hästi korras hoitud. Nad ratsutasid Lozoya orgu või Valsaini metsadesse, Mad-riidis oli Pepa ratsutama õppinud.

Mõnikord rääkis Manuel Goyast, tema suve veetmisest Albade juures, ja tegi naljatades rõvedaid märkusi här-jaliku Francisco suhete kohta väikese, peene doña Caye-tanaga. Pepa kuulas ükskõikse näoga, kuid siiski tähelepanelikult, ega vastanud midagi. Sageli rääkis don Manuel Piedrahitast. Talle oli rahulduseks, et ennasttäis hertsog, kes talle sinaga ei vastanud, oli nüüd kõikide pilkeks nii intiimsel kombel Franciscoga seotud. Talle oli teretulnud ka see, et Goya oli nii sügavalt oma kirest haaratud, et ta enam Pepa vastu huvi ei tundnud. Teisest küljest ei saanud ta aru, mida küll mees, kes oli võinud rõõmu tunda Pepa armastusest, Cayetana juures leiab. Talle oli see keerukas, kunstlik, afekteeritud nukk vastumeelne. Kord, kuid seda ta Pepale ei jutustanud, kui Manuel oli kuninganna hommikuse ülestõusmise ajal hertsoginnalt naljatades usalduslikult küsinud: «Ning mida teeb täna meie sõber Francisco?», oli Cayetana selle küsimuse kõrvust mööda lasknud samasuguse sõbraliku näoga nagu omal ajal hertsog tema sinatamise.

Kord, ühel jalutussõidul Valsaini vana jahilossi varemete juurde, oli don Manuel jälle selle üle nalja heitnud, et Francho on ikka veel Piedrahitas ja et tal hertsoginna Albast isu sugugi täis ei saa. Ka sel korral ei vastanud Pepa midagi. Hiljem aga tuli ta üllataval kombel don Manueli sõnade juurde tagasi. Nad olid hobustelt maha astunud, murule laagrisse asunud ja võtsid pisut pruukosti, mille ratsasulane oli valmistanud.

«Õigupoolest peaks Francisco mind hobuse seljas maalima,» sõnas Pepa ootamatult.

Don Manuel kavatses parajasti tükikese jänesepas-teeti suhu pista. Ta laskis käel vajuda. Pepa ei olnud küll mingi osav ratsutaja, kuid ta nägi hobusel

234

suurepärane välja, seda pidi igaüks tunnistama, see oli rohkem kui iseendastmõistetav, et ta end ratsarõivais maalida tahtis lasta. Teisest küljest oli aga hobusel ratsutamine kuni viimase ajani olnud grande'àe eesõiguseks; isikutel, kes ei kuulunud kõrgaadli hulka, ei olnud küll otseselt keelatud end hobusel portreteerida lasta, kuid seda ei olnud veel senini siiski juhtunud, see oli vähemalt ebatavaline. Ja mida ütleb kuninganna, mida ütleb kogu maailm selle kohta, kui esimene minister laseb maalida noore lese Tudö hobuse seljas?

«Don Francisco,» vastas ta kõhklevalt, «viibib Piedrahitas, puhkusel, hertsoginna Alba juures.» Pepa, mõnevõrra imestunult, vastas: «Kui teie seda soovite, Manuel, võib-olla suvatseb don Francisco siis veeta oma suve San Ildefonsos Pied-rahita asemel.»

«Vous avez toujours des idées surprenantes, ma chérie,» lausus don Manuel.

Pepa aga, oma konarlikus prantsuse keeles, küsis uuesti: «Alors, viendra-t-il?»

«Naturellement,» vastas don Manuel, «comme vous le désirez.»

«Muchas gracias,» ütles Pepa.

Mida kauem Manuel Pepa soovi üle järele mõtles, seda rohkem nalja valmistas talle mõte kunstnik Albade kõrgilt suguvõsalt ära napsata. Aga nii nagu ta Fran-chot tundis, oli too võimeline tema kutsest mingil ettekäändel ära ütlema; kui ta tõesti tahtis Goyat siia, pidi ta teda kuidagi väga mõjukal kombel kutsuma.

Ta palus Maria Luisat, et see kasutaks puhkeaega San Ildefonsos selleks, et end korraks jälle tema jaoks maalida lasta, ja nimelt Goya poolt; ka tema tahtvat siis Goyalt tellida oma portree María Luisa jaoks. Segada jultunud hertsoginna Alba idüllilist õnne, see oli mõte, mis meelitas doña Maria Luisat. Idee ei olevat sugugi halb, arvas ta. Teatagu Manuel Goyale, et ta siia tuleks; doña María Luisa leiab arvatavasti aega talle portree jaoks poseerida.

Et oma sõnumit tähtsaks muuta, saatis Principe de la Paz erikäskjala Piedrahitasse.

Francisco veetis seal rahulikke, rõõmurikkaid nädalaid.

235

Muidugi sundis hertsogi vaikne suursugune seal-olek teda ja Cayetanat tagasihoidlikkusele. Ent don José ja vana marquésa nägid Cayetanas tõenäoliselt meeldivat hellitatud last, kelle tujusid nad ka siis sõbralikult talusid, kui need kaugele läksid, ning nad lasksid neid mõlemaid kahekesi olla, nii palju kui nad tahtsid.

Kaks või kolm korda nädalas oli hertsogil muusikaõhtu. Marquésa kuulas tähelepanelikult ja imetledes pealt, siiski ilmselt ainult armastusest oma poja vastu. Francisco aga ja Cayetana hindasid mõlemad ainult rahvalikke laule ja tantse, tonadiila'sid ja seguidil-la'sid, ning hertsogi harmooniad olid nende jaoks liiga valitud. Ainuke, kes nendest aru sai, oli doktor Peral.

Don José palus Franciscot ennast maalida. Goya tegi seda, alguses mitte ilma vastumeelsuseta, siis kasvava huviga ja lõpuks õhinaga. Sellest tuli pilt, mis kujutas suursugust, mõnevõrra raskemeelset isandat, ilusate suurte mõtlikkude silmadega, kellest võib väga hästi eeldada huvi ja indu clavicembalo ja nootide vastu.

Goya maalis ka marquésa't, ning sellal, kui ta teda maalis, õppis ta marquésa'i sügavamalt tundma. Too oli tõepoolest suur daam, keda Goya algusest peale temas oli näinud, ühtviisi rõõmsameelne ja armastusväärne, nüüd aga nägi ta vaikset melanhooliat marquésa ilusal, veel mitte vanal näol. Kindlasti mõistis ja andestas ta oma poja naisele ta elulaadi, kuid dofia Maria Anto-nia, kümnenda marqués de Villabranca lesk, pani rõhku väärikusele, ning mõnikord arvas Goya tema sõnades kuulvat mingit, vaevu märgatavat rahutust, et Cayetana kirg võiks ehk olla sügavam ja ohtlikum, kui see on sünnis; vana marquésa sõnad kõlasid talle hoiatusena ja tema portree ei edenenud Goya käes nii kiiresti, nagu viimane seda oli lootnud.

Lõpuks aga oli see valmis ning Goya leidis, et elav, õrn ning selge nägu, delikaatsed sinised paelakesed ja roos, kõik, mis ta oli marquésa'le juurde maalinud, muutsid selle põhiliselt rõõmsaks pildiks.

Marquésa aga seisis selle ees.

«Te olete mulle kurvastava vananemise näkku maalinud,

236

don Francisco,» ütles ta naeratades. «Ma ei teadnud sugugi, et ma seda endaga nii loetavalt kaasas kannan.»

Siis lõpetas ta elavalt: «Ent see on siiski imeväärne pilt ja kui teil on veel aega minuvanuste daamide jaoks, peate te mulle ka teise maalima.»

Cayetana ise oli järjest lapselikult rõõmus. Goya jaoks oli sisustatud väike kõrvalmaja, casino ehk palacete, milles ta üksinda elas. Seal külastas teda Cayetana iga päev. Tavaliselt tuli ta just õhtu eel, siis kui muutus jahedamaks; teda saatis tema dueña Eufemia, kes kõndis musta rõivastatuna ja väärikalt läbi suve, mõnikord võttis Cayetana kaasa neegritüdruku Maria Luzi ja paaži Julio, ja peaaegu alati saatsid teda kaks või kolm tema kassi. Ta oli loomulik, peaaegu lapselik. Tõi teinekord kaasa kitarri ja nõudis, et Francisco laulaks seguidilla sid ja sainete'sid, mida nad koos olid kuulnud.

Mõnikord pidi vana dueña jutustama nõidadest. Cayetana leidis, et Franciscol olevat eeldusi nõiaks ja käis talle peale mõne kuulsa nõia juurde õppima minna. Doña Eufemia vaidles tema sobivuse vastu, kuna tal ei olevat külgekasvanud kõrvu. Teravalt väljaarenenud kõrvanibudega inimesed pidid end nõidumiskatsetest eemale hoidma; olevat esinenud juhtumeid, kus niisugused õpilased on muundumise kestel jäänud toppama ning siis armetult hukkunud.

Kord oli Cayetanat külastanud tema surnud kammerneitsi Brígida. Surnu oli talle ennustanud, et tema suhted härra õuemaalikunstnikuga kestavad kaua ning lõpevad alles pärast mitmeid arusaamatusi ja pärast suurt ' armastust ning paljusid pahandusi.

Andes järele Cayetana tungivatele soovidele, tegi Goya jällegi katset Cayetanat maalida. Ta maalis aegamööda, Cayetana muutus kannatamatuks.

«Ma ei ole Tõtlik Luukas,» ütles Goya raevukalt.

Tõtlikuks Luukaseks kutsuti Luca Giordanot, kes oli palju Teisele Carlosele maalinud, kõrgesti hinnatuna, kõrgesti tasutuna ja kiiresti. Aga vaatamata oma pin-gutustele ei tulnud Goya ka seekord ühegi Cayetana pildiga toime.

237

«See on sellest tingitud,» seletas Cayetana ainult pooleldi naljatoonis, «et sa ei taha kuidagi näha, et kõigi Madriidi daamide seas olen mina ainuke tõeline maja.»

See, et tal Cayetana portree ebaõnnestus, oli ainuke ebameeldivus Piedrahitas. Kõik muu oli täis valgust ja rõõmu.

Sellesse lõbusasse vaikusesse tõi punasukastatud käskjalg Principe de la Paz"\ kirja, mis Goya San Ilde-fonsosse kutsus.

Goya oli uhke ja jahmunud. Muidugi, oma viibimise Segovia mägedes, San Ildefonso suveresidentsis, pühendasid Hispaania kuningad peaasjalikult rahule ja puhkusele, riigiasju aeti loiult, keerukad tseremooniad olid lihtsustatud, majesteedid suhtlesid ainult esimese järgu grande'dega ja ligidaste sõpradega; küllakutse San Ildefonso lossi oli eriline esiletõstmine. Siiski, vaatamata kogu oma rõõmule, valdas Goyat ebamugavus. Need nädalad Piedrahitas olid olnud tema elu kõige kaunimad, ei olnud midagi, mis oleks neid üles kaalunud, ning mida ütleb Cayetana, kui ta tahab lahkuda?

Ta näitas kirja Cayetanale. Cayetana ei olnud oma vaenlasele — kuningannale — seda au osutanud, et Goyale tema pahaendelistest ähvardustest rääkida. Ta ei teinud seda ka nüüd, ta valitses end.

«Te peate oma äraütlemise väga viisakalt ja ettevaatlikult põhjendama, Francho,» lausus ta rahulikult, «Kindlasti usub itaallanna, et ta on väga targa ja suursuguse põhjuse välja mõelnud, millega teil ja minut suve ära rikkuda. Ta läheb viha pärast näost roheliseks, kui ta teie äraütleva kirja kätte saab.»

Geya vaatas talle otsa peaaegu sõgedalt. Talle ei olnud mõttessegi tulnud, et kiri võib-olla ei olegi kirjutatud tema kunsti pärast, vaid sellepärast, et doña María Luisa oma vaenlasele Cayetanale vingerpussi tahtis mängida. Nüüd hakkas ta üsna ähmaselt taipama õiget põhjust, et kutse taga peitub nimelt Pepa.

Vahepeal kiskus Cayetana ükskõikselt mänglevalt oma õrnade teravaotsaliste ning sellest hoolimata lihavate lapsesõrmedega don Manueli kirja puruks, Goya

vaatas pealt tema liigutusi tajumata, kuid siiski nii terava silmaga, et Cayetana liigutuste pilt jäi igavesti tema mällu püsima.

«Mina olen õuemaalija,» ütles ta viivitades, «ning don Manuel viitab kuningannale.»

«Niipalju kui ma näen, ei ole kiri kuningannalt,» vastas hertsoginna Alba. Ja mitte valjult, kuid siiski terava lapsehäälega lõpetas ta:

«Kas te peate kargama, kui Manuel Godoy käsutab?»

Goya oli täis abitut viha. Kas siis Cayetana ei näe, et teda pole ikka veel kuninga esimeseks kunstnikuks nimetatud? Et ta on sõltuv doña Maria Luisa heatahtlikkusest? Teisest küljest aga istus Cayetana igavas Piedrahitas ainult tema pärast, Cayetana on sügavalt haavunud, kui ta läheb.

«Ma võiksin,» vastas Goya jõuetult, «oma ärareisi võib-olla kahe või kolme päeva võrra edasi lükata, võib-olla ka nelja või viie võrra. Ma võin seletada, et mul oli siin veel üks portree lõpetada.»

«See on teist väga lahke, don Francisco,» ütles Cayetana selle julma armastusväärsusega, mida ainult tema oskas oma häälde panna. «Palun öelge majordomo'let millal te tõlda soovite!»

Nüüd aga elustus Goyas tolle öö kogu häda, mil ta Cayetana pärast oli pidanud ootama teadet, et väike Elena on suremas haige.

«Saage ometi aru,» karjatas ta, «ma ei ole grande^ Ma olen kunstnik, tavaline kunstnik, kes on sõltuv doña Maria Luisa tellimustest ja,» lisas ta juurde, Cayetanale täiel pilgul süngelt otsa vaadates, «ka don Manueli tellimustest.»

Cayetana ei vastanud midagi; kuid veel rohkem kui tema sõnad oleksid suutnud seda teha, ärritas Goyat vaevu märgatav, lõpmatult kõrk põlgus Cayetana ilmes.

«Sa ei hooli midagi minu edust,» märatses ta vihaselt. «Sa ei hooli midagi minu kunstist. Ainus, millest sa hoolid, on su oma lõbu.»

Cayetana lahkus kiirustamata, väikeste kindlate, ent siiski hõljuvate sammudega.

Goya jättis marquesa'ga ja don Josega jumalaga.

Ning siis endast jagu saades
külastas ta Cayetanat.
Kuid dueña ütles kuivalt:
«Tema kõrgusel ei ole
aega.» — «Millal võin ma teda
näha?» küsis don Francisco.
«Tema kõrgusel ei ole
aega täna ega homme,»
vastas viisakalt, ükskõikselt
doña Eufemia.

16

Kuueteistkümnendal sajandil oli kaks suurt hispaania rahva esindajat; esimene neist oli rüütel, grande, teine aga picaro, õigusteta näljarott, kes pidevas allilma võitluses kõigi vastu kavaluse, pettuse ja meelekindlusega näguripäevi nägi. Rahvas ja tema kirjanikud austasid ja ülistasid kangelast, rüütlit, kuid nad ei ülistanud vähem ja armastasid rohkem picaro't ja picara't, kavalaid, mitte iial meeltheitvaid, alati rõõmsameelseid, elujõulisi alamate klasside heidikuid. Picaro on rahva silmis niisama tüüpiline Hispaania esindaja nagu grande'gi. Nad täiendasid teineteist, ning suurte kirjanike poolt on säilitatud läbi aastasadade picaro'á Guzmán ja Lazarillo, kelmid ja närukaelad, nende viletsuse, nende mahlaka, moraalist puremata materialistliku suhtumisega ja nende tubli, lõbusa maalähedase mõistusega niisama elavalt kui rüütelkonna esindajad Cid ja don Quijote.

Kaheksateistkümnendal sajandil olid picaro'd ja picara'd muutunud majo'deks ja maja'deks.

Nende tavad ja kombed — majismo — on tolleaegsest Hispaaniast niisama lahutamatud nagu absoluutne kuningavõim ja inkvisitsioon.

Majo'sid oli kõigis suurtes linnades. Kuid majismo peamiseks asukohaks jäi Madriid, Madriidi kindel linnaosa, Manolería. Majo'd olid sepad, lukussepad, kangrud, väikeste võõrastemajade pidajad, lihunikud, või nad elatusid salakauba vedamisest, kandekaubandusest,

240

mängust. Maja'd pidasid kas veinipoode või lappisid rõivaid ja pesu, või olid tänavakaubitsejad, kes pakkusid puuvilja, lilli, igasuguseid elatustarbeid; nemad ja nende tühi-tähi ei puudunud üheltki palverännakult ega üheltki aastalaadalt. Ka ei pidanud nad patuks jõukatelt meestelt raha välja pressida.

Majismo poolehoidjad hoidsid kindlalt kinni neile pärandunud hispaania rõivastest. Majo kandis kitsaid põlvpükse, pannalkingi, lühikest jakki ja laia vööd, tohutu suurt pehmet kaabut; mitte kunagi ei puudunud pikk mantel, capa, mitte kunagi navaja, kokkupandav nuga, mitte kunagi võimas must sigar. Maja kandis madalaid kingi, sügavaiõikelist tikitud miidrit, üle rinna risti värvilist salli; pidude ajal hiilgas ta pitsmantilla ja kõrge kammiga. Väga sageli kandis ta vasakus sukapaelas väikest pistoda.

Valitsusvõimud ei näinud heameelega majo'de pikka mantlit ja tohutut, nägu varjavat pehmet kübarat. Majo'd armastasid pikka mantlit, kuna nad selle alla võisid vaevata peita oma ameti plekke ja mustust, mõnikord aga ka midagi muud, mida nad näidata ei tahtnud, ning nad armastasid oma pehmet kübarat, mis mugavalt varjutas nägu, kui seda meelsasti ei tahetud ära tunda lasta.

«Minu madriidlased,» kurtis Kolmas Carlos, «hiilivad mööda tänavaid, näod kaetud nagu vandeseltslas-tel, ja mitte sugugi nii, nagu tsiviliseeritud monarhi rahuarmastavad alamad.»

Tema esimene minister, riigimees Squillace, kelle ta oli Napolist kaasa toonud, keelas lõpuks mantli ja kübara kandmise. Siis aga hakkasid majo'd mässama, j ja rahvale võõras minister aeti maalt välja. Üks targem järeltulija tegi korralduse, et timukas kannaks ebasoovitavat kübarat oma ametikohuste täitmisel; see avaldas mõju, nii et paljudki kübarast loobusid.

Nii nagu majo'del ja maja'del oli oma rõivastus, nii olid neil ka omad kombed, oma filosoofia, oma keel. Majo austas vana-hispaania traditsioone ja kaitses fanaatiliselt absolutismi ja preesterkonda, kuid ta vihkas muutuvaid seadusi ning korraldusi ega täitnud neid. Ta pidas salakaubavedu oma eesõiguseks, ja talle

241

oli auasjaks suitsetada ainult salakaubana sisse veetud tubakat. Majo'd pidasid lugu väärikusest ja olid sõnaahtrad. Aga kui nad rääkisid, siis kasutasid nad pnldi-rikkaid, kõlavaid väljendusi ning nende suuresuuline jutt ja värvikas praalimine oli luule allikaks ning kuulus kaugel üle piiride.

Majo oli uhke. Mitte keegi ei tohtinud teda kõrvale lükata ega talle isegi viltu otsa vaadata. Keskklassi keigariga — petit-maître"ga, petimetre'ga — elas ta alatises vaenus. Mõne kodanlasepojukese valitud ülikonda rikkuda või mõne petimetra hoolega saetud soengut segi ajada oli majo de ja maja'de peamisi lõbusid. Politsei hoidus majo teelt kõrvale. Ka teised hoidusid tema teelt, sest ta oli tülinorija ning laskis kiiresti käiku kõvad sõnad või nii hoobid kui ka noa.

Võitluses valgustusideede ja mõistuse vastu, prantsusliku olemuse vastu, revolutsiooni vastu ning kõige selle vastu, mis sellega oli seoses, oli majo monarhia ja kiriku parim liitlane. Majo armastas toredusest hiilgavaid kuningalosse, grande’de värvirikkaid ratsasõite„ kiriku hiilgavaid protsessioone, ta armastas härgasid, lippe, hobuseid ja mõõku, ja tema metsik rahvuslik uhkus vaatas umbusklikult ja täis viha vaimuinimesele, vabameelsele, afrancesado'le, kes kõike seda tahtis minema pühkida. Asjatult lubasid edumeelsed kirjanikud ja riigimehed majo'ïe paremaid eluasemeid ning rikkalikumalt leiba ja liha. Ta loobus sellest, kui talle ainult jäeti tema suured mängud ja pidustused.

Sest majo’d ja maja'd moodustasidki suurte pidustuste kirju ja fanaatilise pealtvaatajaskonna. Nad tunglesid teatri patio's, nad moodustasid chorizo’de ja pola-co’de tuumiku, nad mürgeldasid, kui keelati ära auto sacraméntale'd — rahvapärased pühad mängud, milles Kristus ristilt alla tulles kibuvitsakrooni ja nimmevöö majo’de rüü vastu vahetab, et teiste kannatusmängude osatäitjatega seguidillas tantsida. Majo'd olid autodafé'de innustunud poolehoidjad — apasionados, ja niisama entusiastlikud härjavõitluse poolehoidjad — aficionados, kes sattusid marru, kui mõni toreadoor, mõni härg või mõni ketser halvasti suri. Nad panid, rõhku heale hoiakule.

242

Armastuseküsimustes oli majo tuline, suuremeelne, avara südamega. Ta tõi oma kallimale kirjuid kingitusi, peksis teda, kui maja teda vähimalgi määral ärritas, ning nõudis oma kingitused tagasi, kui tema maja või majo tema maha jättis. Maja ei tundnud mingisuguseid südametunnistuse piinu mõnd armunud petimetre't viimseni paljaks koorida; ka abielus maja pidas endal meelsasti mõnda jõukat cortejo't või isegi kaht. Hispaania mehed kiitsid maja neid omadusi, mida nemad naiste juures kõige rohkem hindasid; ta olevat juurde-pääsematult uhke tänaval, ingellik kirikus, kuratlik voodis. Ka välismaalased olid sellega ühel nõul, et ükski naine maailmas ei suuda tõotada ja anda nii palju lõbu, himu ja rahuldust kui tõeline maja. Louis

Kuueteistkümnenda saadik Jean-Francois de Bourgoing pühendas oma kuulsas raamatus Hispaaniast väga palju sõnu maja'de häbituse ja ohjeldamatuse hukkamõistmiseks ja veel rohkem nendest õhkuva võlu ja lõbu kiitmiseks.

Majo tundis ennast hispaanialikkuse — españolismo — parima esindajana, selles suhtes ei jäänud ta ühestki grande'st maha. Ning nõnda mõtles temast kogu Hispaania. Igas õiges hispaanlases pidi olema majis-mo't. Majo ja maja olid sainete'de ja tonadilla'de armastatumad tegelased, kirjanike ja kunstnike armastatuim käsitlusaine.

Ja õukonna daamid, härrad,
vaatamata sellele, et
nad ei tohtind selga panna
majo ega maja riideid,
kandsid siiski meelsasti neid
kirjuid rõivaid. Oma kõne
sisse põimisid nad suuri
sõnu, mida armastasid
majo’d ja niisama maja'd.
Paljud grande'd, paljud rikkad
linnakodanikud tihti
matkisid nii majo't kui ka
maja't. Jah, ja nende hulgas
oli neid, kes seda olid.
243

17

San Ildefonsos võeti Goya vastu suurte viisakusaval-dustega. Teda ei majutatud posada'sse, vaid lossi. Tema jaoks olid valmis pandud raamatud, maiustused, vein, kõik ilmselt tema maitset tundes valitud. Üks puna-sukastatud teener anti alaliselt tema käsutusse. Goya ruumid koosnesid kolmest toast, millest üht võis ateljeena sisustada.

Manuel laskis teda kutsuda õhtul kella kuueks ratsu-tamisrajale, see oli ebatavaline kohtamispaik õhtutunnil. Kas tahtis don Manuel või doña María Luisa ise end järjekordselt hobuse seljas portreteerida lasta?

Ratsutamisrajal leidis Goya eest Manueli ja Pepa. Pepa tervitas teda särades.

«See oli don Manueli suurepärane idee, teid siia kutsuda,» lausus ta. «Me veetsime siin suurepäraseid nädalaid selles jumalikus mägede piirkonnas. Ma loodan, Francisco, et ka teie olete oma aega hästi veetnud.»

Manuel seisis seal kõrval ratsutamisülikonnas, sirge, endaga rahulolev, peremehelik.

Cayetanal oli niisiis õigus. Goyale oli mängitud häbematu, rumal vemp. Mida need mõlemad talle sellega olid teinud, et nad tema eluõnne purustasid, seda nad tõenäoliselt ise ei teadnudki. Võib-olla aga olid nad seda just sellepärast teinudki. Naeruväärt javihaleajav oli see, et selle näraka ja kõrvalevisatud hoora Pepa tuju pärast tema, Goya imeväärne suvi purunes.

«Ma kavatsen, Francho,» ütles Príncipe de la Paz rahulolevalt, «teid suurel määral rakkesse panna. Kõigepealt tahaksin ma meelsasti, et teie mulle señora Tudód maaliksite hobuse seljas. Kas ei leia ka teie, et ratsa-kleit talle suurepäraselt sobib?»

Ta kummardas kergelt Pepa ees. Juba jooksis ratsa-poiss, et väljastatud hobune välja tuua. Kõige meelsamini oleks Goya õige majo kombel Pepale vägeva kõrvakiilu andnud. Ent ta ei olnud enam mingi majo, ta oli rikutud edust ja elust õukonnas. Ta ütles iseendale, et kui ta juba kord siia on tulnud, ei tohi ta oma vihaga kõike ära rikkuda. Kuid maalida hobuse seljas Pepat, seda jamona't, seda ta loomulikult

ei mõtlegi teha. «Kotkas kuulub sinitaevasse, emis sõnnikuhunnikusse.» Missugune määratu jultumus selle ülespuhutud inimese poolt, ronida hobuse selga ja tahta, et teda maalitaks! Nagu mõnda grande'V. Ja pealegi veel peaks seda tegema tema, Goya!

«Kahjuks ületab niisugune ülesanne minu võimed, don Manuel,» ütles ta viisakalt. «Ma ei ole kahjuks iluduse maalija. Kui ma peaksin maalima señora Tudód hobuse seljas, siis, ma kardan, jääb mu pilt tegelikkusest, nii nagu teie teda näete, don Manuel, kaugele maha.»

Pepa valge rahulik nägu tõmbus vähe viltu. «Ma oleksin pidanud mõtlema, et sa mul selle lõbu rikud, Francho,» ütles ta. «Kõik lõbud tahad sa mul ära rikkuda.» Tema lai, madal otsaesine tõmbus kipra.

«Palun, don Manuel,» ütles ta, «andke see ülesanne Maellale või Carnicerole.»

Manuel sai aru, et see ettevõte tundus Goyale hädaohtlikuna. Hinge põhjas oli ta ka ise rõõmus, et ta sel kombel sellest ohtlikust asjast välja rabeles.

«Andke meile võimalus seda asja kaks korda läbi kaaluda, señora,» lausus ta rahustavalt. «Kui juba Goya kardab, et ta ei tule toime teie maalimisega hobuse seljas, kuidas peaks siis mõni Maella või Carnicero sellega toime tulema?»

Pico de Peñalaralt puhus õrn meeldiv tuuleke, kuid mõnusalt värskes õhus lasus halb meeleolu.

«Nüüd võin ma küll vist lahkuda,» ütles Francisco.

«Rumalus, Francho,» vastas Manuel. «Ma olen enese tänaseks õhtuks vabaks teinud, Pepa võtab mõistuse pähe, teie jääte meie juurde loomulikult õhtusöögile.»

Söögilauas istus Pepa rahulikult, vaikselt ja ilusana. Goyal oli himu temaga magada; see oleks kättemaks Cayetana de Albale, Manuelile ja Pepale endale. Kuid ta ei tahtnud Pepale näidata, et see teda ka praegu, samuti nagu ennegi, enda poole tõmbas. Ka tema jäi ühesilbiliseks.

Seevastu oli Manuel ebatavaliselt reibas.

«Ma tean,» tuli tal mõttesse, «kuidas te meile Pepat maalima peaksite — kitarriga.»

245

See mõte tundus Franciscole üsna vastuvõetavana. Kotkas sinitaevas, emis sõnnikuhunnikus, lollakalt unistava näoga Pepa aga kitarriga.

Ta asus lõbuga töö kallale. Pepa oli kuulekas modell. Ta istus laisalt, ihaldustäratavalt, ja vaatas Goyale oma häbitute silmadega otse näkku. Goya ihaldas teda väga. Ta teadis, et Pepa oleks teda alguses pilganud, kuid ainult selleks, et siis seda alistuvam olla. Kuid tema hing oli täidetud Cayetanast. «Nüüd just mitte,» mõtles ta. Siiski maalis ta portreesse kogu oma iha. Ta töötas kiiresti; kui just eriti vaja oli, võis ta ka Tõtliku Luukasega võistelda. Kolme seansiga oli «Kitarriga daam» lõpetatud.

«Sellega oled sa hästi toime tulrrud, Francho,» lausus Pepa rahuldatult.

Manuel oli vaimustatud.

Doha Maria Luisa käsutas Francisco enda juurde. Niisiis oli ta tõepoolest olnud komplotis kaastegev. Kibestus südames, läks Goya tema juurde.

Kuninganna tervitas teda sõbralikult ja Goya muutus jälle mõistlikuks. Tal polnud mingit põhjust olla kuningannale pahane. Maria Luisa polnud tahtnud rikkuda tema suve ja rõõmu, vaid üksnes oma vaenlase, hertsoginna Alba suve, ja see oli arusaadav, sest Caye-tana oli oma käitumisega kuningannat ikka ja jälle ärritanud. Oma sügavaimas südamesopis tundis Francisco isegi teatud rahuldust, et kuninganna ja hertsoginna Alba tema pärast tülitsesid. Sellest peab ta oma Martinile Saragossasse kirjutama.

Maria Luisal oli tõesti hea meel, et Goya seal viibis. Ta hindas Goya vaimukat, sõltumatut ja samaaegselt tagasihoidlikku otsustust ning ta ise sai hästi aru Goya kunstist. Ka tundis ta heameelt, et Goya oli nüüd siin ja mitte Piedrahitas. Mitte sellepärast, et ta oleks hertsoginna Albat paksu, vananeva Francisco pärast kadestanud; tema ise tahtis oma voodi jaoks tugevaid noori mehi, kes pole liiga intelligentsed ja kes oma mundrit elegantselt kanda oskavad. Kuid too daam oli olnud liiga jultunud, talle tuli aeg-ajalt nina peale anda. Sellepärast maaliski Francisco nüüd teda, Maria Luisa de Borboni ja mitte Cayetana de Albat.

246

Mõte hertsoginna Albale andis talle hea idee. Ta tegi Goyale ettepaneku maalida teda maja'na.

Goya oli ebameeldivalt üllatatud. Esiteks nõuti, et ta peab maalima Pepat hobuse seljas, nüüd kuningannat maja'na. Ta möönis endamisi, et kuningannas oli mõndagi ma/a'likku, mis avaldus selles, kuidas ta õukonna kombeid ignoreeris ja kuulujuttudele mingit tähelepanu ei osutanud, kuid esmajärjekorras just tema taltsutamatus elujanus. Kuid maja'de rüü oli grande'\e äärmisel juhtumil lubatud ainult maskipeol; kui doñaMaria Luisa end niimoodi peaks portreteerida laskma, siis on see vähemalt võõrastav, kui mitte rohkem. Ja kindlasti on Goyal sellepärast uusi arusaamatusi Cayetanaga.

Goya püüdis Maria Luisat ettevaatlikult veenda, et ta sellest mõttest loobuks. Kuninganna jäi kindlaks. Ta tegi ainult ühe möönduse: rüü ärgu olgu kirju, vaid must. Üldiselt oli ta aga nagu ikka hea modell, kes Goyat rohkem abistas kui pidurdas. Ikka ja jälle ütles ta Goyale:

«Maalige mind nii, nagu ma olen. Ärge mind idealiseerige. Ma tahan olla niisugune, nagu ma olen.»

Ent sellegipoolest ei edenenud töö portree kallal eriti hästi. Mitte ainult sellepärast, et ta Goyalt ja too ka iseendalt palju nõudis. Kuninganna oli närviline, tõenäoliselt armukade ja pahane Manueli peale, kelle armusuhted tolle teatud isikuga ikka veel kestsid, ja ta ütles sageli poseerimisest ära.

Siis kui Goya ei töötanud, lonkis ta ringi lossis ja parkides, igavust tundev ja kergesti ärrituv. Ta seisis Maella ja Bayeu freskode ees, alumine huul ette lükatud, pilkavalt, kriitiliselt. Ta seisis mütoloogiliste kujudega purskkaevude ees, nägi vett tõusmas ja langemas ja mängimas, ja läbi nende, üle nende nägi ta hiiglaslikku helkivat valget paleed, Hispaania Versailles'd, lõpmatu suure vaevaga nii kõrgele üles ehitatud lossi õhus. Paremini kui teised oli ta võimeline tunnetama seda tahtlikult loodud vastuolu, mis valitses kogu ehituse ja aedade prantsusepärase peenutsemise ning hispaanialiku looduse metsikuse vahel. Ja paremini kui keegi teine mõistis tema Viiendat Philippi, kes oli ehitanud selle palee ääretu aja-, raha- ja vaevakuluga ning,

247

oma tujust tüdinuna, lausunud siis, kui veeimed esmakordselt mänglema olid hakanud: «Maksnud olen ma nende purskkaevude eest viis miljonit, meelt lahutasid nad mul viis minutit.»

Goya ei talunud õukonna daamide ja härrade seltskonda ning ka Manueli ja Pepa seltskond tüütas teda. Aga kui ta oli üksinda keset jäika, heledat, mõistusepärast, vastikut prantsuslikku hiilgust, siis, nii väga kui ta ka ei püüdnud neid eemale tõrjuda, vallutasid teda mõtted Cayetanast. Vastu kogu oma tervet mõistust oletas ta, et Cayetana kirjutab talle, kutsub teda tagasi. Pole mõeldav, et nüüd nende vahel kõik lõpetatud peaks olema; Cayetana oli seotud temaga, tema Caye-tanaga.

Ta igatses San Ildefonsost ära; ta arvas, et ta leiaks oma Madriidi ateljees rohkem rahu. Kuid töö portree kallal venis pikale. Maria Luisa, niisama närviline kui Goya, loobus ikka sagedamini kokkulepitud seanssidest.

Siis leidis aset sündmus, mis töö lõpetamise veel mitmeks nädalaks edasi lükkas.

Nimelt oli Parmas surnud üks kuninganna väike sugulane, ja kuna kuninganna pani suurt rõhku sellele, et toonitada suurhertsogliku perekonna, millest tema võrsus, au ja hiilgust, kuulutati peale tavaliste tseremoni-aalsusenõuete väikese printsi surma puhul välja ka õukonna lein, ja see tähendas, et portreeseansid jällegi katkestati. Goya esitas avalduse ja palus luba Madriidi tagasipöördumiseks; portree olevat niisama hästi kui valmis, mis veel puudub, seda võivat ta ka Madriidis täiendada. Ta sai napi vastuse, tema majesteet soovivat, et ta lõpetaks portree siin. Talle võidakse anda nõusolek uueks seansiks umbes kümne päeva pärast, ja ta peaks laskma endale Madriidist mustad rõivad järele saata.

Kuna Madriidis oli unustatud talle musti sukki kaasa saata, siis ilmus ta, kui ta lõpuks ükskord jälle maalima oli käsutatud, hallides sukkades. Marqués de la Vega Inclän laskis talle selgitada, et ta ei võivat niimoodi majesteedi palge ette ilmuda. Goya läks vihaselt tagasi oma ruumidesse, tõmbas jalga valged sukad, maalis tušiga paremale sukale mehe, kellel oli kahtlane

248

sarnasus õuemarssaliga, vasakule sukale teise mehe näo, marques'ile temperamendi poolest väga sugulasliku kammerhärra oma. Ülbelt ja raevukalt ei lasknud ta end seekord kinni pidada ning tungis Maria Luisa juurde. Ta kohtas kuningannat kuninga seltskonnas. Too ei saanud aru ja küsis, mõnevõrra rahulolematuna:

«Mis imelikud ja sündmatud mehikesed need seal teie sukkadel on?»

Goya, sünge ilme näol, vastas:

«Lein, majesteet, lein.»

Maria Luisa naeris rõkkavalt.

Goya töötas veel ühe nädala. Siis oli portree valmis. Ta astus tagasi. «Kuninganna doña Maria Luisa ma-/Vna mustas,» tutvustas ta oma kuningannat kuningannale lihas ja veres.

Seal ta seisab, loomulikus ja samaaegselt esinduslikus poosis, maja ja kuninganna. Silmad vaatavad üle ta röövlinnunina arukalt ja himukalt, huuled on tugeva lõua kohal teemanthammaste pärast tugevasti kinni. Kogu mingitud nägu on täis enesekindlust, himu ja vägivalda. Mantilla, mis parukalt alla langeb, on risti rinnal, nooruslikult ja sügavalt paljastatuna meelitab kaelaväljaloige, käed on lihavad ja hästi vormitud, vasak sõrmustatud käsi langeb lõdvalt alla, parem hoiab rinnal väikest suletud lehvikut, meelitava ja äraootava žestiga.

Goya oli näinud vaeva, et mitte maalida liiga palju ja ka mitte liiga vähe. Tema doria Maria Luisa oli inetu, ent ta oli selle inetuse muutnud elavaks, virvendavaks, peaaegu külgetõmbavaks. Ta oli Maria Lui-sale pannud juustesse sinakalt-punase lehvi ja selle lehvi värv muutis pitside uhke musta säravaks. Ta oli kuningannale pannud jalga kuldsed kingad, mis rohkest mustast hiilgavalt esile kerkisid ja kogu pilti toonitanud liha tuhmi helgiga.

Kuninganna ei leidnud midagi, mille kohta ta oleks võinud laitust avaldada. Meelitusrohketes sõnades avaldas ta Goyale oma rahulolu ja tegi talle ettepaneku valmistada ise siin, San Ildefonsos, kaks koopiat.

Lugupidavalt, aga otsustavalt lükkas Goya selle ettepaneku tagasi. Kui ta on nii palju tõsist püüdlikkust

249

ühe töö sisse pannud, siis ei suutvat ta ise seda kopeerida. Siiski võivat ta lasta oma kaastöölisel don Agustín Estevel, kelle osavust ja usaldatavust doña María Luisa tunneb, soovitud koopiad valmis teha.

Lõpuks võis ta Madriidi sõita.

Kuid siin ei käinud ta käsi paremini kui San Ildefonsos. Ta kordas endale sada korda, et kõige targem, mis ta teha võiks, oleks kirjutada Cayetanale või lihtsalt uuesti Piedrahitasse sõita, kuid ta ei suutnud oma uhkusest jagu saada.

Needis ennast, et ta oli
selline just, nagu oli.
Cayetanasse miks pidi
hulluma sel kombel tema?
Ainult ohvri ohvri järel
nõudis talt see neetud lugu.
Kõrget hinda maksab Alba.
Goya aga suunas kogu
raevu Cayetana vastu.
Deemonid, need halvad vaimud,
kelle pilgud igast nurgast
teda luuravad, et tema
peale tormata, kõik ühte
sulasid ta silmis, kokku
üheks Cayetanaks.

18

Hilissuvel pöördusid Albad Madriidi tagasi. Cayetana jäi nähtamatuks ega saatnud mingit sõnumit. Mitmel korral kohtas Francisco mõnda Albade maja tõldadest. Ta sundis end sinnapoole mitte vaatama. Vaatas siiski. Kahel korral oli seal hertsog, kahel korral keegi tundmatu, ühel korral vana marquesa.

Talle toodi kutsekaart, milles õuemaalikunstnikku de Goya y Lucientest ja señora doña Josefat paluti osa võtta ühest hertsogi muusikaõhtust; esitamisele pidi tulema señor don José Haydni ooper «Maailm kuul». Ühe tunni vältel oli Francisco kindlalt otsustanud ära

250

ütelda, järgmise tunni vältel niisama kindlalt otsustanud minna. Josefa pidas seda endastmõistetavaks, et kutse tuleb vastu võtta.

Jälle, samuti nagu tolgi õhtul, kui algas Goya õnnetult segane vahekord Cayetanaga, ei ilmunud ka nüüd hertsoginna Alba esialgu nähtavale. Kõigepealt pidi Francisco kuulama senor Haydni kogu ooperit. Seal ta siis istus Josefa kõrval, puretud kannatamatusest, kartusest ja lootusest, piinatud mälestustest Piedrahita tundidest, kus ta hertsogi selletaolistel muusikaõhtutel Cayetana kõrval oli istunud.

Sealjuures oli ooper kerge ja väga meeldiv. See kujutas, kuidas kirest astronoomia vastu vaevatud rikas härra, Bonafede, kahe kauni tütre isa, petturliku šarlatani Eccletico poolt uskuma pannakse, et ta elavat kuu peal; tema elamused sellel planeedil põhjustavad, et ta oma tütred paneb paari kosilasega, kellele ta neid maa peal iialgi ei oleks andnud. Itaaliakeelne tekst oli hertsogi enda poolt omal ajal hispaania keelde tõlgitud nüüd kadunud abate abiga, lavastus oli hea, muusika mitte nii keerukalt kõrgustesse ulatuv, nagu Goya oli kartnud, teistsuguses olukorras oleks meeldiv etendus talle rõõmu valmistanud. Nüüd aga vandus ja torises ta endamisi.

Lõpuks oli ooper läbi, majordomo palus peasaali.

Nagu tolgi korral võttis Cayetana oma külalisi vastu vana-hispaania kombe kohaselt poodiumil. Sedapuhku oli kõrge baldahhiin, mille all ta istus, kaunistatud neitsi Maria värvitud puukujuga, mille oli loonud Juan Martinez Montanes. Ristipandud kätega, pea häbelikult langetatud, seisis neitsi meeldiva, vaevalt märgatava väikese uhke hispaanialiku naeratusega poolkuu-pingike-sel, mida kandsid veetlevad inglipead. Vaatepilt, mida pakkus hertsoginna Alba, nii nagu ta veetlevalt selle veetleva kuju all istus, oli kuidagi paheline ja rõhuv. Ta oli sedapuhku mingitud ja puuderdatud, tal oli seljas suurepärane kostüüm vana Versailles' lõike järgi, väga peenelt pihalt langes alla lai seelik. Tehtud nukulikkusega ja peaaegu naeruväärselt kõrgina istus ta seal. Valge nägu, tardunult naeratav, samal ajal kui metalsed silmad kõrgete kulmude all rabavalt-elavalt

251

mõjusid, näis kahekordselt patusena veetleva ja jultunud ühenduse tõttu neitsi Maria näoga, kes naeratades ja karske naudinguga kuulab ettekuulutust. Francisco, vapustatud vihast ja hurmast, tundis eneses metsikut tungi Cayetanale midagi öelda, midagi, mis ainult neid mõlemaid riivaks, midagi ääretult armunut või ääretult rõvedat. Cayetana aga ei andnud talle mingit võimalust temaga üksinda kõnelemiseks; pigemini kohtles ta Goyat suure, distantseeriva viisakusega.

Ja üldse ei toonud see õhtu Goyale muud midagi kui ainult tuska. Iseendastmõistetavalt oli seal ka Carnicero, ametivend, vusserdaja. Ta oli visandanud dekoratsioonid «Maailm kuul» jaoks; Goyal valutasid ikka veel silmad läägelt magusast plätserdusest. Hertsog ja vana marquesa ärritasid teda just oma sõbralikkusega. Don José, ehkki ta leidis meister Carnicero kulissid olevat väga meeldivad, avaldas kahetsust, et mitte tema, Goya, ei olnud dekoratsioone visandanud; ent ta olevat ju viimasel ajal nii raskesti kättesaadav, nagu talle Cayetana olevat rääkinud. Ka vana marquesa leidis väga kahetsusväärse olevat, et Goyal enam sugugi aega ei ole Villabrancade maja külastada ja temast teist portreed maalida. Tema sõnadest tabas Goya kerget irooniat; kindlasti aimas marquesa, mis oli tema ja Cayetana vahel juhtunud.

Täiesti talumatu oli doktor Peral. Vastiku asjatundlikkusega seletas ta pikalt ja laialt don José Haydni muusikast. Hertsogi muidu nii kinnine nägu hiilgas, kui arst suure entusiasmiga ja paljusid tehnilisi eriala-väljendeid kasutades üksikasjaliselt selgitas, kui idee-rikkalt ja tabavalt Haydn iga kord instrumentatsiooni vahetab, kui Bonafede pikksilma kaudu vaatab, et oma tähelepanekuid kuu-maailmast kuulutada, voi mis-suguse realismiga tema muusika lendamist edasi annab. Kuid veel rohkem kui tolle õpetatud kiidukuke ülitark sõnademulin ärritasid teda need usalduslikud sõnad, mida ta ei kuulnud, kuid mida ta nägi Cayetanat ja arsti omavahel vahetavat, ja Cayetana naer doktori teravmeelsuse üle, mida kindlasti ainult Cayetana ja arst mõistsid. Kogu see viis, kuidas see «habemeajaja» Cayetanaga kõneles, oli kuidagi ärritavalt peremehelik.

252

Goya oli kõik need päevad piina ja lõbuga seda õhtut oodanud. Nüüd oli ta kibestunult rahul, kui ta võis jumalaga jätta ja Cayetana hingeõhu piirkonnast lah-kuda. Kojusõidul avaldas Josefa arvamust, et õhtu olevat eriti hästi õnnestunud. Don José olevat tõepoolest väljapaistev muusikamees ja ooper väga kena.

Päeval pärast seda alustas Francisco väikest tahvel-pilti: neitsi Maria poolkuuga ja Cayetana selle all. Ta oli end ülimalt täiustanud kunstis maalida nägusid anonüümselt ja sellele vaatamata äratuntavalt. Valgeks mingitud daam oma baldahhiini all oli kuidagi riivatu, õelalt mõnitav, blasfeemiline. Goya maalis salaja, siis kui Agustini

seal ei olnud, ja peitis tema eest oma väikest maali. Ta maalis seda hoo ja kiirusega. Ükskord unustas ta tahvli ära panna. Kui ta tagasi tuli, leidis ta Agustini selle ees.

«See on suurepärane,» ütles Agustín, «see on tõdede tõde.»

«Juba see, et sina seda näinud oled, on liiga palju,» vastas Francisco ja koristas pildi ära igaveseks.

Möödus jällegi nädal, ilma et ta Cayetanast oleks midagi kuulnud. Nüüd mõistis Goya, et ta ei kuule temast midagi ka kolme kuu pärast, ja mitte midagi ka aasta pärast, ja palavamalt kui ta iial midagi oli kahetsenud, kahetses ta, et ta oli Piedrahitast ja Cayetana juurest ära jooksnud.

Seal aga ilmus tema ateljeesse dueña Eufemia ja küsis temalt maailma kõige loomulikumal toonil, kas don Franciscol oleks aega ja tahet homme õhtul doña Cayetanaga Cruzi minna, seal etendatavat Cornelia «Petetud petturit» ja doña Cayetana lootvat palju seguidilía'áest.

Nad läksid teatrisse, nad käitusid, nagu oleksid nad alles eile lahkunud, nad ei küsinud teineteiselt midagi, nad ei kõnelnud sõnagi sellest, mis oli juhtunud Pied-rahitas. Näis, nagu poleks midagi juhtunud. Järgnevatel nädalatel nägid nad teineteist sageli, nad elasid teineteisega, nad armastasid teineteist nagu enne tüli Piedrahitas.

Tavaliselt, kui Cayetana teda külastada kavatses, teatas ta seda ette; siis hoolitses Goya selle eest, et oli

üksi. Kord, kui ta etteteatamatult tuli, kopeeris Agustín parajasti maali «Kuninganna maja'na mustas».

Cayetana vaatas oma vaenlase portreed. See seisis seal rahulikuna, esinduslikuna. Francho ei olnud tema inetust pehmendanud, seda tuli tema kasuks möönda, ent ta oli näinud vaeva, et seda vähest, mis Maria Luisal oli — käte ja kaelaväljalõike liha — edukalt esile tõsta. Ning ta oli andnud talle kuju. Nii nagu kuninganna seal lõuendil seisis, oli ta vaatamata oma suurele sarnasusele maja ning ometi ka suur daam ja mitte mingil kombel naeruväärne. Cayetana tundis jällegi toda väikest külmavärinat, mida ta oli tundnud siis, kui kuninganna teda hoiatas.

«Miks maalisid sa teda nii?» küsis ta tigedalt ja otsekoheselt, Agustini juuresolekust hoolimata.

«See on hea pilt,» vastas raevukalt ja asjalikult Francisco.

«Ma ei saa sinust aru,» väitis Cayetana, «see naine purustas madalal ja alatul kombel meie suve, sinu ja minu rõõmu. Me mõlemad oleme saanud tunda, kes ta on: Itaalia õmblusmamsel. Ja sina maalid teda kui kuningannat, hispaanialikuna pealaest jalatallani. »

«Kui ma teda niimoodi maalin, siis on ta ka niisugune,» vastas Francisco rahulikult, kuid niisuguse ülbusega, mis ei jäänud maha hertsoginna Alba omast.

Agustín tundis rõõmu oma sõbra üle.

Sellest ajast peale pani Cayetana rõhku sellele, et ärritada kuningannat veel kibedamini kui seni. Ta oli kuidagi teada saanud, et María Luisa oli endale Pariisist ühe eriti julge kleidi tellinud. Ta hankis endale sama modelli ning päeval pärast vastuvõttu, mil Maria Luisa oli seda kleiti kandnud, ilmusid jalutussõidule Pradol Albade maja kaks tolda Cayetana kammerneitsitega, kes olid rõivastatud täpselt samuti nagu eelmisel päeval kuninganna. Selle üle naerdi. María Luisa vihastas, kuid kaugeltki mitte sel määral, nagu Cayetana oli lootnud. Vana marquesa leidis nalja mitte eriti õnnestunud olevat; veel vähem õnnestunuks pidas seda Francisco.

Ent ta laitus sulas naise

pilgu ees, ta hinguse ja

lapselikult daamiliku
oleku ees. Tugevamalt
tundis õnne, kui ta enne
iial tundnud. Ühtlasi ka
ähvardavat ohtu, mida
lahutada sellest õnnest
võimalik ei olnud ja mis
aina kasvas.

19

Umbes sel ajal puhkes Madriidis katk, mingi kaela-haigus, mis peamiselt lapsi enda küüsi haaras. Alguses oli see midagi mandlitepõletiku taolist. Laste kaela-näärmed olid paistetanud, varsti suutsid nad ainult valudega neelata ja kugistada. Hiljem muutus pulss harvaks, südamelöögid vaiksemaks, ninast purskas värvitu, halvasti lehkav vedelik. Nakatatud lapsed kannatasid suureneva hingelduse all, olid lämbumise ohus. Paljud surid.

Goya kolmest lapsest haigestus Mariano, seejärel kõige noorem, väike Elena.

Francisco, ehkki ta ainult segas, ei suutnud end lahti kiskuda kannatava, hingeldava Elena voodi juurest. Kasvava hirmuga nägi ta, kuidas lapse häda suurenes. Ta oli esimesest silmapilgust alates teadnud, et see deemoneid väljakutsuv kiri, millega ta oli ostnud esimese öö Cayetana Albaga, end kätte maksab.

Perekonnaarst doktor Gallard kirjutas ette sooje jooke ja mähiseid, hiljem, siis kui palavik tõusis, külmi vanne. Ta tsiteeris Hippokratest. Tegi näo, nagu oleks asjas kindel, kuid tõenäoliselt kobas pimeduses.

Goya otsis abi religioossetest vahenditest. Paberiribad, mis olid pühendatud «Pühale Neitsile — tervendajale» ja mis kandsid pealkirja: «Salus infirmorum»,. haigete päästja, rulliti kokku väikesteks pallikesteks ja anti need lastele klaasi veega juua. See oli halb enne, et Elena neid neelata ei suutnud. Suure raha eest laenas Francisco teki, millesse olid õmmeldud Elena kaitsepühaku rõivaste tükid, kloostrist, kus seda hoiti, et haiget selle teki sisse mähkida.

255

Talle meenus, mis ta siis kõik oli ette võtnud, kui Josefa selle lapsega rase oli. Kuidas ta oli püha Raimundus Nonnatuse ja püha Vicente Ferreri majja toonud ja abimehi tungivalt palunud, et nad teeksid rasedale sünnitusetunnid lühikeseks ja kergeks. Ja kuidas siis rõõmsalt San Isidro juures palverännakul käidi, et teda ja teisi pühakuid tänada, kuna kõik oli hästi möödunud. Kõik oleks ka edasi hästi läinud, kui ta ise poleks jumalavallatult last tumedatele võimudele ohverdanud.

Ta jooksis välja Atocha eeslinna ja süüdistas end virgen de Atocha ees. Oma himu pärast oli ta reetnud lapse. Ta kahetses ja anus püha neitsit, et see tema kahetsuse vastu võtaks ja teda abistaks. Ta pihtis ühele tundmatule matsliku ja nürimeelse välimusega preestrile. Ta lootis, et see ei saa aru sellest, mis tal oli tunnistada, ent see näis sellest aru saavat. Preester oli leebe. Ta pani Goyale peale paastupäevi, palju meie-isasid ja keelas tal edasise abielurikkumise selle naisega. Goya tõotas, et ta ei rüveta enam oma silmi nõia ja hoora Cayetana peale vaatamisega.

Ta teadis, et see kõik oli hullumeelsus. Ta sundis end oma metsikuid tundeid mõistusega taltsutama. Kui mõistusel lastakse magada, siis tormavad kallale une-näod, hirmsad unenäod, nahkhiiretiivulised, kassinäoli-sed koletised unenägudest. Ta pidi oma hullumeelsuse endasse sulgema, seda taltsutama, kapseldama, ta ei tohtinud lasta sellel välja pursata ega häält teha. Ja ta vaikis. Vaikis Agustíni ees, Migueli ees,

Josefa ees. Aga ta kirjutas oma sõbrale Martin Zapaterile. Kirjutas talle, kuidas ta tookord oma iha pärast oli selle neetud patuse ettekäände välja mõelnud ja kuidas nüüd kuradid on tema vale tõeks muutnud, ja kuidas ta olevat süüdi oma armsa lapse surmaohtlikus haigestumises, ning kuidas ta teadvat, et sellel kõigel pole midagi ühist mõistusega, ning selles pole midagi tõelikku, ning kuidas see kõigele vaatamata siiski tema tõde olevat. Ning ta varustas kirja kolme ristiga ja palus sõpra mitte kokkuhoidlik olla ja virgen del Pila-rile palju jämedaid küünlaid annetada, et see teda ja tema lapsi haigusest tervendaks.

256

Hertsoginna Alba kuulis Francisco laste haigestumisest. Goya ei olnud talle iial midagi rääkinud ettekäändest, mida ta tol korral oli kasutanud, kuid ta aimas segadust Goya südames. Cayetana saatis dueña Goya juurde ja käskis oma külaskäigust teatada. Ta ei olnud sugugi imestunud, kui Goya keeldus teda vastu võtmast. Ta otsis Josefa üles ja pakkus sellele oma arsti, doktor Perali.

Goya ei ilmunud nähtavale, kui Peral tuli. Josefa kiitis teda kui rahulikku tarka, asjatundlikku arsti. Kaks päeva hiljem käis Mariano käsi ilmselt paremini, arstid tunnistasid ta päästetuks. Kolmandal päeval suri väike Elena.

Goya meeleheide ja raev saatuse vastu olid piiritud. Oma väikese tütre surivoodilt jooksis ta ateljeesse, needis pühakuid, kes ei olnud teda aidanud, needis ennast, needis Cayetanat, kes oli kõiges süüdi, seda nõida, seda hoora ja hertsoginnat, kes jultunud tujust ja himust oli teda sundinud oma armsaima lapse ohverdama. Surivoodi juurde tagasi pöördudes mõtles ta lapse jubedatele lämbumishoogudele ning kuidas ta oli pidanud abitult seda pealt vaatama. Tema võimas lõvinägu muutus äärmise kannatuse maskiks; iial pole ükski inimene seda läbi teinud, mida tema oli kannatanud ja kannatas. Siis jooksis ta jälle tagasi ateljeesse ja tema valu muutus vihaks ja kättemaksujanuks, ihaks paisata kogu oma viha, oma põlgus ja oma äratundmine Caye-tanale, sellele neetule, tema kõrki nukunäkku.

Agustín oli peaaegu kogu aja tema juures, kuid hoidus tagasi ning kõneles ainult kõige hädavajalikumat; tundus, nagu käiks ta kikivarvul. Ta korraldas, ilma kelleltki küsimata, enda isiklikul vastutusel tööküsi-musi, mis just nüüd eriti kokku kuhjusid. Franciscole meeldis see viis, kuidas sõber talle oma kaastunnet osutas. Ta oli Agustinile tänulik, et see temast aru sai ja teda odavate, vabameelsete kaastundeavaldustega trööstima ei tulnud.

Josefa peaaegu pahaseks hämmastuseks korraldas ta Elenale matused nagu mõnele infanta'le.

Siis istuti hämardatud saalis. Tulid paljud, et oma kaastunnet avaldada. Teisel päeval ei suutnud Goya

257

enam külastajate tühje, sunnitult kurbi nägusid välja kannatada ja läks oma ateljeesse.

Seal ta siis konutas, lamas, jooksis rahu leidmata ringi. Viskas vahetevahel pliiatsiga unenägusid paberile, rebis joonised tükkideks, enne kui need valmisid.. Cayetana de Alba tuli.

Goya oli teda oodanud, kartnud, igatsenud. Cayetana oli ilus. Tema nägu ei olnud maskitaoline, see oli armastaja nägu, kes tuli, et oma sõpra hädas trööstida. Goya nägi seda oma teravate silmadega ja ütles endale: kuigi Cayetana on teda valusalt haavanud, on tema ise Cayetanat haavanud veelgi valusamini. Kuid tema mõistuse pühkis minema metsik, himur viha, mis valdas teda Cayetana nägemisel. Kõik, mida ta kunagi oli tundnud Cayetana vastu, sellest ajast alates, kui ta teda tol korral oli näinud istumas poodiumil, tema viha Cayetana vastu ta jultunud, julmade tujude

pärast, pahameel omaenda kiindumuse pärast, kabuhirm saatuse ees, mis oma tööriistaks on valinud selle naise, et talle piina valmistada, see kõik paisus temas kõrgele.

Ta lükkas tugeva alahuule ette, tema lihav nägu„ kuigi ta seda rahulikuna püüdis hoida, värises taltsutamatust vihkamisest. Vastu oma tahtmist põrkas Cayetana tagasi.

«Sina! Sa julged siia tulla!» ütles Goya. «Enne tapad sa mu lapse ja nüüd tuled sa, et mind mõnitada!»

Veel valitses Cayetana end. «Võta end kokku, Francisco,» palus ta. «Ära lase oma valul end hullutada.»

Loomulik. Cayetana ei saanud aru, kuidas ta kannatas. Cayetana oli viljatu. Ta ei suutnud midagi ilmale tuua, temast ei võrsunud midagi, ei mingit valu ega mingit rõõmu, ainult paljas himu. Ta oli viljatu, oli nõid, oli lihtsalt kurjus, mis kuradi poolt maailma saadetud.

«Sa teadsid seda kõike väga hästi,» laskis ta oma viha ja hulluse valla. «Sa oled selle täpselt välja arvestanud. Sina sisendasid mulle mõtte oma Elenale haigust külge manada. Ma pidin sulle ohverdama emba-kumba, kas oma Elena või oma karjääri, oma kunsti. See oli hind selle eest, et ma sinu juurde tulla võisin. Ning siis katsetasid sa seda ka teistkordselt, Piedrahitas,

ning ei tahtnud lasta mul sõita õukonda, et ma kaotaksin oma kuulsuse ja oma kunsti. Kuid siis ma ei kukkunud sinu lõksu. Ja nüüd nõuad sa, et ma Maria Luisast peaksin maalima häbiväärse pildi. Kõik tahad sa mult varastada, minu lapse, minu karjääri, minu maalikunsti. Oma neetud viljatu üsa» — ta tarvitas roppu väljendit — «himude pärast tahad sa mult kõik röövida.»

Piiritu viha valdas Cayetanat. Armastavast trööstijast moondus ta hertsoginna Albaks, verise marssali järeltulijaks. See oli olnud kingituseks ja suureks auks, et ta oli lubanud sellel inimesel üleüldse sõnagagi enda poole pöörduda, et ta oli lubanud tal endaga üht ja sama õhku hingata. Ja nüüd ei leidnud tahumatu talumats oma rumala kahetsuse jaoks mingi rumala ettekäände pärast paremat lahendust kui teda sõimata,

«Juba algusest peale,» lausus Cayetana vaikselt, lõikava armastusväärsusega, «ei ole teie, señor Goya Fuendetodosest, millekski muuks kõlvanud kui ainult kojanarriks. Te tahtsite olla majo? Talumatsiks olete teie jäänud, ükskõik milliseid rõivaid te ka ei kannaks. Miks küll, mis te arvate, lasksid teised teid enda ligi, hertsoginnad Osuna ja Medina Coeli? Nad tahtsid saada nalja lollikese ja tema tegude arvel. Ei tarvitse olla nõid, et teid tantsima panna, teie pelele — hüpiknukk.»

Ikka veel rääkis ta vaikselt, ent tema lapsehääl oli muutunud kiledaks ja inetuks.

Goya nägi, kuidas Cayetana kõrged kulmud vihast kipra kiskusid ning tundis rõõmu, et ta Cayetana nii vihale oli suutnud ajada. Kuid ta rahulolu hävis raevu-hoos, kuna naine oli tabanud tema haiget kohta, mõnitanud teda just sellega, mida ta salamisi vahel isegi oli kahtlustanud. Ent see pole õige, see ei või õige olla. Mitte ainult naljapärast ega paljaks ajaviiteks ei ole nad teda oma voodisse kutsunud, ei hertsoginna Osuna, ei Medina Coeli ega ka tema ise, Cayetana. Goya mõtles sellele, kuidas Cayetana oli tema all sulanud, sadu kordi, himus rahuldatuna, ning ta tahtis paisata Cayetana ilusasse jultunud, kõrki vihasesse näkku kõige haavavamaid, ropemaid sõnu. Ning siis

haarab ta Cayetana sülle, kannab ta ukseni ja viskab ta, sõna tõsises mõttes, ukse ette maha.

Cayetana näeb teda enda poole tulemas. Goya lööb teda kindlasti. Ta soovib, et Goya teda lööks. Siis on igatahes lõpp. Võib-olla tapab siis Cayetana tema.

«Tule aga siia, talumats!» hüüab Cayetana väljakutsuvalt. «Ole aga uhke, et sinu käed on tugevamad kui minu omad! Ole aga . . .!»

Ent Goya ei astu enam tema poole. Ta ei löö Caye-tanat ega haara teda sülle. Ta peatub keset alustatud sammu. Ta oli näinud, kuidas Cayetana huuled avanesid ja sulgusid, kuid sõnu ei olnud ta kuulnud. Haigushoog on jälle teda vallanud, ta on kurt.

Tugitooli viskus Goya,
meeleheites silme ette
lõi ta käed.
Ja naine taipas.
Kohkus. Jooksis Goya juurde,
silitas teist nagu väikest
last. Ei kuulnud Goya, mis ta
ütles, nägi ainult huulte
liikumist, kuid seda mõistis,
et need olid leebed sõnad.
Ja ta sulges silmad.
Lõtvus. Puhkes nutma.

20

Don Migueli päev oli täidetud poliitilise tegevusega, mis aga ei valmistanud talle enam sellist rõõmu nagu varem. Õhtuti tegeles ta kunstiga ning püüdis sellega eemale tõrjuda kurvastust Lucia pärast ning kasvavat pahameelt nende alanduste pärast, mida teenistus don Manueli juures kaasa tõi.

Ikka ja jälle luges ta seda kirjutist, milles tema suur õpetaja Niccolö Machiavelli kirjeldab, kuidas ta pärast kukutamist oma väikeses mõisas San Cacianos elab. Ta tõuseb üles koos päikesega, läheb metsa ja annab oma puuraiduritele korraldusi. Siis läheb ta tunnikeseks

260

jalutama, puhkab mõne allika kaldal või linnupüüniae juures, võtab taskust raamatu, kas Dante, Petrarca, Tibulluse, Ovidiuse või mõne muu selletaolise meistri raamatu, loeb neist armastuslugusid, meenutab oma armulugusid ning lahutab meelt niisuguste mälestustega. Siis suundub ta maanteeäärsesse võõrastemajja, küsitleb reisijatelt uudiseid ning püüab välja uurida, mis nad neist mõtlevad. Pöördub siis tagasi oma kasinasse elupaika, et kehvalt einestada. Läheb siis jälle kõrtsi tagasi ja mängib seal kabet või kaarte peremehe, lihuniku, möldri ja kahe tellisepõletajaga; järjekindlalt tekivad tülid tühiste summakeste pärast, sõne-lus kostab kuni San Caciano külani. Õhtuti aga võtab Machiavelli oma närused rõivad seljast, paneb pidurõivad selga ning siirdub oma raamatute juurde, suurte vaimude seltskonda. Nendega vestleb ta ning nad vastavad talle sõbralikult, vastutulelikult. Nii veedab ta oma toas neli muretut tundi, unustab oma viletsa argipäeva, ei tunne muret oma vaesuse pärast, surm ei hirmuta teda enam. Ta elab klassikaliste autoritega, tema küsib ja nad vastavad, nemad küsivad ja tema vastab, ta loeb nende raamatuid ja kirjutab omi.

Miguel Bermúdez püüdis Machiavellit matkida. Ümbritsetud maalidest, raamatutest, käsikirjadest, töötas ta oma kunstnikeleksikoni kallal ning mõnikord õnnestus tal tund või isegi kaks oma töö juures püsida, ilma et ta Lucía portree ette oleks astunud.

Üldiselt kirjutas Lucía talle sageli ja sundimatult. Lucía teeskles, nagu oleks tema reis Pariisi toimunud tõepoolest Migueli ülesandel ning kirjutas palju poliitikast. Tal

oli sidemeid mõjukate meestega ning kõik need imestasid ja pahandasid selle üle, et Hispaania lükkab liidulepingu sõlmimise küsimuse ikka edasi.
Ta kirjutas ka Pariisi maalikunstnikest, eelkõige aga kunstnik Jacques Louis Davidi arenguteest. See oli pärast Robespierre'i kukutamist kaks korda vangis istunud, ta oli käitunud väärikalt ning targalt, oli osanud kohaneda uue režiimiga, vabaduse ja võrdsuse revisionismiga, ilma et oleks loobunud oma klassikalistest vabariiklikest ideaalidest. Nüüd oli tal jälle koht Viiesaja
261
Nõukogus, ta organiseeris vabariigi kunstikogusid ja oli Prantsusmaa kunstnike seas kõige tunnustatum ning mõjurikkam. Ta töötab suure maali kallal «Sabiinitarid». Klassikalistes joontes ja klassikalises alastuses kujutab see, kuidas röövitud naised vaenlasi omavahel lepitavad; sel kombel kavatseb kunstnik näitlikult kujutada vajalikku kokkulepet vastandite vahel. David olevat maali plaani juba vanglas visandanud, ta maalib seda juba mitu kuud, ta on aeglane, põhjalik töömees. Kogu Pariis, nii kirjutas Lucía, võtvat suure kaasaelamisega osa töö edenemisest, iga kahe nädala tagant antakse välja bülletääne töö käigu kohta.
Hiljem täiendas ta oma teateid Pariisi meistrite kohta, saates Miguelile gravüüre, siis isegi maale, mis ta olevat odavalt omandanud, kord isegi ühe Davidi maali. Miguel seisis hinnaliste tööde ees vastandlike tunnetega. Nende omamine valmistas kirglikule kogujale rõõmu. Kuid ta ütles endale, et selle eest oodatakse temalt poliitilisi teeneid, eelkõige aga, et ta teeks kõik, mis tema võimuses, liidulepingu sõlmimise kiirendamiseks. See poliitika langes kokku tema veendumustega, kuid teda valdas ebameeldiv tunne, et tema veendumusi võidaks valesti tõlgendada.
Sealjuures oli päevselge, et ka ilma don Manueli kirjaliku kohustuseta oli liidulepingu sõlmimine Prantsusmaaga möödapääsematu. Muidugi võis see liit endaga kaasa tuua kuningriiki ähvardava sõltuvuse tugevamast Prantsuse Vabariigist, kuid ilma Prantsusmaa abita ei olnud Hispaania enam võimeline oma asumaid ülivõimsa Inglise laevastiku vastu kaitsma. Principe de la Paz oleks niisiis võinud oma lubaduse lunastada, etteheideteks põhjust andmata.
Don Manuel aga kõhkles edasi ja otsis ikka uusi ettekäändeid, et Pariisile kätt mitte sirutada. Kuninganna ja oma don Migueli ees seletas ta pikalt ja laialt, vandus kõigi pühakute nimel, et isamaalikel kaalutlustel olevat tal hirm Hispaaniat aheldada sidemetega, millest see kauaks ajaks lahti ei pääse. María Luisa naeratas üle kogu näo, Miguel oma sisimas. Mõlemad +;adsid, et need olid väga isiklikud põhjused, mis esimest ministrit mõjustasid.
262
Don Manuel oli alustanud armuvahekorda väikese Genevieve'iga, rojalistliku saadiku monsieur de Havre tütrega.
Don Manuel oli sellesse afääri sattunud ilma igasuguse hoota, pooleldi vastu enda tahtmist. Ühel õhtul, mingi igava ja ametliku vastuvõtu ajal, oli ta tundnud pealiskaudset sümpaatiat Genevieve'i vastu; tütarlapse lapselik kõhnus, mis talle muidu oli vastumeelne, oli teda tol korral enda poole tõmmanud, sellele lisandus veel mõte, et Genevieve pärineb vanimast Prantsusmaa aadlist. Pealegi oli ta, ilma et ta oleks seda endale täiesti tunnistanud, mõnevõrra armukade Goya peale, tal oli ebamäärane tunne, et Pepa ei ole oma kirest tolle kunstniku vastu veel täiesti vabanenud; oli soodne juhus Pepale näidata, et ärgu ta tema, Manueli suhtes liiga kindel olgu. Niisiis kutsus ta mingil ettekäändel Genevieve'i enda juurde ja ründas teda pikema jututa. Genevieve põgenes kohkunult ja jutustas kahvatunult isale toorest kallaletungist. Monsieur de Havre nägi end okkalise probleemi ette asetatud olevat. Vabariik käis peale, et Hispaania ei toetaks enam prantsuse rojalistlikke emigrante, ja

liikus isegi kuuldus, et direktoorium nõudvat nende väljaandmist. Oli väga võimalik, et see oli üheks liidulepingu eeltingimuseks. Tema kuninglik isand, Kaheksateistkümnes Louis, põgenik, hulkus kusagil Saksamaal ringi, elatudes ainult sellest majanduslikust toetusest, mida tema vaene saadik suutis katoliikliku kuninga ministritelt välja kerjata. Võibolla oli see jumala tahtmine, et see loomalik rahuvürst tema õnnetusse tütresse oli armunud. Kas see ei olnud tema isamaalik kohus oma armas tütar selle Minotauruse ette heita?

Nii oli siis Genevieve de Havre don Manueli armukeste hulgas oma koha leidnud. Sel oli küll väikesest himu ruttu täis saanud, eriti veel selletõttu, et Pepa näis ta uuest armuafäärist pigemini lõbu tundvat kui haavuvat. Ent tuli välja, et kõhetu tüdruk oli visa, tema taga seisis viisakalt ja ähvardavalt isa, ning kujutlus sellest, kuidas monsieur de Havre Euroopas ringi sõidaks, süngelt kaevates, et Hispaania kasutab Prantsusmaa häda selleks, et prantsuse aristokraatlike perekondade

263

tütreid häbistada, polnud don Manuelile sugugi meeldiv. Oli muidugi ahvatlev liidulepingu sõlmimisega ja kuningriiklaste väljaandmisega saada lahti etteheitvast Geneviéve'ist ja tema isast. Kuid missuguse näo teevad tema seisusekaaslased, kaksteist sinasõpra ja esimese järgu grande'í, kui Príncipe de la Paz oma väikese sõbratari maalt välja ajab! Ja kuidas hakkavad Pepa ja María Luisa teda nöökama!

Paraku ei olnud aga Pariisi direktoorium sugugi nõus oma poliitikat Manuel Godoy armuseiklustest segada laskma. Saadik kindral Pérignon kutsuti tagasi, kuna ta oli end Hispaania suhtes liiga pehmena näidanud, ja asendati kodanik Ferdinand Pierre Guillemardet'ga.

Pariisis viibivate Hispaania agentide teadaanded kodanik Guillemardet' senise elukäigu kohta kõlasid väga häirivalt õukonna suverahus, San Ildefonso lossis. Guillemardet, aastatelt alles noor mees, oli ,olnud varem arstiks ühes külas Pariisi lähedal; Saõne-et-Loire'i departemang oli fanaatilise vabariiklase konventi saatnud.

Protsessis Louis Kuueteistkümnenda vastu oli ta deklareerinud: «Kohtunikuna hääletan ma surmaotsuse poolt. Riigimehena hääletan ma samuti surmaotsuse poolt. Niisiis hääletan ma kahekordselt surmaotsuse poolt.»

Kui ta kolme põhjapoolse maaringkonna erikomissariks määrati, oli ta kehtestanud, et ühiskondlikke hooneid, mis olid enne tuntud «templite, kirikute või kabelite» nime all, ei tohi nüüdsest peale enam kasutada ebausu eesmärgil, vaid ainult üldiseks heaoluks. Ning säärase mehe, kuningamõrvari ja jumalasalgaja, saatis Vabariik nüüd San Ildefonsosse, et kuningriiklaste maalt väljaajamist ja liidulepingu sõlmimist välja pressida.

Kodanik Guillemardet jõudis kohale ja esitles end kõigepealt ministrite kolleegiumile. Ilmnes, et ta on hea välimusega mees, korrektne, kõrk, kombekas, lühi-kese jutuga. Niisugusena igatahes nägid teda katoliikliku kuninga ministrid. Tema omakorda teadustas Pariisi, et Hispaania ministrite kabinet koosneb neljast juhmardist, keda juhib isakalkun.

264

Siis kui kodanik Guillemardet oli astunud Vabariigi teenistusse, oli ta eeskirjade kohaselt andnud pühaliku vande: «Ma tõotan siirast ustavust Vabariigile ja igavest viha kuningate vastu.» Ent muidugi oli tal saadikuna katoliikliku kuninga õukonnas raske sellele isevalitsejale oma viha avalikult näidata ning ta oli palunud direktooriumilt juhtnööre, kuidas ta seal käituma peab. Talle oli selgitatud, et ta peab oma poliitiliste taotluste veelgi energilisema läbisurumise huvides igati Hispaania õukonna kommetele alluma. Selle tagajärjeks oli aga, et uus kodanlik saadik mõnegi alanduse osaliseks sai.

Kõigepealt tuli tal pidulikul audientsil üle anda katoliiklikule kuningale oma volikiri ja end kogu kuninglikule perekonnale esitleda. Troonisaali olid kogunenud kuningapaari kõrval ka infantid ja infanta'd ning kuningamõrvar ei pidanud mitte ainult juhmi Carlose ja Messalina Maria Luisa kätt aupaklikult suudlema, vaid ka kõigil neil poisinattidel ja plikadel. Kõigele lisaks jooksis kõige noorem, väike Francisco de Paula, isakalkuni sohilaps, tema poole ja tervitas teda rõõmsalt: «Isa, isa!»

Peagi tuli Guillemardet'1 alla neelata don Manueli pilget. Guillemardet oli ühes noodis palunud, et teda ei tituleeritaks «ekstsellentsiks», kuna vastavalt direk-tooriumi korraldusele peavad Vabariigi ametnikud end laskma kutsuda «kodanikuks».

Don Manuel vastas: «Ma pean teie ekstsellentsile teatama, et «teiega» kõnetamine ei ole Hispaanias kombeks. Tavaliselt kõnetatakse alamaist klassidest inimesi «teie armulisus», kõrgemalseisvaid «teie ekstsellents». Kõrgema seisuse isikud kõnetavad samaväärseid «sinaga». Kuna ma nüüd teie ekstsellentsile enam «teie ekstsellents» öelda ei või, palun mulle teatada, kas ma edaspidi teie ekstsellentsiga suheldes teid «sinaga» kõnetada tohin.»

Ebameeldivusi, mida Guillemardet'1 tuli Vabariigi heakäekäigu huvides taluda, hüvitas mõnevõrra see, et kuningas tema auks pidusöögi korraldas.

Maria Luisale oli uus Prantsusmaa saadik hakanud meeldima. Saadiku ilme oli uhke, kindlameelne, mõnevõrra

265

morn ning kirju toretsev vorm, mille Pariisi direktoorium oma kõrgetele ametnikele hiljuti oli kehtestanud, sobis talle hästi. Ta nägi hea välja, igatahes tunduvalt parem kui kuivetu, vana kulunud Havre. Doña María Luisa seletas siis, et olevat väga oluline kodanik Guillemardet' tuju kõrgel hoida ja ta tahtvat tema auks pidusöögi anda. See mõte ei meeldinud Príncipe de la Paz'ile eriti. Ta aimas väikese Gene-viève'i kaebeid ja etteheiteid, kes on kindlasti surmavalt haavatud, kui ta lubab, et õukond tema kuninga timukale niisuguse ebatavalise austusavalduse korraldab, ning ka talle endale valmistas tuska, et vastumeelne plebei niisuguse austuse osaliseks pidi saama. Ta seletas kuningannale pikalt ja laialt, et niisugune austusavaldus gabacho auks võrdub selge kapitulatsiooniga Vabariigi nõudmistele. María Luisa teadis oma Manueli põhjusi ja tundis tema kimbatusest rõõmu.

«Ära räägi oma keelt villi, chéri,» lausus ta sõbralikult. «Mulle meeldib kodanik Guillemardet.»

Don Manuel tegi ettepaneku siis vähemalt ka monsieur de Havre kutsuda. María Luisa, nähes ette neid uusi raskusi, mis don Manuelile sellest võrsuvad, oli naeratades ettepanekuga nõus.

Pidusöögi puhul ilmutas San Ildefonso kogu seda hiilgust, millega alles kümmekond aastat tagasi Versailles's selletaolisi pidusööke anti. Nüüd aga istus üle-val laua otsas hiilgusest tulvav kuningamõrvarlik plebei, minemaaetud kuninga esindaja aga istus ärakantud mundris oma kõhna tütre kõrval kaugel all. Kirevais rõivais kodanik Guillemardet heitis vihaseid pilke vaesele kuningriiklasele, kes aga külgesündinud väärikusega talle mingit tähelepanu ei osutanud.

Pärast sööki jäid majesteedid kitsamas ringis jut-lema. Teravmeelseks austusavalduseks kodanik Guille-mardet'le oli serveeritud rahvapärast toitu — olla podridas; kuningas armastas seda toitu ja see andis talle teretulnud jutlemisainet.

«Mida teie arvate meie rahvustoidust, mu armas marquis?» küsis ta monsieur de Havrélt joviaalselt.

Sellele polnud raske, plebeilikult vürtsitatud toit üldse suupärane olnud ning ta sundis end suure vaevaga

mõningaid tunnustavaid sõnu ütlema. Kuningas, kes seda puist ja upsakat isandat iial polnud sallinud, jättis ta seisma ning pöördus uue saadiku poole.

«Noh, ekstsellents,» küsis ta sellelt valjusti, «kuidas meeldib teile meie rahvustoit? Me serveerisime seda teie auks.»

Ja ta hakkas pikalt ja laialt seletama nendest erinevatest viisidest, kuidas saab klassikalist olla podrida't valmistada. Üksmeel valitsevat üheksa juurvilja ja seitsme vürtsi osas, mida tuleb selleks kasutada; kas äga peamise osa peavad moodustama veise-, lamba- ja kanaliha ning seavorst ja pekk või ainult kolm liha-sorti ja missugused neist, selles küsimuses minevat arvamused lahku.

«Mina isiklikult,» seletas ta, «lasen kõik viis liha-liiki sisse panna. Võimalikult mitmesugust ja hästi segatult. Ja kui ma siis seda söön, mõtlen ma: see on selle võrdkuju, kuidas kuningas kõigi rahvakihtidega kokku kuulub.»

Saadik Guillemardet’d meelitas see, kuidas türann ja selle naine end tema pärast pingutasid. Kuid teda ajas marru taktitus, et koos temaga oli külla kutsutud ka kuningriiklik reetur. Kiiresti unustas ta austusavalduse, kiiresti kasvas temas pöörane raev talle osaks langenud teotuse pärast. Ta istus laua taha ja kirjutas varasematele nõudmistele toetudes terava noodi, ähvardaval toonil nõudes kuningameelsete prantsuse põgenike kohest väljasaatmist.

Maria Luisa juhtis sõbralikult don Manueli tähelepanu sellele, et tema poolt tehtud ettepanek — kutsuda ka Havre — olevat põhjustanud vana konflikti teravnemise. Don Manuel ei osanud selle peale kuigi palju vastata. Just sellepärast oleks plebei poolt esitatud nõudmistele järeleandmine tundunud talle häbistava lüüasaamisena.

Pigemini kõike muud.

Oma esindustõllas sõitis ta Guillemardet' juurde, Jaa-nusepead laskis ta ees kanda. Üksikasjaliselt selgitas ta saadikule, et Hispaania viisakuse kõige elementaarsemate reeglitega ei sobi sugugi kord antud külalis-õigust rikkuda.

267

«Kui katoliikliku kuninga valitsus,» ütles külmalt kodanik Guillemardet, «peaks veel kauem kuningriiklikke reetureid oma pinnal kannatama või neid isegi toetama, siis on Vabariik sunnitud sellest vaenulikku hoiakut välja lugema.»

Don Manuel kahvatas pisut, kuid ta oli selleks ette valmistatud. Ta teatas vastutulelikult, et monsieur de Havréle antakse diskreetselt mõista, et ta vabastaks Hispaania õukonna suurest kimbatusest, kui ta lähema aasta vältel üles otsiks oma käskija, kes teadaolevatel andmetel viibib Saksamaal.

«Vabariik,» väitis külmalt ja veel ähvardavamalt Guillemardet, «peab niisugust järjekordset edasilükkamist ...»

«Laske mul, palun, lõpetada, ekstsellents,» segas tema kõne vahele Príncipe de la Paz. «Tema katoliikliku kuninga valitsus on selleks, et oma külalislahkuse kuulsust mitte kahjustada, nõus Vabariigile teistes küsimustes vastu tulema.»

Ta tõusis püsti, tema ordenid klirisesid, pidulikult teadustas ta:

«Mulle on tehtud ülesandeks esitada teie ekstsellentsile minu kuningliku käskija poolt järgmine seletus. Kui teie ekstsellents suvatseb teadmiseks võtta, et monsieur de Havre ei lahku maalt enne ühe aasta möödumist, siis on katoliiklik kuningas nõus kahe nädala jooksul sõlmima liidulepingu neil tingimustel, nagu Vabariik oma viimases noodis ette pani.»

Nii lepiti kokku pikka aega ettevalmistatud kaitseja pealetungilepingu sõlmimises katoliikliku kuninga ja ühtse ning jagamatu Prantsuse vabariigi vahel, ja Hispaania kroon sai pealekauba sellest paratamatult tuleneva konflikti Inglismaaga.

Sadamaid ja laevastikku

kästi seada sõjaks valmis.
Ning San Ildefonso
lossis kirjutati pidulikult
alla lepingule, mis nüüd
kuninga ja Vabariigi
liitlasiks ning sõbruks muutis.

Briti majesteedi saadik
lord Saint Helens aga nõudis
oma passi.

21

Palju päevi oli Goya täielikult kurt, suletud oma raevu. Ta ei suutnud end ohjeldada, lükkas lähenemiskatsed vihaselt tagasi ning püüdis teiste ees oma narrust liialdada. Kõik käitusid nüüd nagu Agustín ning käisid kikivarvul, kui Goya oli nähtaval; nad teadsid, ta ei lase end abistada.

Tuli Cayetana de Alba. Teenijaskonnale olid antud valjud juhtnöörid kõigile külastajaile ära öelda, mitte kedagi Goya juurde läbi murda lasta. Josefa võttis hertsoginna vastu. Kõneles temaga viisakalt ja tagasi-tõrjuvalt. Talle oli selge, et Francho kokkuvarisemises polnud süüdi lapse surm, vaid see naine. Don Franciscol, seletas Josefa hertsoginnale, läheb kaua aega, võibolla mitu kuud, enne kui ta on võimeline tööd jätkama ja seltskondlikust elust osa võtma.

Terved päevad, rohkem kui nädala vältel ei lasknud Goya mitte kedagi enda lähedusse peale Josefa ja Agustini; kuid ka nende ees jäi ta täis tuhmi salaviha.

Väsimatult usin Agustín, kellel sel ajal oli vähe tööd, täitis oma päeva sellega, et ennast graveerimistehnikas täiendas. Vaselõikaja Jean Baptiste Leprince oli leiutanud menetluse sulejoonistuste paljundamiseks vasetrüki kaudu. Ta oli seda oma elu jooksul saladuses hoidnud, aga pärast tema surma oli see Encyclopédie Methodtque'i kaudu teatavaks saanud ja nüüd katsetas edasipüüdlik Agustín sellega. Goya vaatas aeg-ajalt tema poole, mõtted mujal. Ta oli ka ise noores eas tegelnud graafikaga ning valmistanud graafilisi lehti Velázquezi järgi, kuid need ei olnud eriti õnnestunud. Agustín oletas, et uus tehnika peaks ka meistrile huvi pakkuma, siiski hoidus ta ettenägelikult temaga sellest rääkimast. Ka Francisco ei esitanud mingisuguseid küsimusi, küll aga pöördus ikka ja jälle Agustini töölaua juurde tagasi ning vaatas teise tegevust pealt.

Vahetevahel külastas teda don Miguel. Esimestel kordadel ei kõnelnud ta niisama hästi kui mitte midagi, hiljem jutles ta poolkuuldavalt Agustiniga. Nad ei teadnud, kas Francisco suudab nende kõnelust jälgida.

Kord aga Goya ei varjanud, et ta neid jälgib. See oli siis, kui Miguel üksikasjaliselt jutustas, kuidas kunstnik Jacques Louis David olevat uue režiimi poole üle läinud. Kui teine oli lõpetanud, ei suutnud Agustin pilkavaid märkusi tagasi hoida. Tal olevat juba ammugi olnud niisugune tunne, et Davidi teosed, vaatamata oma välisele täiusele, on tühjad ja fassaaditsevad; teda ei üllatavat see sugugi, et David on Vabadusele, võrdsusele ja vendlusele selja pööranud ja valitseva võimu poole üle läinud, suurkodanlike äritsejate poolele. Goya muigas tigedalt. Niisiis, ka Jacques Louis David, see eeskujulik vabariiklane, afrancesados'te ebajumal, oli ajavaimuga kohanenud. Ning temalt nõudsid sõbrad, et tema, Francisco, peaks muutuma revolutsionääriks. «Kui juba kuld roostetab, mida peab siis raud tegema.»

«Ma leian selle olevat arusaadava,» ütles ta lõpuks, raevukalt, «et ta tapalavale ei tahtnud minna. Siiski oleks olnud klassikalisem ja temale sobivam, kui ta oleks lasknud end hukata.»

Goya tuju muutus esmakordselt rõõmsamaks, kui tuli ootamatult Zapater, tema Südame-Martin. Josefa oli Martinile Saragossasse kirjutanud; kuid ei tema ega ka Martin ei rääkinud Franciscole, et sõber oli tulnud ainult tema pärast.

Lõpuks oli kohal keegi, kellega Francisco võis rääkida avameelselt oma hädast ja oma vihast. Sellest, kuidas too naine oli sundinud teda valetama, et tema laps olevat suremas haige; sest mitte keegi muu kui tema, see halb petis Cayetana, oli talle selle idee nõia kombel sisendanud. Ning kuidas ta siis, kui ta lapse oli hukutanud, oli tulnud Goya juurde, et tema üle irvitada, Ning kuidas siis Cayetana, kui ta oli talle tema süü selgelt näkku paisanud, oli teda sõimanud kõige jämedamate sõnadega nagu mingi hoor, kes oma tasuga rahul ei ole. Ning kuidas siis viha temas maad oli võtnud ja ta kurdiks oli jäänud.

270

Martin kuulas vaikselt ja tähelepanelikult pealt, suitsetas. Ta ei vastanud midagi; tema kavalad sõbralikud silmad võimsa nina kohal vaatasid järelemõtlikult, osa-võtlikult.

«Ma juba tean, sa pead mind hulluks,» märatses Francisco. «Kõik peavad mind hulluks, nad käivad minust kaugelt ringi nagu mõne märatseja ümber. Ma ei ole märatseja,» märatses ta. «See on solvamine. Ja kui ma ka tõepoolest olen hull, siis on tema selle mulle külge nõidunud, tema on seda mulle sisendanud. Kui ta tol korral vaatas minu pilti hullumajast, ütles ta: «Seda tahaks kaasa teha».»

«Ma pean sulle midagi ütlema,» alustas Francisco' mõne aja pärast uuesti, ja kui ta senini oli rääkinud pigemini valjusti kui vaikselt, tuli ta nüüd täiesti Martini juurde ning rääkis vaikselt, saladuslikult.

«Ma ei ole v e e 1 hull,» ütles ta. «Kuid võib juhtuda, et ma lähen hulluks. Mõnikord, sageli tunnen ma, et ma lähen hulluks.»

Martin Zapater oli ettevaatlik ja ei vastanud kuigi palju; kuid juba ainuüksi tema rahulik juuresolek mõjus rahustavalt.

Mõni aeg enne seda, kui Martin pidi Saragossasse tagasi pöörduma, tuli vanalt marquésa'lt teade, et doña María Antonia laseb järele pärida, kas Goyal ei oleks nüüd aega temast seda teist portreed maalida, millest oli juttu Piedrahitas.

Martini ees, kes teda veenis ettepanekut vastu võtma, teeskles Goya, nagu maksaks see talle suurt vaeva. Kuid südamepõhjas oli ta otsekohe kindlalt otsustanud seda vastu võtta. Võib-olla peitus selle ettepaneku taga Cayetana, kui aga mitte, siis võib-olla toob juhus ta sel ajal, kui tema seal töötab, marquesa majja. Ta põles soovist Cayetanat uuesti näha, vihas ja ihas. Mida ta siis küll teeks, seda ta ei teadnud, kuid ta pidi Cayetanat jälle nägema. Ta võttis ettepaneku vastu.

Õige pea jõudis ta veendumusele, et doña María Antonia de Villabrancal oli sellest, mis tema ja Cayetana vahel oli juhtunud, hoopis rohkem aimu, kui see Goyale meeldis. Mõnikord, siis kui marquesa talle oma sõbralikkude uhkete silmadega häbenematult otse näkku

271

vaatas, oli tal tunne, nagu seisaks ta alasti ja paljalt. Ta kahetses, et oli ettepaneku vastu võtnud.

Samaaegselt aga viivitas ta oma töö lõpetamisega. Ta üksnes ei kartnud ega lootnud Cayetana tulekut, vaid ta hakkas nüüd, marquesa palge ees, taipama, et Cayetana elus ja olemises oli mõndagi ebamäärast ja varjatut, mille märkamisest ja millele mõtlemisest ta senini oli kõrvale põiganud. Oma vihas oli ta Cayetanat viljatuks

nimetanud. Oli ta seda? Kui ta oleks mõnelt mehelt, kellega ta magas, lapse ilmale toonud, kas oleksid siis hertsog ja marquesa sohilapsele Villabranca ja Alba nimed pärandanud? Võib-olla oli ta selleks, et niisugustest probleemidest jagu saada, doktor Perali või Eufemia või nende mõlema abi kasutanud. Võib-olla oli sellega seletatav tema usalduslik vahekord arstiga. Sel ajal, kui Goya marquesa pilti maalis, jõudis ta arusaamisele, et Albade majas ei olnud elu kaugeltki nii lihtne, nagu tema oli seda ette kujutanud.

Peale selle ei tahtnud doña María Antonia portree kuidagi õnnestuda. Vist mitte kunagi varem ei olnud ta ühegi pildi jaoks nii palju visandeid teinud, vist mitte kunagi varem ei olnud talle endale niivõrd selgusetu olnud, mida ta õieti teha tahab. Pealegi oli tema kuulmine halb nagu ennegi. Ta võis ainult nendelt, kelle juuresolekul ta ennast kindlana tundis, kergesti sõnu huultelt lugeda, kuid sellest, mida marquesa rääkis, taipas ta vähe. Pealegi oli ta loobunud lootmast Cayetanat tema juures kohata.

Martin oli Saragossasse tagasi sõitnud. Küll aga hakkas nüüd ikka sagedamini teda külastama don Miguel, ja võib-olla taipas ka tema, ilma et Francisco sellest palju oleks rääkinud, teise muresid ja hingelist tasakaalutust. Ta tegi Goyale ettepaneku, mille ta esitas kui palve vastutulelikkuseks; tegelikult tahtis aga kaastundlik sõber oma Franciscot aidata.

Don Manueli ja Prantsuse vabariigi saadiku suhted olid endistviisi jäised. Poliitiline tarkus oleks nõudnud kodanik Guillemardet' heas tujus hoidmist, Príncipe de la Paz ei suutnud aga loobuda avalikult oma vastumeelsuse näitamisest plebeile, kes oli talle isikliku lüüasaamise põhjustanud. Señor Bermúdez tegi

omalt poolt kõik, et tähtsat meest lepitada ning kasutas iga võimalust talle teene osutamiseks. Guillemardet tundis aga huvi kunsti vastu ning teda näris too tõik, et Hispaania suurim kunstnik oli portreteerinud kuninglikku saadikut Havred, ning ta oli don Miguelile mõista andnud, et talle valmistaks rõõmu, kui senor de Goya ka teda maaliks. Kui Francisco ettepaneku vastu võtaks, siis osutaks ta sellega teene Hispaania liberaalide taotlustele; ja võib-olla oleks see töö ka talle endale teretulnud vahelduseks. Kuid selle töö juurde peaks ta asuma peatselt. Prantslane olevat kärsitu mees, ärritatud, kuna Manuel laskvat teda sageli ja meeleldi oodata.

Franciscole oli see ettekääne teretulnud, et tööd marquesa portree kallal katkestada. Marquesa lükkas tema vabandused armastusväärselt tagasi. Ta võivat, julgustas vana daam teda, ükskõik millal, kui ta aega ja tahtmist leiab, tööd uuesti jätkata.

Vaatamata marquesa sõbralikkusele lahkus Goya alacio Villabrancast, meel täis tuska. Ta tundis häbi marquesa ja enda ees, et ta ei olnud suutnud portreed lõpetada. Midagi taolist ei olnud temaga varem peaaegu iial juhtunud ning ka edaspidi piinas teda sagedasti mõte lõpetamata pildist.

Seda suurema hooga viskus ta uue töö kallale. Guillemardet, meelitatud sellest, et Goya tema ettepaneku nii kiiresti oli vastu võtnud, oli sõbralik. Ta tahtis, et Goya maaliks teda mundris, tema ameti kõikide tunnustega.

«Ärge maalige mind, lugupeetud meister,» nõudis ta, «maalige Vabariiki. Vabariik,» selgitas ta Goyale suurte žestidega, «on aastate vältel läbi teinud palju muudatusi. Teie, kodanik Goya, olete kindlasti kuulnud Aristotelese dünamisest ja entelehhiast, idust ja võimalikkusest, mis algusest peale kõikides asjades peitub ja oma täiuse poole püüdleb. Nii muutus ka Vabariik ikka küpsemalt vabariiklikumaks ning nii muutus sellega koos ka Ferdinand Pierre Guillemardet ikka rohkem kodanik Guillemardefks.»

Francisco sai ülespuhutud prantsuskeelsest jutust vähe aru. Kuid ta mõtles põgusalt kunstnik Davidile ning taipas, et kuningamõrvar ja kirikurüüstaja Guil-

273

Iemardet on kindlasti endamisi võidelnud ja kannatanud, kui tal tuli läbi elada, kuidas Vabariik rahvast eemaldus ning ärimehelike suurkodanlaste poolt üle võeti. Ta nägi, kuidas Guillemardet end vaevab, et seda muutust endale mitte tunnistada. Ta nägi saadiku hoiakus pidevat pingutust, nägi peaaegu hullumeelset uhkust tema silmades ning taipas, kuidas see iseenda petmine, millesse too mees põgenes, teda ikka suuremasse hullusesse pidi ajama.

Seda maalida on talle teretulnud ülesanne. Ning nii,, ilma et ta teist õieti oleks mõistnud, maaliski ta seda,, mida teine temalt tahtis. Maalis võidurikast Vabariiki, seda, mis Vabariigil oli suurepärast, ning seda, mis temas oli teatraalset, selle toretsevat, lausa meeletut upsakust.

Don Francisco halb kuulmine muutis tema silma teravamaks. Kuna ta pidi läbi saama hääle kõla kuulmata,, siis tegi ta seda tasa värvidega. Ta maalis Vabariigi värve nii, nagu neid iial enne keegi ei olnud maalinud,, maalis joobumuse sini-valge-punases. Seal ta istub, Ferdinand Guillemardet, väike maa-arst, praegune ühtse ning jagamatu Vabariigi saadik, kes kaks korda oli mõistnud surma kuningas Louis Kuueteistkümnenda ja sundinud Hispaania kuningriigi vasallivahekorda oma maaga, seal ta istub mustjassinises mundris, mõnevõrra õõnsalt paatoslikus hoiakus, keha peaaegu, täiesti profiilis, pea aga otse vaataja poole pööratud. Päris ees, vaatajale kõige lähemal, särab tema mõõga käepide, helgib tema õlavöö sini-valge-punane side. Lauale on ta visanud oma hunnitu paraadkübara sini-valge-punaste sulgedega ja sini-valge-punase kokardiga. Üks käsi on klammerdunud toolileeni ümber, teine-toetub tugevalt, koketselt ja mõjukalt reiele. Kuid kogu valgus peegeldub tema näos. Lühikeseks lõigatud mustad lokid on kammitud laiale, hästi vormitud laubale, huuled on kaarjad, nina kargab otsustavalt ette. See on piklik, hästi vormitud nägu, arukas, oma tähtsusest läbi imbunud. Rekvisiidid — tool, laud, narmastatud lauakate — helgivad tuhmilt, kuldkollaselt, sinaka värvinguga. Kõik need värvide teravad dissonantsid ühinevad mänglevalt kunstipäraselt korraldatud segaduses.

274

Alguses oli Goya oma inimvihkavas tujus maalinud saadiku näo ja hoiaku veel kõrgimana, veelgi afekteeritumana. Ta oli mehe ja Vabariigi suurusehullustuse ase-tanud veel teravamasse valgusesse. Kuid Miguel ja Agustin olid talle ettevaatlikult jutustanud Guillemardet' sihikindlast energiast ja Vabariigi tohututest saavutustest. Ning Goya oli muutnud õrnemaks selle, mis tolle mehe puhul oleks võinud pilget esile kutsuda, ja toonud esile selle, mis oli temas tugevat.

Ferdinand Guillemardet siis,
seisis oma pildi ees ja
vaatas sügavasti silma
kodanik Guillemardet’le,
kelle Goya oli maalinud.
Joovastatud iseenda
ja niisama oma riigi
suurusest, siis ütles saadik
Prantsusmaalt: «Jah, nii ta on, see
Vabariik.»
Francisco kuulis üsna halvasti ta sõnu.
Kuid ta nägi mehe silmi,
nägi huuli liikumas, ja
oma südames ta kuulis

marseljeesi.

22

Too epideemia, mis oli põhjustanud nii paljude laste surma Madriidis, oli juba peaaegu vaibunud, kui haigestus doña Maria noorim poeg, infant Francisco de Paula. Maria Luisa oli sünnitanud kaheksa last; talle jäänud kuuest lapsest oli see väike prints talle kõige armsam. Ta oli punakasblond, kahtlemata don Manueii poeg. Ning see tema kõige armsam poeg lamas nüüd abitult oma voodis, võideldes hingeldusega, võideldes surmaga.

Vana ihuarst doktor Vicente Piquer kirjutas ette jäävett ja külmi mähiseid. Maria Luisa tegi morni näo ning

275

kutsus välja Madriidi kõige kuulsama ja kõige vihatuma arsti, doktor Joaquin Peräli. See kuulas oma vana kolleegi tähelepanelikult ja viisakalt ning kirjutas siis ette niisugused abinõud, et ihuarstil halvakspaneva hämmastuse tõttu suu lahti jäi.

Laps kosus, paranes. Doria Maria Luisa küsis doktor Peralilt, kas ta ei tahaks ka edaspidi väikest infanfi, kuningannat ennast ning kogu perekonda oma hoole alla võtta.

Kuninganna ettepanek oli suureks kiusatuseks. See tähendas, et arsti mõjuvõim oleks võinud kasvada kõikjal, kus ta seda tahab, nii poliitilistes kui ka isiklikes küsimustes, see tähendas ka seda, et Hispaania kuningate suurepärased kunstikogud on talle kättesaadavad. Ent kui ta selle ettepaneku vastu võtab, siis jääks tal vähe aega oma teaduse ja oma maalide jaoks ning tal tuleks täielikult loobuda Cayetana de Alba kibedust-tekitavast, ihaldatavast usalduslikkusest. Ta palus aupaklikult mõtlemisaega.

Tavaliselt nii selge, rahulik härra oli suures segaduses. Kui ta ära ütleb, siis ei lükka ta tagasi mitte ainult ainulaadse õnnevõimaluse, vaid muudab ka kuninganna oma vaenlaseks. Kuid ta ei tahtnud oma duquesita'st loobuda.

Mitte keegi, ka Cayetana ise mitte, ei tundnud Cayetanat paremini kui tema. Cayetana oli häbitu asjalikkusega talle oma keha sadu kordi läbivaatamiseks andnud, talle oma keha hädad usaldanud, talt abi nõudnud ning vastu võtnud. Kuid haritud doktor Peral teadis: antiikrooma daamid ei käitunud teisiti õpetatud kreeka orjadega, keda nad endile arstlikeks abilisteks ja nõuandjateks olid ostnud; nad olid lasknud neil oma ilusaid kehi ravida, ent nende usaldusmeeste osavad käed ei tähendanud neile rohkem kui harjad ja õlivammid. Ja ehkki duquesita kohtles teda sõbrana, nõuandjana ja usaldusmehena, kahtles don Joaquin sageli, kas ta Cayetana de Albale tähendab rohkem kui mõni taoline kreeka ori-arst.

Doktor Peral pidas ennast kõige puhtama kooli vabamõtlejaks. Tema õpetajad olid Lamettrie, Holbach, Helvetius, ta oli sügavalt veendunud, et tunded ja mõtted on

276

samasugused keha produktid nagu kusi ja higi. Inimliku keha anatoomia jäi ikka samaks, himutunded jäid ikka samadeks, lehma kargava härja aistinguid lahutas Dante tunnetest Beatrice vastu ainult astmeline vahe, ning kui armastust peeti põhimõtteliselt millekski muuks kui himuks, siis oli see idealiseeriv ebausk. Doktor Peral pidas ennast materialistlikuks hedonistiks, ta seletas, et elu ainuke mõte olevat nauding, nimetas ennast meelsasti Horatiuse eeskujul «põrsakeseks Epikurose karjas».

Paraku aga ütles tema filosoofia Cayetana de Alba juures üles. Ta uskus, et kui ta selle asja oleks tõsiselt kätte võtnud, siis oleks ta võinud oma duquesita't «omada». Kuid imelikul kombel, ning vastupidi oma veendumusele, ei piisanud talle sellest. Cayetanast tahtis ta rohkem. Ta nägi, kuidas see endale mehi välja valis ning et tal

sealjuures oli vaid üksainus juhis: tema tunded. Need tunded võisid kesta võib-olla ainult ühe tunni või veel lühemat aega, aga need pidid olem a; ta ei tahtnud iialgi ükskõik missugust meest, vaid ikka just nimelt seda. Kahjuks aga polnud tema iialgi just nimelt see olnud.

Kuna asjaolud olid niisuguseks kujunenud, oleks hullumeelsus lükata nüüd doña Maria Luisa ettepanek tagasi. Mitte mingi, ükskõik kui suur armastuseteene ei pööra Cayetana tujukaid tundeid tema kasuks, ja kui ta nüüd ära ütleb, siis heidab ta oma elu kõige parema juhuse tuulde. Sellest hoolimata teadis ta: ütleb ära. Ta elu kaotab mõtte, kui ta enam ei hinga Cayetana hõngu, kui ta ei saa enam kõige lähimast lähedusest jälgida tema painduva keha ettearvamatuid tujusid.

Ta jutustas Cayetanale Maria Luisa ettepanekust, ta kõneles kergelt nagu möödaminnes.

«Möödapääsmatust viisakusest,» lausus ta, «palusin ma mõtlemisaega. Loomulikult ütlen ma ära.»

Cayetana viimased nädalad ei olnud möödunud hästi. Ta tundis Franciscost kibedat puudust; kaotada nüüd ka Peral oleks olnud raskelt talutav. Tema vaenlane, itaallanna, oli pealetungiaja hästi valinud. Kuid ta taltsutas end. Tavalises keskustelu toonis, nagu Peral, lausus ka tema:

277

«Te teate, et ma tunnen rõõmu sellest, kui te minu juurde jääte; kuid ma loodan, et te ära öeldes ei tee seda minu pärast,» ning ta vaatas teisele avala pilguga otsa, rahulikult, külma sõbralikkusega, metalsete silmadega kõrgete kulmude all.

Peral taipas täpselt, mis Cayetanas toimus: Cayetana ootab, et Peral nõuab vastutasu, nõuab, et Cayetana temaga magaks. Võib-olla, tõenäoliselt, teeks Cayetana seda; kuid tema jääks Cayetana verele võõraks, ta kaotaks Cayetana igaveseks.

Naine lausus: «Kindlasti on
teil vist teada, et ma olen
tänamatu.» — «Jah, on selge,»
vastas rahuga Peral, «sest
kui ma pakkumisest loobun,
siis teen seda enda, mitte
teie pärast.» — «See on hästi,
don Joaquin,» siis talle vastas
Cayetana. Ajas enda
sirgu nagu laps ja suudles
tema ette kummarduva
mehe laupa.

23

Cayetana de Alba elas, nagu ta alati oli elanud. Teda ümbritses keeris, tal oli lugematult kohtamisi, teda nähti teatris, härjavõitlustel, ta korraldas vastuvõtte ja viibis vastuvõttudel ning elas sõbralikus vahekorras don José ja marquésa'ga.

Kuid nüüd oli sellesse hästikasvatatud kolmiku koosellu tekkinud kerge ärritus.

Siis, kui marquésa oli oma poja José kihlanud suure ning sünge Alba nime viimase ja ainsa kandjaga — mõlemad olid tol korral olnud alles peaaegu lapsed —, ei tahtnud ta mitte ainult ühendada mõlema perekonna tiitleid ja rikkusi, vaid ta tundis ka sümpaatiat Cayetana tugeva, isemeelse ja meeldiva isiksuse vastu ning oli lootnud, et José õrn ja nõrk elu saab toitu tütarlapse

278

täiest ja rikkast elust. Muidugi, Cayetana oli varajasest noorusest peale olnud mõnevõrra chatoyante, mõnevõrra ekstsentriline, tema vanaisa oli lasknud tütarlast Rousseau' põhimõtete järgi kasvatada; kuid joña María Antonia oli arvestanud, et hertsoginna Alba, ükskõik kuidas teda ka poleks kasvatatud, omab kindlasti õiget arusaamist traditsioonidest ja sündsusest.

Vaatamata kõigile oma tujudele ja meelemuutustele .oligi doña Cayetana oma daamilikkust kinnitanud. Nii sageli, kui ta end armuvahekordadesse ka mässis, polnud ta iial marquésa't ega don Joséd asetanud raske probleemi ette, kas mõnda sohilast Hispaania suurima nime kandjaks tunnistada. Vastupidi, ilma marquésa't ebameeldivate küsimuste ja palvetega tülitamata ning temalt nõuandeid küsimata oli ta hea taktiga leidnud abinõusid niisugusest situatsioonist hoidumiseks. Ja nüüd äkki oli Cayetana üles öelnud. Tema, kes oli palju raskematest afääridest osanud hõlpsasti välja tulla pahandust tekitamata. Keegi ei pane suurele daamile pahaks, kui tal on oma cortejo. Keegi ei pane pahaks hertsoginna de Albale, kui ta on oma cortejo'ks valinud õuekunstniku Francisco de Goya. Kuid juba see viis, kuidas ta viimasel ajal oma tundeid avalikkuse ees demonstreeris, oli vaevalt küll sünnis. Ning see, et ta nüüd selle sõpruse, selle asemel et seda vaikselt ja vähehaaval lõdvendada, nii järsult katkestas, see ületas piirid. Nüüd taipas kogu Madriid, et siin oli tegu rohkem kui mänglemisega, ning kahetses naeratades hertsogit. Nüüd oli marquésa sunnitud vastu tahtmist avama silmad ning nägema, kui sügavale see kirg ulatus.

Hertsogit valdasid umbes samasugused tunded nagu tema ema. Cayetana ei olnud tema vastu kunagi armastust teeselnud, kuid siiski üles näidanud sõprust, arusaamist ning nii oli ta Cayetana tujusid kannatlikult talunud. Nüüd siis korraga oli Cayetana kihk muutunud eredaks kireks, mis hertsogi sündsusetunnet ja suursugusust haavas. See segas teda ning muutis ta, vaatajata välisele endavalitsemisele, kergesti ärrituvaks.

Sellest ärritusest tingituna tegi ta üllatava otsuse, millel olid rasked tagajärjed. Ta oli alati armastanud

279

üle kõige muusikat ning oli kannatanud nende lärmakate banaalsuste pärast, mida kuningas muusika suhtes väljendas ja nende nürimeelsete naljade pärast, millega kuningas teda tögas. Nüüd ei suutnud ta seda enam taluda. Ühel päeval, pärast seda kui ta oli sunnitud olnud kuulama kvartetti, milles don Carlos esimest viiulit saagis, seletas ta oma emale, et kuninga brutaalne nürimeelsus olevat Hispaanias kogu õige muusika lämmatanud. Ta ei kannatavat õukonnas ega Madriidis enam kauem välja. Ta kavatsevat sõita Itaaliasse ja Saksamaale, et oma kõrva ja südant puhtaks uhta.

Ta kartis, et ema hakkab tema reisi maha laitma. Tõepoolest valmistas doña Maria Antoniale rahutust mõte, missuguseid suuri pingutusi taoline reis tema pojale maksma läheb. Kuid siiski lootis ta, et vaheldus ja muusika elustavad poega; ent kõigepealt, seda lausus ta vaikselt oma sisimas, lahendab reis Cayetana probleemi iseendast, sest itaalia ja saksa meestega unustab ta Madriidi maalikunstniku peagi. Niisiis kiitis ta don José plaani soojade sõnadega kõhklemata heaks.

Nad otsustasid väga peatselt teele asuda.

«Ma arvan,» ütles don José, «me sõidame õige väikese seltskonnaga, ainult teie, ema, Cayetana ja mina, ja võtame kaasa üsna vähe teenijaid.»

«Ning loomulikult ka doktor Perali,» arvas marquésa.

«Parem mitte,» lausus don José. Marquésa vaatas üles.

«Ma arvan,» kordas don José sõbralikult, kuid siiski ebatavaliselt kindlalt, «et Perali me kaasa ei võta. Ta tunneb liiga hästi muusikat,» seletas ta naeratades, «ma tahaksin ise avastada, mis mulle meeldib.»
Ka marquésa naeratas. Ta taipas: mida José talle ütles, oli vaid poolik tõde. Muidugi, ta tahtis sel reisil oma muusikat ainult endale saada; kõigepealt tahtis ta aga Cayetanat ainult endale saada, ilma tema nii paljude saladuste kaasteadjata.
«Kena,» lausus marquésa, «jätame don Joaquini siia.»
Kui don José Cayetanale oma kavatsusest rääkis, oli see ebameeldivalt üllatatud. Kas siis don José õrn konstitutsioon nii pikale ja seiklusrikkale reisile kohane
280
on, küsis ta ettevaatlikult, ja kas ei oleks targem veeta suve Piedrahitas või mõnes mereäärses mõisas. Kuid see oli uus José, kes talle vastas, elav, sihikindel José, kes tema vastuväited sõbraliku otsustavusega kõrvale lükkas.
Cayetanas hakkas kõik mässama. Tema jaoks ei olnud mingit elu väljaspool Hispaaniat. Mõlemal korral, kui ta oli viibinud Prantsusmaal, oli ta igatsenud tagasi ning tungivalt peale käinud, et kiiresti tagasi sõidetaks; juba nende Saksa linnade ja nende saksa heliloojate nimed, mida don José nimetas, tundusid talle barbaarsetena. Ja Francisco tõlgendaks seda reisi kindlasti valesti, ta oletab muidugi, et Cayetana lahkub Madrii-dist vaid selleks, et teda piinata, ta ei anna Cayetanale isegi võimalust seletada ja Cayetana kaotab Francisco igaveseks. Kui ta aga oma haiglase mehega kaasa ei sõida, siis pöörab ta õukonna ja kogu maa enda vastu. Ta ei näinud mingit võimalust don José saatmisest ära öelda.
Ta pöördus doña Maria Antonia poole. Marquésa oli alati üles näidanud arusaamist; ta pidi mõistma, et Cayetana ei saa praegu Hispaaniast lahkuda. Cayetana seletas talle, kui kahjulikult võivat reisiseiklused don José tervisele mõjuda, palus teda tungivalt don Joséd veenda, et ta oma ettevõttest loobuks.
Sedapuhku aga ei saanud doña Maria Antonia temast aru. Otse vastupidi, Cayetana pidi tahtmatult märkama tema teadvas, peaaegu heatahtlikus näos õrna vaenulikkust, ja marquésa suure, kitsahuulise suu naeratus ei olnud sugugi sõbralik.
Jah, marquésa tundis väikest kurja võidurõõmu. Ta oli elanud, ta teadis, mis on armastus, ta sai aru Cayetana kirest, tundis tema palve tungivust. Kuid José oli tema poeg, oli kõik, mida marquésa omas, ja ta armastas oma poega. Selle elu ei välta kaua ning naisel peab olema küllaldaselt takti, et don Joséle tema viimased aastad kergeks muuta. Ta peaks vähemalt katsuma teeselda dori José ees, et ta temast natukenegi hoolib.
«Ma ei jaga teie kaalutlusi, doña Cayetana,» ütles marquésa rahulikult ja lahkelt. «Ma loodan sellest reisist palju don Joséle.»
281
Samal ajal teatas hertsog doktor Peralile, et ta välismaale pikemale reisile sõitvat. Peral oli kohkunud. Kas saatis Cayetana hertsogi minema? Tahtis ta üksi jääda? Ettevaatlikult küsis ta, kas tema kõrgus reisiväsimust ei kartvat. Don José vastas kergelt, ta usub, et uute inimeste nägemine, uue muusika mõju teda elustavad. Peral, ikka veel kõhklevalt, sest ta ei teadnud, kas duquesita kaasa sõidab, küsis, kas hertsog tema seltsi soovib. See vastas, ikka veel sama ebatavalise, peaaegu mängleva kergusega, et ta tänab don Joaquini väga, kuid ta ei taha end hellitada, vaid püüab ka ilma temata läbi saada.
Doktor Peral siirdus kohe hertsoginna juurde. Hertsoginna ei olnud sellest teadlik, et don Joaquini ei kavatseta kaasa võtta, ainult suuri vaevu suutis ta seda ebameeldivat üllatust varjata. Nad mõlemad seisid nõutult. Peral küsis, kas tema otsus, saata hertsogit, on lõplik. Hertsoginna ei vastanud, ta tegi väikese resigneerunud, peaaegu

trööstitu viipe, ja esmakordselt nägi doktor Peral tema silmades leina, abipalvet. Mitte iialgi, isegi siis, kui hertsoginna tema abi veel suuremal määral oli vajanud, ei olnud see naine, Hispaania grande'de seast kõige sõltumatum ja uhkem, talle niisugust meeleliigutust avaldanud. See oli talle vaikseks kibedaks rahulduseks, et Cayetana de Alba talle ainsana oma häda usaldas.

Vaid paar lühikest hetke vältas appihüüd Cayetana näos. Kuid nende silmapilkude vältel, nii tundus don Joaquinile, valitses nende vahel sügavam üksmeel kui kunagi varem.

Alustati ettevalmistusi reisiks. Kui Albade ja Villa-brancade seisusest inimesed tahavad reisida, olgugi kõige väiksema saatjaskonnaga, ka siis tuleb teha suuri ettevalmistusi.

Jooksid siis ja higistasid
intendandid ja kurjeerid,
rätsepad ja kammerneitsid,
teenrid. Austria, Toskaana,
Parma, Baieri, Modeena
saadikud siis tööd said palju,

kirjutasid, saatsid teateid.
Ebatavalise hooga
kiirustas neid hertsog. Tema
tahtis ruttu, nõnda ruttu,
kuidas iganes veel suudab,
alustada seda reisi.

24

Kuid seda reisi ei alustatud. Ettevalmistuste ajal hakkas hertsog mingi kummalise jõuetuse üle kaebama. Alguses lükati reis edasi, siis loobuti sellest.

Haiglane oli don José olnud alati. Nüüd aga halvas teda rammestus niivõrd, et ta end vaevu suutis liigutada. Ei aidanud ka elustavad joogid. Arstid ei osanud pidevat sügavat väsimust millegagi seletada. Enamiku ajast konutas don José tugitoolis, mähitud laia hommikumantlisse, kõhetuna, suletud silmadega, valulikus jõuetuses. Kui ta silmad avas, tundusid need veel suurematena tema näos, mis ikka enam ja enam kõhnus. Ta näojooned muutusid valjemaks, nendesse tekkis midagi karmi, valulikku. Igaüks nägi, kuidas tema elujõud sulas.

Dona Cayetana vastu oli ta vaikselt, viisakalt, uhkelt tõrjuv. Samasugust viisakat, kinnist võõrastust osutas hertsoginnale ka tnarquésa. Muidu nii rahulikult rõõm-sameelne doñaMaria Antonia muutus nüüd kannatuste mõjul rohkem oma poja sarnaseks. Ühegi sõnaga ei andnud ta märku, et ta paneb oma poja hääbumist viimaste sündmuste süüks; kuid Cayetana tajus, et ta doña Maria Antonias enam iialgi endale sõbratari ei leia.

Kui oli juba päevselge, et lõpp läheneb, avaldas don 'osé soovi, et teda palaclo Villabrancasse viidaks. Senini ei olnud ta lubanud end voodisse panna, nüüd ei tõrkunud ta enam. Oma ema, oma venna Luisi ja vennanaise Maria Tomasa hoolealusena lamas ta seal, väsinud väärikusest ja aust, ja Cayetana tundis end võõrana.

Palacio Liria ja palacio Villabranca eestubadesse

olid välja pandud nimekirjad, kuhu panid end kirja külastajad, kes haigusliku haige tervise järele pärisid. Rahvas seisis sosistades kõrvaltänavates. Don José kuulus riigi kolme esimese grande hulka. Ta oli hertsoginna Alba mees, linn tegeles temaga. Räägiti, ta olevat alati olnud haiglane ning tal ei olevat kunagi olnud väljavaateid kõrge vanuseni elada, kuid see järsk lõpp tulevat siiski ootamatult. Räägiti, et asjast huvitatud käed olevat kaasa aidanud tema kummalisele lõtvusele ja jõuetusele, talle olevat mingit aeglaselt mõjuvat mürki sisse antud. Taolised kuulujutud levisid Madriidis kiiresti ja neid usuti meelsasti. Albadest kõige kuulsam, too marssal ja tema kuningas, vaga ja sünge Teine Philipp, olid pidanud riigimehelikuks ja jumalale meelepäraseks teatud vaenlasi vaikselt ja mõjuvalt kõrvaldada ning sellest ajast peale oli mõnigi poolsaare kõrge isand kahtlasel kombel surnud. Räägiti ka, et don José olevat hertsoginna Albale muutunud tülikaks; eks olnud ju hertsoginna paljud armulood kogu riigi kõneaineks.

Lõpp saabus päise päeva ajal. Preester luges ettenähtud ladinakeelsed palved, kurtmise ja lepituse ning ulatas surijale ristilöödu pildi. Don Joséd ei peetud eriti vagaks, näis ka, nagu tegeleks ta millegi muuga, võib-olla kuulis ta muusikat; kuid sellegipoolest, ehkki see talle ilmselt suuri jõupingutusi maksis, suudles ta kombekohaselt viisakalt ja vagalt pilti. Siis võttis preester kuldsest toosist vatikuulid ja õli ning salvis surija silmad, nina, huuled, käed ja jalad.

Kohe pärast don José surma algas pidulik, täpselt kindlaks määratud leinaprotseduur. Don José korjus mingiti, frantsiskaani mungad rüütasid selle nende ordurõivaisse. Tuba, milles ta oli surnud, löödi üle musta damastiga, püstitati kolm altarit igivanade hinnaliste krutsifiksidega, mis pärinesid Albade ja Villa-brancade varakambrist, voodi kõrval ja altaritel põlesid kuldsetes küünlajalgades kõrged küünlad. Nii lamas pidulikult ja rangena surnud don José Alvarez de Toledo, Kolmeteistkümnes Berwicki ja Alba hertsog, Üheteistkümnes marqués de Villabranca.

Ilmus kohale mõlema India ülempiiskop. Kuningas

284

oli saatnud oma õuekapelli liikmed, et need surnumissat laulaksid. Jumalateenistusest võttis osa kadunu perekond, kuninga ja kuninganna esindajad, kõige kõrgemad grande'à, lähimad sõbrad. Lauljad ja pillimängijad pingutasid end, surnu oli olnud kunstisõber. Kõrged külalised seisid kombekohaste jäikade, väärikate nägudega. Tardunud näoga põlvitas doña Maria Antonia. Kaks naist aga nutsid valjusti, mida tava tegelikult ei lubanud. Üks neist oli doña Maria Tomasa; ta oli mehe vennaga hea sõber olnud, oli näinud, kuidas nad kahekesi muusikat tegid, kuidas don José hing tema väärikusest ja tagasihoidlikkusest läbi murdis. Teine oli väike kõhnuke Geneviève de Havre. Lähemate nädalate jooksul lahkub ta sellelt süngelt maalt. Tal olid siin olnud kohutavad elamused, ta oli isa tahtele allunud ja end Prantsusmaa liiliatele ning loomaliku don Manueli himudele ohverdanud. Õnnelikke päevi oli ta sel poolsaarel veetnud vähe ning nende õnnelikkude sekka arvestas ta neid, mil tal oli lubatud teha muusikat koos sõbraliku ja hästikasvatatud mehega, kes siin kirstus lamas.

Hiljem lasti rahvas sisse, et surnukeha ees defileerida, terve öö läbi loeti kolmelt altarilt missat.

Siis asetati surnu kirstu, mis oli üle löödud musta sametiga ning kaunistatud kuldsete naelte ja kuldsete liistudega. See kirst omakorda suleti teise, kunstipäraselt väljatöötatud pronksist kirstu. Nii toodi surnu Toleedosse, et seal vastavalt kombele Alba hertsogite matusepaika matta.

Igivanas pühas katedraalis ootasid teda esimese järgu grande'd peaaegu täisarvuliselt, ka arvukalt teisi grande'sid, neile lisandusid jällegi kuninga ja kuninganna esindajad, lõpuks Toleedo peapiiskop-kardinal. samuti ka katedraali vaimulikkude kogu.

Koori keskele oli püstitatud suur katafalk, paremal ja vasakul pool leekisid kaksteist hiiglaslikku hõbedast kandelaabrit lugematute küünaldega. Sinna asetati sark. Nüüd peeti pidulik-hiilgav leinajumalateenistus, nü nagu see oli ette nähtud riigi esimestele gran-de'dele. Kellad helisesid, rohkem kui üksteist sajandit vana kiriku kogu hiilgus rullus lahti. Siis lasti don José

285

de Alba y Villabranca katedraali allmaakabelisse vanade Alba hertsogite kõrvale.

Nende tiitlit nüüdsest peale
kandis Cayetana üksi.
Villabranca igivana
vapikilp ent viidi üle
surnu majast pidulikult
tema venna juurde. Ja too,
don Luis Maria nimelt,
sellest ajast kandis tiitlit
kaheteistkümnes marqués de
Villabranca. Pikisilmi
don Luis Maria ootas
vennanaise Cayetana
surma, et siis pärast seda
päriks tema kuulsa nime —
Alba hertsog.

25

Palacio Villabrancas võtsid perekonna kitsama ringi liikmed vastu sõprade ja tuttavate kaastundeavalduse

Tuli ka Goya. Teisiti toimida polnud sünnis, see oleks olnud ränk solvamine.

Ta oli kuulnud, et Albad valmistusid välismaareisiks. Ta oli veendunud, et Cayetana sõidab välismaale vaid selleks, et näidata talle, et ta temast, Goyast, midagi ei hooli. Siis oli ta kuulnud hertsogi surmaohtlikust haigestumisest ning ka neid kuulujutte, et selle haigusega ei olevat kõik korras. Loomulikult oli see mõttetu loba, mis haihtus tema mõistuse ees, kuid ta ei saanud midagi sinna parata: need kuulujutud, mis ei tahtnud kuidagi vaibuda, tekitasid temas hirmu ja vastupanu, kuid samuti ka kerget rõõmu. Pärast seda mõttetut riidu ei olnud ta enam Cayetanaga kohtunud. Segaste tunnetega, nagu vaevalt kunagi enne oma elus, tuli ta palacio Villabrancasse.

Suure saali peeglid ja maalid olid kinni kaetud. Madalatel toolidel, sügavalt mustas, istusid leinajad;

286

neid oli neli: marquesa, doñaCayetana, surnu vend don Luis Maria oma naisega.

Nagu seda nõudis komme, võttis Goya esialgu vaikides istet. Ta istus vaikselt ja tõsiselt, kuid tema sisimas valitses poolikute, ängistavate mõtete ja käredate tunnete virr-varr. Kindlasti pole Cayetana hertsogi surmas süüdi. Kuulujutud on rumalad. Siiski pole need rumalad. Alati peitub midagi õiget selles, mida rahvas räägib, ning Cayetanal o n midagi tegemist selle äkilise salapärase, hukatusliku haigusega. Kui

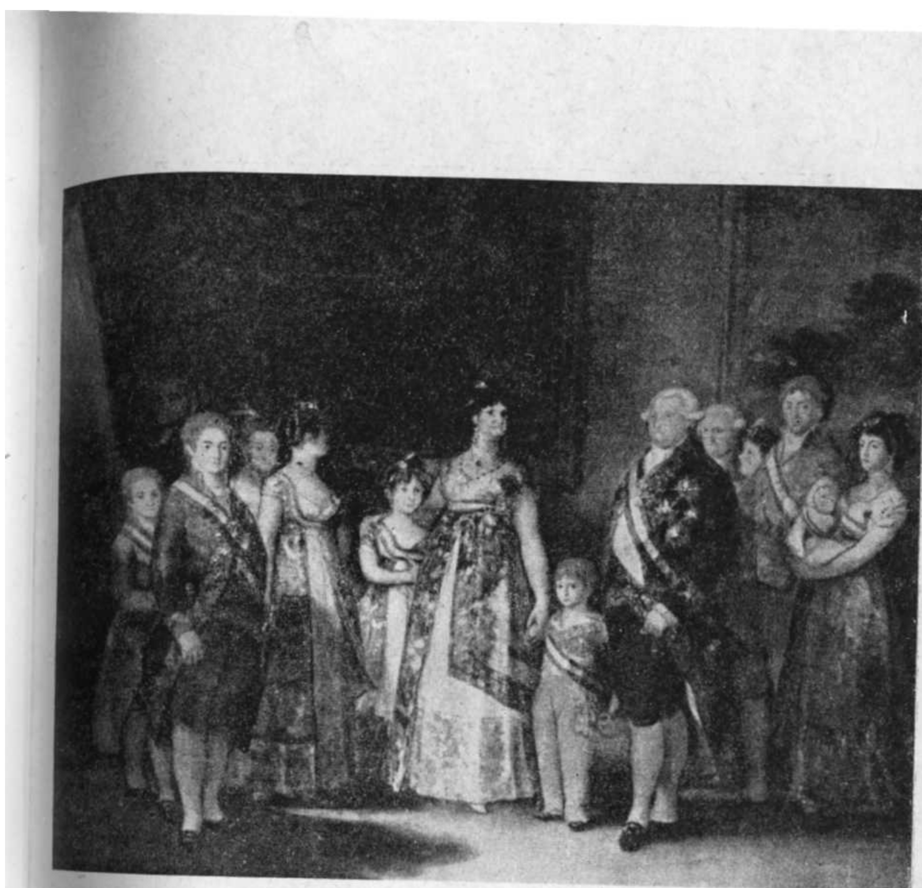
don Jose oli tõepoolest pidanud tema, Goya pärast elu jätma, siis on see kohutav. Ei, see oleks õnnestav. «Verine käsi ja tark pea on päritavad põlvest põlve,» mõtles ta vanale kõnekäänule ning see hirm ja veetlus, mis haruldaselt läbipõimituna õhkus Albade nimest, võttis sünges saalis tema üle võimust.

Ta tõusis püsti, astus vana marquesa juurde, kummardas, rääkis summutatud häälel tavalisi, mittemidagiütlevaid kaastundesõnu. doñaMaria Antonia kuulas keskendatud ilmega. Kuid selle rahulikkusemaski taga nägi Goya kunstnikusilm midagi jäigalt metsikut, mida ta iial varem selles näos polnud näinud. Ning korraga märkas ta veel midagi muud, ja see oli hirmus. Leinajate toolid ei seisnud üksteisest kaugel, võib-olla lahutas neid ainult meeter, kuid tundus, nagu oleks see meeter, mis marquesa ja Cayetana toole lahutas, lõputu nagu maailm. Niisugune piiritu, vaikne, hästikasvatatud vaenulikkus valitses mõlema naise vahel.

Nüüd astus ta Cayetana ette ning kummardas tema poole alla, väga viisakalt. Cayetana pööras oma näo täiesti tema poole, Goya nägi seda ülevalt alla; valgeks mingitult kerkis see väga väiksena esile mustade katete vahelt, must loor oli tõmmatud laubale kuni kulmudeni, kael oli kaetud lõuani.

Goya huuled väljendasid kombekohaseid kaastundesõnu.

Oma südames mõtles ta aga: «Sina nõid, sina roimar, sina hukutaja, sina suursugune, sa tood igaühele õnnetust! Sa hukutasid minu lapse; mis halba ta sulle tegi? Sa hukutasid oma mehe; mis tegi tema sulle? Häda mulle, et ma sinu üska langesin! Kuid nüüd olen

Kuningas Carlos IV perekond

ma sind läbi ja läbi tundma õppinud ning nüüd näen ma sind viimast korda. Iialgi enam ei näe ma sind, iialgi ei tule ma sinu juurde. Ma ei taha seda, ma olen tõotanud, ma pean oma sõna!»

Ning samal ajal, kui ta seda mõtles, teadis ta, et ta jääb kogu oma elu lõpuni Cayetanaga seotuks. Ning viha ja meeleheitega samaaegselt tõusis temas metsik, alatult võidutsev rõõm, et ta tunneb Cayetanat ka teistsugusena, mitte niisugusena, nagu ta nüüd tema ees istus. Ta manas silme ette kujutluse Cayetana väikesest alasti kehast, kui see tema süleluses tõmbles. Ta kujutles, kuidas ta seda uhket, kättesaamatult suursugust uuesti oma käte vahel murrab, kuidas ta selle kõrgi näo huuled katki hammustab, nii et selle ilme sulab ning tema vastikult pilkavate silmade pilk laiali valgub ja silmad sulguvad; ta ei hakka Cayetanat silitama, ta ei lausu talle ühtegi meelitavat, imetlevat sõna, ta võtab teda nagu viimast hoora.

Nii mõtles ja tundis ta, sel ajal, kui ta kõneles kaastunde ja trööstí mõõdukaid lauseid. Ta silmad sukeldusid käskivalt Cayetana silmadesse. Ta oli oma kunstnikusilmadesse nii palju inimlikust olemusest püüdnud, kuhjanud, talletanud, et mõnigi inimene väga sageli, tabatuna tema pilgust, end vaatajale, otsijale paljastas. Ta tahtis näha, tahtis läbi uurida, mis peitub selles väikeses jultunud, nägusas, uhkes, jõhkras kolbas.

Cayetana vaatas talle otsa ainiti, viisakalt, osavõtmatult, nii nagu see selles saalis sündsana pidi paistma. Tegelikult mässasid temagi mingitud lauba taga metsikud mõtted, millest ta ise õieti aru ei saanud, ning umbes taolised, nagu Goya neid endale ette kujutas.

Nimelt ei olnud ta senini, pärast seda, kui Eufemia oli talle rääkinud rahva lobast José surma arvatavate põhjuste kohta, sellele mingit tähelepanu pööranud.

Alles nüüd, kui ta vaatas Goja pinguldatud rahulikku näkku, tema uurivatesse silmadeses, hakkas ta taipama, et kaugeltki mitte ainult pööbel ei usu seda loba. Ta põlgas Franciscot ning tundis rõõmu, et see teda mõrvas kahtlustab. Cayetana võidurõõmutses, et Goya, ehkki jälestuseni eemale tõugatud, temast siiski lahti

ei saanud. Tulvil taolisi tundeid vastas ta Goyale mittemidagiütlevate tänusõnadega.

Goya eemaldus abitus vihas. Ta uskus Cayetanast kõike selle maailma halba, kordas endale, et see on hullumeelsus, teadis, et ta jääb Cayetanast ikka seda uskuma ning vastu enda tahtmist talle seda ka ütleb.

Mõned päevad hiljem tuli doña Eufemia tema ateljeesse ning teatas talle, et sel õhtul tulevat tema juurde doña Cayetana; ta võtku tarvitusele abinõud, et keegi teele ette ei juhtuks. Goya ei suutnud erutuse tõttu peaaegu midagi vastata. Ta võttis kindlalt nõuks mitte rääkida sellest, mis nende vahel oli juhtunud, ega ka mitte don José surmast.

Cayetana tuli tihedalt looritatuna. Nad ei rääkinud midagi, nad ei vahetanud isegi tervitussõnu. Cayetana vabastas end looridest; pruunikasvalgelt, minkimatult helkis tema näo soe kahvatus. Goya rebis ta enda vastu, rebis ta asemele.

Ka pärast seda ei lausunud nad tükk aega sõnagi. Goya ei teadnud enam, mis ta oli Cayetanale nende viimase kohtumise ajal rääkinud, ning ainult ebamääraselt mäletas ta seda, mis ta oli mõelnud palacio Vil-labranca leinasaalis. Siiski, niipalju ta teadis: kõik oli kujunenud hoopis teisiti, kui tema seda endale oli ette kujutanud. Ja tegelikult oli see lüüasaamine, kuid see oli lõpmatult rõõmustav lüüasaamine, ta tundis end kur-natuna ja õnnelikuna.

Cayetana — kas see juhtus minutite või tundide pärast — ütles:

«Ma teadsin seda ette, et pahandused tulevad. Kohe pärast seda, kui käisime teatris «Petetud petturit» vaatamas, külastas mind uuesti Brígida, sa ju mäletad, mu surnud

kammerneitsi, ning jutustas mulle, et tuleb pahandusi. Ta ei rääkinud midagi täpsemat, ta jutt jäi segaseks. Ta võib mõnikord, kui ta tahab, väga selgesti rääkida, mõnikord aga, et mind nöökida, jääb ta ebamääraseks. Kuid siiski, kui siis pahandused algasid, ei olnud ma üllatunud.»

Cayetana rääkis oma väikese kalgi häälega väga asjalikult.

«Pahandused!» Kohutav lõhe nende vahel ja sünd-

289

mused, mis olid seotud don José surmaga, need olid talle «pahandused». Ta veeretas kõik süü endalt, ta veeretas selle kõik saatusele. «Pahandused!» Äkki valdasid Goyat jälle kurjad mõtted, needsamad, millega ta Cayetanat Villabrancade maja leinasaalis oli ümbritsenud. Uuesti nägi ta, kuidas vana marquésa istus Cayetanast eemaldunult, jättes ta üksinda vaevu tajutavasse vere hõngu. Veel samal ajal, kui ta alles mõtles, veenis ta end, et see kõik on mõttetus, ei ole mõistusega kooskõlas. Kuid rahva loba, loba, mis pärines doñaRosalia kõrtsist, oli tugevam kui tema mõistus. «Mõtle igaühest kõige halvemat, ja sa mõtled õigesti.» Cayetana jätkas:

«Ja pahandused ei ole ikka veel möödas. Me saame nüüd teineteist harva näha, ma pean olema kahekordselt ettevaatlik. Inimesed on mõistmatud. Emba-kumba, kas nad juubeldavad mõnele, teadmata mispärast, või nad vihkavad ja neavad mõnda, teadmata miks.»

«Veri ihkab päikest,» mõtles Goya. «Ta peab sellest rääkima, kas ta seda tahab või mitte. Kuid mida ta ka ei ütleks, ma ei usu seda. Kui ta ütleb, et ta ei ole seda teinud, ei usu ma teda, ja kui ta ütleb, et ta on seda teinud, ei usu ma teda, sest ei ole ühtegi teist naist, kes oskaks valetada nii nagu tema, ja ta ise ei tea kunagi, mis on tõde ja mis on vale.»

«Sa tead ju seda väga hästi ja oled sellest sageli rääkinud,» jätkas Cayetana ikka rahulikult ja asjalikult. «Kurjad deemonid luuravad inimest igal pool, ja kui ühel neist läheb õnneks, siis hakkavad nad inimest kõik koos ründama. Kui ma poleks hertsoginna Alba, võib-olla tuleks tõepoolest Püha Amet mulle järele ning mõistaks mu üle kohut nagu nõia üle. Eks ole sa ju ise mind juba inkvisitsiooni eest hoiatanud, Francho?»

«Mitte rääkida,» sundis end Goya. «Ma ei lasku min-gisugustesse vaidlustesse. Ma olen seda tõotanud.»

Kuid seal ütleski ta juba:

«Loomulikult oleks kõige targem, kui sa saadaksid oma Perali minema. Kui seda doktorit enam sinu juures ei nähta, siis vaibuvad varsti ka kõik kuulujutud.»

Cayetana tõmbus temast eemale, ajas end rohkem

290

püsti. Nii, pooleldi lamades, istus ta küünarnukile toetudes, paljana oma mustade juuste lainetuse all, ning silmitses Goyat. Siinsamas olid nad lamanud, ihu vastu ihu, kuid sellest, mis temas toimus, ei teadnud Francisco midagi. Tõenäoliselt nõudis Francisco temalt, et ta end süüdlasena tunneks. Kuid ta ei tundnud vähimatki süütunnet. Kui Peral tõepoolest oli don José ravimise ajal midagi teinud, et seda reisi takistada, siis ei teinud ta seda kindlasti mitte selleks, et teda, Cayetanat, abistada, vaid ainult sellepärast, et don José oleks selle rumala reisiga röövinud temalt pikemaks ajaks Cayetana seltskonna. Tema ise, don Joaquin, oli omal ajal, kui ta ihuarsti kohast oli loobunud, kindlalt ja selgelt teatanud, et see ei sünni mitte Cayetana pärast, vaid tema enda pärast. Kuivõrd paremini sai don Joaquin aru tema olemusest kui Francisco, kuivõrd uhkem ta oli. Cayetana ei tahtnud olla kellegi vastu kohustatud, ta ei kannatanud välja mingit sõltuvust, sellest sai don Joaquin aru, ning mitte vähimagi viitega ei andnud ta mõista, nagu oleks niisuguste rumalate

kuulujuttude tõttu tekkinud nende vahel mingi uus ühtekuuluvus. Teda ei liigutanud jultunud sosistused ümberringi ega räpane uudishimu.

Cayetana tundis Francho teadmatusest võõrastust ning kõhedust. Francisco oli kunstnik ja sellena peaks ta kuuluma nende juurde, grande'àe juurde. Ja.enamiku ajast tunnebki Goya nii, tunneb end olevat taevakõrgu-sel üle tavaliste. Siis aga äkki langeb ta tagasi ja on kitsarinnaline ning pööbellik nagu mõni muula-ajaja. Mida siis mõtleb Francisco temast? Kui Joaquin tõepoolest seda on teinud, peab siis Cayetana oma arsti hädaohus hätta jätma? Ta tundis end Franciscost ääretult kaugena. Kuid järgmisel silmapilgul naeris ta juba enda üle. Francisco oli majo, ja seda ta armastas Francisco juures, majo pidi olema armukade, ja majo muutus jõhkraks, kui ta oli armukade.

«Mul on kahju, Francho,» ütles ta, «et sa don Joa-quini vihkad. Minu arvates tema sind ei vihka, ja ta on kõige targem mees, keda ma tunnen. Seepärast on ka inkvisitsioon arvamusel, et ta pärinevat juudi soost ning tegelevat ööl ja päeval pistodaga ja mürgisegamise

mõtetega. Ta on tõepoolest väga tark. Ja julge. Kahju, et sa teda vihkad.»

Goya oli ääretult pahane enda peale. Juba jällegi oli ta teinud kõik valesti. Cayetana ei lase endale midagi selgeks teha, seda oleks ta pidanud ju lõpuks ometi teadma. Cayetana tegi, mida ta tahtis, ta kõneles ja magas nendega, kellega tahtis. Goya ei oleks võinud teha midagi rumalamat kui püüda muuta Perali Cayetanale vastumeelseks.

Vähemalt loobus ta nüüd vaidlustest ning nad lahkusid rahus.

Järgnevatel nädalatel kohtusid nad sageli. Nad ei rääkinud ei oma suurest tülist, veel vähem don José surmast. See sõnades väljendamatu muutis nende sõpruse ähmasemaks, metsikumaks, ohtlikumaks.

Goya töötas sel ajal palju. Agustín heitis talle ette, et ta töötavat ainult käe ja silmadega, mitte aga mõttega. Agustín muutus jälle mornimaks, tülinorivamaks ja Francisco vastas tigeda sõimuga.

Endamisi möönis ta, et Agustinil on õigus. Mitmel korral meenus talle piinavalt kujutlus tollest vana marquesa lõpetamata portreest. Ta tundis tarvidust seda maali lõpetada. Ta pöördus doña María Antonia poole järelpärimisega, kas see ei võimaldaks talle veel kaks või kolm seanssi portree lõpetamiseks. Marquesa laskis Goyale oma intendandi kaudu kirjutada, et tal lähemate aastate jooksul ei olevat aega; juurde oli lisatud maksukorraldus lõpetatud portree kohta kokkulepitud hinna ulatuses.

Kiri tabas teda nagu hoop näkku. Iial ei oleks marquesa teda sel kombel solvanud, kui ta ei oleks olnud kindlalt veendunud Cayetana süüs ning tema kaassüüs.

End alati hästi valitsev Cayetana kahvatas, kui Goya talle sellest jutustas. Mõned päevad hiljem tehti teatavaks annetused ja kingitused, mida hertsoginna Alba oma abikaasa surma puhul mitmesugustele ühingutele ja üksikisikutele jagas. Doktor don Joaquín Peral sai palacio Liria galeriist Raffaeli «Püha perekonna».

Kõigi aegade suurte meistrite seas oli aga Raffael Sanzio see, keda hispaanlased hindasid kõige kõrgemalt, ja seda: püha perekonna ringmaali peeti kõige

väärtuslikumaks kunstiteoseks, mida Ibeeria poolsaar omas. Üks Alba hertsogitest oli siis, kui ta Napolis asekuningana valitses, selle hinnalise maali Nocerast ära toonud. Alba hertsogid nägid sest ajast peale selles
maalis oma kõige hinnalisemat kunstivara, see Raffaeli neitsi oli Albade maja naiste kaitsepühak. Kui doña Cayetana kahtluse all olevale arstile taolise tõepoolest kuningliku kingituse tegi, pealegi veel teatud määral

nagu oma mehe pärandusena, siis võis see tähendada ainult seda, et ta kogu oma mõjuvõimuga teise kaitseks välja astus. Kui Peral oli süüdi, siis oli seda ka tema. .

«Rahulikuks jääda,» sundis end Goya, kui Miguel ja Agustín talle Cayetana uuest kuulmatust teost jutustasid. Ta tundis, kuidas see kardetud hiiglaslik punane ja must laine jälle lähenes, et teda kurdistada. Ta pingutas kogu oma tahtejõudu. Laine purunes enne, kui temani jõudis; ta oli suuteline kuulma, mida teised rääkisid. Ta vaatas de Atocha neitsi poole ning tegi ristimärgi. Sellega, et Cayetana oma kaitsepühaku nii jultunult ära kinkis, kutsus ta taeva enda vastu välja. Ta ässitas enda vastu üles marquesa, kuninganna, inkvisitsiooni, terve Hispaania. Kõigest, mis ta iganes oli teinud, oli see kõige kergemeelsem, kõige upsakam, kõige rumalam, kõige suurepärasem.

Goyat valdas piiritu hirm Cayetana ja iseenda pärast. Ta ei olnud arg, teda peeti vapraks, kuid ta teadis, mis on hirm. Ta mõtles sellele, kui sageli oli ta kõrtsis jälginud härjavõitleja Pedro Romerot, kui see arvas, et teda keegi tähele ei pane. Ning kui sageli oli ta näinud, kui palju hirmu peitus selles vapras mehes, tema silmades, tema suu ümber, igas tema kehaliikmes. Ning kui sageli tuli tal endalgi oma hirmust jagu saada. Hädaoht luuras inimest igas nurgas, iga nurga taga. Kass, kui ta sööb, vaatab pidevalt ümber, kas ehk mõni vaenlane ei lähene, ning kassilt võib paljugi õppida. Kui ette ei vaata, siis oled kadunud. Hirm on vajalik, kui tahad läbi lüüa, kui tahad peale jääda.

Tema aga, Cayetana,
oli sündind kõrgest soost, kus
293
oldi vabad. Sõgedalt ja
suurejooneliselt vabad
hirmust, mis neid kõiki, kes ei
olnud sündind sama kõrgel,
ahistas ja piinas. Goya
tundis kadedust ja vaatas
imetledes naise poole,
et see oli selline just,
nagu oli — kartmatu ja
nõnda sõge. Ning ta oma
süda tundus talle kitsas,
armetu ja väike selle
naise metsiku ja vaba
hinge kõrval.
Rohkem veel kui
iial enne vihkas nüüd ta
seda põlgusväärset arsti
don Joaquini. Samal ajal
tundis ta, et mitte iial,
iganes ei vabane ta
sellest naisest.

26

Senini oli Madriidi rahvas võtnud hertsoginna de Albat armastusväärse hellitatud lapsena ning kus ta end iganes näitas, tänaval, teatris, härjatsirkuses, — kõikjal oli talle vastu juubeldatud, kuna tema, nii suur daam, käitus maja'na ja hoidis rahva

poole. Nüüd aga, pärast seda, kui ta oli Raffaeli neitsi, selle hinnalise, püha kunstiteose kinkinud mehele, kes oli tema abikaasa mõrvar, muutus meeleolu. Nüüd võrdsustati teda võõramaalannaga, itaallannaga, nüüd muutus ta suursuguseks daamiks, kes oma eesõigustele toetudes lubab endale igasugust kõlvatust. Nüüd ei olnud enam mingit kahtlust, et tema doktor Peral oli vaese noore hertsogi mustkunsti abil teise maailma saatnud, ning oodati kannatamatult, et Püha Amet sellesse asjasse valgust ja selgust tooks.

«Kes oleks seda võinud Cayetanast uskuda, chérie!»

294

lausus don Manuel Pepaga kaarte mängides. «Kuidas ta endaga meie sõbra Francisco pärast riskis, see on juba midagi. Ce n'est pas une bagatelle, ça.»

Pepa ise tundis mingit imetlust hertsoginna Alba vastu. Talle meeldis, kuidas see naine avalikult ja trotslikult oma armastust näitas. Pepa vaatas oma kaarte, mõtles tükk aega, mängis välja.

«Aga,» arvas ta, «daami käitumise suurus avaldub vaid siis, kui ta ka tagajärgi väärikalt kanda suudab; sest ma tohin ju eeldada, et te annate korralduse juurdluseks hertsoginna ja arsti kohta.»

Taolise juurdluse korraldamine ei olnud don Manuelil kavatsuses. See ei oleks olnud tark; sest tõenäoliselt hakkaksid teised grande'd hertsoginna Albat kaitsma. See oli doña Maria Luisa asi, kas ta oma vaenlase vastu välja astub või mitte. Tema ei tahtnud end sinna segada. Ta mängis välja oma kaardi, laskis Pepal võita, ei vastanud midagi.

Kuid mõte hertsoginna Albast ei lahkunud temast. See jultunud žest Raffaeliga tõendas veelkordselt, kui kirjeldamatult ülbed nad olid, need Albad. Sealjuures oli neil just praegu väga vähe põhjust niimoodi käituda. Saatus oli neile kurje hoope jaganud. Mees, kes tema sinale ei olnud vastanud, lamas nüüd mulla all, ja ka dona Cayetana olukord ei olnud meeldiv. Ei olnud kerge hingata selles verehõngus, mis teda ümbritses. Don Manueli veetles mõte näha, kas Cayetana de Alba on ikka veel nii jäik, terav ja ninakas. Huvi ja avakäelist kunstisõbralikkust, eriti kujuta-. ate kunstide vastu, peeti grande'de kohuseks ja eesõiguseks ning suurte isandate ja daamide armastatumaks tegevuseks oli hinnaliste kunstiteoste vahetamine. Eriti leina ajal pühenduti kunstiaarete hooldamisele, et etiketikohasest igavusest üle saada. Manuel külastas doña Cayetanat. Ta avaldas veel-kordselt kahetsust selle õnnetuse puhul, mis Cayetanat oli tabanud, ja tuli lõpuks oma külastuse põhjuse juurde. Tema enda kunstikogudes olevat itaalia meistrid nõrgalt esindatud; tema nõuandjad, don Miguel ja nüüd kahjuks eemal viibiv abate don Diego, jagavat ema arvamust. Küll olevat ta aga rikas esimese järgu

295

hispaanlastest. Võib-olla võiks doña Cayetana talle loovutada ühe või teise oma itaallastest mõne Greco või mõne Velâzquezi vastu. Üks jalg üle teise, istus don Manuel seal ning tema ilusa, mõnevõrra raskepärase näo väikesed silmad kompasid Cayetanat häbematu, võidukindla rahuloluga üles ja alla.

Maale «vahetada» olevat talle vastumeelt, vastas hertsoginna Alba, kuigi ta nendes tõenäoliselt halvasti ei orienteeruks, sest tal olevat sõpru, kes kunsti hästi tunnevad, tema ihuarst doktor Peral näiteks ja õue-kunstnik don Francisco de Goya. Siiski ei olevat ta põhiliselt koguja, ehkki ta muidugi tundvat rõõmu oma piltidest, ning ta ei suutvat kujutleda, et ta peaks kuulama «nõuandeid», ükskõik kellelt need ka tulevad.

«Kuid mulle valmistab rõõmu,» lõpetas ta armastusväärselt, «oma maaligaleriist üks või teine itaallane teile saata, ning kui mul kunagi tekib vajadus mõne teie teene järele, siis luban ma teil revanšeerida.»

Don Manuel tundis end alandatuna. Cayetana oli talle andnud mõista, et tema, see alt võrsunu, ka kunstide kaitsja osas ei käitu grande'na. Cayetana oli kohelnud teda ülbelt olukorras, kus tal oli põhjust Manueli heatahtlikkust taotleda. Võib-olla peaks ta siiski inkvisitsioonile vihjama, et juurdluseks doktor Perali vastu ei ole valitsuse poolt mingisuguseid takistusi.

Kuid enne veel, kui ta selles küsimuses otsusele jõudis, sai ta rahulduse.

Doha Maria Luisa oli juba kohe pärast don José kahtlast surma kaalunud, kas ta ei peaks karistama hertsoginna Albat ja temaga koos ka arsti, kes oli tema suuremeelse pakkumise nii häbematult tagasi lükanud. Poliitilised kaalutlused olid teda sellest tagasi hoidnud. Sõda Inglismaaga kulges halvasti ning nurisevatelt grande'delt tuli ikka rohkem ja rohkem sõjakulusid nõuda; niisuguses olukorras oleks aadel tõlgendanud seda väljakutsena, kui kuninganna oleks hertsoginna Alba seisusesse kuuluvale daamile avalikult oma rahulolematust näidanud. Nüüd aga, kus Raffaeli kinkimine ka grande"de seas äärmise pahameele esile oli kutsunud, võis ta ilma proteste kartmata juhatada jultunud hertsoginna tema piiridesse tagasi. Doña Maria Luisa kutsus

296

lesestunud hertsoginna de Alba enda juurde Aran-juezi, kus õukond sel ajal viibis.

Kuninganna võttis hertsoginna Alba vastu oma töötoas, rõõmsas heledas ruumis. Valge damast kattis seinu, samast materjalist katted toole. Kirjutuslaud oli nii hirmsal kombel surma leidnud Kuueteistkümnenda Louis' kingitus, kuulus Pluvinet oli selle teinud kõige õilsamast mahagonist, Dupin seda kõige valitumate puunikerdustega kaunistanud, surnud kuningas oli isiklikult valmistanud kunstipärase luku. Selle kirjutuslaua taga niisiis, toretsevalt, suviselt riietatud, istus kuninganna, tema vastas, sügavasti mustas, istus Cayetana. Mõlemad daamid jõid jääga jahutatud limonaadi.

«Ma olin sunnitud kord soovitama teile, mu armas sõbratar,» ütles Maria Luisa, «kanda hoolt, et teie kohta ei levitataks enam kuulujutte. Kahjuks lasksite te minu emaliku nõu ühest kõrvast sisse, teisest välja ega ole mõelnud, missugust halba kõneainet toob endaga kaasa see järelemõtlematu suuremeelsus, mida te oma arstile osutasite.»

Cayetana vaatas talle täie pilgu ja süütu imestusega näkku.

«Kõige lihtsam oleks loomulikult,» jätkas Maria Luisa, «korraldada põhjalik juurdlus doktor Perali asjas. Kui ma palusin kuningat niisugusest juurdlusest loobuda, siis ainult teie pärast, doña Cayetana. See tähendab, ma tahan olla avameelne, mind ei huvita mitte teie saatus, mind huvitab nende saatus, kes teie järel Albade nime kandma hakkavad.»

«Ma ei taipa ühtegi sõna, madame,» vastas Cayetana, «kuid ma mõistan, et ma teie majesteedi pahameele endale olen tõmmanud.»

Kuninganna jätkas, nagu poleks teine midagi rääkinud.

«Teie, minu armas, ilmselt ei taha või ei ole võimeline kaitsma seda õilsat nime nii, nagu see oleks teie kohus. Sellepärast pean ma teid aitama.»

«Ma ei palu abi, majesteet,» väitis hertsoginna Alba, «ma ei soovi seda.»

«Teil on alati vastus käepärast, doña Cayetana,» vastas

297

kuninganna, «kuid vaadake, viimane sõna kuulub mulle.»

Ta oli oma limonaadipeekri kõrvale lükanud ning mängis sulega, mis võis muuta tema sõnad käsuks, millele enam vastuväiteid ei ole.

«Niisiis,» ütles ta, «kas tahate või mitte, ma võtan teid edaspidiste kuulujuttude eest kaitse alla. Ma teen teile ettepaneku,» lõpetas ta, «end mõnda aega Madriidist eemale hoida. Leinaaja kesteks,» selgitas ta.

Leinaaja kesteks! Sellest silmapilgust peale, kui ta Aranjuezi käsutati, oli Cayetana oodanud, et ta pagendusse saadetakse. Kuid et tema pagendus peaks kestma kolm aastat — sest nii pikka aega vältas esimese järgu grande lese leinaaeg —, seda ta ei olnud arvestanud. Kolm aastat Madriidita! Kolm aastat Franchota!

Dona Maria Luisa jälgis Cayetanat, mängides ikka veel oma saatusliku sulega; ta oli oma huuled veidi avanud, nii et tuli nähtavale teemanthammaste kerge sära. Silmapilguks oli Cayetana punastanud, kuid sedamaid valitses ta end, vaevalt et teine suutis tema jahmatust märgata.

«Teil on kolm nädalat aega, mu armas, ettevalmistuste tegemiseks,» ütles nüüd kuninganna oma võidurõõmu nii sügavalt nautides, et tema hääl kõlas peaaegu sõbralikult.

Hertsoginna Alba aga, väliselt juba täiesti ükskõikne, tõusis püsti, kummardas sügavalt põlvi nõtkutades, lausus kombekohaselt sõnad: «Ma tänan tema majesteeti hoolitsuse eest» ning suudles etiketile vastavalt kuninganna kätt; see oli hästi säilinud lihav, peaaegu lapselik, tihedalt sõrmustatud käsi.

Cayetana teatas Franciscole, mis oli juhtunud. «Te näete, et mul oli õigus,» lõpetas Cayetana mõnevõrra sunnitud reipusega. «Täiesti nii suuremeelne, nagu teie oma itaallanna maalisite, ta ikkagi ei ole.»

Goya oli jahmunud. Cayetana pagendatud! Cayetana peab lahkuma Madriidist! See sündmus muudab Goya kogu elu. Kindlasti ootab Cayetana, et Goya teda pagenduses saadaks. Meelitav oli olla Cayetanaga koos mõnes tema mõisas, ilma õukonna askeldusteta, ilma Madriidi askeldusteta, ilma paljude luuravate silmadeta ümberringi!

298

Kuid tema oli kuninga maalikunstnik, oli Akadeemia president, ta võib, kui see üldse on võimalik, siis ainult kõige lühemaks ajaks Madriidist lahkuda. Ta oli segaduses. Kuid sellesse nõutusesse, õnneootusesse, arvestusse segunes salajast uhkust, et lõppude lõpuks on just tema see, kes oli selle kõrgi, suursuguse naise saatusesse segatud.

Kuid enne veel, kui ta oma tunnetes selgusele jõudis, jätkas Cayetana:

«Ma leian, et sel on ka oma hea külg — elada täiesti sõltumatult. Teada, et Madriidi klatš jõuab minuni alles siis, kui see on juba unustatud.»

Lõpuks pidi Goya midagi ütlema.

«Kuhu te lähete?» küsis ta mõistmatult.

«Esialgu jään ma siia,» vastas Cayetana, ning kuna Goya talle üllatunult otsa vahtis, selgitas ta: «Ma tahan teda sundida, et ta oma sulge kasutaks. Ta peab mulle kuningliku korralduse saatma. Alles siis, kui mulle saadetakse carta orden, lähen ma.»

Coya oli jõudnud otsusele.

«Kas ma tohin teid saata, Cayetana?» küsis ta kohmakalt, uhke oma julgusele.

Sealjuures oli ta talupoegliku kavalusega kaalunud, et tema kuulmishäired annavad talle hea ettekäände puhkuse palumiseks.

«Loomulikult tulete te kaasa!» hüüdis Cayetana heatujuliselt.

Goya aga juubeldas: «See on suurepärane. doñaMaria Luisa kindlasti ei mõelnud seda, et ta meile sellega teene osutab.»

Paraku oli Maria Luisa sellele mõelnud. Goya puhkusetaotlusele vastas esimene kammerhärra, et härra Akadeemia president peaks oma puhkuse edasi lükkama. Kuningas kavatsevat talle suurema ülesande anda. Ta olevat kutsutud Aranjuezi, seal selgitavat majesteedid talle edaspidiseid korraldusi üksikasjaliselt.

Seda kuuldes Cayetana

kahvatas. «Oh seda hatta,

nurjatut!» ta hüüdis.

Kohe aga võitis mõistus.
299
Ühe kuu või kakski
võib ta endale sind hoida. Niisiis
järele sa tuled hiljem.
Kahjuks on meil, ja ka õnneks,
palju aega. Tule varsti!
Tööta hästi! Võimalikult
loomutruult sa maali teda!»
Naeratades kurjalt lisas:
«Tee siis nii, et täiesti ta
iseenda nägu oleks,
see su maja mustas.»

27

Kui Goya Aranjuezi jõudis, viidi ta otsekohe kuningas Carióse juurde.

Kuningas viibis oma mõlema noorema lapse, infant Francisco de Paula ja infanta María Isabeli seltskonnas ning lõbustas end sellega, et laskis mängulaeval la Ría kanalil purjetada. Ilmselt tundis kuningas mänguasjast suuremat rõõmu kui lapsed.

«Vaadake siia, don Francisco,» hüüdis ta maalikunstnikule vastu, «see on minu fregati «Santísima Trinidadi» täpne koopia! Fregatt ise peaks Lõuna-Hiina meredel ristlema, minu Filipiini saarestiku juures. Muidugi, täielikku kindlust sellest, milline on olukord täna, enam ei ole; need inglased on nähtavasti kuradi endaga liidus. Meie uhke fregatiga siin on aga kõik hästi läinud. Me tüürisime ta ümber kogu Isla, läbi Tajo ja kanali. Jääge siia ning mängige kaasa,» tegi ta Goyale ettepaneku.

Pärast seda kui lapsed olid lõpuks lahkunud, jalutas ta oma kunstnikuga aias. Raskelt tatsas lihav mees, Francisco pool sammu tema järel. Puiesteed olid nii pikad, et silm ei ulatunud nende lõppu nägema. Kõrgete puude oksad moodustasid laia võlvitud lehestiku-katuse, millest sillerdas läbi väheseid päikesekiiri.

«Pange nüüd tähele, mu armas,» seletas kuningas Goyale, «mis kavatsus mul teiega on! On juhtunud, et sel ilusal maikuul on kõik minu armsad kogunenud
300
kokku siia, Aranjuezi. Ja siis tuli mulle idee. Te peate meid maalima, don Francisco, kõiki koos ühel pildil.»

Goya kuulis sel päeval hästi ja majesteedil oli vali hääl. Sellest hoolimata uskus ta, et ta oli valesti kuulnud. Sest see, mis tulenes kuninga sõnadest, oli ainulaadne muinasjutuline õnn, ning ta kartis, et see võiks ohku haihtuda, kui ta liiga ägedalt selle järele haarab.

Väga harva oli mõnel kuningal olnud tahet kogu oma perekonnaga mõnele kunstnikule poseerida. Kuninglikust soost isikutel oli vähe kannatust, ning kui ühel oli aega, siis oli teine tegevuses. Ainult eriti väga kõrgelt hinnatud meistritele oli langenud osaks õnn taolisi grupipilte maalida, kuid mitte ühelegi Miguel van Loo ajast alates.

«Ma olen seda mõelnud järgmiselt,» kõneles don Carlos edasi. «Te teete midagi kena, mugavat, kuid siiski väärikat, nii nagu Neljanda Philippi pildil, kus väike infanta saab klaasi vett ja kus üks poiss koera jalaga lööb. Või nii nagu minu vanaisa, Viienda Philippi pildil, kus kõik mõnusasti istuvad. Ma võiksin näiteks oma kellasid võrrelda, või ma mängiksin viiulit. Kuninganna loeb, minu noorimad mängiksid kulli.

Kõik on kenasti tegevuses, ja siiski on seal teatud väärikus. Saate aru, don Francisco?»

Don Francisco sai aru, kuid sellisena ta endale seda ette ei kujutanud. Zanrimaal — mitte iialgi! Kuid ta oli ettevaatlik, ta ei tahtnud seda imeväärset võimalust rikkuda. Ta tänab kuningat selle usalduse eest ja selle erakordse esiletõstmise eest, vastas ta aupaklikult. Ta palub üks või kaks päeva aega, siis esineb ta majesteedile ettepanekutega.

«Vastu võetud, mu armas,» vastas Carlos. «Ma ei ole kunagi kiire ja ammugi mitte siin, Aranjuezis. Kui teil mõni mõte tuleb, teatage siis sellest doña Mariale ja mulle.»

Sellel ja ka järgneval päeval hoidus muidu hästi seltsiv Goya seltskonnast. Sukeldunud iseendasse, peaaegu uimane oma õnnest, kuulmata tervitusi või neid mitte kuulda tahtes, nii kõndis ta läbi heleda, pidulikult rõõmsameelse Aranjuezi lossi, lonkis suurepärastes

301

aedades Calle de Alhambra ja Calle de los Embajado-rese võlvitud lehestikukatuste all, möödudes sildadest ja sillakestest, koobastest ja purskkaevudest.

Midagi «mugavat», ei, sellest peab majesteet küll loobuma. Van Loo «Philipp Viienda perekond» oma kunstlikult loomuliku asetusega oli rumal teater, sisutu soper-dis, sellele tasemele ta küll ei lasku. Ja Veläzquezi «Meninas» — «Õukonnadaamid», muidugi ei ole hispaania maalikunst senini midagi paremat saavutanud, ning ta imetles seda pilti. Kuid maal oma külmunud rõõmsameelsusega jäi talle võõraks. Nagu alati ei tahtnud ta ka nüüd kellegagi võistelda, suure Veläzqueziga niisama vähe kui väikese van Looga. Ta tahtis võistelda ainult iseendaga, tema maal pidi olema Francisco Goya maal ning mitte kellegi teise maal.

Teisel päeval nägi ta ähmaselt ja väga kaugelt, mida ta teha tahtis. Kuid ta ei julgenud sellele läheneda, et see äkki täielikult ei kaoks. Seda ähmast, kauguses hõl-juvat nähes, sellele mõeldes, sellest unistades läks ta voodisse ja uinus.

Kui ta järgmisel hommikul ärkas, teadis ta täpselt, mida ta teeb. Ta nägi seda enda ees, käegakatsutavalt. Ta laskis end majesteetidele teatada. Selgitas neile oma ideid, rääkides rohkem doñaMaria Luisale kui don Carlosele. Tal õnnestuvat, arvas ta tagasihoidlikult, katoliikliku kuningapaari kujutamine kõige paremini, kui ta võiks toonitada seda esinduslikku, seda erakordselt väärikat, mis neist välja kiirgab. Tal olevat hirm teatava otsitud sundimatuse ees, mis võiks mõjuda, nagu oleks tegu ainult aadlike või isegi kodanlastega. Ta tahtvat seepärast majesteetidele alandlikult süda-mele panna, et nad käsiksid tal kavatsetavat perekonnapilti esinduslikuna hoida. Kuningliku perekonna liikmed peavad seisma seal nendena, kelleks neid jumala arm on loonud, kuningatena ja infanfidena. Nad peavad lihtsalt seal seisma kogu oma hiilguses.

Don Carlos oli pettunud. Ta ei loobunud meelsasti oma ideest näha end lõuendil, kellad käes ja viiul laual. Võib-olla ei ole see täiel määral kuninglik, kui ta ennast nii mugavalt laseb maalida, kuid seda võib õigustada väitega, et kuningas on perekondlikus ringis

302

erainimene. Teisest küljest andis õuekunstniku ettepanek hoogu, et uuesti ja tugevamini kerkis kujutus, millega ta oma südames viimaste nädalate jooksul mitmel korral oli tegelnud. Pariisist olid saabunud saldatavad teated, et seal olevat ettevalmistamisel kuningriiklaste vandenõu, ning Manuel oli viidanud, et võib-olla, kui seda liikumist osavasti toetada, pakub rantsuse rahvas talle, don Carlosele kui Bourbonide dünastia peale, ka Prantsusmaa krooni. «Yo el Rey de as Españas y de Francia,» mõtles ta. Kui ta seisab seal omaste keskel, uhkes mundris, sätendavate

paelte ja ordenitega, oma tugeva keha ja väärika peaga, ja kui ta innukalt mõtleb: «Yo el Rey», siis suudab see õue-kunstnik peegelduse sellest kindlasti ka lõuendile üle anda.

«Teie idee tundub mulle olevat mitte ilma ...» kuulutas ta.

Goya tõmbas kergendatult hinge. Kuninganna oli ma õuekunstnikust kohe aru saanud. Kuninganna oli esinduslik, nii oli Goya teda sageli maalinud, ja omaste keskel mõjub ta kindlasti kahekordselt esinduslikuna, kuid kas ei tee Goya seda endale liiga lihtsaks?

«Kuidas te seda kujutlete, don Francisco?» küsis ta mitte ebaarmulikult, kuid siiski kahtlevalt. «Kõik ühes reas? Kas see ei ole mõnevõrra ühetooniline?»

«Kui te mulle seda au osutaksite, señora,» vastas Goya, «selleks katse korraldada lasta, siis ma usun, et suudan teid rahuldada.»

Lepiti kokku, et kuningas ja tema omaksed homme rohelisse galeriisse kogunevad, kõik esinduslikes rõívais, siis määratakse lõplikult kindlaks, kuidas Francisco «Carlos Neljanda perekonda» maalima hakkab.

Järgmisel päeval tulidki siis kõik Hispaania Bourbonid, vanad ja noored, rohelisse galeriisse ning keegi õuedaamidest hoidis kangelt ja ettevaatlikult üht printslikku imikut, kes tõenäoliselt pidi ka maalile jääma, härrased istusid ja seisid suurte akendega saalis, heledas päikeses. Mõlemad nooremad kuninglikud lapsed, kaheteistkümneaastane infanta Isabel ja kuueaastane infant Francisco de Paula, ajasid teineteist taga. Kõik nad olid piduröivais, see mõjus kummalisena ennelõuna-

303

ses valguses. Piki seinu tungles arvukas saatjaskond, ruum oli täis lärmi ja samaaegselt kohmetust, sest sellist ettevõtet polnud tseremooniaraamatus ette nähtud.

Doña María Luisa võttis asja enda kätte.

«Siin me siis oleme, don Francisco,» ütles ta, «ning nüüd tehke meist midagi ilusat.»

Goya asus tööle. Keskele asetas ta kuninganna oma mõlema noorima, kaheteistkümneaastase ja kuueaastase vahele; temast vasakule, täiesti esiplaanile, paigutas ta tüseda don Carióse. See grupp tekkis iseenesest. Ka teise grupi kujundamine oli lihtne. Seal oli silmapaistmatult ilus infanta María Luisa oma imikuga, kelle õuedaam sügavalt kniksu tehes oli üle andnud, ja paremat kätt tema mees, Parma kroonprints, pikk isand, oma kohta hästi täitev. Sideme nende mõlema grupi ja keskosa vahel moodustas leplikult vana infant don Antonio Pascual, kuninga vend, kes oli talle naeruväärselt sarnane; pildi tolle külje, mis jäi vaatajast vasakut kätt, täitsid hästi kolm veel ülejäänud Bourboni: troonipärija don Fernando, kuueteistkümneaastane nooruk, mittemidagiütleva, küllaltki kena näoga, tema noorem vend don Carlos ja tema tädi, kuninga vanem õde, kirjeldamatult inetu doña María Josefa. See oli lapsikult lihtne kompositsioon ja Goya aimas ette, et teda võidaks selle pärast kohmakuses süüdistada; siiski oli see tema otstarbe jaoks õige kompositsioon.

«Pidage, pidage!» käskis aga kuningas. «On veel kaks infanta't, kes praegu siin ei viibi.» Ning ta seletas hämmeldunud Goyale: «Minu kõige vanem, Portugali valitsev printsess ja napolitaanlanna, minu kroonprintsi tulevane abikaasa.»

«Kas tema majesteet,» küsis Goya, «käsib mul need kuninglikud kõrgused piltide või kirjelduste järgi maalida?»

«Tehke seda, nagu soovite,» ütles kuningas, «kõige tähtsam on, et nad oleksid pildil.»

Nüüd aga andis endast märku Astuuria prints, kroonprints don Fernando.

«Ma ei tea,» seletas ta pahaselt oma rämeda, mutee-riva häälega, «kas see on sobiv, et ma seisan nurgas. Lõpuks olen mina ju Astuuria prints. Miks peab väike,»

Alasti maja

ta osutas kuueaastasele, «seisma keskel ja mina nurgas?»

Goya, kannatlik, ennast vabandades, rohkem kuninga kui printsi poole pöördunult, vastas:

«Ma mõtlesin, et see on kunstiliselt soovitavam, et kuninganna ja kuninga vahel ei seisaks mõni suur infant, vaid väike, selleks, et tema majesteedi kuju täielikult maksvusele pääseks.»

«Ma ei saa aru,» torises don Fernando, «miks minu väärikust ei või hoida.»

Kuningas selgitas: «Kuna sa nii pikk oled.»

Maria Luisa käskis rangelt: «Vaikige, don Fernando.»

Goya astus natuke tagasi ning silmitses lahtises reas seisvaid Bourbone.

«Kas ma võiksin paluda majesteete ja kuninglikke kõrgusi,» lausus ta mõne aja pärast, «minna mõnda teise saali? Ma vajan valgust vasakult,» selgitas ta, «väga palju valgust, mis langeb ülevalt vasakult alla paremale.»

Maria Luisa taipas kohe.

«Mingem Ariadne saali,» tegi ta ettepaneku. «Seal, usun ma, leiate seda, mida vajate, don Francisco.»

Lärmates ja trampides asus hiilgav kari teele ja liikus läbi lossi, kehakas kuningas ja ülespuhvitud kuninganna ees, inetud vanad infanfid ja kenad noored nende järel, lõpu moodustasid isandad ja daamid saatjaskon-nast. Nad läksid läbi saalide ja koridoride Ariadne saali. Seal oli hõlbus saavutada parajat valgustust. Vasakult ülevalt langes poolviltu valgusjuga, nii nagu Goya seda vajas. Ja seintel rippuvad hiiglaslikud maa-lid, mis kujutasid stseene mütoloogiast, kadusid hämarusse.

Seal seisid kuningas, kuninganna, printsid ja nende ees Goya. Ta vaatles neid, tema silmad jäädvustasid neid, kiskusid neid taltsutamatu aplusega enda poole ja jäädvustasid oma mälus. Ta vaatas kriitiliselt, teravalt, täpselt, ta põrnitses kaua, saalis valitses vaikus ja saatjaskond leidis, et see, mis seal toimus, nimelt see, et üks alam

oma kuningat ja tema perekonda nii põrnitseb, on sündsusetu, ülbe, mässuline, ning seda ei tohiks

305

olla. Peale kõige muu oli Goyal, ta ei oleks isegi suutnud ütelda, miks, vastupidi tavale ja tema enda harjumustele, sedapuhku töökittel seljas. Ning nüüd ütles ta pealegi:

«Mul oleks veel kaks palvet. Kui tema kuninglik kõrgus väike infant võiks kanda helkivat punast, tooks see kuninganna kui ka tema kuningliku kõrguse paremini mõjule. Peale selle oleks pildi huvides, kui tema kuninglik kõrgus härra kroonprints ei kannaks punast, vaid helesinist.»

«See punane on sama värvi, kui minu kindrali-munder,» nõudis don Fernando, «see on minu lemmikvärv.»

«Sa kannad sinist,» lausus kuninganna kuivalt.

Don Carlos möönis lepitavalt: «Vastutasuks võid sa, kui don Franciscol selle vastu midagi ei ole, kanda rohkem ordeneid ja paelu, ka Kuldvillakut.»

«Tema kuninglik kõrgus härra kroonprints,» lausus Francisco rahustavalt, «jääb maalile täies valguses. Ordenid ja paelad hakkavad temal kiirgama eriti hiilgavalt.»

Kiire tööga viskas ta skitsi tahvlile. Siis seletas ta, üksikuid härraseid üksinda või väikestes gruppides pidavat ta paluma veel paariks seansiks. Neid kõiki koos vajavat ta veel üksainus kord, viimaseks suureks värviliseks visandiks.

«Vastu võetud,» ütles kuningas.

Ka sel ööl ei maganud Goya hästi. Ei, ta ei hakka maalima mingisuguseid väljamõeldud anekdoote nagu van Loo, ja kellelgi ei pea olema põhjust öelda, et see, mis on lubatud Veläzquezile, ei ole lubatud Goyale.

«Velâzquez on suur ja surnud,» mõtles ta peaaegu võidutsevalt, «ning nüüd on teine aeg, ja mina ei ole väike ning ma elan.»

Sisemise juubeldusega nägi ta pimedas selgesti, mida ta tahab maalida, tõrksaid värve, mida ta sunnib olema üks, nägi kogu sillerdavat, läikivat kooskõla ja selle fantastilise sära keskel karmilt, paljalt ja selgelt nägusid.

Veel enne, kui ta üksikute skitside juurde asus, kutsuti ta kuninga intendandi, kammerhärra marqués de

306

Ariza juurde. Too võttis teda vastu varakambriülema don Rodrigo Soleri juuresolekul.

«Ma pean härra õuekunstnikule mõningad avaldused tegema,» seletas marqués; ta kõneles viisakalt, kuid enda ette tühjusesse, Franciscole otsa vaatamata. «Ehkki tema kõrgust doña Maria Antoniat, Napoli kroonprintsessi, võib täie õigusega võtta kui tema kuningliku kõrguse kroonprintsi don Fernando kihlatut, ei ole läbirääkimised kõrgete lepingut sõlmivate poolte vahel veel täielikult lõpule viidud, nii et muudatused on veel võimalikkuse piirides. Sellepärast oleks soovitav, et härra õuekunstnik annaks kõrgele kihlatule ebamäärased, teataval määral anonüümsed näojooned, nii et teistsuguse kava puhul härra õuekunstniku poolt kujutatud figuur võiks ka mõnda teist kõrget naisolevust kehastada. Kas härra õuekunstnik on minust aru saanud?»

«Jah, ekstsellents,» vastas Goya.

«Minu tähelepanu on veel ka sellele juhitud,» jätkas marqués de Ariza, et kujutatavate vürstlike isikute arv, kui kaasa arvata tulevane Parma kroonprints, ma mõtlen imikut, samuti ka kõrged, praegu eemalviibivad infanta'd, on kolmteist. Muidugi on kujutatavad kõrged isiksused kaugelt üle igasugusest ebausust, mitte aga kõik võimalikud vaatajad. Selle tagajärjel on mul teha ettepanek, et härra õuekunstnik

võiks ennast, nii nagu see ka varajasematel selletaolistel maalidel aset on leidnud, maalile jäädvustada, muidugi tagasihoidlikul kombel. Kas härra õuekunstnik on minust aru saanud?»

Goya vastas kuivalt: «Ma mõtlen, et jah, ekstsellents. On tehtud korraldus, ma pean olema pildil, varjus maalivana.»

«Härra õuekunstnik olgu tänatud,» sõnas marqués, «härra õuekunstnik on aru saanud.»

Goya mõte hakkas tööle. Ta mõtles sellele, kuidas Velazquez oli end kujutanud maalil «Kuninglik perekond», suurena, iseendastmõistetavana, ilma igasuguse upsakuseta, sugugi mitte varjus, ja siis oli kuningas Philipp oma käega maalinud pildil kujutatud Velâz-quezi rinnale Santiago risti. Tema ise, Francisco, maalib

enese varju, kuid ta jääb ka siis väga nähtavaks, ja ka tema kuningas tasub talle kindlasti rikkalikult, võib-olla vähem võluvalt kui don Felipe Velâzquezile, kuid esimeseks kunstnikuks nimetab ta tema lõpuks ikkagi; pärast seda, kui ta talle selle suure ja raske ülesande on andnud, ei ole selles enam kahtlust. Ta teenib endale selle tiitli auga.

«Jääb veel õiendada honorariküsimus,» lausus don Rodrigo Soler, varakambriülem, viisakalt.

Kohe võttis Franciscos võimust kogu tema talupoeglik arvestusvõime ning ta otsustas sedapuhku hästi kuulda. Teinekord nimelt pakuti taolistel puhkudel madalamat honorari, oletades et kunstnik tunneb end olevat hüvitatud austavast ülesandest.

«Ma mõtlesin algul,» seletas Francisco ettevaatlikult, «et ettevalmistavad tööd võiksid piirduda üksikute kõrgete isikute pealiskaudsete skitside valmistamisega; nüüd on aga ilmnenud, et ma ka üksikportreed pean üksikasjaliselt läbi töötama, seega neli väiksemat port-reegruppi ja kümme üksikportreed.»

Marqués de Ariza seisis vaikselt, täis kõrki eemale-tõrjuvust.

«Otsustati,» vastas varakambriülem Soler, «et teie honoreerimisel ei arvestata kulutatud aega. Teie maali honoreeritakse hoopis kujutatud kõrgete isiksuste arvule vastavalt. Me maksame teile majesteetide ja nende laste peade eest kaks tuhat reaali igaühelt, teiste kuningliku perekonna liikmete peade eest tuhati reaali.»

Goya kaalutles endamisi, et ei tea, kas eemalolevate infanta'de pead, imiku ja tema enda pea ka honoreerimise alla kuuluvad; kuid ta ei küsinud midagi.

Ta naeris endamisi. Halb ei olnud see honorar mingil tingimusel. Ta tavatses oma hindu tõsta, kui tellija soovis, et ka käed oleksid maalitud. Sedapuhku ei olnud kätest juttu, ja see oli juba algusest peale kuulunud tema plaani, ainult väheseid käsi maalida, ülimalt neli kuni kuus. Ei, honorar oli korralik, isegi siis, kui ainult kümme pead honoreeritakse.

Veel samal päeval alustas ta tööd provisoorses ateljees, mis talle Ariadne saali sisustati.

Siin võis ta iga üksiku modelli asetada täpselt

sellesse valgusesse, milles see perekonnapildil peab seisma, ning ta tegi skitsid täpsed, viimse detailini. Ta maalis don Luisi, Parma kroonprintsi, väärikat, noort, küllaltki ilusat, natuke rumalat. Ta maalis sõbralikku, kena, silmapaistmatut infanta't Maria Luisat koos tema imikuga. Ta maalis vana infanta't, doñaMaria Josefat. Vaatamata sellele, et ta oli otsustanud infanta näol lasta piiluda kroonprintsi ja tema anonüümse kõrge pruudi täisfiguuride vahelt, kulutas ta sellele skitsile kaks tervet ennelõunat; vana infanta eemaletõukav inetus vaimustas teda.

Eriti kuulekas modell oli kuningas ise. Ta hoidis end väga sirgelt ning ajas rinna ja kõhu ette. Selle peal helkis Carlose-ordeni valge-sinine pael, hiilgas Portugali Kristuse-ordeni punane pael, virvendas Kuldvillak; tuhmilt helkis kastanpruunist sametist kuue hall ääris, vaikus mõõga käepide. Kogu selle hiilguse kandja aga seisis seal pingul, kindlalt, tähtsalt, uhke sellele, kui hästi ta suudab, vaatamata oma podagrale, pikka seismist välja kannatada.

Kui seismine ja poseerimine oli kuningale lõbuks, ei valmistanud talle vaheajad ka mitte väiksemat rõõmu. Siis pani ta mõõga ära, vahetevahel ka tohutu samet-kuue kõigi nende ordenite ja paeltega, sirutas end toolis, võrdles täis armastust oma kellasid ning vestles janist, põllumajandusest, lastest ja igapäevastest küsimustest.

«Te tulete ju ka pildile, don Francisco,» sõnas ta ühel päeval heatahtlikult.

Ta silmitses oma õuekunstnikku ning hindas teda.

«Teil on päris soliidne keha,» arvas ta. «Kuidas oleks ühe väikese maadlusvõistlusega?» tegi ta elavnedes ootamatu ettepaneku. «Ma olen palju suurem kui teie, seda tuleb möönda, ja kindlasti ka palju tugevama kehaehitusega, kuid tuleb arvestada minu aastaid ja minu luuvalu. Laske mul korraks teie lihaseid katsuda,» käskis ta ja Goya pidi oma käe paljastama. «Mitte halb,» ütles ta tunnustavalt. «Aga katsuge minu omi.»

Goya tegi seda.

«Tõepoolest, majesteet,» ütles ta tunnustavalt.

Äkki tungis don Carlos talle peale. Üllatatud Goya

309

kaitses end ägedalt. Ta oli Manolerias mõnegi majo'ga maadlusvõistlust pidanud, teinekord naljaks ja mõnikord tõsiselt. Hingeldav Carlos kasutas lubamatuid võtteid. Goya, sellest pahandatud, unustas, et ta tahtis saada esimeseks kunstnikuks ning haaras päris õige majo-haardega kuningat valusalt reie siseküljest.

«Ai!» hüüdis don Carlos ägedalt.

Samuti hingeldav. Francisco taltsutas ennast ja ütles: «Ma palun truualamlikult vabandust.»

Ikkagi võttis veel tükk aega, enne kui ta laskis Carlosel põlve oma rinnale suruda.

«Te olete mul üks ...» ütles Carlos.

Üldiselt avaldas ta Franciscole igal kombel oma armulikkust. Kuningas tundis Aranjuezis end alati hästi; sageli tsiteeris ta seal vana kõnekäändu: «Kui jumal ei oleks jumal, siis tahaks ta olla Hispaania kuningas prantsuse kokaga.» Niisiis oli don Carlos väga heas tujus ja ta tahtis oma head tuju ka Franciscole üle kanda, takistades seega töö kulgu. Kuningas vedas teda ringi poolvalminud casa de labrador'is, oma «talumajas», suurepärases kõrvalpalees, mille ta oli lasknud parki ehitada, ning tõotas Goyale, et ka seal ootavat teda töö. Mitmel korral võttis kuningas ta jahile kaasa. Mõnel teisel korral käsutas ta Goya suurde muusikasalongi, ning siin, tüsedana, keset orna hiinapärast sisustust, mängis ta Goyale viiulit.

«Kas teie ei leia, et ma olen edusamme teinud?» küsis ta. «Muidugi on minu kapellis paremaid viiuldajaid, aga minu grande'áe hulgas olen ma nüüd, kus meie hea Alba nii varakult siit ilmast lahkuma pidi, kõige parem muusikamees.»

Goya modellide seas oli üksainus, kes avaldas kangekaelsust: kroonprints don Fernando. Goya käitus kuueteistkümneaastasega erilise lugupidamisega ning tegi oma parima, et teda enda poole võita. Ent sellegipoolest jäi jõhker, kehkjas don Fernando tõrksaks. Ta teadis, et Goya oli Principe de la Paz'i sõber, viimast aga vihkas ta. Ümmardajate, kasvatajate, õukonnadaamide poolt varakult suguliste lõbudega tutvustatud, oli väike prints väga vara teada saanud, et don Manuel on tema ema armuke, ning ta oli don Manueli jälginud uudishimu,

310

kadeduse ning armukadedusega; siis aga kord, kui üheteistkümneaastane Fernando oma oobersti-mundri mõõgaga hakkama ei saanud, oli don Manuel talle andnud nõu, täiskasvanu üleolevat nõuannet nooremale, mitte mingil mööral alamlikku. Ja nüüd siis pidi ta tolle don Manueli sõbrale modellina seisma, pealegi veel kuues, mille värvi ta ei sallinud, ja maaler söandas veel peale kõige muu tema, troonipärija ees töökitlit kanda.

Kuid see-eest oli doña Maria Luisa eriti kuulekas modell. Nii nagu Goya seda soovis, poseeris ta vahel üksinda, vahel koos mõlema lapsega, või kui vaja, laskis kummalgi lapsel omaette poseerida.

Lõpuks oldi siis niikaugel, et ta võis härraseid truualamlikult paluda kõiki koos ning pidurõivais talle Ariadne saalis veel kord poseerida suure värvilise visandi jaoks.

Seal nad seisid, Goya vaatles neid ning nägi rõõmuga: vastuoluliste värvide kooskõla, nii nagu ta sellest oli unistanud, oli saavutatud, rikkalikult, uudselt, silmatorkavalt. Üksikasjad olid allutatud tervikule ja tervik peegeldus igas üksikasjas. Kangekaelsed värvid moodustasid värvipalangu, punase ja kuldse paremal pool, vasakul aga sinise ja hõbedase. Igas valguslai-gus oli vari, kuid isemoodi varjutatud, ja igas varjus oli valgus, ning kogu selles palangus seisid paljalt, rangelt ja täpselt näod, tavalised ebatavalises. Ta ei mõelnud sellele, et ta oleks osanud seda väljendada, vaid ta tundis seda.

Ta vaatas, vahtis üksisilmi, teravalt, pikalt, lugupidamatult, ning sedapuhku oli saatjaskond tõsiselt šokeeritud. Seal seisis see mees, see tähtsusetu alam oma viletsas kitlis ning tema ees kuningad ja printsid kogu oma hiilguses, ning ta vaatas neid nagu mõni kindral, kes paraadi vastu võtab. See on lihtsalt mäss, midagi selletaolist ei oleks enne Prantsuse revolutsiooni olnud mõeldav; ning miks lasksid Bourbonid seda endale meeldida?

Francisco hakkas maalima, kiiresti, pikalt. Vana infanta Maria Josefa kaebas, et ta ei suutvat enam kauem seista, ning Carlos kutsus ta korrale — see väike

311

raasuke püsivust olevat vähim, mida ühelt infanta'lt võib nõuda. Goya aga ei kuulnud midagi, ta tõepoolest ei kuulnud midagi, ta oli sukeldunud oma töösse.

Siis lõpuks tegi ta vaheaja ja kõik sirutasid end ning tahtsid lahkuda.

Kuid Goya palus: «Veel kakskümmend minutit!» Ja kuna ta nägi tõrksaid nägusid, palus ta neid, vannutas neid: «Ainult kakskümmend minutit veel! Siis ei tarvitse ma teid enam tülitada, mitte ükski kord.»

Nad andsid järele. Ta maalis. Oli vaikne, kuuldus, kuidas suur kärbes aknal sumises.

Lõpuks ütles Goya: «Tänan, majesteet! Tänan, majesteet! Tänan, kuninglikud kõrgused!»

Kui ta oli üksinda jäänud, istus ta tükk aega ram-mestunult, õnnelikult. Nüüd oli see, mida ta oli näinud, võtnud kuju, ta ei võinud seda enam kaotada.

Siis valdas teda äkki ja kuumalt igatsus Cayetana järele. Sellest tohutust hoost, millega see tuli, tundis ta, missugust energiat oli talt nõudnud end kogu selle aja sundida tema peale mitte mõtlema.

Oleks olnud targem, oleks ainuke tark tegu jääda siia Aranjuezi ja edasi töötada. Goya aga päris endalt: kas küll Cayetana on veel Madriidis? Ning kas ta jääb sinna pikaks või lühikeseks ajaks? Ning ta

saatis virgatsi Madriidi
hertsoginna juurde. Teatas,
et ta naaseb homme. Ja siis
otsis põhjust, nuputades,

miks ja kuidas pildi pärast
tungivalt peaks paargi päeva
veetma ta Madriidis. Ehkki
kõik see oli rumal, mida
ta ka väga hästi teadis,
ikkagi ta tegi seda.
Värvilise suure skitsi
ja ka üksikud modellid
rullis siis ta hoolsalt kokku.
Sõitis uhkelt, lootusrikkalt,
kiiruga Madriidi.

28

Esimese öö pärast Goya tagasitulekut veetis Cayetana tema juures. Suveööd olid lühikesed ning see oli Cayetanale ohtlik, kui teda oleks hommikul tabatud teel Goya juurest koju. Siiski jäi ta kuni koidikuni.

Järgmisel õhtul tuli ta väga varakult. Goya jutustas talle oma tööst, näitas talle värvivisandeid, püüdis talle seletada, mida uut ja suurt ta kavatseb maalida. Cayetana aga kuulas vaevalt tema kohmakaid sõnu, ta vaatas skitse, ta vaatas nonde upsakate tursunud peade rühmitust nende toretsevate riiete kohal ning tõmbas suu viltu, ta naeris. Naeris valjusti, heameelt tundes. Goya oli haavunud. Kas see oli oodatud mõju? Ta kahetses, et ta oli Cayetanale oma tööd näidanud.

Tema pahameel ei kestnud kaua. Ta oli õnnelik, et ta nägi Cayetanat, tundis teda, omas teda. Kõik Cayetana juures tegi teda õnnelikuks. «Ven ventura, ven y dura: õnn, minu õnn, ole hea ning jää,» mõtles ta ja ümises seda endamisi ikka ja jälle.

Ka selle teise öö veetis Cayetana tema juures. Võibolla olid need tema viimsed tunnid Madriidis; homme saavad täis need kolm nädalat, mis Maria Luisa temale oli lubanud. Kuid ta ei uskunud, et tõepoolest juletakse teda määrusega pagendusse saata, ja ka Goya ei suutnud seda uskuda.

Järgmisel pärastlõunal sai ta Cayetanalt kiirustava sedeli: «Tule kohe!» ning ta teadis, et Cayetana oli välja saadetud.

Goya jooksis tema juurde.

Suures palacio Lirias valitses segadus. Rohkearvuline teenijaskond jooksis edasi-tagasi, anti käske, tühistati neid, isegi väärikas doña Eufemia ei suutnud oma ärritust varjata. Jah, Cayetana oli saanud carta orden"\, kuninga enda käega kirjutatud käsu. Cayetana võttis Francisco vastu oma magamistoas. Goya jõudis sinna just sel ajal, kui Cayetana laskis end reisiks ümber rõivastada, ta oli aluskleidis, ilma kingadeta. Samal ajal, kui ta kammerneitsitele korraldusi andis, jutustas ta Goyale. Ta pidavat veel samal päeval linnast lahkuma ning määramatuks ajaks oma Andaluusia maa-valdustesse

siirduma. Talle oli kategooriliselt keelatud ilma erilise loata Andaluusia kuningriigist lahkuda.

«Ma reisin kaudseid teid mööda,» ütles ta. «Ma reisin nii, et ma ööbin ainult sel pinnal, mis kuulub mulle.»

Ta naeris teda ümbritseva segaduse üle. Karvane valge koerake klähvis.

Goya süda nõudis, et ta Cayetanat saadaks, et ta jääks nüüd Cayetana juurde, kuna naine praegu on nii aval ning suurepäraselt meelekindel. Ning sellest pidi ta siis loobuma, loobuma just nendest nädalatest, mil Cayetana kuuluks täielikult talle ning

ainult talle. Ta ei loobu sellest. Pigemini loobub ta pildist, mida ta oma vaimus valmina kannab, pigemini kuulsusest ja karjäärist. Ta tahab nüüd Cayetana juures olla, ta on täis kuuma tahet toimida temataoliselt, kogu maailma välja kutsuda, nagu seda oli teinud Cayetana oma hulljulge, uhke, sõgeda, imetlust vääriva kingitusega tollele rumalale doktorile. Ent juba järgmisel silmapilgul, niisama kuumalt, kiskus teda ta tahe pildi juurde. Käskivalt sunnib see teda pildi juurde, pilt on temas, selle kogu värviküllus, sädelev, läikiv, kiirgav, helkiv, ning sellest esilekerkivad alasti näod. See on Goya «Kuninglik perekond», mis ei taha võistelda Veläzquezi «Kuningliku perekonnaga», on aga siiski, tõepoolest maal, mida võib vaadata.

Ta ütles pisut kähedalt: «Kas ma tohin teid saata, doñaCayetana?» Otsekohe aga lisas ta mõnevõrra kõhklevalt: «Vähemalt esimese päeva?»

Cayetana oli jälginud teda inimesi tundvate silmadega nende hetkede vältel, mil kõik see temas toimus, ning Goyat valdas ebamugav tunne, et Cayetana taipab täpselt, mis temas toimub. Nüüd, kui ta oli oma kaugeltki mitte kirgliku ettepaneku esitanud, naeris Cayetana, ja isegi mitte ebasõbralikult. Sellegipoolest oli Goya haavunud. Kas see siis tõesti ei tähenda midagi, kui kuninga õuekunstnik jätab pooleli töö, mis oleks temast teinud esimese maalikunstniku, ning on valmis saatma ebasoosingusse sattunud daami tema pagenduse teel?

«Ma oskan teie ettepanekut hinnata, don Francisco,» lausus Cayetana. «Kuid te olete ju mõistlik mees, ja

314

sedapuhku tahan ka mina olla mõistlik. Kui te ühe päeva minu tõlla kõrval ratsutate ning neelate tolmu ainult selleks, et mitte iialgi esimeseks maalikunstnikuks saada, siis kahetsete seda juba kolme päeva pärast ning kogu oma eluaja vältel. Eks ole nii? Ja ma ei taha sugugi mõelda nendele kenadele nimedele, mida te mulle siis kõikide aastate jooksul endamisi näkku paiskate, võib-olla isegi mitte endamisi. Niisiis: palju tänu, Francho,» ning ta tõusis kikivarvule ja suudles teda.

Siis lausus ta nagu möödaminnes: «Pealegi saadab mind don Joaquin ja ma olen igas suhtes heades kätes.»

Goya oli pidanud oletama, et doktor Peral Cayetanat saadab, see oli iseendastmõistetav. Siiski tabas see teda.

Teenrid kutsusidki juba hertsoginna Albat tõlda. «Tulge hästi varsti mulle järele, Francisco!» hüüdis ta ja tema häälest kostis igatsust. «Te lõpetage pilt nii kiiresti kui Tõtlik Luukas! Andaluusiasse sõitke, nagu oleks teie kannul Püha Amet!»

29

Senini ei olnud Goya andnud oma Agustinile mingit võimalust tõsiseks jutuajamiseks.

Ent kohe pärast Cayetana lahkumist ütles ta: «Nii, mu hapu Agustín, nüüd näitan ma sulle, mida ma olen maalinud,» ning ta rullis skitsid lahti ja kinnitas need väikeste naeltega tahvlitele.

Agustín seisis nende ees, astus tagasi, läks jälle lähemale, lükkas oma suure kühmja pea ühe skitsi vastu, neelatas, matsutas suure kitsahuulelise suuga.

«Ma seletan sulle,» võttis Goya sõna.

Agustín aga viipas ta vaikima ning ütles:

«Ära ütle nüüd midagi, ma tean juba.»

315

«Sa ei tea mitte midagi,» lausus Goya, kuid vaikis siis ja laskis teisel edasi vaadata.

«Carajo!» hüüdis lõpuks Agustín.

See oli aga tõepoolest suud täitev, võimatult ropp muula-ajajate sõimusõna, ning sellest viisist, kuidas Agustín seda ütles, taipas Francisco, et Agustín oli pildist aru saanud. Ent siiski ei suutnud Francisco seda kauemini endale pidada, ta pidi lõpuks välja ütlema, mis ta tahab teha, pidi selgitama.

«Ma ei taha mitte midagi konstrueerida,» seletas ta. «Ma ei taha seda teha nii nagu Velázquez, mitte mingisuguseid väljamõeldud anekdoote, saad sa aru. Ma asetan need inimesed sinna lihtsalt, tavaliselt, lapsikult.»

Ta tundis, et sõnad, eelkõige aga tema sõnad, olid liiga piiratud ja liiga raskepärased, et väljendada seda delikaatset ja komplitseeritut, mida ta tahtis kujutada, kuid ta tundis sundust edasi rääkida.

«Üksikasi peab muutuma loomulikult väga selgeks, sealjuures ei tarvitse seda üldsegi näha. Ainult näod peavad otsa vaatama rangelt, tõepäraselt, täpselt nii, nagu nad on. Ja taust on tume, võib ainult aimata Ariadne saali hiigelkintse. Näed sa nüüd, mida ma teha kavatsen? Saad sa sellest aru?»

«Ma ei ole mingi kõlupea,» vastas Agustín. Ja vaikse, rahuliku võidurõõmuga jätkas ta: «Hombre! Sellest tuleb tõepoolest midagi väga vägevat ning midagi täiesti uut, Francho, Francho, missugune kunstnik sa küll oled!»

«Kas sinagi seda lõpuks märkasid?» vastas Francisco heal meelel. «Ülehomme sõidame Aranjuezi,» jätkas ta. «Loomulikult võtan ma su kaasa. Me tuleme kiiresti toime. Mul on vaja ainult portreed üle kanda, seal on kõik, mis on oluline. Sellest tuleb midagi suurepärast.»

«Jah,» lausus Agustín veendunult.

Ta oli kartlikult oodanud, kas Francisco kutsub teda endaga kaasa; nüüd tundis ta lapsikut rõõmu. Ent kohe muutus ta praktiliseks.

«Niisiis, ülehomme Aranjuezi,» kordas ta. «Kuid enne seda on siin veel palju toimetusi. Ma pean ära käima Dacher' juures raami ja lõuendi pärast, Ezquerra juures

316

värvide pärast ning värnitsa üle pean ma ka temaga rääkima.»

Ta kaalutles hetke, siis arvas kõhklevalt: «Kogu selle aja ei ole sa oma sõpradega kohtunud, ei Jovellanosega, ei Bermúdezega, ei Quintanaga. Nüüd lähed sa jälle nädalateks Aranjuezi. Kas sa ei peaks nendega kohtuma?»

Goya süngestus ja Agustín kartis, et ta võib plahvatada. Kuid Goya taltsutas end. Ta ei suutnud enam aru saada, kuidas ta nii pikka aega oli ilma Agustinita läbi saanud, ta ei suutnud endale ette kujutada, kuidas ta võiks Aranjuezis ilma selle arusaava sõbrata tööd jätkata. Ta pidi oma sõbrale rõõmu valmistama. Pealegi oli Agustinil õigus, see oleks solvav, kui ta oma sõpru vaatama ei läheks.

Ta kohtas Migueli ja Quintanat Jovellanose juures.

«Me ei ole ammu üksteist näinud, ma olin kõrvuni töö sees,» vabandas ta end.

«Kõikidest maailma headest asjadest,» möönis don Miguel kibedalt, «on töö ainus, mis ei jäta endast halba järelmaiku.»

Siis kõneldi loomulikult poliitikast. Hispaania asjad olid halvad, palju halvemad kui Goya, kes Aranjuezis viibimise ajal üldiste küsimustega sugugi polnud tegelnud ega tegelda tahtnud, oma südames uskuda oleks võinud. Laevastik, mis oli liidusoleva Prantsuse vabariigi poolt sõtta sunnitud, ei olnud oma raskest kaotusest Cap Sao

Vicente juures enam kosunud. Inglased olid hõivanud Trinidadi, nad tõkestasid sisse-vedu Indiast, ahistasid isegi Hispaania emamaa kaldaid. Kõrged sõjakulutused tekitasid nälga ning viletsust. Pariisi direktoorium tasus aga Hispaaniale kätte, et liidulepingu sõlmimisega nii kaua oli viivitatud. Vabariik soojendas end oma võitude paistel, mida tema armeed olid Itaalias saavutanud, ja jättis Hispaania kõikjal hätta. Kindral Bonaparte läks niikaugele, et Hispaania kuningakoja Itaalia sugulasi troonilt maha võttis ja nende maid anastas. Muidugi, liit Prantsusmaaga oli hea poliitika ning nii nagu varemgi oli see ka praegu ainus õige kurss. Selle asemel aga, et nõuda Vabariigilt liidulepinguga endale võetud kohustuste täitmist, andis Hispaania igal pool järele. See tulenes sellest,

317

et kuninganna ja don Manuel olid ametikohad täitnud oma soosikutega või need lihtsalt maha müünud. Otsustavatel ametikohtadel istusid halvad mehed, kes Hispaania huvide kaitsmise asemel Vabariigilt altkäemaksu võtsid. Ka María Luisa ise ei ole kaugeltki ligipääsmatu. Kui ta end kord ka energilisteks nõudmis-teks kokku võtab, siis saadab Pariis talle hinnalisi kingitusi, ja terav kaebus muutub taltsaks halisemiseks.

Goya kuulas vaikides, täis vaikset protesti. Tema kuulus õukonda, tähendab, lõpuks olid need siin, kuna nad olid nii ägedad õukonna vastased, tema vaenlased. See oli kummaline, et Hispaania needus oli talle endale õnnistuseks muutunud. Tõenäoliselt oli heasüdamlik ja rõõmsameelne don Carlos, kes tundis rohkem huvi mängusõjalaevade kui tegeliku «Santísima Trinidadi» vastu, halb kuningas, tõenäoliselt oli doña Maria Luisa valitsus maale õnnetuseks; ent kui nad mõlemad ei oleks niisugused, nagu nad on, ei oleks tal tellimusi. Ning isegi see, et kindral Bonaparte María Luisa vennalt Parma suurhertsogiriigi ära võttis, pöördus Goyale kasuks. Sest kui Parma kroonprints ja tema infanta ei oleks olnud sunnitud veetma suve Aranjuezis, kes teab, kas don Carlos oleks siis tulnud sellele hiilgavale ideele «meid kõiki koos» maalida lasta.

Ometi polnud need kaalutlused takistuseks, et teiste raev Hispaania omakasupüüdliku, halva valitsemise pärast ei oleks ka Goyat haaranud.

«Härrased on pidanud end neetult palju pingutama, et nii õnnistatud maad, nagu seda on meie Hispaania, nii sügavasti laostada.»

Need Jovellanose sõnad ning see, kuidas ta neid ütles, jäid Goya kõrvu kõlama.

Kuid ta raputas suurt pead, tal oli muud, millele mõelda. Ta valmistus tagasisõiduks Aranjuezi.

Josefa jaoks ei olnud tal nendel paaril päeval peaaegu sugugi aega jätkunud. See rõhus nüüd tema hinge. Lõpuks ei tahtnud ta oma tööd, pärast seda kui ta oli seda näidanud Cayetanale ja Agustínile, Josefa eest peita. Pisut kohmetu muhelusega viis ta Josefa oma skitside juurde. Püüdis talle seletada, mida ta kavatseb. Josefa mõistis maalikunsti küllaltki hästi, et

318

Francisco skitsidest ja tema seletustest aru saada. Ta kujutas endale pilti valmina ette ning ta ei teadnud, kas see tema meelest on hea. Kindlasti õhkub lõuendilt suurepärast, hämmastavat hiilgust, seda, millest Goya kõneles, kuningate ja printside näod tungivad kindlasti teravalt esile. Kuid skitsid vaatasid talle kurjalt otsa ning ettekujutus valminud pildist tekitas tas külmavärinaid. Ta kartis, et pildis võib peituda halb vaim, midagi ketserlikku, hädaohtlikku, mässulist. Muidugi, majesteedid ei olnud ka elus kaugeltki ilusad, siiski ei olnud nad ei Raphael Mengsi, ei Maella, ei tema venna ega isegi ka mitte Francisco varajasematel portreedel, vaatamata sarnasusele,

kaugeltki mitte nii inetud. Ning kas nad lasevad seda endile meeldida? Kindlasti toob see pilt endaga õnnetuse kaasa.

«Noh, mis arvad?» küsis Goya.

«Kas ei ole kuningas ja
kuninganna,» küsis naine
omakorda, «kuid eelkõige
too infanta'st tädi liiga ...»
ta ei leidnud õigeid sõnu.
«... liiga oma nägu?» aitas
teda Goya. Naine nõustus.
Segaduses seisis ta ja
vaatas maali. «Kindel, pilt, mis
sellest tuleb, on küll
suurepärane, kuid liiga uudne.»

30

Aranjuezis, Ariadne saalis, vaatas Agustín teadja imetlusega pealt, kuidas nüüd sõbra oskusliku käe läbi muutus kõigile nähtavaks see, mida too oma sisimas oli näinud.

Sügava rõõmuga tunnetas nüüd Agustín ka veel seda, et «Carlos Neljanda perekond» kujunes poliitiliseks pildiks. Üksnes ta hoidus sellest tunnetusest valjusti kõnelemast. Francisco loomulikult ei mõelnudki «poliitikat» maalida. Ta uskus absolutistlikku kuningriiki, ta tundis

319

sümpaatiat tolle heatahtliku, enda väärikusest täidetud monarhi ja tolle doña María Luisa vastu, kes täitmatu isuga lõikas endale maailmatordist tohutu suure osa. Aga need kohutavad katsumused, mis Hispaaniale osaks langesid, purustatud laevad, raisatud riigivara, kuninganna nõrkused ja tujukus, rahva viletsus, see kõik täitis Goya aju sel ajal, kui ta maalis, kas ta seda tahtis või mitte. Ja just sellepärast, et ta maalis ilma vihata, kargas uhkest mundrite, ordenite ja kalliskivide särast, kõikide nende jumalast õnnistatud kuningriigi atribuutide sätendusest igaühele alasti, toore asja-likkusega silma selle kuninglikkuse kandjate armetu inimlikkus.

Iial varem ei olnud nad mõlemad nii hästi koos töötanud. Tarvitses Agustinil oma ustavat morni nägu vaevu märgatavaltki krimpsutada, siis teadis Francisco, et midagi ei klapi.

«Mis sa arvad kuninganna suu kohta?» küsis näiteks Goya.

Agustín kratsis järelemõtlikult kukalt ja juba maalis Francisco «Perekonna» Maria Luisale tugevasti kokkusurutud huuled, portreevisandi laialt naeratavate asemel.

«Õigupoolest on infant Antonio neetult kuninga sarnane,» sõnas Agustín, ja juba maalis Goya, selleks et don Carlóse kramplikult majesteetlikku ilmet veelgi toonitada, kuninga vahetus läheduses seisva infant'ist venna pedantselt väärika ilme kuninga omale veelgi sarnasemaks.

Goya töötas väsimatu hoolega. Nagu tolgi korral, kui ta pärast autodafé'd oli maalinud viis pilti inkvisitsiooni teemal, töötas ta ka nüüd poole ööni küünalde valgel, mis ta osaval kombel oli kinnitanud oma madala silindrikujulise kübara metallkettale, et nad talle igasugust soovitud valgust annaksid.

Ta maalis väga suure vastutustundega, kuid siiski suveräänse põlgusega kõige kõrvalise vastu. Talle oli viidatud, et ta peaks troonipärija kõrge pruudi, kelle valik

veel polnud kindlaks määratud, hoidma anonüümsena. Ta laskis uhkesti ehitud tundmatul infanta'\ pea lihtsalt ära pöörata. Kuninga vanema tütre aga,

320

eemal viibiva Portugali printsess-regendi, oli ta hoopiski unustanud. Agustin tuletas talle meelde. Francisco viipas tõrjuvalt:

«Lase olla, ma teen seda kahe minutiga,» ning ta maalis edasi infant don Antonio Pascuali paksu, tüdinenult väärika pea kallal.

Teda kutsuti sööma, ta töötas edasi. Pea oli valmis, teda kutsuti teist korda.

«Mine sina sööma,» ütles ta Agustinile, «ma tulen kohe, ma maalin vaid kiiresti veel printsess-regendi.»

Ning tõepoolest oli supp alles soe, kui juba infanta lõpetatud nägu ükskõikselt ja mittemidagiütlevalt infant Antonio ja pika kroonprintsi Luisi vahelt välja vaatas.

Ka iseenda pildile maalimiseks vajas ta vähem kui tunni. Rahulolevalt ja riuklikult kummardas siis elav Goya maalitule, kes hämarusest talle vastu vaatas, mõnevõrra varjutaoline, nii nagu oli soovitud, kuid sealjuures väga hästi äratuntav, ning sugugi mitte tagasihoidlik.

Üldiselt oli Goya, vastu Agustini ootusi, kogu aja ühtlaselt heas tujus. Kuningas ja kuninganna tegid ka sel korral oma parima, et tema tööd kergendada. Nad saatsid talle esindusrõivaid ning üksikuid ordeneid, mida ta vajas, ning Goya riputas naerdes kas Agustinile Kuldvillaku paela ja risti ümber kaela või torkas mõne paksu teenri Agustini raevukaks rõõmuks Carióse kuningakuube ning käskis sellel seista seal väärikalt nagu Carlos,

Saabus päev, mil ta maalis viimaseid valguslaike. Ning siis küsis ta endalt ja oma sõbralt: «Kas on valmis?»

Agustín vaatas. Seal seisis kolmteist Bourboni, sealt vaatas vastu armetute nägude vali, halastamatu tõde ja nende päritud kuningriigi imeväärne uimastav värviküllus.

«Jah, valmis,» vastas Agustín.

«Sarnaneb see van Loo «Philippi perekonnale»?» küsis Goya ning irvitas.

«Ei,» vastas Agustín ja irvitas veel laiemalt. «Ka mitte Velázquezi «Öukonnadaamidele»,» jätkas ta ning

321

tema mürisev naer segunes Goya heleda õnneliku naeruga.

«Võib-olla peaks seda don Miguelile näitama,» tegž Agustín ettepaneku.

Señor Bermúdez viibis parajasti Aranjuezis don Manueli juures ja Agustín tundis rõõmu, kujutledes suure asjatundja hämmeldunud nägu.

Don Miguel tuli, vaatas, ja tema otsus oli kohe kindel. See pilt pööras kõik temas segamini, tõukas teda eemale, oli vaatamata kogu oma kunstile barbaarne. Ent ometigi viivitas ta rääkimisega. Eks olnud ta ka siis endas kindel, kui asi puutus Luciasse, ning kas siiski polnud lõpuks õigus Franciscol oma kahemõttelise portreega? Võib-olla oli ka selle pildiga õigus Franciscol, mitte tegelikust kunstitundmisest tingituna, vaid tema instinkti salapärasest sügavusest.

«Ebatavaline pilt,» ütles lõpuks Miguel. «Hoopis teistsugune, väga omapärane. Kuid ...»

Ta vaikis. Siis aga võttis ta hoogu rünnakuks. Oli täiesti võimatu, et tema vaevarikkas, aastakümneid kestnud töös väljakujunenud teooria teda sel kombel võiks petta. Ta võlgnes tänu selle eest suurte vanameistrite esteetilistele juhenditele, mis läbi kahe aastatuhande olid üle humanismiajastu temale pärandatud, talle, don Miguel Bermúdezele, et ta nüüd suu avaks selle barbaarsuse vastu.

«Ma imetlen sinu värvirikkust, Francisco,» ütles ta. «Ta on reeglite vastu, aga ma tunnistan, see valgustulv, see taltsutatud värvide möll on kõrge kunst. Aga miks lisad

sa oma ilule nii palju eemaletõukavat? Mispärast sunnid sa pealtvaatajale nii palju inetut ning vastumeelset pealekauba? Ma olen viimane, kes ei oskaks uusi mõjusid hinnata ka siis, kui nad on julged, sellest ma aga aru ei saa. Ma ei saa aru ka veel teis-test asjadest sellel pildil. Reeglitest kõrvalehoidumised, hea küll, nendega ma lepin. Siin aga näen ma ainult kõrvalekaldumisi. Ma tunnen rõõmu igasuguse mõistliku realismi üle: aga sinu Bourbonid ei ole enam portreed, need on karikatuurid. Ning mispärast see ülilihtne, primitiivne kompositsioon? Ma ei tunne ühtegi tööd, mitte ühtegi vanadelt meistritelt ega ühtegi kaasaegset,

322

millele sa võiksid tugineda. Ära pane mulle pahaks, Francisco, ma imetlen sind, ma olen sinu sõber, kuid siin lähevad meie vaated lahku.» Ja autoriteetselt lõpetas ta: «See pilt on ebaõnnestunud.»

Agustín kahetses, et nad sellele õpetatud eeslile, kes isegi valust Lucía pärast ei olnud targemaks muutunud, seda pilti olid näidanud. Kibestunult lükkas ta suure mühkja pea ettepoole, valmistus vastama.

Kuid Goya sundis teda käeviipega vaikima.

«Ma ei pane seda sulle pahaks, mu vana semu,» vastas ta kergelt Miguelile.

See aga hakkas uuesti peale.

«Kas kuningas ja kuninganna on seda pilti näinud?» küsis ta murelikult.

«Ma tegin igast üksikust skitsi,» vastas Goya, «neid nad ka nägid. Pilti ennast ei ole ma töö kestel neile näidanud.»

«Vabanda, Francisco,» lausus don Miguel. «Ma tean, et nõuandjad on harva teretulnud. Aga ma võlgnen sulle avameelsust ja ma ei suuda oma nõuannet tagasi hoida. Niimoodi ära seda pilti näita, nii nagu see praegu on! Ma vannutan sind!»

Ning kartmata raevu, mida ta nägi Goya näos tõusmas, jätkas ta: «Kas sa ei võiks vähemalt oma Carlóse ja oma María Luisa natukenegi,» ta otsis parajat sõna, «sõbralikumaks teha? Lõpuks oled ju sina meie seast just see, kes neid kõige leebemalt näeb.»

«Ma ei näe neid leebelt,» ütles Goya, «ja ma ei näe neid karmilt, ma näen neid nii, nagu nad on. Niisugused nad on ja niisugusteks nad jäävad. Alatiseks.»

Maal kuivas, lakiti, señor Julio Dacher, kuulus prantsuse raamimeister, pingutas seda oma raamis. Lepiti kokku päeva suhtes, millal kuninglik perekond maali pidi vaatama.

Ning siis oli Goya viimast korda Ariadne saalis, kõndis oma lõpetatud teose ees edasi-tagasi, ootas.

Uksed avanesid, majesteedid ja kuninglikud kõrgused astusid sisse. Nad olid teinud jalutuskäigu aedades, nad olid lihtsalt rõivastatud, ainult väga väheste ordenitega, ning neid saatis samuti lihtsais rõivais Príncipe de ta Paz. Kaunis suur saatjaskond, nende hulgas

323

ka Miguel, tuli koos nendega. Don Carlos kraamis sisse astudes oma kuue ja vestide alt kaks kella välja, võrdles neid ning teatas:

«Kell kümme kakskümmend kaks minutit, neljateistkümnes juuni, kell kümme kakskümmend kaks minutit, te olete pildi õigeaegselt lõpetanud, don Francisco.»

Seal seisid nad, need Bourbonid, mitte korraldatult nagu pildil, vaid valimatult läbisegi, ning lihalikud Bourbonid vaatasid maalituid, igaüks iseennast ja igaüks kõiki. Ning nende taga, tegelikkuses ja ka pildi peal varjus, seisis kunstnik, kes oli nad niiviisi rühmitanud ja nad nii maalinud.

Lõuend säras ja hiilgas ülimal määral kuninglikult, ning nad seisid seal elusuuruses, veel suurematena kui elusuuruses, elutruud, veel rohkem kui elutruud, vastu-

vaidlematult nemad, äratuntavad igaühele, kes neid ka ainult korraks põgusalt oli näinud.

Nad vaatasid ja vaikisid, mõnevõrra hämmeldunult — see oli nii suur pilt, veel iialgi ei olnud neid nii suurele lõuendile maalitud ning mitte iialgi enne ei olnud keegi neist ümbritsetud nii paljudest teistest hiilgustest.

Don Carlos seisis kogukana keskel, nii pildil kui ka saalis. Kogu see asi meeldis talle, ka ta ise meeldis endale. Kui suurepäraselt on maalitud tema kastanpruun kuub, on kohe näha, et see on sametist, ning kui täpselt tema mõõgapide ning iga ordenitäht ning orde-nipael, ning ta ise mõjub väärikana, ta seisab seal kindlalt, kõigutamatult, on tunda, kui palju jõudu ja väge on tema kontides, vaatamata tema aastatele ja vaatamata tema luuvalule.

«Nagu kalju,» mõtleb ta, «Yo el Rey de las Espanas y de Francia,» mõtleb ta. «See on väga tähtis pilt.»

Juba kavatseb ta Goyale midagi sõbralikult naljakalt öelda, kuid meelsamini ootab ta siiski ära oma doña Maria Luisa arvamuse.

Vananev, inetu, ilustamata Maria Luisa seisab oma mehe ja oma sõbra ning laste vahel, ning tema kiired (teravad silmad vaatlevad vananevat, inetut, ehitud Maria Luisat pildil. Paljugi selle maalitud naise juures võib-olla ei meeldi mõnelegi, talle aga meeldib see, ta

324

ütleb jaa sellele naisele. Sel naisel on inetu nägu, kuid see on ainulaadne, see sunnib igaüht otsa vaatama, see jääb igaühele mällu. Jah, niisugune ta on, Bourboni Maria Luisa, Parma printsess, kõigi Hispaania riikide kuninganna, mõlema India kuninganna, suurhertsogi tütar, kuninga abikaasa, tulevaste kuningate ja kunin-gannade ema, kellel on tahet ja võimeid elult võtta, mis sealt võtta saab, kartuseta ja kahetsuseta, kuni ta välja kantakse Escoriali ning paigutatakse alla panteoni de los Reyes. Kui ta peaks täna surema, siis võib ta öelda, et ta on oma elust teinud seda, mis ta sellest teha tahtis. Tema ümber seisavad ta lapsed, heameelega vaatab ta kenale väikesele infanfile, keda maalitud kuninganna käest kinni hoiab, ja ilusale väikesele infantale, kellele ta on käe õlale asetanud. Tal on lapsed, nagu ta neid soovib, elavad, väga eluvõimsad lapsed, ning mitte ainult sellelt paksult rumalalt mehelt, keda ta vajas, et talle ja tema lastele alatiseks langeks osaks nendele kuuluv seisus, vaid ka tollelt, keda ta rohkem kui kedagi teist on ihaldanud, ja kui kogu maailm ei peaks kokku varisema, siis istuvad kord ka need lapsed Euroopa troonidel. Jah, need on ilusad terved, arukad lapsed, tema sõber on andnud neile oma hea kehaehituse, tema ise pärandanud neile mõistuse. See on hea, tõepärane pilt, mitte magus, mitte meelitav, vaid range ja uhke, ning ainult sellest on kahju, et ka tema Manuel ei ole pildil.

Vaikus kestis kaua. Goya hakkas muutuma rahutuks. Tigedalt vaatas ta Migueli poole. Kas ei mananud see välja õnnetuse oma nukra, tusase ennustusega? Ka Josefa oli kahelnud. Kui äkki majesteedid tõepoolest leiavad, et ta on neid ebasõbralikult maalinud? Sealjuures ei ole tal iialgi ühtki aupakkumatut mõtet olnud, ta on alati tundnud midagi lugupidamise taolist heatahtliku kuninga vastu ja sümpaatiat selle elurõõmsa naise vastu, kes on üheaegselt kuninganna ja ka maja. Ta on maalinud tõe. Nii on ta senini ikka teinud ja see on kõigile meeldinud, see tema tõde, majo'dele ja grande'dele ja isegi inkvisitsioonile. Ja ta on lootnud selle pildiga kuninga esimeseks kunstnikuks saada, ning kas peab see ka sel korral jälle minema vett

325

vedama? Mispärast ei ava nad ükskord suud, see lollpea ja see hoor?

Seal aga avas doña María Luisa suu.

«Seda te olete hästi teinud, don Francisco,» ütles ta, «see on loomutruu ja õige pilt, sobiv järeltulevatele põlvedele näitama, missugused meie, Bourbonid, oleme.»

Ning kohe lõi ka Carlos lärmakalt sekka: «Erakordselt väljapaistev pilt, perekonnapilt, täpselt niisugune, nagu me seda soovisime. Kui suur see on? Kui kõrge ja kui lai?»

Goya informeeris: «Kaks meetrit kaheksakümmend sentimeetrit kõrge ja kolm meetrit kolmkümmend kuus sentimeetrit lai.»

«Igas suhtes suur pilt,» seletas don Carlos rahuldatult ja kelmikalt, ning nagu oleks don Francisco üks tema kaheteistkümnest grande'st, ütles ta:

«Cubrios, katke oma pea, Goya.»

Nüüd õnnitlesid kõik Franciscot vaimustatult. Don Miguel surus tugevasti ta kätt, nägu ebatavaliselt elav. Ta oli täis hirmu oodanud, mida kuningas ütleb. Ta tundis südamest heameelt, et see kahtlane lugu oli sõbral nii hästi lahenenud, ning leidis pealegi selles ka endale kinnitust: pole midagi imestamisväärset, et barbaarsele kuningale see barbaarne teos meeldis.

Príncipe de la Paz sosistas vahepeal kuningale midagi kõrva..

See vastas valjult: «Õrnalt võiksime me ju sellele viidata.»

Ning kajavalt, laia naljatleva naeratusega pöördus ta Goya poole: «Paari päeva pärast, mu armas, elate üle ühe meeldiva üllatuse.»

Manuel aga kinnitas: «Jaa, Francho, nüüd oleme seda saavutanud.»

Bayeu surma järel oli Francho ihaldanud enda määramist esimeseks kunstnikuks, see oli suur kinnitus, mis tegi teda ka tiitli järgi selleks, kes ta tegelikult oli. Alles veel kaks minutit tagasi oli ta kahelnud, kas see nii kujuneb. Nüüd oli see täitunud. Tal ei jäänud enam midagi soovida. Ta tundis võimeid, kasvu ja täiust, tema töö oli õnnestunud, Agustín tunnistas seda, asjatundjad tunnistasid seda ja lollid võimukandjad tunnistasid

326

seda. Küllap tunnistavad seda ka prantslased, isegi sakslased. Ja ka järeltulijad. Idioma universal. Seal oli noor Quintana küll õige sõna leidnud. Ning täna on tal ilmne edu ja homme suurepärane armuke.

Ta sõitis tagasi Madriidi, valmistus reisiks Andaluusiasse.

Seni, kui ta oli töötanud «Carióse perekonna» kallal, ei olnud ta peaaegu üldse Cayetanale mõelnud, nüüd põletas teda igatsus, torkis kärsitus. Ta ei suutnud enam tööd teha; värvide lõhn, paljas lõuendi nägeminegi oli talle vastumeelt. Ent ta ei julgenud Madriidist ära sõita enne, kui tal on käes dokument tema nimetamise kohta. Ta ei uskunud seda seni, kui see ei olnud kirja pandud ja pitseriga kinnitatud. Sõna ja selle täit-mise vahel seisis paljugi, ning ta kartis deemoneid, kes alati luuravad. Ja sellepärast, et deemoneid mitte ligi meelitada, ei teatanud ta kellelegi kuninga lubadusest, ei Agustínile ega Josefale. Ta piinas ennast ootuses ga julgenud ära sõita.

Krooni varakambri ülem don Rodrigo Soler külastas teda.

«Mis puutub teie honorarisse, don Francisco,» alustas ta, «siis oleme vist selles ühel nõul, et tegu on kuue kõrge peaga, igaüks kaks tuhat reaali, ja viie kõrge peaga, igaüks tuhat reaali. Nagu näete, olen ma ka tema kõrguse kroonprints-imiku pea arvestanud. Teisest küljest olete te kindlasti nõus, et kaheteistkümnes ja kolmeteistkümnes pea, eemalviibivate kõrgete infanta'de pead, honoreerimisele ei kuulu. Samuti ei tule ka neljateistkümnes pea, teie pea, arvesse.»

Goya leidis, et arve pole küll suuremeelne, aga ka mitte armetu.

Jälle möödus päev, teine, kolmas. Määramine jõustus alles siis, kui see kõik sellega seoses olevad ametkonnad oli läbi käinud, nii et hooletud või mittesoosivad ametnikud võisid seda oma heaksarvamise järgi venitada. Nii oli siis täiesti loomulik,

et Goyal tuli oodata. Kuid tema kärsitus tegi ta haigeks. Tema kuulmisvöime halvenes. Ikka sagedamini tärkas tal mõte kohe Andaluusiasse reisida, Cayetana juurde, tulgu sellest mis tuleb.

27

Siis aga, neljandal päeval pärast varakambri ülema külaskäiku, ilmus don Manuel Pepa saatel. Üks tema punasukastatu, kes kandis suurt aktimappi, hoidis end tagasihoidlikult tagaplaanil.

«Mulle jutustati teie pildist, don Francisco,» lobises Pepa, «ning don Manueli loaga, teatud määral majesteetide seljataga, sõitsin ma Aranjuezi ning vaatasin pilti. See on vastu minu tavalisi kombeid, kuid te teate, kuivõrd suurt huvi ma tunnen teie kunsti vastu. See on tõepoolest hea pilt, selle kohta tuleb juba öelda: maal. Mitte ainult kõige suurem, vaid ka kõige parem, mis te olete loonud. Mõnikord muidugi olete te seda endale mõnevõrra kergeks teinud, Parma kroonprints näiteks on kahtlemata liiga pikk. Üldiselt on see aga väga suurepärane pilt. Ja nii kirju.»

Don Manuel ütles: «Ma tulen ametlikus küsimuses. Mul on teile teatavaks teha meeldiv teadaanne.»

Ta viipas punasukastatule, kes ulatas talle suure ametipitseriga kirja.

«Ma pidin ise vahele segama,» seletas ta, «muidu oleks see veel kolm nädalat tuurinud. Nii võin ma selle dokumendi teile juba täna üle anda. Pean ma selle teile ette lugema?» küsis ta tähtsalt.

Goya teadis loomulikult, milles asi seisis, ning don Manuel oli õigustatud ootama tänu; siiski ei suutnud Goya oma pahameelt teise suurustava soosivuslikkuse pärast täiesti taltsutada.

«Täna ei ole minu kuulmine mitte väga hea,» vastas ta, «kas ma võin dokumenti ise lugeda?»

«Kuidas soovite,» vastas minister haavunult.

Goya luges: «Kuningas, meie isand, soovib teie kõrgeid teeneid tasuda ja teile tema kõige kõrgema armu tunnustust anda, mis teistele Akadeemia professoritele peaks mõjuma ergutavalt ning neile näitama, kui kõrgelt tema majesteet hindab meisterlikkust õilsas maalikunstis. Sel põhjusel on kuningas, meie isand, suvatsenud teid nimetada esimeseks õuekunstnikuks, aastapalgaga viiskümmend tuhat reaali, mis kehtib alates tänasest päevast. Peale selle on varaametile tehtud korraldus maksta teile viissada tukatit aastas teie tõlla korrashoiu kuludeks. Lisaks sellele alustab varaamet

328

teiega läbirääkimisi mõõduka juurdemaksu küsimuses esinduslikule korterile. Peaks jumal teid veel palju aastaid meile hoidma! Esimene minister don Manuel Principe de la Paz».

Goya, nüüd juba ausalt liigutatud, lausus kähedalt: «Ma tänan teid, don Manuel.»

«Ei ole tänu väärt, mu armas,» ütles don Manuel, tema kerge pahameel oli haihtunud kunstniku ilmselt sügava rõõmu tõttu.

Pepa aga vaatas Goyale oma ilusate roheliste, häbitute silmadega otse näkku ning ütles:

«Ma tahaksin olla esimene, et sulle õnne soovida, Francho.»

Kui Goya üksinda jäi, luges ta dokumenti veel kord ja veel kord. Kõigepealt valmistas talle rõõmu juurdemaks korterile ning veel rohkem viissada tukatit tõlla korrashoiuks. Alati oli ta tundnud südametunnistuse piina selle tõlla pärast, nüüd siis kinnitati seda, et ta oli endale tõlla õigusega muretsenud. Ta oli mõnikord kuningat ihnsaks pidanud, kuna see oli tahtnud niikaua esimese kunstniku palka kokku hoida.

Ta oli teinud talle ülekohut. Don Carlos on suuremeelne ning oskab kunsti hinnata. Ta ei luba tema kohta midagi ütelda, kui tema sõbrad tulevikus kuningat siunama hakkavad.

Kui ta oma nimetamisest Josefale teatas, hingas viimane kergendatult. Tema jumala rahus puhkav vend oli ikka ja jälle seletanud, kunstnik pidavat siduma tõde iluga. Francho oli sellele põhinõudele vastu hakanud ning kuni viimase hetkeni oli ta kartnud, et majesteedid ei jää rahule nende pühitsetud isikute kujutistega. Nüüd oli ta esmakordselt veendunud, et tema Francisco ei võlgne oma tõusu eest tänu mitte tema vennale ning oma tihedatele sidemetele Bayeu suure nimega, vaid et ta on kunstnik ainult tänu oma tööle ja oma õigusele.

Oma sõbrale Martin Zapaterile kirjutas Goya:

«Ma ei ole sulle ammu kirjutanud, kuid ma olin tööga üle koormatud. Hea tööga. Ma ei saa ka täna sulle Pikalt kirjutada, ma pean kiiresti lõunasse sõitma, teatud suure daami juurde, sa aimad juba, kelle juurde. Ma

329

olen nüüd ka kuninga esimeseks kunstnikuks nimetatud ning pean sinult nõu küsima, kuhu ma selle raha paigutama peaksin. Ma tegin oma Agustinile ülesandeks saata sulle ärakiri minu diplomist. Näita seda minu emale ja minu vendadele ning üldse kõigile Saragossas, kõigepealt aga meie vanale Fuendetodose Fray Joaquinile, kes kunagi ei teadnud, kas ta pidi mind kellekski pidama või mitte. Nüüd ma hakkan oma tõlda astuma, mille hooldamise eest edaspidi maksab kuningas viissada tukatit aastas, kiidetud olgu püha neitsil Ma olen täiesti kurnatud tehtud tööst ja oma õnnest. Osta paar jämedat küünalt virgen del Pilarile. Mu südame Martin! Kuningas ja kuninganna kaklevad

sinu sõbra Francho pärast.»

Ta sõitis Aranjuezi, et majesteetidele oma tänu avaldada. Ta tellis eriposti lõunasse. Kohe pärast audientsi rõivastus ta ümber, saatis oma esindusmundri tagasi Madriidi ning alustas otseteed reisi Andaluusiasse.

Kiirustades, kiirustades.
Teisel päeval aga kutsar,
kellel oli kogemusi,
tahtis kõrvalteesid
pidi sõita ringi, sest et maantee
oli auke täis ja röövlid
varitsesid maantee ääres.
Goya aga kõrvalteedest
midagi ei tahtnud kuulda.
Andis kutsarile kuldse
tukati ja ütles talle:
«Ära tunne hirmu, vader,
kuna sinu vankris sõidab
õnneseen.»

31

Pooleldi rõivais istus Goya mugavas tugitoolis ja vaatas pealt, kuidas Cayetana voodis šokolaadi jõi. Lai voodi asetses alkoovis, mille eesriided olid üles tõstetud. Voodi kummalgi pool seisis antiikne jumalanna,

330

hoolsalt kõige õilsamast puust treitud, mõlema jumalanna rinnad kandsid küünlajalgu, ning ehkki pidi olema juba hiline ennelõuna, olid küünlad süüdatud, jsjad

ei andnud palju valgust, tuba oli mõnusas hämaruses, ainult ähmaselt võis tajuda freskosid, mis jooksid piki seinu, mingit naeruväärset aiapanoraami. Alkoov oli maalitud täis kõrgete akende kujutisi, maalitud aknaluukidel olid naljakal kombel maalitud vaate-augud, mille kaudu kujutletav päike võis sisse paista, ja toa külmuses oli väga meeldiv ette kujutada, kui palav võis olla väljas.

Mänglevalt ja maiustades kastis Cayetana magusat küpsist paksu šokolaadi. Dueña vaatas murelikult pealt, et ta midagi maha ei tilgutaks. Ka Goya vaatas pealt, laisk ja rahulolev. Keegi ei kõnelnud.

Cayetana jõudis oma einega lõpule, doña Eufemia võttis talt tassi, Cayetana sirutas end loiult.

Francisco oli soovideta õnnelik. Kui ta eile oli saabunud, hilisel pärastlõunal, oli Cayetana välja jooksnud, et teda tervitada, ning avaldanud ülimal määral mittedaamilikult oma rõõmu ja Franciscot majordomo juuresolekul sülelnud. Siis, sel ajal, kui ta kümbles ja ümber rõivastus, oli Cayetana temaga läbi avatud ukse lobisenud. Kogu reisi kestel oli Goya kartnud, et. ta Sanlücaris külalisi eest leiab; ta oli Cayetanal lasknud kaua oodata ja ta ei oleks seda talle pahaks pannud, kui Cayetana oleks endale külalisi kutsunud. Kuid kedagi ei olnud esile kerkinud, isegi mitte doktor Perali, nad olid õhtustanud kahekesi, sellest oli kujunenud rõõmus õhtusöök, nad olid lobisenud ning teinud lapsikuid ja vähemlapsikuid nalju, ei olnud langenud ühtegi okkalist sõna, ka pika ihara öö jooksul ei olnud teda ükski halb mõte taga kiusanud, need olid olnud suurepärased tunnid.

Cayetana heitis teki kõrvale, istus voodile.

«Teie ei tarvitse minu lever'st osa võtta, don Francisco,» ütles ta, «magage natuke või vaadake lossi või minge aeda kõndima. Ma saan teiega kokku pool tundi enne sööki vaatetorni juures, et siis veidi jalutada.»

Goya oli juba varakult vaatetorni juures. Sealt avanes ilus vaade majale ja maastikule. Nii nagu enamik

331

maju siin Cädize ümbruses, oli ka see suur ehitus hoitud araabia stiilis, väheste akende poolt katkestatud müürid olid väga valged, lamedalt katuselt kõrgus taevasse kitsas vaatetorn. Aiad laskusid terassikuju-liselt, laialt ja laisalt voolas Guadalquivir merre. Sanlücari linn ja tema vega olid nagu roheline oaas puhta liiva keskel; lopsakatest viinapuuaedadest ja oliivisalu-dest laius kaugele mõlemale poole kollakasvalge lauskmaa. Pedaka ja korgitamme kidurad metsad vaevlesid liiva keskel. Lainetasid düünid. Heledalt virvendasid soolakud.

Goya vaatas maastikku ilma erilise huvita. Kas tausta moodustasid Piedrahita mäed või Sanlücari düünid, temale oli ainult tähtis, et ta viibis Cayetanaga omaette, eemal õukonnast, eemal Madriidist.

Doktor Peral tuli tema juurde. Nad jutlesid loiult. Peral jutustas nende ees oleva maja ajaloost. Selle oli ehitanud krahv Olivares, see, keda Veläzquez nii sageli oli maalinud, Neljanda Philippi kõikvõimas minister; oma viimsed, kibedad pagendusaastad oli Olivares siin veetnud. Siis oli don Gaspar de Haro, tema õepoeg ja järeltulija, maja edasi ehitanud ning tema oli see, kelle järgi loss «Casa de Haro» nime kandis.

Hiljem, ilma et Goya oleks pidanud küsima, jutustas Peral viimaste nädalate sündmustest. Suuri seltskondlikke vastuvõtte ei võinud doña Cayetana loomulikult korraldada, kuna tal oli lein, siiski olid seal viibinud paljud külalised; Cädizest, Jerezist, isegi Se-villast oli neid tulnud. «Hea kondi ümber kogunevad koerad,» mõtles Goya vanale kõnekäänule. Vahetevahel käidi ka Cädizes, hertsoginna linnapalees, sealses Casa de Haros. Korra oli doña Cayetana looritatult Cädizes ühel

corrida'\ käinud; ka oli härjavõitleja Costillares veetnud kaks päeva külalisena lossis. Goya ei olnud oodanud, et Cayetana kogu aja oma vaatetornis seisaks ning teda silmadega otsiks, nii nagu tegid seda daamid Pepa romanssides, siiski muutus ta pisut tusaseks.

Cayetana tuli, tema saatjaskonna moodustasid dueha, paaž Julio, neegritüdruk Maria Luz, koerake don Jua-nito ning mitmed kassid. Cayetana oli rõivastunud

332

erilise hoolikusega, tõenäoliselt Goya meeleheaks. Goya rõõmustas.

«See on hea,» arvas Cayetana, «et meie ei tarvitse käituda nii, nagu meie vanavanemate ajal, kus lesk pidi kandma musta kuni oma elu lõpuni või kuni uuesti abiellumiseni.»

Goya oli üllatatud loomulikkusest, millega Cayetana oma lesepolvest rääkis.

Peral palus luba tagasi tõmbuda. Teised jalutasid läbi aia, väike protsessioon; nendest mõlemal pool lonkisid püstiaetud sabadega kassid.

«Te osutate nimetissõrmega võib-olla mõnevõrra käskivamalt alla kui varem, Cayetana,» lausus Goya, «muidu ei suuda ma teis mingit muutust tabada.»

«Ja teie võlvite oma alumist huult veel natuke kaugemale ette, Francisco,» vastas Cayetana.

Aias oli palju päikesekelli, üks maalitud variosutiga.

«Krahv Olivares,» seletas doña Cayetana, «on siin oma pagenduses küllap vist natukene iseäralikuks muutunud. Tõenäoliselt unistas ta siin sellest, kuidas aega seisma panna, kuni ta tähtede seis jälle soodsam on.»

Lõunastati kergelt. Söögitoa seinu pidi jooksis fresko kahvatust aiast paljude sammastega, seal oli vanikuid, egiptuse motiive. Ka siin näitas ühe päikesekella maa-litud variosuti ikka sama tundi.

Pärast sööki lahkus Cayetana. Goya läks oma magamistuppa, oli väga palav, ta heitis alasti voodisse, pikaks stesta'ks. Ta oli laisk ning ilma soovideta. Seda juhtus harva tema elus. Ikka andsid talle tegemist tema plaanid, ta ei saanud lamada voodis, mõtlemata järgmisele päevale, järgmisele nädalale, uutele ettevõtetele. Ent täna polnud see nii. Täna ei kahetsenud ta und, mis teda valdas, kaotatud ajana taga, ta tundis meelsasti, kuidas uni teda oma hõlma mähkis, kuidas tema keha nagu kuhugi vajus. Ta magas sügavasti ning ärkas õnnelikuna.

Selle esimese päeva sarnaselt elas ta ka järgnevatel, loiult, õnnelikult, rahulolevalt. Cayetana ja tema olid enamiku ajast kahekesi. Peral segas vähe. Eufemia ees ei tundnud Cayetana häbi ega olnud tal saladusi. Kord istusid nad, Cayetana ja Francisco, pooleldi paljad,

333

hämardatud ruumis, oli palav, Cayetana lehvitas endale tuult. Sisenes Eufemia, et Cayetanale jäälimonaadi tuua. Ta märkas lehvikut, peatus üllatunult, laskis peekri limonaadiga kukkuda, jooksis Cayetana juurde, kiskus tal lehviku käest.

«Jumala pärast, mitte sellega!» hüüdis ta. «Kui teie niimoodi seal istute!»

See oli lehvik, millele oli maalitud virgen del Pilar.

Niisugune juhtum kuulus Sanlúcaris juba ärevate sündmuste hulka. Nad olid palju läbi elanud, nad mõlemad, Francisco ja Cayetana, vaevalt et neil kunagi,, kõigi oma aastate jooksul, oli olnud nii vaikset ja rahulikku aega, ning nad tundsid sellest rõõmu.

Goya töötas vähe. Lõuendit, pintslit, paletti ei puudutanud ta üldse; need olid tema õpiajast saadik esimesed nädalad, mille jooksul ta ei maalinud. Seevastu aga joonistas ta palju, siiski ainult enda lõbuks. Ta joonistas seda, mis talle Cayetana igapäevasest elust meeldis. Kord küsis Cayetana, kas ta ei tahaks teda maalida, maja'na võib-olla.

«Laiselgem,» palus Goya. «Maalimine on minu viis mõelda. Ärme mõtleme.»

«Kui palju nimesid sul tegelikult on?» küsis ta ühel teisel korral, nähes dokumenti, millel Cayetana tiitlite loetelu terve hulga ridu enda alla võttis. Hidalgo'dúa oli lubatud kuni kuus eesnime, grande'dele kuni kaksteist, esimese järgu grande'd olid eesnimede arvus piiramatud. Palju eesnimesid omada oli hea; sellega kindlustati endale paljude pühakute kaitse.

Cayetanal oli kolmkümmend üks nime, ta loetles need: «María del Pilar Teresa Cayetana Felicia Luisa Catalina Antonia Isabel» ja kõik teised.

Goya arvas, et vaatamata oma heale mälule ei suutvat ta nii paljusid nimesid meeles pidada, aga ühte ta teadvat, et Cayetanal olevat niisama palju nägusid kui nimesid.

«Loe mulle korraks nimed veel kord ette,» nõudis ta, «nimi nime järel, ja ma joonistan sulle igale nimele sinu näo.»

Cayetana nimetas nimesid, Goya joonistas, mõlemad naised, Cayetana ja dueña, vaatasid pealt. Ta joonistas

334

kiiresti, ülbelt, lustakalt ja teravalt, ning näod, ehkki kõik Cayetana näod, olid tõepoolest ilmselt erinevad; palju armastusväärseid oli nende hulgas, kuid ka võikaid, kurje. Cayetana naeris.

«Kuidas ma meeldin sulle, Eufemia?» pöördus ta dueña poole.

«See on suurepärane, mida härra esimene kunstnik joonistab,» vastas doña Eufemia, «kuid oleks hea, kui ta edasi ei joonistaks. Ei too mingit õnnistust kõike paberile panna.»

«Palun järgmine nimi,» ütles Goya.

«Susana,» lausus Cayetana, ning Goya joonistas edasi.

Joonistamise ajal, ilma dueña'le otsa vaatamata, küsis ta: «Kas te peate mind nõiaks, doña Eufemia?»

Dueña, oma sõnu hoolikalt valides, vastas: «Ma arvan, ekstsellents, et kunst, mis tuleneb jumalast, peaks peaasjalikult leidma kasutust pühakute kujutamisel.»

Goya, ikka edasi joonistades, ütles kergelt: «Olen palju pühakuid maalinud. Te võite arvukates kirikutes näha mu pühakupilte rippumas, doña Eufemia, üksnes püha Francisco de Borjat olen ma maalinud üheksa korda Osunadele.»

«Jah,» möönis Cayetana, «nad on väga uhked oma perekonnapühakutele, need Osunad. Meil, Albadel, ei ole mingeid pühakuid.»

Goya oli joonistusega valmis; puhtalt kirjutas ta sellele numbri ja nime: «24. Susana.» Lehelt vaatas Cayetana, armsalt, pilkavalt, läbinägematult.

Eufemia pöördus täis äärmist hukkamõistu oma käskijanna poole.

«Oleks väga hea, mu talleke,» lausus ta paluvalt, ent siiski energiliselt, «kui mõned nendest lehtedest ei eksisteeriks. Paluge ometi härra esimest kunstnikku see «Susana» katki käristada ja ka teised. Need pildid meelitavad deemoneid ligi, uskuge mind. Kas ma tohin?»

Ning juba haaras ta «Susana» järele.

«Kas sa jätad juba!» hüüdis Cayetana ning tormas-pooleldi naerdes, pooleldi tõsiselt teise kallale.

Dueña hoidis talle vastu oma kuldset risti, mis tal

335

kaelas rippus, et kurja vaimu eemale peletada, kes tõenäoliselt juba tema tallekesse oli pugenud.

Sageli, ennelõunati või pärastlõunati, kui Cayetana magas, ratsustas Francisco muulal Sanlúcari linna. Seal, venta de las Cuatro Naciones'is jõi ta heerest, mida siin läheduses valmistati, ning lobises teiste kõrtsikülalistega, meestega, kes kandsid suuri valgeid ümmargusi kübaraid ja ka suvel oma violetseid mantleid. Igivana linn

Sanlücar — paljud tahtsid seda nime tuletada Luciferist — oli kuulus ja kardetud kuradisellide algkodumaana, kes oskasid end igast hädast välja valetada ja välja varastada. Vanade romaanide picaro'd olid siin oma kodus, ning iga majo oli uhke, kui ta võis Sanlücarit oma kodumaaks nimetada. See koht oli muutunud rikkaks salakaubaveoga. Ja nüüd, kuna võimas Inglise blokaadilaevastik seisis Cädize juures, õitses siin elu ja äri. Alati võis de las Cuatro Naciones'i kõrtsis kohata muula-ajajaid nende värvikas-rõõmsais ametirõivais, ning nad oskasid kodumaa kõikidest nurkadest lugusid jutustada, milliseid tavaliselt kuskil mujal kuulda ei saanud. Niisiis, nende mutetero'de ja teiste külalistega pidas Goya loide keskustelusid, mis olid täis mõistuütlemisi, ta sai aru nende jutust ja nende kommetest ja nemad temast.

Mõnikord ratsutas ta ühte väikestest naaberasulatest, kas Bonanzasse või Chipionasse. Tee kulges läbi raud-tamme harvade metsade ja üle kollakalt-heledate liivadüünide, kus kõikjal hiilgasid valged soolakud. Kord, kui ta üle liiva ratsutas, nägi ta uuesti El Yantar'i, lõunalummutist. Laisalt roomas ta edasi, pooleldi kilpkonn, pooleldi inimene. Vaatajat pigemini uinutades kui kohutades, vastavalt oma teisele nimele — La Siesta. Lummutis roomas oma teed pikkamööda ja kõrvalekaldumatult, kuid mitte mööda Francisco teed ega ka mitte tema suunas. Goya jättis muula seisma ja vaatas seda kaua pealt. Kaugelt rannalt kostis mängivate laste lärmi, kes olid tema eest düünidega varjatud.

Kui ta tagasi jõudis, leidis ta eest kirja Cädizest. Sehor Sebastiän Martinez tahtis Santa Cuevale kolm pilti annetada ning päris, kas härra esimene kunstnik ei oleks nõus seda ülesannet enda peale võtma. Senor

Martinez oli kõikjal tuntud Hispaania suurima kauba-laevastiku omanikuna, ta valitses silmapaistvat osa kaubandusest Ameerikaga ning teda peeti heldeks kunstiedendajaks. See ettepanek oli Goyale sobiv. Ta võis señor Martinezilt kõrget hinda nõuda, ja töö Santa Cueva jaoks andis talle soovitud ettekäände oma pika-leveninud «kosutuspuhkust» õukonna ees vabandada. Südames kaalutles ta ka, et taoline usuline töö ehk on kohane lepitama tema kire ja tema õnne võimalikku pattu. Ta otsustas seda asja señor Martíneziga isiklikult läbi arutada; Cádizesse võis jõuda paari tunniga.

Kui ta sellest kavatsusest Cayetanale jutustas, vastas too, et see minevat hästi märki, kuna ta olevat tahtnudki Goyale ettepaneku teha temaga koos paariks päevaks või nädalaks Cádizesse sõita. Seal olevat nüüd sõja ajal väga elav, ja ka teater olevat seal hea. Otsustati nädala lõpul sinna sõita.

Sel ööl ei saanud Goya magada. Ta astus akna juurde. Oli peaaegu täiskuu; Goya vaatas välja üle aedade kaugel hiilgavale merele.

Cayetana kõndis aias,
värskendavas jaheduses.
Kõndis üksi. Goya mõtles,
kas ei peaks ta Cayetana
juurde minema. Ent naine
ülesse ei vaadanud. Ja ka
Goya ei läind alla. Mõned
kassid saatsid Cayetanat.
Võõrastavalt hääletult ta
liikus all terrassil, laskus
vahel allapoole, astus
jälle ülespoole, õrnas
virvendavas valguses, ja

Goya vaatas, kuidas naine
kõndis läbi helendava
öö ning kassid, sabad püsti,
pidulikult, reipalt saatsid
teda.
337

32

Hertsoginna näitas Goyale oma linnapaleed Cádizes — Casa de Harot. Krahv Olivares ja Caspar de Haro, maja ehitajad, polnud kokkuhoidlikud olnud. Samal ajal kui enamik maju linnas, mis niigi väga kitsa maasääre nukal laiutada ei suutnud, olid kitsad ja kõrged, olid nemad ehitanud laiad saalid ja suure vaikse patio, suurepärase sillutatud õue, mis nägi välja nagu avar saal. Selle õue ümber jooksid kolme korruse siseküljel rõdud. Lamedalt katuselt kõrgus taeva poole vaatetorn.

Avaras majas valitses sume jahedus. Samuti nagu Sanlúcaris oli siingi päikesekell maalitud variosutiga,. mis aega peatas. Seal oli palju marmorit, maale, skulptuure, kroonlühtreid; señores antepasados, härrased esivanemad, polnud kokkuhoidlikud olnud. Siiski oli maja nüüd mõnevõrra hooletusse jäetud, freskod seintel kahvatusid ja pudenesid, paljudest astmetest olid mõningad purunenud ja vigastatud. Nad kõndisid, Goya ja hertsoginna, üle kulunud marmortreppide ja -trepikeste. Pedro, vana valitseja, ise ka mõnevõrra kulunud, kõndis nende ees pidulikkude, kangete jalgadega, kõlistades vaikselt oma võtmekimpu. Lõpuks sammusid nad jällegi mööda kollakaid kulunud marmorastmeid üles mirador'i — vaatetorni. Keerdtreppi pidi möödusid nad ühest suletud uksest, siis seisid nad üleval, torni lamedal katusel ning vaatasid üle madala rõdu alla linnale, mis lamas säravalt valgena väga sinise mere keskel nagu saar, maismaaga ühendatud vaid väga kitsa maasääre kaudu.

Casa de Haro oli ehitatud kõrgele, peaaegu kõige kõrgemale kohale linnas. Francisco ja Cayetana vaatasid kirdesse ning nägid sadamat ning paljusid kind-lustusi, mis seda kaitsesid, nägid võimsat Hispaania sõjalaevastikku ning Andaluusia tasandikku, ümbritsetud Granaada mäestikust. Nad vaatasid läände ning nägid avarat merd ja horisondil Inglise laevastikku, mis blokeeris sadamat. Nad vaatasid lõunasse ning nägid Aafrika randa. Nende jalge ees aga lamasid Cádize majad oma lamedate katustega,
338
mis olid kaunistatud aiakujuliselt igasuguste taimedega.

«Babüloonia rippuvad aiad, nagu tema ekstsellents, kõrgeauline jumala rahus puhkav härra vanaisa öelda suvatses,» seletas vana valitseja.

Cayetana ja Francisco olid niisama hästi kui üksi avaras majas. Nad olid ette sõitnud, kaasas ainult dueña; teised — doktor Peral, majordomo, sekretär, kogu majapidamine — pidid alles mõne päeva pärast järele tulema. Nad einestasid kahekesi, teenitud Pedro ja tema naise poolt, nad olid peaaegu alati niisama hästi kui üksi, nad teadsid, et see ei kesta kaua ning nautisid üksildust.

Teiseks päevaks oli Goya lasknud endast teatada señor Martinezile, oma tellijale. Tal oli aega, ta lonkis läbi linna, mis, ehitatud väga piiratud maa-alale, oli inimestega tihedasti asustatud. Ta kõndis läbi kitsaste tänavate, etteulatuvate lamedate katustega kõrgete majade vahel, kõndis üle Calle Ancha munakivi-sillutise, jalutas mööda Alamedat, piki muuli kulgevat jalakate ja paplitega puiesteed. Pöördus tagasi Puerta de la Mari juurde ning tundis rõõmu lärmist ja sagimisest. Muhamediusulised linnukaupmehed, kes olid väga lähedasest Aafrikast toonud siia kanu ja parte, kalurid, kelle tugevasti lõhnavad ja eredavärvilised kalad ning merekarbid laialilaotatult nende

ees lamasid, puu-viljakaupmehed oma kirjude viljamägede ees, veemüü-jad oma kärudega, jääga kaubitsejad oma tünnidega, marokolased, kes istusid puhvpükstes oma datlite juures, mustahabemelised, pikki piipe suitsetavad söõkla-pidajad ja kõrtsmikud oma väikestes poekestes, pudu-poodnikud, kes kaubitsesid pühakupiltide, amulettide ja madrusemütsidega, kilgimüüjad, kes hoidsid oma sirisevaid loomakesi väikestes messingtraadist puurides või väikestes maalitud majakestes, et cortejo'd võiksid oma daamidele mänguasju viia. See kõik tulvas värvikalt, lärmas ja lehkas pilvitu taeva all, raamitud sinisest merest Hispaania ja Inglise laevastikuga. Mitmel korral möödusid Franciscost mustas rõivastuses naised n¡ng pakkusid mahlakate kirjeldustega talle tütarlapsi; nad andsid mõista, et varsti tõuseb solano, lämmatav,

339

himusid äratav aafrika tuul, ning ta kahetseb, et ta nende ettepanekut vastu ei võtnud. «Niisugune kena ümmargune süli,» kiitlesid nad ja kirjeldasid seda kätega.

Francisco läks tagasi linna kitsastele tänavatele. Oli aeg señor Martínezi juurde minna.

Goya oli palju kuulnud Sebastián Martínezist. Teda peeti üldiselt edumeelseks inimeseks ja ta oli paljugi selleks kaasa aidanud, et moderniseerida põllundust ning tööstust Hispaania ülemeremaadel. Ta ei leppinud nagu teised Cádize rikkad kaubahärrad ainuüksi kasumite kokkukuhjamisega, ta oli hoopiski mitmel korral väga halbades olukordades oma laevastiku isiklikult Ameerikasse viinud ning oma kaaperlaevadel vaenlasega kokku põrgates vapralt võidelnud. Kõigest sellest tingitult:oli Francisco hämmeldunud, kui ta señor Martinezit nägi, — kuivetanud mees, rõivastatud toonitatud tagasihoidlikkusega ning sarnanes pigemini mõnele pedantlikule õpetlasele kui suurele kaubahärrale, poliitikule, piraadile. Peagi ilmnes, et ta kuulsad kunstikogud olid talle vähem prestiiži kui südame ja mõistuse küsimuseks. Ta andis Goyale armastusväärselt seletust oma varanduse kohta; ta toonitas, et ta olevat oma pildigalerii ise katalogiseerinud, ning peaaegu veel uhkem kui oma maalidele ja skulptuuridele oli ta reproduktsioonide kogule neist kunstiteostest., mis võisid kunstiajaloos väärtust omada. See olevat niisama hästi kui täiuslik, kiitles ta, haruldus Hispaanias.

«Midagi taolist otsiksite te asjatult marqués de Xerena juurest, don Francisco,» ütles ta ning kihistas õelalt; marqués de Xerena oli aga teine Cádize linna tuntud kunstikoguja ja señor Martínezi suur võistleja.

«Marqués toimib väga ebametoodiliselt,» pilkas señor Martínez, «ostab siin mõne Greco, seal mõne Tiziani, selle, mis talle just meeldib. Niisuguste anarhistlike põhimõtetega ei või üles ehitada ühtegi kogu, millel oleks õigust kunstilisele ja teaduslikule väärtusele pretendeerida. Kunst on kord, nagu Winckelmann, Mengs ja lõpuks ka teie igavesti puhkama läinud härra naisevend toonitada armastasid.»

340

Kolmes ruumis olid välja pandud Cádize linna antiik-esemed. Señor Martínez seletas neid külalisele näidates:

«Ma ei kiitle sugugi sellega, et ma mõningate meie sealpool ookeani olevate kuningriikide head käekäiku olen tõstnud, ka mitte sellega, et minu laevastikud mit-melgi korral näitasid, et nad võivad inglastega võistelda, kuid ma olen uhke sellele, et põlvnen Hispaania kõige vanema linna kõige vanemast kodanlaste suguvõsast. Juba ajalookirjutaja Horozoo mainib üht minu antepasado't, üht Martinezit, see oli ammu enne, kui mõnda marqués de Xerenat nimetatakse.»

«Ei ole ühtegi hullemat narri kui õpetatud narr,» mõtles Goya vanale kõnekäänule. Valjult aga ütles ta: «See on väga tähelepanuväärne, don Sebastián.»

Martínez aga vastas: «Ärge nimetage mind doniks, ekstsellents. Ma ei ole mingi don Sebastián de Martínez, vaid lihtne señor Martínez.»

Ta näitas nüüd oma linna vapi kõige vanemat kujutist, reljeefi, mis oli kaunistanud linnaväravat, mida nüüd enam ammugi olemas polnud. Reljeefil olid kujutatud sambad, mille oli püstitanud Herkules, kui ta oli tulnud siia asustatud maailma kõige läänepoolsemale maale. «Non plus ultra: siiamaani ja mitte enam,» oli Herkules öelnud, ning nii seisis see ka vapil. Muidugi ei olnud ta seda öelnud ladina keeles, vaid kreeka keeles: «Uketi proso», ning Martínez tsiteeris kreeka keeles Pindarose ilusaid värsse, millest need sõnad pärinesid. Tegelikult ei olnud ta seda aga öelnud ka kreeka keeles, vaid föniikia keeles; sest Herkules polnud sugugi Herkules, meie, Cádize elanikud, oleme ju palju vanemad kui Herkules, vaid föniikia jumal Melkart, toosama Melkart, keda me võime näha meie teisel linnavapil, kui ta lõvi kägistab. Kuidas see ka oli, aga keiser Karl Viies anastas uhke linnavapi, kuid ta oli non maha tõmmanud. «Plus ultra: ikka edasi» oli ta juhtlauseks võtnud, ning niisamuti nagu tema olid toiminud ka Sebastián Martínezi antepasados ja oma julgetel laevadel ikka kaugemale lääne poole sõitnud.

Goya nägi naeratades, kuidas mehe nägu noorenes, kui ta hooga ning mitte ilma meeldivuseta oma linna antikvaarsest ajaloost jutustas.

341

«Kuid ma pean teid oma jutustusega kinni, don Francisco,» katkestas oma jutu señor Martínez, «ent ma palusin teid ju siia äriasjus. Ma tahaksin teilt paluda, ekstsellents,» jätkas ta nüüd korraga väga kuivalt, «et te teostaksite mõningad maalid Santa Cueva jaoks. Ma tahaksin nimelt teiega ärisidemetesse astuda, härra esimene kunstnik. Ausalt öeldes oleksin ma meelsamini teid palunud minust portreed maalida, kuid sellest oleksite teie võib-olla ära öelnud. Tellimust Santa Cueva jaoks on aga raske tagasi lükata. On mul õigus?» küsis ta kihistades.

«Avameelsus avameelsuse vastu,» vastas Francisco, «kui palju pilte tuleb maalida? Kui suured? Ja mis te maksate?»

«Canónigo de Mendoza, kellele alluvad Santa Cueva jaoks teostatavad tööd,» vastas niisama asjalikult señor Martínez, «soovib kolme pilti: üks püha õhtusöömaaeg, üks viie tuhande söötmine ja allegooria abielust. Käesoleval juhtumil on juttu keskmise suurusega piltidest. Kui teie suvatseksite canónigo'ga ühendusse astuda ning Santa Cuevasse minna, siis lepite te raskusteta suuruses kokku. Mis puutub teie kolmandasse küsimusse, siis lubage mul teile teha üks usalduslik avaldus. Mul on kavatsus mõningate oma laevadega inglaste blokaadist läbi murda ning need laevad ise Ameerikasse ja tagasi juhtida. Teatud põhjustel ei saa minu väike laevastik mitte enne, aga ka mitte pärast kolmandat nädalat, tänasest arvates, välja soita. Ma tahaksin aga pildid isiklikult Santa Cueva kirikukogule üle anda ning pean siis järelikult paluma teilt kiiret tööd, don Francisco. Teisest küljest olen ma aga, kui maalid kolme nädala vältel üle antakse, valmis teile kolme tuhande reaali asemel, mida teie tavaliselt nõuate, iga pildi eest kuus tuhat maksma. Te näete, ekstsellents, et iga kodaniku käest võib mitte halvasti süüa saada,» lõpetas ta ning kihistas.

Goya ise sagedasti t
undis tuska sellepärast,
et ta grande'd olid nõnda
ülbed. Kuid see valge Cádiz,
342
rikas, jõudsalt kasvav, kaunis,
kõige jõukam linn maailmas,
rikkam kehkjast Londonistki,

oli rajatud küll rahva —
kodanike, meremeeste,
kauplejate poolt, ent siiski
Goyale see linn ei meeldind.
Linna kodanikuuhkust
mõistis ta, kuid see Martinez
kogu oma raha ja ka
kunstivaimustusega ei
meeldind talle põrmugi. Ei
meeldind seegi, mida ta nüüd
pidi maalima, ei meeldind
teemad. Paraku ei saa ju
kunstnik ikka valida, mis
meeldib. Ja kuus tuhat on suur
raha. Sellepärast Goya
vaatas kaubahärra kõhna,
vastusirutatud kätt ning
pani oma lihava ja
tugeva käe teise pihku,
ütles: «Hüva!»

33

Cayetana kutsus Francisco endaga kaasa mirador'i, vaatetorni tõusma. Seekord aga ei möödunud nad suletud uksest pooles trepis, Cayetana avas selle ning kutsus Goya sisse.

Kamber oli väike, läppunud õhk lõi nendele vastu, sees oli hämar. Cayetana avas aknaluugid, ootamatult ja suure hooga voolas valgus sisse. Ruum oli niisama hästi kui tühi, ainult üks pilt rippus seinal, keskmise suurusega lai pilt suurepärases raamis, selle ees seisis kaks mugavat, kulunud tooli.

«Istuge, don Francisco,» palus teda Cayetana väikese, ning nagu talle tundus, kavala naeratusega.

Ta vaatas pilti. See kujutas mütoloogilist stseeni tugevalihaseliste meestega ja lihavate naistega. See näis

343

pärinevat Peter Paul Rubensi töökojast ning ilmselt polnud need kõige andekamad õpilased olnud, kes selle kallal olid töötanud.

«Teil on ka paremaid pilte,» arvas Francisco mõne aja pärast.

Cayetana vajutas seinal olevale nupule. Mütoloogia liikus kõrvale, arvatavasti vedru abil, ning andis maad teisele maalile.

Francisco sirgus, tõusis üles, astus oma tooli taha. Ta nägu pinguldus, muutus tähelepanust peaaegu morniks, alumine huul tungis ette. Kõik temas oli aina jälgimine, vaatamine.

Pilt kujutas lamavat naist, kes paremale käele toetudes end peeglis silmitseb, vaatajale selga keerates. Naine oli alasti. Peeglis, mida tema ees hoiab väike põlvitav, tiivuline poiss, oli tema nägu ähmaselt nähtav. See naine ei olnud aga maalitud mõne välismaalase poolt, see ei olnud valminud Antverpenis ega ka Veneetsias — mõned taolised välismaised pildid rippusid kuninglikkudes lossides või ka ühe või teise grande lossis; ei, pilt, mille ees Francisco nüüd seisis, oli maalitud hispaanlase käega, see võis olla maalitud ainult ühe kunstniku poolt, Diego Veläzquezi poolt. See oli,

selles ei olnud mingit kahtlust, toosama pilt, millest talle oli jutustanud don Antonio Ponz ja juhuslikult ka Miguel. See oli too Veläzquezi julge, keelatud, siunatud, kiidetud «Doha desnuda», «Alasti naine», mõni Psüühe või Veenus või ükskõik, kuidas teda taheti nimetada, kuid igal juhul väga tõeline alasti naine. Ta ei olnud roosa ega lihav, ei valge ega laialivalguvalt paks, ei Tiziani itaallanna ega Rubensi hollandlanna; see oli suurepärane hispaania tütarlaps, niisiis oli ta toepoolest olemas, see Veläzquezi « doña desnuda», ja Francisco Goya seisis selle ees.

Ta unustas, et see pilt oli oma sada viiskümmend aastat vana, et ta viibib Cädizes, et Cayetana seisab tema kõrval. Ta vaatas oma kolleegi pilti, nagu oleks see just äsja valminud, vaatas oma kolleegi Veläzquezi kõige julgemat, keelatumat pilti « doña desnuda't».

Tõenäoliselt valib igaüks endale mõne inimese, mõne elava või surnu, et tema järgi elada. Kui Francisco

344

Goyale oleks antud võimalus endale saatuselt midagi paluda, siis oleks see olnud Veläzquezi kunst ja kuulsus; ainukeseks suureks meistriks hispaanlaste hulgas pidas ta Diego Veläzquezi Looduse kõrval oli too don Diego tema ainus õpetaja ning ta oli kogu oma elu vältel püüdnud selle poole, et tema maalikunstist täiesti aru saada. Seal oli siis nüüd see suur, uus, saladuslik, eriti kuulus pilt. Goya, kiire tundmustes ja tunnetamises, kiire armastuses, vihas, austuses ja vihkamises, tundis veel enne, kui oli möödunud pool minutit: ta imetleb seda pilti, ja ta tõrjub seda endast eemale.

Ta imetles, kui loomulikult see väga meeldiv naine oli asetatud, ilma et ta sealjuures oleks laisana mõjunud; Francisco enda inimesed hõljusid sageli õhus, selle asemel et istuda või lamada. Ta imetles seda kavalust, millega tema kolleeg oli selle naise näo jätnud ebaselge peegli hämarusse, ning pealtvaataja kogu tähelepanu suunanud keha võrratutele joontele, lamava, väga hispaanialiku naisekeha kontuurile kitsa piha ja hästi arenenud puusadega.

Kõigepealt aga imetles ta, et don Diego üldse oli söandanud seda pilti maalida. Inkvisitsiooni keeld alasti keha pildis kujutada oli selge ja vali, ja ükski teine hispaania meister ei olnud julgenud maalida seda kõige meelitavamat, naise paljast ihu. Don Diegot võis kaitsta kuninga või mõne teise mõjuka tellija soosing, aga kindlasti oli ka Neljanda Philippi õukonnas preestritel ja vagatsejatel olnud võimu ja mõju, ning suurte isandate tujud olid muutlikud. Velazquez oli maalinud selle naise, kuna teda oli erutanud näidata, et alastust võib kujutada ka teisiti kui Tiziani ja Rubensi kombel. Ta oli võtnud hädaohu enda kanda, kuna ta oli suur kunstnik ning täis hispaanialikku uhkust, kuna ta oli tahtnud tõestada, et ka meie, hispaanlased, seda suudame.

Ta oli seda tõestanud. Suurepärane, kuidas värvid üksteisega kooskõlastusid, ihu pärlmutrilikkus, valge loor, peegli rohekashall, juuste tumepruun, alasti poisikese punakalt-violetsed paelad, tema tiibade vaevu kärgatavad vikerkaaretoonid. Õrnalt, kergelt, rangelt

6950 345

□103 ja elegantselt oli maalitud see alasti naine, seal ei olnud midagi odavat, mitte midagi sellest eredast, käratsevast ihast, mis õhkus itaallaste ja hollandlaste naiste ihust. Pigemini oli seal midagi kergelt sünget, mis pilti varjutas, ning rätiku must, millel naine lamas, tumepunane eesriie, peegli must raam, kogu see tõsine koloriit vältis igasugust usalduslikkust. Don Diego oli hispaanlane. Tema jaoks ei olnud ilu ja armastus mitte midagi kerget, lodevat, vaid midagi tõsist, metsikut ning väga sageli rasket, traagilise piiril asuvat.

Francisco vaatas ning imetles. Et teda vaadataks ning imetletaks, oli don Diego tõenäoliselt tahtnud. Aga kui keegi üht naist maalib selle ihu suurepärastes värvides, mis loodus talle on kinkinud, ja maalib nii, et seda imetleti, kuid jäädi külmaks, kas see on õige? Hea küll, don Diego oli saavutanud selle meisterlikkuse ilma viha ja armastuseta, tolle huvipuuduse kunstis, millest Winckelmann ja Raphael Mengs ja tema surnud naisevend olid nii palju lobisenud, tolle ainulaadse meisterlikkuse; aga kui talle, Franciscole, peaks kurat täna mitte millegi eest pakkuma niisugust, meis-terlikkust, ta loobuks sellest, ta ütleks: «Muchas gra-cias, no!»

See oli hea, et too imetlusväärne, pidulikult rõõmsameelne ja sünge pilt alasti naisest siin ilmas eksisteeris. Kuid oli samuti hea, et mitte tema, Goya, ei olnud seda maalinud. Ja ta oli õnnelik, mitte ainult sellepärast, et ta ei lamanud San Juan Bautista kiriku uhkes haudkabelis, vaid üldse selle pärast, et ta oli kunstnik Francisco Goya ja mitte kunstnik Veläzquez.

Äkitselt kuuldus ruumis kõrget krooksuvat häält.

«See daam on väga laisk daam,» lausus hääl. «Niikaua kui mina teda tunnen, lamab ta siin diivanil, vaatab peeglisse ja laiskleb.»

Goya pöördus ümber. Seal seisis mingi moonutis, vigane ning krimpsunud vanamees, rõivastatud väga kirjult, ehitud medalite ja kõige kõrgemate ordenitega.

«Sa ei peaks mitte alati niimoodi ehmatama, Padilla,» tõreles Cayetana, kuid ilma teravuseta, ja ta

seletas Goyale, et see monstrum olevat tema surnud vanaisa õuenarr, keda kutsutakse Padillaks; ta elavat sjin vana valitseja ja tema naise hoole all, arg, harva päevavalgele ilmuv.

«Seda teeb ta hästi, et elab siin Cädizes, see doñadesnuda,» krooksus Padilla edasi. «Teda ei lastaks muidu kuskil elada. Sealjuures on ta ju suursugune daam. Tegelikult üks esimese järgu grande. Saja viiekümne aasta jooksul ei ole ta sõrmegi liigutanud.»

Igasugust tööd peeti grande'le häbiasjaks.

«Sa pead nüüd lahkuma, Padilla,» lausus ikka pehmelt Cayetana, «sa ei tohi härra esimest kunstnikku kauem segada.»

Padilla kummardas, tema ordenid klirisesid, ta lahkus.

Cayetana istus tugitoolis, vaatas Goyale otsa, naeratas ning küsis põnevusega-

«Mis sa arvad, kas Padillal on õigus? Usud sa, et ta tõepoolest oli grande? Tizianile ja Rubensile seisid suured daamid alasti modellideks, see on tõestatud.» Ning oma mõnevõrra jäiga, lapseliku häälega kordas ta: «Usud sa, et ta oli grande, Francho?»

Francisco oli senini mõelnud ainult kunstnikule ja pildile ning mitte hetkekski modellile. Nüüd aga, kui Cayetana küsis, teadis ta otsekohe vastust: tema hea silmamälu muutis ta kindlaks.

«Ei,» vastas ta, «ta ei olnud grande, ta oli maja.»

«Võib-olla oli ta maja ja ka grande,» väitis Cayetana.

«Ei,» tõrjus Francisco endise kindlusega. «Selles ei ole kahtlust, et ta on «Ketrajate» pildilt, see, kes lõnga hasplilt kerib. Meenuta selga, kaela, kätt, meenuta õlgu, juust, hoiakut.

See seal oli maja, mitte grande,» lõpetas ta leebelt, aga siiski otsustavalt.

Cayetana «Ketrajaid» ei suutnud meenutada. Küllap vist Franciscol oli õigus.

Cayetanat valdas nukrus.

Hoopis kaunimalt ta oli
ette kujutanud, kuidas
347
koos Franciscoga ta seisab
pildi ees. Ta jälle surus
nuppu. Jumalanna ette,
palja ketrajanna ette
kerkis mütoloogia.

34

õhtusöögi ajal jutustas Cayetana oma minevikust. Tõenäoliselt oli talle selleks tõuke andnud õuenarri Padilla ootamatu ilmumine.

Lapsena oli Cayetana mitmeid kordi viibinud siin Cädizes oma vanaisaga, kaheteistkümnenda hertsog Albaga. Tema vanaisa peeti tollal Hispaania kõige uhkemaks meheks, ta ei olnud kogu riigis kedagi kohelnud endaväärsena peale kuninga, kuid kuningat, jämedakoelist Kolmandat Carlost, polnud ta suutnud taluda. Ta oli mõnda aega olnud saadikuks Prantsusmaal ja Viieteistkümnenda ja Kuueteistkümnenda Louis' õukonda hämmastanud oma luksuse ning tseremooniatega. Pärast tagasipöördumist oli ta inkvisitsiooniga vastuollu sattunud, sest ta seisis niivõrd kõrgel, et vaatamata kõigi traditsioonide austamisele võis endale lubada olla «filosoof», vabamõtleja, mis igale teisele oli keelatud. Ta oli inkvisitsiooni vangikongidest välja nõutanud ühe noore mehe, kes seal sandiks oli piinatud, ning kasvatanud temast endale õuenarri, nimelt selle kääbuse, keda nad täna olid näinud. Oli oma õuenarri õhutanud ülbeteks ja mässulisteks kõnedeks, nimetanud ta Padillaks suure endise mässukangelase nime järgi ning lasknud tal kanda oma aumärke ja ordeneid. Keegi peale tema narri polnud küllalt väärikas olnud läbikäimiseks hertsog Albaga. Just sellepärast, et vanaisa oli nii väga uhke oma vabamõtleja kuulsusele, oli ta nii sageli ja meelsasti viibinud Cädizes; see linn, mis seisis kaubandusetõttu tihedates sidemetes välismaaga ja oli alati täis võõraid kaupmehi, oli tollal kõige valgustatumaks linnaks Hispaanias.

«Minu vanaisa,» jutustas naeratades Cayetana, «kasvatas mind Rousseau' printsiipide järgi. Ma pidin
348
õppima kolmel teel: loodusest, oma isiklikust arusaamisest ja õnnelikust juhusest.»

Goya sõi ja joi ning kuulas pealt. Tõelised grande'd olid teistsugused, kui tema neid oli ette kujutanud: hoopis eriskummaliselt komplitseeritult kõrgid. Uks laskis kelladel ja ajal paigal seista, seni kui õnn teda ei soosinud- Teine pidas endal kibestunud õuenarri, kuna keegi teine ei olnud väärt temaga rääkima. Ning seal oli see Cayetana. Teda ootasid seitseteist tühja lossi ja kõik need aastad läbi ouenarr, kes tal kõigi nende aastate vältel oli ununenud.

Goya sõi Cayetanaga, ta magas Cayetanaga, Cayetana oli talle lähem kui ükski inimene iial enne, kaugem kui iganes keegi.

Järgmisel päeval saabus Cayetana majapidamine Cädizesse ning sellest ajast peale oli Francisco ainult harva temaga üksinda. Nüüd, sõja ajal, oli Cädiz muutunud ikka rohkem ja rohkem Hispaania pealinnaks, õukonna härrased, krooni kõrged ametnikud, India nõukogu liikmed tulid siia ning kõik nad tahtsid hertsoginna Albale oma lugupidamist avaldada.

Ka Francisco kohtas siin palju Madriidi sõpru ja tuttavaid. Ta oli rõõmus, siiski mitte üllatatud, kui ühel päeval ka sehor Miguel Bermüdez don Manueli esindajana esile kerkis.

Miguel kõneles loomulikult poliitikast. Don Manuel olevat jällegi kurssi muutnud, ja kuna käesoleval silmapilgul olevat nii kõige mugavam, tegutsevat ta nüüd koos kõige reaktsioonilisema kõrgaadli ning kirikuga ja takistavat nende vabameelsete abinõude läbiviimist, mis ta ise oli ellu kutsunud. Oma välispoliitikas olevat ta ebakindel. Uus Prantsusmaa saadik Truguet olevat rahulik, arukas mees. Sellega suutvat don Manuel veel vähem hakkama saada kui lahkunud Guillemardefga, vahel olevat ta liiga agressiivne, teinekord jälle liiga teenistusvalmis.

«Mis on siis õigupoolest Guillemardefst saanud?» küsis Goya.

Miguel seletas, et varsti pärast tagasijõudmist Pariisi tuli saadik paigutada hullumajja. Goya tundis õudu: kas ei olnud ta sellele mehele tema saatust näkku

349

maalinud? Tõenäoliselt olevat Guillemardet' mõistuse röövinud see, jutustas Miguel edasi, et ta ei osanud aru saada ja kaasa lüüa Prantsuse avaliku elu kiirele pöördele. Muutust revolutsioonilisest radikaalsusest para-jusliku kodanliku demokraatiani olevat ta suure hädaga suutnud veel enda ees õigustada; aga et ta nüüd palju teravama pöörde avaliku plutokraatia poole pidi tegema, olevat tal tõenäoliselt üle jõu käinud.

Siis ilmus Hispaania panga esindajana kui üks selle advokaatidest ka noor Quintana Cádizesse. Koos Migueliga tegi ta Franciscole Casa de Haros külaskäigu, mille juures viibisid ka hertsoginna ja doktor Peral.

Quintana hakkas kohe Franciscot nähes särama ning «Carióse perekonda» kiitma.

«Teie, don Francisco,» hüüdis ta, «olete Hispaania päästja tema vaimuhädas!»

«Kuidas nii?» päris uudishimulikult hertsoginna.

Ta istus seal, säravalt ilus oma mustas kleidis, ta ei olnud sugugi haavunud, et Quintana tundis ilmselt rohkem huvi Goya kui tema vastu. Ta jälgis häbenematult noort isandat, kes niisugusest ausast vaimustusest pakatas; tema ise edendas kunste, kuna see oli grandese kombekohane, kuid tema osavõtt ei muutunud sügavamaks.

«Meie Hispaania,» seletas Quintana, «veab kogu oma ajalugu ja traditsioone endaga kaasas nagu kette. Kui lõpuks keegi tuleb ning näitab, mis on saanud kunagistest suurtest institutsioonidest, siis on see väärt tegu. Vaadake, doña Cayetana,» seletas ta temale tuliselt, «tänapäeva kuningas, näiteks katoliiklik kuningas, on külil ehitud võimu kõigi väliste märkidega, kuid ta funktsioonid on õõnestatud, kroon on muutunud vananenud peakatteks, valitsemiseks on praegusel ajal konstitutsioon vajalikum kui valitsuskepp. Ning see saab «Carlóse perekonnas» nähtavaks.»

«Mida te seal küll ei räägi, noor isand,» arvas Goya.

Doktor Peral palus Quintanat, et ta jutustaks neile natuke rohkem sellest pildist.

«Kas teie ei tunne seda?» küsis üllatunult noor luuletaja. «Ka teie mitte, proua hertsoginna?»

350

«Te peate teadma, don José,» vastas sõbralikult hertsoginna, «ma ei ole, siin täiesti vabatahtlikult, ma a|en Madriidist välja saadetud.»

«Kus on küll mu pea, proua hertsoginna?» vabandas Quintana meeldivalt naeratades.

«Muidugi ei ole teie seda maali näinud. Kuid seda on võimatu sõnadega kirjeldada, mitte keegi ei suuda geda.» Ning otsekohe hakkas ta seda kirjeldama, joovastunult värvide tulvast ning peade realismist, mis paljalt, karmilt ning inetutena sellest esile tungivad. Ta rääkis nii, nagu ei olekski Goyat seal.

«Kunstniku eriline kunstivõte,» seletas ta, «on see, et ta nii inimesterohkel maalil nii vähe käsi näitab. Seeläbi tungib nägude alastus paraadmundrite ja pidu-rõivaste kohal kahekordse teravusega esile.»

«Kui mulle oleks rohkem makstud,» lausus Goya kuivalt, «siis oleksin ma rohkem käsi maalinud. Käte eest võtan ma kõrget hinda.»

Noor luuletaja aga jätkas: «Me kõik uskusime juba, et Hispaania on raugastunud, seal tuli Francisco Goya ja näitas meile, kui noor see veel on. Ta on nooruse kunstnik, see Francisco Goya.»

«Nonoh,» arvas Goya; ta istus toolil, paksusele kalduv, õlad veidi lõdvad, viiekümnene, halva kuulmisega ja ka muidu mitmeti rikutud, ja see oli mõnevõrra imelik, et Quintana nimetas teda nooruse kunstnikuks. Kuid keegi ei naernud.

Ning Quintana lõpetas: «Seda on tõestanud don Francisco viimased maalid: sellele maale on langenud osaks õnn esile tuua kolm igavest meistrit: Velazquez, Murillo, Goya.»

Miguel, fanaatiline kunstikoguja, muheles endamisi sellele mõeldes, et tema valduses oli viis head Goyat, ning naljatas:

«Seda ma näen jah, et Kolmanda Carlose korraldus, niis keelab Velâzquezi ja Murillo väljaveo, ei ole enam piisav; me peame juurde lisama ka sinu nime, Francisco.»

«Sealjuures oli Velâzquezil palju kergem,» kaalutles yaljult Quintana. «Ta austas kõigest hingest kuningat Ja aadlit ning see oli tol korral sünnis ja loomulik. Ta

võis, ta pidi sisimalt olema ühel nõul oma kuninga ja tema õukonnaga. Monarhia ülistamine oli talle Hispaania kunstniku kõige kõrgemaks ülesandeks ning ta pidi ise olema aristokraat, pidi tundma ühtekuuluvust et oma kunstilist sihti saavutada. Meie Goya aga on läbi ja läbi ebaaristokraatne ning see on tänapäeva jaoks õige. Ta vaatab oma kuningat täpselt niisama terava silmaga kui Veläzquez, kuid temas peitub osake majo't, ta on Veläzquez rahva seast ning tema maalides on midagi värskendavalt brutaalset.»

«Arvatavasti ei pane te seda mulle pahaks, don Jose,» vastas mõnusalt Goya, «kui ma teile ebaaristokraatselt ja brutaalselt vana kõnekäändu meenutan: «Kolm juuksekarva lasksin ma endal välja kiskuda; neljanda puhul muutun ma tülikaks».»

Quintana naeris, räägiti millestki muust.

Cayetana ütles hiljem
Franchole, et tema sõbrad
olevat küll väga targad,
siiski kuidagi ei suutvat
kumbagi neist kujutleda
ta cortejo'na, ka mitte
seda nooremat. Ta lisas
lapselikult kaalutledes,
selle peale mõtlemata,
et ta haavata võiks Goyat:
«Kummaline, tõsilugu,
imelik, et väga targad
mehed, nagu sinu sõbrad
Miguel ja too noor Quintana,
või Peral, mu doktor, need kõik
jätavad mind täitsa külmaks.»

35

Hertsoginna Alba, Hispaania kõige kuulsama naise kohalolek erutas Cädize elanikke ja kõik püüdsid tema seltskonda pääseda. Hertsoginna oli leinas; see oli talle mugav ettekääne oma soovi kohaselt kas vastu võtta või tagasi lükata.

352

Pilkega pani Francisco tähele, kui ebakindlaks muusid Cádize uhked kodanikud doña Cayetana ees, ning rohkem kui teised — tohutu rahuldusega jälgis seda Francisco — oli erutatud muidu nii julge, õpetatud ja külmavereline señor Sebastián Martínez.

Ettekäändel, et arutada temaga Santa Cueva piltide töö käiku, oli Martínez teda mitmel korral Casa de Haros külastanud. Francisco ei saanud kõrvale põigelda ning pidi teda hertsoginnale esitlema. Señor Martínezit oli õukonnas vastu võetud, suured härrased taotlesid tema poolehoidu, tema mõõtmatu rikkus ning tema tegude kuulsus muutsid selle kõhetu, pigemini näotu mehe paljudele naistele meeldivaks. Jutustati metsikust liiderlikkusest, mida ta aeg-ajalt endale lubavat. Doña Cayetana aga sisendas talle ilmselt juba esimesest silmapilgust alates poisiliku, romantilise kire, ning kui señor Martínez temaga rääkis, ei suutnud hellitatud ja muidu nii reserveeritud härra end taltsutada, tema silmad hakkasid leegitsema, tema kuiv nägu punetama. Cayetanale valmistas see nalja, ta kohtles teda tolle armastusväärse, peaaegu märkamatu kõrkusega, mis oli ainult talle omane. Elukogenud señor Martínez pidi sellest hästi aru saama, et ta ei ole hertsoginnade muud midagi kui mängukann, pelele. Kuid vaatamata tema kodanlaseuhkusele oli tõenäoliselt just too grande ise-endastmõistetav arrogants see, mis teda ligi tõmbas. Goya, tundes ülbelt heameelt, möönis, et kui pärga-mentne seikleja Cayetanaga kõneleb, siis on tal kindlasti kõik hertsoginna vanad kõrged tiitlid käepärast ja samuti ka lahingute kuupäevad, millest tema esiisa, sünge marssal, osa oli võtnud.

Goya töötas Santa Cueva jaoks määratud piltide kallal kiiresti ja kärmesti, ilma erilise innuta, siiski mitte ilma uute ideedeta. Juba teise nädala lõpul võis ta señor Martínezile teatada, et pildid on ärasaatmiseks valmis.

Señor Martínez vaatas oma kaheksateistkümne tuhande reaali eest tehtud tööd. Ta ei arutlenud sugugi rumalasti.

«Ainult teie, härra esimene kunstnik,» arvas ta «Viie tuhande söötmise» ees seistes, «olete võimeline rah-

353

vahulka maalima üheaegselt nii seotult ja nii liikuvana.»

Ning «Püha õhtusöömaaja» ees leidis ta: «Ainult Francisco Goya võis endale lubada apostlid laua äärest minema peletada. Kuidas nad on põrandale viskunud Kristuse sõnadest hirmu tundes. See on täielikult uus, see on mässuline, kellegi teise puhul oleks võidud öelda: ketserlik.» Ta itsitas.

Siis, meelitavalt, kelmikalt naeratades jätkas rõõmu tundev koguja, et võib-olla on härra esimesel kunstnikul nüüd siiski veel aega ja tahet temast, Sebastiän Mar-tinezist, Cädize kaupmehest portreed maalida; nagu don Franciscol teada, minevat tema laevastik alles järgmisel nädalal merele.

«Ma ei tea,» vastas külmalt Francisco, «kas mul järgnevatel päevadel' on tahet tööd teha. Ma olen siin puhkusel.»

«Missugune hind võiks teid meelitada,» küsis senor Martinez, «oma puhkust kaheks või kolmeks päevaks katkestama?»

«Kakskümmend viis tuhat reaali,» vastas kõhklematult Francisco, imestades ise oma jultumust.

«Kokku leppinud,» lausus samuti kõhklematult senor Martinez.

Siis aga sõnas ta mõnevõrra pelglikult, kas ta ehk ei tohiks hertsoginnat ja Goyat väikesele peole oma majja külla kutsuda. Põhjus selleks on olemas: Santa Cueva jaoks määratud pildid olevat valmis, ta olevat härra esimese kunstnikuga ärivahekorras, ta olevat tutvunud proua hertsoginnaga, ning tal endal olevat kavatsus Hispaania suuremaks auks läbi murda Inglise blokaadist ning oma laevad Ameerikasse juhtida.

«Plus ultra,» lausus ta ning itsitas: «Ikka edasi.»

Goya vastas kuivalt, et ta ei olevat volitatud proua hertsoginna eest kutseid vastu võtma. Pealegi teadvat ta, et tema kõrgusel olevat järgmise paari nädala plaanid valmis, ning siis olevat ju senor Martinez juba õnnelikult merel.

Senor Martinez vaikis viivu, tema kuiv nägu tõmbles. Kui talle langeb osaks rõõm ja au, arvas ta siis,

254

tervitada doña Cayetanat ja don Franciscol oma kodanliku katuse all, laseb ta oma laevastikul merele minna, ilma seda saatmata. Goya oli jahmunud. Ta kehitas õlgu. «Kõnelge sellest hertsoginnaga,» andis ta nõu. Ustavate sõprade ringis, doña Cayetana juuresolekul, oli sellest juttu, et señor Martínez olevat loobunud plaanist oma laevadega kaasa soita ainult sellepärast, et korraldada õhtut hertsoginna auks. Quintana, täis ilmset hukkamõistu, ütles: «See peab olema küll ühele naisele väga piinlik, äratada kirgi, kuhu ta ka ei läheks.» «Te olete väga noor, señor,-» lausus hertsoginna. Silmas pidades doña Cayetana leinaaega, oli senor Martínez kutsunud ainult vähe külalisi. Goyale tundus kõige huvitavamana keegi isand, keda señor Martínez tutvustas señor Bajerina, reederina Málagast, lähedase ärisõbrana. Paraku aga andis võõra isanda aktsent ilmselt tunnistust tema inglise päritolust. Tõenäoliselt oli see mõni blokeeriva Inglise laevastiku ohvitser; härrastele meeldis ümberrõivastatuna Cádizes käia. Üllatunult ning lõbustatult sai Francisco õhtu jooksul teada, et tark señor Martínez oli oma laevastiku väljasõidu kindlustanud teatud kokkulepete kaudu inglise ohvitseridega.

Ka don Miguel oli seal. Ta hindas kõrgelt señor Martínezit, ta sai aru teise kunstiajaloolistest harrastustest ning tundis rõõmu tema edumeelsest hoiakust. Noor Quintana ei olnud aga ilmunud; ta ei andestanud Sebastián Martínezile, et see oli loobunud selletaolisest patriootlikust ettevõttest nagu seda on oma laevastiku juhtimine vaid nägusa näolapi pärast.

Tavaliselt nii kindel Sebastián Martínez pingutas ka sel õhtul, et oma kodanlikku hoiakut näidata. Ta pühendas hertsoginnale, nii nagu see oli sünnis, ainult vähe rohkem tähelepanu kui teistele külalistele, kuid ta ei suutnud takistada, et tema paluvad, imetlevad pilgud ikka ja jälle hertsoginna poole pöördusid.

Don Miguel mässis teda pikka ja laia antikvaariaalasesse keskustellu. Ta oli señor Martínezi raamatukogus leidnud varaseid trükke mõningatest raamatutest,

355

mis usulisest seisukohast lähtudes olid küllaltki kahtlased.

«Olge ettevaatlik, señor,» naljatles ta. «Niivõrd valgustatud ja nii rikas mees kui teie on inkvisitsiooni-isandatele suureks kiusatuseks.»

«Minu laevad murdsid läbi inglaste blokaadist,» vastas tagasihoidlikult, uhkeldavalt señor Martínez, «ma loodan, et ma suudan oma raamatuid ja arvamusi ka läbi Püha Ameti tüürida.»

Hertsoginna ja Goya olid oodanud, et pärast sööki istutakse mängulaudade taha, nii nagu see üldiselt oli kombeks. Ent señor Martínez oli midagi muud välja mõelnud.

«Kas ma tohin teid teatrisaali paluda, doña Cayetana?» kutsus ta hertsoginnat. «Serafina tantsib teilé.»

«Serafina?» küsis hertsoginna, ausalt üllatatuna.

Serafina oli Hispaania kõige kuulsam tantsitar, keda armastati kui ebajumalat, sest ta oli hispaania rahvale suure võidu välja võidelnud. Nimelt oli Toleedo kardinal-primasele tulnud palju kaebusi, eeskätt välismaistelt kirikuvürstidelt, et vagas ja usklikus Hispaanias lubatakse niisuguseid tooreid ja liiderlikke tantse nagu fandango ja bolero. Kardinal-primas oli lõpuks kokku kutsunud konsistooriumi, mis pidi arutama nende tantsude võimalikku ärakeelamist. Sevilla peapiiskop, kartes pahameelt, mida niisugune keeld eelkõige Andaluusias esile võiks kutsuda, tegi ettepaneku, et auväärsed vaimulikud kohtunikud peaksid enne laskma endale neid tantse esitada. Serafina ja tema partner Pablo tantsisid konsistooriumi ees. Prelaatidel oli raske vaikselt oma toolidele istuma jääda, ja fandango tantsimist ei keelatud.

Varsti pärast seda oli aga Serafina kadunud, räägiti, et ta olevat abiellunud, igal juhul ei olnud ta enam kahe-kolme aasta vältel avalikult tantsinud.

«Serafina?» küsis niisiis meeldivalt üllatatud hertsoginna Alba, «kas te ütlesite: Serafina?»

«Ta elab nüüd Jerezis,» seletas señor Martínez, «ti on minu sealse ärijuhi Vargase naine. Ei ole küll väga kerge meelitada señora Vargast tantsima võõraste ees, kuid teile, proua hertsoginna, tantsib ta.»

356

Siirduti teatrisaali. Ruum oli osavalt sisustatud, nii et ta jättis mulje taolisest paigast, kus rahva hulgast pärinevad tantsijad oma ettekannetega esinevad. Kindlasti muidu nii elegantne teatrisaal oli muudetud mingi kunagise suursuguse ja nüüd allakäinud araabia maja rappunud ning vaesunud vastuvõturuumiks. Põrandal olid kulunud, paigatud, kunagi väga hinnalised vaibad, seinad olid kaetud valge, määrdunud linasega, lagi kaunistatud kunstipäraselt punaste ja kuldsete arabeskidega. Ruumis seisid mõned logisevad puutoolid, paar õlilambikesi ja küünalt andsid viletsat valgust.

Külalised istusid, ja kohe kuuldus allalastud eesriiete tagant lavalt kastanjettide teravat, sütitavat klõbinat. Eesriie avanes, laval oli näha primitiivselt maalitud Andaluusia maastik, nurgas pingil istus mahajäetult üksik pillimees oma kitarriga. Kastanjettide klõbin muutus valjemaks, kulisside tagant väljus vasakult poolt majo, paremalt maja. Nad tulid teineteisele vastu, armastajate paar, kes olid kaua lahus olnud ning nüüd teineteist leidnud. Nende kirjud rõivad olid kõige odavamast materjalist, rikkalikult kaetud kuldsete ja hõbedaste litritega. Nooruki püksid ja tüdruku seelik liibusid tihedalt puusade ümber. Seelik oli õhukesest riidest, alt lai, mitte pikk. Nad ei hoolinud rahvast, nad vaatasid ainult teineteist. Käed üles tõstetud, tantsisid nad teineteisele vastu.

Ikka veel ei olnud kuulda muud kui ainult tasast, erutavat kastanjettide klõbinat. Nüüd olid tantsijad teineteisele päris lähedal. Seal põrkas tüdruk tagasi, taganes tantsides, ikka ülestõstetud kätega, nooruk järgis teda, kord aeglasemalt, kord kiiremalt, huuled mõlemal veidi avatud. Nüüd oli see rohkem pantomiim kui tants, mõlemad vaatasid teineteisele otsa, vaatasid maha. Tüdruk põgenes taganedes, nüüd aeglasemalt, ta meelitas noorukit, koketeeris temaga; poiss järgnes ta'le, esialgu küll arglikult, kuid tõusva kirega. Nüüd aga pöördus tüdruk tema poole. Kastanjetid muutusid valjemaks, kitarr lõi sekka, väike nägematu orkester saatis teda, tantsijad olid teineteise juurde jõudnud. Juba puutusid nende

357

rõivad kokku, juba olid nende näod teineteisele päris ligi. Siis aga äkitselt takti keskel, vaikis muusika, vaikisid kastanjetid, tantsijad seisid tardunult, maasse juurdunult. Paus vältas mõningad sekundid, kuid näis lõputuna.

Siis alustas kitarr uuesti mängu, värin jooksis üle tüdruku keha, aeglaselt vabastas ta end tardumusest, põrkas tagasi, siis jälle ette. Nüüd liigutas end ka nooruk. Tulisemalt lendas ta tüdrukule vastu. Nüüd juba aeglasemalt, kuid õrnemalt hõljus tüdruk tema poole. Mõlemate liigutused muutusid ägedamaks, nende pilgud väljakutsuvamaks, iga lihas värises kirest. Nüüd, suletud silmadega, lähenesid nad teineteisele. Aga jällegi, viimasel silmapilgul, põrkasid nad tagasi, ning. jällegi järgnes üks nendest metsikutest, ärritavatest, häbitutest pausidest.

Siis aga põrkasid nad mõlemad tagasi ning kadusid kulisside taha, ning nüüd, otsekohe — pealtvaatajad teadsid seda — algab see stseen, mille andaluuslased fandangode juurde olid lisanud, see soolo, mis pärines tõenäoliselt mustlastelt ning varajasest oriendist, see üksiktants, mis oli Serafina ja enne teda mõnegi teise tantsitari teinud kuulsaks kogu riigis.

Sealt tulebki ta juba kulisside tagant välja, sedapuhku aga üksinda ja ilma kastanjettideta. Lava tagant aga kostab rütmilist, monotoonset trampimist ning käteplaginat ja üksik tume hääl laulab banaalset, kuid igavesti sügavamõttelist teksti:

Sellepärast
sukeldugem
armastuse
sügavusse;
sest me elu
on siin ilmas
üürikene,
surm ent kestab
igavesti.

Peagi muutuvad ka sõnad arusaamatuks, ning mida üksik hääl laulab, on nüüd ainult mingi rütmiline, ühetooniline, peaaegu kaebav aahh ja aaii, pikaldane,

siiski metsik ja äge. Ning ka tüdruku tants on aeglane, metsik ning äge, ikka samasugune ja ikka teistsugune, rahulik, metsik tants, kogu keha tants; ilmselt tutvustab tantsitar ennast oma armsamale, näitab talle, missugust kirge, uima, metsikust võib pakkuda tema keha.

Pealtvaatajad istuvad vaikselt. Ühetooniline metsik trampimine tungib neile liikmetesse, kuid nad ei liiguta €nd, nad on vaatamisse tardunud. Laval ei toimu midagi ebasündsat, seal ei ole mingit alastust, siiski etendatakse seal sügavamas süütuses ning kõikides üksikasjades kõikidest ihadest kõige loomulikumat, lihalikku igatsust, ning see on lahendatud rütmis.

Pealtvaatajad on seda tantsu näinud mõnegi korra, kuid mitte iial nii täiuslikku. Imetluse ja asjatundmisega vaatavad õpetatud Miguel ja paljulugenud Martínez Serafina kunstipäraseid pingutusi. Naised nagu see, pidid olema need, keda roomlased pahelisest Gadese linnast vedasid oma linna, et nad seal oma tantsuga kõikides lõbudes kogenud senaatorite ja pankurite meelt lahutaksid. Naised nagu see, pidid olema need, keda endised kirikuisad täis püha viha Herodiase tantsiva tütrega võrdlesid, ning kindlasti on õigus pärimusel, mis väidab, et tantsitar Telethusa Gadesest olevat olnud modelliks kujuril, kes lõi Veenus Kallipygose.

Serafina tantsis andunult, ilmetu näoga, täis kõrget kunsti, täis külgesündinud ning õpitud metsikut iha. Monotoonne trampimine ja laul muutusid ägedamaks ning nüüd lõid sekka ka pealtvaatajad. Nad plaksutasid käsi, need grande'd ja rikkad härrased, trampisid jalgadega takti, karjusid ole, ja isegi señor Martínezi ärisõber, inglise ohvitser, kes alguses oli olnud šokeeritud, trampis kaasa ning karjus ole. Serafina aga tantsis. End vaevalt kohalt liigutades pööras ta pealtvaatajaile kord selja, kord külje,

kord näo, värin jooksis tal ikka sagedamini üle keha. See kiskus tema käed kõrgele, need tõmblesid õhus, siis äkitselt tekkis jälle see Paus, mis laskis tal ja temaga koos kõigil tarduda, ning s¡is järgnes veel viimane, väga lühike, oma kirglikkuses Peaaegu väljakannatamatu tantsimine, rebimine, tõmbamine, ihaldus.

259

Soolostseen oli lõppenud ning esitati uuesti, seekord aga hingematvalt kiires järjestuses, pantomiim igivanast armastuse kahevõitlusest: häbelikkus, ihaldus, sünge otsustavus, uus kartus, tõusev iha, järeleandmine, täitumine, lunastus, lõtv, tuim rahulolu.

Mitte midagi lodevat, nilbet ei olnud selles tantsus, ta oli täis metsikut, veenvat tõsidust ning nii võtsid seda ka pealtvaatajad, nii andusid nad sellele. Ei olnud ühtegi kunsti, mis oleks paremini väljendanud, mida need hispaanlased tundsid, kuidas nad elasid, kui see laul oma banaalsete, alati õigete sõnadega, see muusika, mis ei olnud üldse muusika, vaid mingi heli, mis inimesi kurdistas ja kaasa kiskus. Selle tantsu ees sulas arvestav, vaagiv mõtlemine, tüütav loogika ei millekski, siin' oli vaja ainult vaadata ja kuulata, siin võis ja tuli lasta end kanda helide lainetuses ja liigutuste lendlemises.

Hertsoginna Albat valdasid samad tunded nagu teisigi. Ilma et ta isegi seda oleks teadnud, trampisid tema väikesed kingad kõrgete kontsadega rütmiliselt põrandat, tema kile lapselik hääl karjus ole, ta sulges silmad, ta ei suutnud voogavat iha enam välja kannatada.

Francisco lihav nägu oli melanhoolne, tõsine, peaaegu ilmetu nii nagu tantsijail. Temas oli palju tundeid, mis läbisid teda, ilma et oleksid muutunud sõnaks või teadvuseks. Tema silmad rippusid sellel andaluusia bolero't, või ükskõik kuidas seda tantsu ka ei nimetatud, tema ise aga tantsis hinges oma kaasasündinud aragoonia jota't, seda peaaegu sõjakat tantsu, milles mees ja naine teineteist ähvardavad, milles pole leebust ega halastust, tantsu täis tagasihoitud kirge; ta oli seda sageli tantsinud, väga sirgelt, nagu tants seda nõudis, justkui mindaks lahingusse. Ja teistega koos plaksutas ta taktis oma tugevaid käsi ning karjus kõrgel häälel ole.

Ning siis oli tants lõppenud ja tantsijad ei olnud kohalt liikunud ning olid ometi kõik maise armastuse faasid läbi elanud ja teistel läbi elada lasknud. Nüüd siis koos, sel ajal kui eesriie langes, taandusid nad kulisside taha. Muusika vaikis. Plaksutamine lakkas. Pealtvaatajad istusid tummalt, ise kurnatud, tühjad.

360

Señor Martínez ütles Goyale: «Ma olen õnnelik, ekstsellents, et ma võisin teile rõõmu valmistada.»

Tema sõnades oli aga alatoon, mis Goyat ärritas; teda ärritas, et ta oli lasknud oma näolt kõike lugeda, et ta oli lasknud nii selgesti aru saada, kuivõrd oli Serafina teda erutanud. Kindlasti oli ka Cayetana oma vilgaste silmadega tähele pannud, mida ta tundis.

Ning Cayetana ütleski juba: «Meest nagu teie peab Serafina kindlasti enda poole tõmbama. Teie olete Cádizes väga kuulus, don Francisco. Kui señor Martínez suutis Serafinat mõjustada mulle tantsima, siis võib ta kindlasti korraldada, et Serafina ka teile teene osutaks.»

Ning señor Martínez segas end kohe vahele: «Serafina portree huvitab teid kindlasti rohkem, ekstsellents, kui ühe vana ärimehe portree. Señora Vargas võtab seda suure auna, teile portree jaoks istuda, eriti veel kui teie portree mulle tahaksite loovutada. Kas ma ütlesin teile juba, et señor Vargas on minu ärijuht Jerezis?»

Tuli Serafina. Ta külvati üle kiituse ja ülistustega ning galantsusega. Ta tänas rahulikult, sõbralikult, naeratamata, ta oli harjunud austusavaldustega.

Goya ei öelnud midagi, ainult vahtis talle otsa. Lõpuks pöördus Serafina tema poole.
«Kui kauaks te veel Cádizesse jääte, härra esimene kunstnik?» küsis ta.
«Ma ei tea,» vastas Goya. «Küllap vist üheks või kaheks nädalaks veel. Pärast seda jään ma veel mõningaks ajaks siia naabrusesse, Sanlúcari.»
Serafina lausus: «Ka mina ei ela siit kaugel, Jerezis. Mul oli kavatsus oma piduvoodit pidada alles hilissügisel. Täna aga otsustasin ma seda varem teha ning ma loodan, et te külastate mind.»
Selles maakohas valitses aga komme, et jõukate perekondade naised igal aastal haigestusid üheks või kaheks nädalaks, lamasid voodis, lasksid end hellitada, võtsid vastu sõprade ja tuttavate külaskäike ning kingitusi; toretsev voodi, mida kasutati ainult selleks otstarbeks, kuulus iga endast lugupidava tütarlapse kaasavara hulka.
361

Goya vaatas talle otsa
kaua, hoolimata teistest.
Naine vastas silmadega.
Mõlemate vaates kõlas
kaeblik, ühetooniliselt
trampiv, tuttav lauluheli:
«Sellepärast sukeldugem
armastuse sügavusse,
homme võime olla surnud.»
Lõpuks avas Goya huuled,
purustades vaikse võlu.
Nagu majo maja'le ta
ütles: «Kuule, Serafina,
asjata sa jandad oma
vastuvõtuga, sest seda
pole meile vaja. Maalin
sind ma niigi. Küllap saame
kahekesi kokku veelgi
ilma ettekäändeta, mu Serafina.»

36

Kaks päeva hiljem oli ta õhtupoolikul Cayetanaga üksi. Puhus kuum aafrika tuul, solano; tuuleiilide vahel oli kuulda mõlema vaenuliku laevastiku, lähedase Hispaania ja kaugemal asuva Inglise laevastiku õhtu-signaale.
Francisco oli närviline ja pahane. Ta ihkas tagasi Sanlücari, tahtis Cayetanat jälle ainult täiesti endale. Ta oli korraga Cádize elust tüdinenud, tüdinenud nendest paljudest inimestest, kellega ta siin pidi koos olema. Kas ta venitas oma puhkust ülemääraselt selleks, kas ta pani õukonna soosingu mängu selleks, et señor Martíneziga ja temataolistega aega viita? Cayetanale aga ilmselt meeldisid nende inimeste austusavaldused. Tema jaoks ei olnud Cayetanal aga mingit arusaamist. Tal oleks pidanud siiski olema niipalju südant ja viisakust lõpuks ometi märgata, et Goya enam kauem siin viibida ei tahtnud.
362
Ta ei olnud seda mõtet veel lõpuni mõelnud, kui Cayetana suu avas:
«Sa ei tarvitsegi seda ütelda, Francisco.»
«Mida siis?» küsis ta tehtud lihtsameelsusega. «Mida ma ei tarvitse sulle sugugi ütelda?»

Ning Cayetana, naeratades: «Kui see sulle on vastuvõetav, siis pöördume homme tagasi Sanlücari.»

Kõik meelehärm haihtus, kui Goya uuesti Cayetanaga Sanlücaris omaette oli; ta oli säravalt õnnelik nagu nädalatel enne reisi. Ka mälestused Cädizest tundusid talle nüüd ilusamatena. Mehed olid teda austanud, naised temasse armunud, talle oli makstud hindu nagu vaevalt kunagi ühelegi kunstnikule enne seda; tema kuulsus oli ilmselt üle kogu riigi levinenud. Sealjuures oli ta nüüd alles algust teinud selle näitamisega, mida ta suutis, tema kunst oli alles kasvamas. Ning nüüd oli ta siin, üksinda oma suurepärase armukesega, kes kõikidele tema tujudele allus. Ta oli noor, ta oli seda tõestanud, ta omas kõike, mis ta soovis. «Istudes elu ja kunsti kuldse laua ääres,» kõlas ta kõrvus värss, mida tõenäoliselt don Miguel kunagi oli tsiteerinud.

Kord voodis lamades ja laisalt ringutades küsis Cayetana:

«Kas sa ikka veel ei taha mind maja'na maalida?»

«Miks mitte,» vastas ta kohe.

Ta maalis nägusa, rõõmsa pildi, mis kujutas teda ja Cayetanat jalutamas. Cayetana oli rõivastatud maja-rüüsse ja kandis musta mantilla't. Goya kõndis veidi tagapool, ning Cayetana pöördus Goya poole, end sipelgapihast koketselt painutades, üks käsi hoidis kutsuvalt avatud lehvikut, teine osutas käskivalt väljasirutatud nimetissõrmega nõudlikult lehvikule. Tema ise aga, Goya, rääkis Cayetanaga õukondlikult galantses seisakus, ta oli ülepea elegantselt rõivastatud, täiesti keigarlikult, ta kandis pruunikat frakki, hinnalisi pitse ja kõrgeid säärsaapaid, ta oli peaaegu kuni tundmatuseni noorendatud ning ilmselt armunud nagu mai-põrnikas.

Cayetana taipas hästi, et Goya ei tahtnud teda ikka veel näha maja'na, et ta oli teda jällegi maalinud ainult suure daamina maja-rüüs. Kuid see pilt valmistas talle

363

rõõmu. Francisco nokkimine oli heatahtlik, ülemeelik ning eks olnud ta ennast oma noorendamisega veel rohkem töganud.

Ühel päeval jutustas Cayetana talle, et surnud toaneitsi Brígida olevat teda jällegi külastanud. Brígida olevat öelnud talle, Cayetanale, et ta surevat noorelt, kuid siiski mitte enne, kui teda on maja'na maalitud' Goya lamas loiult toolis.

«Siis pead sa kahjuks seda tunda saama,» vastas Goya.

«Ära räägi rumalusi!» hüüdis Cayetana. «Sa tead väga hästi, mida ta mõtles.»

«Ma arvan,» vastas Goya, «see on väga õnnelik ennustus. Sul pole muud, kui ära lase ennast maja'na maalida, ja sa elad sada viiskümmend aastat vanaks.»

«Kuna ma olen seda otsustanud,» lausus Cayetana, «siis ma ka lasen ennast maja'na maalida. Seda teab Brígida niisama hästi kui meie mõlemad.»

«Muide, mis tal siis ka seljas oli, sel sinu Brígidal?» küsis Francisco.

Cayetana vastas üllatunult: «Ta oli riides nii nagu toaneitsi tavaliselt.»

Siis aga ei suutnud ta pidada: «Mis tal seljas oli! Sa pärid nagu inkvisitsioon.»

«Ma olen kunstnik,» vastas Francisco leplikult. «Kui ma midagi ei näe, siis ei ole seda minu jaoks olemas. Vaim, keda ma maalida ei suuda, ei ole mingi õige vaim.»

Kui doktor Peral juba Cádizes end oli tagaplaanil hoidnud, siis kadus ta nüüd täiesti silmapiirilt, kui ta vähegi võis oletada, et tema juuresolek ei ole soovitav. Üldiselt osutus ta aga lõbusaks ja arukaks kaaslaseks ning pani suurt rõhku sellele, et Goyale näidata, missuguse asjatundlikkusega ta teda imetleb. Francisco ei suutnud seda peaaegu taibata, et mees, kes hertsogi surma juures oli mänginud nii sünget osa, võis olla nii tasakaalukalt rõõmus ja endaga rahul. Tõenäoliselt pidas see vaatamata kogu oma tagasihoidlikule olemusele nii ennast täis mees end mägede kõrguselt rahvast üle seisvaks ja arvas, et tema teadus lubab talle seda, mis rumalale massile ei ole lubatud. Kui ta oli hertsogi

surmas osaline, ning kindlasti oli ta seda, siis oli ta seda, mis ta korda saatis, teinud külma südamega ning kõhklemata, ja tal ei olnud mõttessegi tulnud, et nurkades võisid kükitada deemonid, kes seda pealt vaatavad.

Kui Peral teda tookord oli palunud, oli Goya kõrgilt tema portreteerimisest ära öelnud. Nüüd tundis ta kiusatust seda õudusttekitavat, oma tugevajoonelisele näole vaatamata nii ebamäärast meest maalida, et temast selget pilti saada. Ühel päeval hoogu võttes tegi ta Pera-lile selle ettepaneku.

Üllatunud Peral heitis nalja: «Sehor Martinezi hindu ei suuda ma aga maksta.»

Goya vastas naeratades: «Ma kirjutan portreele: «A mi amigo».»

See oli aga pühendus, millega kunstnikud oma kingitusi märkida tavatsesid, ning mõte omada niisugust Goya poolt maalitud portreed soojendas kirgliku koguja Perali südant. Tema rahulik nägu lõi punetama.

«Te olete väga suuremeelne, don Francisco,» möönis ta.

Goya maalis pikalt ja andunult portreed, ta maalis seda tolles hõbedaselt-hallis valguses, mis kuulus ainuüksi talle ning mis oma õrnusega toonitas seda süngust, mida kunstnik oletas arsti targa, rahuliku näo taga. Goya ei lubanud, et don Joaquin midagi tema eest peidaks; ta asetas arsti istuma nii, et selle mõlemad käed olid nähtavad.

«Mis? Te kingite mulle ka käed?» naljatas Peral.

Kuid just neid käsi, mis olid Cayetana mehe hukanud, tahtiski Goya maalida.

Üldiselt aga kulgesid seansid väga mõnusasti. Peral oli jutukas, avameelne, ehkki alati jäi midagi varjatuks, midagi mõistatamatuks, ning Goya oli sellest mehest sügavalt huvitatud ja hakkas teda armastama, vaatamata sellele, et mõnigi juhuslik pilk, mõni juhuslik liigutus teda eemale tõukas. Nende mõlema vahel tekkis mingisugune ebatavaline vaenusõprus; nad tundsid, et mad on teineteisega seotud, nad tantsid teineteist põhjalikult tundma õppida, neile valmistas nalja teineteisele teravat tõtt öelda.

365

Kuna Goya Cayetanast ei rääkinud, ei nimetanud ka Peral tema nime. Küll oli aga sageli juttu armastusest nii üldiselt. Kord küsis arst kunstnikult, kas ta on kuulnud, missugust vahet tegid vanad filosoofid hedonisti ja erootiku vahel.

«Ma olen rumal maalermeister, doktor,» vastas heatujuliselt Goya, «ning teie olete tertuliante, kolm korda tark Tullius Cicero. Palun, õpetage mind.»

998 «Hedonist,» seletas Peral meelitatult, «on see, kes ainult endale tahab valmistada
43866 ülimat naudingut; erootik aga tahab valmistada lõbu ka teisele, kui tema lõbu tunneb.»

87 «Väga huvitav,» lausus Goya mõnevõrra ebamugavust tundes; ta ei teadnud, kas Peral oli sellega arvanud hertsoginna Albat.

«Filosoof Kleanthes,» jätkas Peral, «õpetab: «Häda sellele, kes mõne naishedonisti sülle langeb,» ja kui kellelegi midagi taolist peaks juhtuma, sellele soovitab ta arstimiks, et ta peaks põgenema mõnda suurde, üldisesse üritusse, võitlusesse isamaa ja vabaduse eest. See kõlab hästi; arstina aga kahtlen ma, et see aitaks.»

Loomulikult kõneles Peral poseerimise ajal ka palju kunstist. Eriti imetles ta Francisco tehnikat, maalida kõnelevaid silmi.

«Ma olen selle teie triki jälile saanud,» ütles ta. «Te teete silmavalge väiksema kui tegeliku, silmatera aga suurema.»

Ning kuna Goya üllatunult üles vaatas, selgitas ta: «Silmatera tavaline läbimõõt on üksteist millimeetrit, teie inimeste silmaterad on kolmteist millimeetrit. Ma mõõtsin järele.»

Goya ei teadnud, kas ta peaks naerma.

Ühel teisel korral rääkis Peral Grecost. Ta avaldas kahetsust, et kuningas Philipp ei olnud Grecost küllaldaselt aru saanud. Kui palju suurepäraseid töid oleks loodud rohkem, kui Philipp oma soosingu meistri vastu oleks säilitanud.»

«Mina küll ei nimetaks,» ütles ta, «nagu too vaimustatud noor luuletaja seda tegi, Hispaania kolmeks suuremaks meistriks Veläzquezt, Murillot ja Goyat. Minu meelest on suurimad: Greco, Veläzquez ja Goya.»

366

Goya vastas avameelselt, et temale olevat Greco võõras; Greco olevat tema jaoks liiga maneerlikult aristokraatne, liiga ebahispaanialik.

«Nähtavasti,» arvas ta, «on meie don Jose Quintanal õigus. Ma olen hispaanlane. Ma olen talumats, ma maalin jõhkralt.»

Siis oli pilt valmis. Lõuendilt vaatas vaatajale otsa suurte skeptiliste, mõnevõrra torkavate silmadega arukas, isegi tähtis ning õudne Peral. Hoolikate pintslitõmmetega signeeris Francisco: «Goya a su amigo Joaquin Peral».

Peral vaatas pealt. «Tänan, don Francisco,» ütles ta.

Jerezist saabus kiri, kohmakalt kirjutatud; Serafina meenutas ennast.

«Ma lähen võib-olla paariks päevaks Jerezisse,» ütles Goya Cayetanale, «et Serafinat maalida.»

«Kas ei oleks mugavam,» vastas Cayetana, «kui sa laseksid tal siia tulla?»

Cayetana rääkis rahulikult, nagu muuseas; aga tema sõnade taga peitus kelmikas, heatahtlik nõusolek, mis Goyat marru ajas.

«See oli lihtsalt niisugune idee, mis mul läbi pea vilksas,» lausus ta. «Tõenäoliselt ei lähe ma sinna ega lase temal ka siia tulla. Kuid,» lisas ta õelalt, «ta oleks ideaalne maja. Kui ma kunagi jälle maja't maalin, siis kindlasti teda.»

Kui ta varsti pärast seda tavalisel ajal Cayetana juurde tuli, leidis ta Cayetana diivanil lamamas kostüümis, mida eelmisel talvel oli maskipidudel sageli kantud. See oli mingi rüü õhukesest, kallihinnalisest valgest materjalist, enam torero kui maja rüü, pooleldi särk, pooleldi püksid; voltides keha ümber liibudes see rohkem paljastas kui kattis. Sinna juurde kandis Cayetana bolero jakki, tugevalt kollast, kaunistatud mustade sillerdavate metallplaadikestega, mis kujutasid liblikmustrit; lai roosavärviline vöö hoidis kleiti koos. Nii lamas ta, käed pea taha asetatud.

«Kui sa Serafinat maja'na maalida tahad,» küsis Cayetana, «kas oleksid siis see poos ja see kostüüm oiged?»

«Seda küll,» vastas Goya. See ei olnud ei jaa ega ei.

367

Naine, kes lamas diivanil, oli kütkestav daam, väga julgel kombel maja'ks rõivastatud; siiski ei oleks üheski Manoleria kõrtsis mitte keegi teda maja'ks pidanud, ning Francisco suutis endale küll ette kujutada et ta võiks maalida niiviisi Cayetanat, ent mitte Serafinat.

«Kui sa niisuguse maja maaliksid,» küsis Cayetana edasi, «kas sa maaliksid ta elusuuruses?»

Goya, mõnevõrra hämmeldunud, vastas: «See on esimene kord, mil sa tehniliste küsimuste vastu huvi tunned.»

Cayetana, pisut läbematu, lausus: «Täna ma tunnen huvi.»

Goya vastas naeratades: «Ma arvan, ma maaliksin pildi kolmveerand loomulikust suurusest.»

Paar päeva hiljem viis Cayetana ta ühte vähekasutatud ruumi majas, toredasti sisustatud, kuid mõnevõrra hooletusse jäetud magamistuppa, mida tõenäoliselt kunagi keegi Casa de Haro perenaistest oli kasutanud oma ametlikuks lever’is. Ühel seinal rippus mingi mittemidagiütlev maal, lai maal, mis kujutas jahistseeni. Samasuguse

mehhanismi abil, nagu ta oli kasutanud Cädize Casa de Haros, laskis Cayetana pildil kohalt nihkuda. Selle tagant tuli nähtavale paljas sein, ruum teise pildi jaoks. Goya seisis sõgedana.

«Kas sa ei taipa?» küsis Cayetana. «Ma tahan, et sa mind lõpuks maaliksid maja'na, ehtsa maja'na.»

Goya põrnitses talle otsa. Oli ta Cayetanast aru saanud? Veläzquezi alasti naine, nii oli ta Cayetanale seletanud, ei olnud ei jumalanna ega grande, ta oli maja.

«Ma tahaksin teilt tellida kaks portreed, don Francisco,» lausus Cayetana, «üks maja'na rõivais, teine kui ehtne maja.»

Kui Cayetana nii tahtis, siis pidi ta seda ka saama. Goya maalis teda kallihinnalises, kriiskavas rüüs, ja ta maalis Cayetana juba nüüd alasti läbipaistva riide all. Seal lamas ta lõbu jaoks valmistatud asemel, tuhmjalt-rohelisel polstril, käed kokkupõimunult pea taga. Vasak jalg oli kergelt kõverdunud, parem reis lamas pehmelt teisel, toonitades üsa kolmnurka.. Ta käskis Cayetanal

end kergelt minkida ja ta maalis tema nägu; kuid see ei olnud Cayetana nägu, pigemini andis ta Cayetanale mingi anonüümse, paljutähendava näo, nii nagu ainult tema seda maalida oskas, see oli ainulaadne nägu ning samaaegselt kõigi nägu.

Cayetana tundis rõõmu uhkest võistlusest, millesse ta nüüd oli laskunud. Ta oli saavutanud, et Francisco paalis teda maja'na; Serafina, maja majada, maja ürgkuju, oli Goyat tagajärjetult kutsunud oma pidu-voodile.

Goya maalis teda toas, mille jaoks mõlemad pildid olid määratud. Vasakult langev valgus oli rõivais maja jaoks õige. Alasti maja't maalis ta aga vaatetorni, mirador"i lamedal katusel, sest siin tekitas kaitsevõre niisuguse valguse languse, nagu tema seda vajas. Õuena, kogu seda asja kaugeltki mitte heaks kiites, pidas vahti; oldi kaitstud. Kuid sellele vaatamata oli see, mida nad tegid, kardetav, sest niisugused ettevõtmised ei jäänud paraku kauaks saladusse. Goya maalis vihase kiindumusega, ta tundis, et Cayetana keelas talle Serafinat, Cayetana tahtis olla talle rohkem kui Serafina, ka rohkem maja kui Serafina. Seda aga ei pidanud ta saama. Vihane lõbu võttis temas võimust. Nii nagu Cayetana seal tema ees lamas, ei olnud enam tema Cayetana pelele, vaid lõpuks oli Cayetana tema mängu-lclu. See, mis võttis kuju tema lõuendil, ei olnud mingi maja. Ja kuigi sünd ning rikkus olid Cayetanale andnud kõik, mida Hispaania anda suutis, — rahvast jäi ta väljalülitatuks; ta oli ikkagi ainult armetu grande. Ta ei muutu maja'ks, nii väga kui ta seda ka ei teeskle. Ning just siis, kui ta endalt viimase katte maha kiskus, ei olnud ta seda.

Goya mõtted pöördusid lihaliku naise juurest oma töö juurde. Ta ei teadnud, kas see oli kunst, mida ta seal tegi. Mida oleks küll Lujän, tema õpetaja Saragossas, selle kohta öelnud! Lujän oli tal lasknud hästi rõivastatud kipskujusid maha joonistada, ta oli olnud inkvisitsiooni tsensor. Kindlasti oli see, mida ta siin 'egi> ääretult kauge tollest soovideta ja kireta kunstist, jnillest Mengs ja Miguel unistasid. Aga carajol, ta ei tahtnud võistelda surnud Velázqueziga, ning see siin

oli nüüd tema doña desnuda. Ta maalis rõivastatud ja rõivastamata alasti naisesse sisse kõik need naised, kellega ta kunagi oli koos maganud, voodis või kuskil nurgas. Maalis kõikideks himudeks ülespiitsutavat keha Ning sinna juurde kaks nägu: ühe täis ootust ning himurust, tühja, just enne naudingut, ning karmi, meelitava ohtliku pilguga; teise veidi unise, pikkamööda ärkava' ihadest rahuldatu, juba uue naudingu järele januneva' See, mida ta tahtis maalida, ei olnud hertsoginna Alba ega olnud ka

mingi maja, see oli lihtsalt himu, mitte kunagi vaigistatav, oma tumeda õndsuse ja oma hädaohtudega.

Pildid olid valmis. Ebakindlalt vaatas Cayetana ühelt teisele. Naisel torero-rüüs oli teine nägu kui alasti naisel. Mõlemad näod kuulusid talle ning ometi ei olnud tema omad. Miks ei olnud Francho maalinud tema õiget nägu?

«Te olete teinud midagi ainulaadset, don Francisco,» lausus ta lõpuks, «midagi rahutusttekitavat.» Ta kiskus end mõttest lahti. «Kuid nii ihar ma siiski ei ole,» lausus ta tehtud nöökamisega.

Siis dueña abiga nad
riputasid pildid üles.
Riides maja kattis teise,
alasti ja riieteta
maja pildi. «Kindlasti mu
külalised teevad juba
sellegi ees suured silmad,»
arvas Cayetana. Ja siis
veel kord lapselikult mängis
mehhanismiga ta, surus
nupule ja veel kord ilmus
nähtavale paljas maja.
Must ja jäik, täis põlgust, huuled
rangelt suletud, nii seisis
doña Eufemia. Naerdes
varjas Cayetana oma
alastuse teise maja
värvilise pildi alla.
Naeratades sirutas siis
370
sõrme välja, armulikult
viipas Goyale, et järgneks.
Ilus pea nii uhkelt püsti,
lahkus kergel sammul ruumist hertsoginna Alba.

37

Sanlúcari saabus külaline, don Juan Antonio marqués de San Adrián.

Goya oli tujust ära. Ta tundis marqués'i juba ammust ajast, ta oli teda maalinud, sellest oli saanud üks tema paremaid portreesid. Goya oli asetanud marqués'i lahtise maastiku ette; seal siis seisis väga afekteeritult kivist samba vastu nõjatudes noor isand — ta ei olnud sugugi enam nii noor, ta võis olla neljakümnendate aastate alguses, kuid ta näis kahekümne viiesena oma ilusa jultunud, kõrgi poisinäoga. Ta kandis ratsutamis-ülikonda, valget vesti, kitsaid kollaseid pükse ning sinist kuube, omamoodi wertheri-rõivaid. Ratsapiitsaga käe toetas ta elegantselt puusale, teine, väga hoolikalt maalitud käsi, hoidis raamatut — ei kunstnik, veel vähem modell, oleks osanud öelda, miks — kõrge kübara oli ta asetanud kivisambale. Goya ei olnud midagi varjanud ilusa, väga hellitatud isanda arrogantsist, kes, olles üks õukonna esimesi grande'siá, oli juba noores eas nimetatud väga mõjuvõimsa India Nõukogu presidendiks. Goya oli marqués'i mitmel korral kohanud Cayetana ringkonnas, oletati, ta olevat olnud üks Cayetana armukesi. Ent oli kindel, et ta kuninganna favoriitide sekka kuulus; tõenäoliselt oli hertsoginna Alba ta lühemaks ajaks oma cortejo'ks

valinud, et doña María Luisat vihastada. Marqués de San Adrián oli tark ning ebatavaliselt haritud, ta oli kaua aega elanud Prantsusmaal, teda peeti väga edumeelseks ning tõenäoliselt ta oligi seda. Aga kui ta oma kõrge, mõnevõrra lohiseva poisi-häälega ütles küünilisi afekteeritud vaimukusi, siis torkis see Goyat ning tal oli tegemist, et mitte vastata midagi jämedat, kohmakat. Marqués oli tulvil loomulikku armastusväärsust. Ta

371

olevat tulnud, jutustas ta, et dofla Cayetanale oma lugupidamist avaldada; sest ta ei olevat hertsoginna eemalolekut õukonnast kauem taluda suutnud. Aga üks teine peaaegu niisama tähtis põhjus olevat tema tungiv soovi et don Francisco peaks, kuna ta nüüd viibivat Sevilla lähedal, India Nõukogu istungit maalima.

«Me tunneme teist puudust, mu armas,» laulis ta oma mõnevõrra krooksuva häälega. «Te teate, meile ei tundu iialgi, et meid on liiga palju portreteeritud, ning kui teie lasete meil puudust kannatada, siis peame pöörduma teiste tublide inimeste poole, nagu teie kolleeg Carnicero, ning siis muutuvad meie näod veel tühjemaks kui nad on.»

Marqués püüdis mitte segada. Ta võttis osa söögi-aegadest ning viibis Cayetana hommikustel vastuvõttudel; tema juuresolek oli pigemini erutav kui koormav. Cayetana kohtles teda kerge irooniaga nagu mõnda pealetükkivalt uudishimulikku noorukit, tema suhted marqués'iga olid tõenäoliselt oma aja ära elanud. Igatahes võis Francisco näha Cayetanat üksinda nii nagu ennegi, millal ta aga tahtis.

Ühel õhtul söögilauas sattus Goya Peraliga kõnelusse kunstiküsimustest. Mõlemad teised ei võtnud sellest osa. Seal aga, sel ajal kui ta rääkis, püüdis Goya kinni ühe Cayetana pilgu San Adriânile. See oli viltune pilk, nii nagu ta oli selle maja näkku maalinud; Cayetana vaatas don Juani poole väljakutsuvalt, ootavalt, ihaldavalt. See pilk ei väldanud kahte sekunditki, võibolla kujutas Goya seda ainult ette. Kindlasti kujutas ta seda endale ainult ette; ta sundis ennast seda pilku unustama. Kuid ta suutis alustatud lauset ainult suuri vaevu lõpetada.

Öösel veenis ta end, et see kõik on mõttetus, Cayetana on tema kujutluses sulanud kokku doña desnuda'ga, taolisi asju juhtus Goyaga mõnikord. Siis aga sisendas ta endale, et on niisama hästi kui kindel, et Cayetana on varem San Adriäniga maganud, ning milleks tuli marqués siia, kui mitte selleks, et vana sõprust uuesti üles soojendada? Ning kindlasti ei tulnud ta Cayetana nõusolekuta. Kõik oli selge ning tema, Francisco, oli rumal, pelele. Ta kujutles, kuidas Cayetana

372

San Adriäniga koos magab, keigariga, arrogantse kehkenpüksiga, nüüd, just nüüd, siis kui tema unetult piinleb. Ning siis näitab Cayetana tollele doñadesnuda't ning San Adrian nendib oma vastiku häälega, kui palju ilusat ei ole Francisco Cayetana juures näinud.

See koik oli mõttetus. Ta oli lihtsalt armukade narr. Tal oli põhjust kartuseks. Ta oli vana ja paksuvõitu ning kuulis halvasti, ta selg hakkas looka vajuma, mis oli eriti teotav aragoonlasele; peale selle oli ta veel taltsutamatu ning pahur. Cayetana oli chatoyante, seda oli vana marquesa õigesti näinud. Isegi siis, kui Goya oleks noor ning säravalt ilus, võib-olla oleks Cayetana ka siis äkitselt tema vastu huvi kaotanud ning kedagi teist eelistanud. Nii aga, nagu ta praegu välja nägi, oli selge muidugi, et Cayetana meelsamini magas noore, saleda, vaimuka, alati rõõmsameelse keigariga. Trägalo, perro.

Viirastused. Kas Cayetana ei olnud marques'i veriselt pilganud Maria Luisa pärast; kas ei olnud Cayetana talle selgesti näidanud, et tema, Francisco, on Cayetana cortejo? Ent too viltune pilk, seda ei olnud ta endale sisendanud, see ei tulnud doña

desnuda'lt, see tuli elava Cayetana südametutest, metalsetest silmadest. Cayetana oli järgmisel momendil kohe osavõtmatult ringi vaadanud, ent ta ilme vaheldus nagu kassi silm, mitte midagi ei olnud tema juures ehtsat ega käegakatsutavat. See ei olnud Goya süü, et ta ei suutnud Cayetanat maalida, ka Velazquez ei oleks suutnud teda maalida, mitte keegi ei suuda teda maalida, ka tema alastust oli võimatu maalida, sest isegi tema alastus oli võlts. Ning tema süda oli mingitud nagu tema nägugi. Ta oli hinge põhjani halb. Üks värss kõlas Goya kõrvus vanadest romanssidest, mida Pepa meelsasti laulis: «Ilusas rinnas inetu süda.»

Järgmisel hommikul hakkas ta maalima. Sest nüüd 'õpuks oli ta õige Cayetana avastanud. Ta laskis Caye-tanal lennata läbi õhu; temaga koos, tema all, nagu Pilved, mis teda kandsid, hõljusid kolm mehekuju. Sel korral aga ei maalinud ta naise näojooni anonüümsetena. See puhas, kõrk ovaalne nägu võis kuuluda ainult

373

ühele naisele maa peal, Cayetana de Albale, ning selgesti tuntavad olid ka meeste näod: härjavõitleja Costillares oli üks, teine oli India Nõukogu president San Adrián, kolmas don Manuel Príncipe de la Paz. Maa pealt vaatas aga irvitades seda lendu pealt mingi ebard, igivana õuenarr Padilla. See oli taevassesõit, mida Francisco seal maalis, ent see oli äärmiselt riivatu taevassesõit ning selle siht ei olnud kindlasti taevas. Naine meeste peade kohal hoidis oma laia lehviva, lennust kohevil kleidi all jalgu laiali. Väga hästi võis sellelt hõljuvalt eeldada kõiki seitset surmapattu. Väga hästi võis see nägu ilma huuli liigutamatagi anda korraldusi süütu abikaasa hukkamiseks, kuna see, võib-olla, oleks muutunud tülikaks. Jah, lõpuks oli ta seda näinud, lõpuks seda tabanud, ning see oli nüüd ikka ja alatiseks Cayetana viimne nägu, õige, puhas, ülbe, sügavalt valelik, sügavalt süütu, sügavalt paheline Cayetana nägu, see oli lihaks muutunud himu, ahvatlus, vale.

Järgmisel päeval ei andnud Cayetana end näole. Dueña vabandas teda härrade ees. Cayetana valge koerake don Juanito olevat haigestunud, Cayetana on kurb ega või kedagi näha. Goya töötas edasi «Taevasõidu», «Vale» kallal.

Järgmisel päeval oli koerake jälle terve ning Cayetana hiilgavas tujus. Goya oli ühesilbiline, Cayetana ei pannud seda pahaks, ta katsus mitmel korral Goyat kõnelusse tõmmata. Pikkamööda aga, kuna Francisco talle vastu ei tulnud, pöördus ta ikka rohkem San Adriáni poole, kes temaga armastusväärselt, lapselikult meelitaval kombel rääkis. San Adrián tarvitas prantsuskeelset tsitaati, Cayetana vastas talle prantsuse keeles, nad libisesid prantsuskeelsesse keskustellu. Peral, kistud siia ja sinna kahjurõõmust ja kaastundest, püüdis keskustelu uuesti hispaania keelele tagasi juhtida, Cayetana ja San Adrián jätkasid aga prantsuse_ keeles, kiires prantsuse keeles, mida Goya ei suutnud jälgida-Lõpuks pöördus Cayetana Francisco poole, ikka prantsuse keeles, käibelt kõrvale heidetud sõnu kasutades, millest Francisco aru ei saanud. Ilmselt tahtis ta Franciscot San Adriáni ees rumalaks teha.

374

pärast õhtusööki lausus Cayetana, et ta on täna heas tujus ega mõtle veel magama minna, ta tahtvat veel midagi ette võtta. Ta laseb oma inimesed kokku kutsuda, et need fandango't tantsiksid. Tema toaneitsi Fruela tantsivat suurepäraselt, ka ratsasulane Vicente ei olevat halb. Seda juhtus sageli, et grande'ed oma külaliste igavuse peletamiseks oma teenijaskonnal nendele tantsida lasksid.

Astus esile viis paari, kes tahtsid ja olid võimelised fandango't tantsima. Peale selle kogunes veel umbes kakskümmend inimest pealtvaatajaid. Need olid mõisateenijad, rentnikud, talupojad. Oli levinud teade, et tantsitakse fandango't, seda võis igaüks ilma vormilikkuseta pealt vaadata. Inimesed ei tantsinud hästi ega halvasti, aga fandango oli vaatepilt, mis, ehkki ilma suure oskuseta ette kantud, kõiki kaasa kiskus.

Alguses istusid pealtvaatajad tõsistena ning hardalt, siis aga tõusid nad püsti, trampisid, plaksutasid taktis käsi, karjusid ole. Iga kord tantsis ainult üks paar, kuid ikka leidus uusi, kes astusid ette, tantsivat paari välja vahetama.

Cayetana ütles: «Kas te ei tahaks tantsida, Francisco?»

Silmapilguks tundis Francisco kiusatust. Siis aga mõtles ta sellele, kuidas Cayetana oli tahtnud teda tantsida lasta hertsogi ja Perali ees, ta nägi enda ees San Adriäni armastusväärselt ülbet nägu, ning kas pidi ta end jälle Cayetana poolt naeruvääristada laskma? Ta kõhkles.

Seal pöördus aga Cayetana juba San Adriäni poole: «Võib-olla teie, don Juan?»

Marqués vastas oma keigarlikul viisil otsekohe: «Mitte midagi meelsamini kui seda. Aga neis rõivais?»

«Püksid lähevad korda,» vastas Cayetana asjatundlikult, «ning jaki laenab teile keegi. Seadke end korda sel ajal, kui ma ümber rõivastun.»

Ta tuli tagasi ning kandis seda rüüd, milles ta oli lasknud end Goyal maalida, — särkpükste taolist kleiti õhukesest valgest riidest, mis keha rohkem paljastas kui kattis. Selle peal mänglevat kollast bolero't, sillerdavate mustade metallplaadikestega ja laia roosavärvilise

siidvööga. Nii tantsis ta San Adriániga. Ei Cayetana ega San Adriáni rõivad olnud õiged, ei olnud ka see mingi õige fandango, mida nad tantsisid, toaneitsi Fruela ning ratsasulane Vicente tantsisid paremini. ja kaugeltki ei võinud seda võrrelda Sevilla või Cádizega, rääkimata hoopiski Serafinast. Ikkagi, see oli alasti, ühemõtteline fandango-lavastus ning selles oli midagi sügavalt kuulmatut, jah, isegi kõlvatut, et hertsoginna Alba ja India Nõukogu president etendasid Sanlúcari talupoegadele, teenijatüdrukutele, kutsaritele seda vaatepilti täis kirge, himu, kartust, täitumist. Cayetana oleks võinud niisama hästi, tundis Goya, kõik need inimesed oma rõivastumistuppa kutsuda, nupule vajutada ning neile doria desnuda'i näidata. Mis teda aga kõige rohkem vihale ajas, oli see, et need mõlemad, kes seal tantsisid, ainult mängisid majo't ja maja't, kuid ei olnud seda. See oli ülbe, rumal, kõlvatu mäng, ning nii ei tohtinud seda mängida. See oli kõige õige españolismo üle irvitamine. Pime viha valdas Goyat, viha Cayetana ja don Juani vastu, kõikide grande"de ja nende naiste vastu, kelle seas ta elas, nende peenutsevate keigarite ja marionettide vastu. Heakene küll, tema oli selles rumalas võltsis mängus andumusega kaasa löönud ajal, kui ta seinavaipu maalis. Aga sest ajast peale oli ta sügavamalt vaadanud inimestesse ning asjadesse, sügavamalt elanud ning tunnetanud, ja ta oli uskunud, et ka Cayetana kujutab endast midagi enamat kui nood. Ta oli uskunud, et nende vahekord ei ole mäng, et see on tõde, et see on kirg, et see on põlev loom, armastus, õige fandango. Cayetana oli aga valetanud, kogu selle aja oli valetanud, ning tema oli lasknud end sellest kõrgemast seisusest naisest kuritarvitada, ta oli lihtsalt pelele, hüpiknukk.

Toapoistel ja toatüdrukutel, talupoegadel, virgatsitel, köögiteenijatel ja tallipoistel oli suur õhtu. Nad tundsid, kuidas Cayetana nägi vaeva, et nende hulka kuuluda. Ning nad oskasid seda hinnata, aga nad tundsid samuti, kuidas see Cayetanal ebaõnnestus, ning nad tundsid enda üleolekut. Nad seisid, trampisid jalgu vastu maad, plaksutasid käsi, karjusid ole, ning ilma et nad oleksid osanud seda sõnades või mõtetes väljendada, olid nad

endi meelest paremad kui need seal ees, ja kui toaneitsi Fruela läheb täna öösel ratsasulase Vicentega magama, siis on see parem, loomulikum, hispaanialikum, kombekohaseni kui see kõrgest seisusest daami magamine tolle keigariga või oma kunstnikuga.

Dueña ei suutnud vaatemängu taluda. Ta armastas Cayetanat, Cayetana oli tema elu sisu, kuid nüüd oli tema talleke lasknud end ära nõiduda sellest kunstnikust. Viha ja pahameelega nägi ta, kuidas riigi esimene daam, suure marssali järeltulija, end nii alandas rahvarämpsu ees, chusma, pööbli ees.

Peral istus ning vaatas pealt. Ta ei plaksutanud, ta ei karjunud ole. Ta oli taolisi Cayetana purskeid sageli läbi elanud, võib-olla mitte nii eredaid, aga siiski ka mitte palju teistsuguseid. Ta vaatas Goyale otsa, nägi, kuidas selle nägu tõmbles, ta tundis rahuldust, ta tundis haletsust.

Cayetana ja San Adrián läksid kuumaks. Muusika muutus kirglikumaks, hüüded valjemaks, nad tantsisid, nad kurnasid end.

«Väsita aga ennast,» mõtles Goya, «maja'ks sa ikkagi ei muutu. Sul ei ole ka mingit aimu õigest fandango'st. Sa tahad ainult oma ööd vürtsitada, ennast kuumaks ajada, enne kui sa lähed voodisse selle kehkenpüksiga, selle keigari ja moenarriga.»

Ta lahkus enne, kui tants oli lõppenud.

Ka sel ööl magas ta halvasti. Järgmisel hommikul ootas Cayetana teda tõenäoliselt, et Goya viiks ta enne lõunasööki jalutuskäigule, nii oli see neil senini alati tavaks olnud. Goya ei läinud tema juurde, ta laskis Cayetanale teatada, et tal pea valutavat ning et ta ei tulevat lõunasöögile. Ta tõi välja pildi, «Taevasõidu», «Vale». See oli valmis ega vajanud enam mingit täiendust. Ta ei olnud ka töötegemiseks parajas tujus, solano kurnas teda, teda valdas tunne, et ta kuulmine on jälle halvenenud. Ta koristas lõuendi ära. Istus sekretäri taha, alustas kirja visandamist.

Ta mõtles: «Vanamees pidas endale õuenarri, tema Peab endale õuekunstnikku. Kuid mina seda mängu enam kaasa ei mängi.»

Ta visandas ühe kirja õuemarssalile, teise Akadeemiale,

377

et teatada oma tagasitulekust Madriidi Jättis visandi sinnapaika, ei kirjutanud seda puhtalt ümber.

Pärastlõunal tuli Cayetana, tal oli oma naeruväärne koer kaasas. Tegi, nagu ei oleks midagi juhtunud, oli armastusväärne, peaaegu rõõmus. Kahetses, et Francisco ennast hästi ei tundvat. Miks ei olevat ta siis Peralilt nõu küsinud?

«Mul ei ole niisugust viga, mille puhul Peral võiks abistada,» vastas ta mornilt. «Saada oma San Adriän minema!» nõudis ta.

Cayetana lausus: «Ole mõistlik! Sa tead, et ma teda haavama ei hakka ainult sellepärast, et sa halvas tujus oled.»

«Saada ta minema!» püsis Goya oma nõudmise juures.

Cayetana rääkis edasi: «Mispärast tahad sa ennast minu asjadesse segada? Sa tead, et ma seda ei kannata. Ma ei ole iialgi end sinu asjadesse seganud, ma ei ole sulle iialgi öelnud: tee seda või ära tee seda.»

See tohutu ülbus ärritas Goyat. Cayetana oli temalt nõudnud kõike, mida üks inimene teiselt nõuda võib, kõige jubedamaid ohvreid, ning nüüd seisab ta seal ning seletab süütult: «Olen ma kunagi sult midagi nõudnud?»

Goya lausus: «Ma lähen Jerezi, ma maalin Serafinat.»

Cayetana istus rahulikult, ta hoidis koerakest süles.

«See sobib hästi,» lausus ta, «et sa just nüüd tahad lahkuda. Ka mina lähen nimelt paariks päevaks minema. Ma külastan mõningaid oma mõisaid, ma tahan oma rentnike sõrmedele vaadata. Don Juan saadab mind ning abistab oma nõuannetega.»

Goya alumine huul lükkus vägivaldselt ette, sügaval asetsevad pruunid silmad tumenesid.

«Ma ei lahku mitte ainult paariks päevaks,» vastas ta, «ning minu pärast ei tarvitse sa ära reisida, jää sa rahulikult siia oma ehitud jõmmiga! Ma ei sega sind enam kauem. Jerezist lähen ma tagasi Madriidi.»

Cayetana tõusis püsti, koerake klähvis, Cayetana tahtis midagi ägedat vastata. Ta nägi Goya lihavat

378

nägu, silmad põlesid selles täiesti mustalt, silmavalgeid cli vaevu näha. Cayetana taltsutas end.

«See oleks väga rumal, Francisco,» möönis ta, «kui sa Sanlücari tagasi ei tuleks, ning ma kahetseksin seda väga.»

Ning kuna Goya vaikis, palus Cayetana: «Ole ometi mõistlik, sa tunned mind. Ära nõua, et ma end muudaksin. Ma ei suuda seda. Jäta mulle need neli-viis päeva, võta endale niisama palju aega. Ning tule siis tagasi, ja uia olen siis siin, üksinda, ning kõik on jälle nii, nagu oli enne.»

Goya põrnitses Cayetanale ikka veel vihaselt otsa.

Siis ütles ta: «Jah, ma tunnen sind,» ning ta tõi välja «Taevasõidu», «Vale», ning asetas pildi maalimis-pukile.

Cayetana nägi ennast lendamas, kergelt, meeldivalt, puhta, sügavalt süütu näoga, ning see o 1 i tema nägu. Ta ei kujutanud endale ette, et ta palju maalikunstist taipaks, aga seda ta nägi: tooremalt sõimanud ei olnud teda veel keegi, isegi Maria Luisa mitte, mitte keegi. Sealjuures ei suutnud ta öelda, milles see avaldus. Ent siiski tundis ta seda. Need olid need kolm meest, kelle Goya talle oli maalinud, just need kolm, ja mispärast don Manueli? Francisco teadis täpselt, kui vastik oli talle see mees, ning just selle andis Francisco talle nõia-sabati kaaslaseks.

«Ma olen tema pärast pagenduses,» mässas Cayetanas. «Ma olen lasknud ennast temal maalida nagu ei iial ükski grande ühel viletsal maalril. Ning siis käitub ta minuga nii.»

Goya töölaual lebas kaapimisnuga. Cayetana haaras selle, isegi mitte kiiresti, ning jõulise liigutusega lõikas lõuendi põiki ülalt alla läbi. Goya tormas tema poole, haaras ühe käega Cayetanast, teise käega pildist. Koerake jooksis klähvides nende jalgade vahel. Maalimis-pukk ja maal langesid prantsatades naeruväärsel kombel põrandale.

Tugevasti hingeldades
seisid mõlemad. Ja viimaks
rahulikult, kõrgilt nagu

379

oskas üksnes tema, ütles
hertsoginna Alba: «Kahju.
Pilt on katki. Nimetage
oma hind. Ma ...» ta ei saanud
jätkata. Too hirmus laine,
ohtlik hoog nüüd oli jälle
paiskund üle Goya. Loiult, kokkuvarisenult, rambelt
konutas ta oma toolil, nägu
hävitusemaskiks moondund.

38

Pikki tunde püsis Francisco halvatuna, meeleheitlikus tuimuses. Ikka ja uuesti jooksid läbi -tema pea samad lamedad laused:

«See tuleb sellest — ma olin hull, ma muutun hulluks — nüüd on see nurjatu mu täiesti hukutanud, — see tuleb sellest — nüüd olen ma täitsa läbi.»

Siis lausus ta neid sõnu endamisi, väga valjult. Ta arvas neid kuulvat, teadis aga, et ta ei kuule neid. Astus peegli ette, nägi suud avanevat ja sulguvat, ei kuulnud aga, mida ta rääkis. Varajasematel haigus-hoogudel olid kõigepealt jäänud talle kuulmatuks kõrged toonid, alles päris lõpuks madalad. Ta rääkis väga madala häälega ning väga valjusti. Ei kuulnud midagi. Endistel haigushoogudel oli ta üsna tugevatest häältest kuulnud mingit vaikset vastukaja. Ta viskas vaasi kivipõrandale, nägi seda kildudeks purunevat, ei kuulnud midagi.

«See tuleb sellest,» ütles ta. «Petetud, sisse veetud, tüssatud. Mu laps hukutatud, minu karjäär rikutud, minu kuulmine varastatud.»

Metsik viha haaras teda, ta kuhjas sõimusõnu. Lõi puruks peegli, milles oli peegeldunud Cayetana nägu. Nägi ehmunult oma katkilõigatud, verist kätt. Siis langes ta kohutavasse alistumusse.

«Trágalo, perro — söö, koer,» ütles ta ning jäi konutama oma meeleheitlikku tuimusesse.

380

Tuli Peral. Püüdis rääkida väga selgesti, et Francisco võiks sõnu tema suult lugeda. See aga istus seal otsekui kangekaelse meeleheite võrdkuju. Peral kirjutas talle:

«Ma annan teile midagi rahustavat, heitke pikali!»

«Ma ei või!» karjus Goya.

«Võtke mõistus kokku,» kirjutas Peral, «pärast pikka und on kõik palju parem.»

Ta tuli tagasi mingi joogiga. Goya lõi selle tal käest.

«Ma ei lase end tappa,» lausus ta sedapuhku vaikselt, kuid väga süngelt, ning ei teadnud isegi, kas ta seda oli öelnud.

Peral vaatas talle otsa järelemõtlikult, mitte ilma kaastundeta, siis lahkus ta vastamata. Ühe tunni möödudes tuli ta tagasi.

«Kas ma võin teile nüüd jooki anda?» küsis ta.

Goya ei vastanud, istus seal, alumine huul ette lükatud. Peral segas joogi valmis. Goya võttis selle vastu.

Ärgates pikkamööda lõputust unest, kerkis ta uuesti tegelikkusesse. Ta nägi, et tema käsi on seotud. Ta nägi, et seal on uus peegel, mis ei olnud rüvetatud Cayetana valelikust pildist. Ta tõusis üles, käis toas edasi-tagasi, tegi katset, kas ta midagi kuuleb. Lõi tooliga kõvasti vastu kivipõrandat, jah, oli kuulda tasast heli. Ta proovis edasi meeleheitliku hirmuga. Jah, täiesti kindel, helid ei olnud selged, kuid need ei kostnud ainuüksi tema seest. Ta võis kuulda. Oli lootust, pidi olema lootust. Tuli Peral. Ta ei veennud Goyat, küll aga teatas, et olevat saatnud Cädizesse arsti järele, keda peetakse heaks eriteadlaseks. Goya kehitas õlgu, liialdas oma kurtust. Kuid ta klammerdus kogu oma hingega lootuse külge.

Hilishommikul, ajal, mil muidu Goya tavatses Cayetana juures käia, tuli Cayetana. Goya tundis mingit raevukalt-rõõmsat hirmu. Ta oli oodanud, et Cayetana sõidab oma mukitud keigariga minema, nii nagu ta oli teatanud; Cayetana ei olnud naine, kes oleks loobunud oma ettevõttest ainult sellepärast, et Goya oli haigestunud. Kuid seal ta oli. Cayetana rääkis temaga, Püüdes sõnu arusaadavalt kujundada. Goya oli liiga ärritatud, et aru saada, ta ei tahtnudki aru saada. Ta vaikis. Cayetana istus tema juures pikka aega. Siis aga

381

silitas ta õrnalt üle Goya lauba. Goya tõmbas pea kõrvale. Cayetana istus veel mõnda aega, siis lahkus.

Jõudis kohale arst Cädizest. Kirjutas Goyale välja midagi rahustavat, ütles seda temale sõnu selgesti hääldavate huultega. Rääkis kiiresti ja palju midagi Pera-liga. Kirjutas Goyale, et ehkki ta kõrgeid toone tüki! ajal ei kuule, võib ta aga varsti madalaid kuulda. See oli kinnituseks talle, ning Goya lootused tõusid.

Kuid järgmisel ööl külastasid teda jälle kõik need vaimud, keda ta oma viirastuslikus hulluses oli näinud. Neil olid kassi- ja hundipead, nad jõllitasid oma hiiglaslikest öökullisilmadest, haarasid tohutute küüntega, lendlesid hiiglaslikkudel nahkhiiretiibadel. Oli öö ning kottpime, ta hoidis silmad suletuna, ent siiski nägi ta neid, nende kohutavaid nägusid ja neid armastusväärseid, kes olid veel jubedusttekitavamad. Ta tundis, kuidas nad ta ümber ringis kükitasid ning talle oma vastikut hingeõhku näkku puhusid, ja uimastavas, surnud vaikuses, mis teda nüüd müürina piiras, olid need lummuti-sed ähvardavamad kui kunagi varem.

Vastu hommikut, esimese koiduga, paiskus teadvus oma kurtusest tema peale kogu oma koledusega. Talle tundus, nagu oleks mingi hiigelkell keeratud kummuli üle tema, et teda igaveseks selle alla sulgeda. See oli talumatu, et tema, kes oma rõõmu ja oma valu pidi teistele rääkima, nüüdsest peale pidi olema inimestest ära lõigatud. Ta ei kuule enam naiste ega oma laste hääli, samuti mitte Martini sõbralikku häält, Agustini pilkavaid märkusi, Josefa murelikke tõrelusi, täis sügavat armastust, mitte iial enam asjatundjate ja ülikute kiitust. Ta ei kuule enam Puerta del Soli ega härja-tsirkuse lärmi, ei mingit muusikat enam, ei seguidilla'sid, ei tonadilla'sid, ta ei saa enam lobiseda majo'de ja maja'dega kõrtsis. Inimesed hoiduvad temast eemale, sest kes tahaks rääkida kellegagi, kes ei kuule? Talle oli määratud nüüd end alati naeruvääristada ning vastupidist vastata. Nüüdsest peale pidi ta alati valvel olema, pingutama, et kuulda midagi, mida ta siiski ei võinud kuulda. Ta tundis maailma külmust; see oli kullalt halb inimesele, kes oli terve ning võimeline ena kaitsma, ent see oli kohutav taolisele, nagu tema seda

382

täna oli. Tal tuleb elama hakata oma mälestustest, ja sealjuures teadis ta, kuidas deemonid inimese mälestusi moonutavad. Ta kuulatas iseendas, et kuulda oma sõp-rade ja vaenlaste hääli, ning juba muutus ta ebakindlaks, kas ta õigesti kuuleb. Siis hakkas ta karjuma. Märatses.

Astus peegli ette. See oli ilus, suur, ovaalne peegel, suurepärase, hinnaliselt nikerdatud kullatud raamiga. Mis sealt aga talle vastu vaatas, oli hirmsam kui need koletised, kes talle öösel otsa olid jõllitanud. Kas see oli tema? Metsikult langesid juuksed ümber pea, sassis habe ümbritses mornilt ning naeruväärselt õõnsaid palgeid ning lõuga, suurtena, peaaegu täiesti mustadena istusid silmad oma sügavates aukudes. Tihedad kulmud tungisid sakilistena, groteskselt kurrutatuna otsmikule, tugevad kortsud jooksid nina juurest alla suu juurde, huule üks pool oli kuidagi rumalalt erinev teisest poolest. Kogu nägu oli sünge, abitult raevutsev, alistunud nagu mõnel kinnipüütud loomal; see oli nägu, nagu ta neid oli maalinud oma «Hullumaja» nägudes.

Ta istus toolile, selg peegli poole, ning sulges silmad, konutas tuimalt terve otsatu tunni.

Lõuna paiku haaras teda metsik pinge, kas Cayetana tuleb. Ta sisendas endale, et Cayetana on kindlasti ära sõitnud, kuid ta ei suutnud seda uskuda. See mõte kruvis teda üles, ta jooksis edasi-tagasi. Juba oli saabunud tund, mil nad tavaliselt kohtusid. Cayetana ei tulnud. Möödus viis minutit, kümme. Taltsutamatu viha haaras teda. Kui tema koeral kõht kinni oli, siis leinas Cayetana, nagu läheks maailm hukka, kui aga tema, Goya, siin istus, löödud nagu Hiiob, siis jooksis ta minema esimese kättejuhtuva

keigariga. Mingi mõttetu kättemaksuiha lõi temas lõkkele. Ta oleks tahtnud Cayetanat kägistada, tallata, lüüa, lohistada, hävitada.

Siis näeb ta Cayetanat tulemas. Korrapealt on ta täiesti rahulik. Kogu ahistus langeb ta õlult; ja talle tundub, nagu hakkaks see sügav kell, mis on üle tema kummuli keeratud, üles tõusma. Võib-olla on kõige halvem möödas, võib-olla kuuleb ta uuesti. Kuid ta ei julge Proovida, ta ei taha Cayetanale näidata oma kurbade katsete vaeva ja häda, ta tahab nautida Cayetana lähe-

383

dust, muud midagi. Ta ei taha Cayetanat isegi näha tahab ainult teada, tunda, et ta on seal. Ta viskub toolile, suleb silmad, hingab kuuldavalt, ühetasaselt.

Cayetana tuleb. Näeb teda, kuidas ta toolil konutab, ilmselt magavana, meest, ainsat, kes on tema vastu mässu tõstnud, ikka ja jälle, kes on teda vihale ajanud nagu ei ükski teine, hing, kellega ta on seotud nagu ei kellegi teisega iial enne. Naised, kes võibolla on Goya elus olnud ning võib-olla tulevikus on, ei tähenda midagi, ning mehed, kes olid Cayetana elus ning on veel edaspidigi, ei tähenda midagi, ning ka see, et ta täna San Adriäniga ära sõidab, ei tähenda midagi. Ta armastab ainult seda meest, on ainult teda armastanud, mitte kedagi teist, ning nii see jääb. Aga kui teine peaks sellest ka hukkuma ning tema, Cayetana, ise ka, siiski ei muuda tema end Francisco pärast, ei loobu tema pärast millestki, mis ta endale, ette on võtnud.

Seal ta siis nüüd konutab ja magab jõuetusest ja meeleheitest, väga õnnetu mees, õnnetu tema tõttu; samuti nagu ta oli õnnelik tema läbi, ning nii on see mees ikka ja alati edaspidigi õnnelik ja õnnetu tema läbi.

Ning ta astub Goya juurde,
räägib talle, kuna ükskord
peab ta seda ometigi
ütlema. Ja praegu Francho
ju ei kuule. Midagi ei
kuule ta. Francisco aga
kuuleb, kuulab, kuidas tema
kõrvu kostab Cayetana
lapselik ja range hääl: «Küll
oled sina loll, mu Francho.
Mitte midagi ei tea sa,
mina olen ikka ainult
armastanud sind, sa rumal,
vana, tüse mees ja majo.
Sina aga pole seda
märganudki, sina usud,
et ma tahan teiste saatel
põrgu lennata. Oh, sa mu

384

kole, ainus mees, küll sina
oled loll! Ma armastan vaid
sind ja ikka ainult sind, sa
toores kunstnik. Ikka ainult
sind!» Kuid Goya kardab ennast
liigutada, magab, hingab
kuuldavalt niikaua, kuni
Cayetana lahkub ruumist.

39

Goya tundis rõõmu kavalusest, et ta oli teeselnud, ning magas sel ööl hästi.

Kui ta järgmisel päeval ärkas, märkas ta hirmuga, et ta oli oma kuulmise jälle täielikult kaotanud ning oli lõplikult suletud kurtuse tumedasse kella. Vimma ja lõbuga meenutas ta, et viimased helid, mis ta selles maailmas oli kuulnud, olid Cayetana sõnad, ning et see oli tema teene, tema kavalus, mis oli need Cayetanast välja meelitanud.

Oli kätte jõudnud aeg, mil Cayetana tavatses tulla. Goya jooksis akna juurde, piilus välja, avas ukse ning piilus käiku, kuna ta ei võinud ju kuulda, kui Cayetana tuleb. Möödus pool tundi. Tõenäoliselt ei tule ta. Oli see mõeldav, et Cayetana pärast seda, mis ta oli talle rääkinud, oli tolle keigariga ära sõitnud?

Peral tuli tema juurde, tegi talle ettepaneku temaga koos lõunastada. Francisco, nii pealiskaudselt kui see tal vähegi võimalik oli, küsis:

«Kas doña Cayetana on siis ära sõitnud?»

«Kas ta siis teiega jumalaga ei jätnud?» küsis üllatunult Peral. «Ta ju siirdus teie poole, et teiega hüvasti jätta.»

Pärast lõunat vestlesid nad pikalt. Goya muutus kannatamatuks, kui Peral ikka uuesti püüdis ennast selge hääldamisega talle arusaadavaks teha, enne kui ta lause kirjutas. Goya tundis häbi oma puudulikkuse Pärast. Ta luuras Perali nägu, mida ta nii hästi tundis, ning otsis selles kahjurõõmu tunnuseid. Ta ei leidnud m'dagi, kuid jäi umbusklikuks. Tulevikus on ta umb-

385

usklik igaühe vastu, teda hakatakse pidama tusaseks vanaks mehikeseks-, inimvaenulikuks, kuid ta ei ole seda sugugi, ta armastab head, lärmakat kaaslaskonda, ;a tal peab olema võimalus jagada oma rõõmu ning õrna valu, ning kuna tema kõrv on suletud, hoiab ta ka oma suu kinni. Peral joonistas talle kõrva sisemuse ning-püüdis talle selgeks teha, millest ta viga tuleneb Palju lootusi ei olevat ning ta peaks tegema algust märkidekeele õppimisega, keegi prantslane, docteur de 1'Epee, olevat välja töötanud hea meetodi, paljud inimesed Cädizes valdavat seda, ning oleks hea, kui Goya peatselt harjutustega algaks.

«Jah,» vastas Goya vihaselt, «mul tuleb suhelda ainult santidega, kurttummadega, ainult veel santidega. Normaalsete inimeste seltskonnas ei ole ma enam soovitud.»

Just arsti lamedad troostisõnad ja abinõud näitasid talle, kuivõrd hirmsalt tuleb tal tulevikus kannatada maailma jubeda vaikuse pärast. Ja kas ta kunagi üleüldse saab veel mõne naisega jälle magada? Senini oli olnud tema alati andja; kas ei halva teda edaspidi see tunne, et mõni naine laskub alla tema juurde, sandi juurde, ainult armust? Oo, nad olid talle raske karistuse välja otsinud, need deemonid, kuna ta hullu kire pärast oli ohverdanud oma lapse ning peaaegu ka oma kunsti.

«Öelge mulle,» küsis ta Peralilt otseselt, «mis on minu haiguse tegelik põhjus?»

Doktor Peral oli seda küsimust oodanud, selle ees hirmu tundnud, seda lootnud. Ta oli endale juba ammu loonud selge pildi Goya haigusest, ning sellest ajast peale, kui Goyat oli haaranud viimane haigushoog, kaalutles ta, kas ta ei peaks Goyale tõtt ütlema. Ta kõhkles. Ta imetles Goya kunsti, ta armastas tema mahlakat, ületulvavat olemust, kuid ta kadestas Goyat tema ande pärast kõiki inimesi köita, tema usu pärast oma õnne sisse, ning tema iseendastmõistetava kindluse pärast, ning kui nüüd lõpuks ka see mees ühe müksu sai, siis valmistas see talle rahuldust. Ta küsis endalt, et kas siis, kui ta Goyale ilustamata tõtt teatab, kas ta teeb seda siis tõepoolest ainult selle pärast, et oma ini-

386

mese- ja arstikohustust täita, või sünnib see pigem selle pärast, et saatuse poolt eelistatule kätte maksta, jrt aga nüüd Francisco seda talt nii otse küsis, ajas see ta kaalutlused peast ning ta valmistus valulist lõikust ette võtma. Ta lükkis oma sõnu hoolikalt ning lihtsalt ritta, pingutades, et neid selgesti hääldada.

«Teie haiguse lähtekoht,» ütles ta, «peitub ajus. Teie kuulmise aeglane kadumine toimub ajus. Haigus on eSile kutsutud mõne suguhaiguse poolt, mida olete põdenud teie või mõni teie esivanematest. Te võite olla õnnelik, don Francisco, et tagajärjed sel kombel avalduvad. Teistel juhtudel, ja seda suures enamikus, mõjuvad nad ajule hoopis halvemini.»

Goya vaatas teisele näkku, õhukestele, väljendus-rikastele huultele, mis vormisid surmavalt karme sõnu. Temas möllas kõik.

Goya mõtles: «Ta tahab sind mürgitada salakavalal, avastamata jääval, keerukal kombel, nii nagu ta hertsogi mürgitas, see mürgisegaja.» Ning jätkas oma mõtet: «Tal on õigus, ma lähen hulluks, ma olen juba seda. Ta väljendab seda ainult oma õpetatud sõnades, et see on patt, hullumeelsus, nõidus, mis mu ajus pesitseb.» Nii kõneles ta endaga oma südames. Suuga aga lausus ta: «Te mõtlete, et ma olen hull.» Algul ütles ta seda vaikselt ning vihaselt, kohe aga kordas ta seda karjudes: «Hull, ma olevat hull, ütlete teie! Öelge siis, olen ma hull?»

Peral, väga rahulikult ja väga selgesti, vastas: «Te võite olla õnnelik, et te e i ole hull, vaid ainult kõva kuulmisega. Püüdke sellest aru saada, don Francisco.»

«Miks te valetate?» karjus Goya vastu. «Kui ma ei ole hullumeelne, siis muutun ma hulluks. Ning te teate seda, kas te ei öelnud: kõva kuulmisega?» küsis ta, ning jätkas, võidurõõmsalt, et ta teise üle oli trumbanud: «Näete, te valetate. Te teate täpselt, et ma ei ole kõva kuulmisega, vaid kurt, täitsa kurt ning alatiseks. Kurt ja hull.»

Peral vastas kannatlikult: «See, et te olete kõva kuulmisega, annab palju lootusi, annab peaaegu kindluse, et teie vana haigus on nüüd ükskord lõplikult enda välja märatsenud.»

387

Goya hädaldas: «Miks te mind nõnda piinate? ei ütle te mulle selgelt: sa oled hull?»

«Kuna ma ei taha valetada,» vastas Peral.

Järgnevalt aga leidis meeste vahel aset palju väga siiraid ning tähelepanuväärseid jutuajamisi. Don Joa-quin kord trööstis oma haiget, kord pilkas teda ning too näis seda tahtvatki; kord tänas ta teist tema hoole eest, teinekord pani rõhku sellele, et teist haavata.

«Ka oma õnnetuses,» kirjutas talle doktor Peral mõnikord, «olete te õnnelikum kui teised. Teised peavad oma ohtlikke tundeid iseendasse sulgema, kuni nad mõnikord tõepoolest mõistuse müüridest läbi murravad. Teie, don Francisco, võite seda maalida. Teie maalite oma südametunnistuse piinad otseteed ihust ja hingest.»

«Kas te tahaksite vahetada, doktor?» küsis Goya ja irvitas pilkavalt. «Kas te tahaksite olla «kõva kuulmisega» ning sealjuures omada võimet oma teatud süda-metunnistuse piinu hingelt maalida?»

Niisuguseid nalju tegid nad mõlemad. Kord aga, kui õnnetus oli temast jagu saanud, haaras Goya teisel käest, pani oma suure pea vaenlase rinnale: ta tundis värinaid, ta pidi klammerduma inimese külge, kes teda mõistis, ning ehkki nad kunagi ei rääkinud Cayetanast, teadis Goya, et vaenlane temast aru saab.

Kui ta viibis üksinda, siis mõnikord peaaegu lämmatas teda ettekujutus tema edasisest elust. Mõnikord, kui ta teistega koos viibib, hakkab ta karjuma, mõnikord sosistama, mitte iial ei suuda ta selle hääle valjust mõõta, millega ta kõneleb, sageli võib ta tulevikus valjult lausuda seda, mida ta tahaks ainult mõtelda, ning talle jääb

teadmatuks, et ta seda on välja öelnud, talle hakatakse eriskummaliselt otsa jõllitama ja ta on alati täis ebakindlust ning umbusku. Uhkele mehele oli talumatu, et ta võib muutuda teistele inimestele kaastunde- ja sageli ka naeruobjektiks. Kindlasti oli Peralil õigus, paratamatult langeb ta hullumeelsusesse.

Ta oleks meelsasti tahtnud seda välja öelda, et terna kurtus on karistus. Aga kui ta seda pihiks, ei kuuleks ta preestri vastust, ja kui ta räägiks seda Peralile, sus peaks see seda juttu ainult üheks tema narruse uueks tõendiks.

388

Peral oli kindlasti väga tark arst. Kindlasti oli ta teda, Goyat, juba ammu läbi näinud, kindlasti juba aastaid teadnud tema hullumeelsusest. Ta oli ju ka hull juba lõpmatust ajast. Kui paljud viha- ja hullusehood olid teda kiusanud juba aastate vältel! Kui palju lummutusi ja deemoneid oli ta näinud, väga käegakatsutavaid, ainult tema, mitte keegi peale tema! Ning see oli kestnud niikaua, kuni maailmal oli häält tema jaoks; kuidas kujuneb see aga nüüd, kui tema ümber valitseb talumatu vaikus.

Kas ta kunagi veel suudab
vahet teha, mis on tõde
kõigile ja mis on ainult
tema tõde? Kas ta eales
mõistab, milline on õige
Cayetana? Kas ehk see neist,
keda oli maalinud ta
kui duquesa't? Või ehk see siis,
kelle maalis alasti ja
iharana? Või too nõid, kes
süütul ilmel lendab läbi õhu?
Oh, seal on nad jälle!
Deemonid! Ja päisel päeval!
Jah, on teada: koletised,
keda päeval nähakse, on
kardetavamad ja palju
õudsemad kui need, kes öösel
käivad. Uni, see on uni —
ta näeb und, kuid siiski on ta
päris virge, meeleheitel
viskub üle laua, et neid
mitte näha, ent ei pääse,
näeb neid ikkagi, sest nad on
temas endas, tema ise.
Samaaegselt on nad tema
sees ja ümbritsevad teda.

389

40

Peral teatas talle, et doñaCayetana naasvat umbes kümne päeva pärast.

Goya lükkas alumise huule ette, süngestus, ütles: «Ma reisin kolme päeva pärast ära.»

«Dona Cayetana kahetseb seda kindlasti,» vastas Peral. «Ta arvestab, et ta teid siit eest leiab. Ka arstina tahaksin ma teile nõu anda niisugust pikka ja rasket reisi mitte ette võtta. Te peaksite oma uue olukorraga harjuma.»

«Ma reisin kolme päeva pärast ära,» vastas Goya.

Pärast väikest vaikust tegi Peral talle ettepaneku: «Kas ma ei peaks teid saatma?»

«Te olete väga sõbralik, don Joaquin,» vastas vihaselt Goya. «Kuid see oleks väga kibe, kui ma tulevikus peaksin reisima ainult vahtide ja saatjaskonna saatel.»

«Ma lasen siis suure reisitõlla teie jaoks valmis seada,» ütles Peral.

«Tänan, doktor,» vastas Goya. «Ma ei kasuta suurt tõlda. Ka mitte eriposti. Ka mitte tavalist posti. Ma võtan muula-ajaja. Ma lasen Gilil siia tulla, muula-ajajal venta de las Cuatro Naciones'ist. See on hea mees. Kui ma annan talle gratificacioncita, väikese jootraha, siis hoolitseb ta minu eest hästi ning saab minu puudusest aru.»

Kuna Peral oma hämmeldust ei suutnud varjata, lõpetas Goya pahaselt: «Ärge vaadake nii üllatunult, don Joaquin. Ma ei ole hull. Mul on oma põhjused.»

Ta ei suutnud näha naist, kes oli teda jätnud üksinda tema õnnetusse. Ta peab otsekohe lahkuma Sanlücarist, seda ta teadis. Ning tal oli niisama selge, et ta seda reisi ei tohtinud ette võtta suures hiilguses, mitte kui kuninga esimene maalikunstnik. Ta pidi, selles oli doktor Peralil täielik õigus, kohanema oma uue olukorraga. Pidi seda olukorda põhjalikult tundma õppima. Pidi oma õnnetusest tulenevad alandused viimseni ära maitsma. Alles siis, täiesti teadlik oma uues olukorras, võib ta astuda oma lähedaste silme ette, õukonna, oma kunstivendade silme ette. Seepärast reisib ta läbi His-

390

paania tavalise mehena ning harjutab end oma hädasid tunnistama ning vabandama.

«Vabandage, teie ausus,» ütleb ta kümneid kordi päevas, «ma ei kuule hästi, ma olen teatud määral täiesti kurt.»

Ka ei sõida ta otseteed Madriidi. Selle asemel siirdub ta hoopis kaugemale põhja. Läheb Madriidi vältides Aragooniasse, Saragossasse, et oma sõbrale, oma Südame-Martinile kogu oma õnnetust kaevata. Alles siis, kui Zapater on talle andnud nõu ning trööstinud teda, siis alles näeb ta Josefat, lapsi, sõpru.

Muula-ajaja Gil, kellega Francisco juba Sanlücari venta's oli pidanud mahlakaid kõnelusi, oli õige arriero, vanahispaanialik muula-ajaja, kes võis, arre arre ulguda nii valju häälega, et mäed kaugelt vastu kajasid. Kuna talle oli teatatud, et don Francisco tahtvat tema teeneid kasutada, ilmus ta Casa de Harosse oma värvikas-rõõmsas ametirüüs. Pea ümber kandis ta kirjut siidrätti, millele oli maalitud Alhambra, räti nurgad rippusid patsikujuliselt tahapoole; selle üle kandis ta teravaotsalist, laiaäärelist kübarat. Tema mustast lambanahast jakk oli rikkalikult tikitud ning kaunistatud suurte põimitud hõbenööpidega. Keha ümber kandis ta laia siidist vööd, faja't, ning selles nuga. Sinisest sametist põlvpüksid olid kirjude pikijoontega ja hõbedaste nööpidega. Kollased saapad olid parkimata vasikanahast. Nii seisis ta toredana Francisco ees. Kui Goya talle oma plaanid avaldas, et ta tahtvat temaga koos minna Saragossase, Madriidi vältides, pidas ta seda suure isanda hullumeelseks tujuks. Ta vilistas läbi hammaste, vehkis väljendusrikkalt kätega ning arvas: «Hombre! See on pikk reis.»

Ning kuigi ta teadis hästi, et Goya oli maa kommetega tuttav, nõudis ta tohutut hinda — kaheksasada reaali, see oli lambakarjuse viiekordne aastapalk.

Goya silmitses teraselt arriero Gili, kellega ta nüüd °ma elu nelja nädala vältel jagada kavatses. Juba ei olnud ta enam kuninga esimene maalikunstnik, vaid üks nendest seal all, ning nii nad seisid teineteise vas-as, üks talupoeg teisega, üks mitmest tulest läbikäinu

391

teisega. Ning kuna Goya nii pikalt vaikis ja teda ainult silmitses, lausus lõpuks Gil:

«Niisuguse neetult pika reisi jaoks vajame ka kaht hobueeslit. Ja teile pean ma loomulikult andma garanon'i Valeroso, Hispaania kõige imetlusväärsema hobu-eesli. Tema esivanemate seas on eesel Constante, kes tol korral ketser Tomas Trebino

seljast maha viskas kui ta teda tuleriidale pidi viima, niivõrd jumalakartlik eesel oli see.»

Nüüd aga avas Goya suu ja lausus heatahtlikult:

«Ma sain sust kindlasti valesti aru. Ma ei kuule nimelt hästi, seda märkasid sa kindlasti ka juba venta's, nüüd aga olen ma teatud määral täiesti kurt. Ütlesid sa tõepoolest kaheksasada reaali?»

Gil, veel hoogsamalt kätega vehkides, vastas: «Ma soovin teie ekstsellentsile kõike head. Aga see, et teie halvasti kuulete, ei tee reisi ei mulle ega minu loomadele lihtsamaks. Kaheksasada reaali.»

Nüüd aga hakkas Goya hirmsasti vanduma. Ta külvas muula-ajaja üle «carajo'dega», sõimu ja needmisega, küüslaugu ja sibulaga, ajos y cebollas, niisuguse hoo ja rikkusega, missugusega Gil ei olnud kunagi üle valatud, ning ta karjus väga valjult. Muula-ajaja sõimas vastu. Goya ei kuulnud teda, ta nägi aga, kuidas Gil end väsitas, ja äkki, poolelt sõnalt, katkestas ta sõimu ning hakkas laginal naerma.

«Ära vaeva ennast,» ütles ta. «Ma pean alati võitma, sest sina kuuled mind, mina aga sind ei kuule.»

Seda taipas ka Gil, ta taipa_s ka seda, et sellel härral ei saa nahka üle kõrvade tõmmata.

«Te olete suur mees, don Francisco,» lausus ta. «Te kuulute meie hulka. Niisiis ütleme: seitsesada kaheksakümmend reaali.»

Nad leppisid kokku kuuesaja viiekümnele. Ka kooskõlastasid nad täpselt reisi marsruudi, ööbimiskulud, söögi ja joogi, loomade toidu. Ning Gili austus oma ränduri vastu tõusis.

«Por vida del demonio, nii tõesti kui elab kurat,» ütles ta, «teie ekstsellents mõistab seda rohkeni kui meietaoline.» Ning nad andsid sõna ja surusid kätt.

Goya rõivastus reisi jaoks nii lihtsalt kui võimalik,

392

ta muretses endale mustast lambavillast lihtsa jaki, laia öõ ja terava, musta sametäärega kübara. Ei unustanud ta samuti ka veininõu, bota't Sadulataskutesse, alforja'desse, toppis ta ainult hädavajaliku. Nad alustasid teed. Goya ei hoolitsenud enda eest, ta ei ajanud habet, varsti kasvas metsik habe ümber ta näo. Mitte keegi ei oleks pidanud teda suureks härraks.

Tee oli pikk ning nad reisisid lühikeste päevateekondade kaupa. Kõigepealt siirdusid nad teele, mis viis õrdobasse. Seda teed pidi oli Goya tookord sõitnud ayetana juurde, eripostiga, seitsme hobusega, kiiresti, äis ülimat ootust, õnneseen. Ta nautis seda viimseni, kui ta nüüd sedasama tänavat pidi tagasi läks, armetult, vaevaliselt, aeglaselt, sageli mõistetamatuna ning sageli väljanaerduna vaikinud maailma poolt, vananev talupoeg.

La Carlota venta's said nad teada, et kolme päeva pärast viiakse Córdobas täide surmaotsus kuulsa röövli José de Roxase kohta, keda hüüti El Puñaliks, pistodaks. Röövli surmaotsuse täideviimine, eriti aga veel nii kuulsa röövli puhul kui seda oli El Puñal, oli suur rahvalik vaatemäng, veel meelitavam kui kõige ilusam härjavõitlus, ja kui keegi jumalast määratuna sel ajal niisuguse surmaotsuse täideviimise läheduses viibis, oleks olnud hullumeelsus ja isegi roim seda vaatepilti vaatamata jätta. Kohe tegi muula-ajaja Franciscole ettepaneku, et võiks ju, kuna ei ole erilist kiiret, Córdobas ühe päeva veeta, et suurest vaatepildist osa võtta. Juba ammu oli Franciscot erutanud õnnetuses viibivate inimeste jälgimine; nüüd, kus ta ise oli õnnetu, meelitas see teda kahekordselt. Ta otsustas surmanuhtlust pealt vaadata.

Muula-ajaja Gil oli nagu kõik tema ametivennadki ahne uudistele, iga sorti anekdootidele, ning ta oli juba tee peal Goya aega arvukate jutustustega veetnud.

Mida ta jutustas, kasvas tema suus ja muutus värvirikkaks; «en luengas vías, luengas mentiras, pikal teekonnal suured valed». Ka röövel El Puñalist oli ta teadnud palju jutustada. Nüüd, kus kogu ümbruskond oli täis jutte sellest röövlist, täiendas ta neid uute pisiasjadega. Röövel El Puñal olevat olnud eriti vaga ja

293

jumalakartlik röövel, ta olevat kandnud endaga kaasas alati kaht amuletti, roosikrantsi ja pühitsetud pilti «Cordoba valurikkast jumalaemast» ning ta olevat südametunnistuse kohaselt annetanud kümnenda osa oma sissetulekutest ohvrikasti, mis oli püstitatud Cristo del Buen Ladrõn'i, heade röövlite Kristuse juurde, et sel kombel oleks bandiitidel võimalus vähemalt osagi oma pattudest lunastada. Neitsi oli Punali oma erilise kaitse alla võtnud ning teda poleks iialgi soldatite poolt kinni püütud, kui keegi kaabakas tema enda salgast, kes oli enda politseile ära müünud, ei oleks talt salaja une pealt ära võtnud tema «Cordoba valurikast jumalaema». Ja ehkki elanikkond hingas kergemalt, et nad nüüd selle röövli eest olid kindlad, siiski kuulus kõigi poolehoid talle ja rahvas ei kiitnud võimude abinõusid heaks. Võimud olid nimelt lubanud sel juhul kui Punal oma jõugu soldatite kätte annab, temale ja tema meestele vabaduse. Punalil õnnestuski oma salka allaandmisele veenda. Kuid, nii seletasid võimud, röövlid ei olevat alla andnud Pufialile, vaid kaasasaadetud soldatitele, ning nad mõistsid ta garrote’le, surma kägistamise läbi. Niipea kui Goya ja Gil olid jõudnud Cõrdobasse, läksid nad vanglasse, et röövlit näha; sest päeval enne kohtuotsuse täideviimist võis igaüks, kes aga tahtis, süüdimõistetule oma põlgust või kaastunnet avaldada. Käigus surmakambri ees korjasid frantsiskaani mungad pühi andeid, mille eest võiks lugeda missasid roimari hinge päästmiseks. Nad istusid oma tooside ja taldrikute ees, suitsetasid sigareid ning hüüdsid vahetevahel rahva ergutamiseks juba laekunud annetuste summasid.

Surmakamber, capilla, oli väga pime. Seal oli laud ristilöödu kujuga, püha neitsi pilt, kaks vahaküünali Nurgas laval lamas Punal. Ta oli tõmmanud vöödilise teki suuni, nähtaval oli ainult tema pea ülemine osa, sassis lokid, teravad mustad silmad, mis pidevalt oma õõntes ringi liikusid.

Vahid käskisid Franciscol ja muula-ajajal ruumi teha, kuna teised tahtvat ka midagi näha. Kuid Francisco ootas, et Punal end püsti ajaks. Ta andis suure jootraha ning nad võisid jääda.

394

Mõne aja pärast ajaski Puñal end tõesti püsti. Ta oli peaaegu alasti, kuid tema kaela ümber rippusid niihästi roosikrants kui ka «Valurikka jumalaema» amulett. Vahid jutustasid, et selle olevat toonud keegi poiss, kellele olevat selle andnud keegi tundmatu; see tundmatu oli üles leitud, too oli aga selle saanud kelleltki teiselt tundmatult. Tõenäoliselt tahtis see, kes Puñalilt oli tema «Valurikka jumalaema» varastanud, et Puñal ilma selleta ei peaks surema.

Seal siis, pärast nii paljut kuulsust ja häbi konutas oma laval bandiit, peaaegu niisama paljas nagu ta maailma oli tulnud. Paljal kehal kandis ta roosikrantsi, mis talle kaela oli riputatud kohe pärast sündimist, «Valurikka jumalaema» pilti, mille ta oli endale võitnud, kaotanud ning oma eelviimasel päeval uuesti tagasi saanud, ning raudu ja kette, mida inimesed talle ta lõpu eel külge olid pannud. Kongis olijad häbistasid teda ja tundsid talle kaasa; ta ei vastanud midagi.

Vahetevahel aga tõstis ta pea ning lausus: «Need ei ole inimesed, kes mind hukkavad, need on minu roimad.»

Ta kordas seda jälle ja jälle, mehaaniliselt, tõenäoliselt olid mungad talle seda nõnda õpetanud. Goya aga nägi, et tema pilk oli metsistunud, lootusetu ning meeleheitlik, ta nägi välja nagu see mees, kes oli Goyale peeglist vastu vaadanud.

Järgmisel hommikul väga vara, kaks tundi enne kindlaksmääratud aega, olid Francisco ja tema rnuula-ajaja juba Correderal, Córdoba suurel korrapärasel väljakul, kus hukkamine pidi toimuma. .Seal oli juba koos tihe rahvamass, ka aknad, rõdud, katused olid täis pealtvaatajaid. Vahetult tapalava ees olev plats oli sõdurite poolt piiratud. Sinna lasti ainult eelistatud isikuid, ametnikke, seltskonnadaame ja -härrasid.

«Kas teie ekstsellents ei tahaks end tutvustada?» käis peale muula-ajaja.

Kuid sellele vaatamata, et oli väga pingutav seista rahva hulgas tõugatuna ja trügituna. ning ehkki väljamaade hukkamislavale ei olnud kaugeltki hea, eelistas Goya siiski elada läbi seda, mis seal üleval ees toimuma Pidi, all rahva hulgas. Esimest korda pärast seda õnne

396

tushoogu, mis oli teda tabanud, unustas ta oma õnnetuse ning ootas pinevil nagu teisedki.

Maiustuste ja vorstidega kaubitsejad trügisid läbi rahvahulga, pakuti romansse Punali tegudest, üüriti välja toole, millel võis seista, et paremini näha. Seal olid naised oma imikutega ja kaebasid, et neid pigistatakse ja lükatakse, keegi ei osutanud sellele tähelepanu. Rahvahulga kannatamatus kasvas; tuli oodata veel üks tund, ikka veel pool tundi, — kui aeglaselt möödus aeg. «Temal möödub aeg kiiremini,» irvitas keegi.

Goya ei saanud aru, mida inimesed rääkisid, kuid mõistatas õigesti, mida räägiti, ta oli rahvahulgaga tuttav, tundis nii nagu teisedki. Ta ootas mornilt, julmalt, kaastundlikult ja rahulolevalt nii nagu teisedki.

Lõpuks lõi kell katedraali tornis kümme, ning nüüd hakkasid kõik veel suurema hooga trügima ja sirutasid kaelu. Kuid ikka veel ei ilmunud Punal. Sest Hispaania oli jumalakartlik maa, ja tribunali kell oli kümme minutit taga; ikümme minutit pidi olema antud roimarile veel armuaega, võib-olla heldusest, eelkõige aga patukahet-semiseks.

Nüüd olid juba aga ka kümme minutit möödunud, ning seal ta oligi.

Rõivastatud kollasesse roimarisärki, ümbritsetud frantsiskaani munkadest, nendest toetatud, kõndis ta oma viimast, lühikest, lõputut teed. Üks munkadest hoidis krutsifiksi tema ees, ning ikka ja uuesti peatus Punal, et seda suudelda ning sellega oma elu pikendada. Kõik tundsid tema kõhklust, lubasid talle seda suuremeelselt, ning oleksid ikkagi meelsamini teda kiiremini edasi lükanud.

Nüüd aga oli ta juba tapalava astmetel. Ta põlvitas maha, tihedalt ümbritsetud munkadest, et viimast korda, rahvahulga poolt nägematuna, pihtida. Siis, saadetuna ühestainsast paksust, sõbralikuna näivast mungast, sammus ta astmeidpidi üles.

Üleval rääkis ta rahvahulgale katkendlike lausetega ning sageli hingeldusest peatudes. Goya ei suutnud aru saada, mida ta ütles, küll aga nägi ta teise nägu ning selle teeseldud ükskõiksuse taga tema ääretut hirmu.

396

Põnevusega ootas ta lauset, millega roimar, nii nagu see kombeks oli, timukale oma viimset andeksandmist avaldab. Sest hispaanlane põlgas sügavalt timukat, ning see usu poolt ettekirjutatud andeksandmise tunnustus pidi uutma Puñali viimsed minutid veelgi kibedamaks. Silmalaud pilukil, vaatas Goya tema suule ning tal õnnestus sõnadest aru saada.

Puñal aga ütles: «Mind tapab mu kuritegu, mitte aga see tüüp.»

«See tüüp,» ütles ta, «ese hombre», see oli eriti alavääristav, põlastav väljend, ning Goya tundis rahuldust, et röövel oli talitanud religioossete kohustuste kohaselt ja samaaegselt oma timukale kõige sügavamat põlgust avaldanud.

Nüüd aga rääkis bandiit oma viimseid sõnu: «Viva la fe,» hüüdis ta, «viva el Rey, viva el nombre de Jesús! Elagu usk, elagu kuningas, elagu Jeesuse nimi!» Rahvahulk kuulas pealt mitte eriti osavõtlikult ega hüüdnud kaasa.

Alles siis, kui Puñal hüüdis: «Viva la Virgen Santísima!» hüüdsid nad täiest kõrist kaasa: «Viva la Santísima!» ning ka Francisco hüüdis kaasa.

Vahepeal oli timukas teinud oma ettevalmistused. See oli noor mees, ta oli täna esmakordselt oma ametikohustuste täitmisel, ning kõik ootasid põnevusega, kuidas ta sellega toime tuleb.

Tapalavalt oli rammitud maasse tugev vai. Selle ees oli toorest puust jalapink. Sellele surus nüüd timukas Puñali. Siis sidus ta tolle paljad käed ja jalad nii kõvasti kinni, et need tursusid ning mustaks muutusid. Tuli olla ettevaatlik; alles hiljaaegu oli üks roimar oma timuka selle ametikohuste täitmisel ära tapnud. Vaia külge oli kinnitatud kaelaraud. Selle, garrote, pani timukas Puñalile ümber kaela. Kehakas munk aga pistis talle väikese krutsifiksi köidetud kätesse.

Nüüd oli kõik valmis. Surmalemääratu istus seal, käed ja jalad seotud, pea kaelarauaga taha vastu teivast surutud, sinise taeva poole pööratud, hambaid kiristav nägu täis hullumeelset hirmu. Tema kõrval seisev munk oli natuke tagasi astunud, ta varjas Puñali silmi pimestava päikese eest oma kätega. Timukas haaras

kruvi pidemest, kohtunik andis märku, timukas vi», kas Punalile musta rätiku üle näo, siis keeras ta mõlema käega kruvi kinni, nii et raudrõngas Punali kägistas Hinge kinni pidades jälgis rahvahulk, kuidas lämbuja käed krampi tõmbusid, rind tohutult paisus. Siis vaatas timukas ettevaatlikult rätiku alla, keeras veel viimast korda kruvi, võttis rätiku näolt, pani selle kokku, lükkas siis oma tasku, hingas kergendatult ning lahkus tapalavalt, et endale sigarit süüdata.

Nüüd oli eredas päikeses kõigile väga hästi nähtav surnud mehe nägu, moonutatud, sinkjalt tursunud metsiku habeme sees, silmad pahupidi, suu avali, rippuva keelega. Goya teadis, et ta suudab seda nägu alati meenutada.

Nüüd pandi lavale suur küünal, lava ette asetati must surnuraam, samuti ka laud kahe suure taldrikuga, kuhu inimesed võisid visata raha, et selle eest võiks lasta lugeda missasid surnule. Pealtvaatajad vaidlesid elavalt nähtu üle. Timukast oli selgesti märgata, et ta alles hiljuti oli oma õpingud lõpetanud, ja lõppude lõpuks ei olnud ka Punal surnud nii julgelt, nagu see oleks olnud kohane nii suurele ja kuulsale röövlile.

Laip jäi vaatamiseks välja kuni pärastlõunani. Suurem enamik pealtvaatajatest, ka Goya ning Gil, jäid paigale. Siis lõpuks tuli nähtavale raipeveo käru. Kõik teadsid, et nüüd viiakse laip linna taha, mäestikku, väikesele kõrgtasandikule, mida kutsuti la Mesa del Rey, et tema korjus seal tükkideks raiuda ning tükid kuristikku loopida. Pikkamööda läks rahvas laiali. «Hundile liha, kuradile hing,» laulsid ja jorutasid nad koduteel.

Goya ja Gil aga lahkusid Cõrdobast ning siirdusid edasi põhja suunas.

Nii nagu see oli kombeks siis, kui hobueeslitega reisiti, sõitsid nad sageli suurtest teedest kõrvale hoides radu pidi, mis otsemalt kulgesid üle mägede ja läbi orgude. Suurte teede ääres olid fonda'd ja posadaa, kõrtsiga ja kõrtsita võõrastemajad, ent kõrvalteede ääres olid ainult venta'd, viletsad sissesõiduhoovid, kus sai vähe süüa ja kus olid mõned õlgasemed ja palju kirpe. Ikka uuesti imestas Gil, et kuninga esimene maali-

kunstnik nii kesise ulualusega leppis; Goya aga vastas: «Ei ole pehmemat patja kui väsinud selg.» Ning ta magas hästi ja unenägudeta.

See oli ikka uueks elamuseks, kui nad nendelt kõrbe kõrvalteedelt uuesti peatänavatele pöördusid. Seal sõitsid tõllad kuningliku postiga, galera'd, tartana'd ja carroza'd, kaupmehed ja preestrid ja advokaadid. Seal rändasid hobueeslitel ja jalgsi üliõpilased, mungad, väiksemad kaupmehed, kahtlase kuulsusega preilikesed, käsikauplejad, kes otsisid oma õnne lähemal laadal. Seal sõitsid Cädize kaubahärrad moodsates elegantsetes reisitõldades ja grande'd vanamoelistes kullatud coches de collera'des pidulikkude vappide, suure rakendi ja livreedega. Franciscole olid need teed tuttavad ning võib-olla nägi ta nüüd seda kirevust teravamini, kuna nende lärm oli tema jaoks kadunud. Kuid ta teadis selle lärmi sisu. Tundis chirrio't, rataste metsikut kriuksumist; rattaid määriti harva, selleks et tohutu krigin juba kaugelt lähenevast sõidukist ette teataks ning metsikud loomad eemale peletaks. Tundis reisijate rõõmsat kärarikkust ning kutsarite ja ajajate täiest rinnast tulevat kisa. Nägi ka nüüd rattaid tiirlemas, loomade kapjade lööke, reisijate ja kutsarite suid avanevat ning sulguvat, kuid kõla pidi ta mälestustest juurde lisama. See oli kurnav mäng, mõnikord lustakas, enamasti aga kurb.

Oli tähelepanuväärne, et sest ajast peale, kui ta oli näinud röövel El Punali loomalikku valu, tema enda kannatused olid muutunud väiksemaks.

Kord seisis ta oma Giliga ühe võõrastemaja ees ja vahtis koos teistega, kuidas rakendati ette suure posti-tõlla kaheksat hobust. Nüüd oli see juba niikaugel, et mayoral, esimene kutsar, haaras paljude ohjade otsad enda kätte, cagal, tema abiline, kargas tema kõrvale, ajajad ja abilised võõrastemajast tõstsid ära kivid ja kepid, ning nüüd, järgmisel momendil, hakkab hiigelsuur postitõld liikuma. Goya nägi, kuidas nad karjusid, et loomi ergutada, ning ta ei suutnud end tagasi hoida, ka tema suu paiskus valla ja kõlavalt hüüdis ta teistega kaasa kutsarite ning ajajate heledat hõiget: «Que per-rooo! Macho-macho-macho-machooo!»

399

Siis pöördusid Goya ja tema Gil jälle suurtelt maanteedelt kõrvale ning rändasid mööda kõrvalteid. Siin veel sagedamini kui suurte tänavate ääres leidsid nad väikseid kivikünkaid üksteise peale laotud kividest küünalde ja värviliste pilditahvlitega, nende inimeste mälestuseks, kes sel kohal olid surma saanud. Imelik kui palju inimesi on hukkunud teel, neid pidi olema tohutu armee. Piltidel oli näha, kuidas nad kukkusid kuristikku, kuidas neid lõhkuma hakanud loomade poolt lohistati, metsikutest vetest kaasa kisti, bandiitide poolt mõõkadega tükkideks raiuti või kuidas neid lihtsalt rabandus tabas. Alati oli juurde lisatud riimitud üleskutse jumalakartlikule rändurile peatuda ning õnnetult hukkunu hinge eest palvetada. Imestusega nägi Gil, et don Francisco sageli ainult kübara peast võttis ja risti ette lõi.

Teekondade viisi liitusid nad teiste muula-ajajatega, sest oli parem nendel kaugetel teedel mitte üksinda reisida. Goya ei sundinud end teistele peale, kuid ta ei hoidnud neist ka kõrvale; ka ei häbenenud ta teistele tunnistada, et ta on kurt. Ikka rohkem sõbralikku austust tundis Gil härra vastu, kes oli teda oma teenistusse palganud, ta pettis teda harva ning ainult väikeste summadega. Mõnikord ei suutnud ta, vaatamata Francisco keelule, hoiduda teistele teatamast, kes on tema reisija ning missugune õnnetus teda on tabanud.

Ükskord sattusid nad röövlite kätte. Need olid viisakad röövlid, kes tundsid oma ametit hästi ning toimisid lühidalt. Gil, samal ajal kui kaks röövlit Franciscot läbi otsisid, sosistas teistega; tõenäoliselt teatas ta neile, kes Goya on. Nii nad võtsidki siis härralt, kes nii sageli oli kuninga seinavaipadel nii armastusväärselt kujutanud stseene röövlite ja salakaubavedajate elust, ainult poole kuuestsajast reaalist, mis tal kaasas oli, ning kui nad olid valmis, tegid nad talle ettepaneku juua nende bota'st, viibutasid

austusväärselt suuri kübaraid ning soovisid viisakalt: «Vaya Usted con la Virgeni Teie ausus mingu neitsi õnnistusega!»

Armetuna kurtusesse
suletud — nii rändas Goya
400
hobueeslil Valerosol
vaesena ja kehvalt läbi
ebatavaliselt tumma,
vaikiva Hispaania.
Õnnetu, kuid kindlalt veendund,
et ta suudab vastu panna
deemonitele, kes tema
turjal kükitavad, tahtes
teda täitsa maha murda.
Ei! Ei täitu deemonite
kavatsus! Pea uhkelt püsti,
läbi elu läheb tema.
Ta, Francisco Goya, kunstnik
pärit Aragooniast, veel
tugevamaks muutub, hakkab
koguni veel kasu saama
teda taband õnnetusest,
teravamaks muutub silm ja
täpsemaks ta käsi. Ning ta
naeris nõnda valjusti, et
muula-ajaja Gil äkki
üllatunult üles vaatas.

Kergel sammul, hing täis viha,
lahkus Goya tollest linnast,
kus ta oli tunda saanud
nii suurt õnne ja sealjuures
sügavaimat valu. Võttis
suuna põhja. Seadis sammud
Saragossa poole, rändas
oma sünnilinna.

KOLMAS JAGU

1

Sel ajal, sajandi viimase viie aasta vältel, olid Prantsuse vabariigi valitsemise ohjad rahva käest ära libisenud ja kaupmeeskonna poolt üle võetud. «Ei ole ühtegi kahjulikumat olevust kui kaupmees, kes oma kasumit taga ajab,» oli hiljaaegu enne seda kuulutanud entsüklopedist parun Holbach, ja nii olid mõelnud ka revolutsiooni juhtivad tegelased. Nüüd aga olid Gracchus Babeuf ja tema poolehoidjad hukatud, sest nad olid tahtnud asutada «võrdõiguslike ühiskonna» ja kehtestada sissetulekute

ühtsuse, ning Prantsusmaa uued isandad kuulutasid oma valimisloosungina: «Rikastuge!»

Ka tollel teisel maal, mis oli püüdnud valgustuse ideesid revolutsiooni teel ellu rakendada, Ameerika ühendriikides, tegid juhtivad tegelased nüüd silmi vanadele ideedele. Öeldi lahti tollest Prantsusmaast, kelle abita ei oleks iial oma sõltumatust kätte võidetud, teotati Prantsusmaa saadikut ja peeti külma sõda tema vabariigiga. Kehtestati võõraste- ja mässuseadus, mis salgas maha põhiseaduse vaimu, sõltumatuse manifesti printsiipidest hakati kõrvale kalduma. Siis kui Ühendriikide esimene president George Washington ametist lahkus, juubeldas üks Philadelphia ajaleht: «Mees, kes °n täielikult süüdi meie maa viletsuses, laskub täna alla oma kaaskodanike tasemele ja tal ei ole nüüdsest peale enam võimu meie ühendatud riikide kannatuste suurendamiseks. Iga süda, mis tuksub rahva vabaduse ja õnne eest, peab täna olema rõõmus mõttest, et nüüdsest peale lakkab Washingtoni nimi ebaõiglust levitamast ja korruptsioonile eluõigust andmast.»

405

Kirglik pingutus luua kõige lühema aja jooksul inimliku olemise uut korda oli maailma ära kurnanud. Kõiki jõude äärmiselt pingutades oli proovitud kõiki ühis-kondlikke ja isiklikke vahekordi mõistuse abil korraldada. Nüüd oldi jõuetud ja põgeneti mõistuse pimestavast valgusest tagasi tunnete hämarusse. Igal pool kogu maailmas hakati nüüd ülistama vanu, konservatiivseid ideid. Mõtlemise külmusest taganeti jälle usu, vagaduse ja tundlikkuse soojusesse. Tormidest, mida endaga oli kaasa toonud vabadus, püüti end päästa autoriteedi ja distsipliini vaiksesse sadamasse. Romantikud unistasid keskaja taastamisest, laulikud laulsid oma vihast päikese selguse vastu, unelesid kuupaiste särast üleujutatud imeöödest, kiitsid rahu ja julgeolekut katoliku kiriku rüpes. «Valgustusideed ei ole meil isegi nahka kriimustanud!» juubeldas keegi kardinal.

See oli eksitus. Kirkad, teravad uued ideed olid selleks vallutanud liiga palju inimvaime, et oleksid end nii kergelt uuesti lasknud välja juurida. Privileegid, senini kõigutamatud, olid nüüd õõnestatud; absolutism, jumala armust antud võim, eraldumine klassidesse ja kastidesse, kiriku ja aadli eesõigused, — kõik see oli nüüd asetatud kahtluse alla. Prantsusmaa ja Ameerika olid andnud suuri eeskujusid ning vaatamata kiriku ja aadli uuesti tugevnenud vastupanule murdis endale teed mõte: inimlikku elamist tuleb korraldada vastavalt põhimõtetele, mis rajanevad teadusele, mitte aga nende seaduste järgi, mis on kirja pandud vanades, pühaks peetud raamatutes.

Sel aastasaja viimasel viisaastal elas Prantsusmaal umbes 25 000 000 inimest, Inglismaal ja Hispaanias kummaski umbes 11 000 000; Pariisi elanikkond oli 900 000, Londonis elas 800 000, Ameerika Ühendriigid olid asustatud umbes 3 000 000 valgega ja 700000 värvilise orjaga; Ameerika suurim linn oli Philadelphia oma 42 000 elanikuga, New Yorgi elanikkonna arv ulatus 30 000-le, Bostonis, Baltimore'is, Charlestonis oli elanikke igaühes 10 000. Sel viisaastal avaldas inglise majandusteadlane Malthus oma teose «Essee rahvastuse printsiibist» ning püstitas põhimõtte, et inimkond paljunevat kiiremini kui tema olemasoluks vajalikud

406

elatusvahendid, ning et inimeste paljunemist tuleks piirata.

Sel viisaastal muutis inimkond oma planeedist suure uue maa-ala kasutatavaks. Ameerika Ühendriigid püüdsid asunikke sisserändamisele meelitada ning asutasid sel eesmärgil ametkondi ja ühinguid, mis pikaajalise ja rikkaliku krediidiga müüsid maad, hinnaga üks dollar aakrilt. Ka alustas Alexander von Humboldt sel viisaastal oma

suurt uurimisretke Kesk- ja Lõuna-Ameerikasse, mille tulemused muutsid maailma-ruumi selgemini tunnetatavaks ja elamise sellel kergemaks.

Sel viiel aastal teostusid igal pool maailmas, kõigepealt aga Euroopas, paljud ning tugevad poliitilised muudatused. Vanad riigid langesid põrmu, nende asemele tekkisid uued, enamasti vabariigid. Hulk vaimulikke valdusi sekulariseeriti. Paavst viidi vangina Prantsusmaale, Veneetsia doodž kihlus viimast korda merega. Prantsuse vabariik võitis palju lahinguid mandril, Inglismaa palju lahinguid merel; samuti saavutas Inglismaa oma otsustava võidu Indias. Aastasaja lõpuks sõlmis Inglismaa peaaegu kogu Euroopaga pakti, et takistada Prantsuse vabariigi jätkuvat edasitungimist ja edumeelsete ideede levimist. Kõike kokku võttes oli maailmas selle viimase viie aasta jooksul rohkem sõdasid ja vägivalda kui kogu eelneval aastasajal. Ja sel viisaastal kirjutas saksa filosoof Immanuel Kant «Visandi igaveseks rahuks».

Isiklikus elus ei hoolinud lõhestatud maailma sõjaväelised juhid kuigi palju masside ja ajalehtede lobast. Sel viisaastal abiellus Napoleon Bonaparte Josephine Beauharnais'ga ning admiral Horatio Nelson õppis 'tundma ja armastama Emma Hamiltoni.

Sel viisaastal vabastati end senini kantud raskest toretsevast rõivast ning kadusid eesõigustatute ja alamate klasside rõivastuse piirid. Kõigepealt Prantsus-maal, kunstnik Jacques Louis Davidi mõjul, muutus Populaarseks lihtne, antiiki matkiv rõivastus, la mer-veilleuse, samuti hakati kandma pikki pükse, pantalon’isid, ning see rõivastusmood levis kiiresti üle kogu euroopa.

407

Sel viisaastal ehitas Alessandro Volta esimese aparaadi, mis andis pidevat elektrivoolu, Priestley avastas söeoksüüdi, Stanhope leiutas rauast raamatutrükipressi Kuid kõikjal hoidsid inimesed visalt kinni esivanematelt päritud kujutlustest ja töömeetoditest; nad uskusid et leidurid ning senini tundmatute loodusseaduste kasu-tajad on kuradi saadikud, ning nad harisid maad samal kombel, nagu nad olid seda teinud aastatuhandete eest. Samal viisaastal avaldas arst Edward Jenner oma uurimuse, milles ta soovitas rõugete vastu lehma-rõugete süstimist, ning naerdi kõikjal välja. Välja ei naerdud aga neid, kes pühitsetud allikates ja vetes kümblesid ning sealt endale nakkusi said, ega neid, kes oma tervise taastamiseks ohverdasid igasugustele pühakutele oma haigete ihuliikmete vahajäljendusi, otse selle vastu, inkvisitsioon karistas igaüht, kes julges kahelda taoliste abinõude tervendavas mõjus.

Sel viisaastal tunnistati Shakespeare igal pool maailmas viimase tuhande aasta suurimaks kirjanikuks. Teda tõlkisid paljud paljudesse keeltesse; August Wilhelm Schlegel lõi tõlke, mis kujundas ümber ja muutis kaunimaks järgneva aastasaja saksa keele. Sel viisaastal kirjutas Goethe oma värssteose «Hermann ja Dorothea», Schiller aga tragöödia «Wallenstein». Alfieri kirjutas oma klassitsistlikud tragöödiad «Saul», «Antigone» ja «Teine Brutus», ning sel ajal suri suur värvikate, teravmeelsete muinasjutu-näidendite looja Carlo Gozzi, jättes pärandina maha kolm köidet «Mittevajalikke mälestusi». Jane Austen kirjutas oma puritaanlikult kombelised romaanid «Pride and prejudice» ja «Sense and sensibility»; Coleridge avaldas oma esimesed luuletused ning sedasama tegi ka rootsi luuletaja Tegner. Venemaal kirjutas Ivan Ivanovitš Hemnitser tragöödia «Vabastatud Moskva» ja Vassili Vassiljevitš Kapnist pilkas oma värss-komöödias «Kius» kibedasti kohtuaparaadi müüdavust. Miljonid inimesed, kes senini ei olnud iialgi raamatut käes hoidnud, hakkasid raama-tuid lugema ning nendest rõõmu tundma. Kirik aga keelas enamiku nendest teostest, mida asjatundjad kiitsid; Hispaanias karistati sellest keelust üleastujaid häbipostiga, piitsutamise ning vanglaga, ja Habsburgide

kuningriigis tagandati kõrgeid ametnikke kohtadelt, kui leiti, et nad on keelatud kirjandust lugenud.

Sel viisaastal maeti Pariisis elanikkonna tohutu osavõtu saatel vabamõtlejate eestvedaja põrm, põlatud Voltaire'i põlatud jäänused Pantheoni, ning samal viisaastal avas samas Pariisis madame Marie Anne Lenormand ennustus-salongi, mida külastati tohutult. Ja madame Tussaud' vahakujude kabinetis seisid rahumeelselt üksteise kõrval oma pead kaenlas hoidva püha Dionüsose ja ketser Voltaire'i kujud.

Sel viisaastal avastati Egiptuse linnas Rosettis, araabia Reschidis, mitmesuguste kirjadega kaetud kivi, mis võimaldas uurijal Champollionil lahti mõistatada hieroglüüfide saladuse. Antoine Condorcet pani aluse kol-lektivistlik-materialistlikule ajaloofilosoofiale, Pierre Simon Laplace seletas loodusteaduslikult planeetide tekkeloo. Kui aga keegi ei tunnustanud, et maailm on loodud piibli andmete kohaselt kuue päeva jooksul, 28. septembrist kuni 3. oktoobrini 3988 aastat enne Kristuse sündimist, siis ei lubatud tal olla riigiametis ei Hispaania kuningriikides ega ka Habsburgide kuningriigis.

Sel viisaastal kirjutas Goethe oma «Veneetsia epigrammides», et kõikidest asjadest põlgavat ta kõige rohkem «nelja: tubakahaisu, lutikaid, küüslauku ja risti», ja Thomas Paine töötas oma ratsionalismi algõpetuse «Mõistuseajastu» kallal. Samal ajal kirjutas Schleiermacher oma raamatu «Usust. Kõnelusi haritlastele, kes seda põlgavad», Novalis oma «Theodicee» ning prantsuse kirjanik Chateaubriand pöördus romantiseerivasse katoliku usku. Raamatut «Rooma riigi lagunemine ja hukkumine», milles Edward Gibbon vaikse ' nalja ning külma irooniaga kujutas kristluse tekkimist kui tagasilangemist barbaarsusesse, pühitseti kõikjal kui ajastu kõige silmapaistvamat ajalooteost; kuid mitte väiksema edu osaliseks ei saanud «Apoloogiad», milles Piiskop Richard Watson püüdis elegantselt ja mõõdukas toonis Gibbonile ja Paine'ile vastu vaielda.

Sel viisaastal tehti olulisi avastusi füüsika, keemia ja bioloogia valdkonnas, avastati ja tõestati tähtsaid sotsioloogilisi põhimõtteid, nende avastajad ja kuulutajad

langesid viha ja pilke alla ning pisteti vanglasse. Katsetati uusi teaduslikke ravimeetodeid, preestrid ja isehakanud arstid aga ajasid haigetest välja kurje vaime ning ravisid neid palvete ja amulettidega.

Filosofeerivad riigimehed ja aplad äritsejad, vaiksed õpetlased ning ennast turuplatsidel kiitvad šarlatanid, võimuahned preestrid ja pärisorjuses talupojad, kõigele kaunile vastuvõtlikud kunstnikud ning nürimeelsed, kuritegelikud palgasõdurid, — kõik elasid koos kitsal maa-alal, tõuklesid omavahel, lükkasid üksteist, targad ja rumalad, taolised, kelle aju oli vaevalt rohkem arenenud kui esimeste inimeste aju, ning taolised, kelle aju sünnitas mõtteid, millest paljud võivad aru saada alles terve jääajastu võrra hiljem, taolised, kes olid vastuvõtlikud kõigele ilusale, ning taolised, kes jäid nürimeelseks vormitud sõna, heli ja kivi ees, edasipüüdlikud, liikuvad ning lollid, laisad, — kõik nad hingasid sama õhku, riivasid üksteist, olid üksteise pidevas vahetus läheduses. Nad armastasid ning vihkasid üksteist, pidasid sõdu, sõlmisid lepinguid, murdsid neid, pidasid uusi sõdu, sõlmisid uusi lepinguid, piinasid, põletasid, raiusid üksteist vastastikku tükkideks, segunesid ning sigitasid lapsi, ja harva sai üks teisest aru. Vähesed targad andekad, püüdlesid edasi, tohutu arv teisi hoidis neid tagasi, vihkas neid, aheldas neid, hukkas neid, püüdis nendest igal võimalikul kombel lahti saada. Kuid vaatamata kõigele jõudsid nad edasi, need vähesed andekad, tõsi küll, märkamatult ning paljude kavaluste ja ohvrite kaudu; ning endaga koos sundisid nad raskelt enda järele vedades mõnevõrra edasi liikuma ka ülejäänud massi.

Auahned ja piiratud mõistusega tegelased kasutasid ära paljude loidust ja nõmedust ning püüdsid lagunevat korda alal hoida. Kuid Prantsuse revolutsioon oli puhunud värsket õhuhõngu maailma ja Napoleon, kellega revolutsioon lõppes, tegi ettevalmistusi, et paljut, mis oli muutunud elamiseks kõlbmatuks, lõplikult minema pühkida.

Mõte inimõigustest ei
olnud enam tühi loba —
410
nüüd see oli tõsiasi
mõnel maal; küll noor ja võrsuv,
siiski juba tõsiasi,
kirjutatud seadus. Niisiis,
selle aastasaja ning ta
viimse viie aasta lõpul
oli, kõigest hoolimata,
mõnevõrra rohkem mõistust
siin maailmas kui tol ajal,
kui see sajand algas.

2

Don Manuel oli poole tunni eest asunud San Ildefonsost teele. Laisalt ja tusaselt nõjatus ta reisitõlla patjadele. Tema ees oli pikk reis Cädizesse ning seal ootasid teda ebameeldivad asjatoimetused. Igatahes tahtis ta endale enne seda paar päeva puhkust võimaldada, nüüd, Madriidis, inkognito, Pepa seltskonnas. Aga ka see väljavaade ei suutnud talle rõõmu valmistada.

Caramba, nende viimaste nädalate jooksul ei olnud tal muud kui ainult pahandusi. See, et prantslased sundisid teda jätkama ebapopulaarset sõda Inglismaa vastu, oli küllaltki halb, kuid nüüd nõudsid nad, need gabachod, et ta võtaks sõbraliku Portugali suhtes tarvitusele mõtlematuid abinõusid, mida ta ei suudaks enam kunagi heaks teha.

Inglise laevastikul oli nimelt toetuspunkte Portugali sadamates ning prantslased, tuginedes liidulepingule, nõudsid, et Hispaania peaks Portugalilt nõutama nende sadamate sulgemist. Ikka uuesti, vastiku loogikaga, nõudis Prantsusmaa saadik, kodanik Truguet, et juhul, kui Portugal nõudmisi ei rahuldaks, peaks Hispaania relvade jõul teda sundima sadamaid sulgema. Muidugi oli ju kindlasti meelitav tungida väiksele kaitsetule naabermaale kallale ning sealt endale võitu noppida. Kuid Portugali prints-regent oli katoliikliku kuninga väimees, Carlos ja Maria Luisa ei tahtnud oma tütrega j^da pidada. Peale selle oli Portugal talle, don Manuelile, teinud noobleid kinke; ja don Manuel oligi siis
411
vaiksel kokkuleppel lasknud sõja Inglismaaga peaaegu soikuda.

Portugali-küsimus ei olnud tema ainus mure. Ammu-ununenud afäärid, nii nagu seegi tolle kõhetu Geneviéve'iga, kuningriikliku saadiku de Havre tütrega, elustusid ebameeldivalt uuesti. Nimelt oli marquis pärast väljasaatmist Hispaaniast koos tütrega põgenenud Portugali. Ta elas seal katoliikliku kuninga salafondi toetusest. Tülikas prantslane, vulgaarne ja taktitu kodanik Truguet, oli sellest teada saanud ning nõudis nüüd häbematul kombel, et Manuel ei peaks mitte ainult iga edaspidise sideme «seiklejasliku kuningriiklasega» katkestama, vaid nõutama peale selle veel Portugali prints-regendilt tema kohest maalt väljasaatmist.

Niisiis nõjatus nüüd Príncipe de la Paz reisitõlla patjadele, San Ildefonso asjaajamiste halb järelmaitse suus ja ebameeldivad läbirääkimised Cádizes ootamas ees. María Luisa oli edutanud palju oma soosikuid sealse sõjalaevastiku juhtivatele kohtadele, härrased ei toonud endaga kaasa midagi peale kõrge tiitli ning kuninganna soosingu, ja väga silmapaistvad ohvitserid, kes olid allutatud nendele soperdajatele ning kelle tegevust nad takistasid, ähvardasid tagasiastumisega. Kõik ümberringi oli äärmiselt ebamugav.

Mitte kõik. Mida lähemale don Manuel jõudis pealinnale, seda rohkem haihtusid ebameeldivad mõtted. Ta otsustas jääda Madriidi Pepa juurde veel üheks päevaks. Siis ta unustab, et saatus oli tema peale pannud Hispaania riigi juhtimise, nende päevade jooksul ei pea ta olema riigimees, vaid lihtsalt oma elust rõõmu tundev don Manuel.

Kõik läks aga teisiti.

Pepal olid seljataga ärritavad igavusenädaiad. Francisco oli ära; nädalaid ja juba kuid jagas ta hertsoginna Alba pagendust oma karjääri ohustades. Kibedus südames kaalutles Pepa, kuivõrd kuumaks kirglikkuseks oli Francisco võimeline ning kuivõrd väikese kahetsustundega oli ta loovutanud tema, Pepa, don Manuelile. Ning Manuel ise! Ta rääkis suuri sõnu oma armastusest tema vastu, kuid enamiku ajast veetis ta San Ildenfonsos või Aranjuezis või Escorialis ning jät-

tis Pepa üksinda, kui ta aga tuligi, siis vargsi. See oli ärritatud, pahur Pepa, kes Manueli vastu võttis.

Ta tegi don Manuelile ettepaneku temaga härjavõitlusele minna, Pedro Romero corrida'le. Don Manuel vastas ohates, et pühapäeval pidavat ta olema ammugi teel Câdize poole.

«On see siis liiga palju,» küsis Pepa, «kui ma teid palun veel kaheks päevaks minu juurde jääda?»

«Mul ei olnud sugugi kerge, chérie,» vastas don Manuel, «need kolm päeva teie jaoks vabaks teha. Teiste tungivate asjaajamiste kõrval pean ma ka sõda pidama, palun ärge vähemalt teie mind üle koormake!»

«Ma ütlen teile, mispärast teie ei taha minuga corrida'le minna,» vastas Pepa. «Te häbenete mind. Te ei taha end minuga koos näidata.»

Manuel püüdis talle mõistust pähe panna.

«Saage ometi aru!» palus ta kannatamatult. «Minu õlgadel on tõepoolest põrgulikult palju. Ma pean Portugali sundima katkestama vahekorrad Inglismaaga — ma pean Portugali prints-regenti säästma. Ma pean kuus lollakat grande't laevastikust ära saatma — ma pean kolm niisama lollakat grande't teistele lisaks armaadasse paigutama. Sealjuures saadab mulle Truguet juba teise häbematu noodi — ma pean marquis de Havre laskma Lissabonist välja saata. Need seal Cadizes teevad nagunii hapud näod, et ma kahe päeva võrra hilinen, ning nüüd nõuate teie, et ma peaksin ka veel pühapäevaks siia jääma! Saage ometi aru minu raskustest!»

«Teie raskused,» vastas riiuhimuliselt Pepa, «tulenevad kõik ühest allikast: teie ohjeldamatust, odavast meelelisusest. Kõik teie lahkhelid Portugali ja Prantsusmaaga tulenevad ainult sellest, et teie ka selle kõhna, armetu Geneviève'iga magama pidite.»

Nüüd oli ka juba Manuel vihane, kui ta vastas: «Sina ju ajasid mind niikaugele. Kui sa oleksid mulle osutanud armastust, niisugust armastust, nagu minutaoline mees seda võib oodata, siis ei oleks ma iialgi toda oakärbist puutunud.»

Äärmiselt ärritatud ja pahandatud Pepa ütles: «Ja et te ikka veel vana Maria Luisa voodisse roomate, ka selles olen vist süüdi mina?»

Nüüd oli aga mõõt täis. Manueli ürgne loomus, sigu kasvatava Estremaduura provintsi majo loomus, murdis läbi. Ta tõstis lihava käe ning lõi sellega Pepale raskelt näkku.

Ühe silmapilgu vältel tahtis Pepa vastu lüüa, tahtis kratsida, hammustada, don Manueli kägistada. Siis taltsutas ta end, kõlistas kella. Hüüdis: «Conchita!» ning veel kord: «Conchita!»

Don Manuel nägj Pepa väga valgel näol oma käe jälge lõõskavat, nägi tema rohelisi, teineteisest kaugel asetsevaid, äärmisest meelepahast välkuvaid silmi. Kogeles vabandusi. Seletas, kuivõrd üliärritatud ta olevat kuhjunud töö tagajärjel. Aga seal oligi juba ka Conchita, kuivetunud ja range, ¡ning Pepa lausus valitsetud häälel: «Juhata señor ukseni, Conchita!»

Don Manuel, vallatud kahetsusest, täidetud ihast, vihane omaenda lollusele, mis oli tema puhkusepäevad segamini löönud, kogeles uusi vabandussõnu, tahtis haarata Pepa kätt, teda emmata.

Kuid Pepa hüüdis: «Millal sa lõpuks selle inimese minema saadad, Conchita!» ning põgenes kõrvaltuppa.

Don Manuelile ei jäänud midagi muud üle kui lahkuda.

Ta arutles kibedalt endamisi, et saatus ei võimalda talle kõige vähematki puhkust tema vaevarikkas töös riigi hea käekäigu eest, ning sõitis tusaselt ja teotahtelisena kiiresti Cádizesse. Ta lootis, et ta seal, asjatoimetuste ning meelelahutuste keerises, suudab oma ebaõnnestumise unustada ning Madriidi tagasi tulles leiab eest mõistlikuks muutunud Pepa.

Tõepoolest ei olnud tal Cádices ühtegi tegevuseta minutit. Ta pidas läbirääkimisi reederitega, import-eksportfirmade omanikega, pankuritega. Lubas laevastiku asjatundjaist ohvitseridele, et ta lõpetab lollakate kõrgaadlikest admiralide laostava tegevuse. Salajasel kokkusaamisel Inglise blokaadilaevastiku juhtivate isandatega kinnitas uuesti kirjutamata kokkulepet, mille järgi mõlemad laevastikud pidid teineteist küll ähvardama, mitte aga kallale tungima. Ning kui ta tegudest täidetud päevad kuulusid riigile, siis pühendas ta oma ööd Cádize kuulsatele meelelahutustele.

414

Aga ei asjaajamised ega ka meelelahutused suutnud tema peast tõrjuda mõtteid Pepast. Ikka uuesti nägi ta Pepa palgel oma käe jälge, ning mälestus sellest täitis teda kahetsuse, igatsuse ja kirega.

Ametlikud asjaajamised vaevu lõpetanud, sõitis ta kõige kiiremat teed kaudu tagasi Madriidi. Kiirustas, ise veel reisirõivais, palacio Bondad Reali. Leidis maja korratuses, mööbli seinte äärde lükatuna, vaibad kokku nööorituna, nägi kaste, pakitud kohvreid. Mayordomo ei tahtnud teda sisse lasta. Dueña Conchita seisis range, suletud näoga kõrval. Don Manuel pistis talle pihku kolm kuldtukatit. Dueña laskis tal natuke oodata, juhatas siis Pepa juurde.

«Ma sõidan lõunasse,» teatas talle Pepa oma täiel, pikaldasel häälel. «Ma lähen Málagasse. Ma hakkan sealses teatris mängima. Señor Rivero oli siin, tema truppi kiidetakse, ta sõlmis minuga hea lepingu. Kui teie laevastik on jälle kord võimeline mereteid vabadena hoidma, siis siirdun ma tagasi oma kodumaale, Ameerikasse. Limas, nagu teatakse rääkida, olevat ikka veel kogu Hispaania maailmariigi parim teater.»

Manuel oli sisemiselt maruvihane. Heakene küll, ta oli Pepat löönud, kuid ta oli end tema ees alandanud ja tagasi tulnud ning end uuesti alandanud. Pepa ei tarvitsenud kohe hakata ähvardama, et jätab enda ja tema vahele ookeani. Ta tundis kiusatust Pepat uuesti lüüa. Kuid Pepa valge nahk tõusis säravalt esile tumedast kodukleidist, tema rohelised silmad vaatasid suurelt, tõsiselt, ihaldusväärselt, don Manuel haistis

tema lõhna. Don Manueli seljataga olid ööd Cádize kõikides pahedes kogenud võluvate naistega, kuid ta teadis: ta ei suuda läbi saada selle naiseta, suurimat iha, tõelist hurma, taevalikult põrgulikku, üle pea kokkulöövat, võis talle valmistada ainult see naine, ta ei tohtinud end nüüd lasta kaasa kiskuda oma vihast, ta pidi kokku võtma kogu oma kavala kõnekuse, et Pepat tagasi hoida.

Uuesti, tormiliselt ja üksikasjaliselt vabandas ta end. Kõik kiskuvat ja purevat ta kallal: Madriidi vabamõtlejad ja vaimselt piiratud grande'd ja fanaatilised ultra-montaanid, Prantsusmaa ja Portugal. Ning ei pööbellik

415

kodanik Truguet ega ka külm, väiklane, rebase-kaval Talleyrand ei suutvat mingilgi määral aru saada tema ülipeentest, suurepärastest, riigimehelikest lahendustest. Ta seisvat täiesti üksinda. Ainuke, kes temast aru saavat, kindral Bonaparte, võitlevat kuskil Egiptuses. Ei olevat mingi ime, et niisugustel asjaoludel võib mõneks hetkeks mõistuse kaotada.

«Ma olen karistuse ära teeninud,» möönis ta. «Kuid nii rängalt karistada ei tohi te mind mitte, señora. Nii rängalt ei tohi sa mind karistada, Pepa,» ning ta haaras Pepa käe.

Pepa tõmbas ägeduseta käe tema peost. Ta seletas, et elu Madriidis ei rahuldavat teda. Don Manuel olevat pikka aega olnud tema troost. Manueli tugevus, tema tormiline armastusväärsus olevat tema võrgutanud. Ta olevat arvanud, et don Manuel olevat majo ja grande ühes isikus. Nüüd olevat ta aga ka don Manuelis pettunud. Tal ei olevat Madriidis enam midagi peale hakata.

Pepa romantiline lein avaldas don Manuelile mõju. Ta ei suutvat Pepat Madriidist ära lasta, kinnitas ta tuliselt. Kui Pepa peaks lahkuma, siis viskab ka tema oma ameti maha ning tõmbub tagasi, et elada oma mõisates ning pühenduda kurbusele ja filosoofiale.

«Hispaania heakäekäigu pärast peate teie minu juurde jääma, señora!-» hüüdis ta. «Te olete ainuke õnn minu raskes elus, teieta ei suuda ma oma rängalt koormatud olemasolu ette kujutada.»

Pepa valge nägu oli pööratud don Manueli poole ning vaatas talle otsa oma ebatavalisel häbitul kombel. Siis, pikkamööda, oma loiu, täie häälega, mis tungis don Manuelile verre, vastas ta:

«Kui see tõepoolest on nii, don Manuel, siis palun ma teid, ärge öelge seda ainult mulle, vaid näidake kogu maailmale! Ma olen küllaltki kaua leppinud olukorraga — olla teie maitresse'iks. Oma abikaasale ei oleks te niisugust teotust lasknud osaks saada. Ma tohin nõuda, et te avalikult meie suhteid tunnistaksite.»

Don Manuel kohkus. Abielluda! Pepaga abielluda. Kõik Hispaania koledad vanasõnad jooksid tal läbf pea: «Antes de casar, ten casas en que morar: enne kui sa naise võtad, otsi endale paik, kuhu sa ise jääd.» Ja

416

teine: «Kes abiellub armastusest, see kõngeb vihast.» Kuid ta ei tahtnud end enam teistkordselt asetada ohtu, et peab tühjalt minema sõitma.

Kõikide nende kuude vältel, seletas ta, olevat ta endaga kandnud mõtet paluda Pepa kätt. Niisugune abielu aga tähendavat arusaamatusi doña María Luisaga, tähendavat tema ametist vallandamist, tähendavat hädaohtu Hispaania tulevikule. Sest mitte keegi peale tema ei suutvat edukalt lõpetada köietantsijalikku mängu Portugali ja Prantsusmaa vahel.

«Kui ma oma südamehäälele järgnen, señora, ning teiega abiellun,» lõpetas ta, «siis tähendaks see sõda, emb-kumb, kas Portugali või Prantsusmaaga.»

Pepa, vaadates talle ainiti näkku, lausus kuivalt ja jahedalt: «Tõenäoliselt on teil õigus, ning sellepärast: elage hästi!»

Don Manuel pidi leidma väljapääsu. «Anna mulle aega, Pepa!» palus ta tungivalt. «Anna mulle veidi aega!»

«Kolm päeva,» ütles Pepa.

Kolmandal päeval teatas don Manuel, et ta olevat leidnud lahenduse. Ta abielluvat Pepaga, ent esialgu pidavat see abielu jääma saladusse. Niipea kui ta on lahendanud Portugali-küsimuse, siis võtvat ta enda peale kuningliku ebasoosingu ähvarduse ning teatavat riigile ja maailmale oma abielust.

Pepa nõustus.

Otsiti üles keegi vana auväärne preester, keegi teatud Badajozist pärinev padre Celestinos. Padre, kes sepitses meelsasti väikseid poliitilisi intriige, oli rõõmuga nõus oma kõikvõimsale kaasmaalasele teenet osutama.

Nii ta laulatas nad vaikselt
öisel ajal vürsti lossi
väikses kodukabelis, kus
põles ainult vähe küünlaid.
Kangesti romantiline
oli kõik, nii väga Pepa
meele järgi. Juures olid
tunnistajaiks vaid dueña
ja don Miguel. Padre laskis
417
kõigil vanduda, et rangelt
vaikivad nad igavesti
sellest laulatusest ega
räägi iial ühtki sõna
mitte kellelegi, olgu
kes see iganes ka oleks.

3

Kui kuninganna kuulis kõmu, et Príncipe de la Paz olevat señora Tudóga abiellunud, valdas teda ohjeldamatu viha. Ta oli selle näraka kõige viimasemast kõnt-sast välja õngitsenud ja teinud temast riigi esimese mehe ning nüüd seob see enda naha ja karvadega tolle hoora külge! Tollele, sellele ajuraasukeseta rasvasele naiseliha käntsakale, sellele hanele ja jamona'le annab ta edasi need hiilgavad aunimed, mis ta tema, Maria Luisa armust on saanud. María Luisa kujutas endale ette, kuidas Manuel oma Pepaga voodis lamab ja viskab nalja tema, selle vana, selle sisseveetu üle. Kuid too jätis, too vääritu tüüp on oma arvestustes eksinud. On olemas sadu omastamise ja riigireetmise juhtumeid, mille pärast võib lasta talle protsessi korraldada. Ta on südametunnistuse piinu tundmata varastanud kuninglikku vara. Ta on lasknud võõrastel võimudel anda endale altkäemakse. Ta on reetnud Püha Isa, Hispaania parima liitlase. Ta on Pariisi direktooriumi jumalasalgajatega sepitsenud intriige katoliikliku kuninga vastu. On kõiki reetnud, sõpru ja vaenlasi,, oma täitmatust ahnusest, edevusest, hellitatud tujukusest. Nüüd aga laseb tema, kuninganna María Luisa,, anda don Manueli kohtu kätte, Kastiilia Krooninõukogu kohtu kätte, laseb teda häbistavalt süüdi mõista, teeb seda avalikult, ning kõik juubeldavad sel puhul,

prelaadid, grande'd, kogu hispaania rahvas. Ning tolle tüübi, tolle hoora laseb ta palja ülakehaga läbi linna vedada ja siis läbi piitsutada.

Ta teadis, et ta mitte midagi kõigest sellest ei tee.

Ta oli tark, ta tundis maailma ja inimesi, oma Manueli ja iseennast. Ta oli don Manuelile vahetevahel

418

oma mõistuse ja oma võimu aruka demonstreerimisega suutnud kaastunnet ja teisi tundmusi sisendada; võibolla oli tal õnnestunud vahetevahel neid tundeid isegi himuks ja armastuseks muuta. Ent kuivõrd kunstlik, kuivõrd mööduv oli koik taoline! Kui kaua suudab siis inetu, vananev naine niisugust noort, lõkendavat meest kinni hoida? Korraga valdas teda tema neljakümne nelja aasta viletsus ja täielik haletsemisväärsus. Kogu tema elu oli olnud pidev võitlus tuhandete, kümnete tuhandete ilusate noorte hispaanlannadega. Ta võis endale pidevalt uusi abinõusid tellida, rõivaid Pariisist, minke, salve, puudrit, parimaid tantsuõpetajaid ja juuksureid, kõik see aga muutus naeruväärseks ükskõik missuguse rumala Pasquita, Consuela või Dolorese värske naha ees.

Aga siiski oli niimoodi parem. Ei möödu palju aastaid ning siis on näiteks hertsoginna Alba niisama vana nagu tema praegu, ning mida kujutab siis endast too hertsoginna Alba? Närtsinud, raisatud naine. Tema aga, Maria Luisa, oli oma inetusest tingituna sunnitud arendama mõistust. Ta oli muutunud targaks, kuna ta oli inetu, ja tema tarkus kestab edasi.

Lõpuks kujutas ta endast siiski veel midagi, tema, jumala armust kõigi Hispaania maade kuninganna, Lääne- ja Ida-India, Maailmamere saarte ja mandrite kuninganna, Austria ertshertsoginna, Burgundia hertsoginna, Habsburgi, Flandria ja Tirooli krahvinna. Maailmariik ei ole enam väga noor ja hakkab vananema nagu tema isegi ning kodanik Truguet muutub ülbeks ja hakkab katoliiklikule kuningale ettekirjutusi tegema. Ent sellele vaatamata ja vaatamata kõigele on ta ikkagi maailma vägevaim naine. Sest kogu maailm teab, et Hispaaniat ja mõlemat Indiat ning Maailmamerd ei valitse kohtlane Carlos, vaid tema.

Ning taolisele naisele eelistab see lollpea mingit Pepa Tudod!

Ta silmitses end hindavalt peeglis. Peegel aga näitas talle vaid, milline oli ta praegu, sel hääbuval silmapilgul, mil ta end jõhkra teate mõjustusel lõdvaks °li lasknud. See ei olnud tema, see ei olnud tema tõde.

419

Ta võttis nõuks vaadata end tõepärases kujutuses Lahkus oma buduaarist. Esimene õuedaam, camarera mayor, kes ootas eestoas, tahtis teda saata, nii nagu õukonna kombed seda ette nägid. Kuninganna saatis ta läbematu viipega minema. Ning ta läks üksi läbi avarate ja pikkade saalide ja koridoride, möödus preestritest ja teenritest, möödus valvet pidavatest ohvitseridest, kes teda valvelseisanguga tervitasid õukondlastest, kes maani kummardasid. Üksinda seisis ta toretsevas vastuvõtusaalis, seisis «Carlose perekonna» ees.

Maria Luisa sellel pildil, see oli tema tõde. Too kunstnik tundis teda, teadis teda võib-olla ainsa inimesena. See, nagu ta seal seisis omaste ringis, praegu valitseva kuninga ning tulevaste kuningate ja kuningannade seas selle ringi valitsejana, see oli tema inetu, uhke, imponeeriv tõde.

Taoline naine ei lase end selle pärast allutada, et mingi lollpea, kellesse ta juhuslikult on armunud, tema seljataga oma hooraga abiellus. Ta ei karista seda meest. Ei tasu vaeva selle mehe pärast võitlema hakata. Ent ta on kuninganna, ta ei tohi endale võlgu jääda ja jätta võtmata, mida ta saada tahab, ning hoidmata, mida ta hoida tahab. Ta ei tea veel täpselt, kuidas, kuid ta hoiab kinni selle mehe.

Ta magas hästi järgneval ööl ning hommikuks oli tal suurepärane plaan.
Ta kõneles Carlosele mitte kunagi lõppevatest poliitilistest raskustest. Loendas tülisid Cädize kaupmeeskonnaga, kes ei tahtnud makse maksta, läbirääkimisi jultunud Truguet’ga, pahandusi mässumeelsete laevastiku-ohvitseridega. Kõigi nende asjaajamistega pidi toime tulema üksainus mees, esimene minister. Teda tuleks abistada, peaks tugevdama tema autoriteeti.
Carlos mõtles järele.
«Meelsasti,» lausus ta. «Kuid mulle ei meenu parimalgi tahtmisel mitte midagi. Kus on siis veel aunimetusi ja ameteid, millega me Manueli juba ei oleks autasustanud?»
«Võib-olla saaks,» arvas Maria Luisa, «lüüa kaks kärbest ühe hoobiga. Ma arvan, et võiksime samaaegselt
420
kõrvaldada siit maailmast ka need ebameeldivused, mis meil on õndsa onu Luisi lastega.»
Onu Luis, Kolmanda Carlose vend, oli too infant, kes oli omal ajal abiellunud teatud Vallabrigaga, lihtsa aadlidaamiga, tema lapsed kandsid lihtsaid Bourboni ja Chinchöni krahvi ja krahvinna tiitleid, nende seisukoha kindlaksmääramine õukondlikus tseremoniaalis valmistas alati suuri raskusi.
Carlos vaatas arusaamatult.
«Kuidas oleks,» seletas edasi Maria Luisa, «kui me nad mõlemad «Kastiilia infant'ideks» nimetaksime ja don Manueli doña Teresaga — infanta'ga — paari paneksime? Siis oleks ka tema infant ning kuuluks perekonda.»
«See on väga hea mõte,» kiitis järele Carlos. «Ainult ma kardan, et see ei ole kooskõlas minu õndsa isa tahtmisega. Minu õnnis isa nimetas don Luisi ja doña Teresat ekstsellentsideks, kuninglikeks kõrgusteks ta neid ei nimetanud.»
«Ajad muutuvad,» selgitas leebiva kannatlikkusega Maria Luisa. «Sina, mu armas don Carlos, oled mitmelgi juhul andnud juhiseid, mis sinu isa omaaegseid korraldusi laiendavad. Miks ei peaks sa ka sel juhul taolise korralduse andma?»
«Sul on õigus nagu alati,» andis Carlos järele.
Kuninganna asus energiliselt tööle. Ta ei tundnud tulevase infanta Teresa vastu mingit heasoovlikkust. See mingi väikeaadliku tütar käitus niisuguse rahuliku suursugususega, mis Maria Luisat pahandas, ning see salakoi, ehkki ta loomulikult sellest piuksatadagi ei julgenud, mõistis kindlasti hukka ka kuninganna elukombed. Maria Luisale valmistas nalja mõte, et ta sunnib selle blondi, vaikse nunnaliku Teresa Manuelist härja voodisse.
Kohe samal päeval, mil ta oli kuningalt saanud nõusoleku doña Teresa ja Manueli abieluks, laskis ta don Manuelile teatada, et ta soovivat temaga kõnelda. Don Manuel oli selleks ette valmistatud, et vaatamata suurele saladuskattele kuninganna tema abielust siiski teada saab, teda valdas ebamugavus ja kartus tormi ees, mis oli puhkemas.
421
Maria Luisa aga naeratas laialt üle terve näo.
«Manuel,» ütles ta. «Manuelito, mul on sinu jaoks suur, meeldiv teade. Don Carlos nimetab Bourboni ja Chinchöni krahvi Kastiilia infanfiks ning sina naid doñaTeresa ja muutud seega tiitli kaaskandjaks. Mul on hea meel, et need sinu ja meie vahelised tihedad sidemed seega kogu maailmale nähtavaks muutuvad.»
Manuel, kellele oodatud metsiku rajuhoo asemel langes osaks see õnne- ja armulikkusehoog, ei saanud esialgu millestki aru ning seisis kuninganna ees juhmi näoga. Siis aga valdas teda tormiline juubeldus. Por la vida del demonio! Ta oli tõepoolest õnne esikpoeg. Millest ta ka kinni ei haaranud, kõik muutus õnnistuseks.

Küll oli tema õnn lustakas ja vaimukas! Nüüd võib ta tollele don Luis Mariale kätte tasuda, tollelesamale, kes oli söandanud temast mööda vaadata. Varsti magab tema, Manuel, tolle ülburi õega, tema, Manuelito, põlatu, teeb nüüd pooliku Bourboni täielikuks, muudab bastard Luisi seaduslikuks.

Need tunded valdasid Manueli ning ta oli täis uhkust. Tema isa oli teda õigusega kutsunud oma väikeseks tubliks pullikeseks, tänu oma tublidusele oli ta võitnud kuninganna, ning ta vaatas täis valdaja edevust, õrnust ja armastust oma vanale Maria Luisale.

See jälgis don Manueli teravalt. Kuninganna oli oodanud, et tema teade ajab Manueli naha kuumaks, et Manuel seisab tema ees sügavalt jahmununa, mõeldes tollele tüübile, oma Pepa Tudöle ja oma meeletule abielule. Ent don Manueli juures ei olnud märgata kõige vähematki märki kohmetusest või jahmatusest. Pigemini seisis ta mehena, keda oli väga meeldiv näha tema hiilgavas mundris, ja tema laialt, täidlaselt, ilusalt näolt kiirgas tänulik rõõm, — muud midagi. Paari sekundi vältel kaldus Maria Luisa arvama, et kuulujutud võivad valed olla ja et see häbistav abielu ei olegi aset leidnud.

Tegelikult oli don Manuel talle osaks langenud õnne-hoo varjus täiesti unustanud Pepa ja oma salajase abielu. Siis aga, mõningad hetked hiljem, meenus see talle. «Carajo!» mõtles ta ja «carajo» peegeldus loetavalt ta

näos. Kuid õnnetulv, milles ta hõljus, hajutas kohe tema jahmatuse. Kaotada oma abielu siit maailmast tundus ^lle kerge ülesandena. Kõik, mida ta vajas, oli vaid natuke aega.

Pärast seda, kui ta oli väljendanud kuningannale cina ülevoolavat tänu, selle lihavaid sõrmustatud käsi ikka ja jälle leegitsevate suudlustega kattes, palus ta juba oma õnnestavast sidemest doña Teresa ja kuningliku perekonnaga avalikkusele teatavaks teha alles kahe või kolme nädala pärast. Kuninganna, muheldes oma südames kibedalt ja üleolevalt, päris süütult edasilükkamise põhjusi. Don Manuel teeskles salapärasust. Seletas, et ta pidavat veel mõned teatud poliitilised plaanid katuse alla viima, mida tema kõrgendamine võiks takistada.

Mida rohkem ta aga järele mõtles, seda raskemana tundus talle oma salajasest abielust Pepaga välja rabelda. Muidugi võiks ta ju abielu lihtsalt maha salata; ainult üks viide suurinkvisiitorile ja kaasmaalane padre Celestinos kaob jäljetult mõnda kaugesse kloostrisse. Mida aga teeb sel juhtumil Pepa? Niipea kui Pepa saab teada, et tema abielu ei olegi toimunud, muutub ta mõne oma romansi kangelannaks. Tapab enda mõnel silmatorkaval kombel või teeb mõne muu tohutu dramaatilise mõtlematuse, mis muudab tema, Manueli. abielu infantrtga võimatuks. Muidugi oleks tal ka vahendeid Pepa igaveseks siit maailmast kõrvale toimetada, kuid ta ei suutnud enam oma elu ilma Pepata ette kujutada.

Ta ei näinud mingit väljapääsu, puistas oma südant Miguelile.

Miguel kuulas teda viisakalt osavõtliku näoga, sisimas aga täis mässuvaimu. Manuel oli oma tõusva õnnega muutunud ikka ülbemaks, ikka sagedamini kohtles ta Migueli kui teenijat. Tema häbitu saamahimu, tema valimatu iharus, tema taltsutamatu edevus tõukasid Migueli ikka tugevamini eemale. Kui nüüd don Manuel oma uute hädadega tema poole pöördus, tundis ta kiusatust lasta don Manuelil ise seda suppi lõrpida, mis ta kokku oli keetnud. Kavala kuninganna plaani eesmärgiks oli vaieldamatult Manueli lahutamine Pepast igaveseks. Don Manuel aga ei loobu Pepast,

doña María Luisa kindlasti ei talu seda pidevat vahekorda, kättemaksuhimuline naine kukutab Manueli, kui tema, Miguel, nüüd appi ei lähe. Peab ta Manueli abistama? Kas ei oleks see pigemini õnn, tema tõeline õnn kui ta sellest mehest ja tema tühjast ülbusest lahti saaks? Kui ta kogu oma aja saaks pühendada raama-tutele, kui ta oma suure töö — kunstnikeleksikoni —. saaks lõpule viia?

Siis aga nägi ta vaimus end istumas, ääretult üksildasena, keset maale ja pabereid, ja ta teadis, et täpselt samuti kui Manuel on oma Pepaga köidetud, ringlevad tema enda mõtted alati valurikkalt Lucía ümber. Tema mõtteid võis mujale juhtida ainult suurte riigiasjade ärritav mäng, ta ei suutnud enam loobuda, ta ei suutnud elada ilma varjust riiki juhtimata. Ta aitab Manueli tema hädadest üle saada.

Ta kaalutles don Manueli olukorda, visandas plaani, esitas selle Manuelile. See haaras aplalt plaanist kinni, süleles oma Migueli, oli õnnelik.

Pöördus kuninga poole. Seletas salapäraselt, ta olevat tulnud, et kuningalt isiklikus küsimuses nõu ja abi paluda, nagu mees mehelt, nagu caballero caballero'lt.

«Mis on siis juhtunud?» küsis Carlos. «Me oleme Prantsusmaaga hakkama saanud, küllap me ka sinu kavalerihädadega hakkama saame.»

Sel kombel julgustatuna seletas siis Manuel talle, et tal olevat armuvahekord ühe suurepärase naisega, kes igatahes ei kuuluvat aadliseisusesse, teatud señora Josefa Tudóga. See vahekord on nüüd kestnud juba aastaid ning ta murdvat praegu oma pead, kuidas peaks ta sellele naisele oma eelseisvast abiellumisest teatama. Ta nägevat ainult üht teed. Señora Tudóle tuleks selgeks teha, et plaanitsetud abielu infanta'gs toimub ainult krooni huvides ja nimelt selleks, et esimese ministri isiksus võidaks hiilgust, mis on vajalik nende raskete läbirääkimiste edukuse kindlustamiseks, mida ta peab Prantsusmaa, Inglismaa ja Portugaliga.

«Noh, ja siis?» küsis don Carlos. «Miks sa siis ei selgita talle seda?»

«Seda tuleks talle selgitada väga autoriteetsel isikul. Ainult kui teie ise, sire, teeksite señora Tudóle selgeks,

424

et minu abielu toimub ainult riigi huvides, ainult siis suudaks ta välja kannatada seda kohutavat valu, mida jna talle valmistan.»

Kuningas mõtles järele. Siis lausus ta silma pilgutades ja muheldes: «Sina arvad siis, et ma peaksin talle selgeks tegema, et ta ei peaks sind kõrvale jätma, ka siis, kui sa doña Teresa naid?»

«Ma kujutasin seda endale ette umbes järgmiselt,» vastas Manuel. «Ma palun Tema Majesteeti osutada mulle jällegi korraks seda suurt au õhtustada minuga koos sundimatus õhkkonnas, ja õhtusöök toimuks señora majas. Tema Majesteedi juuresolek vallutab señora Tudó. Ning siis pöördute teie señora poole paari selletaolise lahke sõnaga, millega teie oma alamaid nii sageli õnnestada oskate, selgitate, et sellest on kasu ka riigil, kui señora Tudó oma vahekorda minuga ei kat-kesta, ning teete mu õnnelikuks mu elu lõpuni.»

«Kena,» lausus pärast mõningat kaalutlusi Carlos. «Minu taha see asi seisma ei jää.»

Ta lubas don Manuelile, et ta tuleb kolmapäeva! kell 6.45 lihtsasse kindralimundrisse rõivastatuna palacio Bondad Reali.

Don Manuel küsis Pepalt, kas ta võib kolmapäeval tema juures õhtustada ja ühe sõbra kaasa tuua.

«Kelle?» küsis Pepa.

«Kuninga,» vastas don Manuel.

Pepa rahulik nägu kangestus imestusest.

«Jah,» seletas pidulikult don Manuel, «kuningas, meie isand, tahab meelsasti teiega tutvuda.»

«Sa jutustasid talle meie abielust?» küsis õnnelikult Pepa.
Manuel põikles kõrvale.
«Kuningas teeb sulle teatavaks ühe tähtsa teate,» vastas ta.
«Palun ütle mulle, milles asi seisab!» nõudis Pepa. «Ma ei taha olla ettevalmistamata, kui kuningas mulle seda au osutab, et ta minu laua ääres õhtustab.»
Don Manuel aga, kasutades juhust, ütles talle lühidalt ja selgesti: «Kuningas tahab riiklikel kaalutlusil, et ma abielluksin tema nõoga, doña Teresega. Seda tahab ta sulle teatavaks teha. Ta nimetab doña Teresa
425
infanta'ks ning sel kombel teeb ka minu infant'iks. Niisiis ei tohi meie abielu olla aset leidnud.»
Kui Pepa minestusest ärkas, askeldas don Manuel tema ümber õrna armastajana. On nimelt ilmnenud, seletas ta Pepale, et ta võivat neid diplomaatilisi läbirääkimisi, mida talt nõudvat kroon ja isamaa, eduka lõpuni viia ainult varustatuna kõige suurema autoriteediga, mida talle annaks kuninglikku perekonda kuulumine, infanfi nimetus. Ta teadvat, millist tohutut ohvrit seega Pepalt nõutakse. Sellepärast just austab don Carlos teda oma külaskäiguga. Ning kui juba kuningas on kord teda tundma õppinud, olevat tema positsioon Madriidi seltskonnas alatiseks kindlustatud. Ka võivat ta kõrges tiitlis kindel olla. Tema, Manuel, pidavat läbirääkimisi krahv Castillofieliga, kellegi vanaldase isandaga, õigupoolest ühe väga vana isandaga, kes paiknevat võl-gadest rängalt koormatuna oma suures mõisas Málaga lähedal. Krahv olevat nõus Pepaga abielluma. Ta kavatsevat siis kuni oma peatse lõpuni elada Málagas, kuna Pepa, señora de titulo, võiks jääda oma elukohta Madriidi.
«Meie aga oleme ju ometi abielus, sina ja mina,» kaalutles Pepa.
«Kindel,» vastas Manuel. «Kuid ma ei tea kindlasti öelda, kas me seda suudaksime tõestada. Ainuke usaldusväärne tunnistaja, nimelt padre Celestinos,» seletas ta murelikult, «on kadunud. Jäljetult kadunud.»
Pepa sai aru, et saatus ei tahtnud tema vahekorra seaduslikkust don Manueliga. Vaatamata kogu oma armastusele kõige poeetilise vastu omas ta küllaltki tervet mõistust tegelikkuse tunnetamiseks ja öine laulatus ei olnud talle kunagi täiesti hädaohutuna tundunud; ta otsustas alistuda.
«Kuidas küll saatus mängib!» lausus ta unistavalt. «Nüüd sa saad veel pealegi infant'iks. Kastiilia infant' iks!»
«See sõltub ainuüksi sinust,» ütles galantselt don Manuel.
«Ja kuningas tahab siis oma juuresolekuga meie segast vahekorda sanktsioneerida?» küsis Pepa.
«Ta teeb sulle kindlasti ettepaneku talle laulda,» vastas Manuel, «küllap sa näed.»
426
«Ja ma saan tõepoolest condesa Castillofieliks?» kindlustas end Pepa.
«Oui, madame,» vastas Manuel. «Ent sa ütlesid,» küsis mõnevõrra murelikuna Pepa, ana krahv olevat suurtes võlgades.»
«Palun jäta see minu mureks,» vastas hoogsalt Manuel. «Condesa Castillofiel hakkab elama nii, nagu see on sobilik riigi kõige ilusamale daamile ja 'infant Manueli sõbratarile.»
«Ma olen valmis end sinu eest ohverdama,» lausus Pepa.
Kolmapäeval kell 6.45 ilmus Manueli saatel don Carlos palacio Bondad Reali. Ta kandis lihtsat kindrali-mundrit ning käitus sundimatult. Ta vaatas uurivalt Pepat ning seletas tunnustavalt, et tema armas Manuel olevat asjatundja mitte üksnes riigiasjades.
Ning ta patsutas senora
Tudõd õla peale, kiitis

tema kordaläinud olla't,
ütles, et ta süda sulab,
kui ta kuulab neid romansse,
mida Pepa talle laulab.
Omalt poolt ta lubas tuua
kaasa viiuli, kui tuleb
siia teine kord, siis mängib
Pepale ta viiulit. Ja
lahkudes ta pidas kõne.
«Raske, vaevarikas töö on,»
ütles ta, «maailmariiki
valitseda, sest see nõuab
palju tööd ja rohket higi.
Meie kallil Manuelil
tuleb kanda ränka koormat,
tunda muret. Sellepärast
olge edaspidi ikka
nõnda hea hispaanlane kui
seni olite. Te muutke
minu kalli sõbra harvad
puhketunnid rõõmsaks.»
427

4

Condesa doña Teresa de Chinchón ja Bourbon kutsuti tema maamõisast Arenas de San Pedrost õukonda San Ildefonsosse. Doña María Luisa teatas talle kuninga juuresolekul, et don Carlos on otsustanud teda mehele panna ning määranud talle kaasavaraks viis miljonit reaali. Abikaasaks on ta valinud tema jaoks esimese ja parima oma nõuandjatest, oma armsa don Manueli, Príncipe de la Pazi. Peale selle olevat tal kavatsus sel puhul anda talle Kastiilia infanta tiitel nii et ta edaspidi ka kogu maailma silmis kuuluks kuninglikku perekonda.

Doña Teresa oli neid viimaseid sõnu vaevalt enam kuulnud. Ta hoidis ennast, see õrnakene, kahekümneaastane, kes näis veel nooremana, vaevaliselt püsti, tumesinised silmad vaatasid liikumatult heledast, nüüd juba täiesti kahvatunud näost, suu oli veidi avali. Ettekujutus, et ta peaks mingisuguse mehe suudlusi ja kallistusi taluma, täitis teda hirmuga, mõte don Manuelile jälestusega.

«Noh,» lausus vahepeal endaga rahulolevalt don Carlos, «kas ma ei ole seda hästi teinud? Kas ma ei ole hea lellepoeg?»

Ja doña Teresa suudles tema ja kuninganna käsi ning väljendas kombekohaseid aupaklikke tänusõnu.

Don Manuel käis lugupidamist avaldamas oma tulevasele abikaasale. Doña Teresa võttis teda vastu oma venna juuresolekul, tolle don Luis Maria juuresolekul, kes omal ajal Principe de la Paz"\ nii kõrgilt oli kohelnud.

Seal seisis ta, too don Luis Maria, prelaadi rõivais, sale, tõsine, noor. Teda oli viimaste nädalate vältel ebatavalisel kombel edutatud, kuningas ei olnud teda mitte ainult infant'iks nimetanud, vaid ta oli ka oma senise Sevilla peapiiskopkonna asemel saanud Toleedo pea-piiskopkonna, kõige kõrgema vaimuliku ameti Hispaanias ja kardinali kübara. Ta tundis loomulikult asjade seost, ta nägi läbi seda don Manueli ja kuninganna musta ning nurjatut mängu. See oli talle vastumeelt, et ta oma edutamise eest oli tänu võlgu just sellele vulgaarsele

Manuel Godoyle, ja tema süda tõmbus kokku mõtte juures, et tema õrn, arglik õde, keda ta väga armastas, tuleb ohverdada igasugustest kujutlustest kaugelt eemaletõukavamale María Luisa armukesele, kuid ei olnud mingisugust võimalust kuninga sõnadele vastu hakata. Pealegi oli noor kirikuvürst sügavalt usk-jik ning kirglik isamaalane. Ta oli vaba igasugusest auahnusest, kuid hindas õigusega oma andekust kõrgelt. Kui nüüd siis jumalik ettenägelikkus oli teinud ta Hispaania primas'eks ning andnud talle võimaluse poliitikast osa võtta, kuna ta samaaegselt tema õe labasele, pööbellikule Manuelile ohverdas, siis pidid nad mõlemad sellele alandlikkuses alistuma.

Don Manuel vaatas hindavalt oma tulevast abikaasat. Too istus seal, blond, väga kõhn ja habras, pisut sarnanes ta tollele Geneviéve de Havréle, kes talle tagantjärele veel nii palju ebameeldivusi oli tekitanud. Ei, tema maitse need purulahjad kõrgaristokraatiast pärinevad preilid küll ei olnud, Pepa ei tarvitse tema tulevase abikaasa pärast küll midagi karta. Ja kas ta on üleüldse võimeline, too seal, talle sünnitama last, üht infanfi? Kuid ta ei lasknud niisugustest kaalutlustest midagi välja paista, vaid käitus laitmatult, gran-de'likult. Kinnitas infanta'le oma õnne ja oma tänu-likkust, käitus tolle tattnina, don Luis Mariaga, kogu lugupidamisega, mis kuulus tema kepile ja kübarale, vaatamata sellele, et ta ise oli don Luis Mariale kepi ja kübara muretsenud.

Siis toimus Escoriali kirikus, surnud maailmavalitsejate haudade kohal, don Manueli laulatus infanta doña Teresaga, millest võtsid osa majesteedid ja Hispaania grande'd. Don Manuel ei saanud mitte üksnes Kastiilia infanfi tiitli, vaid kuningas austas teda tema abiellumise puhul aunimetusega, mida enne teda keegi Peale Christoph Columbuse ei olnud kandnud. Kuningas nimetas tema Hispaania ja India suuradmiraliks.

Umbes samal ajal laulatati Málagas señora Tudó krahv Castillofieliga. Uus krahvinna jäi paariks nädalaks oma abikaasa juurde Andaluusiasse, siis jättis ta krahvi Málagasse, ise aga sõitis tagasi Madriidi. Don Manuel andis oma lubaduse kohaselt Pepale võimaluse

429

elada sel kombel, nagu see oli vääriline señora título'le. Viiest miljonist kaasavarast, mida talle tõi kaasa infanta, andis ta krahvinna Castillofieli käsu. tusse pool miljonit.

«Pool miljonit,» need sõnad kõlasid poeetiliselt Pepa kõrvus ja südames, see meenutas talle tema romansse; ta istus üksinda buduaaris, klimberdas oma kitarri ning laulis unistavalt enda ette: «Pool miljonit,» ning jälle ja jälle: «Pool miljonit.»

Ta kasutas oma uut rikkust, pidas toretsevat maja ning kutsus oma sõpru sellest hiilgusest osa võtma Kutsus külla näitlejaid, kellega ta koos oli õppinud mereväeleitnant Tudó aegadest pärinevaid tuttavaid' väikesi ohvitsere, ka vanemaid, mõnevõrra kahtlasi daamikesi, dueña Conchita sõbratare. Ei puudunud ka too señor Rivero, teatri ettevõtja, kes omal ajal oli teda oma Málaga truppi palganud. Too oli osav rahamees, tal oli sidemeid kuulsate salakaubavedajate ja bandiitidega ja ta võttis osa ka laevade kaaperdamisest. Krahvinna Castillofiel usaldas talle oma rahade valit-semise ja sai sellest suurt kasu.

Tema edu suures õnnes peitus siiski mingi kibedus: teda ei võetud õukonnas vastu. Doña María Luisa ei lasknud nimelt uuel krahvinna Castillofielil tulla käe-suudluseks. Ent üks aadlik saavutas täie mõnu oma tiitlist ja aust alles pärast seda, kui ta oli õukonnale esitletud.

Õukond ja linn aga ei teinud sellest väljagi, et krahvinna Castillofiel ei olnud veel põhiliselt viiesaja kolmekümne viie de titulo aadliku hulka arvatud, ning rahvas

tungles tema hommikustel vastuvõttudel. Usuti tema mõjuvõimu, ja pealegi oli väga kena aega veeta palacio Bondad Realis, selles eriskummaliselt segunenud grande'de ja prelaatide, näitlejate, väikeste ohvitseride ja kahtlaste vanade daamide ringkonnas.

Oldi põnevil, kas ühel päeval ei kerki seal esile ka esimene minister. Don Manuel aga hoidus Pepa ringkonnast eemale. Elas selle asemel parimas läbisaamises oma infanta'ga, korraldas selle auks oma palacio Alcudias rohkearvulisi suuri vastuvõtte ning näitas end maailmale hea, andunud abikaasana. Kui üleüldse,

430

siis astus ta üle palacio Bondad Reali läve ainult taga-ukse kaudu.

Siis aga, kui oli möödunud kaks kuud, tema meelest küllaltki pikk sündsuslik vaheaeg, ilmus ta sinna ühel' hommikul Pepa lever'le, tõsi küll, ainult paariks minu-tiks. Teisel korral jäi ta pikemaks ajaks, seejärel näitas ta end seal ikka sagedamini. Lõpuks sisustati tema jaoks palacio Bondad Realis töökabinet, ja peagi kirjutasid võõrad saadikud oma õukondadele, et nüüdsest peale lahendatakse riigiasju peamiselt palacio Bondad Realis, señora Pepa Tudó jagavat ametikohti ja auastmeid ning isegi tema dueña Conchital on riigiasjades rohkem kaasarääkimisõigust kui don Manueli kolleegidel — ministritel.

Kui kuninganna seda kuulis, ei olnud ta üllatatud. Ta teadis, et Manuel tollest isikust lahti ei saa. Kuninganna määratses. Sõimas iseennast, et ta ka ise don Manuelist lahti ei saa. Kuid see oli juba looduse poolt niimoodi seatud. Ka teised suured valitsejannad olid armunud meestesse, kellega ei saanud hoobelda. Suurel Semiramisel, Öhutütrel, oli olnud tema Menon või Nino või kuidas ta nimi oli, Elisabethil tema Essex, suurel Katariinal tema Potjomkin. Niisiis, ta ei hakkagi püüdma oma Manueli oma elust kustutada. Kuid tema jultumusega niisama vaikselt leppida ta ka ei kavatse. Loomulikult ei ole ta nii rumal, et ta don Manuelile hakkaks tegema stseeni tema «krahvinna» pärast. Ta ei puuduta poole sõnagagi oma armukese armuafääri edasi-kestmist tolle Pepaga; aga oma võimetu esimese ministri saadab ta häbiga minema. Põhjusi taoliseks ebasoosinguks oli hulgaliselt, häid, ebaisiklikke, poliitilisi põhjusi. Too oli olnud saamatu, ikka ja jälle saamatu, oli krooni autoriteeti kahjustanud oma võimetuse ja hooletusega, saamahimuga, mis lähenes juba riigireetmisele.

Siis aga, kui don Manuel järgmisel korral tema vastas seisis kogu oma ülbes mehelikkuses, unustas kuninganna oma kavatsused.

«Ma kuulen,» tormas ta don Manuelile kallale, «et nüüd aetakse katoliikliku kuninga poliitikat tolle naisisiku voodis.»

431

Don Manuel taipas kohe, et sel korral ta salgamist? ja vaigistamisega läbi ei tule; selle võitluse pidi ta läbi võitlema.

«Kui,» vastas ta külmalt, viisakalt ja võitlusvalmilt «Tema Majesteedi sõnad peaksid olema suunatud krahvinna Castillofieli aadressil, siis on muidugi õige, et ma mõnikord selle daamiga nõu pean. Ning ma saan head nõu. Too daam on läbi ja läbi hispaanlane ning ebatavaliselt tark.»

Siis ei suutnud aga Maria Luisa end enam valitseda.

«Sina närakas!» purskas ta. «Sina saamahimuline edev, praaliv, röövellik, ohjeldamatust elust äraaetud jätis! Sina kiimaline, tühi, truudusetu, brutaalne puupea! Mina tõstsin su porist üles. Mina torkasin sinu, sõnnikuhunniku, hiilgavasse mundrisse ja tegin sust infanfi. See pisku, mis sa poliitikast tead, selle olen mina sulle õpetanud, küllaltki suure vaevaga, ja seal sa siis seisad, sa inimsoo jätis, ning paiskad mulle näkku, et sa pead nõu tolle tüübiga!»

Ning teravalt ja ootamatult lõi ta oma sõrmustatud käega don Manuelile näkku paremalt ja vasakult, nii et veri jooksma hakkas ja toredat galaülikonda määris.

Don Manuel haaras ühe käega kuninganna randmest, teise käega pühkis verd oma näolt. Sekundi murdosa vältel tundis ta kiusatust lüüa vastu ning öelda Maria Luisale mõndagi, mis teda veel teravamalt oleks riivanud. Kuid talle meenusid need halvad tagajärjed, mis olid kaasnenud tolle kõrvakiiluga, mille ta oli andnud Pepale, ning seda, et ta nüüd vastu vahtimist sai, võttis ta revanšina.

«Madame, ma ei suuda uskuda, et teie seda tõsiselt mõtlete,» lausus ta viisakalt ja rahulikult. «Oleks raske ette kujutada, et Hispaania kuninganna oleks oma esimeseks nõuandjaks nimetanud mehe, kel on need omadused, mida te äsja loendada suvatsesite. Teil oli kindlasti hetk, kus te pimedusega olite löödud.» Ning aupaklikult lõpetas ta: «Arvestades sündinut, võin ma vist oletada, et minu juuresolek ei ole Tema Majesteedile enam soovitav.»

Õukonna rituaali kohaselt laskus ta ühele põlve.e, suudles kuninganna kätt ja lahkus, selg ees, ruumist.

432

Koju jõudes nägi ta, et tema žaboo, tema kuub, isegi tema valged püksid olid kaetud vereplekkidega. «Vana nõid,» kirus ta vihaselt endamisi.

Ta pidas nõu oma Migueliga, sest ta arvas, et doña María Luisa hakkab nüüd kättemaksu sepitsema. Señor Bermúdez leidis, et Manueli positsioon ei ole kaugeltki liiga ohtlik. Kuninganna, nii arvas ta, võib Manuelile takistusi teele veeretada, ta võib teda ta ametikohtadest vabastada, kuid rohkem ta teda ikkagi kahjustada ei suuda. Kindlasti on tal väga raske infant Manueli õukonnast pagendada. Üldiselt, arvas don Miguel kavalalt, ei oleks see sugugi kõige halvem, kui nüüd keegi teine don Manueli kohale asuks. Nimelt tuleb teha Prantsusmaale küllaltki ebameeldivaid mööndusi, ning see oleks võib-olla hea, kui vastutust selle eest kannaks mõni järeltulija, sel ajal kui don Manuel, märter ja patrioot, seisaks hammast ihudes kõrval.

Manuel mõtles järele. Don Migueli kaalutlused tundusid talle selged olevat. Ta muutus rõõmsamaks.

«Manuel Godoy on niisiis jällegi midagi hästi teinud,» rõõmutses ta. «Ning sa leiad tõepoolest, mu armas,» küsis ta, «et ma peaksin rahulikult ära ootama?»

«Mina teie asemel,» soovitas Miguel, «katsuksin Tema Majesteedist ette jõuda. Mispärast ei lähe te otseteed don Carlóse juurde ja ei palu enda vabastamist?»

Don Manuel läks Carióse juurde. Kuninganna ja tema, Manueli. vahel olevat viimasel ajal, nii seletas ta don Carlosele, tekkinud tähtsates poliitilistes küsimustes arvamuste lahkuminekuid, ja niivõrd teravaid, et mingi tagajärjekas koostöö vaevalt enam võimalik oleks. Nendel asjaoludel arvab ta, et ta teeb isamaale teene, kui ta palub kuningat edaspidi riigiasjade juhtimise üle nõu pidada ainult doña Maria Luisaga. Ja kuna don Carlos ilmselt aru ei saanud, lõpetas ta selgesõnaliselt: «Ma palun teid, sire, lubada mul oma amet teie kätesse tagasi anda.»

Carlos oli jahmunud. «Seda ei või sa ju mulle ometi teha, mu armas,» hädaldas ta. «Ma saan aru sinu hispaanialikust uhkusest. Kuid Maria Luisa ei mõelnud

433

seda kindlasti halvasti. Küllap ma selle asja juba joonde ajan. Mine, mu armas infant, ära ole niimoodi!»

Kuna aga Manuel jäi kindlaks, lausus ta suurt pead raputades: «See oli ju ometi kõik nii hästi korraldatud Õhtul, kui ma jahilt tulin, tulite teie, emb-kumb, kas te mõlemad või sina üksinda, ning ütlesite mulle, mis toimub, ning ma kirjutasin alla ja tegin oma konksu. Kuidas peab mul olema usaldust, kui nüüd mõni teine tuleb? Ma ei suuda seda endale ette kujutada.»

Ta istus nukrana. Ka Manuel vaikis.

«Vähemalt,» alustas kuningas mõne aja pärast uuesti pisut elavamalt, «peaksid sa mulle nõu andma, kes peaks sinu järeltulijaks saama.»

Manuel oli seda ettepanekut oodanud ning endale plaani valmis teinud, nii kavala, julge ja mõeldamatu, et ta selle üle isegi oma Migueliga ei olnud söandanud nõu pidada, kuna toda valdasid sageli voorusliku südametunnistuse piinad. Manuel tahtis nimelt kuningale teha ettepaneku mõlemad vastutavad valitsuse ametid täita meestega, kes kuuluvad kõige vastandlikumatesse poliitilistesse parteidesse. Ta arvestas, et siis hakkab üks nendest alati midagi üritama ja teine talle kaikaid kodaratesse loopima, nii et sellega valitsuse sisepoliitika halvatakse. Majesteedid peavad siis varsti päästja järele ümber vaatama; päästjaid on aga üksainus.

Niisiis soovitas Manuel kuningale täita esimese riigisekretäri koht vabameelsega, kohtu ja armuandmise ministri kohale nimetada aga ultramontaan; sel kombel olevat kuningas kindel, et ta sel raskel ajal ei pahanda kumbagi mõlemast suurest parteist.

«See pole sugugi halb idee,» arvas don Carlos. «Ent ei tea, kas kuninganna nõustub?»

«Ta nõustub,» rahustas teda don Manuel, sest ta oli loomulikult sellele mõelnud ning ta nimetas kuningale
mõlemad mehed, keda ta oli välja valinud. Kummagagi neist oli doña Maria Luisa maganud, mõlemale oli ta
oma heasoovlikkuse ilmseid märke näidanud.   .

Üks neist oli don Mariano Luis de Urquijo. Ta oli pikka aega Prantsusmaal elanud, oli suhelnud Prantsuse filosoofidega, prantsuskeelseid raamatuid tõlkinud,

434

avalikkuses Voltaire'i tsiteerinud. doña Maria Luisa ei sUhtunud küll heatahtlikult radikaalsesse vabameelsusesse, kuid talle oli meelepärane Urquijo julge nägu ja tema hea kasv, ja kui Püha Amet oli tahtnud tema vastu menetlust alustada, oli kuninganna hoidnud oma kaitsvat kätt tema kohal.

Teine oli don José Antonio de Caballero. See oli pimedusejünger, tema poliitilised vaated olid keskaegsed, ta toetas Rooma iga nõudlust Hispaania vaimulikkonna edumeelsema osa vastu. Niisugune radikaalne ultramontanism oli Maria Luisale niisama vähe sümpaatne kui selle vastand; kuid ka senor de Caballero lihalik kehastus oli leidnud kuninganna heakskiitu, ta oli talle ühe oma õuedaamidest naiseks andnud ning ise pulma-pidustustest osa võtnud.

Niisiis nimetas don Manuel kuningale nende mõlema mehe nimed. Kuningas noogutas kurvalt. Ning küsis siis veel kord: «Kas siis tõepoolest pole midagi parata? Tahad sa tõepoolest lahkuda?»

«See on minu kindel, vankumatu otsus,» vastas Manuel.

Don Carlos embas teda niiskete silmadega. Siis istus ta, et oma armsale Manuelile kirjutada sügavalt ülitundelist tänukirja.

«Kõigis teile usaldatud
ametites,» kirjutas ta,
«olete Hispaaniale,
tervele maailmale ja
ajaloole näidanud end
rahusõbrana ja suure
riigimehena. Te olge
kindel minu sügavas ja
eluaegses tänus.» Hoolsalt
kirjutas ta oma käega,
«Yo el Rey» ka maalis alla,

lisas siis veel erilise
konksu nagu noodivõtme,
oma «rübrica», mis oli
omane vaid ainult talle.
«Rübrica't» ta nõnda suure
435
armastusega ja hoolsalt
maalis, nagu ainult korra
varem oli oma elus
teinud seda, nimelt tookord,
kui ta nime Escoriali
hauakambri tarvis maalis,
et see kivvi raiutuna
kõigi teiste kuningate,
kes Hispaaniat on juhtind,
nimedega kõrvu seisaks.

5

Martin Zapater elas suviti oma linna lähedal asuvas maamajas, quinta Zapateris. Ta oli jahmunud, kui Francisco üllatuslikult koos ajaja Gili ja muuladega sinna jõudis ning kui ta sõbra laiaäärelise kübara all nägi tema habemesse kasvanud, vananenud, kalgistunud nägu.

Muula-ajaja Gil selgitas talle, mis Franciscoga oli juhtunud, kuna too ise mornilt tema kõrval seisis. Siis aga, enne kui Zapater oleks midagi öelda jõudnud, viipas Francisco talle käskivalt, andku ajajale tema gra-tificacióncita, väike jootraha, et Gil lõpuks ometi võiks mõnda venta'sse sisse astuda, neil olevat seljataga pingutav päevateekond.

«Anna talle kakssada reaali,» käskis ta. See oli aga tohutu «väike jootraha». Francisco ja Gil joid veel viimase lonksu nahksest veinilähkrist bota'st, muletero andis, meeleliigutus näol, oma ebatavalise patrooni püha neitsi ja kõigi pühakute
63 kaitse alla ning siis nägi Goya oma pika reisi kaaslast koos mõlema loomaga lahkuvat
31 Saragossa suunas ja öösse kaduvat.

Ehkki Goya põles soovist jutustada sõbrale koledustest, millega ta kokku oli puutunud, kõigepealt aga sellest hirmuäratavast, sellest, mida talle oli avaldanud Peral, ähvardavast hullumeelsusest, vaikis ta siiski esialgu. Ta tundis hirmu selle ees, mida Martin võiks talle kirjutada. Juba ammust ajast oli Francisco tundnud hirmu vormitud sõna maagia ees; juba selgesti
436
mõeldud sõna tõmbas deemoneid ligi, veel ohtlikum oli öeldud sõna, kuid kõige ohtlikum kirjutatud.

Esimesed päevad elasid nad üksi quinta Zapateris, ümmardatud Martini vana rentniku Tadeo ja selle naise Farruca poolt. Tadeo oli loomult melanhoolik ja era-kordselt jumalakartlik; tundide viisi istus ta vaikselt, suletud silmi religioosseis mõtisklustes. Farruca innustunud vagadus oli õrnemaloomuline. Ta oli kuulutanud, et ta on esclava de la Santísima Trinidad — püha kolmainu orjatar, tema pihi-isa oli kolmainu nimel kirjalikult kinnitanud, et ta on selleks vastu võetud. Farruca oli kohustatud oma toas olevat püha neitsi vahakuju toatüdrukuna ümmardama; ta uuendas korrapäraselt lille- ja küünlaehteid, luges vahakuju ees kindlatel tundidel kindlaid palveid, vahetas vahakuju rõivaid vastavalt aastaaegadele ja päeva tähtsusele,

ka ei jätnud ta enne magamaminemist vahakujule öösärki selga tõmbamata. Peale selle pidi ta iga nädal oma pihi-isale kui püha kolmainu esindajale maksma neli reaali.

Martin ei kõnelnud palju, kuid ta oli pidevalt Francisco juures. Francisco märkas, et Martin tugevasti ja sageli köhis. Farruca käis juba pikemat aega peale, et ta peaks minema arsti juurde. Martin aga ei tahtnud, et tema külmetusest nii suurt kära tehtaks, ning arstide-«habemeajajate» vastu tundis ta niisama nagu Franciscogi ehtsat hispaanialikku põlgust.

Francisco nõudis, et Martin ei püüaks talle pidevalt seltsiks olla, vaid tegeleks oma äriasjade ajamisega linnas. Kui ta jäi üksinda, siis tuli vahetevahel tema juurde Farruca. Ta ei osanud kirjutada ning Francisco ei teinud Farrucale sugugi kergeks end talle arusaadavaks teha, kuid Farruca oli niisama kannatlik kui lobi-semishimuline ning pidas oma kohustuseks õnnetut kurti isandat trööstida ja nõuga abistada. Ta jutustas Franciscole vahel Pedro Sastrest. See oli tolle Braulio Sastre, katedraali lampidevalvuri pojapoeg, kellele omal ajal oli kasvanud purustatud jala asemel uus, kuna ta jalakönti oli aasta vältel meie señora del Pilari lampide pühitsetud õliga määrinud. Ka Sastre pojapoeg, jutustas Farruca, olevat suure imettegeva jõuga varustatud ning suurepäraseid ravikuure teostanud. Kuid ta

437

olevat raskesti ligipääsetav; niisuguse isanda jaoks aga nagu don Francisco peaks tal siiski aega jätkuma, ning Farruca juhatas Franciscole julgustavalt, kus too Pedro Sastre elab. Francisco meenutas oma poisikesepõlve aegu, mil ta mõnelgi korral oli sellesama Pedro Sastre majast arglikult mööda hiilinud; see mees pidi olema juba väga vana.

Järgmisel õhtul, üksi ja vargsi, rõivastatud lihtsasse aragoonia rüüsse, mille ta oli Martinilt laenanud, ümmargune kübar sügavalt laubale surutud, asus Goya teele Saragossa eeslinna. Ta leidis Pedro Sastre maja erilise vaevata, lükkas naise, kes teda kinni pidada tahtis, kõrvale ning seisis imearsti ees.

See oli väiksekasvuline kuivetu mees, igivana, nii nagu Francisco oli oletanud. Ta oli täis umbusaldust tormaka sissetungija vastu, kes oli kurt või kurti teeskles ning mingi arusaamatu nime nimetas. Niisiis vaatas Pedro Sastre, kes elas pidevas hirmus inkvisitsiooni ees, vägivaldsele külalisele kahtlustavalt. Teisest küljest dii ta veendunud oma abinõude tervendavas mõjus; need andsid tagajärgi ainult siis, kui patsiendid sellesse uskusid. Ta kuulas kurdi ära, andis talle salvi, mis oli valmistatud metskoera rasvast, eriti hea kuulmisega eluka rasvast, soovitas talle annetada meie señora del Pilarile küünlaid, mille vahasse ta oli juurde seganud oma kõrvavaiku. Goya mõtles nendele sisekõrva piltidele, millised oli talle joonistanud Peral, ning nendele arusaadavatele seletustele, mis talle oli andnud doktor, ta vaatas Sastrele süngelt otsa, ei tänanud teda, vaid pistis talle pihku kümme reaali. See oli naeruväärne, tühine vaevatasu, Pedro Sastre väljendas ka seda mahlakates sõnades, selgesti ja artikuleeritult. Ent Goya ei saanud aru, lahkus.

Truu Martin aga oli vahepeal imetlusväärselt lühikese aja jooksul selgeks õppinud märkidekeele elemendid. Tema ja Francisco harjutasid, sageli naljatles Francisco nende pikalevenivate harjutuste ajal, kuid vee sagedamini sõimas ta ja mõnitas Martini. Franciscol torkas silma, et ta nüüd, mil ta huultele ja kätele suur^ mat tähelepanu pidi osutama, hakkas märkama käte ja huulte omadusi, mis tal enne silmist mööda olid

438

libisenud. Ta võttis nõuks maalida Zapateri portree. Maalis aeglaselt ja hoolikusega, maalis selle pildi sisse Kogu Zapateri soojasüdamliku sõpruse ja enda sõpruse Martini vastu, ning kui ta oli valmis, kirjutas ta maalitud Zapateri ees olevale maalitud kirjale

sõnad: «Minu sõber Zapater, selle pildi maalis sinu jaoks suurima hoolega Goya.» Martin aga nägi jällegi lõuendil uuesti 0ma täidlast, kavalat, heatahtlikku nägu suure ninaga, ta nägi sõnu allkirja ees ning leidis, et ta ei ole ikka veel küllaldaselt hoolitsenud oma sõbra Francisco eest.

Mõne päeva pärast, sel ajal, kui Martin Saragossas oma äriasju ajas, läks Goya kõndima, et katsetada, mis juhtub kurdi mehega, kes üksinda linnatänavatel ringi hulgub. Sellesama lihtsa mantliga ja ümmarguse kübaraga, millega ta oli imearst Sastret külastanud, hiilis ta Saragossasse. Vältides peatänavat, Corsot, kõndis ta ringi tuttavas linnas.

Ta nõjatus vana silla käsipuudele ja vaatas Saragossale ning kuulus linn ja selle suur jõgi Ebro olid muutunud väiksemaks, hallimaks. Tema peas ja tema südames oli see püsinud kireva, elava linnana, nüüd oli see aga tõsine ja luitunud. Jah, see linn oli range, kurb ja rusuv, ning kas polnud see tookord lihtsalt noore Francisco isiklik rõõmsameelsus, mille ta oli üle kandnud linnale?

Seal olid kirikud, paleed, ning tema süda jäi kurdiks nende suhtes nii nagu tema kõrv. Ta möödus majast, milles ta oli veetnud palju aastaid maalermeister Lujäni, jumalakartliku, ausa, tööka mehe õpilasena. Ta oli palju aastaid Lujäni juures raisanud ja ta ei tundnud nüüd isegi ei viha ega põlgust. Ta möödus Aljaferiast, sealt, kus inkvisitsioon oma salapäraseid, hirmutekitavaid istungeid oli pidanud, ja ta ei tundnud mingisuguseid judinaid. Ta möödus palacio Sobradielist ja Escolapiose kloostrist, ning nende hoonete seinad oli ta täis maalinud freskosid. Nende töödega oli seotud loendamatu hulk lootusi, võite, kaotusi. Kuid ta ei tundnud tungi neid uuesti näha, ta oli juba pettunud neid vaimu-silmaga enda ees nähes.

Ja seal olid igivanad ülipühad kirikud. Seal oli Kris-

439

tuse kuju, mis oli avanud suu ning kõnelnud toomhärra Funesega. Ning see oli püha Migueli kabel; siin oli See paik, kus maharaiutud pea oli veerenud peapiiskop Lope de Luna juurde, et pühaku käsul talle pihtida ning temalt pattude andeksandmist vastu võtta; alles siis võidi pea maha matta. See pea oli veerenud läbi paljude Francisco poisipõlve kohutavate unenägude; nüüd ej pannud see püha ja sünge koht kurti ja vananevat Franciscot ei võbisema ega muigama.

Ning siin oli Virgen del Pilari katedraal, Francisco suurimate lootuste, tema esimese suurema edu ja tema sügavaima teotuse, tolle sama, tolle torkiva häbi paik, mille osaliseks oli teda lasknud saada tema naisevend Bayeu. See oli väike kooripealne, seal oli tema fresko.

Señor Goya, ülesanne on teile antud,» oli talle teatanud toomhärra don Mateo tol korral, Francisco oli tollal olnud kahekümne viie aastane, see oli juhtunud 19. detsembril, ja olnud suurim sündmus tema elus, hiljem polnud ta iial niisugust õnne tundnud, isegi mitte parimatel silmapilkudel Cayetanaga ja ka siis mitte, kui kuninganna oli talle öelnud, et «Carlóse perekond» olevat meistritöö. Loomulikult oli ta tookord teadnud, et toomkapiitel oli tellimuse andnud talle ainult sellepärast, et Antonio Velázquez oli nende jaoks liiga kallis, ning nad olid alandavaid tingimusi kokkuleppesse võtnud, ebasündsalt kiire tähtaja ja tema visandite hindamise «asjatundlike otsustajate» poolt, kuid ta oli kõik selle jätnud tähele panemata, 15 000 reaali oli siis tema arvates olnud summa, mille eest võis osta Aragoonia kuningriigi ja ka mõlemad Indiad sinna manu, ning ta oli olnud kindel, et sellest, mis ta sinna kooripealse võlvile maalib, kujuneb aastasaja kuulsus. Ning seal see siis oli, see oli rämps, see oli sõnnik, vusserdaja Carnicero suudaks seda paremini teha. See pidi siis olema kolmainus, see rumal, udutaoline ja siiski kaine kolmnurk heebreakeelsete

tähtedega! Ning küll olid need inglid töntsakad! Ning küll olid need pilved villased! Ning küll oli kõik see kokku totter, sisutu rämps!

Ta läks meie señora del Pilari kabeli juurde, sarna asukohta. Seal olid nood väikesed kuplid, mida ta oli

440

maalinud, seal olid tema «voorused»: usk, töökus, vaprus ja kannatlikkus, toosama maaling, mille Bayeu ja toomkapiitli ülempreester Gilberto Alue olid kuulutanud soperduseks. Hästi maalitud nad küll ei olnud, need voorused, selles oli nendel isandatel tõenäoliselt õigus olnud, ent see, mida tema härra naisevend oli tahtnud saada ja ise teinud, ei olnud ka kaugeltki igavese tähtsusega. Ja kui ta võidujoovastus oli oma maalinguid kooripealsel vaadeldes kadunud, siis siin, kabelis, kõrvetas teda sama täna samuti kui tol korral.

«Carajo!» mõtles ta ja kohkus, et talle oli mõttesse tunginud vandesõna selles tõepoolest ülimalt pühas paigas. Sest siin asus El Pilar, sammas, mis oli andnud katedraalile nime, too sammas, mille peal püha neitsi oli ilmunud apostlile, Hispaania kaitsepühakule Santiagole, et teha talle ülesandeks püstitada siia Ebro kaldale pühakoda. Siin oli kast püha sambaga. Ja selles kastis oli ava, mille läbi usklikud võisid sammast suudelda.

Goya ei suudelnud sammast. Mitte sellepärast, et temas oleks valitsenud mässumeel, mitte sellepärast, et ta ei oleks tahtnud santisima'le oma lugupidamist avaldada, kuid ta ei tundnud soovi pühalt neitsilt abi paluda. Kui sageli oli ta hädas selle virgen del Pilari poole palvetanud, kui palju oli temas olnud kahtlusi ja võitlust, enne kui ta oli üle läinud virgen de Atocha poole. Nüüd seisis ta sugugi mitte jumalakartlikult selle kõikidest pühadustest kõige pühama ees, mis oli täitnud kogu tema nooruse. Tükk tema elust oli sellega surnud ning ta isegi ei leinanud seda taga.

Ta lahkus toomkirikust ning kõndis tagasi läbi linna. «Ei ole enam linde eelmise aasta pesas,» mõtles ta. Tõenäoliselt ei olnud seal ka möödunud aastal ühtegi sees olnud. Kujutlus Saragossast, mida ta oma hinges oli kandnud, see rõõmsalt elav pilt, see oli kujutanud tema noorusaastaid ja mitte Saragossa linna. Küllap oli Saragossa ka siis olnud üksluine ja tolmune, samasugune, nagu ta seda nägi praegu oma kurtuses. Tummunud Saragossa oli see õige.

47

Ta läks koju, ta istus üksi oma lageda toa valgete

441

seinte vahel quinta Zapateris ning ta ümber ja ta sees valitses tühjus.

Seal aga tuli see uuesti, keset paiset päeva, see meeleheitele ajav unelus. Tema ümber kükitasid ja len-dasid lummutised, tontlikud, kassipealised, öökullisilmalised, nahkhiiretiivulised.

Kohutava pingutusega võttis ta end kokku, haaras pliiatsi. Viskas nad paberile, need halvad vaimud. Seal nad olid. Ning niipea, kui ta neid nägi paberil, muutus ta rahulikumaks.

Sel päeval, järgmisel ja ülejärgmisel laskis ta need vaimud teistkordselt, kolmandat korda ja ikka sagedamini endast välja. Nii pidas ta nad kinni, nii sai ta nendest lahti. Kui nad paberi peal roomasid ja lendasid, siis ei olnud nad enam kardetavad.

Peaaegu terve nädala — Zapater ei seganud teda — veetis Francisco oma kasinas toas üksinda vaimudega, joonistades neid. Ta ei sulgenud silmi deemonite ees, ei viskunud laua peale, et oma pead nende eest peita. Ta vaatas neile näkku, hoidis neid

kinni, kuni nad end talle täielikult olid ilmutanud, sundis nad ja oma hirmu ning hullumeelsuse paberile.

Ta vaatas iseennast peeglist, lohkuvajunud põskedega, nii nagu ta oli, metsikute juuste ja sassis habemega. Tõsi küll, juba oli ta nägu muutunud täiemaks, kortsud vähem sügavaks; enam ei olnud ta too viimase meeleheite mees, kes oli talle vastu vaadanud peeglist Sanlücaris, tollal pärast kokkuvarisemist. Ent siiski oli tal kerge silme ette manada tookordset nägu, ning seda nägu, tema sügavaima häda nägu, joonistas ta nüüd.

Ka Cayetana nägu meenutas ta vaimus ikka jälle. Too pilt aga, mille Cayetana oli purustanud, too jumalavallatu taevassesõit, see oli igaveseks möödas ja ta ei mõelnudki maalida seda teistkordselt. Küll aga joonistas ta Cayetana sõidu nõiasabatile ja see joonistus kujunes veel teravamaks ning selgemaks. Ta joonistas veel palju teisigi alati muutuva Cayetana nägusid ja kujusid. Seal oli ta nägusa tüdrukuna, unistavana, kuulates kupeldajat. Seal oli ta, ümbritsetud paljude^ kosilastest, tõrkjas ja meelitav. Seal oli ta, taga aetud

deemonitest, põgenemas nende eest, neile vargsi pilke peites. Ning lõpuks joonistas ta nõiasabati «Aquelarre»: hiigellärmi, põrgurõõmu. Tagumistel jalgadel istub end sirgu ajanult meister, hiiglaslik sokk, lehtedega pärjatud tohutute sarvedega ja hiiglasuurte ümmarguste keerlevate tulisilmadega. Tema ümber tantsivad tema poole palvetavad, ohverdavad nõiad, nad toovad surnupäid, nülitud imikuid, ja tema, sokk, õnnistab ülestõstetud esijalgadega oma kogudust, nõidade kampa. Selle kamba õitsev eestvedaja oli aga Cayetana.

Niisiis joonistab nüüd Goya
päevast päeva kõike seda,
mis tal mõttes mõlgub. Laseb
nägemustel vabalt joosta.
Oma peast ta päästab valla
roomama ja lendama nood
deemonid ja lummutised,
kõik need rotisabalised, koerakoonulised vaimud
ja kärnkonnalõustalised.
Nende keskel Cayetana.
Vihaselt ja innuga ta
joonistab neid. Hoiab kütkes.
Tunneb valu ja ka lõbu,
et ta suudab nõndamoodi
joonistada oma vaime.
See on juba parem hullus,
see on ju peaaegu lõbus,
mitte loomalikult valus
hullus, mis ta südame ja
vaimu ära kurnab, kui ta
ainult istub ega suuda
jagu saada oma mõtteist.
Ei, niikaua kui ta maalib,
võib ta olla naeruväärne.
See on selgeltnägev hullus
ja ta tunneb sellest rõõmu,
naudib seda, sellepärast

jätkab joonistamist.

443

6

Martin ei pärinud talt midagi ning see oli talle meelt-mööda. See ei olnud talle siiski meeltmööda. See, mis ta viimastel päevadel oli joonistanud, oli olnud vahend et endale hingamiseks õhku luua, oli olnud viis väljendumiseks, kuid ta pidi kõnelema, pidi rääkima selgesti sellest, mis teda rõhub, sellest, mida talle doktor Peral oli avaldanud, oma hirmust hullumeelsuse ees. Ta ei suutnud seda enam üksi kauem taluda, tai pidi olema kaasteadja, tema kohutava saladuse kaas-teadja.

Ta näitas Martinile jooniseid. Mitte kõiki, kuid siiski neid, mis kujutasid mitmepalgelist Cayetanat, valelikku, meeldivalt kuratlikku. Martin oli vapustatud. Ärritus pani teda köhima, tugevasti ning korduvalt. Ta silmitses üksikuid lehti, pani need kõrvale, võttis nad uuesti kätte, silmitses neid uuesti. Püüdis mureliku hoolega aru saada, mida tema sõber öelda tahtis.

«Seda on võimatu sõnades väljendada,» seletas Francisco, «seepärast ütlesin ma seda nii.»

«Ma arvan, et ma saan aru,» vastas Martin tagasihoidlikult, pisut ebakindlalt.

«Sul peab natuke julgust olema,» ergutas teda Francisco, «siis mõistad sa seda täiesti. Idioma universal,» ütles ta läbematult, «sellest peab igaüks aru saama.»

«Ma saangi aru,» rahustas teda Martin. «Ma saan aru, kuidas see kõik on kujunenud.»

«Sa ei näe mitte midagi!» lausus Goya kurjalt. «Mitte keegi ei suuda aru saada, kuivõrd sügavalt valelik ta on.»

Ning ta kõneles talle Cayetana meelemuutlikkusest ja tema põhjatust hukatuslikkusest ning jutustas Martinile oma suurest tülist ja sellest, kuidas Cayetana oli pildi lõhki lõiganud. Kummalisel kombel aga ei tundnud ta sel ajal, kui ta kõigest sellest jutustas, mitte midagi sellest vihasest põlgusest, millega ta kiitles; hoopis vastupidi, tema sisimas kõlasid soojalt ja selgelt Cayetana viimased sõnad, need tugeva ja ausa armastuse sõna. Ta ei tahtnud aga selle peale mõelda, ta sundis end sellele mitte mõtlema, ta täitis end uuesti oma joonistuste

444

vihaga ning uhkeldas Martini ees, et ta olevat Cayetana alatiseks oma elust välja juurinud ning nii olevat see hea.

Siis alustas ta sõbrale oma kurja saladuse avaldamist. Näitas talle teisi jooniseid, lõustu ja lummutusi ning küsis talt uuesti ja uuesti: «Saad sa sellest aru?»

Martin vaatas neid jahmunult.

«Ma kardan, et ma saan aru,» vastas ta.

«Püüa sellest aru saada!» nõudis Goya, ning siis näitas ta Martinile enda pilti, habemesse kasvanud, silmadega, millest kõneles kogu maailma meeleheide. Ning sel ajal, kui Martin hämmeldunult ning kohkunult vaatas joonistatud Goyalt elavale ning siis jälle joonistatule, ütles Francisco: «Ma püüan seda sulle seletada.» Ning ta rääkis nii vaikselt, et teine teda vaevu kuulis: «See on midagi väga tähtsat, väga salajast ning väga koledat, ning enne kui sa vastad, pead sa oma vastuse hästi ning pikalt läbi mõtlema, mitte mingil tingimusel ei tohi sa seda mulle üles kirjutada.» Ja ta jutustas Martinile, mida talle oli avaldanud doktor Peral tema kurtuse tihedast naabrusest hullumeelsusega. «Doktor Peralil on loomulikult õigus,» lõpetas ta, ning osaliselt hullumeelne olevat ta juba ammu ja neid viirastusi, mida ta olevat joonistanud, olevat

ta oma hullumeelsete silmadega tegelikult näinud, ning see hull Francisco, kelle ta joonistas, see olevatki õige Francisco.

Martin pingutas, et oma hämmastust varjata.

Goya aga ütles: «Nii, ning nüüd mõtle järele! Ning siis räägi aeglaselt, ja ma palun, kannatlikult. Siis suudan ma sinu suult lugeda, mis sul öelda on.»

See alistuvus, millega ta seda ütles, rusus Martini südant.

Mõne aja pärast vastas ta ettevaatlikult ja väga selgesti. Kes oma hullumeelsust nii selgesti nägevat, väitis ta, olevat palju mõistlikum kui suur enamik inimesi, n'ng see, kes oma hullumeelsust suutvat nii selgesti kujutada, see olevat iseenda parim arst. Ta valis väga ettevaatlikult oma sõnu, need tulid lihtsalt, siiski hästi järelemõeldult ning nad kõlasid Franciscole trööstivalt.

445

Seniajani ei olnud Francisco oma ema külastanud Ta tundis küll tarvidust emaga rääkida. Võis ju eeldada et ema oli kuulnud oma poja viibimisest Saragossas ning oli nüüd haavunud, et Francisco tema juurde ei tule. Kuid ta ei olnud ennast kogunud oma ema nägemiseks; ta häbenes oma seisukorda. Nüüd, pärast jutuajamist Martiniga, oli ta valmis.

Kõigepealt aga muretses ta endale paremad rõivad Siis läks ta juuksuri juurde. Käskivalt andis korralduse endal habe maha ajada ja juuksuri sõbraliku lobisemise peale andis ta tusaseid, raskesti arusaadavaid vastuseid Alles pikkamööda avastas juuksur, et see kunde oli kurt Pealegi oli Francisco nahk muutunud tundlikuks, habemeajamine valmistas valu.

Nägu, mis ilmus siis nähtavale, kui metsik habe oli ära aetud, ning juuksed korralikult kammitud, hämmastas juuksurit. Võõrastades, mõnevõrra pelglikult vaatas ta härrat, kes oli tema ärisse tulnud nii metsikult hooletusse jäetuna ning kes tema juurest nüüd nii suursuguselt käskivalt lahkus.

Francisco ei olnud oma tulekust emale ette teatanud. Ebamugavust tundes, siiski täis ootust suundus ta läbi tänavate tema poole. Nägu tundus talle harjumatult paljana ning jahedana, sealjuures hõõgus see. Pikkamööda, kasutades kõrvalteid, kõndis ta väikese maja poole, milles elas tema ema, seisatas selle ees, kõndis veel kord tänavatpidi ülesalla, astus lõpuks esimesele korrusele üles ja puudutas koputit. Uks avanes, kurdistunud Francisco seisis oma ema ees.

«Astu sisse,» ütles doña Engracia. «Istu,» lausus ta selgesti toonitades, «ning joo klaasike rosoli’t.»

Rosol’it oli ema andnud talle juua lapsepõlves, kui ta oli haigestunud või kui temaga oli juhtunud midagi muud halba.

«Ma tean juba kõik,» ütles ema, ikka veel väga artikuleerivalt, ning tõi pudeli rosoli’ga. «Sa oleksid või-
nud ka juba varem tulla,» torises ta.

Ta asetas pudeli ja klaasid poja ette, pisut küpsist sinna juurde ning istus tema vastu. Tunnustavalt nuusutas Goya tugevasti ja magusasti lõhnavat likööri ning kallas endale ja talle. Võttis lonksu, limpsis huuli, kastis

446

natuke küpsist rosoli’sse, tõstis suu juurde. Vaatas emale tähelepanelikult näkku.

«Sa oled nii põikpäine ja nii suureline,» luges ta ema huultelt. «Küllap sa teadsid seda isegi, et see niimoodi edasi ei või kesta, ning ma ütlesin sulle, et karistus järgneb. «Kõige halvem kurt on see, kes ei taha kuulda»,» tsiteeris ta vana kõnekäändu, «ning sina ei tahtnud iialgi midagi kuulda. Jumal oma halastuses on sulle saatnud leebe karistuse. Katsu endale ette kujutada, mida sa oleksid läbi elanud, kui ta oleks teinud su vaeseks ja mitte kurdiks!»

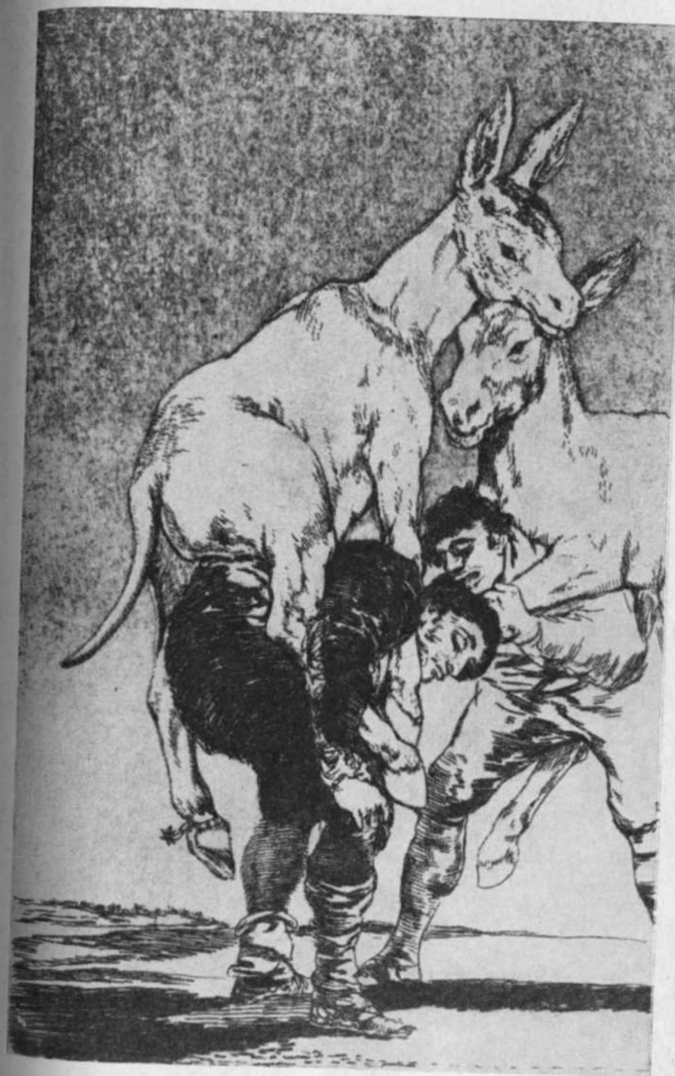
Need olid mõtisklused, millest Francisco hästi aru sai. Dona Engracial oli õigus, ta oli teda algusest peale hoiatanud ning tema tõusust ja hiilgusest solvavalt vähe välja teinud. Ta oli hidalgo tütar, tal oli õigus end «dona'ks» nimetada, kuid ta oli isa kõrval veetnud talupoeglikku kehvavõitu elu, alati arvestavalt, tagasihoidlikult rõivastudes, end alati kõiges kitsale tegelikkusele sobitades. Goya oli ta pärast isa surma enda juurde Madriidi võtnud, kuid ta ei olnud seal kaua vastu pidanud ja oli Saragossasse tagasi tahtnud. Ta oli alati jäänud umbusklikuks oma poja õnne suhtes ning ei olnud seda kunagi salanud, et ta selle kestusesse ei usu. Nüüd siis istuski Francisco tema ees, kurt, sant ja laskis end tema poolt rosoli'ga trööstida, laskis end noomida.

Francisco noogutas suurt ümarikku pead, ning et oma emale rõõmu valmistada, suurendas ta mõnevõrra oma õnnetust. Ka kutsealaselt, arutas ta, tekib tal nüüd rohkem raskusi. Suured isandad ning daamid olevat läbematud, ning kui ta halvasti aru saab, mida nad lobisevad, siis hakkab ta vähem tellimusi saama.

«Kas sa tahad minu kolmesada reaali kärpida?» küsis doila Engracia kohe kurjalt.

«Need saadan ma sulle igal juhul,» vastas Francisco, ka siis, kui ma halvatud käega süsi peaksin kühveldama.»

«Ikka veel suurejooneline,» vastas ema. «Sul tuleb veel õppida, Paco! Nüüd, kus sa enam ei kuule, näed Sa mõndagi. Ikka praalisid sa minu ees, missugused suurepärased sõbrad sul olevat. Sa uskusid kohe iga-

Sina, kes sa ei suuda, kanna mind ja minu vatsa

ühe sõprusesse. Kuid sellega, kes ei kuule, ei suhtle keegi meelsasti. Nüüd saad teada, kes on sinu tõelised sõbrad.»

Kuid läbi tema karmide sõnade tundis Francisco, kui. võrd uhke oli ema temale, kui tugevasti ta lootis, et Francisco oma õnnetusest jagu saab. ning kuidas ema teda oma kaastundega alandada ei tahtnud.

Kui ta lahkus, kutsus ema teda lõunale, millal iganes tal selleks tahet on. Ta tuli mitmel korral nädalas. Ema mäletas täpselt, mida ta poisina oli meelsasti söönud ta asetas tema ette lihtsaid, tugevasti vürtsitatud toite rohke küüslaugu, sibula ja õliga, vahetevahel ka mõne tugeva puchero, olla podrida lihtsustatud variandi. Nad

mõlemad sõid vaikides, rikkalikult ja naudinguga. Kord küsis ta, kas ta ei peaks ema ka maalima.

«Enne kui sa julged tegemist teha kundedega, kes maksavad,» vastas ema, «tahaksid sa katsetada kuuleka modelliga.»

Kuid ta oli meelitatud.

Francisco tegi talle ettepaneku maalida teda nii, nagu ta oli, tema igapäevastes rõivastes. Kuid ema tahtis, et teda maalitaks pühapäeva-rõivais; ka pidi Francisco ostma talle mantilla, ja selleks, et ta võiks varjata oma paljapäisust, ka uue pitstanu.

Need olid vaiksed seansid. Ema istus vaikselt toolil, kõrge lauba alt vaatasid vanad, aukuvajunud silmad, tugevad huuled väljendusrikka nina all olid kõvasti kokku surutud. Ühes käes hoidis ta suletud lehvikut, teises roosikrantsi. Mõlemad tundsid rõõmu neist seanssidest, mõlemal oli küllalt kannatlikkust. Lõpuks vaatas lõuendilt vastu vana naine, kes oli palju läbi elanud, kes oli loomu poolest arukas ja oma saatuse kaudu targaks saanud, kes oli õppinud end piirama, oli aga nõus nautima neid aastaid, mis talle veel olid jäänud. Erilise armastusega oli Francisco maalinud mõlemaid vanu, kondiseid, tugevaid käsi. Dona Engracia oli oma port-
reega rahul. Ta tundis rõõmu, et Francisco ei olnud lasknud end kohutada kulutamast nii palju lõuendit ja niipalju vaeva pildile, mis kujutas vana naist, kes selle eest midagi ei maksnud.

Nüüd otsis Goya üles ka oma venna Tomäsi, kuldaja-

448

See oli haavunud, et Francisco alles nii hilja end tema juures näha laskis. Jutuajamise vältel küsis ta, kas Francisco pärast seda jumala näpunäidet ei tundvat, et ta peaks õigupoolest rohkem oma perekonna heaks tegema, ning pani Franciscole südamele, et see võimaldaks tal Madriidi ümber kolida. Francisco vastas, jah, homme minevat ta Martiniga jahile.

Francisco naisevend, preester Manuel Bayeu, oli avaldanud arvamust, et kui Goya nii kaua viivitab ega otsi vaimulikku troösti oma naisevenna juurest, siis olevat see märgiks, et ta ei ole taeva hoiatust küllaldasel määral jnõistnud. Kui Goya preestrit külastas, nägi ta, et surnud õuekunstniku Bayeu portree, mille tema, Goya, oli maalinud ja mille Josefa oli Saragossasse saatnud, rippus halvasti valgustatud nurgas. Goya küsis otseselt, mida naisevend pildist arvab. See vastas, et kunst, mis peegelduvat portreest, olevat suur, kuid kalgi südame kunst. Ta tundis ausalt kaasa Franciscole tema õnnetuses, siiski aga segunes tema kaastundesse mingi vaevu märgatav kahjurõõm, et jumalavallatu kunstniku upsakus oli tema siiski lõpuks upakile ajanud.

Saragossa võimsad perekonnad Salvadored, Grasad, Aznared otsisid hoolega Francisco tutvust. See aga ütles viisakatel ettekäänetel nende küllakutsetest ära. Krahv Fuendetodos, kui Goya ka tema teisele küllakutsele ei olnud reageerinud, laskis Martini kaudu järele pärida, kas ehk tema, krahv, ei tohiks Goyat külastada; keskustelu nende vahel ei tohiks tülikaks kujuneda, kuna ta olevat märkide keele elemendid ära õppinud. Püsiv, peaaegu alandlik taotlus liigutas Goyat. Ta meenutas, missuguses hirmus ja aukartuses oli elanud tema perekond krahvi ees, kes valitses nende kodukülas Fuendetodoses.

Isegi del Pilari katedraali kapiitli ülempreester otsis tema üles. See oli veel seesama don Gilberto Alue, kes oli tol korral tüliküsimuses Bayeuga nii kurjalt ja kõrgilt Francisco vastu olnud. Mitte midagi ei oleks suutnud löövamalt tõestada, kui erakordselt kõrgele oli ta tõusnud, kui selle lugupeetud, nüüd juba igivana Pfeestri külaskäik. Don Gilberto oli ülimal määral viisakas, väikeste, ilusate tähtedega kirjutas ta Francis-

449

cole, kuivõrd sügavalt kahetsevat peapiiskop härra esimese maalikunstniku õnnetust, suurima kunstniku õnnetust, kelle Saragossa iganes on andnud. Goya süda oli aga täis kurja rõõmu, et nüüd ei olnud enam surnut Bayeu Aragoonia suurimaks kunstnikuks.

Siis ütles ja kirjutas don Gilberto, et see oleks peapiiskopile eriliseks rõõmuks, kui don Francisco teatud tööd katedraali jaoks enda peale võtaks, tööd, mis ei olevat eriti ulatuslikud ja mis mitte eriti palju aega ei nõudvat. Ning kenasti ja innukalt lisas ta kohe juurde, et toomkapiitel pakkuvat honorariks kakskümmend viis tuhat reaali.

Silmapilgu arvas Goya, et ta on lugemisel või ülempreester kirjutamisel eksinud. Täpselt kakskümmend viis tuhat reaali oli tollal nõudnud kõrgesti kiidetud ja kuulus meister Antonio Veläzquez mitmeid kuid vältava töö eest ning sellepärast ei olnud toomkapiitel talle seda ülesannet andnud. Nüüd pakuti talle, Goyale, sama summat kahenädalase töö eest. «Ära muutu liiga suureliseks, mu süda!» sundis ta ennast ning võttis ette töötada alandlikkuses ja armastusega ning aega sääst-mata.

Kuid veel enne, kui ta suutis
alustada püha maali,
saabus talle sõnum kodunt.
Selles teatas talle Miguel
napisõnaliselt, et ta
poeg Mariano surnud on, ja
soovitas Franciscol kohe
sõita tagasi Madriidi,
kiiresti Josefa juurde.
Sedapuhku reisis Goya
kiirposthobustega, sõitis
kõigi mugavustega, ning
nõustus sellega, et kaasa
tuli don Martin, kes teda
hoolitsevalt saatis.

450

7

Ta nägi Josefat, nägi tema huuli liikumas, ei saanud tema sõnadest aru, Josefa püüdis pingutada jõudu ja alla suruda hirmu, mida ta tundis selle hoopis teistsuguse Francho ees.

Väike Mariano oli maetud juba päevi tagasi. Nad laususid teineteisele kohmakaid trööstisõnu. Nende vahel polnud vaja sõnu. Nad istusid pikka aega vaikides koos ning nende vaikimine oli kõnekam, kui seda oleksid olnud sõnad.

Goya ajas enda sirgu ja ulatas pisut krampliku naeratusega Josefale skitsiraamatu, mida ta nüüd pidevalt endaga kaasas kandis, et sinna võidaks kirjutada seda, mida talle taheti teatada.

«Kui sa mulle veel midagi öelda tahad,» seletas ta Josefale, «pead sa selle üles kirjutama. Ma taipan halvasti, ma pean kõike mõistatama. Ma olen nimelt tõepoolest täitsa kurt.»

Josefa noogutas vaid. Ta ei tahtnud Franciscolt midagi küsida selle kohta, mis vahepeal oli juhtunud.

Ta oli veel tagasihoidlikum kui varem, ta sulgus täielikult endasse. Sellegipoolest nägi Goya teda nüüd sügavamalt ja selgemalt. Ta oli alati Josefat võtnud kui midagi olemasolevat, antut, mille kallal ei ole palju mõelda ega mõistatada. Ta ei olnud pikalt

selle üle mõelnud, mida küll Josefa võiks arvata tema elu selle °sa üle, mida tema, Francisco, elas Josefast eraldi. Tema seisusest mees võis ju endale lubada naisi, kelle järele ta mõte käis; nõnda oli kombeks. Josefa oli seal, kui tal oli teda vaja; nii oli ta oodanud, nii oli ta tahtnud, nii see oli. Tema omalt poolt ei olnud pahaks pannud, et Josefa oli oma venda pidanud suurimaks kunstnikuks, et ta mitte midagi ei taibanud tema loojangust ning et ta oli täis vaikset uhkust oma perekonnale, mis oli palju lugupeetum kui tema, Francisco °nia. Selleks oli kulunud aastakümneid, enne kui Josefa jjakkas taipama, mida Francisco endast kunstnikuna pjutas ning kuidas teda maailmas hinnatakse. Armas-anud aga oli Josefa teda enne, kui ta seda veel isegi eadis, algusest peale; sest muidu ei oleks tema, üks

451

Bayeu, ühe Goyaga abiellunud. Tema, Francisco, oli näinud Josefa osalt sellepärast, et ta Josefat armastas osalt sellepärast, ja kõigepealt sellepärast, et Josefa oli Bayeu. Kindlasti oli Josefa endale selle juba ammu selgeks teinud. Ja siiski teda edasi armastanud ning teda talunud. Francisco oli juba ammu tundnud, et Josefa oli paljugi alla neelanud, ja sageli tundis ta Josefale kaasa. Teda valdas soe tunne, ning ta oli rahul sellega, et nüüd oli Josefal põhjust talle kaasa tunda.

Kuid oma poega Javieri nähes soojenes tema süda täielikult. Javier ei olnud enam poisike, ta oli nüüd noor mees, kellest möödus vähe naisi talle silma heitmata. Javier jutustas, ta olevat nendel viimastel kuudel palju järele mõelnud, ta olevat nüüd otsustanud kunstnikuks hakata ning ta lootvat, et isa võtab tema oma õpilaseks. Goya vaatas täis õrnust ja uhkust oma armsale Javie-rile. Omada taolist poega oli suur troost pärast Mariano kaotust. Ta ei soovinud, et nooruki tee oleks niisama raske kui tema oma. Nooruk oli sündinud hidalgo'na, don Javier de Goya y Bayeu. Aragoonia seaduste järgi oli hidalgo'] õigus nõuda toetust isa käest, et ta ei peaks end tööga häbistama. Elati ju küll Kastiilias, Aragoonia seadus oli aga hea. Francisco täidab seda meelsasti. Ta saadab poja välismaale, Itaaliasse, Prantsusmaale. Ta ise oli Itaalias kunstis tugevnenud, kuid ta oli pidanud ränka vaeva nägema ning kavalust tarvitama, et muretseda järgmiseks söömaajaks riisi ja leiba ning juustu. Javieril peab olema kerge elada ja õppida.

Kui Agustín Franciscot uuesti nägi, tuksatas tema tusane nägu ja hakkas tõmblema.

Goya ei tahtnud ühtki kaastundlikku sõna kuulda, ta ütles karmilt: «Kas on palju viltu läinud sel ajal, kui ma eemal viibisin? Oled sa palju pahandusi teinud?» Ning käskis Agustinil koos Zapateriga arveraamatuid kontrollida.

Hiljem aga ütles ta Agustinile, et näidaku talle, mida ta vahepeal on teinud, ning Agustín näitas talle oma etsinguid, mis olid teostatud Jean Baptiste Leprincef uue meetodi järgi. Agustín Esteve oli seda meetodi parandanud, Goya oli üllatunud, mida kõike võis sellega

452

saavutada. «Hombre!» lausus ta mitmeid kordi ja muidu kiitusega nii kitsi mees kiitis nüüd tugevate sõnadega oma sõpra ja abilist.

«See menetlus peaks nüüdsest kandma Esteve meetodi nime,» seletas ta.

Vana, sügav side mõlema vahel oli jällegi taastatud.

Ning nüüd näitas Francisco talle joonistusi, mida ta oli Saragossas teinud. Agustín oli rabatud. Ta liigutas huuli, Goya ei teadnud, kas ta rääkis või mitte; Agustinil oli naljakas komme matsutada ja neelatada, kui miski teda erutas. Ta vaatas ning vaatas, ta ei suutnud oma^himu täis vaadata. Lõpuks, pehme žestiga, võttis Goya joonised tema käest.

«No ütle siis juba midagi,» nõudis ta.

Agustín aga ütles: «See on sinu õige kunst,» ja oma suurte kohmakate, püüdlikkude tähtedega kirjutas ta seda Goyale.

«Tähendab minu maalikunst ei maksa midagi?» naljatas Goya rõõmsalt.

Järgmisel päeval teatas Francisco oma naasmisest õukonda, mitte ilma ebamugavuseta ja mureta. Kuid teda koheldi erilise tähelepanelikkusega, isegi ülbe marqués de Ariza käitus tema suhtes osavõtlikult.

Don Carlos ise püüdis joviaalsusega üle saada kohmetusest kurdiga käitumises. Ta astus Goyale väga lähedale ning karjus talle kohutavalt: «Lõpuks ei maalita ju kõrvadega, vaid silmadega.»

Goya, natuke kohkunud, ei saanud aru, kummardas sügavalt ning ulatas kuningale aupaklikult joonistus-bloki ja pliiatsi. Kuningal hakkas koitma, ta sai aru, rõõmustas, et oli olemas abinõu, mille kaudu ta sai end °ma esimesele maalikunstnikule arusaadavaks teha. Riisus kirjutas ta selle trööstiva lause, mille ta enne soyale kõrva oli karjunud.

.«Lõpuks ei maalita ju kõrvadega,» kirjutas ta, «vaid silmade ja kätega,» ning kuna ta juba kord kirjutas, siis pani ta harjumuse kohaselt sinna alla ka oma all-kirja: «Yo el Rey» ja konksu. Goya luges ning kummar-üas aupaklikult.

«Mida te arvate sellest, mu armas?» küsis kuningas.

Goya vastas ebatavaliselt valjusti: «Mitte midagi majesteet.»

Kuningas jätkas keskustelu oma armulikul kombel. «Kui palju portreesid olete te tegelikult minust maalinud?» küsis ta.

Goya ei teadnud seda täpselt, kuid seda tunnistada oleks olnud ebaviisakas.

Ta vastas: «Kuuskümmend üheksa.»

«Eks sa näe,» kirjutas Carlos, ning pidulikult kõneldes lisas ta juurde: «Et püha neitsi mulle ja teile küllalt aastaid kingiks, et neid sada täis saaks.»

Príncipe de la Paz kutsus Goya enda juurde. Manuel ootas põnevusega kokkusaamist. Veel tugevamini kui enne tundis ta salapärast seost enda ja kunstniku vahel. Nad pidid olema sündinud väga sarnase tähtedeseisu ajal, üheaegselt oli saatus neile mõlemale, pärast muinasjutulist tõusu, raskeid lööke jaganud. Francisco oli talle vahendanud tutvuse Pepaga, selle vahekorra, mis oli tunginud tema ellu ühes nii paljude tagajärgedega, ning tema, Manuel, oli Goya tõusu tugevasti toetanud. Nad olid sõbrad, nad mõistsid teineteist, nad võisid avameelselt kõnelda nagu mees mehega.

Kui Manuel nägi vananenud Goyat, valdas teda aus kaastunne. Siiski teeskles ta rõõmsameelsust nagu nende parimatel aegadel. Ikka ja jälle kinnitas ta, Francisco ja tema kuuluvat ühte. Kas polnud ta seda ennustanud, et nad mõlemad saavutavad ülima tipu kumbki oma alal? Ning nüüd oli Francisco esimene maalikunstnik, tema ise aga Kastiilia infant.

«Momendil on paar pilve taevas,» möönis ta, «aga rna ütlen sulle, mu Francho,» ning ta hajutas pilved ainsa käeliigutusega, «need arusaamatused mööduvad ning meie tähed hakkavad aina heledamini paistma. Taolised, nagu meie mõlemad, kes pidid võimu ja au endale esmalt kätte võitlema,» jätkas ta tähtsalt ja salapäraselt, «need hindavad saavutatut palju kõrgemini kui see, kes nendega on sündinud; need saavutatust lahti ei lase-Plus ultra!» hüüdis ta, ning kuna Goya ei taibanud, kirjutas Manuel talle: «Plus ultra»; ta oli seda hüüdlauset õppinud armastama oma viimasel viibimisel Cádizes. Tal olevat Cádizes olnud metsik möll, jutustas ta.

Pealegi olevat ka Francisco seal päris mehiselt möllanud, arvas ta silma pilgutades, seal olevat juttu olnud teatud rõivastamata Veenusest.

Francisco oli rabatud. Oli siis Cayetana seda pilti kellelegi kolmandale näidanud? Kas ta ei peljanud kuulujutte? Kas ta ei kartnud inkvisitsiooni?

Manuel märkas Francisco kohkumist. Ähvardas teda sõrmega.

«Need on ju ainult kuulujutud,» sõnas ta, «ja ma ei nõua teilt, et teie seda mulle kinnitaksite või aumehelikult ümber lükkaksite. Loomulikult tahaksin ka mina meelsasti teilt ühe niisuguse Veenuse tellida. Mul on seal paar vägagi isuäratavat modelli. Võib-olla kõneleme sellest kunagi hiljem. Esialgu aga maalige mulle minu infanta. Te olete teda juba varem maalinud, juba lapsena, nagu ma kuulsin.»

Ta nihkus täiesti Goya lähedale ning avaldas talle ausameelse südamlikkusega: «Pealegi õpin ma märkide keelt. Ma tahaksin sinuga sageli ja põhjalikult vestelda, Francho, mu sõber. Ning ma tegin ka korralduse välja töötada plaan moodsa kurttummade asutuse rajamiseks. Docteur de L’Epee põhimõtete järgi. Ja see peab kandma sinu nime; sest sina viisid mu sellele mõttele. Usu mind, see ei ole mingi jultumus, kui ma juba täna niisuguseid ülesandeid jagan. Minu puhkuseaeg ei kesta kaua. Ma tõusen veelgi kõrgemale. Ole selles kindel, minu Francho!» Ning ehkki Goya teda kuulda ei võinud, andis ta oma tumedale tenorile metalse kõla.

Päev pärast seda teatas Andres ühest daamist. Goya, kes oli andnud korralduse, et kedagi ei tohi tema juurde iasta, oli pahane. Andres seletas, daam ei laskvat end ära saata ning et see olevat keegi väga suur daam. Goya saatis Agustini. See tuli tagasi, mõnevõrra segadusse viiduna, ning ütles, et see olevat krahvinna Cas-tillofiel, ning kuna Goya ei taibanud, karjus ta Goyale: «Pepa! See on Pepa!»

Pepa käsi käis hästi. Ta oli don Manueli hiilguse lühiajalisest tuhmumisest pigemini veel suurema hiilguse vpitnud. Mitte keegi ei uskunud don Manueli ebasoosingus oleku kestusesse, ning need, kes ettevaatusest lnfant'i ennast vältisid, näitasid end ettenägelikkusest

455

seda sagedamini krahvinna Castillofieli hommikustel vastuvõttudel. Pealegi suurenes hämmastavalt ka tema rikkus.

Siis, kui ta oli Francisco õnnetusest kuulda saanud, tundis ta esialgu rahuldust. Nüüd oli Goya saanud karistuse lugupidamatuse eest, mida ta Pepale oli osutanud. Kuid see rahulolu ei kestnud kaua. Pepa tundis, et Goya õnnetus oli seotud tema kirega, ta kadestas Franciscot tema kire pärast. Ning ta oli haavunud, et mitte tema ei olnud see, kes oli suutnud Franciscole sisendada niisuguse kire. Pepa oli tulnud, et anda Franciscole tunda, et kättetasumine on olemas nii taevas kui ka maa peal. Ent niipea kui ta nägi Franciscot, uut, teistsugust Franciscot, oli ta vapustatud, tema endine poolehoid Francisco vastu murdis läbi. Ta rahuldus sellega, et teha Franciscole selgeks, kui jumalikult kaugele ta oli jõudnud.

«Ma olen rase,» jutustas ta Franciscole uhkelt ja usaldavalt. «Minu pojast saab conde Castillofiel, sündinud seaduslikus abielus.»

Francisco märkas, kuidas ta pingutas, et talle ja iseendale tõestada, et ta ei ela mitte ainult hiilguses, vaid ka õnnes. Sealjuures ei olnud ta õnnelik, ta kannatas Francisco pärast samuti, nagu tema kannatas hertsoginna Alba pärast, ning ta tundis Pepa vastu vana heatahtlikku, kergelt kaastundlikku, mugavat õrnust.

Nad kõnelesid nagu vanad usalduslikud sõbrad, kes teavad teineteisest paljugi, mida keegi teine ei tea. Pepa vaatas talle oma häbitute roheliste silmadega otsa ning Francisco võis kerge vaevaga sõnu ta suult lugeda. Francisco oli kogenud, et tal vastatikune arusaamine kujunes raskeks ainult ükskõiksete inimestega; inimestest, kes olid talle lähedased, ning muide ka neist, keda ta vihkas, sai ta aru vaevata.

«Kas Conchita ikka veel tüssab kaardimängus?» küsis ta ning jätkas: «Kui ma tohin, siis ma astuksin peatselt kord sinu juurde õhtustama ja jooksin mati-zanilla'i.»

Pepa ei suutnud hoiduda suurustlemisest. «Sa peaksid siis endast ette teatama,» ütles ta, «muidu võib juhtuda, et sa minu juures don Carlost kohtad.»

456

«Missugust don Carlost?» küsis Francisco.

«Don Carlost, kõikide Hispaania riikide ja mõlema India kuningat,» vastas Pepa.

«Carajo!» vandus Goya.

«Ära vannu,» noomis teda Pepa, «ja pealegi veel daami seltskonnas, kes peab lähemal ajal väikese krahvi ilmale tooma.»

Ning siis jutustas ta edasi don Carlosest. «Ta tuleb nagu lihtne kindral,» jätkas ta, «ning ta ei taha mult seda, mida sa mõtled. Ta näitab mulle oma ajanäitajaid, laseb mul katsuda oma käsivarrelihaseid, me sööme koos olla podrida't, ta mängib mulle viiulit, ning ma laulan talle paar romanssi.»

«Nüüd pead sa aga ka mulle paar romanssi laulma,» nõudis Francisco.

Ning kuna Pepa hämmeldunult talle otsa vaatas ning ilmselt ei teadnud, mida Francisco sõnadest arvata, ütles Francisco morni lõbususega:

«Sul on õigus, ma olen täielikult kurt, kuid ma kuulen ikkagi palju paremini kui enamik teisi.

Laula!» lausus vihaselt ta,
«mina saadan sind.» Ning nii nad
tegid. Pepa laulis, Goya
saatis. Kõik see oli nagu
vanades romanssideski:
kurb ja liigutav ja metsik.
Vahel juhtus sedagi, et
Pepa laul ja Goya saade
läksid kokku.

8

Martin Zapater jäi Madriidi kauemaks, kui ta esialgselt oli arvestanud; ta ütles, et tal olevat äriasju õiendada. Tegelikult aga pühendas ta kogu oma aja sõbrale. Ta valvas, et see ei läheks üksinda tänavale, sest ta kartis, et kurdiga võiks juhtuda mõni õnnetus. Francisco vihkas igasugust hooldamist; Martin aga korraldas

457

suure kavalusega niimoodi, et Goya ilma seda märkamata jäi ikka valvatuks.

Franciscole kuhjus tellimusi enneolematul arvul, Martin aga hankis talle ikka uusi, et Franciscol ei tekiks muljet, nagu hoiaks tema häda inimesi temast eemal. Goya võttis vastu vähe töid ning trööstis enamikku tellijaid, et ta need tulevikus ette võtab. Martin püüdis kõike korraldada, mis Goyale huvi võis pakkuda. Ka Cayetana kohta sai ta mõningaid teateid. Hertsoginna Alba, nii võis ta Franciscole teatada, oli palunud luba välismaale reisida, oma Itaalia sugulaste juurde, ning tõenäoliselt ei pöördu ta Hispaaniasse tagasi enne, kui ei ole tühistatud tema pagendus õukonnast.

«Kus ta iganes ka ei oleks,» arvas Francisco, «sandist ta kindlasti palju ei hooli.»

Nii sageli ja järsult muutlikus Madriidi õhus viibimine muutus Zapaterile ilmselt pingutavaks. Ta nägi halb välja, köhis palju ning oli rõõmus, et Francisco ei olnud võimeline kuulma, kui halvasti ta köha kõlas.

Lõpuks teatas ta, et kavatsevat tagasi pöörduda. Sõbrad jätsid lärmakalt jumalaga, nii nagu oli nende komme. Pingutasid end, et mitte näidata tundeid, patsutasid teineteisele kohmakalt õlale, heitsid nalja oma vanaduse ja oma hädade üle, ning siis sõitis Martin tagasi Saragossasse.

Vaevalt oli ta ära sõitnud, kui Francisco kohe teelei asus, et üksinda ja takistamatult uurida, kuidas kurt Goya ja Madriidi linn teineteisega sobivad. See oli lühike tee, mis lahutas tema maja Puerta del Solist, linna peaväljakust. Seal kohtusid paljud linna suured tänavad — Calle Mayor, Arenal, Carmen, Alcalá ja paljud teised.

Niisiis siirdus Goya Puerta del Solile kõige suurema liikluse ajal. Kõigepealt seisatas ta Red de San Luisil kaubitsejate putkade ja laudade ees, siis läks ta Gráda-sele, San Felipe El Reali kiriku ees asetsevale suurele platsile, siis Mariblanca kaevu juurde. Puerta del Solí peeti maailma kõige lärmakamaks kohaks, Goya vaatles lärmi ja tunglemist. Teda tõugati ning sõimati, kõikjal, kus ta seisatas, segas ta teisi, kuid ta ei pööranud

458

sellele tähelepanu, ta vaatas ning nautis lärmi. Nii väljasurnuna, nagu oli tundunud talle tema Saragossa, niisama elavana tundus talle tema Madriid.

«Värske vesi,» karjusid aguadore'á. Nad seisid Mariblanca kaevu ümber, selle eriskummalise kuju all, millest keegi ei teadnud, kas ta kujutas Veenust või usku, mis oli aga kuulus selle poolest, et ta nii palju nägi ja kuulis, kuid vaatamata sellele, et ta oli naine, mitte midagi välja ei lobisenud.

«Värske vesi,» karjusid aguadore'á, «kes joob, kes tahab? Värske allikavesi.»

«Apelsinid,» karjusid naranjera'á, «kaks apelsini ühe cuarto eest!»

«Uks väike tõld, señor,» pakkusid voorimehed. «Vaadake ometi, missugune kena tõllake mul on! Vaadake ometi, missugune suurepärane loomake mul on! Jalu-tussõit Pradole või kuhu soovite!»

«Almust,» nurus sant, «püha neitsi nimel. Andke almust vaprale veteranile, kes sõjas ketserite vastu mõlemad jalad kaotas.»

«Kuidas käib su käsi, südameke?» pakkus end üks vastutulelik tüdruk. «Tahad sa näha minu väikest kambrikest, mu väike? Tahad sa näha mu väikest voodikest? See on pehme, kena väike voodike, mille taolist teist ei ole.»

«Kahetsege pattu!» müristas oma pingilt keegi jutlustaja. «Kahetsege pattu ja ostke patulunastuskirju!»

«Ajaleht, värske ajaleht, «Diario», «Gaceta»,» karjusid ajalehemüüjad, «kolm viimast eksemplari!»

Ning seal lobisesid kaardiväeohvitserid ja cortejo'd lugesid oma daamidele ette kirevaid kuulutusi, lärmasid valloonid ning šveitsi kaardiväe soldatid, ja need, kes pidid esitama valitsusvõimudele avaldusi, dikteerisid avalikele kirjutajatele, keegi veiderdaja sundis oma ahvi tantsima, proyectista'á vaidlesid tuliselt oma projektide üle, kuidas parandada riiki ning maailma, ja tüdimatult pakkusid oma kaupa vanakraamikaupmehed.

Goya seisis ja vaatas. «Puerta del Solil,» nii kõlas kõnekäänd, «hoidu naistest enda ees, hobueeslitest enda taga, tõldadest enda kõrval, lobisejatest enda ees, kõrval ja taga!»

459

Ta ei hoidnud end millegi eest. Ta seisis ja vaatas Ta kuulas ning ei kuulnud midagi. Ta tundis iga hõiget ja iga sõna ja ta ei tundnud seda siiski enam, ning seejuures tundis ta seda paremini kui kunagi varem.

Siis oli aga seal keegi pime ballaadilauljanna. Madriidis valitses umbusaldus pimedate vastu, liiga palju oli nende seas «pimedaid», et sel kombel paremini tas-kuvarga ametit pidada, või vähemalt, et suuremat kaastunnet äratada. Madriidlased olid harjunud tegema jõhkraid nalju nende pimedatega, olid need siis nägijad või mitte, ja sageli oli ka Goya sellele kaasa löönud. Nüüd aga sundis pime naine teda valulikult tema enda kurtuse tunnetamisele. Naine laulis ning saatis end kitarril,

kindlasti oli ta ühe kena röövliloo kokku riiminud, sest kõik kuulasid osavõtlikult ning pinevusega, hirmu ja rõõmuga; Goya aga, vaatamata sellele, et ta pinevalt suule vahtis, ei saanud midagi aru. Lauljatari kaaslane näitas samaaegselt pilte selle kohta, millest pime laulis, — kirjusid mäkerdusi. Ning äkki pidi Goya naerma: ta mõtles, et tema ei saa naise sõnadest aru, see aga ei näe pilte.

Lugu jutustas ilmselt El Maragotost, tollest metsikust röövlist, kelle vapper munk Zaldivia oli vangistanud. El Maragoto ei olnud sugugi mingi õilis bandiit, ta oli nürimeelne, elajalik, vere- ja rahajanuline raevutseja, ning kui vaene munk pakkus talle ainsat, mis tal oli, oma sandaale, tahtis röövel teda oma püssiga maha lüüa. «Sina ja sinu sandaalid ei ole kuuligi väärt,» oli ta karjunud. Kuid vapper munk oli temale kallale tormanud, tal püssi käest kiskunud, põgenevale röövlile kuuli tagumikku lasknud ja röövli siis kinni sidunud. Kogu maa tundis rõõmu vapra kaputsiinlase üle ja- rahvahulk Puerta del Solil kuulas vaimustatult, kui ballaadilaulja nendest sündmustest jutustas, tõenäoliselt värvikate üksikasjadega. Goya tundis end väljalülitatuna. Ta ostis endale loo teksti, et seda kodus rahus lugeda.

Oli hiline pärastlõuna, kirikukellad helisesid ja kuulutasid angelus't, kaubitsejad hakkasid oma võlvialu-seid valgustama, majade ja Maria piltide ees süüdati laternad. Goya pöördus koduteele.

460

Palkonitel istusid inimesed ning tundsid rõõmu jahedusest. Ühe sünge, peaaegu akendeta kahtlase maja palkonil istusid kaks tütarlast, heledad ja kenad ning lihavad; nad istusid rõdu äärele toetudes; tõenäoliselt oli neil teineteisele jutustada midagi tähtsat, siiski piilusid nad alla, mööduvate meeste poole. Tüdrukute taga aga, sügavas varjus, ning niivõrd mässitud oma mantlitesse, et nende nägusid näha ei olnud, seisid liikumatult kaks noorukit. Goya vaatas, aeglustas sammu, jäi lõpuks täiesti seisma. Tõenäoliselt vahtis ta liiga kaua, mantlitesse mässitud noorukid liigahtasid, see oli 4cüll vaevu märgatav liigutus, kuid see liigutus oli ohtlik, see näis soovitavat edasiliikumist. Jaa, palkonil istusid tõelised Manolería maja'd, kogu oma ahvatluse ning säraga, ja nende taga, ning see kuulus sinna juurde, valitses vari ja ähvardus.

Järgmisel päeval küsis Agustín, kas ei oleks nüüd lõpuks aeg kord ka marqués de Castrofuerte maali alustada. Goya aga raputas ainult pead. Tal oli muudki teha. Ta maalis seda, mis ta eile oli läbi elanud. Maalis kuuele väikesele tahvelpildile röövel El Maragoto loo, kuidas ta kloostri värava ees kaputsiinlast ähvardab ja kuidas see vapralt ning meelekindlalt röövli vaeseomaks paugutab ning siis vangi võtab. See oli lihtne, värske jutustus, selles peitus terve röövlilugu ja kogu see lihtne, tugev rõõm, mida tundis sellest Puerta del Sol.

Siis aga valdas teda mälestus tollest teisest röövlist, kelle hukkamisel ta oli viibinud Córdoba corredera'], mälestus El Puñalist. Ning ta maalis surnud bandiidi tema häbilaval, kägistatud, habemesse kasvanud, rõivastatud kollaseisse patukahetseja rõivaisse, üksi kalgis valguses.

Veel samal päeval — ta tundis tungi alustada seda pilti veel samal päeval — hakkas ta maalima maja'sid, tõelisi maja'sid, neid, kes olid istunud palkonil ning nende ohtlikke varjus seisvaid sõpru. Ta maalis kiusatust, mis nendelt naistelt mehele õhkub, ning tumedat ohtu nende taga, mis kiusatust veelgi tugevdab.

Ta näitas pilte Agustinile.

461

«Kas oleksin ma parem pidanud marqués de Castrofuertet maalima?» küsis ta uhkelt ja rahulolevalt. Agustín neelatas ja matsutas.

«Sinust ei saa kunagi aru,» ütles ta, ning see oli tõepoolest hoopis teistsugune maalimisviis kui too, millega Francisco senini taolisi stseene oli maalinud. Sest

röövlistseene ja maja-stseene oli ta juba väga ammu kujutanud kuningale määratud seinavaipadel, kuid need olid rõõmsameelsed ja süütud pildid, need siin aga ei olnud sugugi süütud, ja Agustinile tundus võõrastavana, rahutust tekitavana ja õnnestavana, et esimene õuekunstnik nüüd niimoodi maalib. Francisco aga tundis sellest samal ajal rõõmu ning kiitles.

«Kas on kuulda, kuidas Maragoto ähvardab?» küsis ta. «Kas on kuulda lasku kajamas? Kas on kuulda maja'de sosinat? Kas on märgata, et selle on maalinud kurt?» Ning enne, kui Agustín suutis vastata, lausus ta uhkelt: «Näed sa! Ma olen juurde õppinud! Plus ultra!»

«Mida sa kavatsed nende piltidega peale hakata?» küsis Agustín. «Hertsoginna Osuna tahtis paari pilti. Ta rõõmustaks kindlasti selle «Röövel Maragoto» üle.»

«Neid pilte ma ei müü,» vastas Goya. «Need pildid maalisin ma enda jaoks. Kuid ma kingin nad ära. Sa võid saada ühe, teised kingin ma Josefale.»

Josefa oli üllatatud ja punastas rõõmust. Naeratades kirjutas ta talle oma korralike, kloostris õpitud tähtedega: «Ma tänan sind,» ning märgistas selle ristiga, nagu kõik, mida ta kirjutas. Goya vaatas talle otsa. Josefa oli viimasel ajal muutunud veelgi kõhnemaks ja kinnisemaks. Seda, mis neil oli teineteisele öelda, ei olnud palju, sellegipoolest oleks ta nüüd vahetevahel meelsasti naisega lobisenud. Nii paljud tema sõpradest ning isegi võõrad olid selgeks õppinud märkide keele, ja tal oli kahju ning talle tegi haiget, et Josefa ei olnud vaevaks võtnud seda ära õppida.

Ootamatult haaras teda mõte maalida Josefat. Ta nägi Josefat uuena, nägi teda selgemini kui varematel aegadel. Nägi seda, mis oli teinud teda sageli kärsituks,

nägi tema sarnasust vennaga, tema umbusku Francisco kunstniku-kutsumuse vastu. Ent ta nägi ka seda, mida ta varem polnud tahtnud näha, nägi Josefa armastusest tulenevat leina ja muret tema jumalakartmatu olemuse, temal puuduva alandlikkuse ja mõõdukuse pärast.

Josefa oli hea, kannatlik modell. Rühikalt, sirgelt, nii nagu Francisco oli seda tahtnud, istus ta toolil, hinnaline, pisut kangelt hoiduv sall õlgadel. Francisco toonitas tema aragoonlikku liikumatust, uhkust, andis talle hoiakut ning karmi armastusväärsust. Ta nägi Josefat armastusega; ta ei ilustanud teda, kuid siiski noorendas ta veidi Josefat. Seal istub ta pead püsti hoides oma kuldpunaste juuste raskete palmikute all, kitsahuuleline suu pika nina all tugevasti kokku surutud. Pikliku näo jooned väljendavad kerget valjust, näonahk, veel roosakalt kahvatu, kannab juba esimese närtsimise jälgi, langevates õlgades võib märgata mõningat jõuetust. Suured säravad silmad on kurvad ning vaatavad üle vaatleja kuhugi kaugusesse. Käed aga on asetatud raskelt põlvedele, nad on hallides kinnastes, vasaku käe sõrmed on kangelt ning kummaliselt üle parema ristatud.

See oli hea, armastusväärne, kuid siiski mitte rõõmus pilt. See oli hoopis teistsugune kui too, mille ta oli maalinud Saragossas, siis kui ta oli Josefat kujutanud oma kahe lapsega. See ei olnud sugugi rõõmus Goya, kes oli maalinud selle viimase pildi.

Selle viimse pildi. Mõned päevad pärast portree lõpetamist haigestus Josefa ning jäi lamama. Ta hääbus väga ruttu. Tema surmava jõuetuse põhjus oli selge. Selle põhjustas Madriidi kurikaval kliima, Madriidi jäised talved, hõõguvad suved, lõõskavad tuuled; selle põhjuseks olid peale kõige muu veel paljud rasedused.

Nüüd, kui tema lõpp hakkas juba lähenema, oli temal, sel vaikijal, paljugi öelda. Ning nüüd nägi Francisco, et ta oli põhjuseta haavunud, süüdistades Josefat, et ta ei ole märkide keelt ära õppinud Josefa oli selle selgeks õppinud, ning kui ta seda polnud rakendanud, siis ainult kohmetusest. Nüüd aga kõneles ta Franciscoga

oma väsinud sõrmede kaudu, paraku aga ainult veel kaks, kolm päeva, siis muutusid tema käed liiga tuimaks. Francisco nägi, kuidas Josefa, ja sedagi tohutu pingutusega, oma huuli liigutas viimseks manitsuseks ning ta luges sõnad tema huultelt:

«Ole kokkuhoidlik, Francho! Ära raiska end ega oma raha!»

Nii suri ta, samuti nagu oli elanud, vaikselt, ilma suurema kärata, manitsusega.

Surnud naise nägu punakasblondide juuste külluse all näis olevat vähem väsinud kui viimastel elupäevadel. Francisco mõtles kõigele, mis ta oli Josefaga läbi elanud, õrnale, saledale, kohmakale tütarlapsekehale, mida ta oli esimest korda võtnud, kaeveteta vaevadele, millega Josefa oli talle lapsi sünnitanud, pikale tummale valule, mida Josefa oli tema pärast kannatanud, mõistmatusele, mida Josefa oli osutanud tema kunsti suhtes, Josefa visale armastusele. See oli õel, et Josefa pidi surema just nüüd, kus nad teineteisest nii palju paremini aru oleksid võinud saada.

Kuid temas ei olnud midagi tollest metsikust, ahastamapanevast valust, mis teda muidu nii kergesti tabas. Pigemini halvas teda mingi tume, nüri tühjus, teadmine oma väljapääsmatust üksindusest.

Lihtsad matused Josefa tarvis korraldas ta, polnud sellist hiilgust, millega ta väikse Elena kord mattis. Surnuaialt tulles lausus mornilt sõpradele vana kõnekäänu: «Surnud hauda, elavad ent laua äärde.» Kergendatult nägid sõbrad, et ta talus seda kurja saatust vihapurseteta. Ja ta ise uskus, et ta vaenlasest on vabanenud, kes ta rinnas pesitsenud oli seni.

464

9

Saragossast jõudis ootamatult pärale Francisco ema, et teda trööstida. Tal oli palju tunnustavaid sõnu surnule. Kui ta aga tookord oli Madriidis viibinud, siis oli ta Josefaga halvasti läbi saanud.

Ema oli reisinud üksinda. Loomulikult oli Tomäs kavatsenud teda saata, samuti ka preester Manuel Bayeu. Kuid tema oli tahtnud Franchot sellest säästa, kuna mõlemad oleksid püüdnud temalt rohkem raha välja pressida, ning seda ei olnud vaja. Ta oleks võinud lasta saata ennast Martin Zapateril. Martin oli aga kahjuks jälle haige, tal oli ikka tema vana köha; sedapuhku oli ta päris palju verd sülitanud.

Goya oli jahmunud. Ema kained sõnad äratasid temas ebausklikku hirmu. Ta kartis Martini pärast. Paljud sõbrad, keda ta oli maalinud, olid lihalikult surnud ning elasid edasi nüüd ainult tema piltides. Kas ei olnud just nüüd surnud ka tema Josefa? Just pärast tema portreed? Nii see juba oli: kui ta kedagi andumusega maalis, siis kiskus ta sellelt tüki elu; siis oli maalitav maalituna seal, ning tema hingavast olemusest oli suur tükk ära kistud. Tema, Francisco, tõi õnnetust täpselt samuti kui Cayetana; tõenäoliselt oligi see just see, mis teda Cayetanaga sidus.

Mõistliku doña Engracia Madriidis viibimine aitas tal nendest mustadest mõtetest vabaneda. Vana naine oli kõbus, temas polnud näha, ehkki Francisco oli teda maalinud, kõige väiksematki jälge hääbumisest.

Kahju ainult, et tema ema tema poissi, oma pojapoega Javieri, taluda ei suutnud.
«Poiss ei meeldi mulle,» ütles ta oma karmil kombel. «Temas on kõike, mis Bayeudes on halba, ja kõike, mis on halba Goyades. Ta on ninakas, valelik ning priis-kaja. Sa peaksid temaga mõne karmi sõna rääkima, Francho,» ning ta tsiteeris vana rahvatarkust: «Al hijo y mulo para ei culo! Oma pojale ja oma eeslile ütle seda tagumiku kaudu.»
Suursugusele ja elegantsele Javierile meeldis mühak-'ik vanaema Aragooniast niisama vähe nagu tema doña Engraciale. Seevastu aga sõbrad — Agustin, Miguel,
465
Quintana, püüdsid oma Francisco emale kõikvõimalikku tähelepanu osutada. Don Miguel tegi Franciscole ettepaneku, et ta peaks doña Engracia õukonda kaasa võtma ning teda majesteetidele esitlema, et señora oma silmaga näha saaks, kuivõrd kõrgelt kuningas ja Maria Luisa tema poega hindavad.
Kuid vanake tõrkus. «Ma ei kuulu õukonda,» ütles ta, «niisama vähe kui sinagi, Francho. Kes on sündinud sibulana, sellest ei saa kunagi roosi.»
Ema ei jäänud kauaks ja vaatamata Francisco palvetele jäi ta selles kindlaks, et sõidab ka tagasi üksinda. Kas ei olnud ka Francisco üksinda Saragossasse reisinud?
«Vana naine jõuab ikka kergemini edasi kui kurt,» seletas ta.
Vahetult oma ärasõidu eel jagas ta Franciscole nõuandeid, mis viimasele Josefa manitsusi meenutasid. Ta peab olema ettevaatlik, peab olema kokkuhoidlik, ei tohi ei vennale ega ka naisevennale, nendele aplatele kaarnatele, liiga palju anda.
«Sa võid ju nendele oma testamendis midagi viisakat pärandada,» arvas doña Engracia, «oma eluajal aga ei suurendaks mina nendele antavat toetust. Ning kõige-pealt, tee end parem väiksemaks kui suuremaks, Paco! Ära muutu jälle ülbeks! Sa ju näed, mis sellest välja tuleb. «Mida ilusam on rõivas, mida sa kannad, seda halvem on mustus, mis sinna peale langeb».»
Francisco paigutas ema postitõlda. Mayoral, esimene kutsar, ja tema abilised ergutasid loomi. «Macho, macho!» karjusid nad, ning kuna juhtloom kohe vedama ei hakanud, vandusid nad: «Qué perro!»
Selle karjumise ajal aga vaatas tõllast välja ema ning ütles: «Kaitsku sind püha neitsi, Paco!»
Francisco nägi vandumist ja nägi õnnistust, ning ta sisimas segunes see kõik üheks. Siis alustas tõld sõitu ning ta teadis, et tõenäoliselt ta seda väga vana naist elus enam ei näe.
See, et doña Engracia ei leidnud tema poja Javieriga ühist keelt, vaevas teda. Ta armastas ning hellitas Javieri nii nagu ennegi; mida Javier ütles ja kuidas ta seda ütles, kõik see meeldis talle. Javier kasvas talle
466
ikka sügavamalt südamesse. Emal ei olnud õigus, see pidi olema vale, nooruk oli seda väärt, et ta teda hellitas.
Ta maalis Javieri; see aitas tal sageli inimeste üle selgusele jõuda. Ta ei vaadanud millestki üle, ei unustanud nõrkusi, mida Josefa ja kõigepealt tema ema olid Javieri juures tähele pannud, nõrkusi, mis võisid Javie-ril olla ühised tolle eputise, marqués de San Adriániga. Kuid ta maalis pildi sisse kogu oma armastuse. Maalis noore keigari, kuid täis iroonilist õrnust tema meeldiva keigarlikkuse suhtes. Seal seisab nooruk, vaevu täiskasvanud, madalapihalises ülielegantses pärlhallis kuues, pinguliolevates pükstes, kõrgetes mustades saabastes, jalad moekohaselt laiali. Käes on tal kollased kindad, üks käsi hoiab jalutuskeppi ja kolmekandilist kübarat, teine on torgatud peenutsevasse pitsžaboosse. Vesti küljes ripuvad liiga rikkalikud ripatsid ning saleda pikakasvulise noormehe jalgade ees konutab naeruväärselt paks, valge

moodne sülekoer roosa paelakesega. Nooruki nägu on piklik, lühikesed punakasblondid lokid langevad otsaesisele, ema silmade all ja pikliku ülahuule kohal asetseb isa jämeda-võitu nina. Kogu pilt on aga kastetud õrnade, heledamate ja tumedamate hallide toonide tulva, mis segunevad üksteisega imeväärselt.

Seistes valminud portree ees taipas Francisco hästi, missugused olid need Javieri omadused, mis olid kibestanud Josefat ja tema ema. Tema aga sallis Javieri nii, nagu ta oli, eriti meeldis talle Javieri afekteeritud esinemine ning ta nooruslik nõrkus elegantsi ja luksuse vastu.

Sealjuures ei meeldinud talle korraga enam maja, milles ta elas, suurepäraselt sisustatud maja Carrera del San Jerónimo ääres. Elena oli surnud, Mariano oli surnud, ta oli jäänud üksinda Javieriga. Maja ja selle mööbel olid oma aja ära elanud, vanadusest nõrgad.

Ta ostis endale ühe teise maja vahetult Madriidi lähedal, kuid siiski juba maal, Manzanarese kaldal, puenta Segovia läheduses. See oli vana ruumikas kahekorruseline ehitus, tõeline maamaja, quinta, rikkalikult avara ja laia maastikuga. Tal oli seal suurepärane

467

vaade, ühel pool avanes see armastatud, sageli maalitud Pradería de San Isidrole, ning selle kohal oli end laiali laotanud tema Madriid, teisel pool avanes vaade Guadarrama mägedele.

Ta sisustas quinta lausa kehvalt. Naeratades märkas ta, et see uus kasinus tema pojale Javierile sugugi meeltmööda ei olnud, ning ta julgustas poega oma isiklikke tube oma äranägemise järgi toredasti sisustama. Ta loovutas Javierile hinnalised toolid ja tugitoolid ning kulddamastiga ülelöödud taburetid San Jerónimo majast. Ka suurema osa maalidest loovutas ta Javierile; endale aga säilitas ta tolle portree Cayetanast, mille ta oli maalinud mitte tema jaoks, vaid endale rõõmuks. Üldiselt aga sisustas ta oma isiklikke avaraid tube ainult hädavajalikuga, ning kui tema endise atel-jee seinad olid kaunistatud gobeläänidega ja hinnaliste maalidega, jättis ta quinta seinad täiesti paljaks.

Sageli istus ta, mõnikord kavala naeratusega, nende paljaste seinte ees. Ta käis ringi kavatsusega need täis maalida. Nendel seintel pidid olema pildid tema maailmast, tema tähelepanekud, tema fantaasiad pidid juhtima ta pintslit, mingi seadus ei pidanud siin kehtima peale tema isikliku, ning kogu see tema sisemine maailm pidi olema kõigele vaatamata tõeline maailm.

Ent enne, kui ta suutis teha seda, mis tal kavatsustena silme ees hõljus, pidi ta veel palju õppima. Sest ehkki ta oli mõndagi saavutanud oma kunstis, oli see alles esimene kõrgus. Nii nagu keegi, kes pärast seda, kui ta on roninud esimesele mäeharjale, nüüd alles näeb kogu laia pilvitut mäestikku selle taga, nii oli ka tema alles nüüd, nendel kannatuste, hullumeelsuse, kurtuse, üksinduse, koitva mõistuse aastatel, näinud oma tegelikku sihti, — kaugel ja väga kõrgel. Esmakordselt oli ta seda ähmaselt aimanud siis, kui ta pärast Pablo Olavide alandamise jõledat vaatemängu oli maalinud inkvisitsiooni, hullumaja ja teised väikesed pildid-Nüüd tundis ta seda selgemini: välist nägu tuli täiendada seesmisega, maailma paljast tegelikkust oma aju unelmatega. Ning alles siis, kui ta suudab seda maa' lida, alles siis hakkab ta täis maalima oma quinta seinu.

468

Nii kehvalt kui ta oma maja sisustas, niisama suurt tähelepanu pühendas ta oma rõivastusele. Nimelt rõivastus ta nüüd uue, kodanliku, pariisi moe järgi. Õue-mundris näitas ta end ainult siis, kui eeskirjad seda nõudsid, muidu aga kandis ta catca'de, põlvpükste asemel pikki pükse, ning kolmnurkse kübara vahetas ta kõrge kõvakübara,

prolifari, «bol'war’i» vastu. Juuksed kammis ta kõrvadele, mis nüüd nagunii enam midagi ei võinud kuulda. Sageli nägid inimesed teda nõnda ringi uitamas oma suures, metsistunud aias, jõuliselt, väärikalt, lõvinäoliselt, väga mornilt, kõrge kübara ning jialutuskepiga. Nad kutsusid teda ei sordo en la huerta, kurt aias, ja tema maja kutsusid nad la quinta del sordo, kurdi maamajaks.

Tal oli alati paber ja pliiats käepärast, et oleks võimalik endale kirjutada lasta, mis kellelgi talle öelda oli. Ikka sagedamini viskas ta sellesse märkmikku väikseid, kiireid joonistusi, esimesi visandeid, silmapilgu pilte oma seesmisest ja välisest maailmast. Samuti õppis ta Agustini uut menetlust, töötas palju Agusti-niga, palus talt pelgamatult abi ja nõu.

Samuti nagu San Jerönimol asetsenud majas jagas ta ka quinta's oma ateljeed Agustiniga. Kui ta aga hakkas tegelema oma uute joonistustega ja neid plaatidele kandma, muutus talle isegi truu, kaastundliku abilise juuresolek segavaks. Ta üüris endale kõige lärmirohkemas linnajaos, Calle de San Bernardino nurgal, kõrges, tihedasti asustatud majas ülemisel korral ühe ruumi. Ka selle ruumi sisustas ta kehvapoolselt; peale hädatarviliku mööbli laskis ta sinna kohale toimetada ainult tarberiistad, mida ta etsimiseks kasutas — vaskplaadid, pressi ning juurdekuuluva tehnilise varustuse.

Siin siis istus Goya, tema hoolitsetud rõivastus oli eriskummalises vastuolus ateljee vaesusega, ning ta naeratas, kui ta selle peale mõtles, et nüüd ei olnud enam ühtegi Josefat, kes oleks võinud mossitada, kui ta oma musta töö jaoks kitlit selga ei tõmmanud. Niisiis, siin ta istus; kõrvalt, alt, väga tihedasti asustatud Calle de San Bernardinolt kostis lärmi, tema aga istus siin oma suures vaikuses ning tegeles siin oma uute, julgete,

460

jõhkrate katsetustega, ning see kehv töötuba muutus talle tema armsaks eraklaks, tema ermita'ks.

Agustini uus menetlus võimaldas uusi, enneolematuid varjundeid, ning nõnda oli see hea. Sest see maailm, mida ta oma peas kandis ning plaatidele etsida tahtis, oli rikas ja mitmekülgne. Seal olid inimesed, asjad ja kogemused tema talupoeglikust väikekodanlikust noorusest Fuendetodoses ja Saragossas, ning seal piid inimesed ja asjad tema õukondlikust elust, Madriidi ja kuninglikkude residentside maailm. Kaua oli ta uskunud, et see alumine, möödunud, on välja surnud ning et järele on jäänud vaid õukondlane Goya. Nüüd aga, pärast oma kurtust, pärast reisi muula-ajaja Gi-liga, oli ta märganud, et kõik see vana oli veel väga elav, ning see valmistas talle rõõmu. Seal oli mingi uus Goya, mingi targem Goya, kes oli õppinud oma elust talupoegade ja kodanikkudega, õukondlastega, rahvarämpsu ja lummutistega.

Oma nooruses oli ta olnud äge ning maailmaga kakelnud. Ent ta pidi kogema: kes püüab end maailmale peale sundida, sellele virutab saatus vastu pead. Hiljem oli ta kohandunud, oli meelsasti kaasa elanud toretsevale mugavale õukonnaelule. Kuid ta pidi kogema: kes iseendast loobub ning ennast täielikult sobitab, ka sellele virutab saatus vastu pead, see kaotab iseenda ning oma kunsti. Ta oli kogemustest õppinud: teravaid servi ei tohi murdma hakata, tuleb katsuda painutada ning ümardada maailma ja iseennast.

Talle tundus, nagu oleks kõik see, mida ta oli läbi elanud, määratud ainult selleks, et teda juhtida siia, sellesse suurde heledasse tühja ruumi Calle de San Bernardinol, ning nagu oleks kõik see, mida ta senini oli maalinud ning joonistanud, olnud ainult näpuharjutused selleks, mida ta nüüd kavatses. Siin, oma ermita's, istus ta ning lubas maailmal end talle peale sundida, sundis aga maailma samaaegselt olema niisugune, nagu ta seda nägi.

Nii visandas ta maailma paberile, nii kraapis ja toonis ta selle plaadile. Hombre! See oli midagi muud, kui mõnda tellitud portreed maalida ning valvata, et ka see teine, tellija, juhm, ise märkaks, et see oli tõesti

470

tema. Siin võis maalida tegelikku tõde. Hombre, milline rõõm!

Nii nagu tema quinta kehvus, oli talle teretulnud ka tema uue kunsti lihtsus ja lakoonilisus, milleks teda sundis tema uue kunsti materjal.

Valgus ja värv olid midagi oivalist, sageli oli ta sellest joobunud, ning sageli joobub ta sellest veel. Kuid mõnikord, nüüd, oma üksinduses, sõimas ta vihaselt oma varajasemaid pilte. Nad olid ju värvikad nagu ahvi taguots! Ei, tema uutele, torkavatele, kibedatele ja lõbusatele arusaamistele oli kohane ainuüksi graveerimisnõel, ainult soliidne must ja valge.

Ta oli Akadeemiale teatanud, et ta peab raske südamega paluma endale vabastamist presidendiametist. Tema kurtus sundivat teda selleks. Akadeemia nimetas ta oma aupresidendiks ning korraldas ta ametist lahkumise puhul tema teoste esindusliku näituse.

Kuningas saatis laenutuse korras sellele näitusele ka «Carlose perekonna».

Selle julge pildi ümber liikus palju kuulujutte. Näituse avamisele ei ilmunud mitte ainult õukonna liikmed, kes tahtsid näidata oma soosivat suhtumist kunstisse ning sõbralikkust Goyale, vaid ka kõik need, keda Madriidis edumeelseks peeti.

Seal siis rippus pilt, mida ümbritses nii palju kuulsust ja kõmu ning muigavat kõhistamist, ja enamikul neist, kes seda esmakordselt nägid, jäi hing kinni.

Ning nüüd juhtis Akadeemia Komitee president, marqués de Santa Cruz läbi põnevusega ja aupaklikult ootava rahvahulga Goya tema teose juurde. Tüse mees, pisut liiga kitsastes rõivastes, väliselt vanem kui tema aastad, nii seisis ta, silmad pilukil, alumine huul ette lükatud, ning vaatles oma Bourbone, ning tema taga seisid õukondlased ja Madriidi kodanikud ja kunstnikud. Niipea, kui nad teda seal, tema pildi ees nägid, paiskus korraga valla tohutu kiiduavaldustorm. «Elagu Hispaania!» hüüdsid nad. «Elagu Francisco Goya!», «Viva!», «Olé!» ja plaksutasid tugevasti käsi. Goya aga ei märganud sellest midagi. Marqués de Santa Cruz tõmbas teda varrukast ning pööras ta õrnalt teiste poole.

471

Nüüd alles nägi Francisco, mis toimub, ja kummardas tõsiselt.

Suurinkvisiitor don Ramón de Reynoso y Arce vaatles tähelepanelikult pilti, mida talle oli iseloomustatud kui jumala armulikkuse vastu suunatud jultunud väljakutset.

Ning ta leidis, et see polnud liialdatud, mida talle tema mehed ette kandsid. Ladina keelt kõneldes ta ütles: «Oleksin ma olnud kuningas don Carlos, eales poleks mina tõstnud Goyat esimeseks õuemaalriks. Pühalt Ametilt ma teadmist oleks nõutanud, kas mitte siin ei peitu kuritegu, laesae majestatis.»

10

Don Manuel oli õigesti arvestanud, kui ta kuningale tegi ettepaneku nimetada vabameelne Urquijo esimeseks riigisekretäriks ja reaktsiooniline ultramontaan Caballero kohtuministriks. Kuid sealjuures ei olnud ta arvestanud üht asjaolu ja nimelt seda, et don Mariano Luis de Urquijo ei olnud lihtsalt omakasupüüdlik poliitik ja et need edumeelsed ideed, mida ta pooldas, olid talle midagi rohkemat kui ainult moodsa salongivestluse armastatud teema. Tõsi küll, mõlemad ministrid võitlesid teineteise vastu ning püüdsid vastamisi kai; kaid kodaratesse loopida, nagu don Manuel seda oli oodanudki. Kuid Urquijo näitas end tulise patrioodina ning suure riigimehena, kelle tasemeni kaval, omakasupüüdlik, vaimselt piiratud Caballero kaugeltki ei küündinud. Vaatamata Caballero sepitsustele õnnestus Urquijol vähendada Rooma mõju Hispaania kirikule ning sundida hispaania ultramontaane andma kroonile rahad, mis senini olid voolanud Rooma; samuti õnnestus

472

tal ka inkvisitsiooni kohtuvõimu piirata. Eeskätt aga oli Urquijol edu välispoliitikas. Ta mitte üksnes ei suutnud ära hoida nende mööndusi tegemist Prantsuse vabariigile, mida don Manuel oli pidanud möödapääsematuteks, vaid ta oskas paindlikult laveerides, targa järeleandlikkusega väikestes asjades ja viisaka vastupanuga suurtes küsimustes ka tugevdada Hispaania krooni seisundit, võiduka ja raskepärase liitlase vastu.

Don Manuel oli pettunud. Doña Maria Luisa ei sirutanud sugugi abi anuvaid käsi tema järele, vaid vaatas nagu ennegi jäiselt temast üle ning jagas tema asemel oma rahulolu ja armulikkuse tõendeid heldelt uuele peaministrile.

Don Manuel oli maailma silmis Urquijoga heas sõpruses, tegelikult aga sepitses tema poliitika takistamiseks sadu intriige. Kus ta vähegi võis, seal tuli ta silmakirjalikule Caballerole abiks, julgustas ultramontaane jumalavallatu peaministri vastu kantslites ja ajakirjanduses kisa tõstma, mõjustas, et Kastiilia nõukogu kaebas kuningas Carlosele lodevuse pärast, mis on haaranud tsensuuriorganeid Urquijo ajal.

Eelkõige aga püüdis don Manuel takistada Urquijo välispoliitikat. Pariisi võimukandjad leidsid uues esimeses riigisekretäris ootamatult targa, sihiteadliku vastase ning tegutsesid Madriidis tema kukutamise sihis. Manuel suutis end Pariisi direktooriumile soodsalt meenutada ning andis vajaliku hea ettekäände Urquijo tagandamise nõudmiseks.

Nimelt oli kuningas Carlose vend, Napoli Ferdinand, Carlose salajaseks rõõmuks ühinenud koalitsiooniga Prantsusmaa vastu ning kiires rünnakus võidetud ja troonilt maha võetud. Nüüd andis Manuel kuningale nõu Napoli krooni oma teisele pojale nõuda. See oli jultunud nõue; sest kuningas Carlos oleks pidanud Prantsusmaa liitlasena nõudma oma vennalt erapooletuks jäämist. Urquijo selgitas küll kuningale, et tema nõudmine on igasuguse poliitilise tarkuse vastu ning toob endaga kaasa kõige ebameeldivamaid tagajärgi. Kuningas aga, vastavalt Manueli nõuandele, jäi kindlaks; Urquijo pidi Pariisis nõudma Napoli krooni His-

473

paania printsile. Urquijo kurvad ennustused läksid täide. Direktoorium leidis, et selline nõudmine on häbematu ning naeruväärne, vastas teravalt ja tegi kuningale ettepaneku vabastada oma kohalt minister, kes oli Vabariigile esitanud niisuguse solvava nõudmise Manuel veenis kuningat, et ainuüksi Urquijo tölplaslik nõudevorm olevat haavanud Pariisi ning põhjustanud selle ebameeldiva noodi. doña Maria Luisa nõudel nin väärikuse säilitamise pärast hoidis kuningas küll esialgu Urquijot ametis

edasi, väljendas talle aga om meelepaha ning tegi selle noomituse teatavaks ka Vabariigi valitsusele.

«See rebane lõpetab mul peagi oma elukäigu Burgose karusnahakaupleja juures,» tsiteeris võidurõõmutse Manuel tuntud vanasõna.

Ning nüüd juhtus jällegi üks nendest õnnelikest kok kusattumustest, mida don Manuel nii kindlasti arvesta ning millest tema elu tõepoolest nii rikas oli. Napoleon Bonaparte pöördus Egiptusest tagasi ning kuulutas enda esimeseks konsuliks. Võitudest ärahellitatud väejuht ja riigimees ei mõelnudki raskepärase Urquijoga Hispaania asjade üle läbirääkimisi pidama hakata ega teinud sellest ka mingisugust saladust, et ta näeks meelsasti oma sõpra, infant don Manueli, uuesti Hispaania valitsuse eesotsas.

Napoleon ei olnud kaugeltki mees, kes oleks jätnud oma soovid vaid soovideks. Ta kutsus senise saadiku Truguet' tagasi ning asendas oma venna Lucieniga. Sellele andis ta kaasa uue kokkuleppe kava Hispaania ja Vabariigi vahel, kokkuleppe, milles oli hästi arvestatud doña Maria Luisa perekonnauhkust, ning andis Lucienile korralduse pidada läbirääkimisi selle uue kokkuleppe osas mitte Urquijoga, vaid don Manueliga.

Niisiis avaldas Lucien salajasel läbirääkimisel infant Manuelile, et esimene konsul kavatsevat Toscana suurhertsogiriigist ning paavstlikest maavaldustest luua uue riigi, Etruuria kuningriigi, ning selle kuningriigi krooni olevat ta mõelnud anda Parma kroonprintsile Luisile, Hispaania kuningapaari väimehele, kahjutasuks tema Parma hertsogiriigi kaotuse eest. Tasuks selle vastutuleku eest ootavat esimene konsul, et

Hispaania loovutab Prantsusmaale Louisiana, oma asumaa Ameerikas.

Manuel taipas otsemaid, et need ettepanekud, ehkki kaugeltki mitte kasulikud Hispaaniale, doña Maria Luisa kõrvadele meeldivalt kõlavad, ning ta lubas uuele saadikule Lucien Bonaparte'ile need ettepanekud kuningapaarile kindlasti ette kanda ja neid soojalt soovitada. doña Maria Luisa ei olnud Manuelile pärast nende suurt tüli andnud mingit juhust omavaheliseks rääkimiseks nelja silma all. Nüüd palus don Manuel temalt usalduslikku jutuajamist puhtpoliitilistes küsimustes. Esitas doña Maria Luisale projekti. Väljendas oma rõõmu, et see ebameeldiv pinge Vabariigiga, mis on tekkinud Urquijo rumala käitumise tõttu, nüüd töma vahendusel kõrvaldatud olevat, nagu see nähtub esimese konsuli suuremeelsest ettepanekust. Teisest küljest aga, jätkas ta, ei saavat seda esimesele konsulile pahaks panna, kui ta läbirääkimisi niisugustes delikaatsetes riigiasjades, nagu uue kuningriigi Etruuria loomine ning Hispaania vastutasu küsimuse arutamine, ei taha pidada niisuguse mühakliku mehega, nagu on seda Urquijo.

Dona Maria Luisa kuulas tähelepanelikult, sentimentaalselt, irooniliselt. Ta oli endale Manueli asemel valinud armukeseks kaardiväeleitnant Fernando Mallo ning nimetanud selle Parma kroonprintsi esimeseks kammerhärraks. See Mallo aga oli rumal ja brutaalne, Maria Luisal oli temast villand ning nüüd, kus Manuel kaua aja tagant esmakordselt jälle üksinda tema vastas seisis, tundis ta, kui väga ta kogu aeg oli temast puudust tundnud; terve tema keha igatses don Manueli järele. Loomulikult oli Mariano Luis Urquijo hoopis teistsuguse kaliibriga riigimees, ent selles oli Manuelil õigus: esimene konsul ei taha läbirääkimisi pidada Urquijoga, vaid Manueliga.

«Kui ma teist õigesti aru saan, infant,» lausus Maria Luisa, «siis oletate teie, et seda lepingut, millest te räägite, võidakse sõlmida ainult teie vahendusel.»

Manuel silmitses teda naeratades.

«See, et tema ekstsellents, saadik Lucien Bonaparte, °ma venna salajasi plaane minuga arutab,» vastas ta,

«näib igatahes olevat usalduseavaldus, mida mitte igaühele ei osutata. Kuid, madame, ehk küsiksite seda saadik Bonaparte'ilt ise,» jätkas ta jultunult.

«Niisiis tahad sa, Manuelito,» ütles kuninganna unistavalt ja armsalt, «ükskõik milliste abinõudega jällegi esimeseks ministriks saada, kasutades selleks kõrval-teena kindral Bonaparte'i.»

«Te olete täiesti ning täielikult eksinud, madame,» seletas don Manuel lahkesti. «Nii nagu asjaolud praegu on, ei võiks ma esimese ministri ametit uuesti enda peale võtta. Iga kord, kui teie minult nõu küsiksite, peaksin ma tahtmatult mõtlema sellele häbistusele, mille osaliseks ma sain teie käe läbi.»

«Ma tean,» möönis kuninganna, «sa oled väga peenetundeline. Mida tahad sa siis mult nüüd uuesti välja pressida, chico, mu väikseke?»

«Te peate sellest aru saama, majesteet,» seletas don Manuel, «et ma ei või uuesti ametisse astuda vastutasu nõudmata.»

«Ava juba ükskord oma häbitu suu,» vastas Maria Luisa, «ning ütle lõpuks, mida sa tahad saada selle tasuks, et minu tütar saaks Etruuria kuningannaks!»

«Ma palun truualamlikult,» vastas don Manuel ning laskis oma mahedal tenoril kõlada, «et tema majesteet võtaks krahvinna Castillofieli oma õuedaamide hulka.»

«Sa oled häbematu,» ütles Maria Luisa.

«Ma olen auahne,» parandas teda infant Manuel, «nii enda suhtes kui ka nende suhtes, kes mulle lähedal seisavad.»

Kui Pepa sai marqués de Arizalt, kuninga esimeselt kammerhärralt, majesteetide nimel kirjaliku kutse ilmuda kuninga sünnipäeval besamanos'ele, käesuudlusele Escoriali, säras ta üle kogu näo. Kasvava rasedusega tundis ta end üha rohkem rahulolevana. See, et ta pidi õukonda vastu võetama ühel kaheksast suurest peopäevast, oli uus, imetlusväärne õnnejuhus. Manuel on seal, kõik on seal, kogu õukond. Ka Francho on kindlasti seal; kuninga sünnipäeval ei tohi esimene maalikunstnik puududa. Ja tema, Pepa, seisab kuninganna vastas, neid hakatakse võrdlema, kõik hakkavad neid võrdlema, kogu õukond, ka Manuel, ka Francho.

476

Rõõmu ja õhinaga alustas ta ettevalmistusi. Kõigepealt pidi erikäskjalg sõitma Mälagasse, et toimetada vana napakas krahv, tema abikaasa, Madriidi, sest krahv ei tohtinud tema esitluse ajal puududa. Ta tekitab muidugi raskusi, see läheb maksma oma paartuhat reaali, kuid asi on seda väärt. Hea, et just nüüd oli jõudnud Pariisist, mademoiselle Odette'i ateljeest pärale uus, roheline õhtukleit, mille talle Lucia oli muretsenud. Ta laseb selle pihast laiemaks teha, siis sobib see talle tema raseduse ajal eriti hästi. Vajalike muudatuste üle pidas ta pikalt nõu mademoiselle Lisette'iga Puerta Cerrada tänavalt. Seejärel uuris ta väsimatult «Õukonna tseremoniaali käsiraamatut». Raamat sisaldab kaheksakümmend kolm lehekülge suures kaustas; avalikult seda ei müüdud, vaid jagati õukonna mars-saliameti poolt ainult nendele isikutele, keda õukonda sisse lasti.

Vastuvõtupäeval sõitis ta oma tudiseva krahvi kõrval toretsevalt lossi peasissekäigu ette. Sedapuhku ei astunud ta Escoriali läbi tagaukse, vaid majaisanda kutsel. Ta sammus läbi saalide ja koridoride, mis olid ehitatud surnud kuningate haudade kohale, möödus valvet pidavatest kaardiväelastesl ning pidulikkudest, sügavalt kummardavatest teenritest; sest kaheksal suurel peopäeval oli kogu kuninglik majapidamine tegevusse rakendatud, vallooni ja šveitsi kaardivägi, samuti ka kogu kõrgem ning madalam teenijaskond, 1874 inimest. Pepa võeti vastu camarera mayor'i, marquesa de Monte Alegre poolt, kelle ülesandeks oli ette valmistada daame, keda pidi esitletama majesteetidele. Täna oli siin üheksateist daami, enamik nendest väga noored. Kõik nad näisid olevat erutatud sellest ülesandest, mis nende ees seisis,

ainuke täiesti rahulik oli krahvinna Castillofiel, kes tol ajal, kui ta valmistus näitelavale minema, oli pidanud õppima jagu saama palju raskematest osadest.

Kui camarera mayor oma väikese karjaga troonisaali ilmus, olid juba grande'^, prelaadid ja saadikud sinna kokku kogunenud. Madalama astme aadlikest ja kõrgetest õukonna ametnikest koosnev rahvamurd täitis suure saali ääred ja rõdu. Pepa ilmumine äratas tähelepanu.

477

Kohmetumata vaatas ta enda ümber, otsides tuttavaid. Paljud tervitasid teda pidulikult, ta vastas rahulikult, rõõmsalt, kerge sõbraliku peanoogutusega. Rõdul avastas ta Francisco ja viipas talle elavalt.

Eessaalist kostsid lühikesed trompetihelid, käsklused, valveteenistuses olevate kaardiväelaste hellebardid klirisesid. Siis koputas teine mayordomo kolm korda kepiga ning kuulutas: «Los Reyes Católicos.»

Sügavalt kummardavate inimeste ridade vahel sammudes sisenes nüüd katoliiklik kuningapaar, nende taga kuningliku perekonna liikmed, sealhulgas ka infant Manuel oma infanta"ga. Majesteedid istusid troonile. Mayordomo mayor teatas, riigi grande'â olevat siia kokku kogunenud, et katoliiklikule kuningale selle õnneliku päeva puhul aadelkonna õnnesoove edasi anda. «Püha neitsi andku katoliiklikule kuningale pikka iga Hispaania ning kogu maailma heaks!» hüüdis ta. Kõik kordasid seda hüüet, kõikjal lossis kostsid trompetihelid, suure kiriku kellad hakkasid helisema.

Samal ajal, kui pidulik lärm summutatult kostis hiiglaslikku, toredasse ja süngesse saali, lähenesid kõigepealt kaksteist esimese järgu grande'i oma abikaasadega kuningapaarile besamanos'eks, käesuudluseks. Siis algas üheksateistkümne daami esitlemine. Nad olid reastatud seisuse järgi, krahvinna Castillofiel oli seitsmes. Kui marqués de Ariza Pepa nime välja hõikas, ja kui marqués de la Vega Inclán seda kordas, läbis saali, vaatamata kokkukogunenute ülimalt väärikale hoiakule, ometi pinevuse ja uudishimu kohin. Esimene kammerhärra juhatas Pepa kuninga juurde; Carlos ei suutnud tagasi hoida kerget isalikku ja mõnusat muhelust, kui Pepa tema kätt suudles.

Krahvinna Castillofiel astus María Luisa juurde. See oli see hetk, mida kõik olid oodanud. Seal oli don Manuel Godoy, infant, Príncipe de la Paz, mees, kelle mõjust kuningannale ja Hispaania saatusele kõneldi tähelepanuga kõikides Euroopa kantseleides, lootusrikkalt või kartusega, mees, kelle armulugudest rääkis kogu maailm põlastuse või silmapilgutusega. Ning seal seisid teineteise vastas tema mõlemad voodisõbratarid — kuninganna, kes temast, ning naine rahva seast,

478

kellest tema lahti ei saanud, ning don Manueli seaduslik naine vaatas pealt ja doña María Luisa seaduslik mees vaatas pealt, ja Pepa Tudó seaduslik mees vaatas pealt.

María Luisa istus troonil, seljas mustast damastist kuninglik rüü, kalliskividega üle külvatud, diadeem peas, nagu ebajumala kuju. Pepa Tudó seisis tema ees, meeldiv oma täidluses, küps ja õitsev, noor, säravalt valge nahaga punakasblondide juuste all, rahulik ja kindel oma ilus. Oma rasedusest tingituna ei põlvitanud ta täiesti nii sügavalt nagu eeskiri seda nõudis, suudles doña María Luisa kätt, tõusis jälle püsti. Naised vaatasid teineteisele silma. Kuninganna väikesed teravad mustad silmad takseerisid hindavalt esitletut, üfcskõikselt-viisakalt, nii nagu see oli sobiv. Temas mässas torm. See isik oli ilusam, kui ta oli võinud seda arvata, tõenäoliselt ka targem, see inimene oli võitmatu. Pepa silmad aga hiilgasid. Ta nautis põhjani hetke, mil sai end võimetule võimukale tutvustada. Kaks sekundit, eeskirja kohaselt, vaatas krahvinna Castillofiel kuningannale näkku. Siis pöördus ta Astuuria printsi, troonipärija kõrge tooli poole.

Goya seisis rõdul, ta võis mõlema naise nägusid näha. Ta naeratas. «Kana ei kuulu katedraali.» Nüüd aga kuulus ta siiski katedraali, see Pepa, tema jamona, ta oli selle saavutanud. Ta oli nüüd señora de titulo, tal oli nüüd kirjalikult kinnitatud aadlitiitel, laps, keda ta oma ihus kandis, sünnib conde'na.

Pärast pidusööki võttis Pepa osa kaardimängust kuningannaga. Doña María Luisa pöördus sõbralike, ükskõiksete sõnadega kord ühe, kord teise poole. Pepa ootas, et kuninganna ka teda kõnetaks. Tal tuli kaua oodata.

«Kas te võidate, krahvinna?» küsis lõpuks oma kõlava ja sugugi mitte ebameeldiva häälega doña María Luisa.

Ta oli otsustanud seda isikut sõbralikult kohelda, see oli kõige targem.

«Mitte väga, madame,» vastas Pepa.

«Ent kuidas on teie eesnimi, krahvinna?» päris kuninganna.

«Josefa,» vastas Pepa, «María Josefa. Madriidi rahvas kutsub mind condesa Pepaks või ka lihtsalt Pepaks.»

479

«Jah,» möönis kuninganna, «minu pealinna rahvas on sõbralik ning usalduslik.»

Pepa oli niisugusest jultumusest hämmeldunud Maria Luisa, see «võõramaalanna, itaallanna, hoor, röövel» oli vihatud, ja kui ta Madriidis ringi sõitis, pidi politsei tegema ulatuslikke ettevalmistusi, et võimalikk meeleavaldusi ära hoida.

«Teie mõisad asuvad Andaluusias, dona Josefa? päris kuninganna edasi.

«Jah, madame,» vastas Pepa.

«Ent teie eelistate viibida Madriidis?» küsis Mari Luisa.

«Jah, madame,» vastas Pepa. «Nagu te ütlesite tnadame, teie pealinna rahvas on sõbralik ja usalduslik Minu vastu.»

«Ja conde, teie härra abikaasa,» küsis edasi Maria Luisa, «kas ka tema jagab teiega rõõmu Madriidis elada?»

«Kindlasti, madame,» vastas Pepa. «Kahjuks aga nõuab tema tervislik seisund, et ta suurema osa aastas Andaluusias veedaks.»

«Ma mõistan,» lausus Maria Luisa. «Teie olete rase, doFia Josefa?» päris ta.

«Tänu kõige pühamale neitsile,» vastas Pepa.

«Palun öelge, mitu aastat
härra krahv, te abikaasa,
vana on?» Nii küsis Pepalt
kuninganna sõbralikult,
kaalutledes. Pepa vastas:
«Aastaid juba kaheksa on
temal üle kuuekümne.
Kuid ma loodan üsna kindlalt,
et me helde püha neitsi
de Atocha saadab mulle
kerge sünnituse, lahkelt
kingib mulle tugeva ja
terve poja.» Seda öeldes
vaatas Pepa säravate
silmadega süütult otse
kuninganna näkku.

11

Dona Maria Luisa tahtis oma väärikuse säilitamiseks ära hoida arvamust, nagu laseks ta konsul Bonaparte'il endale ette dikteerida ametikohtade täitmist. Ta lükkas Urquijo vallandamise mõneks ajaks edasi.

Don Manuelile oli see teretulnud. Ta oli seda algusest peale taibanud ja Miguel oli seda talle sundiva loogikaga selgeks teinud, et Lucieni poolt esitatud leping toob Hispaaniale ainult kahju. Kui Prantsusmaa doña Maria Luisa väimehe Etruuria krooniga läänistas, siis oli niisugune aukõrgendus küll vesi Maria Luisa edevuse veskile, maksma aga pidi selle eest Hispaania. Manuelile võis see ainult meeldiv olla, et sel ajal, kui niisugune kokkulepe alla kirjutatakse, on keegi teine ametis. Jah, ta ei suutnud endale paremat jaotust soovidagi: tema pidas Lucien Bonaparte'iga läbirääkimisi ning kogu au kuninganna silmis langes talle, Urquijo püüdis veenda kuningannat argumentidega, mis rääkisid kokkuleppe vastu, Maria Luisa aga ei võtnud edevusest neid kuulda. Urquijo peab lõppude-lõpuks lepingule alla kirjutama ning selle häbipleki enda kanda võtma. Don Manuel oli kindel, et ta suudab Urquijo kukutada, millal ta seda iganes soovib, ning sellest teadmisest lähtudes käitus ta Urqui-joga sõbralikult. Ka pärast seda, kui talle teatati, et Urquijo kõnelevat temast halvasti ning põlglikult, pidas ta oma joont. Ta naeratas ning lausus endamisi: «Anna mulle häid vaenlasi, virgen del Pilar, ning pikka magusat kättemaksu!»

Don Manuel oli küllastunud, õnnelik ja heas tujus ning tahtis, et ka teised tema rõõmust osa saaksid. Tema hea, vana, arukas Maria Luisa oli käitunud väga mõistlikult, don Manuel osutus tänulikuks, laulis talle, püüdis oma sõprust Pepaga vähem demonstreerida. Ta seletas Pepale, et tal olevat juba praegu lapse vastu, keda Pepa oma ihus kannab, kõige õrnemad tunded ning ta tahtvat vältida, et sellele lapsele ei langeks ka kõige väiksema kahtluse vari. Sel põhjusel olevat ta krahv Castillofielil käskinud kuni Pepa sünnituseni Madriidi jääda, tema ise aga, Manuel, nii raske kui see tal ka ei

481

ole, külastab teda sündsustundest tingituna nendel viimastel raseduskuudel harvemini. Pepa oli pikema jututa sellega nõus; ka tema soovis, et väike krahv Castillofiel astuks maailma võimalikult väärikas olukorras.

Isegi infanta Teresal laskis don Manuel tunda oma heatahtlikku, tänulikku meeleolu ja ta osutas talle kaastundlikult oma mühaklikku poolehoidu. Hispaania kuninganna oli talle sünnitanud lapsi, kahjuks ei kandnud need tema nime, naine, keda ta armastab, sünnitab talle lapse, kahjuks aga hakkab ka see kandma kellegi teise nime. Küll aga toob see kuningavereline infanta talle ilmale poja, kes kannab tema nime. Õigupoolest ei olnud ta sellest kiitsakast kitsest uskunudki, et see rasedaks võib jääda. Don Manuel tahtis Teresale näidata, et ta tema saavutust hindab, tahtis talle oma tähelepanelikkust osutada. Ta teadis, kui väga Teresa Madriidist ära igatses. Teatud põhjustel pidi ta aga just Madriidis sünnitama. Kuid esialgu võis doña Teresa rahulikult kaks, kolm nädalat elada vaikselt oma maa-lossis Arenas de San Pedro, mida ta nii väga armastas.

Pealegi — ja seegi valmistab Teresale frõõmu — pidi Francisco talle lõpuks infanta'st portree maalima. Francisco sõitis meelsasti Arenasesse; selle koha nimi äratas temas häid mälestusi.

Jovellanose soovitusel oli doña Teresa isa, vana infant don Luis, kutsunud Francisco tol ajal, kui see veel tundmatu ja tähtsusetu oli, Arenasesse, et Francisco seal teda ning tema perekonda portreteeriks. See oli jätnud Goyale sügava mulje. Arenases viibimine oli kummutanud tema tõekspidamise maailmast, kuna see kuninglikust soost prints, kuninga vend, ei pidanud ennast tähtsamaks kui ükskõik

missugune Pablo või Pedro. Madriidist või Saragossast. Francisco oli tollal jäänud Arenasesse terveks kuuks ja infant Luis ning kogu tema perekond olid kohelnud teda kui omataolist. Tolle õnneliku aja jooksul Arenases oli ta õppinud tundma doña Teresat ning teda maalinud, doña Teresa oli siis olnud väike pelglik laps, Francisco vastu aga pii ta tundnud usaldust.

Nüüd mõistis Goya veel palju paremini kui tookord, kuivõrd tark, soojasüdameline mees oli olnud infant.

482

Bourbonide pärimisõiguse järgi oleks don Luisil olnud õigus kroonile, ta oli aga sellest loobunud, et abielluda naisega, kes polnud tema seisuse kohane, Aragooniast pärineva Vallabriga-nimelise daamiga. Ta eelistas elada oma mõisas Arenases, naisega, keda ta armastas, ning lastega, keda see talle sünnitas, ja pühenduda põllu-majandusele ning küttimisele, oma piltidele ja raamatutele. Goya oli teda südame põhjas pidanud kergelt napakaks. Nüüd mõistis ta teda paremini, kuigi tema ise don Luisi asemel ei oleks isegi praegu troonist loobunud.

Teistkordselt oli ta doña Teresat maalinud siis, kui doña Teresa oli olnud seitsmeteistkümne aastane ning tema vanemad ammu surnud. Ta oli nende vanemate õige tütar, rahul oma eluga maavaikuses, kaugel õukonna kiledast ja naeruväärsest hiilgusest. Ning nüüd oli häbitu Maria Luisa selle armastusväärse süütu lapse mänginud liiderliku, pööbelliku Manueli kätte, selle hinnaks, et don Manuel ka edaspidi vahetevahel tema voodisse poeks. Ning Manuel võttis doña Teresa kui tülika kaasa-ande igatsetud tiitlile, mida ta võis saavutada ainult doña Teresa kaudu.

Sellest ajast peale, kui Francisco oli ise, sügavalt sukeldunud õnnetusse, mõistis ta paremini ka teiste õnnetusi. Ta nägi doña Teresa kurba rasedust. Ta nägi, kui sügavalt kannatas doña Teresa tekkinud olukorra eemaletõukava alpuse pärast, olukorra pärast, millesse ta oli kistud ning mis kogu tema olemust haavas. Ning ta maalis suurima hoole ja peenetundelisusega, maalis kogu oma kaastunde kunagise soosija tütre vastu selle portreesse.

Sellest kujunes üpris õrn pilt. Seal istus väike printsess. Lapselik, habras, rase keha on mähitud valgesse, õhulisse, rinna alt kokkutõmmatud kleiti. Kael ja rinnad kerkivad õrnalt kleidilõikest ning nende kohal kerkib blondide juuste külluse all piklik, küll mitte ilus, kuid siiski meeldiv nägu. Raseda lapse segipaisatud loomus avaldub täielikult selles näos; suured kurvad, kohkunud silmad vaatavad maailma, mille koledusest nad ei suuda aru saada.

Don Manuel oli hämmastunud, kui ta seda portreed nägi, ta ei olevat sugugi teadnud, kui liigutavalt õrn

483

on tema infanta. Mingi peaaegu vagameelne tunne, millesse segunes pisut ka oma süü tunnetamist, valdas teda, ja lärmakalt hüüdis ta:

«Por la vida del demonio! Nüüd maalisid sa mulle niisuguse infanta, Francisco, et ma lõpuks veel armun temasse.»

Ent don Manuel polnud tulnud selleks, et doña Teresa portreed vaadelda, vaid selleks, et teda Madriidi tagasi viia. Tema laps pidi sündima Madriidis. Õukond pidi tema lapse ristimisest osa võtma. Nad mõlemad, doña Maria Luisa ja don Manuel, tahtsid näidata kogu maailmale, et nad jälle olid ära leppinud.

15. oktoobril jõudis don Manueli erivirgats Escoriali ning teatas kuningannale, et infanta on tütrega maha saanud. doña Maria Luisa siirdus otsekohe don Carlose juurde ning nõudis õukonna Escorialis viibimise katkestamist, et väikese printsessi ristimine võiks toimuda Madriidi lossis, kuninga ruumides. Don Carlos kõhkles. Muidugi oleks taoline reis Madriidi säästnud teda ühest ebameeldivast esivanemate

külastamisest nende hauakambris; kuid üksikutes lossides viibimise aeg oli õukonna tseremoniaalidega täpselt kindlaks määratud ning tema õnnis isa oli riskeerinud eluga, et sellest ettekirjutusest kinni pidada. doña Maria Luisa aga seletas, et infant Manuel olevat kuningale ning riigile osutanud niivõrd erakordseid teeneid, et see don Manueli soov tuleks täita. Kuninganna jäi oma nõudes kindlaks ja kuningas andis järele.

Don Carlos kutsus kohale esimese kammerhärra ning tegi talle korralduse. Kohkunud marqués de Ariza püüdis aukartlikult vastu väita, et ettekirjutus «Õukonna tseremoniaali käsiraamatus» olevat selge ja sugugi mitte-kahemõtteline ning seda ei olevat veerandi aastatuhande vältel rikutud.

«Ükskord peab ikkagi olema esimene kord,» sõnas doña Maria Luisa jahedalt.

Kuningas vangutas suurt pead ja lausus marqués'ile. «Sa kuuled, mu armas.»

Marqués de Ariza, marqués de la Vega Inclän ja marquésa de Monte Alegre istusid koos, sügavasti puudutatult ja nördinult.

484

Marqués de Ariza, kes ei olnud kogu oma elu vältel iial ärevust väljendanud, seletas punetava näoga: «Kõige meelsamini kisuksin ma «Käsiraamatu» 52. lehekülje omaenese kätega välja ning tõmbuksin siis tagasi oma mõisatesse.»

Etiketi murdmine äratas tohutut tähelepanu. Kõik saadikud teatasid oma valitsustele sellest sündmusest kui kindlast tunnusest, et don Manuel on nüüd jällegi Hispaania saatuse juhtimise piiramatult enda kätte võtnud.

Kuningapaari viibimine pealinnas pidi kestma ainult kolmkümmend kuus tundi. Kuid kõik ministrid, õukonna ametnikud, niihästi kuninga kui ka kuninganna tähtsa-mad ja väiksemad teenijad, õukonna orkestri liikmed, kuningapaari ja infanfide teenijaskond, kõik nad pidid katoliiklikke majesteete saatma.

Ristimine toimus pidustuste tähe all, mis tavaliselt ainult mõne troonipärija ristimist saatsid. Camarera mayor, eskorteeritud šveitsi kaardiväeüksuse poolt, sõitis palacio Alcudiasse, et don Manueli last kuningalossi tuua. Amm järgnes kuninglikus tõllas. Ristimine toimus katoliikliku kuninga ruumides, ristimistalituse pidas suurinkvisiitor don Ramón de Reynoso y Arce. Ristimisel andis ta lapsele nimeks Carlotta Luisa. Siis laskis don Carlos imiku endale ulatada. Ettevaatlikult, et last oma rohkete ordenitega mitte vigastada, kiigutas ta teda siia ja sinna, hoidis tal sõrme näo ees ning tegi «tatata».

«Kena laps,» avaldas ta oma arvamust, «tugev, terve printsess, kes Bourbonide kuningakojale au teeb.»

Siis viis camarera mayor, sedapuhku vallooni kaardiväe saatel, väikese infanta don Manueli paleesse tagasi.

Tund aega hiljem siirdusid katoliiklikud majesteedid isiklikult don Manueli juurde. Esmakordselt sõideti esinduslikus tõllas, mille Prantsuse vabariigi valitsus kolm nädalat tagasi neile oli kinkinud. See tõld pärines gil-jotineeritud Kuueteistkümnenda Louis' tõllakuurist, oli aga mõnevõrra ümber ehitatud.

Don Manueli juures toimus pidusöök. Kuningapaari kõrval võtsid sellest osa peaaegu kõik aukandjad, ka Prantsusmaa saadik Lucien Bonaparte. Väikesele print-sessile

485

toodud kingitused olid vaatamiseks välja pandud, need täitsid kaks saali. Lucien Bonaparte oli esimese konsuli nimel andnud üle kuldse lastekõristi. María Luisa vaatas oma mustade, teravate silmadega hindavalt kjngitusi, arvestas nende väärtust kahele kuni kolmele miljonile. Kuninganna ise annetas väikesele infanta'le tema enda poolt rajatud ordeni aadel-likkuse, vooruslikkuse ja teenete eest: «Nobilitati, Vir-tuti, Mérito.»

Infant don Manuel laskis rahva sekka raha loopida, viiskümmend tuhat reaali." Kuid pööbel, populacho, chusma, kirus veel ikka.
Mõni nädal hiljem sai maha Pepa. Väikest krahvi Castillofieli ristis Cuenca piiskop, pannes talle nimeks Luis Maria ja peale selle terve rea nimesid, sealhulgas ka Manuel ja Francisco. Pidulik sündmus leidis aset palacio Bondad Realis.

Katoliiklik kuningas ka
oli saatnud esindaja,
kammerhärra Manueli.
Kingituseks tõi ta kaasa
kaunilt kulda raamistatud
kunstimeisterliku ehte,
pühaku Isidro hamba.
Sellel ehtel oli võime
imet teha ja kes seda
kandis, see võis olla kindel,
et ta kõigile on meeldiv,
kõigilt sõprust võidab.

12

Lucien Bonaparte oli päeval enne seda, kui õukond väikese infanta ristimisele Madriidi sõitis, külastanud poliitiliste küsimustega seoses esimest sekretäri Urqui-jot. Kui siis härrased lahkusid, oli saadik muuseas maininud, et homme hommikul nad ju tõenäoliselt kohtuvad Madriidis. Urquijo oli vastanud, et ta ei tunne end hästi ega sõida teistega koos Madriidi. Selle peale oli Lucien Bonaparte veidi imestunult ja irooniliselt vastanud: «See on küll õnnetus, ekstsellents, et teie just homme end haiglaselt tunnete.»
Ja nii saigi see Urquijo haigestumine tema kukutamise põhjuseks. Esimene sekretär oli viimaste nädalate vältel ikka sagedamini teinud põlastavaid märkusi don Manueli aadressil; see, et ta infanta ristimisest osa ei võtnud, oli väljakutse. Don Manuel võttis väljakutse vastu. Ta oli juba küllalt kaua oodanud; doña Maria Luisa kaasteadmisel otsustas ta lähemal sobival võimalusel nõuda don Carloselt selle häbematu tegelase vabastamist.
Põhjus saabus pea. Paavst Pius kaebas kibestunult ühes usalduslikus omakäelises kirjas teatud väärfilosoofiliste väljenduste üle, mida oli avaldanud Hispaania saadik Püha Tooli juures. Ka olevat saadik teatanud reformidest, mida esimene sekretär Urquijo plaanitsevat, taolistest reformidest, mis Püha Tooli vanu õigusi raskesti kahjustavat.
Paavst vannutas katoliiklikku kuningat, et see loobuks nendest reformidest ega liituks ängistatud kiriku jälitajatega, vaid trööstiks kirikut ja kaitseks seda.
Paavst oli teinud nuntsiusele ülesandeks see kiri kuningale isiklikult üle anda. Nuntsius, teades don Manueli vihavaenu Urquijo vastu, astus temaga ühendusse. Manuel korraldas asja nii, et Carlos võttis vastu nuntsiuse tema ja kuninganna juuresolekul.
Prelaat andis kuningale kirja üle ning palus teda Püha Isa ülesandel seda kohe lugeda. Carlos luges ja oli jahmunud. Reformid, mille üle paavst kaebas, pidid, nii nagu Urquijo oli seda väljendanud, panema krooni pähe tema suurele ettevõttele, Hispaania vabastamisele Rooma sõltuvusest, ning tema, Carlos, oli ediktile, mis need reformid seaduslikult kehtestas, kahe nädala eest alla kirjutanud. Ta oli kaua kõhelnud, kord oli aga Urquijo tema üksinda enda valdusesse saanud ning oli talle

selgitanud kavatsetava edikti eeliseid ja seaduspärasust niisuguse kurikavalusega, et Carlos oli lõpuks nõustunud. Jah, kui Urquijo kõneles, et ultra-montaanid sedapuhku kindlasti tõstavad väga koledat

487

kisa ja hakkavad karjuma, oli kuningas talle isegi kindlat kaitset lubanud frailuco'de, pappide rünnakute vastu. Seal ta siis nüüd oli!

Kuingas kogeles kohmetuid vabandussõnu, sügavama aukartuse kinnitusi Püha Isa vastu, soojema kaastunde väljendusi. Nuntsius vastas, et ta annab selle üle Pühale Isale, ta kartvat aga, et see kõik Püha Isa vist ei rahulda.

Kui prelaat oli lahkunud, hakkasid Manuel ja Maria Luisa Carlost veenma. Rebane Urquijo olevat teda petnud, olevat pahaaimamatult kuningalt kuratliku kõneosavusega selle jumalavallatu edikti välja petnud. Kuninga kahetsus muutus-vihaks Urquijo vastu. Manuel ja Maria Luisa kasutasid tema raevu. Urquijo tuli kohe vastutusele võtta.

Urquijo lamas haigena voodis. Ta pidi end ülesj ajama ja kiirustades, kuidagi rõivastatuna, kuningapaari ning Manueli, oma suurima vastase ette ilmuma.

«Mida oled sa endale lubanud!» karjus tema peale kuningas. «Sa oled mind silma ees ja seljataga petnud! Sa oled mind vedanud tülidesse Püha Isaga ning jumala viha minu peale mananud! Sina ketser!»

«Ma kandsin tema majesteedile ette kõik, nii poolt kui ka vastu, nii nagu see oli minu kohus,» vastas haige minister. «Teie kuulasite ära minu põhjendused, sire, ja kiitsite need heaks, enne kui suvatsesite alla kirjutada. Veelgi enam, sire: te lubasite mulle kaitset ultra-montaanide eeldatavate rünnakute vastu.»

«Milline häbematu vale!» möirgas don Carlos. «Ma lubasin sulle kaitset pappide, frailuco'de vastu, mitte aga nuntsiuse ja Püha Isa vastu. Sa oled vastutav, sina üksinda, et ma nüüd Roomaga niisama hästi kui sõjajalal olen. Ja siis tahad sa veel selle roima minu peale veeretada.»

Ning et tema äge raev ei raugeks, karjus ta: «Pamplonasse! Kindlusevangi!» ja suuri vaevu suudeti teda takistada, et ta Urquijole käsitsi kallale ei tormanud.

Kui minister oli lahkunud, surnukahvatult, siiski väärikalt, mõtles doñaMaria Luisa, et õigupoolest on kahju, et ta on selle mehe kaotanud.

Carlos aga ütles pead vangutades: «Imelik, täna

488

hommikul oli ta mulle veel täiesti sümpaatne, nüüd on ta aga roimar ning ma pean ta vangitorni heitma.»

«Ärge temale te enam
mõelge,» ütles Manuel, kes
püüdis rahustada Carlost.
«Rahunege, sire, ning jätke
tema edasine saatus
oma inkvisitsiooni
agaruse hooleks!»

13

Infant Manueli nõuandel oli kuningas Carlos, selleks et väljendada oma sõprust ning austust esimese konsuli vastu, tellinud kuulsalt Pariisi maalikunstnikult Jacques Louis Davidilt maali, mis pidi kindral Bonaparte'i ülistama. David oli teinud ettepaneku võtta teemaks «Sankt Bernhardi ületamine». Kunstnik ei olnud odav, ta nõudis

veerand miljonit reaali, peale selle veel õiguse valmistada kolm väiksemate muudatustega koopiat. Ent oli tähtis hoida häid suhteid esimese konsuliga, kuningakoda andis tellimuse, David maalis, pilt jõudis pärale, see rippus Aranjuezis, härrased Francisco Goya, Miguel Bermúdez ja Agustín Esteve vaatasid seda.

See oli esinduslik pilt, üle kahe ja poole meetri kõrge, peaaegu kaks ja pool meetrit lai. Kesk metsikut mägi-maastikku, end tuliselt tagumistele jalgadele püsti ajanud hobuse seljas istus võidukindlalt Napoleon, tema ümber liikusid varjudena sõdurid ja kahurid; kahvatud tähed kaljuplaatidel meenutasid mõlemat suurt Alpe ületanud sõjakangelast, Hannibali ja Carolus Magnust.

Pärast pikka vaikust hakkas esimesena arutama Miguel. «Geeniuse ülistamine,» seletas ta, «nagu seda vaevalt küll ülevamalt võib kujutleda. Hiiglaslik Alpi-niaailm mõjub kääbuslikult Bonaparte'i suuruse kõrval. Ning kogu selle üldteostuse antiikse monumentaalsuse juures annab kunstnik oma kangelase edasi portreelikult.»

489

«Veerand miljoni eest võib muidugi ka veidi portreelikku sarnasust lisada,» mainis Goya asjalikult.

«Hobune ei ole portreesarnane,» märkis kuivalt Agustin, «hobune on looduseime.»

«Jah.» kinnitas Goya, «siis on sinu hobuste p...d juba kindlasti paremad.»

Miguel õpetas Augustini. «Teie ei suuda Davidile andestada,» tõreles ta, «et ta ei lasknud end revolutsiooni pärast giljotineerida. Mina isiklikult olen õnnelik, et see suur kunstnik meile säilis. Ja muidugi ei või olla juttugi sellest, nagu oleks ta oma õilsa eeskuju, antiikse Rooma maha salanud. Roomlasena oleks ta olnud tõenäoliselt — ning kuna Vabariik lagunes, õigusega — keiser Augustuse poolel. Kui talle teatati esimese konsuli riigipöördest, olevat ta öelnud midagi imetlusväärset. Ta olevat seletanud: «Me ei olnud küllalt vooruslikud Vabariigi jaoks».»

Goya ei saanud aru. «Mida ütles kolleeg David?» küsis ta.

Saal oli väga suur, Miguel vastas kajavalt: «Me ei olnud küllalt vooruslikud vabariigi jaoks.»

Goya piirdus sellega, et vastas vaid: «Ma näen.»

Ta nägi, et see David oli praegu samasugune noore kindrali turukiitleja, nagu ta varem oli olnud revolutsiooni turukiitleja. Seda nimetas ta «vooruslikkuseks» ja tõenäoliselt oli ta siiras. Ka tema, Francisco, oli siis, kui ta veel väga noorena elas Parmas, maalinud võistlustööna Alpide ületamist Hannibali poolt. Pildi peal oli olnud palju sõdurlikku hiilgust: pantserdatud sõdurid, elevandid, lipud. David oli kokkuhoidlik ning tal oli oma meisterlik tehnika, kuid viiekümneaastase Davidi käsitlus ei olnud sugugi sügavam kui kahekümneaastasel Goyal omal ajal.

Agustín jätkas pilkamist. «Nii paindlik kui David on oma poliitikas,» arvas ta, «nii tardunuks jääb ta oma kunstis. Pikaldane maalikunstnik, aga kiire poliitik.»

«Te lasete end liialt oma tunnetest mõjustada, don Agustín,» dotseeris jällegi Miguel. «Kes poliitilistest küsimustest räägib, tehku seda vihata! Kes tahab edukalt poliitiliste küsimustega tegelda, tegevusest osavõtjana või ka pealtvaatajana, olgu õiglusele

490

vastuvõtlik! Pealegi,» lõpetas ta nagu möödaminnes, siiski sõnu selgesti hääldades, «saame monsieur Davidi üle isiklikest allikatest lähemal ajal rohkem teada. Dona Lucia missioon Pariisis on lõppenud. Ma ootan doñaLuciat tagasi kahe nädala pärast.»

Goya nägi, kuidas Agustini nägu tõmblema hakkas. Niisiis oli ta õigesti aru saanud. Ka tema oli ärevil. Seal tuleb siis dona Lucia Migueli juurde tagasi, nagu ei oleks midagi juhtunud, ning see võtab Lucia vastu, nagu ei oleks midagi juhtunud. Ning mis

on saanud abate'st? Enne jätab Lucia maha ühe, siis teise. Nii nad olid, need Cayetanad ja Luciad.

Ja tõepoolest, kaks nädalat hiljem oli doña Lucia Madriidis.

Ta kutsus oma lähemad sobrad tertulia'le. See oli seesama seltskond nagu tol õhtul, mil Manuel esmakordselt oli Pepat näinud; puudus ainult abate.

Lucia käitus nii sundimatult, nagu pöörduks ta lühiajaliselt maalviibimiselt koju tagasi. Goya jälgis teda tähelepanelikult. Tema portree oli hea, see sobis tänapäeva Luciaga veel paremini kui endisega. Lucia istus seal, mõnevõrra maskitaoline, eriskummaliselt salapärane, erutavalt rahulik. Ta oli laitmatu suur daam, ja sealjuures oli seikluste hõng tema ümber muutunud veel tihedamaks. Midagi ühist oli nende vahel, tema, Francisco ja selle Lucia vahel. Nad mõlemad kuulusid vaieldamatult nende juurde seal ülal, kuid siiski elas nendes edasi see alumine, kust nad pärit olid.

Lucia jutustas Pariisist, kuid ta ei jutustanud sellest, mida nad kõik kuulda ihaldasid, abate saatusest. Ning tema daamilikult armastusväärne jahedus ei andnud võimalust usalduslikeks küsimusteks.

Hiljem siis istusid koos Lucia ja Pepa, suured sõbrannad nagu ennegi, täis ühist arusaamist, mis koik muu välja lülitas. Nendest oli näha, kuidas nad vaiksel kombel meeste nõrkuse üle nalja heitsid. Niipalju oli kindel: kui Lucia üldse kellelegi kavatses rääkida sellest, mis oli juhtunud tema ja abate vahel, siis Pepale.

Franciscoga kõneles Lucia vähe. Tal ei olnud harjumuseks rääkida selgesti, võib-olla oli ka keskustelu

kurdiga tema jaoks liiga vaevav. Võib-olla aga aimas ta, et Francisco tunneb teda paremini kui teised, ning oli ettevaatlik. Francisco ei pannud seda talle pahaks.

Ta oli meeldivalt üllatatud, kui doña Lucía teda tema quinta's edaspidi sageli külastas. Seal istus ta tema ja Agustini juures ateljees. Ta ei hoolinud nii nagu varemgi kuigi palju Francisco kurtusest, ta ei kõnelnud selgesti ning ei võtnud vaevaks, kui Francisco millestki aru ei saanud, seda talle üles kirjutada. Kuid ta viibis ilmselt meelsasti Francisco juures ning vaatas pealt, kuidas see töötas.

Mõnikord tulid nad mõlemad, Lucía ja Pepa. Siis lobisesid nad omavahel - või istusid seal tummalt ja laisalt.

Agustín, vaatamata oma sõprusele ja austusele Francisco vastu, tundis mõlema ilusa naise nägemisel endist kadedat kibestust. Seal oli see Francisco, vana ja kurt, ja ikka veel jooksid naised talle järele. Tema jaoks ei olnud neil aga ühtegi pilku. Sealjuures mõistis ta kunsti olemust paremini kui ükskõik kes terves Hispaanias, ning ilma temata ei oleks Goya iial Goyaks saanud. Pealegi näitas Francisco selgesti, kuivõrd vähe ta mõlemast naisest hoolis. Oma hinges mõtles ta ju lõpuks ikka ainult tollele suursugusele, kes oli tõuganud teda õnnetusse. Tema, hertsoginna Alba, kelle portree ta ainsana kõikidest oma piltidest endale oli hoidnud, vaatas alla mõlema naise peale, ning need lasksid seda endile meeldida.

Agustín, kui ta nüüd Luciat niimoodi hertsoginna Alba pildi all istumas nägi, ei suutnud mõista, kuidas keegi, kes oleks võinud omada Luciat, võis rahulduda ühe Albaga. Alba jääb ikka ja ükskõik missuguses rõivastuses naeruväärseks hertsoginnaks, isegi Goya kunst ei suutnud teda maja'ks moondada; kindlasti on ta küllaltki sageli vaese Francisco ees oma grande'likkust demonstreerinud, andnud talle tunda seda tähtedekaugust distantsi, mis lahutab alamast soost maalrit hertsoginna Albast, ning kihutanud teda tumedasse vihasse. Lucía aga on muutunud tõeliselt suureks daamiks ja sealjuures jäänud ehtsaks maja'ks. Ta on tõepoolest sõltumatu maailma arvamusest. Ta sõidab

oma abate'ga Pariisi, kui ta seda heaks arvab, ning kui tal jälle on tuju Madriidi järele, pöördub ta niisama muretult tagasi oma õpetatud eeslist abikaasa juurde.

Kord, kui Lucía ilma Pepata Francisco ja Agustiniga ateljees viibis, ütles ta ootamatult: «Ma mõtlesin, et teie olete meie abate'ga sõbrad. Ma leian selle eba-sõbraliku olevat, et te kordagi tema järele ei ole pärinud.»

Ta kõneles enda ette, ning oli raskesti taibatav, kummale tema etteheide oli määratud, Goyale või Agustinile. Goya maalis edasi; tõenäoliselt ei olnud ta Lucía huuli jälginud.

Agustín, imestusest tumm ning jahmunud, tegi lõpuks ettepaneku: «Kui te soovite, kirjutan ma don Franciscole, mida teie ütlesite.»

«Millest on jutt?» küsis oma maalimispuki juurest Goya.

«Abate'st,» lausus väga selgesti Agustín. Goya katkestas maalimise ning vaatas tähelepanelikult Lucíale.

«Ta tuleb lähemal ajal tagasi,» teatas Lucía rahulikult.

Agustín istus, Goya pani pintsli ja paleti kõrvale ning kõndis edasi-tagasi.

«Kuidas te seda saavutasite, doña Lucía?» küsis ta.

Lucía vaatas talle oma looritatud, kergelt pilkavate silmadega otsa. «Ma kirjutasin talle, et tulgu tagasi,» ütles ta.

«Aga inkvisitsioon!» hüüdis Agustín. «See tähendab tuleriita sellele mehele!»

«Seda ei lase Püha Amet endale mitte iial ega kunagi meeldida!» hüüdis nüüd ka Goya.

«Meie oleme,» seletas oma veidi lohiseval häälel Lucía, «Pepa ja mina, kõnelnud don Manueliga, ja tema kõneles suurinkvisiitoriga. Mõningaid ebameeldivusi tuleb abate'il loomulikult taluda. Ta on nõus need enda peale võtma. Sest siis on ta vähemalt Hispaanias.»

Doña Lucía kõneles nagu muuseas, ta ei lasknud välja paista mingit uhkust. Kuid Francisco ja Agustín olid nagu kohale tardunud. Peaaegu vihaga mõtlesid nad, missugust võidujoovastust pidi küll see naine tundma. Ta oli oma mehe ülemuselt välja nõutanud oma

kallima tagasituleku. Ning see pöördus tagasi, valmis ohvrit ja hädaohtu endale võtma, ja seda ainult selleks, et hingata sama maa õhku selle naisega. Ning suurinkvisiitor Reynoso oli endale välja kaubelnud kindlasti mitte madala hinna selle eest, et ta selle ülemketseri põletamisest loobus. Mida don Manuel Reynosoga oli «rääkinud», paiskab tõenäoliselt veel nii mõnegi mehe saatuse segi. Ja seal istub see naine ning jutustab kõigest sellest rahulikult, daamilikult, nagu muuseas, nagu oleks jutt mõnest tertulia'st või mõnest uuest soengust. Ootamatult pidi Francisco jällegi mõtlema mandlitemüüjannale Prados, kes talle tookord tõelise maja'na suurel hulgal ajos y cebollas, küüslauku ja sibulaid nina peale oli andnud, pidi mõtlema tollele vulgaarsele, kelmile Lucíale, tema armastusele häbematute ütluste ja jultunud naljade vastu. Nüüd tegi ta siis nalja esimese ministriga, suurinkvisiitoriga, kogu maaga.

Muide näis, et liiga vara
oli tema oma võidu
üle uhkeldanud. Möödus
nädal teise järel, kuu ja
veelgi teine. Kuid ei ikka
polnud kihkugi veel kuulda,
et abate naaseb.

14

Goya istus oma ateljees Calle de San Bernardiol, ermita's, ja töötas. Ta tegi vaheaja, lükkas plaadi ja nõela kõrvale, vaatas kerge, eemaloleva naeratusega oma musti käsi. Tõusis püsti, et neid pesta!

Toas seisis keegi mees, võib-olla juba pikemat aega, nuncio, üks inkvisitsiooni rohelistest käskjalgadest. Mees kummardas viisakalt, lausus midagi, Goya ei saanud sellest aru, mees andis talle üle kviitungi ning viitas pitseeritud kirjale, Goya teadis, et tal tuli alla kirjutada, ta tegi seda mehaaniliselt, ent siiski väga hoolikalt, mees võttis kviitungi, andis talle kirja üle, kumrnardas,

494

ütles midagi. Goya vastas: «Kiidetud olgu püha neitsi.» Mees lahkus.

Goya istus oma üksilduses, mis näis olevat muutunud veel sügavamaks, kiri käes, ning vaatas tardunud pilgul midagi mõtlemata pitserile: rist, mõõk ja nuut. Ta teadis, et inkvisitsioonil oli tema vastu head materjali. Cayetana, nõid, hukutaja, oli näidanud teistele pilti, mille tema oli maalinud, pilti enda alastusest; kui don Manuel oli sellest teadlik, siis teadis seda ka inkvisitsioon. Paljusid tema väljendustest võidi tõlgendada väärfilosoofilistena, kui keegi seda kurja kavatsusega tegi; ka tema piltides võis üht või teist leida, mida võidi nimetada ketserluseks, kui keegi seda kurja kavatsusega tegi, ja talle oli kõneldud suurinkvisiitori väljendustest, mis tõendasid, et see ei vaadanud sugugi heatahtliku silmaga ei tema ega tema maalingute peale. Ent ta oli uskunud, et ta on kindlustatud kuninga soosingu ja oma kuulsuse tõttu. Nüüd ta siis istus, Püha Tribunali kutse käes.

Ta hingas vaevaliselt, hullumeelne hirm ahistas tema rinda. Just nüüd, mil ta hävituse sügavast keerisest veepinnale oli tõusnud, tundes keerise sügavusi, ei tahtnud ta enam kuidagi sinna alla sattuda. Alles selle aasta vältel oli ta õppinud, mida tähendab elu, mida tähendab maalimine, mida tähendab kunst. Seda ei tohtinud juhtuda, et inkvisitsioon just nüüd oma kohutavate kätega tema järele haarab.

Ta ei suutnud endast võitu saada ja Püha Ameti kirja avada. Laskus selle asemel tarbetutesse mõtisklustesse. Nii kaua olid nad oodanud, ei olnud julgenud tema vastu välja astuda; millest see tuli, et nad nüüd ühekorraga hoobi andsid? Ta meenutas, kuidas nood mõlemad olid koos istunud, Lucía ja Pepa, meelitavalt, kelmikalt ja ohtlikult nagu maja'á rõdul. Võib-olla oli tema segatud sellesse tehingusse, milles oli kokku leppinud Lucía, et kindlustada abate tagasitulekut. Pärast oma kogemusi Cayetanaga oli ta täis umbusaldust; kõigest võis kõike eeldada.

Ta avas kirja.

Tarragoona inkvisitsioonitribunal kutsus teda osa võtma auto particular'ist, kus pidi kuulutatama otsus

495

ketser Diego Perico kohta, endise abate, Madriidi Püha Tribunali endise sekretäri kohta.

Silmapilguks tundis Goya kergendust. Siis aga valdas teda sügav meelepaha, et inkvisitsioon talle selle õela kutse oli saatnud. Teda, kurti, kes ju kohtuotsuse ettelugemisest mitte midagi aru ei võinud saada, sundisid nad ette võtma pikka vaevarikast reisi Aragoonia kõige kaugemasse nurka. Oli alatu temalt seda nõuda. Kuid see oli ka sünge ähvardus, just selle tõttu, et temalt seda nõuti.

Kui Franciscot ei oleks takistanud ta haigus, siis oleks ta tõenäoliselt rääkinud oma muredest Agustinile või Miguelile. Nii aga häbenes ta. Sest sellest hädaohtlikust seigast võis rääkida ainult viitamisi, poole-toonistes sõnades, ja ta ei oleks vastustest aru saanud, ning talle tundus naeruväärsena ja rõhuvana uuesti küsima hakata. Kui aga tema sõbrad oleksid oma vastused kirja pannud, siis oleks see vaid deemoneid

veelgi ähvardavamalt ligi meelitanud. Mitmel korral kaalutles ta, kas ta ei peaks puistama oma südant oma pojale Javierile. Tema ees ei oleks ta häbi tundnud. Kuid Javier oli liiga noor.

Nii kandis Goya oma sünget teadmist üksinda endaga, paisatud siia ning sinna kartuse ja lootuse vahel. Kord oli ta kindel, et suurinkvisiitor, arvestamata don Manueli, saadab abate, kes nüüd tema võimuses on, tuleriidale, ja vahistab tema, Goya. Siis püüdis ta end veenda, et don Manuel on kaval, Lucía tark nagu madu, kindlasti on nad endale lasknud anda garantii, et protsess ei kujune muuks kui ainult süngeks farsiks ning tema sinnakutsumine tühjaks ähvarduseks.

Inkvisitsioon aga vahepeal, ehkki kommete kohaselt kohustatud saladust pidama, levitas kuulujutte eelseisvast' autodafé'st, kujutades abate tagasitulekut inkvisitsiooni hiilgava võiduna. Jumal, nii räägiti, olevat ketseri südametunnistuse äratanud ja ta olevat vabatahtli; kult Hispaaniasse tagasi pöördunud, et end Püha Ameti kätte anda.

Kui Agustín oli sel kombel saanud teada eelseisvast autodafe'st, oli ta põrutatud. Tõsi küll, abate peenutsev õpetatus ning tema kehkjas, vaimukas olemus tõukasid

496

teda eemale, ning ta oli ääretult armukade, et Lucía sellesse mehesse oli armunud, kuid ta imetles don Diegot sellepärast, et see oli Lucía pärast uuesti inkvisitsiooni lõugade vahele tagasi tulnud. Ta oli küllalt tark ning aus tunnustama don Diego edumeelsust, ning inkvisitsiooni triumf just selle mehe üle piinas teda.

Kistud siia ja sinna kahepalgelistest tunnetest, küsis ta Goyalt: «Kas te teate ka, et abate on tõepoolest tagasi tulnud? Kas te olete autodafé'si kuulnud?»

«Jah,» vastas Goya ning näitas talle Püha Tribunali kutset.

Oma hirmus tundis Agustín uhkust. Nii kohutavalt kartsid siis vaimulikud kohtunikud kurti, üksikut meest, niivõrd mõjuvõimsaks pidasid nad tema kunsti, et nad talle niisuguse hoiatuse saatsid Siiski ei lasknud Agustín nendest mõtetest midagi kuulda. Pigemini vandus ta, täpselt samuti nagu oli teinud seda Goya, vihaselt selle vaevarikka reisi nõuet.

«See on häbematus,» sõimas ta, «nõuda teilt niisuguseid vintsutusi.»

Et Agustín kutsesse niimoodi suhtus, oli Goyale meeltmööda. Nüüd siis sõimasid nad mõlemad ja mitte inkvisitsiooni ega Luciat, vaid reisivaeva

«Arusaadavalt saadan ma sind,» lausus mõne aja pärast Agustín.

Goya oli kogu aeg endamisi hellitanud mõtet paluda Agustini, et see teda saadaks, kuid see oleks tal raske. Saata ähvardatut kohta, kus ta oma hoiatuse vastu pidi võtma, nõudis julgust. Nüüd, kui Agustín end talle kaaslaseks pakkus, pomises ta midagi äraütlevat, oli aga talle tänulik, võttis tema ettepaneku vastu

Suurinkvisiitor oli pärast seda, kui valitsus tõenäoliselt ei olnud andnud luba autodafé läbiviimiseks Mad-riidis, valinud kindla kaalutlusega Tarragoona linna. Selle linna nimi nimelt pani iga hispaanlase mõtlema inkvisitsiooni suurimale triumfile.

See oli juhtunud 1494. aastal. Siis märatses Barce-lonas katk ja Barcelona inkvisiitor de Contreras põgenes oma ametnikega Tarragoonasse. Linna ametivõimud ilmusid linnaväravale ning teatasid inkvisiitorile, et kui nad talle peaksid lubama peatuda linnas, siis

497

hakkavad ka kuninga ametnikud nõudma, et neid karantiinist välja lastaks. Inkvisiitor vastas, et ta annab härrastele kolme miserere ulatuses mõtlemisaega. Kui väravad siis ei avane, paneb ta linna kirikuvande ja interdikti alla. Ta palvetas kolm miserere'ï ning käskis Püha Tribunali notaril linna väravale koputada. Kui see siis ei avanenud, tõmbus ta tagasi lähedal asuvasse dominikaani munkade kloostrisse, kirjutas seal kirikuvande üriku ning laskis selle Tarragoona väravatele lüüa. Nädala

aja pärast teatas Tarragoona inkvisiitorile, et linn olevat temale avatud. Nüüd aga nõudis haavunud preester, et kõik linna võimukandjad ja juhtivad kodanikud peavad pidulikult pattu kahetsema. Linn pidi sellele nõudmisele alistuma. Kataloonia ase-kuninga juuresolekul ilmusid kõik kõrged ametiisikud ning Tarragoona lugupeetud kodanikud trooniva inkvisiitori ette katedraali, patukahetsusrõivais, küünlad käes, sel kombel endale ja oma järeltulijatele kustutamatut häbi pärandades.

Et seda juhtumit kõikidele patustele uuesti meelde tuletada, oli inkvisitsioon abate autodafé'ks Tarragoona linna välja valinud.

Pärast pikka, kauakestvat reisi jõudsid Goya ja Agustin Tarragoonasse, väga õigeaegselt. Nad peatusid lihtsas posada's ja Francisco teatas endasl peapiiskopi palees, palacio del Patriarcas. Kuid ta võeti vastu ainult mingi vikaari poolt. See teatas, et autodafé toimub ülejärgmisel päeval peapiiskopliku palee nõupidamise saalis, ning lisas kuivalt juurde, et selle vaate-pildi jälgimine tuleb kuninga esimesele maalikunstnikule kindlasti kasuks.

Francisco ei olnud kunagi varem Tarragoonas viibinud. Tema ja Agustin vaatlesid linna tohutuid müüre, tsükloopide valle, mis olid püstitatud juba ammu enne Rooma aega, arvutuid Rooma muinsusi ja katedraali, suurepärast, igivana, ristikäikude ning väravatega, Rooma sammaste ning paganlike kujudega, mis olid lapsikul kombel kristlikeks ümber raiutud. Goya tundis rõõmu naljadest, mida endale olid siin ja seal lubanud juba ammu kõdunenud kiviraidurid. Pikka aega ning muheldes seisis ta ühe kivisse raiutud loo ees, mis

498

jutustas tollest kassist, kes surnut teeseldes laseb end hiirte poolt hauda kanda, et siis, kui neid tema ümber juba küllaldaselt on kogunenud, nendele kallale karata. Tõenäoliselt polnud sellel lool omal ajal, siis kui vanaaegne kunstnik selle kivisse raius, kaugeltki mitte nii süütu tagamõte olnud. Goya tõmbas märkmiku välja ning joonistas omal kombel loo kassist.

Ta läks Agustiniga sadamasse, laohoonetesse. Tarragoona oli väga kuulus oma veinide, pähklite ja martsipani poolest. Ühes hiigelsaalis sorteerisid tüdrukud pähkleid. Eraldasid häid tühjadest, viskasid tühjad laua alla, head korvidesse oma süles. Töö kulges nende käes mehaaniliselt ning hämmastava kiirusega. Nad lobisesid töö juures, naersid, laulsid ja isegi suitsetasid. Neid oli kindlasti kahesaja ümber, suur ruum kihas elust, Goya unustas autodafé, hakkas joonistama.

Järgmisel päeval ilmus ta siis hommikul palacio del Patriarca nõupidamise saali. Saal oli suur, moodne, kaine. Kutsutud, kes ilmusid, olid pärit peamiselt Tar-ragoonast või lähedal asetsevast Kataloonia pealinnast Barcelonast. See, et Francisco oli kaugest Madriidist siia kohale kutsutud, näis olevat ohtlik, teda vaadeldi ara uudishimuga, keegi ei pöördunud sõnagagi tema poole.

Tribunal sisenes. Lipp, roheline rist, vaimulike kohtunike sünged rõivad, kogu see morn hiilgus eraldus eriskummaliselt saali moodsast sisustusest ning külaliste kainetest kaasaegsetest rõivastest.

Toodi sisse abate. Goya oli oodanud, et abate on rõivastatud kollasesse häbisärki, sambenito'sse, ent — ka see oli tõenäoliselt järeleandmine, mida tuli teha valitsusele — don Diego kandis kodanlikku ülikonda, Pariisi moe järgi lõigatud, ning püüdis ilmselt jätta elegantse, rahuliku härra muljet. Kui ta aga süüaluste poodiumile oli viidud ning madalasse puutarasse suletud, siis hakkas abate nägu seal sünge hiilguse ees ja iseenda häbi tõttu tukslema, muutus lõdvaks, ilmetuks, ning küüniline härra oina igapäevases ülikonnas mõjus puuaidusse suletuna suurejoonelise, kardetava tribunali ees täpselt niisama armetuna, nagu oleks ta sambenito'sse topitud.

Dominikaanlaste prior alustas jutlust. Goya ei saa-

499

nud aru, kuid ei pingutanud end sugugi, et jälgida; ta vaatles. Ja ehkki sellest tribunalist õhkus palju vähem hiilgust ja võimu kui tookordsest kohtust Olavide üle San Domingo El Reali kirikus, ei olnud see sugugi vähem sünge ja ängistav. Sest ükskõik, milles Lucia ja Manuel suurinkvisiitoriga kokku olid leppinud, ning vaatamata sellele, kas don Diegot karistatakse leebema või valjema karistusega, ka siin — seda võis lugeda abate. näost — hävitati inimene. Niisugusest kohutavast alandusest, nagu seda läbi elas too mees siin, ei toibu enam keegi, ka siis mitte, kui ta on oma südame pantserdanud ükskõik millise skepsise, mõistuse, vaprusega. Ning kui ta kunagi peaks aastate pärast vabaks lastama, siis jääb talle süüdimõistetud ketseri häbiplekk ja hispaanlased pöörduvad temast jälestusega kõrvale.

Vahepeal oli alustatud kohtuotsuse ettelugemist. Ka seekord kestis see kaua. Võlutuit ja hirmuvärinatega vaatas Goya, kuidas abate nägu ikka rohkem ja rohkem laostus, kuidas talt tema suurmaailma mehe vaimukas mask täielikult näo eest langes ning kuidas selle taga sai nähtavaks inimolendi alandus, meeleheide, piin.

See abate oli tollal San Domingo kirikus pealt vaadanud Olavide hävitamist, nüüd seisis ta sulustatuna palacio del Patriarca häbipoodiumil, ning tema, Goya, vaatas pealt; kas ei tule ka tal endal kord seista taolise rohelise risti, taoliste küünalde, niisuguse pidulikult ähvardava tribunali ees, puuvõrest piiratuna? Goya tundis, kuidas deemonid uuesti talle lähenesid, tema järele haarasid. Nägi peaaegu kehaliselt, mis toimus tagaaetud abate lauba taga. Seal ei olnud enam ainustki mõtet armastatud naisest, ainustki mõtet võimalikust õnnest tulevikus, täideviidud tegudest ning nendest, mida tuli veel täide viia, seal oli üksnes käesoleva hetke kaeblik, kuristikusügavune, igavene häda. Asjatult sisendas Goya endale, et see, mis seal toimus, e1 ole muud midagi kui rumal teater, kummituslik naljamäng, kokkulepitud leebe lahendusega. Teda valdas samasugune tunne nagu lapsena, kui ta oli kahelnud Coco, peletise, musta mehe olemasolus ning tundnud lämmatavat hirmu, et see tuleb.

500

Ning nüüd kahetses abate pattu. Näha seda meest tema elegantses, moodsas ülikonnas põlvitamas mustaga kaetud risti ees, käsi lahtilöödud piiblil, oli veel hirmuäratavam kui tookordne vaatepilt paitu kahetsevast Olavidest tema süüdlaserõivais. Preester ütles talle ette, ja abate kordas hirmsaid, alandavaid lauseid.

Enne kui Goya asjast jõudis arugi saada, oli püha toiming lõppenud, patukahetseja viidi ära, külalised eemaldusid. Goya jäi ohtlikult üksinda. Kergelt vankuvate sammudega, ebakindel oma kurtuses, eriskummaliselt liigutatud, lahkus ta ruumi hämarusest.

Agustin istus posada's, vastu oma harjumusi pudel veini ees. Ta küsis, missugune karistus abate'le määrati. Goya ei teadnud seda, ta ei olnud sellest aru saanud. Kuid posada peremees võis seda neile juba öelda. Don Diego suletakse kolmeks aastaks kloostrisse. Peremees näis olevat salajane vabameelne, täis austust härra esimese maalikunstniku vastu. Ta oli väga innukas, ent ka tema oli eriskummaliselt pelglik, peaaegu kaasatundev. Ta rääkis haruldaselt heast veinist, kolmeleist-kümneaastasest, millest tal oli säilinud ainult seitse pudelit, enda jaoks ning eriliselt austusväärsete külaliste jaoks, ning tõi ühe nendest pudelitest. Goya ja Agustin jõid vaikides.

Ka tagasisõidul ei rääkinud Francisco ega Agustin palju. Vaid korraks kaotas Goya ootamatult tasakaalu ning lausus mingi vihase rahuldustundega: «Noh, näed sa nüüd, milleni see võib viia, kui hakatakse poliitikaga tegelema. Oleksin ma teinud nii, nagu teie seda tahtsite, siis oleksin ma juba ammu roiskunud Püha Ameti kongides.»

Oma südames ent pidas

plaani: nüüd just joonistab ta
Püha Tribunali, oma
vaiksete ermita seinte
vahel. Inkvisitsiooni
joonistab ta, näitab seda,
nagu see on tegelikult.
Joonistab frailuco'sid ja
näitab neid täissöönud pappe,
kui nad õelalt, kahjurõõmsalt
501
vaatavad, kuis nende ohvrid
lõksus rabelevad. Ja ka
toda kägistatut veel kord
joonistab ta, sedapuhku
rohkem veel tõepärasemalt.
Ka El Coco't, Musta Meest ja
peletist, luupainajat ja
tonti, joonistab ta; toda,
keda pole, kuid kes siiski
eksisteerib.

15

Kui ta Madriidi jõudis, teatas talle tema poeg Javier, et hertsoginna Alba olevat tema järele pärinud. Ta elavat jälle Moncloas asuvas palacete Buenavistas; Goya uus maja aga, quinta, asus väga lähedal sellele väikesele maalossile. Francisco ei teadnud, kas ja kuivõrd oli Javier teadlik tema suhetest Cayetanaga. Ta sundis end, ta neelatas, ta lausus võimalikult ükskõikselt: «Tänan, mu poiss.»

Ta oli uskunud, et Cayetana õudne võim tema üle on lõppenud, et on jäänud vaid pildid, unelmad, nii head kui ka ähvardavad, kuid ikkagi mõistusega köidetud. Ja see oli tõepoolest olnud nii seni, kui Cayetana on viibinud Itaalias, temast merega lahutatud. Ent nüüd, kus ta võis jõuda Cayetanani lühikese jalutuskäiguga, olid köidikud, millega ta oma unelmad oli aheldanud, rebenenud.

Ta ei teatanud endast Cayetanale. Viibis peaaegu alati ermita's oma üksildases ateljees. Püüdis tööd teha. Kuid Tarragoona nägemused olid kahvatunud. Ainult Sanlücari kohutavad unelmad olid alles. Ta istus abitult, süda täis igatsusvaeva, oma kurtuse rõhuva kupli all.

Äkki seisis tema ees doña Eufemia. Üleni mustas muutumatu, väärikas, näol viisakas vihkamine, ja oma eatule väljanägemisele vaatamata igivana.

«Kaitsku neitsi teie ekstsellentsi,» ütles ta. «Teie ei tee teate üleandmist just kergeks.» Ning ta vaatas
502
halvustavalt ringi vaesevõitu, lohakalt koristatud ateljees.

Goya ei teadnud, kas ta oli doñaEufemiast aru saanud, sest ta oli liiga ärritatud.

«Te peate mulle kirjutama, mis teil mulle on öelda, doña Eufemia,» vastas ta kähisevalt. «Ma kuulen nimelt veel halvemini kui enne, ma olen nii-öelda täiesti kurt.»

Doha Eufemia kirjutas talle oma teate; sel ajal aga, kui ta kirjutas, mainis ta: «Ma olen seda teile alati ütelnud, härra esimene maalikunstnik, et see ei lõpe heaga, kui teie nii palju põrgulikke vigureid maalite.»

Goya ei vastanud. Luges teadet, tähelepanelikult. Vastas, ta ootavat niisiis doña Cayetanat homme õhtul poole kaheksa ajal.

«Siin ateljees, Calle San Bernardinol,» ütles ta väga valjult.

Ta rõivastus selleks õhtuks eriti hoolikalt ning pilkas end ise seepärast. Ta mõjus naeruväärsena neis ele-gantseis rõivais selles ateljees, mis oli räpane ning viletsalt sisustatud nagu tema vaesuse aegadel, see oli ruum vaid töötamiseks ja katsetamiseks. Miks oli ta Cayetana just siia tellinud? See oli mõttetu, poisikeselik väljakutse, ta oli ise selles teadlik, doñaEufemia näoilme oli talle seda kinnitanud, ning ta oli siiski seda teinud. Ja kas Cayetana üldse tulebki? Kas ta teadis, oli ta endale selgeks teinud, kuidas tema, Francisco, vahepeal on muutunud? Kas tema dueha talle seda ei ütle, et ta on muutunud kurdiks, tusaseks vanaks meheks, kes sepitseb veidraid unelmaid?

Kell oli pool kaheksa, möödus veel kümme minutit; kes ei tulnud, oli Cayetana. Goya mõtles, kuidas võiks olla kulgenud Cayetana elu vahepeal, teda tummalt piirava lootusetult armunud Peraliga, Itaalia kavaleridega, kes on veel frivoolsemad kui hispaanlased. Ta jooksis ukse juurde, vaatas ukse taha, võib-olla seisab Cayetana seal ning koputab ja on unustanud, et ta ei kuule, kuna Cayetana tegeles ju alati ainult iseendaga. Ta jättis ukse natuke avali, et valgus välja langeks. Kell oli kaheksa ning Cayetanat ei olnud, ning nüüd ta kindlasti ei tule enam.

503

Viis minutit pärast kella kaheksat tuli Cayetana, hilinedes nagu alati. Vaikides võttis ta loori näolt ja seisis Francisco ees täiesti muutumatuna; näo puhas ovaal imetlusväärselt väikese, saleda, musta rõivastatud keha kohal. Nad seisid ning vaatasid teineteisele otsa, täpselt nagu tol korral, kui Francisco oh näinud Cayetanat poodiumil, ning nende suurt tüli nagu poleks olnudki.

Ka järgnevatel päevadel, nädalatel, kuudel oli kõik samuti nagu enne Võib-olla kõnelesid nad vähem, kuid eks olnud nad juba algusest peale osanud end teineteisele näoilme ning liigutustega paremini arusaadavaks teha kui sõnadega? Sõnad olid alati midagi halba kaasa toonud. Pealegi sai Goya Cayetanast aru paremini kui kellestki teisest. Ta võis Cayetana huultelt lugeda kõike, talle tundus, nagu oleks tema mälu säilitanud Cayetana kalki, lapselikku häält ustavamalt kui kõiki teisi; igal ajal võis ta oma sisemises kõrvas esile kutsuda nende viimaste sõnade kaja, mida Cayetana talle rääkis, teadmata, et ta seda kuulis.

Nad käisid teatris, olgugi et Francisco nüüd muusikat ja dialooge ainult näha võis, nad käisid Manoleria kõrtsides, ning nad olid teretulnud nagu varemal ajal. El sordo, kurt, nii kutsuti teda kõikjal. Kuid ta ei tüüdanud kedagi nukrate arutlustega oma puudusest, ta naeris teistega kaasa, kui temaga mõni koomiline arusaamatus juhtus, ja kindlasti pidi ta olema täismees, sest ega hertsoginna Alba muidu temast poleks hoo-linud.

Tema mälestused ei olnud surnud, kohutavad sügavikud, mis peitusid Cayetana hinges, olid talle hästi teada. Kuid need unelmad olid kõvasti aheldatud. Pärast seda. kui ta oli pidanud sukelduma niisugusesse sügavusse, millest hing jääb kinni, oli talle eriti meelepärane jälle valguse käes viibida. Iial varem polnud ta niisuguse joovastusega nautinud Cayetana lähedust ning Cayetana vastas talle samasuguse kirega.

Francisco ei tundnud enam mingit tahtmist teda maalida, ja ka Cayetana ei palunud talt seda enam. Tema maalitud suured Cayetana portreed olid ebatõelised, nad andsid edasi ainult pinnapealse, kuid ta teadis, mis peitub selle taga, ta oli seda näinud, ning oma

504

hädas ja üksilduses oli ta seda maalinud ning joonistanud ning see oli olnud tõde, tema arstim, tema paranemine. Süütu õelusega ja patuse teadmatusega oli Cayetana valmistanud talle kõige kibedamat valu, mida keegi iganes teisele teha saab, sealjuures aga oli Cayetana andnud tema kätte abinõu, mis ei olnud ainuüksi arstim, vaid mis muutis teda tugevamaks kui enne.

Sel ajal maalis Goya palju portreesid, kerge käega, mitte just viletsaid, kuid siiski taolisi, nagu ta seda ka aastate eest oleks suutnud maalida, tema ja Agustín aga teadsid, et ta suudab nüüd paremat. Ta maalis palju keni naisi, rõõmsa meelelisusega, mis muutis nende ilu hiilgavamaks. Ta maalis isandaid õukonnast ja armeest, rikkaid kodanikke, ning nad näisid tähtsamatena, ilma et ta nende nõrkusi oleks leevendanud. Tema portreed tõid talle uut kuulsust ja uut raha, ning õukond ja linn olid veendunud: Euroopas ei ole ühtki suuremat maalikunstnikku kui kurt Francisco Goya.

Oma poega Javieri hellitas ta edasi Tundis kirglikult kaasa kõigele, mida noormees tegi. Käskis tal minna Ramón Bayeu kooli, et ta tema enda õpetusest ei muutuks ühemaneeriliseks. Võttis Javieri otsuseid kunsti kohta tähtsatena. Sageli, kui Cayetana teda tema suures lagedas majas, quinta's külastas, laskis ta Javieril seal viibida. Need olid Javieri suured tunnid. Cayetana käitus temaga pooleldi kui poisiga, pooleldi kui noore kavaleriga. Andis talle märkamatul, armastusväärsel kombel juhiseid, mida ta peab tegema ning mida tegemata jätma. Summutas tema kirge ülepakutult rõivastuda. Tõi talle kaasa kingitusi, ripatseid, kindaid, sõrmuse ning kasvatas tema maitset, et ta õpiks hiilgavaid, kriiskavaid esemeid, mida ta armastas kanda ja millega ta end ümbritses, asendama õilsamatega, maitsekamatega. Javier nautis täiel määral seda eelist — olla vastu võetud riigi esimese daami ringkonda, ning tema isa ja hertsoginna Alba varjamata tihe sõprus kinnitas talle tema isa silmapaistvat tähtsust kunstnikuna.

Sel ajal jõudis Madriidi reeder Sebastián Martínez Cádizest ning otsis Goya üles. Ta tegi end Goyale arusaadavaks kirja teel; võlutult vaatas Francisco pealt,

505

millise kiirusega kujunesid pikad, keerukad laused suure kaupmehe väledate sõrmede all. Ning ta tundis peaaegu kahetsust, et ta polnud osutanud suuremat hoolt nende käte edasiandmisele.

Lõpuks kirjutas talle señor Martínez: «Kuuldavasti olete Cádizes ja Sanlúcaris maalinud mitte ainult Santa Cueva jaoks määratud pille Räägitakse Veenusest. Kas ma olen pealetükkiv, kui ma teid palun valmistada mulle koopia sellest maalist?»

Sel ajal, kui ta kirjutas, kihistas ta endamisi, ja hoidis siis kirjutatut Goya ees.

«Te olete pealetükkiv, señor,» vastas Goya. «Ma pakun 50 000 koopia eest,» kirjutas señor Martínez vilkalt.

Ta kriipsutas alla sõna «koopia», hoidis kirjutatut Goya silme ees, kuid enne veel, kui see suutis vastata, võttis ta kirjutise tagasi ning lisas kiiresti juurde: «Olen ma jultunud?»

«Te olete jultunud, señor,» vastas Goya.

«100 000,» kirjutas Martínez, tegi nullid hästi suured, ühe veel suurema ning lisas jällegi kiiresti: «Ikka jultunud?»

«Jah,» vastas Goya lihtsalt.

Señor Martínez kehitas nukralt õlgu ning mainis, sedapuhku mitte kirjutades, vaid artikuleeritult rääkides: «Teiega on väga raske, ekstsellents.»

Señor Martínez käis hertsoginna Alba juures oma lugupidamist avaldamas. Cayetana kutsus teda peole. Pidu venis pikale. Seal tantsiti desmayo't, ihkamise ja jõuetuse tantsu, kusjuures enne meestantsija, siis aga tantsijanna partnerile lõdvalt, andunult ja kinnisilmi rinnale langeb. Hiljem esitati ka marcha China'i. Selle «Hiina marsi» ajal roomasid alguses tantsijad nelja-käpukil läbi saali, siis moodustasid

tantsijannad «Hiina müüri». Üksteise kõrval seistes kummardusid nad ettepoole, kuni nende käed puudutasid põrandat, ning mehed roomasid naiste käte rea alt läbi; seejärel naised meeste käte alt.

Cayetana võttis mõlemast tantsust osa; desmayo't tantsis ta marqués de San Adriániga, marcha China't señor Martíneziga. Francisco vaatas vastikut vaatemängu

506

pealt ning ta pidi mõtlema aquetarre'le, mida ta oli joonistanud, hiigellärmile, põrgumürale, nõiasabatite, millel oli kujutatud hiiglaslik sokk, kuidas see istub oma tagajalgadel, selg sirge, ja õnnistab tantsivat nõia-kogudust, keda juhib imekaunis nõid Cayetana.

Ent see tusane pahameel, mis valdas Franciscot, oli kaugel tollest metsikust vihast, mida ta oli tundnud tollal, Cayetana fandango ajal. Nüüd, kui ta nägi Cayeta-nat, San Adriäni, Martinezit ning Cayetana teisi sõpru sellisel albil ja pööbellikul kombel põrandal roomamas, tunnetas ta palju sügavamalt kui vaid palja mõistusega, tundis kogu oma olemusega, kui palju vasturääkivaid omadusi võib samaaegselt ühes inimeses peituda ja kui palju neid igas inimeses peitub. See naine, ta teadis seda, ta oli seda läbi elanud, võis olla täis andumust, õrn, kirglikult ebaisekas, nagu ei keegi teine. Ta võis öelda: «Ma armastan alati vaid ainult sind,» häälega, mis röövis mõistuse ja tungis läbi kurtusekupli, mis oli su üle kummuli keeratud, ning siin roomas ta põrandal, tavaline, rõve, naljakas, naeruga, mille kõditavat kiledast Goya nägi, nii et see torkas teravalt läbi tema kurtuse. Niisugune ta on. Nii on igaüks. Nii on ta ise. Ta tõusis kõige puhtamasse taevasse ning sukeldus kõige mustemasse kuristikku. Ta tundis selget ja puhast vaimustust värvide võluvast kooskõlast, viskas pintsli kõrvale ja läks, jättes pintsli isegi pesemata, ning viskas end kuuma kirega hoora rinnale. Niisuguseks oli inimene loodud. Õgid olla podrida'i ja vaimustud Veläzque-zist, hõõgud iseenda kunstis ja vähkred räpasel voodil mõne viie-reaali-tüdrukuga, joonistad deemoneid ja kaa-lutled, kas ei tuleks Dävilalt võtta tuhat reaali rohkem tema portree eest.

Peolt ära, öösel, läks ta oma ermita'sse.

Siin, tavatus vaikuses, selgitas ta Cayetanaga oma suhteid, kui mitmendat korda küll, teadlik, et Cayetana oli ainuke, keda ta iganes oli armastanud ja iganes armastab.

Hubisev küünlatuli kiskus ikka uusi osi suurest ruudist oma ebamäärasesse valgusse ja tantsivatest, kasvavatest ning kokkutõmbuvatest varjudest seinal kujunesid hertsoginna Alba näod. Kõiki hertsoginna Alba

507

siivutuid nägusid, mida ta iganes oli näinud, nägi ta uuesti — pilklikult irvitavaid, nõialikke, hukutavaid, ent ka teisi, armastuses anduvaid, kires sulavaid. «Ära unusta, ära unusta ka teisi'» sundis ta end.

Ta püüdis olla õiglane Cayetana vastu. Kas ei või temalgi olla omad deemonid? Ning kas ei või temagi tunda lõbu nendest deemonitest? Kas Goya ise tahaks ilma oma deemoniteta elada? Elu oleks igav ilma nendeta; muutud samasuguseks nagu Miguel. Tema, Francisco, hoidis oma deemoneid köidikus. Tal on võimalik endas peituvat halba ja vääritut joonistada Cayetana ei hoidnud oma deemoneid kütkes, ta ei olnud suuteline isegi oma surnud toaneitsit Brigidat kirjeldama, rääkimata siis veel paberil kujutamisest. Niisiis pidi tema kurja ning sobimatut endast välja laskma sõnades ja tegudes. Pidi tegema seda, mida talle surnud Brígida kõrva sosistas. Seepärast oli ta pidanud tantsima desmayo'i ja marcha China't. Sageli oli ta Cayetana, siis jälle Brígida.

Ta sulges silmad, ning ta nägi teda, Cayetanat ja Brigidat ühes isikus. Ning ta joonistas Cayetanat, tema viimse tõe ning omaenda viimse tõe. Joonistas unelma, vale, püsimatuse

Kaunina ja meeldivana lamas see naine ning Francisco joonistas talle kaks nägu Üks neist on pööratud mehe> poole, kes, täis hurma, embab teda, ning sel mehel on vastuvaidlematult tema, Francisco, näojooned.

Naise teine nägu aga,
ilus küll, kuid käskiv, vaatas
kalgil pilgul teises suunas,
vastas silmadega teiste
meeste pilkudele. Kätt see
kahepalgeline naine
laskis lahkelt hoida tollel
armunul, kuid teine käsi
samal ajal võttis vastu
teate kahepalgeliselt
BrígidaIt Ja peale selle
veel üks Brígida, paks, kaval,
hoides sõrme huultel, muigas.
508
Naise ees ja tema ümber
roomas, vingerdas ja väänles,
lausa kihisedes keerles
rästikuid, kärnkonni, deemon
laialt irvitades luuras.
Kaugel aga helkis valge,
kõrge, kättesaadamatu
loss, mis ehitatud tolle
armunud ja narri mehe
unelmatest.

16

Manzanarese orus, Floridas, Casa del Campo lähedal, maa-alal, kus kuningas tavatses jahil käia, asetses väike, pühale Padua Antoniusele pühendatud kirik. See oli kuningal just tee peal, kui ta jahilt tagasi tulles õhtupalvet tahtis pidada. Kirik oli aga lagunenud, ja don Carlos, kes meelsasti ehitas, andis arhitekt Ventura Rodriguezile ülesande see ümber ehitada. Senor Rodriguez armastas rõõmsameelseid, toredaid ehitusi, nagu neid oli olnud kombeks ehitada kuuekümnendatel ja seitsmekümnendatel aastatel. Ta tegi ettepaneku kujundada ermita de San Antonio de la Floridast ehtekastike ja don Carlos oli sellega otsemaid nõus. Francisco Goya oli omal ajal teinud keni rõõmsameelseid joonistusi gobeläänide jaoks, ta oli õige mees väikese kiriku maalingute teostamiseks.

Francisco tundis ülesandest rõõmu. See, et jumalakartlik kuningas usaldas oma lemmikkiriku kaunistamise just temale, pärast seda kui teda nii ähvardavalt autodafe'\e oli kutsutud, oli heaks kilbiks suurinkvisiitori edasiste rünnakute vastu. Teisest küljest valdas teda, kui ta midagi usulistel teemadel pidi maalima, alati mingi ebamugavustunne.

«Muidugi,» ütles ta Cayetanale, «kes oma käsitööd tunneb, võib kõike maalida. Kuid pühakute maalimises ei ole ma tõepoolest mitte eriti tugev, kuradit võin ma portreteerida suurepäraselt, teda olen ma sageli näinud, pühakuid aga harva.»

509

Ta pidi kujutama üht Püha Antoniuse suurimat imetegu. Nimelt süüdistati kedagi süütut meest mõrvas, ning pühak äratas mõrvatu ellu, et see võiks süüdistatu süütust tunnistada.

Francisco oli oma raske rahulolematuse ja vaeva ajajärgu üle elanud ning leidnud tee tagasi rõõmsameelselt kergesse ellu, mõrvade ja igasuguse ülevuse kujutamine ei meelitanud teda. Kuid ta leidis lahenduse.

Ta maalis vapralt kupli õnarusse imeteo. Halli taeva taustal seisab frantsiskaani munga rõivais kõhn Püha Antonius ja kummardub nõudliku^ ilmel ettepoole, hirmuäratavalt tõuseb oma tardumusest pooleldi lagunenud korjus ja vagalt ning õndsalt laotab süütu oma käsi. See ime aga teostub arvukate pealtvaatajate juuresolekul, ning neid, neid pealtvaatajaid — see oligi see lahendus — maalis Goya erilise armastusega. Pühak, surnu ja süütu muutusid talle rekvisiitideks, tema osavõtt kuulus pealtvaatavale rahvahulgale, kelles ta kajastas seda meeleolu, milles ta nüüd elas, oma uut, rõõmsat, teadlikku, kogenud noorust.

Need, keda Goya maalis, ei olnud mingid Püha Antoniuse kaasaegsed, pigemini olid need madriidlased tema enda ümbruskonnast, tõelised madriidlased, kellest paljud pärinesid tõenäoliselt Manoleriast. Ka ei ärata imetegu nendes mitte just pühi tundeid, pigemini jälgivad nad seda kui suurepärast härjavõitlust, mitte nagu esimese järgu auto sacraméntale t. Nad toetuvad, need tema pealtvaatajad, mugavalt balustraadile, mis on kaetud toreda mantón'iga, mõningad poisijõmpsikad on isegi üles roninud ja ratsutavad nüüd seal ringi. Nad lobisevad omavahel, need madriidlased, juhivad vastamisi üksteise tähelepanu toimuvale sündmusele. Mõned neist on erutatud ning vaatavad asjatundlikult, kas see juba lagunenud korjus tõepoolest elustub, teised on üsnagi osavõtmatud, flirdivad, jutustavad üksteisele lugusid, millel ei pruugi tingimata seost olla imeteoga. Süütule ei pööra keegi tähelepanu.

Ent sissekäigu võlvi alla, kuplikaartele ning akna kohal asuvatesse poolkuutaolistesse õnarustesse maalis Goya keerubid ja teised inglikujud. Need on ebatavaliselt ilusad naisinglid täidlaste, iharate nägudega, vastavalt

510

inkvisitsiooni eeskirjadele on nad täiesti rõivastatud, kuid püüavad kõigest väest oma kehalist kaunidust õiges valguses näidata. Neid inglikesi maalis Goya suure mõnuga. Peale tiibade ei andnud ta neile mitte midagi ingellikku, küll aga maalis ta neile anonüümsed, sealjuures aga siiski väga kergesti äratuntavad näod, nii nagu ainult tema seda maalida oskas, naiste näod, mis olid talle ning ka mõnele teisele väga tuttavad.

Ermita de San Antoniot maalides muutus Goya jälle endiseks muretuks, ülemeelikuks Govaks, nagu ta oli olnud oma esimestel õukonna-aastatel, siis, kui ta oli piiritu elujanuga teda ümbritsevast kergest elust osa võtnud. Kurtus ei olnud talle nüüd enam midagi muud kui vaid pisike, pahandav puudus, mis palju ei seganud, ta oli jälle õukondlikuks isandaks rõivastatud majo, lärmakas, värvikas, täis praalivat elu. Tema lõbusa, muretu mineviku viimne kiir lausa säras ta ümber. Selle ermita freskod muutusid uuteks gobeläänideks, kuid need olid maalitud mehe poolt, kes suutis hoopis rohkem ja teadis hoopis rohkem värvist, valgusest, liikumisest.

Väike kirik paiknes Goya quinta ja ka palacete Buenavista läheduses. Cayetana käis sageli seal oma maa-lossist, et Goyat tema töö juures jälgida. Ka Javier külastas teda

sageli, Agustín oli peaaegu pidevalt seal, ka teised Goya sõbrad käisid teda vaatamas, grande'd ja nende naised, samuti aga ka inimesed Manoleria kõrtsidest. Töö jooksis Goya käes kiiresti. Kõik olid rõõmsalt üllatunud, kui nägid, missuguse värskuse ja kärmusega Francisco tellingutel ronis ning ka selili lamades maalis. Oli hämmastav kaasa elada sellele, kuidas mitte millestki kujunes kogu see kärarikas, kirju rahvamass, need prisked, ülemeelikud keerubid, need himu tekitavad inglitarid.

Kaks päeva pärast seda, kui Goya oli teatanud, et töö olevat lõpetatud, vaatles jahilt tulev kuningas koos saatjaskonnaga uut kirikut. Seal siis seisid need jahi-rõivais isandad ja daamid väikeses, mitte just hästi valgustatud kirikus, mis aga muutus heledaks ja rõõmsaks Goya tiivuliste ja tiivutute madriidlannade lõbu-

511

sast sagimisest. Grande'd ja nende naised olid pisut hämmastatud selle püha juhtumi ülimal määral ilmaliku kujutamise pärast. Aga eks olnud teisedki meistrid, tõsi küll, välismaised, ülevaid sündmusi vahel väga kirjult ning lõbusalt kujutanud. Nemad ise, need suursugused vaatajad, olid viimastel kuudel palju muret tunda saanud; neile oli nüüd meeltmööda, et see kurt, vananev mees nii hoogsalt elu lõbusid tunnistab. Mõnus oli sukelduda mõttes tagasi nendesse aastatesse, mil nad ise käitusid niisamuti nagu need inglid ja see rõõmus rahvas. Lõpuks oli see sündmus, mis seal freskodel toimus, ju tõepoolest õnnestav, sest seda juhtus küllaltki harva, et mõni süütult süüdi mõistetu mõne pühaku vahelesegamise tõttu päästeti. Oli rõõmustav näha niisugust lohutavat imetegu, ning võib-olla laseb armuline jumal ka meil imet sündida ning vabastab meid sõjast, prantslastest ja alatistest rahalistest hädadest.

Nii mõtlesid nad ja oleksid Goyat meelsasti kiitnud. Kuid nad ootasid monarhi arvamust ning vaikisid. Nad pidid kaua vaikima ning ei olnud kuulda midagi muud kui ainult läbi avatud kirikuvärava kostvat summutatud müra, mida tekitasid kogunev rahvahulk ja tram-pivate hobuste hirnumine. Carlos võttis endale aega. Ta ei teadnud isegi õieti, mida ta nendest maalingutest pidi arvama. Ta ei olnud ise kaugeltki mingi tusatseja, ta armastas nalja ega tahtnud ka, et tema vagadus ja tema palve oleksid liiga mornid, põhimõtteliselt ei olnud tal midagi heledate rõõmsate nägude ja rõivaste vastu ka usuliste sündmuste kujutamisel, ning eks olnud ta ise teinud korralduse, et tema kirik peab olema rõõmsameelne? Kuid see, mida tema esimene maalikunstnik oli teinud, kas see pole siiski liiga ilmalik ja frivoolne? Need inglitarid ei olnud sugugi ingellikud.

«Seda seal, kokkupandud tiibadega, seda ma ju tunnen,» väitis ta äkki. «See on ju Pepa! Ja see seal on ju Rafaela, kellel alguses oli vahekord Acrosega ja keda siis noorem Colomero ülal pidas ja kes nüüd nii sageli politsei teadaannetes esineb. Minu armas don Francisco, taolised inglid, need ei meeldi mulle. Ma tean küll, kunst õilistab. Aga Rafaelat, seda, nii näib mulle, ei ole te küllaldaselt õilistanud.»

512

Kuninga vali hääl täitis väikese kiriku ning kõlas kõigile kõuemürinana, ainult mitte Franciscole, sest ta ei kuulnud seda.

Ta ulatas kuningale oma märkmiku ning lausus: «Ma palun alandlikult vabandust, sire, kuid ehk suvatseksite armulikult mulle oma tunnustuse sõnad üles kirjutada?»

Dofia Maria Luisa segas vahele. See oli muidugi õige: too ingel seal suletud tiibadega sarnanes sellele isikule, Pepale, ning too teine, laialilaotatud tiibadega, meenutas muidugi linnas üldtuntud Rafaelat, ning Goya oleks võinud ka teisi modelle valida. Lõpuks ei olnud need aga mingid portreed, vaid ainult sarnasus, ning freskode taevase ja maapealse rahva seast võis avastada niipalju sarnasust, kui aga taheti, see oli juba kord Goya komme, ning lõpuks oli kahju vaid sellest, et ta ei olnud ka teda, doña Maria Luisat, freskodesse maalinud. Vähemalt seisis Pepa tolle hoora Rafaela

kõrval. Peale kõige muu meenutas laemaaling Maria Luisale üht taolist Correggio maalingut Parmas, ning oma armsale Parmale mõtles ta alati heameelega.
«Sellega olete te loonud jällegi meistritöö, don Francisco,» ütles ta väga artikuleeritult. «Muidugi, teie inglid ning mõningad mehed ja naised teie pealtvaatajaskonna seast käituvad mõnevõrra liiga lustakalt, selles võin ma kuningat ainult toetada, kuid inglid ja rahvahulk on ju lihtsalt joobunud imeteo nägemisest.»
Kuna Maria Luisa tööd kiitis, oli ka don Carlos rahunenud. Ta lõi Goyale sõbralikult seljale.
«See pidi olema väga pingutav,» arvas ta, «ikka seal üleval ringi ronida ja maalida, kuid ma tean, et te olete kange mees.»
Ning nüüd kiitsid kõik, grande'd ja vaimulikud, Francisco tööd.
Vahepeal oli aga kiriku ette kogunenud Manzanarese oru rahvas, et näha kuninga ja tema kaaskonna ärasõitu. Nad tervitasid kuningat ning juubeldasid talle. Goya oli üks viimaseid kirikust lahkujaid, paljud tundsid ta ära ning teda nähes puhkes uus suur juubeldus. Goya nägi, et nad karjusid, ta teadis, et teda armastati tema Madriidis, ta märkas, et need viimased hõiked kuuluvad talle. Ta oli piduülikonnas, oma kolmekandilist

kübarat kandis ta kaenla all. Ta pani selle pähe ning võttis uuesti peast, nii nagu see oli kombeks, et tervitustele vastata, ja nägi, et rahvahulk talle veel valjemalt vastu hõikab.
Tema tõld sõitis ette, ta küsis oma teenrilt Andresilt, mida see rahvas õieti siis oli karjunud. Andres, kes pärast Goya kurtumist oli muutunud vähem pahuraks ja rohkem hoolikamaks, püüdis sõnu väga selgesti hääldada.
Rahvas oli aga hüüdnud: «Elagu Püha Antonius! Elagu kõige püham neitsi ning tema taevalik õukond! Elagu Francisco Goya, pühaku õuemaalija!»
Järgmistel päevadel sõitis kogu Madriid Floridasse, et Goya freskosid vaadata. Talle sadas peale kuulsuse-vihm. Räägiti ja kirjutati ekstaatiliselt Goya uuest loomingust.
«Floridas on võimalik näha kahte imet,» kirjutas kunstikriitik Iriarte, «püha Antoniuse imet ja kunstnik Francisco Goya imet.»
Ülimal määral aga mõistis Goya maalinguid hukka suurinkvisiitor Reynoso.
Nad olid küll ketseri Tarragoonasse kutsunud, kuid nüüd oli ta muutunud veel jultunumaks kui enne.
«Kui ta pühakuid maalib,» müristas inkvisiitor-kardinal, «siis maalib ta sinna sisse ka seitse surmapattu ning kujutab neid meeldivamatena kui voorusi.»
Kõige meelsamini oleks ta patustaja vahistanud ning kiriku sulgenud, kuid see Goya oli kaval, mingit alastust ei olnud näha, mitte midagi käegakatsutavalt kõlvatut, ning kuningas ja ka rahvas olid kahjuks pimedad patu ja jumalavallatuse kavaluste suhtes.
Jah, Madriidi inimesed tundsid rõõmu nendest freskodest. Majo'd kõrtsidest, Goya sõbrad, Manzanarese oru väiketalunikud ning pesupesijad, need olid näinud neid freskosid esimestena, nad levitasid nende kuulsust, ning nüüd tuli kogu Madriidi rahvas, et armastatud pühaku imetegu vaadata. Nad tundsid oma ühtsust tolle rahvaga tarandiku ääres; täpselt samuti käitusid nemadki, kui nad oleksid olnud imeteo tunnistajateks. Niisugusena armastasid nad oma usku — elavana, erutavana, vaatamisväärsena, ja suurte rongkäikude ning autodafe'de

ajal valdasid neidki samasugused tunded nagu noid seal tarandiku ääres. Nad olid täielikult üks selle rõõmsa, kireva rahvamassiga, millega nende maalikunstnik oli täitnud kiriku. Ta oli maalinud neid endid ning nad olid talle tänulikud selle eest.

Ühel järgnevatest päevadest, lõuna ajal, kuna siis oli Florida kuumuse pärast külastajateta, läks Goya kirikusse, et lõpetatud freskosid segamatult vaadata. Ta jäi seisma ühte varjulisse nurka; siit avanes tal kõige parem vaade maalingute sellele osale, mida ta vaadata tahtis. Keegi vanaeit astus kirikusse, Goyat märkamata. Ta vaatas freskosid, ajas pea kaugele kuklasse, et paremini näha imetegu kuplil, noogutas heakskiitvalt pead, tatsas ringi rõõmsas harduses, vaatas siia, vaatas sinna. Lõpuks astus ta kiriku keskele ning kummardas igale poole, väga sügavalt. Pühak oli aga tema pea kohal, nii et see ei võinud olla Püha Antonius, kelle ees ta kummardas, vaid need pidid olema rõõmsad inglitarid ning tavalisest rahvast koosnev pealtvaatajaskond, kellele ta oma austust avaldas.

Goya oli üllatatud.

«Mis sa teed, seal, emakene?» küsis ta. «Ja miks sa seda teed?» Ent ta ei olnud suutnud oma hääle valjust kindlaks määrata ja nüüd see ilmselt kaikus nagu kõue läbi kiriku ning vanakene võpatas. Ta vaatas ringi, nägi enda kõrval võõrast. «Mis sa teed seal, emakene?» kordas Goya, naeratades küsis: «Milleks rahvajõuku, inimesi maalituid sa kummardad?» Kuid naine vastas talle väga tõsisena. Goya luges sõnad huulilt: «Kui sa midagi nii kaunist kuskil näed, siis kummardama pead sa selle ees.»

515

17

Seni kui Pariisis oli tüüril olnud direktoorium, oli Hispaania valitsusel olnud võimalik ebameeldivat Portugali-küsimust ikka ja jälle edasi lükata. Nüüd aga oli Napoleon Bonaparte esimene konsul, ja tema ei olnud mees, keda ettekäänded ja lubadused rahuldavad. Ta nõudis lühidalt ja selgelt, et infant Manuel otsekohe sunniks tähtajalise ultimaatumiga Portugali katkestama suhteid Inglismaaga; kui Portugal peaks tõrkuma, siis peab liitlaste armee, Hispaania ja Prantsuse vägi, Lissaboni vallutama. Oma nõudmisele suurema kaalu andmiseks laskis Napoleon Prantsuse väeosadel kindral Leclerci juhtimisel Hispaania piirile marssida ning andis Leclercile käsu kümne päeva pärast, vaatamata sellele, mida Aranjuezis vahepeal ette võetakse või ei võeta, anda end ja oma väeosad kuningas Carlose käsutusse Hispaania pinnal, et Portugali operatsiooni toetada.

Pahuras tujus kaebleva Manueli juurde ilmus saadik Lucien Bonaparte. Seletas, et ta saavat aru, kuivõrd raske olevat katoliiklikel majesteetidel alustada sõda suguluses oleva Portugali kuningakojaga. Tal olevat aga esimesele ministrile esitada projekt, mis esialgu olevat küll ainult tema enda peaaju sünnitus, millest aga tema vend Napoleon olevat teadlik ja mis tõenäoliselt aitaks kuningannal kergendada karmi otsust alustada sõjategevust oma Lissabonis asuva tütre vastu. Nimelt ei võivat

esimene konsul oma abikaasalt Josefinelt oodata pärijat, ja lähemas tulevikus laskvat ta end lahutada, et uuesti abielluda. Tema, Lucien, on vaimustusega märganud infanta doñaIsabeli võlusid, kes olevat küll alles laps, ent kindlasti võiks teda juba lähemal ajal kihlata; ta olevat oma vennale, esimesele konsulile, selles mõttes viidanud, ning Napoleon olevat selle viite vastu võtnud suurima huviga.

Dona Maria Luisa noorim tütar, infanta Isabel, oli — seda tõendas sarnasus — tema, don Manueli laps, ja üheks silmapilguks oli ta jahmunud õnnest, et terita tütrele oli mõeldud niisugune kõrge tulevik. Otsemaid ütles ta aga endale, et see, mida Lucien seal seletab,

516

on kindlasti Jobajutt. Olgu kuidas on, igatahes oli ta rõõmus, et võis näilikku väärikust säilitada. Pidulikult vastas ta, et kui asjaolud on nii, siis arvab ta võivat jumala ja oma südametunnistuse ees võtta enda peale vastutuse soovitud ultimaatumi esitamiseks Portugalile; ta toetab esimese konsuli poolt katoliiklikele kuningatele soovitatud kavatsust.

Looritatud sõnades leppisid siis mõlemad isandad kokku veel selles, kuidas nad isiklikke vaheltkasusid Portugalilt nõutavatelt sõjakahjutasudelt omavahel jagama hakkavad.

Kindral Bonaparte'i ettepanekud avaldasid mõju doñaMaria Luisale. Muidugi oli tal väga raske oma vagurat, kuulekat tütart Carlotat, kes Portugalis valitses, haavata ning selle maad sõja tallermaaks muuta. Ent Napoleon oli ühel varajasemal korral sõna pidanud: ta oli tema tütre Maria Luisa teinud Etruuria kuningannaks. Oli täiesti võimalik, et ta kavatseb abielu kaudu Bourbonide majaga sugulusse astuda, tema tütre Isabeli Versailles'sse viia ning temaga seal koos valitseda. Siis istume jälle meie, Bourbonid, kõikidel Euroopa troonidel.

Ta veenis don Carlost vältimatule alistuma. See laskis Lucien Bonaparte'i raske südamega enda juurde kutsuda ning seletas talle, et ta saatvat Portugalile ultimaatumi.

«Sellest näed sa siis, mu armas saadik,» lausus ta, pisarad silmis, «missugust südamevalu võib endaga kaasa tuua krooni kandmine. Nii nagu ma oma armast väimeest tunnen, ei anna ta järele, ja siis pean ma saatma oma armee oma lihase tütre vastu, kes ei ole mulle midagi teinud ning ei teagi, milles küsimus seisab.»

Tõepoolest lükkas Portugali prints-regent ultimaatumi tagasi ja Hispaania armee marssis don Manueli juhtimisel Portugali sisse. See toimus 16. mail.

Juba 30-ndal palus kaitsetu Portugal rahu. Rahuläbirääkimisi peeti Badajozis, Portugali piiri ääres, Manueli sünnilinnas. Leping valmis üllatavalt kiiresti. Manuel, kes oli Portugalilt rikkalikke kingitusi saanud, nõustus löödud vaenlasega suuremeelsetel tingimustel. Lucien

517

Bonaparte, kellele samuti langesid osaks vaheltkasu ja rikkalikud kingitused, lisas lepingule Prantsusmaa nimel sinna kõrvale ka oma nime.

Príncipe de la Paz oli jälle oma nimele au teinud ning vaatamata hiilgavale sõjalisele tulemusele andnud võidetud vaenlasele võimaluse suuremeelseks rahuks. «Badajozi rahu» pühitseti mõlemal maal. Kuningas Carlóse dekreet lubas võidukale infanfüe triumfaalse sissesõidu Madriidi.

Napoleon aga, kes just nüüdsama oli Marengo juures austerlased otsustavalt purustanud, teatas teravas noodis, et saadik Lucien olevat oma volitustest üle astunud, tema, esimene konsul, ei mõtlevatki sellele, et seda rumalat «Badajozi rahu» tunnustada, vaid nagu ennegi loeb end ikka veel Portugaliga sõjas olevaks. Et igasuguseid arusaamatusi ära hoida, käskis ta veel ühel Prantsuse «abikorpusel» Hispaaniasse marssida.

Infant Manueli pilku tumestas see viirukisuits, mida maa talle suitsetas. Ühes noodis, mis polnud vähem resoluutne kui Napoleoni oma, nõudis ta, et Prantsusmaa valitsus peaks nüüd oma üleliigsed armeed otsemaid Hispaaniast tagasi tõmbama; enne ei hakka ta «Badajozi rahu» uuesti läbivaatamist isegi kaaluma. Napoleon vastas, et ta võivat Manueli häbematuid sõnu ainult selliselt tõlgendada, et katoliiklikud majesteedid olevat raskest troonil istumisest väsinud ning igatsevat jagada teiste Bourbonide saatust.

Manuel oli hispaania rahva ja isegi kuningapaari ees saladuses hoidnud, et esimene konsul on esitanud protesti «Badajozi rahu» kohta, ning õukond ja linn jätkasid infant'i ülekülvamist au ja kiitusega. See, juubeldusest ikka rohkem pimestatud, mõtles Napoleonile tema häbematuse eest nagu kord ja kohus vastulööki anda. Ta visandas väärika vastuse, mille siis Manueli nimel pidi isiklikult kindral Bonaparte'ile üle andma Hispaania saadik Pariisis — Azara. Selles vastuses juhtis Manuel tõusiku tähelepanu sellele, et riikide saatusi ei määra mingi esimene konsul, vaid kõikvõimas jumal, ja viitas sellele, et noor, just alles valitsusmüüri juurde jõudnud valitseja võib võimu hoopis kergemini kaotada

518

kui mõni salvitud majesteet, kelle esivanemad on kandnud krooni aastatuhande jooksul.

Miguel, lugedes selle vastuse mustandit, tundis ebamugavust. Taolise noodi saatmine kõikidel rinnetel võidukale Napoleonile sarnanes hullumeelsusega. Sekretär katsus Manuelile selgeks teha, et esimene konsul vastab seesugusele saadetisele sõjategevusega Madriidi vastu. Minister vaatas Miguelile mornilt otsa, kuid tema silmi pimestav udu lahtus, ta teadis, et Napoleon ei olnud mees, kes oleks pikki jutte pidanud.

Halvatujuliselt ütles ta: «Kas ma siis terve selle kõne asjata koostasin?»

Miguel tegi ettepaneku saata don Manueli ilus. ja väärikas vastus Pariisi, siiski aga juhisega, et saadik Azara peaks selle üle andma ainult äärmisel juhul. Manuel nõustus vastumeelselt.

Vahepeal olid aga Napoleoni lõplikud tingimused Portugali rahulepingu küsimuses jõudnud Madriidi. Rasked tingimused. Portugal pidi loobuma oma Guajaana kolooniast Prantsusmaa kasuks, kirjutama alla Prantsusmaale väga kasulikule kaubalepingule, maksma sõjakahjutasu sada miljonit ja loomulikult katkestama kõik sidemed Inglismaaga. Nende tingimuste täitmise kindlustuseks pidi Prantsuse armee jääma Hispaania pinnale kuni rahulepingu sõlmimiseni Inglismaaga. Ainus mööndus, mida esimene konsul tegi Hispaania liitlastele, oli, et ka see rahu pidi sõlmitama Badajozis.

Don Manuel vastas kaeblikult ja tõrksalt. Selle peale andis Napoleon oma vennale Lucienile korralduse Ma-nueliga läbirääkimisi mitte enam pidada ning saatis vennale oma käega kirjutatud kirja, mille Lucien vahetult, ilma sellest Manuelile teatamata, doñaMaria Lui-sale üle pidi andma. Esimese konsuli käsk oli väljendatud niivõrd selgelt ja karmides sõnades, et Lucien paratamatult pidi alistuma.

Selles isiklikus kirjas Napoleon Bonaparte'ilt Hispaania kuningannale oli aga kirjutatud: «Tema Majesteedi härra esimene minister on viimaste kuude vältel saatnud minu valitsusele terve rea haavavaid noote ning peale selle veel levitanud jultunud kuulujutte minu

519

vastu. Mul on sellest albist ja siivutust käitumisest isu täis. Ma palun Tema Majesteeti teadmiseks võtta, et mina, kui ma veel ühegi taolise noodi peaksin saama, lasen välgul maha sähvata.»

Kohkunud Maria Luisa käsutas Manueli otsemaid enda juurde.

«Seal siis on see sinu hea sõber Bonaparte!» lausus ta ning viskas Manuelile kirja.

Ta vaatas pealt, kuidas don Manuel luges. Muidu nii kindla mehe rasvunud nägu jahmus, tema nuumatud keha lõtvus.

«Palun teie ettepanekut, härra esimene minister!» lausus Maria Luisa pilkavalt.

«Ma kardan,» vastas süngelt Manuel, «kui Bonaparte peab «Badajozi rahu» ratifitseerima, siis tuleb sinu Carlotal tõenäoliselt Guajaana kolooniast loobuda.»

«Ja sajast miljonist,» tähendas tigedalt Maria Luisa.

Ja nii sõlmitigi teine
Badajozi rahuleping.
Alla kirjutanud oli
Esimene Konsul ise.
Ühist oli eelmisega
sellel rahul ainult nimi.
Uutest tingimustest väga
vähe teada anti, nii et
Manuel just nagu enne
lõikas aina au ja hiilgust.
Prantsusmaa ent jättis veelgi
sõjaväe Hispaaniasse,
selle kulu pidi kandma
muidugi Hispaania.

18

Aranjuezis maalis Goya don Manueli portreed. Vaatamata suurele aule olid paljudki läbi näinud, kui mäda oli «Badajozi rahu», kindlasti ka arukas Francisco, ja Manuel pidas väga tähtsaks võita enda poole teda,

520

kellega ta tundis end seotud olevat. Ta külvas Goyat üle väikeste valitud tähelepanuavaldustega, jagas temaga söögiaegu, sõitis temaga jalutama.

Sageli kasutas ta märkide keelt, veel sagedamini aga ta lihtsalt kõneles, ja tihti nii kiiresti ja segaselt, et Goya ainult vähe aru sai. Mõnikord päris Goya endalt, kas Manuel üldse tahtiski, et temast aru saadaks. Ilmselt tundis ta vajadust end välja rääkida, kuid pidas siiski targemaks teha seda kaaslase juuresolekul, kelle vastuvõtuvõime on piiratud. Sest Manueli jutus oli palju laiduväärset. Ta sõimas kibedate, suureliste sõnadega esimest konsulit ning ei olnud kokkuhoidlik irooniliste väljendustega doria Maria Luisa ja kuninga, meie isanda aadressil.

Don Manuel tahtis, et Goya maaliks teda esinduslikult, generalissimuse tunnustega; tema vaimusilma ees hõljuvat, nii ta seletas, midagi taolist nagu Davidi maal kindral Bonaparte'i Alpide-ületamisest. Sellele vastavalt kujutas Goya don Manueli hiilgavas mundris, lahinguväljal, pärast saavutatud võitu murupingil puhkamas, saadud kiirsõnum käes.

Poseerimisel asendas murupinki mugav sohva. Seal lebas infant ja lobises. Goya ei tundnud enam mingit austust võimuka soosija vastu, ta pani tähele, et mitte ainult tema nägu ja keha, vaid ka tema sisetunne oli rasvunud, ta mõtles tollele toorele ükskõiksusele, millega Manuel oli purustanud infanta doñaTeresa elu, mõtles tollele nurjatule kättemaksule, mille osaliseks ta oli lasknud saada oma vastase Urquijo, selle eest, et see oli end parema mehena näidanud. Sest praegu hoiti endist esimest sekretäri vangis, suletuna niiskesse pimedasse kongi Pamplona kindluses, teda toideti kehvalt,

paberi ja tindi andmine talle oli keelatud. Kõigele sellele mõeldes maalis Goya küll generalissimuse kogu hiilguse, kuid ka kogu tema laiskuse ja rasvumise, tema tusaselt blaseerunud upsakuse. «Mida kõrgemale ronib ahv, seda selgemini on näha ta tagumik,» mõtles ta vanale kõnekäänule.

Mõnikord oli poseerimise ajal kohal ka Pepa. Ta tundis ennast Aranjuezis kodus, ta oli kuninganna õuedaam, tema suhted kuningannaga olid head, veel paremad

521

aga Carlosega, — vaevalt leidus veel tippu, kuhu ta oleks veel võinud tõusta, tema ümber oli sinine kõrgus. See, et Goya oli teda Floridas inglina maalinud, paistis talle kinnitavat seda osatähtsust, mis tal ikka veel Goya mõtteis oli. Ta tegi Goyale ettepaneku tulla tema väikest poega vaatama. Francisco, kes tundis rõõmu lastest, naeratas väikesele, ulatas talle oma sõrme, et ta sellega mängiks.

Pepa lausus: «Tal on usaldust teie vastu, don Francisco, ta naerab kogu näoga.» Ning: «Kas sa ei leia, et ta on sulle sarnane?» küsis ta äkki.

Don Manueli pilt oli valmis; don Manuel ja Pepa vaatasid seda.

Seal istus don Manuel, tagasinõjatunult, väikesel kõrgendikul, oma sõjavarustuse täies hiilguses; ta säras kullast, tema mõõga kanderihmal hiilgas Kristuse orden. Vasakul oli näha jõuetult lehvivat vallutatud Portugali lippu; hobused ja sõdurid liikusid varjudena tagaplaanil. Väikesena seisis Manueli taga tema adjutant conde Tepa. Sünge tinase taeva all istus väepealik, tõenäoliselt väsinud võitudest, veidi igavleva näoga, ja luges saadud teadet; väga nähtaval asetsesid tema hoolitsetud, lihavad käed.

«Ta istub nii ebaloomulikult,» arvas Pepa, «aga muidu on ta väga sarnane. Sa oled tõepoolest natuke paksuks muutunud, infant.»

Manuel ei hakanud õiendama. See maal oli pilt mehest ja tema tõusuteest.

Nii istus ta, nii rõivastus ta, nii vaatas ainult mees, kelle käes oli võim.

«Suurepärane pilt,» kiitis ta. «Ehtne Goya. Kahju, et mul ei ole aega istuda teile ka teise pildi jaoks, mu sõber.ja kunstnik. Aga,» ohkas ta, «valitsusasjad röövivad mult nüüd terved päevad.»

Tal oli tõepoolest palju tegemist. Kuna ta, takista-tuna kindral Bonaparte'i poolt, ei saanud Euroopale oma võimu näidata, tahtis ta, et seda vähemalt Hispaanias tuntaks. Tahtis näidata, et nüüd istub tüüril teistsugune mees kui Urquijo, mees, kes oma poliitikas ei lase end mõjustada jumalat salgava Prantsusmaa poolt. Don Manueli valitsemine oli niisiis suunatud

522

vabameelsete vastu ning lähenes ikka enam reaktsioonilisele aadlile ja ultramontaansele vaimulikkonnale.

Miguel Bermúdez püüdis oma vaiksel kombel seda pehmendada, hoiatas meelitustega, tarkade, vaevalt märgatavate argumentidega. Manuel aga ei tahtnud midagi kuulda, jah, ta laskis Miguelil märgata, et Migueli nõuanded hakkavad teda tüütama. Manueli suhted Migueliga olid muutunud. Ta oli pidanud ebameeldivates kitsikustes Migueli appi hüüdma, ta ei tahtnud seda meenutada. See, et tema sekretär oli nüüd Lucía asjas käitunud niivõrd ebamehelikult, andis infanfüe seesmise ettekäände tänamatuseks.

Vaatamata tema meelerahule riivas see Migueli raskelt, et Manuel temast eemale libises. Migueli elu oli ilma selletagi täis rahutust ja muret. Lucía tagasitulek oli oodatud rahunemise asemel talle vaid uut ärevust kaasa toonud. Lucía sepitses nüüd isegi Manueliga intriige, millest ta tema, Migueli, välja lülitas, ning taolisi, millest Lucía pidi teadma, et Miguel neid heaks ei kiida. Kindlasti oli selle põhjuseks, et

abate't ainult kergelt karistati, Manueli kahtlased kokkulepped suurinkvisiitoriga, ning kahtlemata peitusid kogu selle asja taga Lucía ja Pepa.

Miguel tundis end ikka rohkem ja rohkem väljasurutuna don Manueli usalduslikkusest. Manuel, vastupidi tema nõuannetele, rõhus vabameelseid järjest rohkem ning nüüd võttis ta hoogu kõige raskemaks löögiks.

Suurinkvisiitor Reynoso oli nimelt abate Diego Perico leebe kohtlemise eest nõudnud vaid üht vastuteenet: peaketseri ja mässaja Gaspar Jovellanose armutut ametist vabastamist. Manuel oli tõrkunud ründamast meest, kellele ta ise oli taotlenud armuandmist ning kõrgendust. Oma südames aga tundis ta heameelt, et tal avanes võimalus lahti saada sellest hapust moraalijüngrist, kelle nägemine oli talle alatiseks etteheiteks. Niisiis, pärast mõningaid kõhklusi ja kauplemist oli ta suurinkvisiitori tingimusega nõustunud. Nüüd näis talle, et õige aeg kokkuleppe täitmiseks on kätte jõudnud.

Peagi leidus sobiv ettekääne. Jovellanos oli avaldanud uue julge raamatu, ja Püha Amet nõudis ranges kirjas,

523

et valitsus peaks selle jumalavallatu ja mässulise teose otsemaid ära keelama ning autori vastutusele võtma.

«Ta ei saa ka iialgi targaks, see sinu don Gaspar,» lausus don Manuel ohates Miguelile. «Ma kardan, et sel korral tuleb mul midagi tema vastu ette võtta.»

«Te ei luba ometi, et tema raamat keelataks?» küsis Miguel. «Laske mul visandada vastus Reynosole,» palus ta, «midagi rahustavat, trööstivat.»

«Ma kardan, sellega me sel korral ei pääse,» arvas Manuel ning vaatas Miguelile süütult silma, kuid ilmselt midagi halba kavatsedes.

«Te ei mõtle ju tõsiselt Jovellanosele noomitust avaldada?» küsis nüüd juba tõsiselt häiritud Miguel.

Ta suutis vaevu säilitada mõõdukust, mida tema valge neljakandiline, selgelaubaline nägu tavaliselt väljendas.

«Ma kardan,» vastas Manuel, «ka sellest ei piisa sel korral.»

Ta tõstis lihava käe suursuguseks, igavlevaks äraütlemise žestiks.

«Don Gaspar veab mind ikka uutesse pahandustesse suurinkvisiitori ja Roomaga ega taha sellest sugugi aru saada.»

Ning nüüd juba maskita, kurjalt, ärritudes nagu jonnakas laps, lõpetas ta: «Mul on nendest igavestest pahandustest villand. Ma saadan ta tagasi tema Astuuriasse. Ma palun kuningat, et talle saadetaks carta orden.»

«Seda te ei tee!» hüüdis Miguel.

Ta oli püsti tõusnud. Temas mässas kibe mälestus tollest pikast võitlusest, mida oli tulnud võidelda, et Jovellanos pagendusest tagasi kutsutaks. Selles võitluses olid muutunud Francisco, Pepa, Manueli ja tema enda saatused; ning nüüd pidid need ohvrid ja tulised pingutused kõik asjatuks muutuma.

«Ma palun väga vabandust, don Manuel,» ütles ta. «Aga kui teie nüüd suurinkvisiitorile nii tingimusteta järele annate, siis muutub ta tulevikus seda häbematumaks.»

«Suvatse meenutada, don Miguel,» vastas talle pehmelt

524

ja pilkavalt Manuel, «et siis, kui seda on vaja, olen ma küllalt mees paavstile ja suurinkvisiitorile vastupanu osutama. Kas on seda kunagi nähtud või kuuldud, et keegi, kes süüdimõistetud ketseri üle piiri põgenema on aidanud, tagasi tulles ellu jäetakse? Noh, mu armas, mina olen selle saavutanud. Meie abate on Hispaanias, tema käsi ei käi halvasti ning hakkab veel paremini käima. Mööna, don Miguel, me

andsime sellega Pühale Ametile ränga löögi; see on ju õiglane, kui me neile ka väikese vastuteene osutame.»

«Väikese vastuteene!» hüüdis vaevu oma häält valitsedes don Miguel. «Jovellanos, riigi suurim mees, pagendatud! Niisugusest löögist ei kosu me enam iialgi! Kaaluge seda kaks korda, don Manuel!» vannutas ta infant'i, «enne kui te niisuguse sammu ette võtate!»

«Sinu nõuanded, mu armas,» vastas don Manuel silmatorkava rahuga, «muutuvad mulle viimasel ajal mõnevõrra liiga pealetükkivaks. Usu mind, ma võin ka üksinda päris hästi mõelda! Te muutute mul kõik liiga suurelisteks, teie, liberaalid, ma olen teid liiga ära hellitanud.»

Ta tõusis püsti. Lihavana, suurena, võimsana seisis ta kõhetu Migueli ees.

«Kõik on läbi mõeldud,» lausus ta. «Sinu sõber don Gaspar saab oma carta orden'i!»

Tema tume tenor kõmises, see kõlas õelalt ja võidurõõmsalt.

«Ma palun mind ametist vabastada,» ütles don Miguel.

«Sa tänamatu koer!» hüüdis don Manuel. «Sina rumal, pime, nõme, tänamatu koer! Kas sa siis ikka veel ei taipa, kuidas see kõik üksteisega seotud on? Kas sa siis ise ei osanud seda kokku riimida, et see on abate tagasituleku hind? Kas siis sinu Lucía ei ole sulle seda selgeks teinud? Ma arutasin ju seda küsimust temaga ja Pepaga. Ja niisugune lollpea tahab mulle veel nõu anda!»

Varjata don Miguel püüdis, et ta väriseb. Jah, oma südames ta oli juba ammu teadnud seda, kuid ta

525

polnud tahtnud seda teada, oli iseennast petnud.

«Tänan teid,» siis lausus tema, huuled kuivad, «selgituse eest.» Tal oli raske ennast ohjeldada. «See siis on vist kõik.» Ta kangelt kummardas ja lahkus.

19

Mõjustatud tülist Migueliga, loobus don Manuel mõttest Jovellanos kuningliku dekreediga pagendusse saata. Selle asemel seletas ta don Gasparile isiklikus jutu-ajamises, et tema Madriidis viibimine tähendavat pidevat väljakutset Rooma-sõbralikule vaimulikkonnale ja suurinkvisiitorile ning ohustavat kuninga, meie isanda poliitikat. Niisiis soovitavat ta don Gasparil oma kodu-kohta Astuuriasse tagasi pöörduda, kroon ootavat nimelt, et ta reisi Gijõni kahe nädala vältel ette võtaks.

Don Miguel, keda rõhus teadmine, et don Gaspari kurvas saatuses kandis peamist süüd Lucía, püüdis Jovellanost veenda, et see sõidaks Astuuria asemel Prantsusmaale. Tema ise oleks, kuna tema lahkheli Manueliga tema edasist viibimist Hispaanias eriti soovitavana ei lasknud paista, kõige meelsamini Pariisis pelgupaika otsinud. Kuid ta kartis Lucía silmis argpüksina näida ja pani mängu kogu oma kõneosavuse, et vähemalt oma lugupeetud sõpra veenda üle piiri reisima.

Jovellanos aga müristas: «Mida te mõtlete minust! Juba Püreneede harjal tunneksin ma oma selja taga vaenlaste naerulaginat nagu halba tuult. Närukael Manuel ei tohi

võidutsedes mulle järele hüüda: «Seal on see teie kangelane, ta pani plehku, ta on sealpool mägesid!» — Ei, don Miguel, ma jään.»

Päeval enne seda, kui don Gaspar pidi teistkordselt minema määramatuks ajaks pagendusse, kogus ta sõbrad enda juurde. Seal olid Miguel ja Quintana, Goya, Agustín ja kummalisel kombel ka doktor Peral.

526

Vananev mees käitus oma õnnetuses väärika meelerahuga, mida talt ka oodati. Olevat arusaadav, arvas ta, et don Manuel püüab oma välispoliitilisi ebaõnnestumisi looritada vägivaldse sisepoliitikaga. Aga rahu Inglismaaga ei laskvat end enam kaua oodata, ning siis katsub see armetu, otsustamisvõimeta karjerist kindlasti jälle kodanlust vabamõtlejatega lepitada. Tema, Jovellanose pagendus ei kesta kaua.

Teised kuulasid don Gaspari enesekindlaid seletusi kohmetunud nägudega. Mitte keegi ei pidanud ta lootusi põhjendatuks; julmus, mida Manuel oli näidanud Urquijo kohtlemisel, laskis ka Jovellanose suhtes kõige halvemat karta.

See oli doktor Peral, kes pärast tekkinud vaikust sõna võttis. Oma rahulikul mõistlikul kombel seletas ta, et kuna Manuel olevat nüüd esimese sammu astunud, siis vaevalt kohkub ta tagasi ka teise eest. Seepärast näeksid nad kõik oma lugupeetud võõrustajat meelsamini Pariisis kui Gijönis. Teised kõik kiirustasid arsti toetama. Kõige innukamalt noor Quintana.

«Teie ei võlgne seda ainuüksi endale, te olete seda Hispaaniale võlgu, don Gaspar,» seletas ta tuliselt, «et end selle kättemaksuhimulise kelmi eest kindlasse kohta toimetada. Te olete asendamatu võitluses vabaduse ja tsivilisatsiooni eest.»

Sõprade üksmeelne nõuanne, eriti aga Quintana pealekäimine, kelle tulisust ja voorust ta kõrgelt hindas, näisid kangekaelsele don Gasparile mõju avaldavat. Järelemõtlikult vaatas ta ühelt teisele.

Siis aga, peaaegu naeratades, vastas ta: «Ma mõtlen, te muretsete minu pärast liiga palju, mu sõbrad. Ent ka siis, kui ma peaksin Astuurias hukkuma, oleks see progressile kasulikum kui see, et ma istuksin Pariisis tegevusetult lobiseva põgenikuna. Veel mitte keegi neist, kes idee eest võideldes on hukkunud, pole asjatult surnud. Juan Padilla võideti, kuid ta elab ja võitleb veel tänapäevalgi.»

Francisco polnud küll mõistnud iga üksikut sõna, kuid oli taibanud vähemalt selle mõtte, mida don Gas-Par kuulutas, ning tal oli väga raske oma kurba naeratust peita. Muidugi, Padilla elas ka veel tänapäeval,

527

paraku aga Cayetana unustatud õuenarrina, Cádi-zes asuva Casa de Haro kääbusliku, kängunud Padillana.

Doktor Peral kõneles kindral Bonaparte'ist. Vaidlematult püüdvat see tõsiselt edendada valgustusideesid kõikjal kogu Euroopas. Kahjuks aga sundivat don Manueli poliitika teda Hispaanias esialgu sõjaväelisi abinõusid kasutama, see tekitavat paksu verd, ja vaevalt küll, et esimene konsul hakkaks hispaania rahva meelepaha veelgi süvendama tsivilisaatorlike reformide toetamisega Ibeeria poolsaarel. Nii nagu asjad praegu on kujunenud, ei takistaks Nopoleon mingil tingimusel esimest ministrit selle võitluses vabamõtlejate vastu.

«Ning sellepärast,» tuli Peral talle omase visadusega oma endiste sõnade juurde tagasi, «mina teie asemel, don Gaspar, küll Hispaaniasse ei jääks.»

Teised, eriti aga don Miguel, ootasid, et Jovellanos tõrjub kangekaelse nõuandja mürisevalt tagasi. Don Gaspar aga taltsutas end.

«Ma mõtlen kibeduseta tagasi oma viimasele pagendusele,» ütles ta. «Pealesunnitud puhkus tuli mulle kasuks. Ma võisin jahil käia, võisin lugeda, mis mulle meeldis, ma

õppisin ning kirjutasin mõndagi, mis võibolla ei ole täiesti väärtuseta. Kui nüüd saatus mind minu mägedesse tagasi saadab, siis võivad tal olla selleks oma head põhjused.»

Teised vaikisid viisakalt, ometi jäid nad skeptiliseks, kuna pagendatud Urquijole olid tint ja paber keelatud, ning polnud tõenäoline, et don Gasparil lubataks kirjutada Astuurias veel teine selline raamat nagu «Leib ja härjad».

«Teie, mu sõbrad,» trööstis Jovellanos, «ei tohiks selle kaotuse puhul, mille osaliseks me oleme saanud, unustada, mida õilis ja vapper Urquijo on saavutanud. Lõ-puks ometi on saavutatud Hispaania kiriku sõltumatus. Tohutud summad, mis endistel aegadel lõivuna Rooma maksti, jäävad nüüd Hispaaniasse. Mis tähendab selliste tulemuste juures see väike ebamugavus, millega pean leppima?»

Nüüd aga avas suu Agustín ning ütles tusaselt: «Kui ollakse küllalt jultunud, don Gaspar, et teid Madriidist

528

välja saata, siis ei kohkuta tagasi ka edikti tühistamisest.»

«Seda nad ei julge!» hüüdis Jovellanos. «Nad ei või seda lubada, et Rooma uuesti meie selga langeks ning et meie viimane veretilk välja lastaks. Ma ütlen teile, minu sõbrad: nad ei julge seda teha! Nad ei tühista edikti!»

Teised kuulasid meelsasti neid trööstivaid sõnu, aga oma südames olid nad mures Jovellanose naiivsuse pärast. Isegi Franciscole, kes poliitiliste asjadega üldiselt vähe tegeles, oli selge, kui lapsik see on, et don Gaspar pärast nii paljusid kurbi kogemusi maailmast ikkagi veel nii vähe halba uskus.

Francisco vaatles seinal rippuvat portreed, mille ta oli maalinud siis, kui Jovellanos polnud veel vana ja tema ise oli olnud väga noor. Halb portree. Kui ta peaks seda täna maalima, siis annaks ta selles tunda, et don Gaspar oli kogu oma banaalselt pateetilise olemuse juures rohkem liigutav kui koomiline. Nii jäi ta siis istuma võimsa vaenlase käeulatusse, selle asemel et Püreneesid kõige kiiremas korras enda ja don Manueli vahele jätta. Ikka veel ei olnud ta õppinud, et kui tahad mingi eesmärgi eest võidelda, siis tuleb kõigepealt oma elu säilitada. Ja vaatamata kõigele ei olnud see Jovellanose rumalus mingi põlastusväärne rumalus; jah, Goya peaaegu imetles seda kangekaelsust, millega don Gaspar oma tõekspidamistest kinni hoidis.

Äkki märkas ta, et Jovellanos temaga räägib.

«See on nüüd teie kätes, don Francisco,» ütles don Gaspar, «siin Madriidis minu koht üle võtta. Praegused võimukandjad on silmatorkavalt pimedad teie piltide suhtes ega märka, mis osa need mängivad võitluses pimedusejüngrite ja ahnitsejate vastu. Te peate kuninga ja tema grandese pimedat soosingut ära kasutama. Te ei tohi painduda, Goya. Te peate sellele allakäinud ajastule ta peegelpilti näitama. Kui te vaid tahaksite, siis saaks teist selle õukonna ja selle linna Juve-nalis.»

Mitte miski ei olnud Goyast kaugemal. Ta tundis vajadust lüüa need don Gaspari kõrgelennulised laused, tema häbitud nõudmised ränkade sõnadega tagasi.

529

Kuid ta mõtles sellele, et vananev mees läheb vastu tundmatule saatusele, ning see, et ta iseendalt nii palju nõuab, annab talle õiguse ka teistele nõudmisi esitada.

«Ma kardan, don Gaspar,» vastas ta viisakalt, «te hindate minu kunsti mõju üle. Valitsus teab, kuivõrd mannetu mõjuga mu pildid on, seepärast ei sega ta vahele. Ja kui kuningas ja grande'd lubavad, et ma maalin neid nii, nagu nad on, siis teevad nad seda edevusest. Nad mõtlevad, et nad on nii suured, et mitte mingisugune tõde neid väiksemaks ei muuda, kas ütleb-seda neile mõni õuenarr või maalib õuemaalija.»

Quintana aga hüüdis tormiliselt: «Te teete endale ülekohut, don Francisco. See, mida meie, kirjanikud, võime anda, on valitud kastiilia keel, mis hellitab ainult

väheste haritud inimeste kõrvu. Kuid teie «Carlose perekond» ja teie freskod Floridas jõuavad igaühe südameni, idioma universal.»

Francisco vaatas sõbralikult Quintanale otsa, kuid ei vastanud midagi. Samuti loobus ta vaevast jälgida,, mida teised räägivad. Just vastupidi, ta vaatas jällegi omaenda maalitud Jovellanose pilti ning tal oli kahju„ et don Gaspar pidi ära sõitma ja polnud enam aega, et temast uut portreed maalida.

Alles nüüd vast hakkas Goya
sellest mehest aru saama,
kelle meelest võidust tähtsam
oli võitlus ja kes ikka
igavesti võitles. Temas
peitus veidi don Quijotet.
õigupoolest aga peitub
tollest väike osakene
kõikides hispaanlastes. See
hõõguv tuli, mida rinnas
kandis don Gaspar, see sundis
teda lööke andma sinna,
kus ta ebaõiglust märkas,
õigluse eest võitlema. Ent
seda ta ei taibanud, et
õiglus kättesaadamatu
siht ja ainult ideaal on,
530
samuti kui olid seda
don Quijote rüütellikud
õilsad püüded. Ei, ta pidi,
don Quijote pidi ikka,
igavesti ratsutama.

20

Etsingud, mida Francisco viimastel kuudel oli teinud, olid Sanlúcari õnnelikel aegadel tehtud visandite ümbertöötlused. Kuid need kahjutult rõõmsameelsed tolleaegsed joonistused olid oma uues vormis omandanud teise mõtte, rikkalikuma, teravama, õelama. Cayetana ei olnud kaugeltki enam ainult Cayetana, dueña Eufemia tagant piilus surnud kammerneitsi Brígida. Kammerneitsi Fruela, tantsijatar Serafina esinesid Madriidi maja'dena paljudes kujudes. Ning tema ise, Francisco, esines samuti paljudes kujudes: kord oli ta tobe armastaja, kord ohtlik majo, peaaegu aga ikka unistaja, petetu, pelele, narr.

Nii sai teoks kummaliselt mitmekesine pildiraamat, kuhu oli joonistatud kõik, mis Madriidi linna naistega võis juhtuda, palju halba ja mõnda head. Nad abiellusid koleda välimusega rikaste meestega, nad meelitasid lihtsameelseid armunuid, nad koorisid paljaks neid, kes end koorida lasksid, neid omakorda koorisid aga liig-kasuvõtjad, advokaadid, kohtunikud. Nad armastasid ja armatsesid, uhkeldasid meelitavais rõivais, ning ka siis veel, kui nad olid juba igivanad ja nende näod olid' nagu surnumaskid, istusid nad peegli ees ning lasksid end minkida ja mukkida. Uhkelt jalutasid ja sõitsid nad ringi või konutasid patukahetsusrõivais haletsemisväärsetena inkvisiitori ees, istusid meelt heites vanglates, seisid häbipostis, neid veeti teotades

poolpaljana kohtulaua ette. Ning alati ümbritses neid parv elegantseid liiderdajaid, brutaalseid politseinikke, jõhkraid ma/o'sid, kavalaid dueña'sid ja kupeldajaid.

Neid ümbritsesid ka deemonid, mitte ainult surnud Brígida, vaid terve vaimude armee, mõned neist heasüdamlikud, mõned jubedust tekitavad, enamik aga

531

pentsikud, veidrad. Ning mitte midagi polnud ainult ühemõttelist, kõik voolas ja muutus pealtvaataja pilgu ees. Pruudil, kes pulmarongis kõndis, oli veel teine, loomalik nägu, vanaeit tema taga muutus ilgeks ahviks, hämarusest irvitasid teadlikud pealtvaatajad. Ja mehed, need täitmatud kosilased, lendlesid lindudena ringi tuttavlik-tundmatute nägudega, langesid alla, neid kitkuti sõna tõsises mõttes, ning kui nad olid paljaks kitkutud, pühiti nad välja. Ja peigmehele esitati kihlatu kõrgete surnud esivanemate veatu register, ta uuris seda ning ei näinud veel, veel mitte, elava pruudi ahvilõusta. Ka pruut ise ei näinud seda. Igaüks kandis maski ning oli ka iseenda meelest niisugune, nagu ta olla tahtis, ja mitte niisugune, nagu ta tegelikult oli. Keegi ei tundnud mitte kedagi, mitte keegi iseennast.

Taoliste joonistustega oli Goya niisiis neil viimastel nädalatel tegelnud, andumusega, vihase hooga. Jovel-lanose lahkumisest alates oli ta vaimustus aga haihtunud. Ta istus tegevusetult oma ermita's jutuajamine don Gaspari juures ei tahtnud kuidagi ta peast lahkuda. Ta vaidles vaimus teistega. Mida nad siis temast õigupoolest tahtsid? Pidi ta siis lööma proyectista'de. kilda Puerta del Solil ja rahvale mässuleõhutavaid pilte näitama? Kas nad siis sugugi aru ei saa, need Jovellanosed ja Quintanad, et märtrid on tarbetud? Juba kolmesaja aasta vältel on nad nüüd lasknud end häbistada, piinata ja tappa samal eesmärgil, ning mida on nad saavutanud? Vanamees võib oma Astuuria mägedes vaikselt paigal istuda ja oodata, kuni inkvisitsiooni rohelised käskjalad tulevad ja tema kaasa võtavad; tema, Francisco, ei lase oma mõistust väära vapruse uduga pimestada. <o4 tuyo tü! Hoolitse omaenda asjade eest!»

Kuid ta ei saanud lahti sellest, millest Jovellanose juures oli kõneldud. Ta mõtles don Manuelile, kuidas see laisalt, täissöönult ja arrogantselt oli külitanud diivanil, mis pidi kujutama lahinguvälja, ta mõtles õrnale, haprale infanta'le, kuidas see oma suurte silmadega oli tardunult vaadanud mõistmatult hirmsasse maailma. Seejärel aga istus Goya, alumine huul

532

kaugele ette lükatud, korraga jälle laua ääres ja joonistas. Ent sedapuhku ei joonistanud ta naisi ega suuri daame, ei petimetra'sid ega maja'sid või kupeldajaid, mitte midagi, mille mõte oli varjatud, mitte midagi mitmemõttelist, vaid lihtsaid joonistusi, millest igaüks võis aru saada.

Seal õpetab suur, vana eesel väiksemale, nooremale, väärika innuga aabitsat; ahv mängib vanale, vaimustunud emaeeslile kitarri ja eesli saatjaskond plaksutab vaimustusega; suursugune eesel uurib oma esivanemate nimekirja, ning need olid olnud eeslid tuhande aasta jooksul; seal maalib väike, vilgas, osav ahvike uhket, hiilgavat eeslit, ja lõuendilt vaatab vastu pea, mitte ilma portreelise sarnasuseta, kuid siiski rohkem lõvi kui eesel.

Goya vaatas hindavalt, mida ta oli teinud. See oli liiga vapper, liiga lihtne, liiga tema sõprade meele järgi. Ning ta joonistas kaks suurt, rasket eeslit, kes istusid kahe sügavalt kummardunud mehe murduvatel selgadel. Ta naeratas tigedalt. «Tú que no puedes, llévame a cuestas: sina, kes sa seda ei suuda, kanna mind ja minu vatsa.» See oli juba parem. Sellest oli näha, kuidas aadel ja vaimulikkond kannatlike hispaanlaste seljas kükitasid.

Loota taolistelt kritseldustelt poliitilist mõju oli muidugi mõttetus. Kuid selliste asjade joonistamine valmistas heameelt, tegi nalja.
Järgneval ajal viibis ta palju ermita's, töötades vaikse innuga. Senini ei olnud ta oma joonistustele ja graafilistele lehtedele mingit nime leidnud, nüüd nimetas ta neid sátira'teks, satiirideks.
Ka naisi joonistas ta jälle, kuid tegi seda nüüd suurema õelusega ja vähema kaastundega. Seal oli kujutatud' armastajapaar ning armunute ees sagis kaks pisitillukest moodsat sülekoera, samuti ametis nagu armastajapaar. Hiiglasliku kivimassi juures seisis armunu, meeleheitel oma surnud kallimat nähes. Ent oli see tõesti surnud, kas ta ei pilgutanud silmi, et teise meeleheitest rõõmu tunda? Sellesse ellu, mida ta nüüd joonistas, tungisid ikka sügavamalt deemonid. Inimlik, taevane, kuratlik, kõik segunes kirevalt üheks, selle
533

veidra segu sees kõndisid, tantsisid Francisco, Cayetana, Lucia, ning kõik see kokku muutus julgeks, suurepäraseks mänguks.
Ta joonistas mänguiha. Joonistas satüüri, kes oli võtnud puhkuseks aset mingi kera peal, tõenäoliselt maakeral, ja see sokujalgne sell, suur, joviaalne deemon, veetis oma aega väikeste akrobaatiliste trikkidega. Unistava, endaga rahuloleva lapsiku näoga hoiab ta kõrgel meest uhkes vormis ja paljude ordenitega, ning tol mehel on peas hiiglasuur parukas, mis suitseb ja leegitseb, ning ka oma kätes hoiab mees suitsevaid, leegitsevaid tõrvikuid. Maakera ühel küljel kukub aga alla mees, kellega mängimisest satüür tõenäoliselt on tüdinenud, allalangeva laialisirutatud jalad ja tagumik tungivad groteskselt tühjusesse. Ka teisel pool kera lendab keegi laialisirutatud käte ja jalgadega, pea ees, tühja maailmaruumi, ka tema on mängukann, millest satüür on juba tüdinenud.
Francisco tundis rõõmu selle mitmetähenduslikkusest, mida ta oli joonistanud. Ta naeratas suitsevat parukat ja suitsevat tõrvikut vaadates; sest sõna humear — suitsema — tähendab ka «suurustama, uhkeldama», ning ta tundis rõõmu õnneliku, praaliva tola, pelele üle, kellega sokujalgne mängib, ja kes veel ei tea, kui kiiresti ta mõlemale äratüüdanud mängukannile järele lendab. Ning ta küsis endalt, et ei tea, kas don Manuel oli too lapselikult mängiv satüür või see iseendaga rahulolev mängukann, see tola. Niipalju oli aga kindel: sellest joonistusest pidi ka kõige kohtlasem märkama, et õnn ei ole mõni kena, tujukas naine, vaid suur, joviaalne, heatahtlik ja oma tobeduses väga kardetav satüür. Ka enda peale mõtles Francisco, omaenda subir y bajar'ile, omaenda tõusule ja langusele. Temaga aga ei võinud enam juhtuda nii, nagu tolle suitseva tolaga. Teda võidi eemale heita, kuid ennast üllatada ei lase ta enam ühelgi sokujalal ega mingil teisel deemonil. Tema ennast enam narrida ei lase. Tema on kõigeks ette valmistatud.
Peagi pidi aga ilmnema, et tema enesekindlus oli rumal praalimine. Satüür narris teda samuti kul teisi.
534
Saragossast saabus sõnum: Martin Zapater oli surnud.
Francisco ei kõnelnud kellelegi oma õnnetusest, ta jooksis ermita'sse. Istus seal tükk aega uimasena. Jälle «oli temalt tükk elu ära kistud, kaduma läinud, läbi. Nüüd ei olnud enam kedagi, kellega ta oleks võinud minevikust vestelda, kellega ta oleks totruste üle võinud naerda, kellele ta oleks võinud seda avalikult näidata, kui tuskatekitavad igapäevased pisiasjad ta meeletult vihaseks olid ajanud, mitte kedagi, kelle ees ta oleks võinud oma südame soovi järgi «suitseda ja ennast täis olla». Martín surnud! Suurnina, tema Südame-Martin!

«Et sa seda mulle tegid, sina närakas!»
Ta arvas seda mõtlevat, ütles aga valjusti. Ning äkki hakkas ta üksinda oma ateljees tantsima. Vaskplaatide, presside, paberi, pintslite, stihlite, suurte ja väikeste soojenduskausside segaduse vahel astus ta, tantsis ta, metsikult ja siiski kangelt. See oli jota, too väärikas, metsik, sõjakas tants, mis kuulus tema ja Martini kodumaale Aragooniale, see oli lahkumine, peiepidu Martinile.
Õhtu eel meenus talle, et tal oli Cayetanaga kohtamine kokku lepitud. «Surnud hauda, elavad ent laua äärde!» lausus ta endamisi raevukalt. Ta oli vastu oma harjumusi lohakalt rõivastatud, ta ei olnud ka tõlda tellinud. Ning tee üles Moncloasse oli pikk. Goya läks jalgsi. Cayetana oli hämmastunud, kui Goya nii, tolmusena ja hoolitsematult, pärale jõudis. Kuid ta ei küsinud midagi ja ka Goya ei rääkinud talle midagi Martini surmast. Ta jäi sel ööl kauaks Cayetana juurde ning ta võttis teda metsikult ja toorelt.
Järgmisel päeval, ermita's, valdas teda vana hullus kogu jõuga. Tema oli süüdi Zapateri surmas, tema portreed olid süüdi. Ja sedapuhku ei julgenud ta vaimudele vastu hakata. Nad lõid oma küüned tema sisse, ta kuulis nende tumma naeru.
Nii konutas ta kaua, masendatuna hirmust. Siis aga, äkki ja piiritult, haaras teda viha. Kõigepealt iseenda vastu. Siis Martini vastu. See Martin oli talle südame lähedale pugenud, tema sisimasse hiilinud, kuni ta ei
535
suutnud enam Martinist loobuda ja Martin oli muutunud talle hädatarvilikuks, siis aga oli Martin tema maha jätnud ning reetnud. Kõik olid tema vaenlased ja need, kes end talle kõige lähedasemateks pidasid, olid kõige halvemad. Kes ta üleüldse oli, see Martin? Kaval lollpea, pankur, keegi, kes sai kunstist aru niisama palju kui koerapoeg Juanito, mitte keegi. Ning kui ääretult inetu ta oli! Kuidas tohtis keegi niisuguse ninaga tema saladustesse tungida ja nendes ringi nuuskidal Vihaselt joonistas ta Martini, kuidas see supitaldriku ees istub ja õgib, ning suur nina muutus ikka suuremaks, ja äkki muutus himukalt matsutava, lõrpiva, nuuskiva selli nägu millekski ääretult ropuks. See ei olnud enam mingi nägu, need olid mehe suguosad.
Vihavimm ja kahetsus raputasid Franciscot. Ta tegi pattu surnu vastu! See, mida ta sinna oli joonistanud, see oli tema enda ohjeldamatus, tema enda ääretu alatus. Seepärast, et Martin oli olnud tema parim sõber ning tema jaoks teinud kõik, seepärast, kadedusest tema headuse vastu, joonistas ta oma halvad, ropud mõtted Martini näkku. Martin oli õnnistatud kohtlusega, seepärast ei olnud deemonid talle ligi pääsenud, temale, Franciscole, pääsesid nad ligi, ning ta oli olnud narr, kui ta oli endale ette kujutanud, et ta on nende isand.
Seal istusid nad tema ümber, jubedalt käegakatsutavad, tema kurtusesse tungis nende kraaksumine, urin, kriiskamine, ta tundis nende jubedat hingeõhku.
Määratu pingutusega sundis ta end, istus sirgelt, surus suu kokku, tõmbas kuue sirgeks, lükkas juuksed kõrvadele. Tema, Francisco Goya, kuninga esimene maalikunstnik, Akadeemia aupresident, ei sule silmi, ei peida nägu kummituste ees, ta vaatab neile otsa, ka nüüd, pärast seda, kui nad tema Südame-Martini on hukutanud.
Ta tuleb toime selle vaimudetõuga, ta sunnib nad paberile.
Joonistab. Joonistab ennast lauale viskununa, nägu kätega peites, ja tema ümber kükitavad nad, kogu see ööelu metsik möll, kassilised elukad, linnulised elukad, koletised, öökullid ja nahkhiired, kõik nad on
536
hiiglasuured ja piiravad teda. Kõige vahetumast lähedusest ahistavad nad teda; kas üks neid koletisi ei kükita juba tema seljas? Kuid nad võivad tiirelda ainult tema ümber, tema sisse tungida nad enam ei tohi. Sest ühele metsikule, ilgele linnuvaimule

oli ta surunud küünis-tesse stihli, krihvli. Nad peavad teda teenima, need vaimud, peavad ise talle ulatama tööriista, relva, millega neid välja õpetada, millega neid paberi külge aheldada, sinna, kus nad enam kahju tuua ei saa.

Nüüdsest peale ei kartnud ta enam vaime. Ta tundis tarvet nendega jõudu katsuda ja neid täielikult võita. Ta hüüdis neid, ja vaata, nad olid taltunud, nad tulid. Kõikjal näitasid nad end talle. Pilvede muutlikud kujutused, kui ta kuskil kõndis, ja puude lehestik, kui ta oma aias jalutas, ja liiva juhuslik hüüve, kui ta Man-zanarese kaldal ringi lonkis, plekid ermita seintel ja päikese laigud, kõik muutusid selle kujudeks ja piirjoonteks, mida ta oma sisimas kandis.

Juba oma varasest noorusest peale oli ta tegelnud deemonite looduslooga, ning ta tundis neid palju rohkel kui enamik hispaania kunstnikke ja kirjanikke. Rohkem ka kui deemonoloogid, inkvisitsiooni ametialased erialatundjad. Nüüd, võitnud oma hirmu, manas ta välja ka need, keda ta senini oli endast eemale hoidnud, ja peatselt tundis ta neid kõiki. Ta tundis luupainajaid, alraune ja kodukäijaid, koerakoonlasi, värdjaid ja libahunte, metsavaime, haldjaid ja kääbuseid, vereimejaid ja puuke, kratte ja basiliske. Tundis ka soplone'sid, kahekeelseid, kõrvasosistajaid, kõige vastikumaid kõikidest vaimudest, kes õigusega kandsid sama nime nagu politsei ja Püha Ameti nuuskurid. Tundis samuti ka duende'sid ja duendecito'sid, vallatuid majavaime, kes teevad tänulikult ja abivalmilt öösiti nende teadmatute võõrustajate koduseid töid.

Paljud vaimudest kandsid inimlikke jooni, sõprade ja vaenlaste kummaliselt segatud tunnuseid. Uks ja seesama nõid näis talle nüüd kord Cayetanana, kord Pepana, kord nagu Lucia, üks ja seesama mühaklikvaim näis talle kord don Manuelina, kord don Carlosena.

Sageli ja meelsasti tulid vaimud kiriklikes rõivais, munkadena, Püha Ameti kohtunikena, prelaatidena.

537

Sageli ahvisid nad järele kiriku kombeid ja jagasid pattude lunastust, võidmist, viimast salvimist. Üks nõid näitas end satüüri õlal kükitades ja kuulekusvannet vandudes; õndsad vaimud piiskoplikes rõivais, hõljudes kõrgustes, hoidsid tema ees raamatut, millest ta vannet andis, meresügavusest vaatasid lauldes pealt noviitsid.

Ta kaotas viimse hirmuraasu vaimude ees. Ja tundis sügavat, põlglikult vihast kaastunnet nende vastu, kes veetsid terve oma elu kartuses kummituste ja hulluse ees. Ta jäädvustas neid, rahvahulka, kes täis hardumust jumaldab Coco't, mingit rätsepa poolt vaimuks üleslöödud selli. Ta kujutas rahvast, paljaksriisutuid, vaimust vaeseid, kuidas nad pimesi ja lõputu kannatlikkusega oma rõhujaid toidavad ja nende eest hoolitsevad. Chinchilla"sid, hiiglaslikke rotte, grande'siá ja pappe, ajutuid laiskelajaid, kelle silmad olid kinni kleebitud, kelle kõrvad suurte lukkudega lukustatud ja kelle ihuliikmed rõivastatud kangetesse, igivanadesse, hinnalistesse, liiga pikkadesse rõivastesse, milles nad vaevu jõudsid edasi liikuda. Ta kujutas oimetut, varju-taolist alamate, valitsetavate massi, nii nagu nad seal konutasid, rumalatena, nürimeelsetena, liikumatutena, samal ajal kui üks nendest väljakurnatutest end viimase jõuga tohutu kiviplaadi vastu toetab, mis järgmisel silmapilgul peab alla kukkuma, teda ja kogu rahvahulka lömastades.

Tema fantaasia sünnitised muutusid ikka julgemaks, ikka mitmemõttelisemaks, ja ta ei nimetanud enam oma lehti «satiirideks», ta nimetas neid «ideedeks, mõteteks, tujudeks: capricho'deks».

Ta kuulatles vaime nende kõige intiimsemate toimingute juures, siis, kui nad olid end purju joonud, siis, kui nad tualetti tegid, üksteisel karvu ja küüsi lõikasid. Nad pidid talle näitama, kuidas nad sabatile, aquaelarre'le sõitsid, kuidas nad, imikuid lõõtsaks kasutades, tuld oma keeva supi all alal hoidsid, nad pidid teda oma

kommetesse pühendama, mida tuli tähele panna besamanos"el, suure soku käesuudlusel, pidid talle ilmutama neid abinõusid ja nõiasõnu, mida nad tarvitasid, et mõnd inimest loomaks, sokuks või kassiks muuta.

538

Tihti oma lõunasöögiks
tõi ermita'sse ta kaasa
leiba, juustu ja ka veidi
Manzanilla veini. Kutsus
külla endale ta vaimud,
kostitas neid leivaga ja
juustuga ning istus ühes
lauas oma vaimudega.
Hiigelsokku kutsus sõbraks,
mi amigo'ks, hiiglaslikku
kuradit ent hüüdis chico'ks,
oma väiksekeseks. Nii ta
ajas juttu, tegi nalja
koletistega, ta kompas
nende sarvi, sõrgu, küüsi,
sakutas neid sabast, uuris
täpselt nende tooreid, kurje,
lolle lõustu, nende hirmsaid,
metsik-rõõmsaid nägusid. Ja
vaikuses ta naeris valjult,
naeris välja neid.

21

Goya oli ära keelanud, et teda ei tohi ermita's külastada, välja arvatud väga tungival juhtumil. Oli ainult üks, kes tohtis igal ajal tulla, see oli Cayetana.

Cayetana ei tundnud iialgi huvi tema töö vastu.

Ühel päeval aga ütles ta: «Sind võib peaaegu alati vaid siit leida, mida sa õige teed?»

«Ma joonistan mõningaid mõtteid,» vastas Goya, «veidraid tujusid, mänglemisi. Uus, akvatinta-menetlus sobib selleks eriti hästi. Nagu öeldud, ei ole seal midagi tähtsat, need on vaid meelekujutused, capricho'd.»

Ta oli pahane endale, et ta oma tööd nii üleõla kohtles. Ta lootis, et Cayetana ei hakka talt nõudma, et ta midagi peaks näitama, ning ometi ootas ta seda.

Cayetana ei pärinud talt midagi. Seal aga, vastu enda tahtmist, lausus Goya:

«Kui sa tahad, näitan ma sulle üht või teist nendest.»

539

Ta näitas Cayetanale lehti, valimatult, nii nagu nad asetsesid; niisugused, milles Cayetana oli ära tunda või mida võis pidada tema kohta käivateks, jättis ta kõrvale. Cayetana vaatas lehti, vaikselt ja kiirelt, nii nagu tal oli kombeks. Igivana, inetu naise kohta, kes vaatab peeglisse ja end mukib, ütles ta rahuldustundega: «Seda ei tohi sa oma doña María Luisale näidata.»

Teiste joonistuste kohta ei lausunud ta midagi.

Goya oli pettunud. Ulatas Cayetanale lehti, millel ta ise oli kujutatud. Cayetana silmitses neid niisama sõbraliku, ebaisikliku huviga. Armatseva, galantses keskustelus

paari kohta, mis kujutas teda ennast ja Fran-ciscot, armatsevate koertega nende jalge ees, arvas ta: «See küll neile rõõmu ei valmista, sinu Pepale ja don Manuelile.»
Silmapilgu murdosa vältel oli Goya hämmeldunud. Aga eks olnud ta ise ju ka sellele nimeks pannud: «Keegi ei tunne end».
Vaime kujutavaid lehti uuris Cayetana kauem, kui ta tavaliselt pilte uurida tavatses.
«Brígida oled sa hästi tabanud,» ütles ta.
Ent enamiku vastu lehtedest jäi ta külmaks ja ilmselt võõrastas neid.
«Kummaline,» arutles ta lõpuks. «Mänglemised, ütlesid sa. Avalikult öeldes, ma kujutlesin sinu mänglemisi mõnevõrra lustakamatena. Nous ne sommes pas amusées,» tsiteeris ta vaevalt märgatava, tigeda naeratusega.
Ning siis haaras ta Goya märkmiku ja kirjutas talle: «Avameelselt öeldes, ma leian neis nii mõndagi brutaalset, barbaarset.»
«Ja palju maitsetut,» täiendas ta kõneldes, väga selgesti .hääldades.
Goya seisis juhmilt. Ta oli oodanud, et Cayetana pöördub joonistustest õudustundes eemale; teda ei oleks imestanud, kui Cayetana oleks saanud maruvihaseks. Kuid barbaarne? maitsetu? Seal asus tema ees nende viie õndsa ja meeleheitliku aasta tunnetus ning vili. Seal oli tema, Francisco, pärast vägagi kardetavat sõitu, avastanud oma Ameerika. Ning kõik, mis Cayetanal oli selle kohta öelda, oli: «Maitsetu.» See oli grande
540
otsus. Tema, Cayetana, tohtis, kui tema mees teda mõnevõrra segas, selle hukata. Kui aga tema, Francisco, manas välja vaime, kes tahtsid teda hävitada, võitis nad ära, siis oli see maitsetu.
Juba paari sekundiga oli ta oma vimma alla neelanud. Ta oleks pidanud Cayetana võõrastust ette nägema, ta ei oleks tohtinud Cayetanale neid lehti näidata.
«Idioma universal,» vilksatas tal mõte. «Noor Quintana eksis.» Ta naeratas.
«Mille üle sa naerad?» küsis Cayetana.
«Selle üle, mis ma siin teinud olen,» vastas ta, kuhjas capricho'ä kokku ja pani need kirstu tagasi.
Järgmisel päeval tegi ta ühe uue joonistuse. Ta joonistas mehe ja naise, kes on teineteise ja puutüve külge kinni seotud ning püüavad meeleheitlikult teineteisest lahti saada; nende peade kohal on aga mingi õudne öökull prillidega, laialilaotatud tiibadega, ühe jala küüntega on ta kinni haaranud puukännust, teisega naise juustest. Ning Jovellanos ja Quintana peavad tõenäoliselt seda tohutut, prillidega öökulli kirikuks ja selle seadusteks, mis valitsevad abielu püha lahutamatuse üle. Ning Manuel peab öökulli saatuseks, mis seob Migueli Lucia külge, ja Miguel usub, et öökull kujutab endast Manueli ja Pepa sidemeid; tema aga teadis, et joonistus kujutas kõike seda, ja sinna juurde veel Cayetana ja tema lahutamatut seost.
Paar päeva hiljem külastas teda quinta del Sordos üllatuslikult doktor Peral. Goya, umbusklik loomu poolest, veel umbusklikumaks muutunud oma kurtuse ajast, mõtles endamisi otsemaid, et Peral tuleb Cayetana ülesandel. See siis oli tema uue kunsti mõju! Lühikese aja vältel mõtles ta musta lainet uuesti enda peale veerevat, siis aga tundis ta Cayetana suhtumisest lõbu. Cayetana ei olnud varjanud, mida ta nendest lehtedest oli arvanud, ning kui ta oli end Pepaks pidanud, miks ei pidanud ta siis teda, Franciscot, narriks pidama?
«Tunnistage üles, doktor,» lausus ta krampliku reipusega. «Te tulete doña Cayetana ülesandel. Te pidite korraks vaatama, kuidas mu tervis on.»
541
«Jah ning ei, don Francisco,» vastas Peral sama suguse reipusega. «Muidugi, minu visiidi on põhjusta nud doña Cayetana, kuid ma ei tule oma endise patsiendi juurde,

ma tulen maalikunstnik Goya juurde. Juba tükk aega ei ole olnud näha ühtegi teie uuemat teost. Nüüd aga jutustas mulle proua hertsoginna, et te olevat viimasel ajal väga palju loonud, joonistusi, etsinguid. Te teate, kui sügavalt ma teid imetlen. Ma oleksin rõõmus ja uhke, kui võiksin midagi te uuest loomingust näha.»

«Olge ometi aus, don Joaquin,» vastas Francisco, «Cayetana jutustas teile, et ma sulguvat üksildusse ning joonistavat hullumeelseid lugusid. Ta rääkis teile,» jätkas ta, nüüd aga äkki vihaselt, «et ma olevat jälle hulluks muutunud, raskemeelseks, segaseks, peast põru-nuks,» ta kõneles ikka vihasemalt, «nõdrameelseks, vaimuhaigeks, märatsejaks, lollakaks, hullumeelseks!» Nüüd karjus ta juba. «Teil on ju selle jaoks palju teaduslikke määratlusi, klassifikatsioone, järjestusi, lahtreid.»

«Ma pean end vaos hoidma,» mõtles ta, «muidu doktor Peral ütleb Cayetanale õigusega, et ma olen hull.»

Doktor Peral vastas väga rahulikult: «Doha Cayetana leidis teie joonistused olevat eriskummalised, ent meie Itaalia-reisi ajal ja juba ka enne seda olen ma kogenud, et proua hertsoginna otsused kunsti kohta on meelevaldsed.»

«Jah,» lausus Francisco, «nõidadel on oma isiklik kunstiteooria.»

Peral jätkas, nagu poleks ta seda kuulnud: «Pealegi teate teie ju isegi, kui paljude eelarvamuste vastu peab võitlema meister, kes midagi uut kujutab. Mul on vastu-meelne teisse tungida. Aga, palun, ärge pidage seda rumalaks uudishimuks ja ka mitte arstlikuks huviks, kui ma olen põnevil selles suhtes, mida te olete loonud!»

Cayetana rumala loba ja käitumise järel meelitas Franciscot kuulda selle mõõduka, kunstiasjatundliku isanda arvamust.

Ta ütles: «Tulge homme pärast lõunat minu linna-ateljeesse, te teate, Calle de San Bernardinole! Või ei, mitte homme,» parandas ta kohe, «homme on teisipäev,

õnnetuste päev. Tulge parem kolmapäeval pärast lõunat! Kuid ma ei või teile täie kindlusega lubada, et ka mina sel ajal seal olen.»

Peral tuli kolmapäeval, Goya viibis kohal. Ta näitas don Joaquinile mõningaid oma joonistustest «Satiiride» sarjast. Ta nägi, millise asjatundliku, neelava silmaga don Joaquín neid lehti silmitses, ta näitas neid veelgi, nüüd juba mõningaid «Capricho'sid». Ta tundis, missuguse naudinguga Peral sealt vastu õhkuvat viiruki-suitsu ja väävlihaisu sisse hingas, ning Goya näitas talle ka meeste peade kohal nõiasabatile lendavat Caye-tanat. Ja ta tundis rõõmu kurjast võidujoovastusest,, mis Perali silmades välgahtas.

Ja ta küsis: «Kas ma olen
sõge, doktor? On see hullus,
mida ma seal joonistasin?»
Teine aga, täis aukartust,
vastas: «Kui siin leidub mõnda,
millest mina päris täpselt
ehk ei suuda aru saada,
siis see tingitud on sellest,
et ma vähem tean kui teie.
Teie näitate siin põrgut,
nagu oleksite ise
seal ka olnud. Minul hakkab
pea ent ringi käima, kui ma
seda kõike vaatan.» Talle
vastas siis Francisco: «Tõesti,
põrgus olen viibind, doktor.

Kui vast keegi, siis küll teie,
peaksite ju seda teadma.
Ja ka minu pea käis ringi.
Ning just seda, et ka teiste
pea käiks ringi, täpselt seda
tahtsingi ma. Nii on õige,
doktor.» Ja siis rõõmsal meelel,
noorusliku õhinaga
patsutas ta arsti selga.

543

22

Ta oli portreede maalimise hooletusse jätnud; tellijad muutusid kärsituks. Agustín meenutas, et conde Miranda portree oleks pidanud olema ära saadetud juba kolm nädalat tagasi; ka duque de Montillano olevat end meelde tuletanud. Niivõrd, kuivõrd tema, Agustín, suudab mõlemaid portreesid edasi maalida, olevat ta seda teinud; nüüd aga olevat see Francisco asi need lõpetada.

«Sa võiksid need ju ise lõpetada,» vastas Goya nagu möödaminnes ükskõikselt. «Mõtled sa seda tõsiselt?» küsis Agustín õhinal. «Aga muidugi,» vastas Goya.

Sest ajast peale, kui Cayetana oli capricho'sid vaadanud, hoolis ta veel vähem oma kõrgaadlikest modellide arvamustest.

Agustín töötas pingeliselt, kümne päeva pärast olid mõlemad pildid valmis. Conde Miranda oli väga rahul, duque de Montillano mitte vähem.

Järgnevalt usaldas Goya oma Agustinile ikka sagedamini maalide viimistlemise, millest ta ise oli vaevalt rohkem maalinud kui ainult esimesed visandid. Keegi ei pannud seda tähele. Franciscole tegi vaatajate asjatundmatus nalja.

Ta ütles Agustinile: «Doña Cayetana sooviks üht uut portreed. Kui ma teda maalin, muutub mul maal liiga isiklikuks, ma tunnen seda. Sa tead täpselt, millisena ma seda tahan näha; katseta kord sina sellega! Visandeid ja maale on seal rohkem, kui sul neid vaja läheb. Ma lisan lõpuks veel paar pintslitõmmet ning signeerin, ja sündsus on säilitatud.»

Agustín vaatas talle hämmeldunult ja umbusklikult otsa.

«Kas sa ei pea end selleks võimeliseks?» küsis Francisco väljakutsuvalt.

Endamisi mõtles Agustín, et see on ohtlik mäng, ning kui see lõpeb halvasti, siis tuleb temal, Agustinil, vastutada.

«Sa pead teadma,» lausus ta kõheldes, «kuivõrd kodus on hertsoginna kunstiküsimustes.»

544

«Ta on täpselt niisama kodus kui teised,» vastas Francisco.

Agustín maalis pilti. See õnnestus. Maalitud daam oli hertsoginna Alba; see oli tema puhas, selge, veatult ilus, ovaalne nägu suurte silmadega, kõrkide kulmudega, erutavate mustade juustega. Kuid selle lauba tagant ei kummitanud ükski surnud Brígida; sellest naisest ei oleks keegi uskunud, et ta oleks võinud oma mehe surma kiirendada või et ta neile, keda ta armastas, tujukusest, ülbusest, kuratlikkusest põrgupiinu valmistas. Francisco uuris pilti põhjalikult. Siis lisas ta paar pintslitõmmet, signeeris. Heitis viimase pilgu pildile. See jäi Agustín Esteve pildiks.

«Suurepärane,» avaldas ta oma arvamust. «Küll sa näed, see valmistab Cayetanale rõõmu.»

Nii ka sündis. Cayetana
tundis rõõmu vaiksest, puhtast,

uhkest näost, mis vaatas vastu
lõuendilt. Ta ütles kiitvalt:
«Võib ju olla, et su teised
pildid, mis sa minust maalind,
paremad on, siiski see siin
mulle kõige armsam.» Pöördus
arsti poole, küsis: «Eks ju,
don Joaquín?» See seisis vaikselt,
võõrastades, vist ta aimas,
et Francisco õelat nalja
teinud on. Ta vastas viimaks:
«See on teie maalikogu
väärtuslikuks täienduseks.»
Goya nägi, kuulis seda,
kuid ei naeratanud, sest ta
oli Cayetanaga nüüd tasa.

23

Tol õhtul, kui sõbrad viimast korda Jovellanosega koos viibisid, oli Agustín süngelt ja kindlalt ennustanud, et don Manuel tühistab Urquijo julge edikti His-

545

paania kiriku sõltumatuse kohta. Siiski oli don Gaspari fanaatiline vastuväide: «Seda nad ei julge!» avaldanud talle mõju ning äratanud lootust, olgugi et mõistus rääkis vastupidist. Nüüd aga taastas don Manuel tõepoolest kuningliku korraldusega tolle vana kibeda ja kuluka Hispaania kiriku sõltuvuse Roomast, ning see sündmus, ehkki seda võis oodata, tabas Agustini raskelt nagu uus õnnetus.

Ta tundis vajadust puistata oma südant Franciscole. Kui Francisco oli talle usaldanud nii suure ja laialdase osa maalidest, mida ta ise signeeris, siis oli see Agustini meelest uue, tihedama sõpruse märgiks. Paraku oli tema rõõm aga ainult lühikest aega kestnud. Juba nädalaid ei olnud Goya talle andnud võimalust sõbralikuks jutuajamiseks, ja ka nüüd, kus ta Fran-ciscot nii tungivalt vajas, ei olnud teda kohal. Pikkamööda suundus kogu tema vimm Francisco vastu.

Ta teadis, et Franciscot ei vihasta miski rohkem, kui et teda ermita's segatakse. Ta jooksis ermita'sse.

Kui Agustín sisse astus, lükkas Goya pahaselt plaadi, mille kallal ta töötas, eemale, nii et Agustín seda näha ei saanud.

«Segan ma sind?» küsis too väga valjult.

«Mis sa ütlesid?» küsis vihaselt Goya ja ulatas Agustinile kirjaploki.

«Segan ma sind?» kirjutas täis tõusvat vihavimma Agustín.

«Jah!» vastas müristades Francisco ning küsis: «Mis lahti on?»

«Manuel tühistas edikti!» seletas suurima meelepahaga ja väga selgesti Agustín.

«Missuguse edikti?» küsis Goya.

Nüüd aga ei suutnud Agustín end kauem vaos hoida. «Sa tead seda väga hästi!» karjus ta. «Ja sina oled selles omajagu süüdi!»

«Sina narr, sina totakas, sina eesel ruudus!» ütles Francisco ohtliku rahuga.

Siis aga hakkas ka tema karjuma.

«Ja sellega julged sa mind segada!» karjus ta. «Kas ma ei oleks võinud seda niisama hästi ka täna õhtul teada saada? Mida sa siis endale ette kujutad? Usud sa,

546

et ma jooksen nüüd otsemaid don Manueli juurde ja löön ta maha? Või mis?»

«Ära karju nii!» lausus Agustín kurjalt. «Niisugust rumalat ohtlikku mula karjud sa veel täiest kõrist.» Ja ta kirjutas Franciscole: «Sel majal on õhukesed seinad. Sa ei tarvitseks provotseerida veelgi rohkem sala-kaebusi enda vastu.»

Ning kibedalt ja selgelt rääkis ta summutatult edasi: «Seal sa kükitad ning tegeled oma isikliku tühja-tähjaga. Ja kui sinu juurde tuleb sõber, kelle süda üle voolab, siis karjud sa selle peale, et ta sind rahule jätaks! Mida oled sa teinud kogu selle aja vältel, mil nad Hispaania haisevasse öösse surusid? Sa maalisid don Manueli, roimarite juhti, Caesarina ja Aleksandrina ja Friedrichina ühes isikus. See on kõik, mis sul oli öelda, Francisco! Inimene! Oled sa siis täiesti pehkinud ja kõdunenud?»

«Ära karju nii,» vastas Goya rahulikult. «Kas sa ei konstateerinud just äsja ise, kuivõrd õhukesed seinad on majal?»

Ta oli muutunud täiesti rahulikuks. Ta tundis peaaegu rõõmu Agustini rabelemisest. Kas oli veel kedagi teist, kes nende kibedate kuude jooksul riigi häda nii süngelt-selgelt oleks näinud kui tema, Francisco Goya? Kas oli veel kedagi teist, kes oleks seda nii silmanähtavaks teinud? Ja nüüd seisab see vahva Agustín capricho'dest käeulatuse kauguses ning vahutab vihast tema pimeduse, loiduse ja paksu naha pärast.

«Mu süda ei anna mulle praegugi veel rahu,» urises ja torises Agustín edasi, «kui ma mõtlen Jovellanosele, ja kuidas ta sulle rääkis: «Hispaania, Hispaania! Töötage Hispaania heaks! Maalige Hispaania heaks!» Juba oma kunsti pärast ei oleks sa tohtinud silmi kinni pigistada. Sina aga hoolid ainult iseendast. Härra esimene maalikunstnik peab kõike hästi arvestama. Tema ekstsellents ei tohi millegagi riskeerida, mis võiks uhkelt rõivastatud jõuku tema vastu häälestada. Niisugune orjameelsus! Qué vergüenza!»

Francisco jäi rahulikuks, jah, ta isegi naeratas. See ajas Agustini veel rohkem marru.

«Loomulikult on kõiges süüdi see naine,» ütles ta.

547

«Tema pärast oled sa riskeerinud ja sellega tõestasid sa oma julgust, ning nüüd lähed sa temaga magamisest lolliks. Ja kehitad naeratades õlgu selle üle, mida Jovellanos sulle ütles, ja veedad oma aega narrustega, samal ajal kui Hispaania koertele söödaks visatakse.»

Goya kuulis Agustini süüdistustest tema abitut viha doña Lucía pärast.

«Sina õnnetu narr,» ütles ta peaaegu kaastundlikult. «Sa igavene üliõpilane! Kunstist on sul pisut aimu, aga maailmast ja inimestest ja minust ei saa sa mõhkugi aru. Kujutad ette, nagu oleksin ma kõigi nende kuude vältel lihtsalt laiselnud uhkena oma romantilise hinge üle. Ei, sina ülitark, sina hingede tundja, see, millega ma siin aega veetsin, oli midagi muud.»

Ning ta tegi kirstu lahti ja tõi sealt välja kuhja joonistusi ja etsinguid ning kuhjas need Agustini ette.

Agustinil ajas Goya pilge sisemuse keema. Kuid uudishimu näha oma silmaga, mida Francisco oli kogu selle aja jooksul teinud, oli suurem kui solvumis-tunne.

Seal istus ta nüüd ning vaatas. Ning metsikult ja äkki paiskus tema peale uus, tohutu capricho'de maailm, nende ennekuulmatute, tõeliselt ülitõeliste elamuste küllus. Ta vaatles iga üksikut joonistust mitu korda ja jälle uuesti, ei suutnud end sellest lahti kiskuda, pani kõrvale, himustades näha järgmist. Ta unustas enda, unustas don Manueli edikti. Puuris end uude maailma ja elas sinna sisse. Ta oli küll juba enne ühes või teises lehes, mida Francisco talle oli näidanud, tundnud midagi nende joonistuste reipusest, metsikusest, õudusest; see aga, mis nüüd tema ees oma raevukas lopsakuses avanes, oli midagi uut, see viitas uuele, tundmatule Goyale, kes oli avastanud uue, sügavama maailma kui eelmised. Agustín vaatas, matsutas, tema nägu

tõmbles. Goya andis talle aega. Ta jälgis, kuidas Agustín vaatas, ning see oli talle tugevaks tõestuseks.

Lõpuks, kaasa haaratud ja põrutatud, nii et ta vaevalt rääkida sai ning Goya suuri vaevu sõnu tema huultelt lugeda suutis, lausus Agustín:

549

«Ja sina lasksid meil rääkida! Lasksid meil targutada ja lobiseda! Me kõik pidime ju sinu meelest narrid ja pimedad olema!»

Kuna ta märkas, et Goya tast täielikult aru ei saanud, hakkas ta märkide keelt kasutama, ta žestikuleeris ägedalt, kuid see edenes tema jaoks liiga aeglaselt, ta langes tagasi oma vaimustatud jahvatamisse ja matsu-tamisse:

«See seal oli juba sinus ja võib-olla juba väljaspool sind, ja sina lasksid meil lobiseda.»

Ja ikka uuesti lehti enda ette asetades, võimetu end nendest lahti kiskuma, joovastunult, imetledes, vandus ta:

«Neetud koer oled sa! Istud siin salaja ning teed seda! Sina salakoi, sina silmakirjalik! Jah, nüüd oled sa nad seina äärde surunud, kõik, tänapäevased ja endised!»

Ta naeris albilt, õnnelikult, ta pani käe Goya õlgadele, ta oli nagu laps, ja Francisco oli õnnelik.

«Lõpuks märkad sa,» hooples Francisco, «missugune mees on see sinu sõber Goya! Ikka oskad sa ainult sõimata. Sul ei ole vähimatki usaldust minu vastu. Sa pidid minu juurde ermita'sse sisse murdma ja sul ei olnud aega oodata. Noh, olen ma laostunud? Olen ma pehkinud ja kõdunenud?»

Ning uuesti ja ikka jälle tahtis ta teada: «Ütle ise, kas nad ei ole lustakad, need minu joonistused? Kas ma ei ole midagi teinud sinu tehnikast?»

Agustin, silm ühel eriti pentsikul joonistusel, ütles peaaegu alandlikult: «Sellest lehest ei saa ma veel täiesti aru. Aga tervikust saan ma aru. Sellest peaksid aru saama kõik. Sellest ängistavast ja õnnestavast. Nad peavad sellest aru saama.»

Ta naeratas. «Idioma universal!»

Seda kuuldes sattus Goya imelikku segadusse. Ta oli küll endalt vahetevahel küsinud, kuidas võiksid need lehed teiste peale mõjuda, ning kas ta oma tööd üldsegi teistele näitab; oli aga taolised kaalutlused otsemaid, peaaegu pelglikult eemale tõrjunud. Eriti aga pärast seda, kui Cayetana nii äärmiselt võõrana joonistuste ees oli seisnud, oli ta vihaselt otsustanud, et ükski

549

teine silm ei näe enam neid lehti. See hirmus ja naeruväärne võitlus vaimudega jäi tema isiklikuks, ülimal määral isiklikuks asjaks. Näidata capricho'siá, see oleks niisama hea kui alasti läbi Madriidi tänavate joosta.

Agustín luges sõbra näost ahistust ning kandis selle üle tegelikkusesse. Talle tuli meelde see, mida loomulikult ka Goya pidi teadma, ja nimelt, et need lehed olid ohtlikud, surmaohtlikud. Mees, kes teistele inimestele taolisi joonistusi näitas, võis otsemaid minna ja end ise peaketserina inkvisitsioonile välja anda. Sellele mõtles Agustín ning tundis oma sõbra Francisco üksilduse täit külmust. Seal oli siis see mees, täiesti üksinda, sundinud endast väljuma kõik selle jubeda ja naljaka, tal oli olnud julgust seda üles joonistada, täiesti üksinda ning ilma igasuguse lootuseta, et iial keegi teine tema suurtest kohutavatest nägemustest osa võiks saada.

Francisco, nagu oleks Agustín mõelnud valjusti, ütles: «Ma oleksin pidanud targem olema. Võib-olla oleks olnud parem, kui isegi sinu silmad ei oleks neid joonistusi näinud.»

Ta kogus lehed kokku. Agustín ei seganud vahele, ei julgenud isegi teda abistada.

Kui aga Goya tusaselt joonistused uuesti kirstu viskas, kiskus Agustín end oma uimast välja. Oli mõeldamatu, et need lehed oleksid pidanud siia kirstu lebama jääma, nägematult, pikemaks ajaks, võib-olla alatiseks.

«Vähemalt oma sõpradele pead sa neid näitama,» palus ta, «Quintanale, Miguelile. Ara ole ometi nii kõrgilt kinnine, Francho! Sa ju peaaegu sunnid kõiki sind tuimaks pidama.»

Goya nägu muutus morniks, ta sõimas, kaalutles. Kuid oma südames tundis ta soovi sõpradele oma tööd näidata.

Ta kutsus Migueli ja Quintana ermita'sse. Samuti kutsus ta sinna ka oma poja Javieri.

See oli esmakordne juhus, et ermita's olid koos rohkem kui kaks inimest, ja see tundus Goyale peaaegu pühaduse teotusena. Sõbrad istusid kohmetult, kõik. välja arvatud Javier, käitusid kohmakalt, olid eriliselt

550

põnevil, Goya oli lasknud tuua veini, võileibu, juustu ja palus neid maitsta. Ta ise oli järsk, sõnakehv.

Lõpuks võttis ta pikkamisi, toonitatult raskepäraselt, lehed kirstust välja.

Üks ulatas need teisele. Ning äkki oli ermita täis nende ülitõelike inimeste ja lummutiste, nende pool-loomade ja pool-kuradite tunglemist. Sõbrad vaatasid ja nägid, et nende tegelaste näod, hoolimata maskidest ja just tänu oma maskidele, olid palju rohkem alasti kui lihas ja veres elavate inimeste näod. Need olid inimesed, keda nad tundsid, kuid julmalt lahti rõivastatud näilikkusest, mis neid enne ümbritses, ja varustatud uue, palju õelama välimusega. Ning nende lehtede naeruväärsed ja koledad deemonid olid needsamad lõustalised lummutised, kes raskesti tabatavatena neid endid ähvardasid, needsamad, kes neis endis peitusid, kaeblikud, teadmatud ja täis ohtlikku teadmist, nurjatud, õelad, vagad ja iharad, rõõmsad, süütud ja pahelised.

Keegi ei kõnelnud. Lõpuks lausus Goya: «Jooge ometi! Joogem ja söögem! Kalla sisse, Javier!»

Ja kuna nad kõik ikka veel vaikisid, lisas ta: «Ma nimetasin neid lehti capricho'deks, mõteteks, ideedeks, fantaasiateks.»

Nad vaikisid edasi, ainult noor Javier ütles: «Ma saan aru.»

Lõpuks võttis end kokku Quintana.

«Capricho'd!» hüüdis ta. «Te loote uue maailma ja kutsute seda capricho'deks!»

Goya lükkas alumise huule ette, tõmbas suunurga vaevumärgatavaks naeratuseks. Ent Quintana vaimustust ei olnud võimalik enam tagasi hoida.

«Te panite mu selili, Goya!» hüüdis ta. «Kui rumalana ning missuguse soperdajana tundun ma endale oma armetute värssidega. Nende lehtede ees olen ma väike poiss, kes esimest korda läheb kooli ning kelle pea käib ringi paljudest tähtedest tahvlil.»

Miguel ütles: «Kunstiloolasele ei ole mugav, kui tuleb midagi uut, mis kogu tema teooria ümber lükkab. Ma pean ümber õppima, Francisco. Sellele vaatamata: ma õnnitlen sind.»

551

Ta köhatas. «Ma loodan,» jätkas ta, «sa ei pane seda mulle pahaks, kui ma mõningatel sinu lehtedel leian vanemate meistrite mõjustusi, näiteks Escorialis asuvate Boschi mõningate piltide mõjustusi, Avila ja Toleedo katedraalide toolistiku teatud nikerduste mõjustusi ja loomulikult Saragossa Pilari nikerduste mõjustusi.»

Javier arvas: «Ka kõige suurem kunstnik seisab teiste õlgadel.»

Tema ninatarkus kutsus sõprades esile kohmetuse; Goya aga vaatas oma ülitargale pojale hellalt, heakskiitva naeratusega.

Miguel arutles: «Enamiku lehtede mõte näib olevat selge. Aga mõnest, andesta, Francisco, ei saa ma sugugi aru.»

«Sellest on mul kahju,» vastas Goya. «Mõnestki ei saa nimelt ka mina aru ja ma lootsin, et võib-olla suudad sina seda mulle selgitada.»

«Nii mõtlesin minagi seda,» kiitis rõõmsalt ja nipsakalt kaasa Javier. «Ei saada aru mitte millestki ja saadakse aru kõigest.»

Siin lükkas Agustín oma veiniklaasi ümber. Vein voolas üle laua ning määris kahte joonistust. Teised vaatasid seda pealt, nagu oleks Agustín saanud hakkama jumalateotusega.

Quintana pöördus Migueli poole veidi ärritatult «Kui teile üks või teine leht jääb arusaamatuks,» ütles ta, «siis peate te ikkagi möönma: kogu selle asja mõte on igaühele arusaadav. Idioma universal! Küllap veel näete, don Miguel: rahvas saab nendest joonistustest aru.»

«Te eksite,» vastas Miguel. «Rahvas ei saa nendest lehtedest kindlasti aru. Ja isegi enamik haritud inimesi ei saa nendest aru. On ainult kahju, et teie teesi tõestada ei saa.»

«Miks mitte?» küsis riiuhimuliselt Quintana. «Või soovitate te koguni, et see imelooming jääb suletuks siia, ermita'sse, Calle de San Bernardino ääres?»

«Mis siis muud?» vastas Miguel. «Või tahate teie Franciscot tuleriidale saata?»

«Kui need lehed rahva kätte satuvad,» segas end tumedalt vahele Agustín, «siis süütab inkvisitsioon

552

lõkke, mille ees ükskõik milline endine autodafé kurvaks rasvaküünlaks muutub. Seda teate teie ju isegi.»

«Oh teie neetud ettevaatust!» hüüdis kibedalt Quintana. «Te tahate igaühest argpüksi teha.»

Agustín viitas mõningatele lehtedele. «Kas seda tuleks avaldada?» küsis ta. «Või seda?»

«Mõningad muidugi peavad ära jääma,» andis Quintana järele. «Aga enamiku neist võiks avaldada, peaks avaldama.»

«Enamikku neist ei saa avaldada,» vastas teravalt Miguel. «Nii palju ära jätta ei ole üldse võimalik, et vahele ei segaks inkvisitsioon ja kuninga kohtud sinna juurde.»

Ja kuna teised mornilt ja nõutult vaikisid, trööstis ta viisakalt: «Tuleb oodata parajat aega.»

«Siis kui teie «paras aeg» on saabunud,» ütles Quintana, «siis pole neid joonistusi enam vaja, siis on nad vaid kunst ja seega üleliigsed.»

«See on kord juba kunstnike saatus,» tähendas mõtlikult Javier.

Quintana aga kinnitas kangekaelselt: «Kunst on mõttetu, kui ta ei mõju. Don Francisco on teinud nähtavaks hirmu, sügava, salajase, mis rõhub kogu maad. Seda tuleb ainult näidata, ja see haihtub. On vaja ainult Coco, musta mehe rõivad seljast kiskuda, ja ta ei ole enam ohtlik. Kas siis Goya on teinud oma meistritöö ainult meie viie jaoks ja rohkem mitte kellegi jaoks? Ei, see ei tohi nii olla!»

Nad rääkisid ja vaidlesid, nagu ei viibiks Goya sugugi seal juures. Francisco kuulas pealt, vaikides, ühe suult teise suule vaadates, ning ehkki ta kõigest aru ei saanud, siiski tundis ta neid üksikult küllalt hästi, et endale nende väited kokku riimida.

Nüüd olid nad oma põhjused ammendanud, vaatasid Goyale otsa ja ootasid.

Tema aga, kaval ja järelemõtlik, seletas: «See, mida sa seal ütlesid, Miguel, on mõistlik, see aga, mida teie ütlesite, don José, on ka mõndagi väärt. Kuna aga kahjuks mõlemad teineteisele vastu räägivad, pean ma seda kõike hästi järele mõtlema. Ma pean ka selle peale mõtlema,» jätkas ta muheldes, «et ma ei või lubada endale

lõbu, teha nii palju tööd ilma tasuta. Mul on vaja raha.»

Seda öeldes haaras ta joonistused ja etsingud kokku ning sulges need kirstu.

Vapustatult vaatasid nad,
kuidas uus ja imeväärne
maailm nende silmist kadus.
Selles täitsa harilikus,
kärarikkas majas, üsna
silmatorkamatus kirstus
oli peidus suurim, mida
iganes Hispaanias on
loodud üldse pärast seda,
kui Velazquez alles elas.
Selles kirstus taltsutatult,
vangistatult lamasid kõik
deemonid Hispaaniast.
Ent
kas nad tõesti taltsutatud
on, kui rahvale neid siiski
näidata ei tohi? Kas ei
tõesta see just nende võimu?
Kas on see, mis talletatud
siia kirstu, liiga julge?
Goya sõpru, kui nad tema
juurest läksid, imetledes,
vaimustusest täidetuna,
kartlikult ja rusutuna, —
sõpru saatsid deemonite
metsikud ja kohutavalt
õudsed varjud ning veel palju
koledamad inimeste varjud.

24

Goya õppis meelsasti nendest muljetest, mida tem looming teistele avaldas. Kuna sõbrad, kes olid kõi täis head tahet ja vastuvõtlikud, siiski paljudest cap richo'dest ei olnud aru saanud, hakkas ta liiga segaseid

554

liiga isiklikke välja sorteerima ja teisi ülevaatlikku järjekorda paigutama.

Ta asetas ettepoole need lehed, mis kujutasid kergesti arusaadavaid olukordi ja anekdoote. Nendele lehtedele «Tegelikkusest» laskis ta järgneda lehtedel, mis kujutasid tonte ja tontide tööd. Niisugune järjekord oli kerge tee õigeks arusaamiseks, tegelik maailm viitas deemonite maailmale ja see teine grupp, vaimude grupp, selgitas esimest, inimeste gruppi. Tema enda lugu, nii nagu see capricho"des oli kujutatud, see segane unelm tema armastusest, tema tõusust, tema õnnest, tema pettumustest, sai alles niisuguses järjestuses oma õige mõtte. Muutus kõikide ajalooks, Hispaania ajalooks.

Pärast seda, kui ta nad oli eraldanud, järjestanud ja korraldanud, hakkas ta üksikutele lehtedele nimesid otsima; sest lõpuks pidi ju igal heal joonistusel ka oma nimi olema, täpselt nii nagu igal kristlasel. Ta ei olnud mingi kirjanik, sageli pidi ta

pikka aega õiget sõna otsima, aga see just valmistaski talle nalja. Kui talle mõne lehe nimi tundus liiga lamedana, siis kirjutas ta sellele lisaks lühikese seletuse. Lõpuks ei olnud igal lehel mitte üksnes nimi, vaid ka selgitus selle juurde. Mõnikord oli allkiri hea ja kombekas, kommentaar seevastu seda lõikavam. Mõnikord oli tiitel salakaval, seevastu tõlgendus aga naiivselt meeltülendav. Vanasõnalised kõnekäänud, raevukad naljad, süütud talupojakom-bed, iroonilised, vagad õpetused, riuklikult nutikad ja varjatult targad väljendused, — see kõik sulas kokku üheks.

«Tantalus» kirjutas ta joonistuse alla, mis kujutas meeleheitlikku armastajat surnud, tasakesi silmi pilgutava kallima ees, ning siin ta pilkas iseennast ja kommenteeris: «Kui armastaja oleks olnud rüütellikum ja vähem tüütu, siis ärkaks kallim uuesti ellu.»

Ja oma maskiballile pani ta allkirjaks «Keegi ei tunne end», ning vanaeidele, kes oma seitsmekümne viiendal sünnipäeval end peegli ees kallilt ja suurejooneliselt ehtida laseb, kirjutas ta «Kuni surmani».

Joonistust, mis kujutas maja't, keda ehitakse, samal ajal kui Brígida, kupeldaja, roosikrantsiga palvetab, kommenteeris ta: «Ta palvetab teise eest — ning eks

555

toimi ta õigesti? —, et jumal õnnistaks teist õnnega ning vabastaks teda kõigest halvast ja habemeajajatest, arstidest ning kohtutäituritest, ja et ta oleks osav, reibas ja teeniks kõiki samuti nagu tema õnnis eraa>

Lehele, mis kujutas armetut tänavatüdrukut Püha Tribunali sekretäri ees istumas ja kohtuotsust kuulamas, kirjutas ta: «Tublit naist, kes võileiva eest nii usinasti ja tulusalt kogu maailma teenis, niiviisi kohelda on halb, halb!»

Seda lehte aga, mis kujutas nõida, kes kükitab satüüri õlgadel ja õndsatele vaimudele pühadust teotavat vannet annab, kommenteeris ta: «Kas sa vannud, et sa oma õpetajate ja ülemuste sõna kuulad ja neid austad? Küünisid luuaga pühid? Vangiraudu kõlistad? Ulud, kriiskad? Lendad, salvid, imed, puhud, röstid? Teed kõike, mis see iganes ka oleks, millal see iganes ka ei oleks ja millal sult seda iganes ka ei nõutaks? — Ma vannun. — Ilus, mu tütar, sellega oled sa nõid. Südamlik õnnesoov!»

Ta kaalutles kaua, missuguse lehe peaks ta kõige ette asetama. Ta otsustas alustada joonistusest, mis kujutas teda ennast lauale viskununa, kaitstes silmi kummituste eest. Ja ta nimetas seda lehte «Idioma uni-versaliks». Siis aga näis talle see pealkiri olevat liiga upsakas ning ta pani sellele joonistusele nimeks «Magav mõistus». Ning selgitas: «Seni, kui mõistus magab, sünnitab unelev fantaasia koletisi. Ühendatult mõistusega aga muutub fantaasia kunstide ja kõigi imeteoste emaks.»

Capricho'de lõpetamiseks aga tegi ta ühe uue joonistuse.

Seal tormab paanilises hirmus mingi koletis, ääretult inetu, kummituslik munk, ja tema järel teine, ning eespool seisab pärani ammuli suuga üks nendest ajudeta, tontlikest grande'dest, üks nendest laiskelajatest, chinchitla'dest, ja veel üks neljas tondike on seal, munk-lik, karjuv tont. Ja lehe alla kirjutas Goya selle kisa, mis kostab nende nelja kohutavate, täiesti pärani aetud lõugade vahelt:

«Ya es hora— kätte jõudnud
on see tund ja ajaratas

556

maha käinud.» Seda pidi
nägema küll igaüks, et
käes nüüd o n see tund. Jah, möödas,
deemonite võim on läbi.
Kadugu see automaatne

grande, tema kambamehed —
mungad ja prelaadid. Niisiis —
ya es hora — tund on tulnud.
Jah, see on see õige joonis,
sellega nüüd täielikult
valmis ongi kõik «Capricho'd».
Ya es hora!

25

Sellest ajast peale, kui Goya oli oma sõpradele cap-richo'sid näidanud, pani ta vähem rõhku oma ermita range vaikuse hoidmisele. Sõbrad külastasid teda sage-damini ja formaalsusteta.

Ühel päeval, kui nad kolmekesi — Agustín, Miguel ja Quintana — Goyat külastasid, viitas Miguel naeratades noorele luuletajale ja kirjutas Goyale: «Ta tõi sulle midagi kaasa.»

Ja kuna Goya küsivalt punastavale Quintanale vaatas, jätkas Miguel: «Ta kirjutas oodi, mis sinusse puutub.»

Quintana võttis kõheldes käsikirja mapist ja tahtis selle Goyale ulatada.

Agustín ent käis peale: «Palun, lugege värsid ette.»

Ja Goya toetas teda: «Jah, palun, lugege, don José! Ma vaatan meelsasti pealt, kui teie loete. Enamikust saan ma aru.»

Quintana luges, need olid kõlavad värsid.

«On nõrgaks jäänud riik, ta kunagine
suur vägevus ja võim on kadund tuulde.
Kuid hõõguv tuli, mis Velázquezi
ning samuti Murillo hinges põles,
ei ole kustunud, see loidab veel,
see loidab meie Goyas!
557
Ta imeväärse mõttelennu ees
ka tegelikkus muutub tuhmiks, vaeseks.
Kord saabub päev, jah, peagi saabub see,
mil Goya nime kuuldes kummardab
maailm end maani, nagu praegu teeb
ta seda Raffaeli ees.
Siis kõigist maadest algab rännuvool
Hispaaniasse, ning siin harduses
nad imetlevad sinu kunsti,
Francisco Goya, meie au ja kuulsus.»

Naeratades ja liigutatult vaatasid teised Goyale, kes ise ka pisut kohmetult naeratas, kuid oli samuti liigutatud.

«Sí, vendrá un día,
Vendrá también, oh Goya! en que a tu nombre
El extraniero extático se incline»,

kordas ta Quintana värsse, ning kõik olid hämmastunud, kuivõrd hästi ta nendest oli aru saanud. Quintana punastas veelgi sügavamini.

«Veidi liiga ülistavad, kas te seda ise ei leia?» küsis naeratades Goya. «Kui te oleksite luuletanud, et ma olen parem kui minu kolleeg Jacques Louis David, ka see oleks olnud juba midagi, aga kohe parem kui Raf-fael, kas see ei ole ehk mõnevõrra liialdatud?»

«Ka kõige suurem kiitus,» vastas tormiliselt Quintana, «on liiga nõrk mehe kohta, kes on loonud need joonistused!»

Goya teadis, kui lapselikult naiivne oli Quintana ja kui lapselikult naiivsed olid tema värsid, ja tal ei olnud vaja mingit kinnitust selle kohta, et Velázquezi aegadest saadik on tema kõige suurem hispaania maalikunstnik, ja mis siis sellest? Sellegipoolest tõusis õnnelaine temas kõrgele. Tähendab, taolisi uhkeid, hümni-taolisi värsse oli kirjutanud see noor mees tema «brutaalsetest, barbaarsetest, maitsetutest» lehtedest ja seda juba siis, kui need olid alles korraldamata ja raskesti arusaadavad.

Goya tundis soovi näidata sõpradele capricho'sid

nii, nagu need nüüd välja nägid, ja võimalikult nagu muuseas lausus ta: «Kas te ei tahaks mu joonistusi veel kord näha? Nimelt panin ma nad õigesse järjekorda ja varustasin nad allkirjadega. Pealegi kirjutasin ma nendele kommentaarid,» lisas ta kavalalt, «lollide jaoks, kes vajavad seletust.»

Kogu selle aja olid teised põlenud ootusest lehti veel kord näha, kuid nad ei olnud julgenud seda sellelt eriskummaliselt mehelt paluda. Ja nüüd, kui capricho'áe maailm nende ees teist korda avanes, oli vaatepilt haarav. Jah, järjestus, millesse Goya oli nüüd oma lehed asetanud, andis neile alles õige mõtte.

Isegi kaine Miguel lausus peaaegu aukartusega: «See, mis sa siin oled teinud, Francisco, on sinu kõige parem, kõige suurem portree. Nüüd oled sa jäädvustanud terve Hispaania näo.»

Noor Quintana ütles: «Muidugi olen ma vabamõtleja, kuid nüüdsest peale hakkan ma nägema nõidasid ja deemoneid igas nurgas.»

Ja Agustín mainis tumedalt ja salvavalt: «Ja vaatamata kõigele on inimesi, kes peavad Jacques Louis Davidi kunstnikuks!»

Nad olid jõudnud viimase lehe juurde, etsingu juurde, mis kujutas põgenevaid, röökivaid munklikke koletisi.

«Ya es hora!» hüüdis Quintana. «Cierra, España! Nüüd läheb lahti, Hispaania»! hüüdis ta vaimustunult ja näost hiilates vana sõjahüüdu.

Miguel aga arvas järelemõtlikult: «Allkirjad on tähelepanuväärsed, mõned neist on suurepärased. Need peavad laskma, kui ma neist õigesti aru saan, sisul süütumana näida. Sageli ent teevad nad selle veelgi teravamaks.»

«Teevad nad seda?» küsis Goya kavala imestusega. Ja ta jätkas: «Ma tean loomulikult, et minu kohmakast hispaania keelest ei piisa selleks, et edasi anda, mis minu meeles mõlgub. Ma oleksin sulle nõuannete eest väga tänulik, Miguel, ka teile, don José, ja sulle, Agustín.»

Abistada Goyat selle suure töö juures oli sõprade meelest austav ja vaimustav. Miguelil oli kohe sobiv allkiri käepärast joonistusele, mis kujutas igivana ihnu-

rit, kes oma varandusi peidab, see oli Cervantese tsitaat: «Igaüks on niisugune, nagu jumal on ta loonud, ja tavaliselt palju halvem.»

Ka teistel tekkisid ideed. Nad taipasid, mida Francisco taotles; allkirjad pidid olema rahvapärased, teravad ja mahlakad.

«Lihvimatus peab jääma,» seletas Miguel.

«Kindlasti,» vastas Francisco, «sest niisugune ma kord juba olen.»

Nad kõik töötasid koos suure õhinaga, sündis terve rida uusi allkirju ja kommentaare, ermita oli täis nalja ja naeru.

Kuid keset seda rõõmu valdas Migueli rahutus. Mispärast oli Francisco, kellel kirjasõna nii raske oli, vaeva näinud, et kõiki neid allkirju ja kommentaare välja mõelda? Kas ta siiski ei mänginud ohtliku mõttega — capricho'sid välja anda?

Mida kauemini Miguel selle üle järele mõtles, seda sügavamalt rõhus teda mure. Kindlasti oli geniaalne lollpea Goya lasknud end nakatada Quintana hullust fanaatilisusest. Miguel juurdles ja murdis pead, kuidas seda asja korraldada, et sõpra sellest hukatuslikust järelemõtlematusest tagasi hoida.

Oli vaid üksainus inimene, kes teda võis abistada: Lucía.

Migueli suhted Luciaga olid nagu ennegi segased. Siis, kui ta oli Lucíale teatanud, et ta olevat nõudnud enda kohalt vabastamist, kuna ta ei suutvat don Manueli hukatuslikku poliitikat kauem kaasa teha, oli Lucía teda trööstinud, arusaavalt, viisakalt, soojuseta. Tõenäoliselt oli ta Pepa, võib-olla ka Manueli enda poolt juba asjasse pühendatud.

Lucía kahetses ausalt Migueli ja Manueli vahelist lahkheli, milles tema süüdi oli. Ta kavatses neid mõlemaid lepitada. Kuid alles hiljem. Sest lähemate kuude jaoks oli Manuelil kogenud, patriootlik ja usaldusväärne nõuandja: abate.

Jah, suurinkvisiitori ja esimese ministri vahel sõlmitud kokkuleppest oli kinni peetud ja abate kloostrist välja lastud. Muidugi ei olnud Püha Amet oma otsuse jõustumist tühistanud, kuid inkvisitsiooni ametnikud

lihtsalt ei näinud teda ja Santa rohelised käskjalad möödusid temast, ning kuigi ta ei tohtinud end kuningliku residentsi piirides näidata, oli Manuel talle siiski kinnitanud, et ta võivat niikaua, kui õukond ei asu Madriidis, salaja pealinnas viibida. Eriti nüüd, kus Manue-iilt oli röövitud tema Miguel, tundis ta vajadust abate võimetega mehe järele.

Miguel teadis loomulikult kõiki neid asjaolusid täpselt. Ta kannatas sügavasti selle all, et Lucía ja Manuel olid tema välja lülitanud ning abate'ga asendanud.

Nüüd, tundes muret Goya pärast, avanes tal teretulnud ettekääne usalduslikuks kõneluseks Luciaga. Pärast seda, kui ta oli Lucíale asjatundlikult kiitnud, kui uudsed ja põrutavalt suurepärased on capricho'd, kõneles ta Lucíale ka Goya hullumeelsest kavatsusest lehed välja anda ning kaebas kõneosavate sõnadega inimeste, eriti aga tarkade inimeste rumaluse üle. Lucía oli temaga innukalt nõus. Lõpuks, Migueli palvel, lubas ta, et ta katsub Goyat veenda, et see oma narrusest loobuks.

Ta läks Goya juurde.

«Nagu ma kuulen,» ütles Lucía, «olevat te terve rea eriskummalisi etsinguid teinud. See ei ole teist sugugi sõbralik, et te neid oma vanale sõbrannale ei näita.»

Goya oli Migueli peale ta nõrkuse ja lobisemisiha pärast vihane. Aga eks olnud ka tema ise, vaatamata oma paremattele tõekspidamistele, neid lehti Cayetanale näidanud?

Lucía küsis talt otseselt, millal ta võib capricho'sid näha. Pealegi ei tulevat ta üksinda, vaid toovat kaasa ka ühise sõbra.

«Kelle?» küsis Goya umbusklikult.

Ta arvas, et see on Pepa, ja talle ei tahtnud ta capricho'sid näidata.

Lucía aga ütles: «Ma tahaksin meelsasti teie lehti vaadata koos abate'ga.»

Goya, üllatusest sõge, küsis Lucialt: «Kas siis don Diego on siin? On see siis ...?»

«Ei,» vastas Lucía, «see ei ole lubatud, kuid ta on siin.»

Goya oli jahmunud. Kui ta laseb süüdimõistetud ketseril, kelle autodafe'st ta ise oli osa võtnud, üle oma läve astuda, kas see ei ole kõige toorem Püha Ameti väljakutsumine? Lucia nägi tema segadust. Tema kitsad, veidi viltused silmad vaatasid otse Goya näkku, tema piklikke huuli ümbritses kerge, kuid sügav, väga pilkav naeratus.

«Kas te peate mind mõneks inkvisitsiooni nuhiks?» küsis ta.

Tõepoolest oli Goya silmapilgu vältel kahtlustanud, et Lucia tahab teda inkvisitsiooni kätte mängida. Eks olnud ta oma hukatusliku tuju tõttu Jovellanose hädasse ja õnnetusse saatnud? Kuid see oli loomulikult mõttetus. Ka tema kõhklus näha abate\ oli mõttetus. Kui see tohib end Madriidis näidata, ilma et teda vahistataks, siis kindlasti on ka raske temast, Franciscost, millegagi kinni haarata, kui ta abate't oma läve juurest tagasi ei saada. Kuid nii juhtus tal Luciaga ikka: just Lucia juuresolekul satub ta naeruväärsetesse olukordadesse; see oli juba olnud nõnda alates nende esimesest kohtumisest Prados. Ning nüüd pidi jälle tema, kes oli võitu saanud iseendast ning suurest hirmust, mis rasus kõiki hispaanlasi, ja loonud capricho'd, laskma end Luciast üllatada selles argushoos, tühises ja mõttetus.

«Carajo!» vandus ta endamisi.

Sealjuures aga meelitas teda mõte Luciale capricho'sid näidata. Ikka ja alati oli Lucia teda vaatamata tema vaenulikule ettevaatusele seletamatul kombel köitnud. Nendel oli omavahel mõndagi ühist, Lucia oli, ning selles oli tema jõud, toonud kõrgusse kaasa madalalt päritu, nii nagu temagi. Francisco oli kindel, et Lucia saab capricho'dest aru ja veel palju sügavamalt kui ükskõik missugune teine naine, keda ta tundis. Jah, tal oli tunne, nagu maksaks ta sellega Cayetanale kätte, kui ta Luciale capricho'sid näitab.

«Palun, doña Lucia,» lausus ta kuivalt, «andke, palun, üle don Diegole minu tervitused ning osutage mulle seda au, et külastate mind koos temaga teisipäeva pärastlõunal kella kolme paiku minu ateljees Calle de San Bernardinol.»

562

Abate tuli Luciaga koos. Ta näis olevat pisut muutunud. Ta kandis lihtsat, väga elegantset ülikonda, viimase Pariisi moe järgi, ning pingutas end, et näida muretuna, üleolevana, vaimukana, veidi küünilisena, nii nagu oldi harjutud teda nägema. Ent Goya märkas, missugust pingutust see don Diegol maksis, ning muutus ebakindlaks. Ta tõttas sissejuhatavat kõnelust lühendama ning tõi lehed ruttu kirstust välja.

Doña Lucía ja abate vaatasid capricho'sid. Kujunes täpselt nii, nagu Goya oli seda ette arvanud. Lucía nägu kaotas oma maskilisuse, sinna tekkis mingi fanaatiline nõusoleku ilme. Kogu oma metsikusega imes ta endasse seda tulvavat elu, mis õhkus lehtedest, ja peegeldas seda tagasi.

Abate näitas end lehtede esimese grupi juures, «tõeliste» juures, asjatundliku kunstitundjana, mida ta ka oli, ning tegi tarku märkusi tehniliste küsimuste kohta. Siis aga, kui lehed muutusid ikka julgemateks ja fantastilisemateks, vaikis ta, ning aegamööda tekkis ka tema näole ilme, mis avaldas sügavat süvenemist, samuti kui Lucía nägu.

Nüüd olid nad mõlemad kummardunud lehe kohale, mis kujutas teineteise külge seotud paari, kelle pähe öökull — saatus — küüned sisse lööb. «Kas meid siis keegi lahti ei päästa?» oli Goya sellele joonistusele nimeks pannud, ja täis sügavat rahuldust märkas Francisco, millise ihaga vahtisid Lucía ja abate sellele lehele ning iseendi saatusele. Ja nüüdsest peale oli kogu aja, mil nad ülejäänud capricho'sid vaatasid, nende kolme vahel side, mis oli tugevam igasugustest sõnadest.

Lõpuks lausus Goya oma rõõmu karmuse taha varjates:

«No nii, nüüd on kõik,» ning tegi, nagu tahaks joonistused kokku korjata.

Kuid abate hüüdis nagu laps, kes end ei valitse: «Ei, ei!»
Ja ka Lucía ei mõelnud sugugi lehte, mida ta käes hoidis, kõrvale panna.
«Ma mõtlesin,» lausus ta, «et ma olen sellest inimrämpsust läbi näinud. Kuid alles teie võimaldate inimesel
563
õigesti näha, kui kohutavalt on rumalus ja alatus teineteisega läbi põimunud.»
Lucia raputas õlgu. «Mierda!» ütles ta, ning väga imelik oli näha seda metsikut sõimusõna libisemas daami piklikelt, õilsalt vormitud huultelt.
Abate, viidates paginatsioonile, ütles: «Neid peab siis olema seitsekümmend kuus joonistust? Neid on tuhat! See on kogu maailm! See on kogu Hispaania suurus ja kogu Hispaania viletsus!»
Nüüd aga haaras Francisco oma lehed lõplikult kokku, ning need vajusid kirstu.
Abate vahtis üksisilmi kirstu metsiku, eemaloleva pilguga. Goya mõistis, mis toimus don Diegos. Oli ta ju näinud abate't põlvitamas tol korral tribunali ees Tarragoonas. Need capricho'd olid kõikide solvatute kättemaks, ka abate kättemaks; ka tema karjus cap-richo'des jultunud võimukandjatele oma viha ja oma põlgust näkku.
Ja nüüd ütleski abate vaikselt, aeglaselt ja ägedalt: «On tõepoolest mõeldamatu, et need kõik on siin maailmas olemas, kuid et neid siiski siin maailmas ei ole.»
Goya aga tunnetas täie selgusega abate palavat tahet, et kogu maailmale saaks nähtavaks nende nurjatute nägu, kes praegu Hispaaniat valitsevad, nii nagu tema neid oli peegeldanud nendel kirstus olevatel lehtedel. Tugevamini kui kunagi enne tundis ta kiusatust cupricho'd maailma saata.
«Ma saadan need maailma,» otsustas ta kähedalt.
Seal aga rebis abate end sellest endaunustusest tagasi ateljee ja Madriidi tegelikkusesse. Ning täiesti kergelt, keskustelu toonis, ütles ta: «Te teete muidugi nalja, don Francisco.»
Goya vaatas talle tähelepanelikult näkku ning selle elegantse maski taga nägi ta nägu, surnu nägu. Jah, ta oli surnud, see mees. Siin kõnnib ta ringi, salaja, loata, põlatult, sellessamas Madriidis, milles ta oli harjunud kõikides salongides hiilgama ja igast tegevusest osa võtma, ja elab ainult selle naise kaastundest ning armust, kelle pärast ta sellesse hävingusse oli sööstnud. Goya ees istus surnu, kes teeb meeleheitlikke katseid rääkida kerges, vaimukas keskustelutoonis. Goya nägi
564
silme ees uut capricho't: pooleldi kõdunenu toetub elegantselt klaveri äärele ja suitsetab sigarit.
Ta tundis midagi pelgusetaolist selle inimese ees, kes kondis ringi näiliselt elusana ning siiski oli surnud.
«Ma ei saanud teist aru,» lausus ta veidi rumalalt.
Lucia vaatas talle näkku, pahaselt, kuid pilketa.
«Abate arvab,» lausus ta väga selgesti, «te peaksite olema mõistlikum.»
Korraga taipas ta asjade seost. Ta taipas, et Lucia oli abate tema juurde endaga kaasa toonud, et ta võiks oma silmaga näha, kuidas märtrielu maitseb. Lucia hoiatus oli sobiv. Tema, Francisco, oli olnud väike laps. «Hispaania au ja kuulsus», Quintana värsid olid tema pea segi ajanud, edevus oli mõistusest võitu saanud. Ta oli tahtnud oma «au ja kuulsust» kätega haarata. Ta oli ära teeninud Lucia valju pilgu, tema korralekutsumise. Lucia oli teinud hästi, et ta oli don Diego kaasa võtnud, et abate nägemine tema vana, ikka veel nii rumala pea õigesse paika paneks.
Ja ta lausus lihtsalt: «Teil on
õigus küll, doñaLucia.»

Don Diegole ta ütles:
«Jah, abate, teil on õigus.»
Lahkudes doña Lucia
viitas kirstule, kus asus
Goya õige kuulsus, ning ta
ütles: «Tänan, don Francisco,
nüüd ma, kus need joonistused
loodud, küll ei tunne enam
häbi, et hispaanlasena
sündind olen.» Ning ta suudles
don Diego nähes Goyat
kuumalt, ilma kõhklemata
otse suule.

26

Doktor Peral külastas Goyat ermita's. Francisco tundis kohe, et don Joaquin tuli tähtsa küsimuse pärast.

«Mul on teile midagi teatada,» ütleski Peral pärast

565

paari sissejuhatavat sõna. «Ma kõhklesin, kas sellest rääkida või mitte, ja võib-olla teengi valesti, et kõnelen. Kuid teie lubasite mul näha doña Cayetanat capricho'des teie silmadega ning te lasksite olla mul tunnistajaks, kui teie doña Cayetana otsuse proovi peale panite tolle portreega. Ma võin ju oletada, et teie ja mina oleme duquesita lähedased sõbrad.»

Goya vaikis, tema lihav nägu oli suletud, ta ootas. Kõhklevalt, hoogu võttes, kõneles Peral edasi. Kas Goya ei olevat kõige viimasel ajal tähele pannud Cayetana juures väikest muudatust, küsis ta.

«Ahaa, Cayetana on avastanud tolle tembu Agusti-niga, ja don Joaquín tuleb, et mind hoiatada,» lausus Francisco endamisi. «Jah,» ütles ta, «doña Cayetana näis mulle viimastel päevadel mõnevõrra muutununa.»

Peral vastas tehtud kerge tooniga: «Ta o n muutunud. Ta on rase.»

Goya küsis endalt, kas ta on õigesti aru saanud, kuid ta teadis, et ta oli tõepoolest õigesti aru saanud.

«Está preñada,» oli Peral öelnud. «Palabra preñada, mõttetiine sõna,» mõtles Goya sõgedalt. Kõik temas mässas, ta katsus seda alla suruda. Peral ei oleks tohtinud talle seda rääkida, Francisco ei tahtnud nendest asjadest midagi teada, ta ei tahtnud olla pühendatud Cayetana vastikutesse intiimsustesse.

Kuid Peral jätkas oma soovimatu usalduslikkusega; nüüd kirjutas ta seda isegi üles.

«Varematel aegadel,» kirjutas ta, «hoolitses doña Cayetana taolistel puhkudel õigeaegselt oma raseduse kõrvaldamise eest. Seekord aga kavatses ta esimestel nädalatel tõenäoliselt last ilmale tuua ja alles hiljem hakkas teisiti mõtlema. Kuid liiga hilja, sest kui tema oma otsuse juurde kindlaks jääb, ei oleks see ohutu.»

Goya luges.

«Miks te mulle seda teatate?» küsis ta kurjalt.

Peral ei vastanud, ta vaatas talle ainult otsa ning Goya teadis, mida ta kohe oli taibanud, et tegu oli tema, Francisco, lapsega. Cayetana oli tahtnud ilmale tuua tema lapse — ja nüüd ta enam ei tahtnud.

Peral kirjutas: «Oleks väga kena, don Francisco, kui te suudaksite doña Cayetanat veenda, et ta operatsioonist loobuks.»
Goya lausus kähedalt ja väga valjusti: «See eí ole minu asi proua hertsoginna otsustesse vahele segada. Ma ei ole seda iialgi teinud ega kavatse seda ka teha.»
Ta mõtles mõttetult: «Preñada. Palabra preñada. Ta hukutas oma mehe, ta hukutas minu Elena, ta hukutab ka selle, minu lapse.»
Ta lausus väga valjusti: «Ma ei kõnele temaga, ma ei kõnele temaga sõnakestki sellest.»
Peral kahvatas. veidi. Ta kirjutas Franciscole: «Palun, saage ometi aru, don Francisco, et ei ole sugugi ohutu seda operatsiooni ette võtta.»
Goya luges. Kehitas õlgu.
«Ma ei saa temaga rääkida, doktor,» ütles ta piinatult, see kõlas nagu vabandus, «ma ei või.»
Doktor Peral ei öelnud midagi ega kirjutanud enam midagi. Ta kiskus sedeli vihikust ning rebis selle väikesteks tükkideks.
«Andke mulle andeks mu ägedus, don Joaquín,» ütles Goya.
Ta tõi capricho'd kirstust välja, otsis nende seast kaks lehte, ühe, mis kujutas Cayetanat, kuidas ta kolme mehe peadest moodustatud pilvel kõlvatult taevasse või põrgu sõidab, ja tolle teise, kahepäise Cayetana sõgeda armunuga, elajad ümberringi ja imeloss õhus.
«Kas te ei tahaks neid lehti endale saada, doktor?» küsis ta.
Peral punastas sügavalt. «Tänan, don Francisco,» lausus ta.
Paari päeva pärast saabus Peralilt teade, Goya tulgu otsekohe Moncloasse. Goya sõitis sinna, nägi Perali nägu, teadis, et ei ole enam mingit lootust.
Pimendatud toas, milles Cayetana lamas, oli pritsitud lõhnaõli, kuid siiski ei suutnud see lämmatada nõrka imalat lõhna, mis alkoovist levis. Alkoovi eesriided olid alla lastud. Peral andis Franciscole märku need laiali lüüa, siis lahkus ta. Francisco avas eesriide. Voodi kõrval istus kuivetunult, kangelt, kivistunult dueña. Francisco astus voodi teise ääre juurde.
567
Cayetana lamas kollaka, vahataolise näoga, sügavalt aukuvajunud silmad suletud. Naise kõrged silmakulmud olid Franciscole sageli tundunud hiiglaslike väravavõlvidena, mis aga nende väravate taga toimus, seda ei olnud ta suutnud iialgi tunnetada. Nüüd soovis ta palavalt, et need sulgunud, vahastunud silmalaud avaneksid. Ta tundis Cayetana silmi, mis lasksid aimata tormitsevaid, vastuolulisi tundeid, kuid ei lubanud kõige vähimatki kindlusetunnet. Ent sel korral, sel viimsel korral, kui Cayetana nüüd silmad avaks, saaks ta näha tõde.
Nii selgesti, nagu kõlaksid nad praegugi tegelikult selles ruumis, kõlasid temas viimsed sõnad, mida ta kõnelevast maailmast oma kurtusesse kaasa oli võtnud, Cayetana sõnad: «Ma olen alati armastanud ainult sind, Francho, ikka ainult sind, sina rumal, vana, sina kole, ainus mees. Ikka ainult sind, sina toores kunstnik. Ikka ainult sind.»
Sealjuures oli Cayetana teadnud, et tema armastus Goya vastu viib teda hukatusse; seda oli öelnud talle surnud Brigida ja elav Eufemia. Ta oli teadlikult astunud sellesse armastusse ja surmavasse hädaohtu. Tema aga, nii sageli kui Cayetana seda ka iganes oli palunud, ei olnud teda isegi maalinud. Ta ei olnud võimeline Cayetanat maalima. Võib-olla aga ei olnud ta maalinud Cayetanat vaid sellepärast, et ta ei tahtnud Cayetanat ohustada. Ning nüüd lamas ta seal ja suri sellele vaatamata.
Täis segaseid mõtteid vahtis Goya Cayetanat. See oli mõeldamatu, et Cayetana sureks, võimatu oli kujutleda, et see kuum, tujukas, kõrk süda peaks lakkama löömast.

Goya käskis Cayetanat, et see liigutaks ennast, et see lõpuks silmad avaks, teda ära tunneks, temaga kõneleks. Ta ootas seda jõhkra kannatamatusega. Ta sõimas Cayetanat oma hinges, et ta juba jällegi tujut-seb. Cayetana aga ei avanud silmi, ta ei rääkinud, teda oli haaranud vaid tema enda nõrkus, tema enda hääbumine, tema enda suremine.

Goyat valdas ääretu üksioleku, ääretu võõrastuse tunne. Nad olid olnud teineteisega seotud, Cayetana ja tema, nii tihedalt, kui inimesed üldse võivad seotud olla,

568

ja kui võõraks jäid nad siiski teineteisele. Kui vähe tundis Cayetana tema tegelikkust, tema kunsti. Ja kui vähe tundis tema Cayetanat. Tema «Tantalus» oli vale, Cayetana ei pilgutanud silmi, ta suri.

Doha Eufemia tuli karmilt, vaenulikult tema juurde. Kirjutas talle: «Te peate nüüd lahkuma, on oodata marquesa de Villabrancat.»

Ta sai duehast aru: tema, Goya, oli kõik need aastad läbi häbistanud hertsoginna Albat, nüüd pidi ta laskma hertsoginnal vähemalt väärikalt surra. Goya naeratas peaaegu. Sellel viimsel Albal oleks sobinud lahkuda siit maailmast jõhkra, julge, pilkava sõnaga huulil. Aga seal ta lamas, nõrk ja ümbritsetud vastikust haisust, ning tema lahkumine ei muutu sugugi väärikamaks, kui see teostub Villabrancade perekonna juuresolekul tema juuresoleku asemel.

Dueha saatis teda ukseni.

«Teie tapsite tema, härra esimene maalikunstnik,» lausus ta, piiritu viha silmades.

Peral astus eesruumi. Mõlemad mehed kummardasid sügavalt, sõnatult.

Läbi saali sammus kiire väärikusega preester kõige pühamaga. Goya laskus koos teistega põlvili. Cayetana märkab seda külastust niisama vähe kui Villabrancade või tema enda külastust.

Madriidi rahvas, kiire levitama kuulujutte, jutustas ka sel korral otsemaid, et siin olevat tegu mürgitamisega, ning see olevat nimelt võõramaalanna, itaallanna, kuninganna, kes on lasknud oma rivaali mürgitada. See kõõrdivaatamine, millega hertsoginna Albasse oli suhtutud pärast hertsogi surma, muutus kaastundeks, armastuseks, austuseks. Liikusid ringi liigutavad lood sellest, kui lihtsalt ta oli igaühega kõnelnud, uhkuseta, nagu oleksid teised temataolised, kuidas ta härjavõitlust oli mänginud lastega tänavalt, kui meelsasti ja rikkalikult oli ta jaganud toetust kõigile abivajavaile, kes temalt seda palusid.

Kogu Madriid võttis osa tema matustest. Kogu hiilgus, mis oli ette nähtud niivõrd kõrge aadlidaami matusetalitustel, toodi nähtavale; Villabrancad ei hoidnud kokku, aga nad ei püüdnud ka näidata liigset hardumust.

569

Ainult heasüdamlik doña Maria Tomasa kahetses Cayetanat, kes oli olnud nii ilus ning pidanud lahkuma nii noorelt ja nii kohutavalt. Põlgusega vaatas vana marquésa alla rahva ausale kurbusele. Caye-tana oli armastanud pööblit, pööbel armastas teda. doñaMaria Antonia nägu oli karm ja kõrk. Nüüd oli seesama käsi, mille läbi see allakäinu, põhjaläinu, tema armsa poja oli lasknud hukata, tema enda kõrvaldanud. Tema, vana marquésa, liigutas vaevu huuli surnu hinge eest paludes, ning see, mida ta sosistas, ei olnud kaugeltki vaga.

Oma viimases tahtes oli hertsoginna Alba pärandanud suuri summasid oma dueha Eufemiale, kammerneitsi Fruelale, oma paljude mõisate arvukale teenijas-konnale, ka oma õuenarri Padillat ei olnud ta unustanud. See oli tujukas testament. Suured rahaannetused, mõnikord väga suured, olid mõeldud inimestele, keda ta ainult pealiskaudselt oli tundnud; üliõpilastele, kes olid tal võib-olla vaid korra üle tee jooksnud, poolidioot-likule kerjusmungale, kellele ta ühes oma mõisas varju oli

andnud, leidlapsele, kes oli leitud ühes tema lossidest, paljudele näitlejatele ja härjavõitlejatele. Kuninga esimesele maalikunstnikule, Francisco de Goya y Lucientesele, pärandas doña Cayetana ühe lihtsa sõrmuse, muud midagi, tema pojale Javierile väikese rendise. Seevastu sai aga tema arst doktor Joaquin Peral pärandusena pool miljonit reaali, sinna juurde veel ühe mõisa Andaluusias ning terve rea kõige valitumaid maale. Doña Maria Luisale tekitas meelepaha, et ehted, mille pärast ta oli hertsoginna Albat kadestanud, langevad nüüd teenijatele ja igasugusele pööblile tema asemel; sest vastupidi tavale ei olnud Cayetana midagi oma varandusest pärandanud katoliiklikele kuningatele. Ka don Manuel oli pettunud. Ta oli lootnud, et tal avaneb võimalus peapärijalt marqués de Villabrancalt Albade maaligaleriist maale odavasti välja vahetada. Nüüd aga pidid need pildid minema vastiku doktor Perali omandiks, kes oli kuulus oma kangekaelsuse poolest.

Nii kuningannale kui ka esimesele ministrile oli see väga meelepärane, kui don Luis Maria marqués de Villabranca, nüüd Neljateistkümnes Alba hertsog, testamendi

570

vastu protesteeris. Doña Cayetana olevat olnud usaldav ja asjatundmatu. Olevat tekkinud kahtlusi, et teatud pärandused, eriti ebatavaliselt kõrged pärandused arstile, duehale, kammerneitsi Fruelale, olevat pärandajalt salakavalal kombel välja petetud. Samuti olevat kahtlane ka hertsoginna äkiline surm. Olevat tekkinud kahtlusi, et rahaahne, kunstihull arst olevat pärast seda, kui ta oli oma koha testamendis salakavalalt kindlustanud, hertsoginna kõrvaldamise kiirustamisega pärandusosa omanikuks saada tahtnud.

Kuninganna arvas, et protsess arsti vastu paneb kiiresti vaikima need rumalad kuulujutud, mis seostasid tema kõige pühamat isikut Cayetana surmaga. Ta tegi don Manuelile ülesandeks kanda isiklikult selle eest hoolt, et tema esimese õuedaami surma ja selle testamendi kohta täielik selgus päevavalgele toodaks.

Tõsteti kaebus doktor Perali, duena ja kammerneitsi Fruela vastu, kõigepealt captación de herencia pärast, pärandipüüdmise pärast. Süüdistatud vahistati, pärandus konfiskeeriti. Kiiresti tõestati, et pärandaja oli talitanud lubamatute mõjustuste all. Testament kuulutati kehtetuks. Menetlus kolme vahistatu vastu jätkus.

Suurem osa kehtetuks tunnistatud pärandusosast liideti päranduse peaosaga, mis langes uuele hertsog Albale. See palus don Manueli valida endale surnu maalide galeriist mõningad maalid ning võtta need lahkesti vastutasuks selle vaeva eest, mida ta oli näinud pärandusasjade õiglasel korraldamisel; paraku olid aga paljud maalid, mis infanfile eriti südamelähedased olid, kummalisel kombel kadunud. Doria Maria Luisat, kes nii armulikult oli püüdnud välja selgitada doñaCayetana saladuslikku surma, paluti uue hertsog Alba poolt truualamlikult, et ta suvatseks mälestuseks vastu võtta mõningad ehted kalli lahkunu pärandist.

Ning siis varsti selle järel
mõned Cayetana pildid
rippusid don Manueli
galeriis. Ja kuninganna
kaelas, kätel sätendasid
371
keed ja sõrmused ning pandlad.
Surnud hertsoginna Alba
hinnalisi, kuulsaid ehteid
kandis kuninganna.

27

Sõbrad ei suutnud Goyat mõjustada, et ta nendega Cayetana surmast kõneleks ja oma südame välja puistaks. Nad kartsid juba, et ta võib oma musta hullusesse tagasi langeda. Kuid ta jäi siiski säästetuks.

Mornilt, sõnakehvalt kõndis ta quinta kehvades ruumides ringi. Ta püüdis Cayetanat tagasi kutsuda. See ei õnnestunud tal. Tema silme ees oli ainult vahakarva surija pilt, kes oli sulgunud iseendasse ja oma halba lehka. Viimase õelusega oli Cayetana vastu punninud ja silmi mitte avanud. Goya vimm Cayetana olemuse kättesaamatu sügavuse üle oli muutunud nõrgemaks Cayetana järsule surmale eelnenud kuudel; kuna aga Cayetanat nüüd enam siin ei olnud, haaras see Goyat uue ägedusega.

Väärikalt, bolivar kõvasti pähe surutud, kõndis ta oma ilusa pilliroost kepiga aragoonlikult sirgelt oma suures aias, vihaselt juureldes. Cayetanat ei olnud enam, lihtsalt ei olnud enam, ta teadis seda. Francisco ei uskunud ei pappide taevast ega põrgut, tema taevas ja põrgu pärinesid sellest maailmast. Kuna Cayetanat enam selles maailmas ei ole, siis ei ole teda lihtsalt enam.

Cayetanast polnud midagi järele jäänud, ning see oli tema süü. Tema portreed olid kurvad, armetud varjud, mis mitte midagi ei öelnud Cayetana suurepärasusest; isegi Agustini soperdislikus maalis oli rohkem Cayetanast. Tema, Francisco kunst oli olnud võimetu. Kõige selgemini ikkagi oli jäänud alles see, mida ta oli Cayetanast säilitanud capricho'des. Kuid nendes oli ta suutnud säilitada ainult Cayetana nõialikkuse, kõigest sellest, mis Cayetanas oli kirgast ja võluvat, polnud jälgegi tema joonistustes ega mitte midagi tema maalides.

572

«Surnud avavad elavate silmad,» ütleb rahvas. Surnud Cayetana ei avanud tema silmi. Ta ei saanud Cayetanast aru, ta ei saanud temast praegu aru, ei olnud temast iialgi aru saanud. Ja samuti ei olnud Cayetana iialgi temast aru saanud. Nii võõralt ei olnud ükski teine naine tema kunsti ees seisnud. «Maitsetu ja barbaarne.» Võib-olla olid need capricho'd, mis olid kallutanud Cayetana oma otsust muutma ja hävitama tema lapse enne, kui ta selle ilmale tõi.

Ta püüdis olla õiglane Cayetana vastu. Muidugi, juba esimesest silmapilgust peale oli Cayetana teda vihanud, kuid esimesest silmapilgust peale, sellest momendist peale, kui ta oli silmanud Cayetanat tollel poodiumil, oli ka tema Cayetanat vihanud. Ta ei olnud iialgi Cayetanaga hakkama saanud ega saa ka iialgi hakkama. Alati, ka kõige hõõguvamal viivul, oli tema kirg olnud segatud vihaga. Cayetana oli arvatavale magajale öelnud armastusesõnu; tema aga ei suutnud isegi surnule öelda, et ta teda armastas.

Ta nuttis häbitult veerevaid, väärituid pisaraid enda ja Cayetana pärast. Need aga ei uhtunud midagi minema, ei midagi tema vihast ega mitte midagi tema armastusest.

See oli temast alatu teotada surnut, teotada kaitsetut. Ta lõi risti ette virgen de Atocha puukuju ees, sellesama ees, mille Cayetana oli tollel esimesel ööl oma mantilla'ga kinni katnud, et püha neitsi ei näeks, mida nad teevad.

«Ja anna andeks talle tema võlad, nagu meie andeks anname oma võlglastele,» palvetas Goya. Isegi tema palved olid alatud, sest ta ei andestanud Caye-tanale.

Temas valitses tühjus nii nagu quinta'ski. Senini oli ta elu olnud pilgeni täidetud alati uutest, kihutavatest kirgedest ja tegevusest. Nüüd tundis ta esmakordselt igavust. Miski ei erutanud teda, ei mingi meelelahutus, ei naised, ei söömine ega joomine, ei auahnus ega menu. Ka töö mitte; juba paljas värvide lõhn ja lõuend tekitasid temas vastumeelsust.

Ta oli kõigega valmis, niihästi oma kunstiga kui Cayetanaga. Mis tal oli olnud ütelda, oli öeldud. Capricho'd

lebasid oma kirstus, olid valmis ja kõrvale jäetud.

Kuid Cayetanaga ei olnud ta siiski veel valmis. Teda kõrvetas ülekohus, mida olid surnule teinud kuninganna ja don Manuel. Kui ta sellele mõtles, et doktor Peral ja dueña istuvad vanglas, et Cayetana mälestust teotati jõledate kuulujuttudega, siis haaras teda viha. Ülekohut tohtis surnule teha ainult tema, mitte keegi teine. Ka capricho'dega ei olnud ta veel valmis. «Kunst on mõttetu, kui ta ei mõju,» oli öelnud Quintana. Selles peitus midagi. Kui keegi oma tööd vaataja eest peidab, siis on see sama, kui naine lapse enne sündi ära lämmatab.

Ta mängis kujutlusega, mis küll juhtuks, kui ta capricho'd avalikkuse ette tooks. Mõnikord juhtus, et kui keegi sai hakkama mõne ääretult suure julgustükiga, muutis see need seal üleval tardunuks ja halvatuks. Endist Goyat, noort Goyat, oleks just ahvatlenud see eriti suur julgustükk. Ja kui ta nüüd kogu maailmale näitab, mida tema Cayetana haavajatest arvab, eks ole see siis patukahetsus ka selle eest, mida ta ise Cayetanale on teinud. Surnuohver? Võib-olla märkab siis Cayetanagi, mis lugu on «maitsetute» capricho'dega, ja murrab koos oma surnud Brigidaga selle üle oma surnud pead.

Muidugi, capricho'de väljaandmine on mõistmatu tegu; seda olid talle teised, seda oli ka ta ise endale veenvalt toestanud. Ent oli ta siis nii vanaks ja veretuks muutunud, et ta nüüd ainult mõistusekohaselt tegutseb? Oli ta muutunud nahkseks Migueliks? See ei olnud tema vääriline, et tema, arg nagu mõni vana naine, capricho'sid ermita's, peidab.

Ta katkestas Agustini töö.

«Ma lasksin ette rakendada,» ütles ta, «sa tuled kaasa. Me toome capricho'd siia, quinta'sse.»

Jahmunud Agustín nägi tema tusast, otsusekindlat nägu ja_ ei julgenud midagi pärida.

Nad sõitsid vaikides Calle de San Bernardinole, tõusid treppidest üles ermita'sse ja kandsid vaevaliselt, saadetud majaelanike hämmastunud pilkudest, plaadid, joonistused, etsingud, kirstu ning lõpuks ka raske pressi

574

tänavale ja tõlda. Nad pidid mitmeid kordi kitsast järsku treppi mööda üles ja alla käima, enne kui kõik carroza^se oli asetatud. Teener Andrés tahtis ka käed külge panna, kuid Goya saatis ta vihaselt minema. Tagasisõidul istus ta tummalt ja mornilt, kirstu silmist laskmata. Siis tassis ta Agustini abiga kõik üles quinta ateljeesse. Seal asetas ta kirstu seina äärde, nii et see igaühele silma pidi torkama.

Tulid külalised, Osuna hertsoginna, marqués de San Adrián ja teised, kes võisid eeldada, et nad Goyale lähedal seisavad. Ta äratas kõigi nende uudishimu.

«Te tahaksite kindlasti teada, mis seal kirstus on,» pilkas ta. «Võib-olla näitan ma teile kunagi. See on seda vaeva väärt.»

Ka Cádizest saabus külaline, reeder Sebastián Martínez.

Vilkalt kirjutas ta Franciscole: «Me mõlemad oleme palju kaotanud, ekstsellents. Tema kõrguse proua hertsoginna— suure daami, suurepärase daami, vana Hispaania viimse õie.» Ta vaatas kaastundlikult Goyale otsa. «Sellest on väga kahju,» kirjutas ta edasi, «kuidas selle suure daami pärandust laiali veetakse ja kuidas see kaob. Terve rida pilte lihtsalt puudub. Ka see salapärane alasti Veenus, mille teie maalisite, ekstsellents, on jäljetult ja kahetsusväärselt kadunud. Uks ettepanek: kas ei oleks võimalik, et usaldusväärne, hardunud, kõrgestimaksev kunstitundja võiks sellest nüüd vähemalt ühe koopia saada?»

Goya luges, tema nägu tõmbus pilve.

Señor Martínez ütles kiiresti: «Ei, ei, ma ei ole midagi öelnud,» ning haaras lehe ja kiskus selle tükkideks.

Osavõtlikult ja uudishimulikult nuuskis ta kehvas ateljees ringi, ikka jälle pöördusid tema silmad kirstule. Lõpuks päris ta, kas oleks võimalik teada saada, mida härra esimene maalikunstnik viimaste kuude vältel on loonud.

Goya, pärast lühikest järelemõtlemist, naeratas ja lausus armulikult: «Niivõrd asjatundliku ja kõrget hinda maksva koguja huvi teeb mulle au.»

Ta tõi kirstust mõningad lehed välja, kõigepealt

575

eeslisarja, siis mitmed lehed maja-lugudega. Ja kui ta nägi, kui asjatundlikult, lõbustatult ning haaratult señor Martínez lehti uuris, otsustas ta ja näitas talle ka «Cayetana taevassesõitu».

Señor Martínez nohises, kihistas, punastas. Lausus: «Selle pean ma saama! Kõik, mis selles kirstus on, pean ma saama! Selle kirstu kogu tema sisuga pean ma saama!»

Ta hääl katkes, ta kogeles, kirjutas pöörase kiirusega, see edenes tema jaoks liiga pikkamööda, ta langes tagasi kõnelusse.

«Te olete minu kogu näinud, don Francisco,» rääkis ja kirjutas ta. «Te peate möönma, et teie imelooming kuulub Casa Martínezisse. Plus ultra! See oli ikka Mar-tinezite hüüdlauseks. Pius ultra! on ka teie kunsti motoks, don Francisco. Te olete jõudnud kõrgemale kui isegi Murillo! Müüge mulle see kirst, ekstsellents. Teie ei leia ühtegi väärikamat, hardunumat ostjat ja asjatundjat.»

«Ma nimetasin neid etsinguid capricho'deks,» ütles Francisco.

«Suurepärane tiitel,» lausus kiiresti ja vaimustatult serior Martínez. «Härra esimese maalikunstniku fantastilised ideed — suurepärane! Bosch ja Breughel ja Callot, kõik üheskoos, kõik teostatud hispaanialikult, seega hoopis metsikum ja suurem.»

«Aga mida te siis tegelikult tahaksite osta, señor?» küsis sõbralikult Goya. «Te tunnete ju vaid ainult mõnda lehte kogust. Kirstus on aga viis või kuus korda niipalju. Kümme korda niipalju.»

«Ma ostan kõik,» seletas señor Martínez. «Kõik plaadid ja kõik tõmmised ja kirstu sinna juurde. See on siduv, pakkumine, nimetage oma hind, ekstsellentsi»

«Nõudke kõrget hinda, ega
ma ei hoia kokku, kui on
küsimuses teie looming.
Peale minu viletsate
silmade ei tohi keegi
seda teie suurepärast
imeteost ei iial näha!»

576

«Kui capricho'sid ma peaksin
trükkima ja välja andma,»
ütles Goya, «siis ma saadan
teile ühe esimestest
tõmmistest.» — «Ei! Esimese!»
vannutas senor Martinez.
«Esimesed kolm ja plaadid!»
anus tema. «Plaadid!» Goyal
tuli näha palju vaeva,
enne kui ta erutatust
suutis lahti saada.

28

Sel kevadel saabusid halvad teated don Gaspar Jovellanose saatuse kohta. Infant Manuel ei olnud enam kauem keeldunud inkvisitsioonile loa andmisest Jovellanose vastu väljaastumiseks, ja ühel ööl oli vana mees oma mõisas Gijoni läheduses une pealt vangistatud. Aheldatud ketser oli veetud kõigi nähes mööda pikka teed Barcelonasse, siis oli ta viidud Mallorca saarele ning suletud kloostrisse, akendeta kongi. Raamatute ja paberi kasutamine, iga kokkupuude välismaailmaga oli talle keelatud.

«Ya es hora! Kätte jõudnud on see tund,» ütles Goya Agustinile, «ma teen capricho'á lõplikult valmis. Sa muretsed mulle paberi ja me trükime neid koos. Ma arvan, kolmsada tükki aitab alguses.»

Agustín oli kõigi nende nädalate jooksul murega jälginud, kuidas Francisco püüab oma külaliste tähelepanu juhtida kirstu saladuslikule sisule.

«Sa kavatsed tõepoolest...?» kogeles ta jahmunult.

«Kas see paneb sind imestama?» pilkas Francisco. «Aga kes see oli, kes tuli kord tormates minu juurde ermita'sse ja karjus seal: «Pehkinud ja kõdunenud ja laostunud!»? Tol korral oli sinu don Gaspar ainult pagendatud; nüüd kükitab ta köidetult õhuta ja valguseta kongis.»

«Sa oled hulluks läinud, Francho!» ei suutnud Agus-

577

tín end pidada. «Sa ei tohi seda meile teha. Sa ei tohi inkvisitsioonile seda rõõmu valmistada.»

«Me trükime kolmsada eksemplari!» käskis Goya. «Teised minu sõprade hulgast leiavad kindlasti, et see on just ainuõige. Keegi teatud Quintana näiteks.»

«Ma teadsin seda,» kaebas kibedalt Agustín. «Sulle on pähe tõusnud Quintana viirukisuits, see alp ood sinu surematusest.»

«Ma vilistan surematusele,» ütles Goya rahulikult.

«Niisugune häbematu vale!» vastas vihaselt Agustín.

«Ära sõima,» lausus ikka veel silmatorkava rahuga Goya. «Enne katsusid sa mind igal väiksemalgi põhjusel veenda, et ma peaksin oma kunstiga poliitikat tegema. Ning nüüd, kus nad don Gaspari surnuks piinavad, nüüd peaksin ma vaikima. Niisugused te kord olete, teie poliitikud ja proyectista'á. Õpetatud targutavad, vaprad tegutsevad.»

«See oleks lausa hullumeelsus,» ägestus Agustín, «capricho'siá just nüüd kirstust välja lasta. Me oleme sõjas, inkvisitsioon võib teha, mis ta tahab. Võta mõistus pähe, Francisco! Ennem võib isatapja pääseda kui mees, kes praegusel ajal taolisi lehti levitab, sest see läheb ise lausa surma suhu.»

«Ma keelan sul niimoodi rääkida!» hüüdis Goya. «Ma olen hispaanlane. Ükski hispaanlane ei tapa end ise.»

«See on enesetapmine.» Agustín jäi oma arvamuse juurde. «Ja sina tead seda ja sa ei tee seda ei kombekuse ega poliitika pärast. Sellest ajast peale, kui see naine ära on, tundub sulle kõik tühjana ja sa tahad seda oma hulljulgusega värvikaks muuta. Selles on asi. See naine on selles süüdi. Isegi pärast oma surma saadab ta su õnnetusse!»

Kuid nüüd vihastas Francisco.

«Ole vait!» ta hüüdis kurjalt.

«Ja kui sa veel kauem tõrgud ning ei aita mind, siis otsin mõne teise abilise.»

«Otsi ainult! Sa ei leia iial mitte ühtki!» karjus Agustín. «Vaid mina olen

578

niivõrd loll, et pean veel vastu sinu juures!» Ning ta lahkus ruumist, lahkus quinta'st. Ehkki Goya seda ei võind kuulda, põrutas ta suure hooga uksed enda järel kinni.

29

Kartusest võitu saades jooksis Agustín Lucía juurde; Lucía oli olnud ainuke, kes omal ajal oli suutnud veenda Franciscot, et ta ei teostaks oma hullumeelset ideed — capricho'd avaldada.

Agustín kaebas talle, et señor de Goya olevat nüüd tõenäoliselt oma viimase õnnetuse tõttu otsustanud etsinguid siiski trükkida ja avaldada.

«Palun, aidake, doña Lucía!» vannutas ta Luciat. «Palun, señora, ärge laske teda õnnetusse joosta! Hispaania suurimat meest!»

Samal ajal, kui Agustín nii abitult ja tasakaalutult edasi seletas, vaatas Lucía talle tähelepanelikult näkku. Nägi, mis temas toimus. Agustín armastas teda, ent oma südame põhjas süüdistas, et ta on hukutanud tema sobrad, abate, Migueli, eelkõige aga Jovellanose. Kindlasti näris see Agustini hinge, et ta oli sunnitud just temalt, Lucialt, abi paluma.

«Teie olete truu sõber, don Agustín,» ütles ta. «Ma teen, mida suudan.»

Lucía arvas taipavat, mis sundis Franciscot nüüd siiski capricho'sid avaldama. Et end oma leina tühjusest ja tardumusest välja rebida, vajas Francisco hädaohtu ja kõrget mängu. Teisest küljest oli ta talupoeg Aragooniast, harjunud julgust ettevaatusega seostama; ta ei põlga head kaitset ka siis, kui ta iseenda poolt valitud seiklusesse sööstab.

Lucía nägi võimalust Franciscot inkvisitsiooni eest kaitsta. Kuid tema kava nõudis ettevalmistusi. Kõigepealt oli vaja takistada Franciscot liigselt kiirustamast.

Lucía läks Goya juurde.

579

«Loomulikult te teate,» ütles ta Franciscole, «kui ohtlik on teie kavatsus.»

«Ma tean,» vastas Goya.

«On olemas abinõu hädaohtu vähendada,» seletas Lucía.

«Ma ei ole enam laps,» lausus Goya. «Ma haaran hõõguvaid süsi meelsamini tangidega kui paljaste kätega, kuid selleks peavad olema tangid.»

«Rahuläbirääkimised Amiens'is,» seletas Lucía, «ei kulge just täpselt nii, et nad don Manueli isiklikele soovidele vastaksid. Ta vajab seal usaldusväärset esindajat. Kui don Miguel nüüd nõustuks jälle don Manueliga koos töötama, siis suudaks ta mõndagi läbi viia progressi ja mehe kasuks, kes on talle südamelähedane.»

Goya vaatas tähelepanelikult ta huultele.

Doha Lucía aga jätkas: «Ma korraldan kõige lähemal ajal tertulia ainult oma kõige lähedasematele sõpradele. Sellest võtavad osa infant Manuel, Pepa ja, ma loodan, don Miguel. Võin ma ka teie ja don Agustíni osavõttu arvestada?»

«Kindlasti tulen ma,» lausus Goya ja jätkas soojalt: «Te näete suurt vaeva, doña Lucía, et mind minu rumaluse tagajärgede eest hoida. Tahate selleks isegi paar klauslit rahulepingusse salakaubana sisse vedada.»

Ta naeris üle kogu näo.

«Nüüd olete te rohkem rebase kui lõvi nägu,» lausus Lucía samuti naerdes.

Lucía orienteerus poliitilistes küsimustes osavasti ja konstellatsioon oli praegu soodus. Amiens'i konverentsil, kus Inglismaa, Prantsusmaa ja Hispaania Euroopa rahu üle läbirääkimisi pidasid, tuli lahendamisele ka terve rida küsimusi, mis, see oli Lucíale selge, infant Manueli isiklikult lähedalt riivasid. Manuel tahtis_saa-vutada eeliseid paavstile, kellelt ta selle eest kõrget autasu lootis. Tal oli vaja tõendada kuningannale oma asendamatust ning ta tahtis välja kaubelda soodsaid tingimusi nendele Itaalia maadele, mille vürstid olid kuninganna sugulased. Kõigepealt pidi aga olema tema sihiks Napoli kuningriigi maavalduste suurendamine ja gabacho'áe, kindral Bonaparte'i vägede väljaajamine sellelt maalt. Sest kui tal see õnnestub, siis on sellega

590

eemaldatud ka takistus, mis on tee peal ees plaanitud abielul Napoli troonipärija ja doña Maria Luisa noorima tütre vahel; see aga, infanta Isabel — sellest ei olnud don Manuel ei Pepa ees, veel vähem tema, Lucia ees iialgi saladust teinud — oli tema laps, ning kindlasti oli tal südamelähedane oma tütrele kuningakrooni pähe panna. Niisiis ei kattunud don Manueli huvid alati kaugeltki Hispaania huvidega, ja kuna saa-dik Azara, kes Hispaaniat Amiens'is esindas, ei olnud just tema sõber, vajas infant konverentsil esindajat, kes osutaks arusaamist ka asjade suhtes, mis on temale, don Manuelile, isiklikult tähtsad. Lucia oli veendunud, et Miguel võiks oma nõusoleku eest infanfi esindajana Amiens'i minna, kõrget hinda nõuda.

Doha Lucia kutsus Manueli oma tertulia'le ning nägi rahuldusega, kuidas don Manueli nägu hiilgama hakkas, kui Lucia talle jutustas, et ta arvestavat ka Migueli osavõttu. Miguel tõrkus veidi, kuid ilmselt oli ka tema rõõmus juhuse üle infanfiga kohtuda.

Dona Lucia juurde kogunes seevastu väike ring nagu tol õhtul, kui ta oma sõbranna Pepa esimest korda don Manueliga kokku juhtis; ainult abate pidi küll puuduma.

Veel tihedamalt kui tookord olid seinad üleni kaetud Migueli maalidega, mille hulgas oli ka Goya portree doñaLuciast. Alles viimasel ajal oli Miguel valulikult ja sügavalt selle pildi kogu võluvast sarnasusest aru saanud. Õudse ettenägelikkusega oli Francisco aimanud Lucia tõelist olemust ja tema edasist saatust; nüüd oli lihalik Lucia sulanud täielikult ühte tolle naisega lõuendil.

Migueli nägu jäi ka sel õhtul, mil ta don Manueli nii soodsatel tingimustel uuesti pidi nägema, selgeks ja sõbralikult rahulikuks; ent tema sisimas valitses segadus. Ta püüdis end veenda, et ta on õnnelik. Tema suur elutöö, kunstnikeleksikon, oli selle vägivaldse puhkuse tagajärjel viimastel kuudel soovikohaselt edenenud, see oli peaaegu lõpetatud. Ning siin, nende kunstivarade seas, mida ta armastas, istus naine, keda ta armastas; arusaamatused nende vahel olid möödas. Ja kuigi ta oma armsa ameti, juhtida varjust Hispaania saatust, oli kaotanud, siis oli asjade järg praegu

581

nii, et tema haavaja peab teda tungivalt paluma seda uuesti vastu võtta. Siiski oli tema ootusesse ja rõõmu segatud pisut ängistust. Pinnas tema all oli mõranenud, tema mugav kindlusetunne oli kadunud. Küll suutis ta veel endale ja teistele vana kindlusega öelda: «See on hea ja too on halb,» kuid nüüd oli vaid tema hääl auto-riteetne.

Seevastu aga täitis Agustín Esteve südant sel õhtul kindlusetunne, rahuldus, nagu ta seda enam ammugi polnud tundnud. Ta ei teadnud mitte midagi Lucía kava üksikasjadest, kuid talle oli selge, et Lucía oli korraldanud selle tertulia Francisco abistamiseks. Juba see, et Miguel ja Manuel jällegi sõbralikult kohtusid ja seda veel Francisco juuresolekul, tähendas palju. Agustín kiitis end, et ta oli oma kartusest doña Lucía ees võitu saanud ning astunud kasulikke samme, et Franciscot tema lolluse

saatuslike tagajärgede eest kaitsta. Tema enda tulevik tundus talle selgemana, kuna nüüd tal see samm oli õnnestunud. Võib-olla saab temastki kord veel esimese järgu kunstnik. Ta oli aeglane ja raskepärane, aga just need, kes arenevad aeglaselt, saavutavad mõnikord kõige kõrgema. Ka siis, kui ta ei peaks seda sihti iial saavutama, ei hakka ta kaebama. Juba see, et talle oli antud osaks õnn Franciscot tulemusrikkalt abistada, oli saavutus.

Lucía ise tundis rõõmu oma tertulia'st. Tema külalised olid sellest ajast peale, kui nad esimest korda tema juurde olid kogunenud, palju järske muutusi läbi elanud. Ja tema oli nendele äkilistele muutustele kaasa aidanud ja tema kavatsuseks oli veelgi enam saatuse osa mängima hakata, Hispaania saatuse ja nende saatuse osa, kes teda ümbritsesid. Kahju, et don Diego ei saanud siin olla. Too oleks ülimal määral nautinud seda nalja, kuidas Manuel aitab kaasa selleks, et maailmale igaveseks talletada tema enda alatuse peegeldust cap-richo'áes.

Manuel oli tulnud kindla kavatsusega Miguel endale tagasi võita. Principe de la Paz'i sooviks oli oma põhimõttele «Üks unts rahu on rohkem väärt kui tonn võitu» uut au osutada. Kulla- ja hõbedalaevad Ameerikast hakkavad jälle takistamatult maanduma, raha ja

juubeldus täidab tervet Hispaaniat ning see on tema teene. Niisugustel asjaoludel ei valmista tal raskusi Miguelile oma suuremeelsust näidata; peaksid ju, kui Miguel Amiens'i puud raputab, veel paljudki suurepärased viljad alla langema.

Niisiis, vaevalt oli ta suudelnud doñaLucia kätt, kui ta kohe tormiliselt sammus väga sirgelt seisva Migueli poole, talle õlale patsutas ja teda emmata püüdis.

«Kuidas see mind rõõmustab,» hüüdis ta, «jälle kord sinu nägu näha! Mulle tundub, nagu oleksid sa meie viimasel kohtumisel väljendanud mõningaid avameel-susi, peaaegu toorusi, aga ega minagi vist eriti diplomaatlikult ei toiminud. Ma olen kogu selle mõttetuse unustanud, unusta ka sina see, Miguelito!»

Miguel oli nõuks võtnud oma tundeid ohjeldada, ta oli sel otstarbel pikka aega Machiavellit lugenud. Kuid vaatamata sellele sulgus ta endasse ning lausus jäigalt:

«Selle mõttetuse seas, mida tol korral kõneldi, peitus siiski mõningane mõte.»

«Sa tead ju ise,» püüdis infant teda edasi veenda, «missuguses sunniolukorras ma tol ajal olin. Kuid asjad on muutunud. Lase vaid rahul teoks saada ning sa näed, kui ruttu me lööme tagasi papid, frailuco'd. Ära tee niisugust haput nägu, Miguel! Ma vajan sind Amiens'is! Sa ei tohi ära öelda sellest teenest ei mulle ega Hispaaniale.»

«Ma ei kahtle, don Manuel,» vastas Miguel, «et te täna olete otsustanud vabameelset poliitikat läbi viia. Ent kuidas rahu ka välja ei näeks, ma kardan, lõpuks kujuneb see siiski kasulikuks ainult paavstile, suurinkvisiitorile ja paarile kiskjalikule grande'le. »

Don Manuel neelas pahameele alla, mis teda Migueli vastupanu ja usaldamatuse pärast valdas. Rääkis suurepärastest edumeelsetest üritustest, mida ta kavatsevat. Ta viivat läbi ammu kavas olnud jõgede voolu reguleerimise, kavatsevat rajada eeskujulikke põllumajanduslikke ettevõtteid ja suuri laboratooriume. Ka mõtlevat ta veel kolme ülikooli asutamisele. Endastmõistetavalt lõdvendab ta ka tsensuuri, võib-olla kõrvaldab ta selle hoopiski.

«Too sina mulle koju hea rahu,» hüüdis ta, «ning sa näed, kuidas Hispaania hakkab valgustusepäikese all õitsema!»

Ta laskis oma tumedal tenoril kõlada. Kõik kuulasid pealt.

«Suurepärased plaanid,» lausus Miguel. Ta kõneles kuivalt, asjalikult, pilge oli vaevu kuuldav. «Ma kardan, don Manuel,» jätkas ta, «te alahindate neid vas-tasjõude,

millega te peate võitlema. Teil ei ole vist kaugeltki selget ettekujutust, kui häbematuks on muutunud nende viimaste kuude vältel Püha Amet. Praegu kaa-lutleb isegi meie Francisco Goya, kas ta teatud suurepäraseid joonistusi avaldada võib.»

Üllatunud Manuel pöördus Goya poole. «Kas on see nii, Francisco?» küsis ta.

«Missugused joonistused need on?» segas vahele Pepa.

Manuel jätkas heatahtlikult torisedes: «Mispärast ei tulnud sa minu juurde, sina salakaval sell?» Ta võttis Goyal õlgade ümbert kinni ning vedas ta laua äärde. «Nendest joonistustest pead sa mulle rohkem jutustama,» ütles ta.

Pepa ei lasknud juhust mööda, et nende juurde istuda.

Goya oli märganud, kui osavalt Miguel oli seadnud püünise Manuelile, ning tundis rõõmu sellest hiigelnal-jast, millega see ohtlik seiklus pidi lõppema.

Tema rõõm ei kestnud aga kaua. Manuel nimelt, talle usalduslikult ribide vahele müksates ja Pepale silma pilgutades, ütles: «Noh nii, mu armas, ning nüüd tunnista üles, oled sa jälle mõne alasti Veenuse maalinud?» ja irvitas üle kogu näo.

Goyale meenus señor Martinezi viide mõlema pildi saatuse kohta, mis ta tollal Sanlúcaris oli maalinud. Siin oli lahendus. Manueli faunilikust näost ja Pepa rahulikust, kergelt pilkavast ilmest võis ta välja lugeda, mis nende piltidega oli juhtunud. Tõenäoliselt olid mõlemad pildid pärandi inventeerimisel ja ülevõtmisel leitud, ning rõivastatud Cayetana tagant alasti Cayetana avastatud, tõenäoliselt oli see pilt nüüd Manueli valduses ning too sai Migueli sõnadest aru nii, et tema, Francisco, on viimasel ajal jällegi midagi taolist

584

joonistanud ning on seepärast täis kartust inkvisitsiooni ees.

Ta kujutles, kuidas need mõlemad, Manuel ja Pepa, pildi ees seisavad, jultunud silmadega Cayetana keha kombates ning selle vaatepildiga oma iha õhutades. Meeletu viha täitis teda pealaest jalatallani. See nõudis talt suurt pingutust, et mitte karjuma hakata.

Pepa nägi hirmu ja rõõmuga, kuidas Francisco pilk tumenes. Manuel aga tõlgendas tema vastumeelsust valesti.

«Jah, don Francisco,» tögas ta teda kohmaka kelmikusega, «meie tunneme teie vigureid. Te olete ju vana kavaldaja. Ükski prantslane ei oleks osanud seda paremini teha. Kuid teie ei tarvitse hirmu tunda. Pildid on asjatundja käes, mehe käes, kellel on võimu teid inkvisitsiooni eest kaitsta. Mõlemad daamid, too, keda on kujutatud «enne», ja too, keda on kujutatud «pärast», ripuvad nüüd minu maalide kogus ja täpselt nii, nagu nad rippusid Casa de Haros.»

Francisco taltsutas suuri vaevu oma vimma; jah, ta isegi peaaegu muigas, mõeldes sellele, et see rõve lollpea peab nüüd koguni capricho'de kaitsjaks hakkama ning ise ehitama selle lava, kuhu tema alatus asetatakse vaatamiseks kogu maailmale. Tema, Francisco, püüab säilitada rahu, ta ei riku oma salajase kättemaksu rõõmu.

Pepa istus toolil ilusana, valgena ja rahulikuna, pealaest jalatallani krahvinna Castillofiel. Ta oli seni vaikinud, nüüd aga murdis läbi rõõm, et Francisco oli sõltuv tema soosingust.

«Mis joonistused need on, don Francisco,» päris ta sõbralikult, «mida te seal olete teinud? Ma olen kindel, infant kaitseb teid, kui teie need avaldate.»

«Kas need on sedalaadi joonistused nagu Veenus?» küsis don Manuel õhinal.

«Ei, kõrgus,» vastas Francisco kuivalt. «Terves kogus on ainult mõned üksikud lehed erootilise kallakuga.»

Manuel, tõsiselt hämmastunud ja kergelt pettunud, küsis: «Ent miks te siis kardate?»

«Mu sõbrad,» seletas Francisco, «ei soovita mul neid avaldada, kuna mõningad etsingutest kujutavad

kummitusi, kes on rõivastatud mungakuubedesse. Minu arvates on see kogu üldiselt väga lustakas. Ma kutsun neid capricho'deks.»

«Teil on alati olnud niisuguseid eriskummalisi ideesid, don Francisco,» arvas Pepa.

«Suurinkvisiitor Reynoso ei ole minu kunsti sõber,» jätkas Goya, nagu ei oleks Pepa midagi öelnud.

«Ka mind ei salli Reynoso,» sõnas lärmakalt Manuel. «Ka mina olen pidanud mõningaid oma projekte tema pärast seisma panema. Aga varsti lõpetame temaga arvestamise.»

Ta tõusis üles, toetas mõlemad käed lauale ja kuulutas tuliselt:

«Meie sõber Goya ei tarvitse enam kaua oodata, et maailmale oma mungakuubesid kandvaid kummitusi näidata. Sul tarvitseb vaid tuua mulle Amiens'i rahu, Miguel. Siis on aeg kätte jõudnud. Said sa aru, Francisco?» küsis ta mürinal kurdilt mehelt.

Francisco oli talle tähelepanelikult suu peale vaadanud.

«Ma sain aru: kätte jõudnud on see tund, ya es hora,» ütles ta.

«Si, señor,» vastas naerdes, kõlavalt Manuel. «Ya es hora.»

Ja Agustín kordas rõõmsalt: «Ya es hora.»

«Kuid me tahaksime nüüd neid ohtlikke kummitusi ka näha, don Francisco,» nõudis Pepa.

Ja don Manuel kinnitas: «Jah, nüüd olen ma tõesti uudishimulik.»

Ta patsutas Franciscole õlale ja seletas lärmakalt: «Et sa seda nüüd teaksid: sinu kummitused ja cap-richo'd antakse välja, ka siis, kui nad suurinkvisiitorit tema punasest mantlist sakutaksid. Ma asetan enda sinu ette ja siis tahan ma näha, kes julgeb sulle kallale tulla. Kuid sa pead veel natuke aega ootama, paar kuud, võib-olla kõigest mõne nädala, kuni rahu on sõlmitud. See seal võib seda kiirendada, kui ta ainult tahab,» ütles ta ja viitas Miguelile.

Manuel seejärel juhtis
Goya don Migueli juurde,
586
embas mõlemate õlgu,
ütles: «Täna on meil tore
õhtu. Sellepärast joogem
rahu terviseks. Sa, Miguel,
sõidad Amiens'i. Sina,
don Francisco, aga näitad
tervele maailmale nüüd
neid «Capricho'sid», teed seda
pappide ja deemonite
kiuste ja Hispaaniale
auks ja kuulsuseks. Ning mina
hoian oma kaitsvaid käsi
sinu kohal.»

30

Kui Pepa kuulis hertsoginna Alba surmast ning nendest eriskummalistest asjaoludest, mis seda saatsid, tundis ta kõigepealt valulist võidujoovastust ja tahtis Goyat kaastundeavaldusega külastada. Kuid Lucía oli mitmel korral ermita's viibinud, teda, Pepat, ei olnud Francisco aga mitte kordagi sinna palunud; krahvinna Castillofiel ei ole pealetükkiv.

Hiljem oli siis Manuel teda nende häbitute piltide ette viinud ja näidanud talle jultunud toreeroülikonnas hertsoginnat ja siis alasti hertsoginnat selle taga. Hertsoginna Alba ja jumalakartmatu Francho nilbus olid teda eemale tõuganud, kuid siiski sundis miski teda ikka uuesti pildi ette, ning ta oli oma võistleja keha sageli pikalt ja asjatundlikult uurinud. Ei, tema ei tarvitse võrdlust karta; keegi ei suuda sellest aru saada, miks Francho võis seda iharat, häbitut, edevat naist talle eelistada.

Lucía teríulia'l ei olnud tal avanenud õiget võimalust avameelseks kõneluseks Franchoga. Nüüd aga oli Francisco palunud tema ja Manueli abi oma lehtede avaldamiseks, ning kuna mure läbirääkimiste pärast Amiens'is ei jätnud Manuelile ühtegi vaba minutit, võttis Pepa nende ohtlikkude capricho'de vaatamise enda hooleks.

587

Ta sõitis quinta'sse, ette teatamata, täis põnevust ja mitte ilma kohmetuseta. Ta seletas Franciscole oma külastuse põhjust. Francisco kuulas teda viisakalt.

Oli hea juhus, et don Agustini seal ei olnud. Nii olid Pepa ja Francho jälle korraks koos nagu vanasti, ning kuna näis, et Franciscole ei olnud see sugugi vastumeelt, et Pepa oli tulnud ilma Manuelita, pidas Pepa sobivaks talle mõningaid sõbralikke avameelsusi näkku öelda.

«Sa ei näe sugugi nii hea välja, Francho, nagu ma seda sooviksin,» alustas ta. «See lugu on su peale halvasti mõjunud. Mulle tegi see väga valu, kui ma sinu õnnetusest kuulsin. Ent ma teadsin seda alati, et sul ei ole temalt midagi head loota, sellelt sinu hertsoginnalt.»

Francisco vaikis. Hertsoginna Alba portree, ainuke maal lagedas ruumis, ärritas Pepat.

«Sa ei suutnud teda isegi maalida,» jätkas ta. «Ta seisab seal ju täiesti ebaloomulikuna. Ja kuidas ta nimetissõrme välja sirutab, see on ju peaaegu koomiline. See oli ju ikka nii: kui sinu ja sinu modelli vahel midagi ei sobinud, siis ei suutnud sa ka õiget portreed maalida.»

Goya lükkas alumise huule ette. Jälle nägi ta oma hinges seda rumalat, häbematut emakalkunit seismas alasti Cayetana ees, koos tolle lollpeaga, oma armukesega. Ta tundis ägedat tungi Pepa kinni haarata ja ta trepist alla visata, kuid ta pidi end vaos hoidma.

«Kui ma teist õigesti aru sain, krahvinna,» ütles ta, «tulite teie, et infant'i ülesandel minu etsinguid vaadata.»

Ta kõneles väga viisakalt. Krahvinna Castillofiel tundis end puudutatuna.

Goya tõi capricho'd välja. Pepa vaatas neid ja Goya märkas otsemaid: Pepa taipas. Nüüd oli ta aristokraatlike eeslite sarja juures. Tema nägu muutus kõrgiks. Goya haistis hädaohtu. Pepal oli suur võim Manueli üle; tema käes oli võim teda, Franciscot, Manueliga tülli ajada, teda hukutada, capricho'd igaveseks kirstu matta.

588

«Sa oled tõepoolest üliinimlikult jultunud, Francisco,» oli aga kõik, mida Pepa ütles; kõrkus oli kadunud tema näolt, ta vangutas oma ilusat pead vaikselt ühelt küljelt teisele, peaaegu naeratades.

Franciscol oli siiski omal ajal olnud õige vaist, kui ta Pepaga oli lähemaid suhteid pidanud.

Pepale valmistas suurt rõõmu leht «Hasta la muerte», «Kuni surmani», millel oli kujutatud igivana eit, kes end peegli ees ehib; tõenäoliselt tundis ta ära kuninganna. Kui ta ühes või teises armetus või hiilgavalt uhkeldavas maja's või petimetra's iseenda ära tundis, siis ei lasknud ta seda märgata. Küll aga näitas ta, et ta hertsoginna Alba oli ära tundnud.

«Peale kõige oled sa veel julm, Francisco,» ütles ta. «Ma teadsin seda. Need etsingud on väga julmad. Naistel ei ole hea sinu juures. Tõenäoliselt ei olnud ka temal sinu juures hea.»

Pepa vaatas talle oma roheliste, aeglaste, häbitute silmadega otse näkku ning Francisco nägi: kuigi naistel ei ole tema juures hea, oleks Pepa olnud nõus temaga veel kord katsetama.

Õigupoolest meeldis Pepa talle, nii nagu ta tema ees istus, toretsev oma lihas. Ka oli see Pepa poolt väga kena, et ta hoidis tema poole, Manueli vastu.

Goya tundis midagi nende endise, mitte millekski kohustava kokkukuuluvustunde laisast, leigelt mugavast ihast. Oleks päris kena korraks jälle omada voodis seda valget, siledat, täidlast, mõistlikku, romantilist Pépat. Kuid soojendatud toitude ees tundis ta pelgust.

«Mis möödas, see möödas,» lausus ta ebamääraselt; Pepa võis võtta seda selle kohta käivana, mida ta oli väitnud Francisco julmuse kohta Cayetana suhtes.

Näiliselt seosetult küsis Pepa kurja sõbralikkusega: «Mida hakkad sa tegema, Francho? Kas sa lähed kloostrisse?»

«Kui sa lubad,» vastas Francisco, «siis külastan ma varsti sind ja vaatan korraks jälle sinu väikest poissi.»

Pepa pöördus uuesti capricho'de poole, silmitses unistavalt arvukaid tütarlapsi ja naisi. See oli hertsoginna Alba, see oli tema ise, see oli Lucía, ja seal oli palju teisi, keda Francho tõenäoliselt oli väga hästi tundnud

või vähemalt uskunud tundvat. Ning ta armastas ja vihkas neid kõiki. Ning nendes kõigis ja nende ümber laskis ta kuraditel kummitada. Ta oli suur kunstnik, see Francho, kuid maailma ja inimesi, eriti aga naisi, ei mõistnud ta sugugi. Imetlusväärne, mis tal kõik nägemata jäi, ja imetlusväärne, kui palju nägi ta sellist, mida üldse ei olnud. Ta oli vaene, püörane Francho, ning tema vastu tuli olla sõbralik ja teda julgustada.

«Elles sont très intéressantes, vos Caprices,» kiitis ta. «Nad leiavad hea koha sinu teiste teoste seas. Ma tahaksin öelda, nad on esileküündivad, remarquables. Mul on ainult üks vastuväide: nad on liialdatud, nad on liiga kurvad ja pessimistlikud. Ka mina olen palju kurja läbi elanud, kuid n i i must ei ole maailm tõepoolest mitte, seda võid sa uskuda, Francho. Ja sa ise ei näinud maailma vanasti kaugeltki nii süngena. Sealjuures ei olnud sa tollal sugugi veel esimene maalikunstnik.»

«Liialdatud,» mõtles Francisco, «pessimistlikud, barbaarsed, maitsetud. Minu joonistustel ei ole tõepoolest kerge, ei elavate ega surnutega.»

Pepa aga mõtles: «Õnnelik oli Francisco siiski ainult seni, kui ta oli minuga. Etsingutest on näha, kui armetult ta end teisega tundis.»

Kuuldavalt aga ütles ta: «Romantiline oli ta, seda tuleb temast möönda. Muidugi võib ju olla romantiline ka ilma ümberringi õnnetust toomata.»

Ning kuna Francisco vaikis, seletas ta edasi: «Ta tõi kõigile õnnetust, isegi raha, mis ta arstile pärandas, tõi sellele õnnetust. Ja pealegi ei teadnud ta iialgi, kes on tema sõber ja kes on tema vaenlane. Muidu ta ei oleks seda don Joaquinile päranduseks jätnud.»

Goya kuulas, ei saanud kõigest aru, kuid jäi leplikuks. Omast kohast oli Pepal õigus. Pepa oli teda sageli pahandanud oma rumala lobaga, kuid õnnetust ta talle toonud ei olnud. Ja kui Pepa võis vähegi teda aidata, siis ta ka tegi seda.

«Mida rahvas doktor Perali kohta kokku kõneleb,» lausus ta, «ei pea paika. Tegelikkuses on sageli teisiti, kui sinu ilus romantiline pea seda endale ette kujutab.»

Mõnevõrra pahandas see Pepat, et Francisco kohtles teda ikka, nagu oleks ta väike rumal plika. Ometigi meelitas teda, et Francisco rääkis temaga asjadest, mis piid Franciscole südamelähedased. Selles oli nagu midagi varemast intiimsusest.
«Kuidas siis on tolle arstiga?» küsis Pepa. «Kas ta tappis hertsoginna või mitte?»
Francisco vastas soojuse ja veendumusega: «Peral on täpselt niisama palju süüdi ning süütu kui mina. Ja see oleks tõepoolest hea tegu, kui sa seda teatud inimestele selgeks suudaksid teha.»
Pepa oli uhke ja rõõmus, et Francisco — ning see oli esimene kord — oli talt vahetult teenet palunud.
«Kas ma teeksin sulle sellega meelehead, Francho?» tahtis ta teada ning vaatas Franciscole otse silma.
Tema aga, veidi kuivalt, vastas: «Süütu inimese päästmine peaks soojendama sinu südant niisama palju kui minu oma.»
Pepa ohkas. «Iialgi ei taha sa tunnistada,» kaebas ta, «et sa minust hoolid.»
«Ma hoolin sinust,» nõustus Francisco, veidi pilkavalt, kuid siiski mitte ilma õrnuseta.
Lahkumisel lausus Pepa:
«Hobusel ent pole sa mind
ikkagi veel maalinud.» — «Kui
tahad,» vastas Goya, «võin ma
seda teha, kuid ma arvan,
parem loobu sellest mõttest.»
«Isegi me kuninganna,
maalituna hobusel on
suurepärane,» nii väitis
Pepa. «Jah, see tõsi,» vastas
Goya. «Neetult avameelne
oled sina, Francho,» kaebas
Pepa. «Eks see ole kõige
kaunim meie sõpruses, et
võime öelda tõtt,» nii vastas
Goya.
591

31

Señor Miguel Bermúdez külastas Franciscot, et temaga jumalaga jätta.
«See, mida don Manuel ja kuninganna endale taotlevad,» selgitas ta sõbrale, «see laseb end Amiens'is tõenäoliselt läbi viia. Kuid head rahu koju tuua ma ei suuda. Kui ma Hispaania jaoks midagi saavutan, siis vaid sõbraliku formuleeringu, nii et vähemalt prestiiž säilitatakse. Nendest väherõõmustavatest läbirääkimistest võtan ma osa vastumeelselt; teen seda ainult sellepärast, et ma oma positsiooni infant Manueli juures tugevdada tahan. Pimedusekandjad peavad jälle hämarusse tagasi minema, ja ...» ta muutus rõõmsamaks, «Amiens'i rahust peab olema kasu vähemalt ühel inimesel — Francisco Goyal.»
«Ma ei ole sinu vaadetega kunstile sugugi mitte alati nõus, Miguel,» ütles Francisco, «kuid sa oled hea sõber.»
Ta pani oma suure kübara pähe ja võttis selle don Migueli ees maha.
«Kui kaua, mis sa arvad, konverents kestab?» küsis ta hiljem.
«Kindlasti mitte kauem kui kaks kuud,» vastas Miguel.

«Selleks ajaks,» kaalutles Goya, «jõuan ma vabalt valmis. Kolm päeva pärast rahulepingu sõlmimist teatan ma oma capricho'dest, nädal aega hiljem võib neid igaüks Madriidis näha. Ja osta, kui tal raha on,» lõpetas ta rahulolevalt.

Miguel, mõnevõrra kõheldes, ütles: «Ma oleksin meelsasti näinud capricho'sid nende lõplikul kujul, enne kui sa need maailma saadad. Kas sa ei tahaks oodata, kuni ma Amiens'ist tagasi olen jõudnud?»

«Ei,» lausus Goya lihtsalt.

Miguel palus: «Vähemalt neid lehti, mis kujutavad Manueli ja kuningannat, neid peaksid sa kaks korda vaatama.»

«Ma olen neid vaadanud kaks tuhat korda,» vastas Goya. «Ka siis, kui ma maalisin «Carlóse perekonda», ennustas keegi väga musta tulevikku. Pealegi,» jätkas

592

ta kavalalt, «kavatsen ma üksikasjalises prospektis selgitada, et capricho'd ei viita üksikjuhtumitele ega ka mitte kindlatele isikutele.»

«Vähemalt eeslisarja luhtaksin ma välja,» käis peale Miguel.

Francisco tõrjus tagasi. «Kes capricho'sid meelehärmita vaatab,» vastas ta rahulolevalt, «see võtab neid nii, nagu nad on. Pahatahtlik aga võib ka kõige süütumale etsingule kurja mõtte sisse interpreteerida.»

«Ära ole nii julge, Francisco!» palus veel kord Miguel. «Ära pinguta üle!»

«Ole tänatud, Miguel,» vastas Goya kerge südamega, «ning ära tunne muret minu pärast! Hoia oma pea selge Prantsusmaa jaoks! Saa seal oma asjaga hästi toime! Ka mina katsun oma asjadega mitte halvasti hakkama saada.»

Järgnevatel päevadel kaalutles Goya viimast korda, missugused capricho'd ta sisse võtab ja missugused ta välja peaks jätma. Ent ta ei arvestanud seda, mis võiksid haavata Manueli või doña Maria Luisat, ta ei hoolinud õukonnast ega ka mitte poliitikast, pigemini küsis ta endalt vaid: olen ma õiglane Cayetana suhtes? Ning ta jättis vagalt pahelise «Taevassesõidu», võttis välja aga «Unenäo valest ja kahepaiksusest». Ikka rohkem muutusid capricho'd talle tema isiklikuks küsimuseks. Need muutusid talle päevaraamatuks, tema elu kroonikaks.

Nüüd segas teda, et alguses seisis leht, mis kujutas toda Goyat, kes kummitustest ümbritsetuna on viskunud lauale. See leht võib leida oma koha hiljem, võibolla teise osa ees, kummitustesarja ees; aga kogu töö sissejuhatuseks see ei kõlba. Selle etsingu Goya oli idealiseeritud, ta oli liiga sale ja liiga noor. Kõigepealt oli see aga ebaväärikas, see oli täiesti kuulmatu, et esimese lehe Goya oma nägu peidab. Niisuguse vaieldava teose looja, nagu capricho'd, pidi oma nägu näitama, pidi end asetama töö etteotsa, igaühele äratuntavalt. Capricho'd^ esimesel lehel pidi olema Francisco Goya selgesti näha. Ja see pidi olema praegune Goya, kelle Josefa, Martín ja Cayetana olid surnud, kes oli sukeldunud alla sügavusse, kohutavasse

593

keerisesse ja jälle üles tõusnud. Goya, kes oli sundinud oma fantaasiat mõistusele järgima ning sünnitama kunsti, mitte kummitusi.

Ta oli maalinud ja joonistanud palju autoportreesid,, ühe noore Goya, kes tagasihoidlikult, kuid siiski enesekindlalt vägeva soosija varjust välja vaatab, ühe mõnevõrra vanema Goya, ülbe, upsaka, toreerorõivais, kes. teab, et maailm kuulub talle, siis ühe õukondliku, keigarliku Goya, kes galantselt Cayetana ümber ameleb,. siis ühe Goya, jälle varjus, sel korral aga üleoleva, pead kuningliku perekonna poole pöörates, ning lõpuks-oli ta joonistanud ühe habemesse kasvanud, meeleheitele viidud, kõikidest halbadest deemonitest vaevatud Goya.

Nüüd oli siis ülesandeks joonistada tänapäeva Goya,, Goya, kes oli kõndinud tunnetuse salakavalat teed ning-õppinud maailmale alistuma, ilma seda tunnistamata.

Ta kammis juuksed hoolikalt kõrvadele ning kaalutles kaua, mida ta pidi selga panema. Just capricho'de ees pidi seisma esinduslik Goya, väärikas Goya, mitte-mingi veiderdaja ega naljategija, vaid kuninga esimene maalikunstnik. Ta sidus ette kaelasideme, kõrge, lõuani, kinnise, tõmbas selga avara halli saterkuue ja pani pähe uhke silinderkübara, laiaäärelise bolivar'i, kattes sellega oma suurt rasket pead.
Nii, profiilis, joonistas ta end, uudishimulik, mis sellest välja tuleb.

Hämmastunult vaatas Goya
enda pilti, kui see oli
valmis saanud. Kas see vana
sünge isand on tõepoolest
tema? On see tema ise?
Silmanurgast piilus selle
vaade vaatajale vastu.
Mornilt rippus alumine
huul ja karmid kurrud jooksid
nina juurest allapoole,
õhukese ülemise
huule juurde kokku. Võimsalt,
karmilt, tõrjuvalt ja uhkelt
594
mõjus suur ja ümmargune
lõvipea, veel võimsamana
võimsa kübara alt.
Goya
vaatas joonist imeliku
tundega. Kas tõesti näib ta
nõnda vana, nõnda sünge?
Või on siin ta joonistanud
oma inimvihkava ja
üksildase vanaduse,
oma tuleviku?
Vaatas
raevukalt siis üles, maalis
pildile: «Francisco Goya
y Lucientes — maalikunstnik.»
Lisas kommentaari: «Näete,
kui auväärne! Võtke aga
kübar peast tal, avage siis
tema kolp, ja imestades
seisate kõik, nähes seda,
mis seal all on peidus.»

32

Madriidis helisesid kõik kellad. Katoliikliku kuninga ja Tema Suurbritannia Majesteedi täievolilised esindajad olid Amiens'is lepingutele alla kirjutanud: rahu oli saabunud. Kõikjal juubeldati. Viletsus oli möödas. Jälle hakkavad maabuma laevad ülemeremaadelt. Mõlema India aarded hakkavad viljastava vihmana sadama alla Hispaania põuasele pinnale. Elu muutub lausa suurepäraseks peoks.

Goya ei olnud lootnud läbirääkimiste nii kiiret tulemust. Ent ta oli valmis: kolmsada capricho'de eksemplari oli trükitud, selgitav prospekt kirjutatud.

Nädal aega pärast rahu väljakuulutamist teatati «Diario de Madridis» capricho'dest. Señor Francisco de Goya, nii oli kirjutatud selles teadaandes, olevat

595

valmistanud hulgaliselt gravüüre, mille aineks olevat «asuntos caprichosos», fantastilised teemad. Autor olevat seltskonna paljudest veidrustest ja mõttetustest, harjumuse, teadmatuse ja kasusaamise tõttu pühitsetud eelarvamustest ning pettustest esile toonud neid, mis tema meelest andsid talle parimat materjali samaaegselt õpetlikuks kui ka fantastiliseks kujutamiseks. Señor de Goyal ei olevat mingit kavatsust rünnata või pilgata konkreetseid isikuid või sündmusi, tema eesmärgiks olevat hoopiski piitsutada tüüpilisi karaktereid, igasuguseid pahesid ja absurdsusi. Neid «Capricho'sid» võib näha ja osta señor Frágola kauplusest, Calle de Desengañol 37. Mapp sisaldavat 76 gravüüri. Hinnaks on üks unts kullas või 288 reaali.

Calle de Desengaño oli vaikne ja suursugune, sehor Frágola väike, hubane kauplus kena ja hinnaliselt sisustatud. Seal võis osta valitud lõhnaõlisid, õilsaid prantsuse likööre, mis pärinesid veel Viieteistkümnenda, jah, isegi Neljateistkümnenda Louis' aegadest, Valencien-nes'i pitse, tubakatoose, vanu raamatuid, nipp-asju ja hiina kunstiesemeid, igasuguseid häruldusi ja antiikseid esemeid, kuid ka valitud reliikviaid, pühakute konte ning muud taolist. Agustín ja Quintana olid püüdnud Goyat veenda, et ta oma lehti selles valitud luksuse asupaigas välja ei paneks. Goya jäi aga oma otsuse juurde, et capricho'd tuleb välja panna just siin, väärisasjana teiste väärisasjade seas; juba algusest peale ei tulnud neisse suhtuda kui poliitilise propaganda abinõusse, vaid kui kunstitöösse. Pealegi meenutas ta, kuidas ta sageli oli Cayetanaga külastanud seda kauplust Calle de Desengañol ning kuidas nad seal olid lasknud endile näidata haruldasi ja eriskummalisi esemeid, mida leidlik sehor Frágola välja oli tuhninud. Peamiselt aga oli Franciscot meelitanud tänava tähendusrikas nimi. Sest sõnal «desengaño» on kahesugune tähendus: see tähendab pettumust, nõidusest pääsemist, illusioonide kaotamist, kuid see tähendab ka teravmeelitsemist, õpet-likkust, tunnetust. Calle de Desengaño, see oli õige tänav capricho'de jaoks. Tema ise oli seda teed käinud, nüüd võisid ka teised sedakaudu minna.

Need teised aga, inimesed, kes tulid, et vaadata cap-richo'siá, ei tunnetanud sellest mitte midagi, ja kui nad millestki olid pettunud, siis just nendest lehtedest

596

endist. Nad lehitsesid mapi läbi ja tundsid võõrastust. Ka retsensioonides oli vähe soojust ja arusaamist. Ainult kriitik Antonio Ponz kiitis nende uudsust ja . sügavust ning kirjutas: «Vanasõna ütleb, et neli silma korraga ei ole veel iialgi näinud vaimu. Goya teeb vanasõna valeks.»

Quintana, kes oli lootnud, et capricho'd ajavad linna mässama, oli kibestunud. Mitte nii aga Goya. Ta teadis, et töö nagu see vajab aega, et leida õigeid, vastuvõtlikke vaatajaid. Ta oli enesekindel. Ning kõigele vaatamata tõusisk; lühikese aja vältel huvi ja ikka enam inimesi jooksis Calle de Desengañóle.

Nimelt leidsid väga paljud Goya kommentaaridele vaatamata, et capricho'd julgelt karikeerivad ja osatavad kõrgelseisvaid isikuid ning kiriklikke kombetalitusi välja naeravad. Seepärast algas

nende kohta sosin, levis
kõditavalt ihar kuuldus.
Nüüd võis üha enam, tihti
poes, mis kuulus Frágolale,
näha külastajatena
teiste hulgas isandaid ka
Pühast Ametist.

33

Äkki, salapäraselt seisis Goya ees üks rohelisi käskjalgu. Vilksamisi oli ta tulnud, vilksamisi lahkus ta. Värisevate sõrmedega avas Goya kirja. Teda kutsuti järgmiseks päevaks Püha Ameti ette.

Oma hingepõhjas oli ta juba ammugi teadnud, et see nii kujuneb, sellest ajast peale, kui ta oli pidanud viibima San Domingo kirikus Olavide autodafe'l. Teda oli hoiatatud, mitmeid kordi ja väga tungivalt. Sellegipoolest mõjus see kutse talle purustava hoobina.

597

Ta kutsus endale appi mõistuse. Kuid suurinkvisiitor ei olnud mingi Coco, mingi must mees, kellest oleks võinud tihvti ja stihliga jagu saada. Ent kas polnud tal veel teisi relvi? Tal olid oma sõorade kindlad lubadused ja nüüd, mil sõda oli lõppenud, peaks don Manuel saama Püha Ameti rünnakud kindlasti vaevata tagasi lüüa.

Ent vaatamata nendele kaalutlustele veeres hirm ikka uute, tumedate lainetena üle Francisco. Ta konutas toolil, jõuetu näo ja jõuetu kehaga, ning mitte keegi ei oleks selles hirmust halvatud olevuses ära tundnud Goyat, kes tavatses väärikalt jalutada oma hallis kuues, bolívar peas.

Sõpradest ei viibinud keegi Madriidis. Miguel ja Lucía olid ikka veel Prantsusmaal, Manuel ja Pepa Escorialis õukonnas, Quintana India Nõukogus Sevil-las. Vähemalt Agustiniga peaks ta kõnelema, või siis Javieriga. Kuid liiga sügavalt pesitses tema kontides kartus süngete karistuste ees, millega ähvardati kõiki neid, kes patustasid saladusespidamise käsu vastu; teda valdasid värinad, mis olid vapustanud poisikest siis, kui toimus iga-aastane usuedikti kuulutamine.

Ta tõi kõigile õnnetust. Tema vaene poeg Javier! Ka teda hakatakse nüüd põlgama ja ta on kadunud.

Järgmisel päeval, rõivastatud tagasihoidlikult, nii nagu see sel puhul sobis, ilmus ta Santa Casasse. Teda juhatati väikesesse igapäevasesse ruumi. Ilmus kohtunik, vaikne isand preestrirüüs, prillid ninal, saadetuna sekretärist. Korraga olid laual aktid, ka üks mapp capricho'dega. See oli üks neid esimesi mappe, mis ta oli lasknud proovitrükkidena valmistada. Kolm nendest olid señor Martínezil, üks hertsoginna Osunal, üks Miguelil. Ei olnud mõtet arutleda ja juurelda, mil teel oli inkvisitsioon ühe nendest mappidest endale muretsenud, kes oli teda reetnud. Mapp lebas seal, ja ainult see oligi oluline.

Väikeses ruumis valitses vaikus, sügavam ja rõhuvam, kui kurt mees seda iganes oli tundnud. Mitte kellegi huuled ei liikunud. Kohtunik kirjutas, mis tal oli küsida, ulatas kirjutatu sekretärile, et see protokolliks, ja ulatas selle siis talle, Goyale.

598

Aktide seas oli kohtunikul ka Goya kommentaar capricho'dele. Kohtunik näitas seda Goyale. See oli esimene ärakiri, Agustín oli selle teinud, tema ise parandanud.

Kohtunik küsis: «Kas teie joonistused peavad väljendama ainult seda, mis on kirjutatud kommentaarides, või veel midagi muud?»

Francisco vaatas sõgedalt. Ta ei suutnud oma mõtteid koondada. Vastu oma tahtmist küsis ta ikka jälle endalt: «Kelle käest said nad selle mapi? Kelle käest kommentaarid?»

Selleks et end koguda, silmitses ta tähelepanelikult kohtuniku nägu ja käsi. See oli vaikne, piklik, pruunjalt-kahvatu nägu, prillide tagant vaatasid mandlikujulised ilmetud silmad, käed olid kõhnad, ilusasti vormitud. Lõpuks suutis Goya end kokku võtta.

Ta vastas ettevaatlikult: «Ma olen lihtne inimene ja mitte eriti osav sõnade seadmises.»

Kohtunik ootas, kuni sekretär oli selle vastuse protokollinud. Siis võttis ta mapist ühe capricho'dest ja hoidis seda Goya silme ees. See oli capricho 23; sellel oli näha patukahetseja rüüs hoora, kellele Püha Tribunali sekretär otsust ette loeb, kuna pea pea küljes kinni, usklik ja kõditavast uudishimust erutatud rahvahulk seda samal ajal ammuli sui vahib ja pealt kuulab. Goya silmitses lehte, mida kõhetu käsi talle vaatamiseks hoidis. See oli hea joonistus. Kuidas küll see tohutu patukahetseja kübar tühja ruumi kõrgus, kuidas naise nägu ning tema hoiak ei olnud muud kui vaid ainus põrm ja sõnnik ja häving, see oli suurepärane, ning too elukutseliselt nürimeelne, innukalt lugev sekretär, kes nägi välja täpselt samasugune nagu see protokollija siin, too pea-demeri uudishimulikult iharaid ja siiski vagalt nürimeelseid pealtvaatajaid, see kõik oli väga hea, ta ei tarvitsenud seda joonistust häbeneda. Kohtunik pani selle laua peale tagasi ja näitas talle kommentaare, tehes seda kõike mõõdukate liigutustega. Sellele 23. capricho'le oli aga Goya kirjutanud: «Tublit naist, kes võileiva eest nii usinasti ja tulusalt kogu maailma teenis, niiviisi kohelda on halb, halb!»

Kohtunik küsis: «Mida te tahtsite sellega öelda? Kes

kohtleb seda naist halvasti? Kas Püha Kohus? Või kes siis?»

Küsimus seisis tohutult ohtlikuna Goya ees, kehastunud kenasti maalitud selgetesse tähtedesse. Ta pidi olema oma vastusega ettevaatlik, muidu on ta kadunud. Ja mitte ainult tema, vaid ka tema poeg ja selle pojad kuni kauge tulevikuni välja.

«Kes kohtleb seda naist halvasti?» see küsimus seisis ikka veel tema ees, haaras tema järele.

«Saatus!» vastas ta.

Sile, piklik nägu jäi liikumatuks. Kõhetu käsi kirjutas: «Mida te mõistate saatuse all? Jumalikku ettenägevust?»

Tema vastus ei olnud mingi vastus. Seesama küsimus, ainult teises rüüs, seisis ikka veel tema ees, viisakalt, irvitavalt, ähvardavalt. Ta pidi leidma mingi vastuse, hea, usutava vastuse. Ta otsis kramplikult, ei olnud ühtegi vastust. Nad olid ta lõksu püüdnud. Prillid rahulike silmade ees läikisid ja virvendasid. Francisco mõtles ja otsis ja otsis ja mõtles. Ei kohtunik ega sekretär ei liigutanud end ja virvendavad prillid ei lasknud teda lahti.

«Pühim neitsi Atochast,» palvetas Goya oma hinges, «lase mul leida vastus! Lase mul mõni hea vastus pähe tulla! Kui sa ei halasta minu peale, halasta siis minu poja peale!»

Vaevumärgatava liigutusega osutas kohtunik kirjutatule.

«Mida teie mõistate saatuse all? Jumalikku ettenägevust?» küsisid käsi ja pliiats ja paber.

«Deemoneid,» lausus Goya ning oli teadlik, et tema hääl kõlas kähisevalt. Sekretär protokollis.

Veel üks küsimus ja veel üks ja veel kümme ning iga küsimus oli piin ja iga vastust lahutas küsimusest terve igavik.

Pärast igavikke ja veel paljusid igavikke oli ülekuulamine lõppenud. Ning nüüd nakkas sekretär protokolli allakirjutamiseks ette valmistama. Goya istus ja vaatas, kuidas käsi kirjutas, see oli osav, kuid töntsakas ja labane käsi. Tuba oli tavaline ruum, seal seisis tavaline laud aktidega, selle taga istus hästikasvatatud isand

600

preestrirüüs, vaikse, prillitatud, viisaka näoga, ning tavaline käsi kirjutas rahulikult ja ühtlaselt. Goyale aga tundus, nagu muutuks ruum ikka süngemaks, haua-. sarnasemaks, nagu nihkuksid müürid koomale, teda ikka enam sisse piirates, nagu suruksid need teda siit välja, nagu kukuks ta välja ajast ja maailmast.

Sekretär kirjutas talumatult aeglaselt. Goya ootas, et protokoll valmis saaks, ja soovis sealjuures siiski, et sekretär võiks kirjutada veelgi aeglasemalt, et ta ei lõpetakski seda, mitte iialgi. Sest niipea kui sekretär lõpetab, antakse protokoll talle allakirjutamiseks. Tal tuleb alla kirjutada, ja niipea kui ta on alla kirjutanud, tulevad rohelised ja veavad ta endaga kaasa ning siis kaob ta igaveseks nendesse keldritesse. Teised hakkavad pärima, et kus ta on, istuvad siis koos ja teevad suuri sõnu. Kuid ette ei võta nad midagi ja tal tuleb keldris kõduneda.

Seal ta siis konutas, ootas, tundis iga üksiku kehaliikme raskust. Oli väga pingutav end toolil hoida; ta tundis, et juba järgmisel silmapilgul langeb ta minestusse ja libiseb toolilt maha. Nüüd teadis ta, mis on põrgu.

Kirjutaja oli lõpetanud. Kohtunik luges protokolli läbi, aeglaselt, täpselt. Kirjutas alla. Ulatas selle Goyale. Pidi ta nüüd kohe alla kirjutama? Ta vaatas täis kartust kohtunikule.

«Lugege,» käskis see ja Goya hingas kergendatult, et ta veel ei pidanud alla kirjutama.

Ta luges, see oli piinarikas lugemine. Seal seisid kohtuniku küsimused, julmalt kavalad, igaüks neist kujutas püünist, seal olid tema rumalad, abitud vastused. Sellele vaatamata luges ta aeglaselt, sest iga sekund oli võit. Ta luges teise lehekülje, kolmanda, neljanda. Viies oli ainult pooleldi täis kirjutatud. Nüüd oli ta lugenud lõpuni. Sekretär ulatas talle sule ja osutas kohale, mis oli määratud allkirja jaoks. Vaiksed silmad vaatasid teda, prillid virvendasid. Ta kirjutas alla kangete, raskete sõrmedega. Talle torgatas pähe õnnelik mõte. Rumalavõitu, kelmika naeratusega vaatas ta virvendavatele prillidele.

«Kas ka rübrica?» küsis ta.

601

Kohtunik noogutas. Jälle oli aega võidetud. Goya joonistas rdbrica't, pikkamööda, hoolikalt. Ja nüüd oli ta alla kirjutanud.

Mitte midagi ei juhtund.

Ta võis minna. Aste-astmelt,
trepist alla sammus nõnda
vabadusse Goya. Värsket
õhku hingas mõnuga ja
valu tundes. Iga samm tal
tegi haiget, oli raske
nagu pärast ränka tõbe
liiga vara voodist tõustes.
Jõudis koju kurnatuna.
Käskis teenril süüa tuua.
Ent Andres, kui, täitnud käsu,

jälle tuppa tuli, leidis
Goya magavana.

34

Noor senor Javier de Goya märkas imestusega, et tema sõbrad kuldse nooruse ringkondadest teda enam enda juurde külla ei kutsu ja tema küllakutsetest mitmesugustel ettekäänetel ära ütlevad; tõenäoliselt oli mõni grandide või prelaatide hulgast leidnud capricho'd ebasündsad olevat.

Javier oleks sellest meelsasti rääkinud isaga. See oli aga viimastel päevadel jälle muutunud nii vaikseks ja tusaseks, et Javier, vaatamata oma nooruslikule mõtlematusele, pelgas teda ka veel oma lugudega koormama hakata. Javier aga vajas, et teda ümbritseksid rõõm, sõprus, tunnustus. Ta ei tundnud end Madriidis enam hästi, ja kuna tema isa oli lubanud saata teda õppereisile välismaale, meenutas ta seda armastusväärsel toonil.

«Sa tuletad seda mulle õigel ajal meelde,» vastas ootamatu sõbralikkusega Goya. «Me alustame kohe ettevalmistusi.»

602

Ka Agustín Esteve oli tõusva ängistusega märganud tühjust Goya ümber. Aristokraadid, kes varematel aegadel olid innuga taotlenud temalt portreed, võtsid nüüd läbipaistvate ettekäänetega oma tellimused tagasi. Señor Frágola ei saanud äkki enam ühtegi eksemplari capricho'sid müüa. Kui vaid nimetati Goya nime, sattusid inimesed segadusse. Levisid kuuldused, et Püha Amet valmistavat juurdlust tema vastu; kuulduste allikaks näis olevat Santa Casa ise.

Agustín hingas kergendatult, kui ta kuulis, et abielupaar Bermúdezed kõige lähemail päevil tagasi tulevat.

Jah, don Miguel oli oma ülesandega Amiens'is õnnelikult toime tulnud ja oli doña Luciaga teel koju. Muidugi teadis ta, et rahu, mille ta oli saavutanud, ei too riigile mingit kasu. Kuid vähemalt don Manuelile ja kuningannale oli ta välja võidelnud tulemused, mis ületasid lootusi. Itaalia maavaldusi oli suurendatud, Parma hertsogiriik taastatud, Prantsusmaa oli kohustunud oma okupatsiooniväed lähema aja vältel paavsti maadest ning samuti ka Napoli ja Etruuria kuningriikidest välja viima. Kõigele lisaks oli don Miguel saavutanud, ja seda infanfi ülimaks rahulduseks, et Hispaania esindajad võisid rahulepingule alla kirjutada mitu päeva enne Prantsuse vabariigi volinikke. Niipalju oli kindel, et Miguelil oli täielik õigus loota ¿nfant'iH tänu, ning ta oli kindlasti otsustanud selle võla sisse nõuda progressi, tsivilisatsiooni ja vabaduse huvides.

Niisiis sõitis don Miguel Madriidi endaga väga rahulolevana. Vaevalt oli ta aga sinna jõudnud, kui tema juurde ilmus Agustín Esteve mureliku näoga ja jutustas talle kartustäratavatest juhtumitest Franciscoga.

Don Miguel läks kohe señor de Linarese, politsei-presidendi juurde, et selgitada, mil määral oli Agustini paanika põhjendatud. Ilmnes, et señor de Linares, kellel olid oma spioonid Santa Casas, oli asjaga hästi kursis.

See, mida Miguel kuulis, tekitas temas suurimat muret.

Don Ramón de Reynoso y Arce, Burgose ja Saragossa peapiiskop, mõlema India patriarh, neljakümne

603

neljas suurinkvisiitor, olevat seletanud, et kiusatus, mis õhkuvat Francisco Goya põrgulikust kunstist, olevat ohtlikum kui kõik Jovellanose raamatud ja kõned. Teinekord olevat ta öelnud, et capricho'dest tõusvat põrguväävli haisu. Taolisi

arvamusi olevat suurinkvisiitor väljendanud korduvalt, ka teenrite ees, arvatavasti selleks, et neid levitataks. Ei olnud kahtlust, et Reynoso oli otsustanud alustada rünnakut capricho'de ja nende autori vastu. Räägiti, et härra esimest maalikunstnikku olevat juba üle kuulatud.

Don Miguel tänas politseipresidenti ja pidas nõu Luciaga. Suurinkvisiitor, hea poliitikamees, kes kindlasti oli juba ammugi taibanud, kuivõrd ohustavalt võib tema võimule mõjuda_ rahuleping, tahtis tõenäoliselt otsemaid provotseerida jõuproovi ja capricho'á andsid talle selleks soodsa võimaluse. Oht oli suur, kiirus nõutav.

Oli mõttetu hakata Franciscoga enne pikalt ja laialt vaidlema. Miguel ja Lucía koostasid plaani, kuidas inkvisitsiooni rünnakuid eos lämmatada. Juba samal päeval sõitis Miguel Escoriali.

Ta kohtas seal lärmakalt õnnelikku Manueli. Too oli saanud järjekordse tõendi, et ta on õnne armsaim poeg. Hiljaaegu oli ta oma senistele au ja väärikuse tunnustele võinud lisada veel ühe uue ja suurepärase. Paavst oli tänuliku tunnustusena Amiens'is saavutatu eest andnud talle Principe di Bassano nimetuse ja pealegi oli sellekohase dokumendi talle üle andnud tema naisevend, infant don Luis Maria, Hispaania primas, toosama, kes omal ajal oli temast üle vaadanud, nagu oleks ta õhk. Niisiis oli tal ka jällegi avanenud võimalus toestada doña María Luisale, et riigimees don Manuel tüürib tema koja saatust läbi kõigi ohtude ikka uutele võitudele. Kolmandaks oli ta saavutanud, et infanta Isabel, kuninganna ja tema lemmiktütar, saab kuningannaks, gabacho'dest vabastatud sõltumatu Napoli kuningannaks. Ja lisaks kõigele — ning võib-olla oli don Manuel sellele veel kõige uhkem — olid tema esindajad rahulepingule esimestena alla kirjutanud. Jah, ta oli oma nimele lisanud uut ausära; tema ja mitte too suureline kindral Bonaparte oli Euroopale andnud tagasi palavalt igatsetud rahu. Nüüd hakatakse tema

604

nime, Príncipe de la Paz'i nime ülistama täis aukartust kohe järgmisena pärast kõige pühamat neitsit kõikides Hispaania maades.

Don Manuel tundis jällenägemisest siirast rõõmu, ta ei olnud unustanud, et ka Miguelil oli oma osa Amiens'is saavutatud edus, ja tal oli Miguelile varuks üllatusi: katoliikliku kuninga omakäeline tänukiri, lisaks veel uued aunimetused ja auastmed, samuti ka silmapaistev rahaline kink.

Kahjuks aga rikkus don Miguel esimese kohtumis-rõõmu. Ta viis jutu Goya hädale.

Väike pilv looritas don Manueli nägu. Tema aeg oli olnud täidetud oma uue hiilguse demonstreerimisega ja tal oli jäänud vähe vaba aega Goya pärast muretsemiseks. Muidugi oli ta kuulnud, et Reynoso olevat capricho'de pärast laupa kibrutanud. Kuid eks seda oli juba ette näha. Ja laubakibrutamisest autodafé'ni oli pikk tee. Ei, Miguel näeb kõike liiga süngetes värvides. Küllap suurinkvisiitor piirdub paari ebameeldiva väljendusega. Ning härrasmeheliku käeviipega tahtis infant don Migueli mured hajutada.

Miguel aga ei jäänud sellega rahule. Ta seletas, et suurinkvisiitor kavatsevat Goya loost keerutada teise Jovellanose loo, see olevat kindel. Kui teda selles otsekohe ei takistata, siis võib-olla istub Francisco juba lähematel päevadel mõnes Püha Tribunali vangikongis. Teda sealt välja tuua olevat tunduvalt raskem kui praegu kindlad, mõjuvad abinõud tarvitusele võtta.

Infant'Üe ei valmistanud sugugi heameelt üldise juu-belduse ajal sattuda vastuollu Santa Casaga, kuid ta taipas, et ta peab midagi ette võtma.

«Sul on õigus,» tunnistas ta. «Me peame kohe oma armsa Francisco kaitseks sekka lööma. Ja seda me teemegi. Kuningakoja kaksikpulma kavatsetakse pidada seninägematu toredusega. Barcelona peab kujunema üheksainsaks peoplatsiks. Ja tead

sa, kelle ma esitan pidustuste üldkorraldajaks? Francisco Goya. Kas ei tõstnud Philipp Suur samasugusel puhul esile Veláz-quezt samasuguse ülesande teostamisega?» Ta elavnes ikka enam.

«Mööna, et ma olen õigesti tabanud. Sel kombel me

605

näitame kogu maale, kuivõrd kõrges soosingus seisab Francisco katoliiklike majesteetide juures. Juba homme kõnelen ma sellest doña Maria Luisaga. Ning siis me vaatame, kas Reynoso julgeb meie Goyat veel tülitada.»

Miguel kiitis ülevoolavate sõnadega infanfi õnnelikku mõttevälgatust. Kuid ta kartvat, jätkas ta, et ka kõige kõrgemast austusavaldusest ei piisa suurinkvisiitori fanaatilise viha tagasitõrjumiseks. Tuleb võtta tarvitusele abinõud, mis on vahetult seotud capricho'dega. Teatud määral tuleb capricho'd ümbritseda ületamatu müüriga. Ja ehkki Manuel tusaselt nägu krimpsutas, ei andnud Miguel järele.

«Kuidas oleks,» esitas ta oma kava, «kui meie sõber Francisco annaks üle majesteetidele õnneliku kaksik-pulma puhul kingituse? Ja kui ta selleks kingiks valiks capricho'de plaadid? See tähendaks, et tulevikus hakkaks capricho'sid trükkima ja välja andma kuninga kunsttrükikoda?»

Hämmastunud Manuel ei leidnud kohe vastust. Ta oli capricho'de pühenduseksemplari, mille talle oli saatnud Francisco, vaid põgusalt läbi vaadanud. Tas oli võtnud maad õrn kahtlusevine, et siin ja seal on Goya jultumus suunatud talle endale; enne aga, kui see aimus oleks suutnud tiheneda, oli selle eemale tõrjunud tema enda õnne ja tähtsuse tunne. Doña Maria Luisat kujutavate karikatuuride üle oli infant muhelnud, ilma oma pead mõtlemisega vaevamata. Töö tervikuna oli paistnud talle kunstniku naljana, küll päris ülbena, kuid põhiliselt siiski süütuna.

Nüüd, kui Miguel talle selle julge ettepaneku esitas, tundis ta uuesti õrna kahtlusevinet; ka kartis ta, et Maria Luisa võiks muutuda tülikaks, kui tema tähele-panu on nii vahetult capricho'dele suunatud. Kuid mingisugustest põhjustest ajendatult, millest ta ise selgesti aru ei saanud, hoidus ta selle väite esitamisest. Selle asemel küsis ta pärast lühikest vaikust:

«Kuidas sa seda kujutled? Capricho'd on ju juba ilmunud, nad on teataval määral oma neitsilikkuse kaotanud. Kas on sobiv midagi taolist kuningale kingiks pakkuda? On need plaadid siis üleüldse midagi väärt kui joonised juba turule on läinud? Doña Maria Luisa

606

on hea arvutaja. Kas ta ehk ei pea taolist kingitust haavavalt näruseks?»

Don Miguel oli selleks väiteks ette valmistatud.

«Señor Frágola,» vastas ta, «pani inkvisitsiooni kartusel juba paari päeva pärast capricho'de müügi seisma. Niipalju kui ma tean, ei ole rahva sekka jõudnud minna kahtsada eksemplarigi. Plaatidelt võib trükkida 5000 kuni 6000 tõmmist, huvi capricho'de vastu on tohutu, ühe eksemplari eest võib nõuda untsi kulda. Teie näete, don Manuel, kingitus, mida señor de Goya katoliiklikule kuningapaarile pakub, on suure sündmuse vääriline.»

Don Manuel arvutas vaikselt. Sai tulemuseks 1 500 000 reaali. Vilistas läbi hammaste.

«Pigemini,» jätkas Miguel naeratades, «küsib kuninganna endalt, miks teeb Goya talle sellise erakordselt kallihinnalise kingituse, ja tuleb otsusele, et Goya tahab end Püha Ameti eest kaitsta. See aga muudab kingituse kuninganna silmis veel väärtuslikumaks; kindlasti ei loobu ta võimalusest mängida vempu suurinkvisiitorile.»

«Sinu argumente võib kaaluda,» arvas infant. «Kuid,» — ja nüüd pidi ta ikkagi välja tulema oma tegelikkude kahtlustega, — «kui ma õieti mäletan, on seal teatud lehed,

mis vaevalt küll võivad meeldida doña María Luisale. Kuninganna on mõnikord väga tundelik.»

Don Miguel, ka sellele väitele ette valmistatud, vastas kõhklemata: «Kuninganna arvestab kindlasti, et keegi ei julgeks olla nii häbematu ja pakkuda talle teost, kui teatud lehed temale viitaksid. Ja kui siis kuninganna selle teose ise välja annab, siis ei tule kindlasti keegi mõttele teda teatud lehtedega siduda.»

Manuel taipas seda. Suur riigimees tegi paskvilli kahjutuks seega, et ise seda levitas. Kas ei olnud kindral Bonaparte lasknud ühe pamfleti madalamale riputada? Või oli see olnud Preisi kuningas Friedrich? Ükskõik kes, don Manuel ja doña María Luisa ei tarvitsenud talle alla jääda. Capricho'de kirjastamise mõte kuninga kunsttrükikoja kaudu hakkas talle üha rohkem meeldima.

607

«Ma kõnelen doña María Luisaga Goya plaanist ja kingitusest,» lubas ta.

«Ma tänan teid, infant,» vastas don Miguel.

Don Miguel teatas oma kõneluse tagajärgedest Lucíale. See külastas Goyat.

Goya oli täis kibedat viha, et Miguel, pärast nii pikka eemalviibimist, oli sõitnud Escoriali, tema poole sisse astumata. Niisugused olid tema sõbrad, kaabakad; nüüd, kus ta oli õnnetusse sattunud, teesklesid nad surnuid.

Ta nägu selgines, kui Lucía tema juurde tuli.

«Mulle räägiti,» alustas Lucía, «et inkvisitsioon ei olevat capricho'dest eriti vaimustatud. Kas te olete ka seda kuulnud?»

Goya võitles kiusatusega rääkima hakata, lasta rinnust valla kogu oma meeleheide, ent ta vastas vaid kuivalt: «Jah.»

«Te olete kummaline inimene, don Francisco,» lausus Lucía. «Miks ei pöördunud te meie poole? Teile oli ju lubadusi antud.»

«Lubadusi!» vastas Goya ja kehitas väljendusrikkalt õlgu.

Lucía ütles: «On otsustatud läbi viia infant'ide kaksikpulma pidustused Barcelonas. Teid kutsutakse Escoriali ja teile tehakse pidulikul audientsil ülesandeks visandada pidustuste kava ja valvata selle täitmise järele. Nii nagu omal ajal Velázquez.»

Goya mõtles. «Kas sellest aitab?» küsis ta asjalikult. «Pealegi tegelen ma taoliste pidustuste ettevalmistamisega niisama vastumeelselt nagu pühakute maalimisega.»

Lucía ütles: «Teilt oodatakse, et teie kuninga perekonnale teeksite kaksikpulma puhul kingituse. Teie sõbrad leiavad, et capricho'de plaadid oleksid selleks päris sobivad.»

Goya arvas, et ta ei olnud õigesti aru saanud. «Teie peate seda mulle üles märkima, doña Lucía,» palus ta.

Lucía tegi seda, ja nii nagu ta seal istus, keeleots suunurgas, õhinal kirjutades, oli ta jälle muutunud mandlimüüjatariks Pradol.

608

Goya luges. «Kas mind äkki Escoriali treppidest alla ei visata?» küsis ta. «Need on väga järsud.»

«Teie sõbrad,» vastas doña Lucía, «on välja arvestanud, et capricho'd, kui neid hakkab välja andma kuninglik ilutrükikoda, võivad sisse tuua poolteist miljonit. Teie sõbrad püüavad seda kuningakojale selgeks teha.»

Goya mõtles järele ja ta meel muutus üha rõõmsamaks. «Kas see plaan pärineb teilt, Lucía?» küsis ta.

Lucía ei vastanud. Selle asemel lausus ta: «Teie asemel jätaksin ma ühe lehe välja, kui te capricho'd majesteetidele üle annate, nimelt «Hasta la muerte» — «Kuni surmani».»

«Selle end ehtiva vanaeide?» küsis Goya.

«Jah,» vastas Lucía, «vananevad daamid on mõnikord tundlikud.»

Ent: «Ma ei jäta välja mitte midagi,» seletas valjult ja rõõmsalt Goya. «Vanaeit jääb mappi. Kuni surmani.» Ja ta tsiteeris vanasõna: «Meest, kel puudub julgus, ei suuda päästa ei püssirohi ega haavlid.»

Lucía näis lõbu tundvat. «Te riskeerite paljuga,» märkis ta. «Kuid te peate ise teadma, kui palju see nali teile väärt on.»

Goya, teda nimme vääralt mõistes, vastas: «Teil on õigus. Nii kallist kingitust ei tohi lihtne maaler katoliiklikule kuningale teha.»

Ta mõtles järele, talle turgatas pähe. «Teie olete ju nii osav, doña Lucía,» kaalutles ta valju häälega, «ja don Miguel on diplomaat. Mul on juba kauemat aega olnud kavatsus saata oma Javier õppereisile Itaaliasse ja Prantsusmaale. Kas ei saaks kuidagi korraldada, et kuningas vähemalt selle kinni maksaks?»

Goya nägi nüüd Luciat naermas — seda juhtus harva. «Teie ettepanek pole sugugi nii paha,» sõnas ta, «sest kui õukonnas tekib kõhklus, kas on sobiv võtta vastu teilt nii kallist kinki, eks siis võib ju kuningale

609

mõista anda, et ta teie pojale kui noorele ja andekale kunstnikule välismaiseks õppereisiks vastava stipendiumi määraks. Sellega don Carlos näitab mitte üksnes isa, vaid ka poja kaudu, et ta kunsti väga kõrgelt hindab.» Mõlemad — nii mandlimüüja Pradost kui ka talupoeg, kes pärit Aragooniast, — nad kahekesi vastastikku silma vaatasid ja naersid.

35

Don Carlos ja doñaMaria Luisa istusid kõrgemal asetsevatel, troonitaolistel toolidel. Nende taga seisid infant Manuel, krahvinna Castillofiel, teised isandad ja daamid. Kuninga esimene maalikunstnik Francisco de Goya, põlv painutatud trooniesise astmele, ulatas oma kingituse, mapi capricho'dega.

Põlvitades nautis Goya täiel määral seda pöörast nalja, mis siin toimus. See oli tõenäoliselt kõige metsikum tema metsikutest naljadest mitte vaeses elus, capricho, mis ületas oma sünge jantlikkusega kõik mapi capricho'd. Siin siis on see Escorial, ülev, hiilgavalt tõsine, siin on see joviaalne monarh-lollpea ja tema ihar ning uhke kuninganna, ja siin on ta ise oma ülbete etsingutega, oma väärikate eeslitega, oma ahvlike hooradega, oma kuivetunud vanaeidega ja oma tontidega. Ning nende, tema kõige jõhkrama tuju sünnituste eest tänavad teda armulikult katoliiklikud majesteedid, nad kindlustavad talle kaitse Püha Ameti rünnakute vastu, nad annavad talle lubaduse

näidata tema karikatuure kogu maailmale. Ja kõik see toimub vanade maailma-valitsejate, inkvisitsiooni asutajate ja selle mõjuvõimu laiendajate hauakambrite kohal! Goya silme ees hõljus uus capricho, millel need surnud kuningad kõndiste
610
kätega püüavad tõsta oma sarkade hõbekaasi, et teha lõpp sellele pühadust teotavale kummitusele.

Majesteedid vaatasid capricho'sid.

Nad lehitsesid, nad ulatasid teineteisele lehti, nad vaatasid kaua, ning pikkamööda hakkas Goya südamest too raevukalt rahulolev upsakus taanduma. Selle asemele hiilis ebamugavustunne. Aga äkki, vaatamata kõigile kaalutlustele, kaotab kuninganna «Hasta la muerte» lehte vaadates siiski oma väärikuse, viskab talle ta kingi jalge ette ning jätab ta inkvisitsiooni hooleks?

Ka Manuel ja Pepa vaatasid kibeldes ja ärevalt doña Maria Luisat. Kuninganna oli kindlasti küllalt intelligentne, et näha teatud lehti õigesti; ent kas ta on ka küllalt intelligentne, et neist üle vaadata?

Esialgu avaldas oma arvamust vaid don Carlos. Talle valmistasid capricho'd nalja. Eriti meeldis talle eeslisari.

«Seal näen ma paljusid oma grande'desi,-» lausus ta rahulolevalt. «Mõnelegi nendest eeslitest tahaksin ma kohe öelda: «Cubrios.» Ja kuivõrd lihtsate vahenditega olete te seda teinud, minu armas don Francisco. Tegelikult on ju karikatuure kerge joonistada. Pikk nina tehakse veelgi pikemaks, kõhetu säär veelgi kõhnemaks ja juba ongi see kunst. Lähemal ajal proovin ma seda ise.»

Doha Maria Luisa oli neil nädalail rõõmsalt elevil. Jälle kord olid tema soovid hiilgavalt täitunud. Ta oli suutnud säilitada endale kuuluva selle röövimishimu-lise, pööbelliku prantsuse kindrali ees; ta oli oma laste troonid jälle taastanud; Portugali, Napoli, Etruuria kuningriigid, Parma hertsogiriik olid jälle kindlalt dünastia kätes; jälle sõitsid tema laevad takistamatult üle seitsme mere, et talle kõigi maailmajagude aardeid jalge ette asetada.

Niisuguses meeleolus vaatles ta capricho'sid. Jah, tema maalril Goyal oli reibas, jumalavallatu silm. Missuguse äraostmatu selgusega näitas ta neid mehi, ta oli vaadanud sisse nende tormilistesse, kuid siiski nii tühjadesse sügavustesse. Ja kui hästi tundis ta naisi. Kuidas ta neid armastas, põlgas, vihkas ja imetles, tõe-
611
line, mehelik mees. Nii, nagu seda näitas too Francisco, nii tuli võidelda, kui oldi naine. Tuli ennast ehtida ja jälgida, et kamm oleks õigesti juustes ja sukk pinguli ümber jala, tuli arvestada, kuidas mehi koorida, tuli ennast kaitsta, et sind ennast liiga ei kooritaks, tuli ette vaadata, et mõni silmakirjatsev suurinkvisiitor su vastu ei jutlustaks ja sind troonilt maha ei tõukaks.

See, kes seal taevasse, aga võib-olla ka põrgusse sõidab, kas see ei ole hertsoginna Alba? Loomulikult on see tema. Ka paljudel teistel, erinevatel lehtedel kummitab ta. Uhke ja ilus, kuid siiski nõid. Pealegi on ta ilmselt oma kallimale, Franciscole, palju kurja teinud: nendel lehtedel ei ole ta, vaatamata oma ilule, kaugeltki sümpaatne. Nüüd igatahes aga lamab ta oma mausoleumis San Isidros, kõdunevalt, juba unustatuna, ning need capricho'd ei valmista talle ei rõõmu ega ka pahameelt. Häbistavalt ja skandaaliga pidi ta lahkuma, see rivaal, see ilus, jultunu, kõrk. Tema aga, Maria Luisa, on ikka veel õitsev, tal on veel päris hea isu elamiseks ja ta sooritab veel palju maiseid sõite enne oma viimast taevasse või põrgusse sõitu.

Goya vaatas tähelepanelikult doñaMaria Luisa käsi, kuidas need tema etsinguid lehitsesid, neid lihavaid, himukaid käsi, mida ta nii sageli oli maalinud. Ning ta nägi nende käte sõrmedel palju sõrmuseid ja nende seas Cayetana lemmiksõrmust. Ta oli

seda vana, eriskummalist, peenemaitselist sõrmust sageli näinud, puudutanud, maalinud, ta oli selle üle sageli pahandanud ja sageli seda väga armastanud. Et ta nüüd seda sõrmust kuninganna sõrmes nägi, täitis tema südame kibedusega. Ta oli toiminud õigesti, kui ta oli jäädvustanud capricho'des kuninganna ohjeldamatu, ihara inetuse; ainuüksi juba oma alatu käitumise eest Cayetana suhtes oli ta selle ära teeninud.

Vaatleva, vaikiva kuninganna nägu oli vali, tähelepanelik, valitsetud. Ning korraga, veel suurema hooga kui varem, valdas Goyat hirm. Lõikava selgusega käis tal läbi pea, kui määratult jultunud oli tema «kink». Ta oli olnud narr, jättes Lucia nõu kuulda võtmata mappi tolle lehe «Hasta la muerte». Kindlasti tunneb kuninganna enda ära. Kindlasti tunneb ta ära Caye-

612

tana. Kindlasti tunneb ta ära, et tema, Goya, jätkab nendes lehtedes surnud, vihatud vaenlase võitlust.

Ning nüüd oli kuninganna jõudnud selleni. Nüüd vaatas vananev, ehitud Maria Luisa end ehtivat, kuivetunud igivana eite.

Kuninganna ise ei olnud sugugi kõhn, pigemini lopsakas ja kõige rohkem vahest ehk pool nii vana kui too igivana eit. Ta ei tahtnud seda uskuda, kuid taipas otsemaid: see ahvlik, lehel kujutatud tobe eit, see on tema. Ta hing jäi kinni selle teotuse pärast, kõige alatuma pärast, mille osaliseks ta oli saanud oma haava-miste poolest rikkas elus. Hajameelselt vaatas ta lehe numbrit: 55. «Cincuenta y cinco,» mõtles ta mehaaniliselt, «cinquante-cinq,» mitu korda. Seal seisis too pööblist pärinev mees, see hunnik sõnnikut, see ei keegi, keda tema oli ülendanud ja kellest ta oli teinud esimese maalikunstniku. Seal seisis ta tema abikaasa, katoliikliku kuninga, tema sõprade ja vaenlaste juuresolekul ning hoidis tal seda kurikavalat lehte nina all. Ning kõik, Manuel ja tema Pepa ja kõik teised, tundsid sellest rõõmu. Kas siis maailma kõige uhkem kuninganna oli jäänud võimutuks, kuna ta on üle neljakümne vana ja ei ole ilus?

Mehaaniliselt, et oma meelerahu mitte kaotada, luges ta ja kordas endamisi: «Hasta la muerte, cincuenta y cinco, cinquante-cinq.»

Talle meenusid need arvukad pildid, mida too Goya temast oli maalinud. Ka nendesse oli Goya maalinud tema inetuse, kuid ka tema jõu, väärikuse. Ta oli röövlind ja mitte ilus, kuid teravate silmadega ja tugevate küüntega, lind, kes suutis lennata kõrgele ja oma saaki kiiresti välja luurata ning kindlalt haarata. Sellel lehel «55» oli too mees kõik, mis temas oli head, petlikult ära jätnud, ta oli kujutanud ainult inetust, mitte aga uhkust, mitte aga jõudu.

Murdosa sekundi vältel tõusis temas kõrgele metsik iha hävitada see mees. Tal ei oleks vaja isegi kätt tõsta. Tal tarvitseks vaid mingil ettekäändel see kingitus tagasi lükata, inkvisitsioon hoolitseks siis edaspidise eest. Kuid ta oli teadlik sellest, et need, kes teda ümbritsesid, vaid ootasidki, mis ta nüüd ette võtab. Kui ta ei

613

taha jääda pikemaks ajaks pilkealuseks, siis tuleb tal see pööbellik jultumus rahulikult alla neelata, pilkava üleolekuga.

Ta vaikis ja vaatas. Manuel ja Pepa ootasid kasvava murelikkusega. Kas oli siiski liiga kaugele mindud? Üle Goya voogas rängalt, hingematvalt uus hirmulaine.

Lõpuks avas Maria Luisa suu. Naeratades rahuliku sõbralikkusega, nii et teemandist hambad välkusid, ähvardas ta kelmikalt:

«Too ohjeldamatu vanaeit seal peegli ees — mu armas Francisco, kas te ei ole hertsoginna Osuna emale siiski liiga kibedat ülekohut teinud?»

Kõigil kolmel — Goyal, Manuelil, Pepal — oli selge, et see naine taipas, et «Hasta la muerte» on sihitud tema pihta. Kuid ta pidas hästi vastu, ta ei pilgutanud silmagi. Talle ei saanud midagi teha.

Maria Luisa lehitses veel kord capricho'd pealiskaudselt läbi. Asetas need mappi tagasi.

«Need on head joonistused,» lausus ta, «jultunud, pöörased, head. On muidugi võimalik, et mõned meie grande'dest hakkavad mossitama. Ent meil on minu Parmas vanasõna: «Ainult narr on vihane peeglile, mis tema peegelpilti peegeldab».»

Ta läks tagasi, tõusis astmeid pidi üles, istus kõrgemal seisvale toolile.

«Meie Hispaania,» ütles ta ilma paatoseta, kuid väärikalt, «on vana maa, kuid vaatamata teatud naabritele veel väga elav. Ta võib mõndagi tõde taluda, eriti veel, kui see on esitatud kunsti ja vürtsiga. Sellegipoolest peaksite teie tulevikus olema ettevaatlikum, don Francisco. Mitte alati ei valitse mõistus ja võib saabuda päev, senor, mil te satute sõltuvusse narridest.»

Ta osutas sõrmega, milles oli Cayetana sõrmus, capricho'dele nagu enda omandile. «Meie võtame vastu teie kingituse, don Francisco,» ütles ta. «Me kanname hoolt, et teie joonistusi laialt levitataks meie riigis ja väljaspool meie riigi piire.»

Don Carlos omakorda astus troonilt alla, lõi Franciscole tugevasti õlale ning ütles kurdile väga valjusti ja nagu lapsele: «Suurepärased, need teie karikatuurid. Nad valmistasid meile lõbu. Muchas gracias.»

614

Maria Luisa aga jätkas: «Meie oleme muide otsustanud määrata teie pojale ulatusliku õppereisi jaoks kolmeaastase stipendiumi. Ma tahtsin seda teile isiklikult teatada. On ta kena, teie noor poeg, Goya, või on ta teie sarnane? Saatke ta kord minu juurde, enne kui ta välismaale sõidab! Ja püüdke oma asjadega Bar-celonas hästi toime tulla. Me tunneme rõõmu nendest meie laste ja meie riigi suurtest pidupäevadest.»

Majesteedid lahkusid. Goya, Manuel ja Pepa olid rõõmsad, et kõik oli kulgenud soovikohaselt. Ent siiski ei saanud nad lahti tundest, nagu poleks nemad teinud nalja kuningannaga, vaid see nendega.

Kuninganna läks oma rõivastusruumi; capricho'de mapi käskis ta endale järele tuua. Hakati tegema ettevalmistusi kuninganna ümberrõivastamiseks. Ent vaevalt oli tal galakleit seljast võetud, kui ta korralduse andis, et ta üksi jäetaks.

Tema tualettlaud pärines Marie Antoinette'i järelejäänud varandustest, see oli kunstipärane, hinnaline, peenemaitseline. Sellel seisis palju valitud esemeid ja pisiasju: toosid ja kastikesed, purgid ja pudelid, kammid, kreemid, puuder ja igasugused mingid, Franchi-pana lõhnaõli, Sans-Pareille, Sultana-, Ambra- ja Roosiessents, samuti ka teised haruldased veed, mida olid destilleerinud arstid ja kosmeetika kunstnikud. Läbematu käega lükkas doñaMaria Luisa kogu selle värgi kõrvale ja võttis käsile capricho'd.

Seal siis lamasid need teravad, jultunud, mässumeelsed joonistused keset lodevat, peenutsevat koli, tapalaval hukatud Marie Antoinette'i kallihinnalisel laual. Ja nüüd hakkas siis doñaMaria Luisa lehti rahulikult ja süvenenult vaatama, üksinda.

Loomulikult ei olnud too Francisco seda mappi talle andnud, et teda haavata, vaid selleks, et end suurinkvisiitori eest päästa. Sellega oli Reynoso aidanud kuningannal head äri teha. Capricho'd olid jultunud ja lõbusad, nad kõditasid inimesi, paljud ostavad selle mapi. Ümmarguse miljoni, nii oli Manuel talle seletanud, võib sellest välja pigistada. See oli tollele maalrile õiglane karistus, et selle miljoni saab saagiks tema, Maria Luisa, ja mitte too Goya.

Ta vaatas viimast lehte, paaniliselt põgenevaid kummituslikke munki ja grande'sid. «Ya es hora», juba lööb tund, seisis selle all. Äkki, kuuma hooga, taipas ta selle lehe jultunud, mässulist mõtet. «Ya es hora»; kas ta tõesti uskus seda? Kuid selles ta küll eksib, see pööblist pärinev sell, härra esimene maalikunstnik. Tund ei ole veel saabunud. See ei saabu ka veel niipea. Ja tema, Maria Luisa, ei mõtlegi jalga laskma hakata. Surmani mitte.

Nüüd oli ta jälle «Hasta la muerte» lehe juures. See on nurjatu, vastik leht. Ning kuivõrd labane on see nali. Kui mitmeid miljoneid kordi juba esinenud naljategemine vananeva koketeerija arvel. Nimekas kunstnik ei oleks tohtinud end nii madalalt hinnata.

Leht võis olla odav oma mõttelt; hea on see siiski. See, kuidas too vanaeit peegli ees istub, aplalt, see ei ole moraliseeriv, see ei ole ka mingi odav nali, see on rahulik, kurb, alasti tõde.

Kardetav on mees, kes nõnda
sügavalt näeb teiste hinge.
Tema aga, kuninganna,
selle ees ei tunne hirmu.
Karavan ei hooli koerte
haukumisest, vaid ta jätkab
oma teed. Ning kuninganna
on peaaegu rõõmus, et see
Goya eksisteerib, kuna
tema ju, Maria Luisa,
endale võib lubada, et
tema hinge sügavusse
keegi vaataks. Temagi ju
tunneb deemoneid. Ta leiab,
et nii Goya kui ta ise
kokku kuuluvad, sest nemad
mõlemad on pärit ühest
tõust, on võrsund ühest tüvest,
mõlemad on kohkumatud
ja hulljulged.
Kuninganna
lükkab mapi eemale ja
616
vaatab ennast peeglis. Tema
pole vana veel. Ei ole!
Mitte mingit sarnasust ei
ole temal igivana
eidega sealt Goya pildilt,
õnnelik on tema! Kõik, mis
iganes võib saavutada
inimene, selle ta on
saavutanud!
Äkki aga
kuninganna puhkeb nutma.
Kibedasti, võimetuna
vihapisaraid ta nutab,
järjest ikka ägedamalt,

kuni valuline nutt ta
keha krampi kisub.
Kuid ta
kogub end. Ta nuuskab nina,
pühib silmi, puuderdab siis
nutust punetavat nina.
Helistab ja istub sirgelt.
Daamidele, kes nüüd sisse
astuvad, on kuninganna
jälle kuninganna.

36

Kui Goya Barcelonast tagasi jõudis, väsinult ja uute auavaldustega koormatud, leidis ta, et ka Madriidis on tema asjad hästi arenenud. Kuninga ilutrükikoda oli Agustini juhtimisel andnud capricho'd suures trükiarvus välja, juba oli teine väljaanne ettevalmistamisel. Riigi kõigis suuremates linnades võis seda mappi osta. Pealinnas oli capricho'de mapp müügil seitsmes raamatu- ja kunstikaupluses.

Mõnikord külastas Francisco Duräni raamatukauplust, et järele pärida, mida inimesed capricho'de kohta kõnelevad. Kaupluse ilus omanik, sehora Felipa Durän, tundis rõõmu teda nähes ning jutustas talle innukalt ja meelsasti. Palju rahvast, eelkõige aga ka võõraid,

617

välismaalasi, käis capricho'sid vaatamas, ja hoolimata kõrgest hinnast oli mappi hõlbus müüa. Goya märkas, et doña Felipa endamisi selle üle imestas, sest ta ei saanud capricho'dest kuigi palju aru.

«Küll on teil aga metsikud unenäod, don Francisco!» ütles ta siis pead raputades koketselt.

Goya naeratas heasüdamlikult ja vastas doña Felipa pilgule; doña Felipa meeldis talle.

Enamik tundis capricho'Ae vastu küll võõrastust. Goya leidis, et maitse on rikutud, selles aga on süüdi kolleeg Davidi klassitsism. Ehkki paljud tulid ja oma 288 reaali capricho'áe eest lauale ladusid, tegid nad seda eeskätt sellepärast, et Goya ja ta teose ümber oli palju sensatsioonilist kõmu. Iga kuju tagant capricho'des, otsiti mõnd kindlat algkuju ja küllap oli kuuldud ka tema salajasest võitlusest inkvisitsiooniga.

Mõned muidugi, peamiselt küll nooremad, nägid capricho'des, rohkemat kui ainult pikantsete ja sensatsiooniliste karikatuuride kogu, nad said neist aru ja imetlesid nende uut, julget ja isemeelset kunsti. Ka Prantsusmaalt ja Itaaliast saabusid kirjad täis arusaamist ja austust. Quintana seletas võidurõõmsalt, et juba olevat tema värsid saanud tõeks, juba olevat Euroopa täis Goya kuulsust.

Quinta’s käis palju külalisi, austajaid ja uudishimulikke. Goya võttis vastu ainult väheseid.

Ühel päeval tuli üllatuslikult doktor Joaquín Peral.

Jah, ta oli vabaks lastud. Kuid talle oli antud korraldus kahe nädala jooksul lahkuda ja tulevikus oma nägu tema katoliikliku majesteedi riikides mitte enam näidata. Ta külastas Goyat, et jätta jumalaga ja talle tänu avaldada; sest kindlasti olevat don Francisco, arvas ta, andnud ka omapoolse panuse, et talle vabadust saavutada.

Goya tundis heameelt, et Pepa talle «selle teene» oli osutanud.

«Ei olnud raske midagi teie heaks teha,» lausus ta, «sest kuna saak oli juba jagatud, ei olnud kellelgi enam huvi teid kinni pidada.»

«Ma oleksin meelsasti jätnud teile mälestuseks mõne pildi oma kogust,» ütles Peral. «Kahjuks aga on terve minu varandus konfiskeeritud.»

618

Siis aga, Goya hämmastuseks, luges ta lauale 288 reaali.

«Mul on teile palve, don Francisco,» seletas ta. «Capricho'de tõmmised, mida kauplusest on võimalik osta, on kahvatud. Ma oleksin teile väga tänulik, kui te saaksite mulle loovutada ühe varasema, värskema tõmmise.»

«Minu Agustin Esteve annab teile parima tõmmise, mis meil on,» vastas Goya vaevumärgatava muhelusega.

Ka Peral naeratas ja äkki näis tema nägu palju nooremana.

«Võib-olla,» arvas ta, «saan ma teile teiselt poolt piiri saata mõne minu tänulikkuse tõendi. Kuna mul, ka juba enne seda viimast, on olnud küllaltki halbu kogemusi, siis valmistasin ma end võimalikeks muutusteks ette. Ma sõidan nüüd Sankt Peterburgi, ja kui kõik ei ole viltu läinud, siis leian ma sealt ees mõningad minu kogust pärinevad lemmikmaalid. Kõik minu Goyad, don Francisco, nende seas ka üks leht capricho dest, mida lõplikku väljaandesse võetud ei ole.»

Ta astus, ehkki nad olid ainult omavahel, täiesti Goya lähedale, ja hääldades väga selgesti, sosistas: «Ma loodan leida sealt ka ühe Veläzquezi maali, kuulsusrikka, kuid vähetuntud «Veenuse peegliga».»

«Te olete ettenägelik mees,» lausus Francisco tunnustavalt. «Selle Veläzquezi müügist saadud rahaga võite te kindlasti muretult elada.»

«Ma arvan,» vastas Peral, «et ma ei tarvitse seda Veläzquezi müüa. Mul ei teki tsaari õukonnas raskusi; minu sõbrad on usaldatavad ja nad on andnud mulle meelitavaid lubadusi. Kuid Hispaaniast tunnen ma kindlasti väga suurt puudust. Ja ka teist, don Francisco.»

Perali külaskäik erutas Goyat. Tema tulekuga olid sügavusest jälle esile kerkinud väga õnnelike ja väga viletsate aastate mälestused. Tuima tühjust tundes nägi Goya nüüd ka seda meest lahkumas, seda sõpra ja vaenlast, kes tema valulisest ja õnnestavast ühendusest Cayetanaga oli teadnud ja aru saanud rohkem kui eales keegi teine.

619

Varsti pärast seda olid tehtud ka viimased ettevalmistused Javieri reisiks. Ette oli nähtud pikaajaline viibimine Itaalias ja pikaajaline viibimine Prantsusmaal. Sellest pidi kujunema põhjalike õpingute reis. Goya poeg — niisugune oli isa soov — reisib suure isandana, teenriga ja rohke varustusega.

Francisco seisis Javieriga tõlla juures, kui viimaseid kohvreid laaditi.

«Ma olen väga enesekindel,» ütles Javier. «Sinu poeg tuleb tagasi kunstnikuna, kellele sa võid uhke olla. Jah, mul on õrn lootus, et kunagi suudan ma maalida nagu sinagi, isa. Capricho'sid aga, muidugi mõista,» ütles ta tunnustavalt, «ei tee sulle keegi järele.»

Ja ta haaras oma laia,
moodsalt eemalhoidva mantli.
Seda pidas kaela ümber
koomal hõbepannal, mille
talle oli omal ajal
kinkind hertsoginna Alba.
Kergel sammul hüppas tõlda.
Kübaraga viipas aknast
naerdes. Kutsar haaras piitsa,
sähvas hobustele, rattad

veeresid ning läinud juba
oligi Javier.
Jäi viimseks
pildiks isale ta noor ja
kena, murest puutumatu,
naerev nägu, viipav kübar,
lehviv mantel, mida koomal
kaela ümber hoidis temal
Cayetana pannal.

37

Goya elas edasi quinta del Sordos vaid Agustini ning oma piltidega, maalitute ja maailmatutega.

Ta ei olnud veel vana aastatelt, kuid raskesti koormatud teadmisest ja nägemusist. Ta oli sundinud vaime

620

end teenima, kuid need jäid mässulisteks. Alles hiljaaegu oli ta seda kogenud, tol korral inkvisitsioonikoh-tuniku juures, siis kui teda haaras ja kägistas jube hirm. Ent kui halba nalja deemonid talle ka ei mänginud, tema elurõõmu nad enam rikkuda ei suutnud; just see, et ta tolle kohtuniku juures oli hirmu tundnud, tõestas, kuivõrd ta elu küljes rippus.

Ta mõtles doña Felipale, ilusale raamatumüüjale. Doña Felipa nägi teda meeleldi, selles ei olnud kahtlust, ehkki ta oli kurt ja mitte enam noor. Kui doña Felipa püüdis capricho'sid ostjatele kiita, siis ei teinud ta seda etsingute pärast, vaid Goya meeleheaks. «Küll on teil aga metsikud unenäod, don Francisco!» doña Felipa viirastus mõnevõrra liiga sageli tema unenägudes. Lähemal ajal maalib ta teda; siis selgub, kuidas asjad edaspidi kujunevad.

Ta võttis suure kübara ning jalutuskepi. Läks välja. Pikkamööda sammus ta ülespoole mööda nõlvakut, mis asus maja taga. Künka tippu oli ta lasknud panna seljatoeta puupingi. Ta võttis istet, istus väga sirgelt, nagu see sobis Aragooniast pärinevale mehele.

Hõbedasena hilise hommiku valguses laius tema ees avar lausmaa, õrnalt sädeleva nõmme taga kerkisid lumiste tippudega Guadarrama mäed. Muidu oli see vaade sageli rõõmustanud tema südant; täna ei pannud ta seda tähele.

Ta joonistas kepiga mehaaniliselt liiva sisse kõverikke, millest arenesid segased kujutised, kujud ja näod. Kerge imestusega märkas ta: jälle oli ta korraks joonistanud midagi oma sõbra Martin Suurnina näo taolist.

Palju surnuid tuli nüüd tema juurde. Tal oli surnud sõpru rohkem kui elavaid. «Surnud avavad elavate silmad.» Tema silmad peaksid siis küll pärani lahti olema.

Ta oli tunnetanud mõningaid tõdesid. Näiteks teadis ta, et elu, ükskõik kui sageli sa seda ka ei nea, on siiski elamisväärne. Kõigele vaatamata. Ja on seda ka edaspidi.

«Ya es hora» ta küll nii peatselt hüüda ei saa. Aga ka siis, kui see tund iialgi ei saabu, ootab ta seda ning usub sellesse, oma viimse hingetõmbeni.

Tühja pilguga vahtis ta ainiti nõmmele ja mägedele

621

selle taga. Ta oli jõudnud kõrgele harjale. Kuid selles kõrguses nägi ta ängistusega, kui kõrgel asetses järgmine kõrgus ja kui tohutult kõrgel viimne kõrgus. Pius ultra, seda oli kerge öelda. Salakaval tee muutus ikka järsumaks, kivisemaks, ning hõre, külm õhk pani hinge kinni.

Uuesti joonistas ta liiva sisse, mänglevalt. Sedapuhku kujutise, mis talle nii sageli ilmub, hiiglase piirjooned, kes konutab puhates, totakalt unistades, ning selle pea kohal kõhn, naeruväärne kuu.

Äkilise liigutusega katkestas ta joonistamise. Tema ilme muutus pingsaks ja teravnes. Ta oli näinud midagi uut. Kuid sundida seda uut lõuendile või paberile, see nõuab talt neetud vaeva. See on väga metsik, kibekülm kõrgus, kuhu tal tuleb üles ronida. Ja seninägematuid värvitoone peab ta leidma, et seninägematut nähtavaks teha. Midagi mustjasvalge ja pruuni taolist, midagi määrdunud hallikasrohelise taolist, midagi kahkjat, süngelt ärritavat. Ja: «On see siis veel maalikunst?» küsitakse siis. Sellest tuleb maalikunst, tema maalikunst; kui keegi tahab capricho'sid maalida, siis on see ainus võimalik maalimisviis. Ja maalitud capricho'de kõrval tunduvad radeeritud süütu lapsemänguna.

«Küll on teil aga metsikud unenäod, don Francisco!» Väärikas isand naeratas laialt ja kurjalt väärika boli-vari all. Tõusis püsti, läks tagasi majja.

Läks oma magamistuppa. Võttis halli saterkuue seljast, riietus mugavamini. Tõmbas selga töökitli, mida ta juba palju aastaid polnud kandnud. Jälle naeratas ta: Josefa oleks temast rõõmu tundnud.

Töökitlis läks ta alla söögituppa. Istus paljaste seinte vahele.

Selle uue jaoks, mida ta oli näinud, ei sobi lõuend. Kavatsetav ei ole määratud raami pingutamiseks ega ringi kandmiseks. See on osa tema maailmast ja peab selleks ka jääma. See ei kuulu lõuendile, see kuulub küt-kestatult tema seina külge.

Ta vahtis ainiti seina paljale pinnale, sulges silmad, avas need, põrnitses uuesti teravalt ja siiski tühja pilguga. Uus jõud voolas läbi tema vere, õudust tekitavalt ja õnnestavalt.

622

Tema uus hiiglane, see on see õige tema seina jaoks. See on midagi muud kui too hiiglane, keda ta senini nii sageli oli näinud, kelle üle ta oli muianud ning keda ta liiva sisse oli kritseldanud. Ka sellest uuest tuleb nürimeelne hiiglane, kuid ablas ja ohtlik, võib-olla too, kes Odysseuse kaaslasi õgis, või ka see Saturn, voi kuidas ta nimi on, aja deemon, kes oma lapsi alla kugistab.

Jah, taoline inimesi õgiv hiiglane kuulus siia, tema söögitoa seinale. Varematel aegadel oli ta vahetevahel kohanud lõunalummutist «El Yantar'i» ning ta oli seda kartnud ja temast eemale hoidnud, vaatamata sellele, et see oli heatahtlikult irvitav ja mugav deemon. Nüüd oli tema, Francisco, niikaugel, et ta ei kartnud isegi «El Jayán'i», seda rumalat ja ohtlikku põrgupoissi! Otse vastupidi, ta tahtis temaga harjuda, tahtis teda alati silme ees näha, seda ogro't, seda coloso'X, seda gigante't, seda õgivat, kugistavat, mäluvat, kõike läbi-jahvatavat hiiglast, kes lõpuks tema endagi ära õgib. See, mis elab, see õgib ja seda õgitakse. Nii on õige ja seda tahab ta silme ees hoida, seni kui talle endale on osaks antud õgida.

Ja ka need vähesed sõbrad, keda ta oma laua juurde laseb, peavad seda oma silma ees nägema. See, kes tema hiiglasele otsa vaatab, peab tundma kahekordse sapi ja rõõmuga, et ta veel elab. Ta paneb kõik need nahka, see ogro, kõik, Migueli ja Lucía ja Agustini ja doña Felipa, ilusa raamatumüüja. Esialgu aga õgivad nad ise ja elavad. Jõud voolab läbi keha. Tunned, et oled tollest nürimeelsest hiiglasest seal seinal tuhat-kordselt üle. Näed temast läbi, kõiges tema kõikvõimsuses ja võimetuses, tema ohtlikus õeluses ja tema armetus naeruväärsuses. Ja oled võimeline nöökama, kiusama ja pilkama tema nürimeelsust ja aplust ja õelust, samal ajal kui ise laua ääres istud ja sööd. Ja isegi pärast oma surma võid sa seda rumalat ogro't välja naerda pildi kaudu seinal.

Esialgu on see pilt küll

ähmane veel, see coloso,
tema hiiglane. Ta kerkib
623
pruunjasrohekana, mustjalt
hallikana, sillerdavalt
siiski.Väike inimkuju
hirmuäratavas suus. Kuid
vari muutub lihaks, elab.
Pimedusest kisub Goya
hiiglase siis päeva kätte,
mis ei tohiks olla päev,
vaid tuhmjas valgus. Seinal peab ta
seisma, see coloso.
Goya
tõusis püsti nüüd ja lausus
endamisi: «Surnud hauda,
elavad ent laua äärde!»
Ja ta istus ise lauda.
Suus veel olid tal kõik hambad,
isupuudust kaevata ei
võinud.
Tuli Agustin ja
nägi sõpra kitlis, oli
imestunud. Goya lausus
muheldes ja enesega
rahul: «Jah, ma maalin jälle.
Hoopis uut ma maalin. Ma ei
talu enam paljaid seinu.
Sellepärast tuleb sinna
pilt, mil õiget vürtsi, mille
nägemine annab isu.
Homme algan.»

SIIN LÕPEB ESIMENE ROMAAN MAALIKUNSTNIK FRANCISCO GOYAST

JÄRELSÕNA

Lion Feuchtwanger sündis 1884. aastal Münchenis kodanlikus juudi perekonnas. Kirjanduslikku tegevust alustas 1903. aastal. Aastatel 1914—1918 võttis osa Esimesest maailmasõjast'. 1933. aastal emigreerus Hitleri režiimi eest Prantsusmaale. 1937. aastal käis Nõukogude Liidus ja kirjutas pärast seda raamatu «Moskva 1937. aastal». 1939. aastal oli ta Prantsusmaal lühemat aega vangistatud, järgmisel aastal aga saadeti koos teiste saksa antifašistidega koonduslaagrisse, kust teda kavatseti pealetungivatele saksa vägedele välja anda. Ainult põgenemine koonduslaagrist päästis ta gestapo kätte sattumisest. 1940. aastast alates kuni oma surmani, detsembris 1958, elas Feuchtwanger Kalifornias.

Feuchtwanger sai kuulsaks oma ajalooliste romaanidega, milles ta kaitseb progressiivseid jõude ning paljastab reaktsiooni selle mitmesugustes ajaloolistes vormides. Reaktsiooniliste jõudude tugevnemisel Euroopas kirjutab Feuchtwanger kaasajateemalisi anti-fašistlikke romaane, kuid nende romaanide kangelased on

üksikult seisvad humanistid, kes pole võimelised revolutsioonilisteks tegudeks. Pärast Teist maailmasõda avaldatud romaanides — «Rebased viinamäel» (1948), «Goya» (1951) ja «Rousseau» (1953) — astub Feuchtwanger uue suure sammu edasi sellega, et ta üha õigemini kujutab rahva osatähtsust ajaloos.

Väljapaistvate loominguliste saavutuste puhul võitluses humanismi ja demokraatia eest on Feuchtwanger autasustatud Saksa Demokraatliku Vabariigi I järgu rahvuspreemiaga.

Rahva hulgast pärineva andeka kunstniku Goya kuju on juba ammu köitnud Feuchtwangeri tähelepanu. Juba 1930. aastal lükkab ta ühes oma romaanis ümber reaktsiooniliste kodanlike kriitikute kontseptsiooni Goya kui «jubedate nägemuste ja õuduste» kunstniku kohta ja leiab, et ainult kunstnik-revolutsionäär, oma rahva vabaduse ja õnne eest võitleja, võis luua selliseid teoseid.

625

Kuulus hispaania kunstnik Francisco José de Goya y Lucientes sündis 1746. aastal Saragossa lähedal Fuendetodose külas, õppis Saragossas ja Madriidis ning viibis mõned aastad Itaalias. 1771. aastal pöördus Hispaaniasse tagasi, kus töötas tunnustatud kunstnikuna kuni 1824. aastani, mil ta 78 aasta vanusena emigreerus Ferdinand VII reaktsiooni eest Prantsusmaale. Prantsusmaal jätkas ta kuni surmani loomingulist tööd. Goya suri 1828. aastal Bordeaux's.

Käesolevas raamatus, mis Feuchtwangeri poolt oli kavatsetud kaheköitelisena, käsitleb autor Goya elu aastatel 1793—1806 ja näitab tema kujunemist realistlikuks maalikunstnikuks. Ajaloolistele tõsioludele truuks jäädes annab ta ühtlasi laiahaardelise pildi tolleaegsest Hispaaniast, kus on troonil juhm kuningas Carlos IV, tegelikult valitseb aga auahne ja ihar kuninganna Maria Luisa ühes oma soosiku Manuel Godoyga. Eredalt ja huvitavalt kirjeldab Feuchtwanger hispaania rahva elu, kombeid, rõivastust ja tantse. Tähelepanu, mida ta osutab rahvusliku koloriidi edasiandmisele, avaldub ka selles, et iga peatüki lõpp on kirjutatud hispaania romansi laadi luuletuse näol. Kuid hispaania rahvast kirjeldades Feuchtwanger ei idealiseeri teda ega sule silmi asjaolu ees, et tal puuduvad tõelised revolutsioonilised juhid ja et ta on eelarvamuste ning usulise pimeduse kütkes, hoides tardunult ja visalt nii oma kuningat kui ka inkvisitsiooni, kes iga vähegi vabama mõtte piinamiste ja tuleriitadega lämmatas.

Oma ajaloolistes romaanides leiab Feuchtwanger alati minevikust niisuguseid probleeme, mille lahendamine pakub suurt huvi ka tänapäeval. Oheks selliseks probleemiks on käesolevas teoses õige vahekorra ja suhte leidmine «poliitika» ja «loomingulise vabaduse» vahel, küsimus, mille õige lahendamine kapitalistlike maade kultuuritegelasi ka praegu sügavasti erutab.

Romaani algul väidab Goya, kes on uhke oma edule ja rahvast teatud määral eemaldunud, et teda poliitika ei huvita ja et ta on ainult kunstnik. Kuid pikkamööda tekib tema loomingus ja maailmavaates murrang. Selleks avaldavad mõju Goyat ümbritsev liberaalide grupp, Prantsuse revolutsiooni sündmused ja Hispaania tegelikkus. Inkvisitsioon sunnib teda kahel korral autodafél viibima, et talle hirmu sisendada. Ent Goya ei lase end heidutada, vaid jõuab veendumusele, et kui kunstnik peab kalliks oma rahva huvisid, on tema kohus osa võtta võitlusest reaktsiooni tumedate jõudude vastu. Goya ja tema sõprade suu kaudu annab autor hinnangu ka Prantsusmaa sündmustele. Kui Goya prantsuse kunstniku Davidi kokku-

626

Ieplasliku seisukoha hukka mõistab, siis seab autor Prantsusmaa kodanliku arengu tee pärast revolutsiooni üldse kahtluse alla. Feuchtwanger ei ole näidanud Goyat lihtsalt liberaalide hulgas, vaid andnud talle võimaluse nende poolikust reformismist

kaugele ette jõuda. Goya elu ja looming muutuvad rahva elu ja tegevuse üheks osaks. Francisco Goya on Feuchtwangeril igati uus kuju ja annab tunnistust autori maailmavaate tunduvast avardumisest.

Seoses Goya kui kunstniku arenguga kirjeldab Feuchtwanger oma romaanis väga paljusid Goya teoseid, nii portreesid kui ka joonistusi. Vastavalt sellele, kuidas Goya ideeliselt kasvab, avanevad lugeja ees järk-järgult ka kuningas Carlose, Maria Luisa ja Manuel Godoy kujud, keda me näeme peamiselt Goya silmaga. Oma kuulsas maalis «Carlos IV perekond» kinnitab Goya lõuendile Bourbonide alasti, ilustamata näod, Manuel Godoy portreed maalides ei tunne ta enam mingit austust võimuka soosija vastu, tema «Caprichode» poliitiline teravus ja revolutsiooniline jõud aga sümboliseerivad hispaania rahva ideelist küpsemist ja on pandiks sellele, et ta liigub edasi progressi teel.

Varsti pärast Feuchtwangeri romaani ilmumist tahtsid mõned kodanlikud kunstitegelased ja kriitikud kasutada Goya 125-ndat surmapäeva (1953. aastal) selleks, et «kaitsta» Goya loomingut -«süüdistuste» eest realismis, ja kujutasid Goyat kunstnikuna, kellele maailm on õudne unenägu, inimene aga loom. Mõned kodanlikest kunstiteadlastest on kuulutanud Goya skisofreeniliseks fantaseerijaks, äärmiseks individualistiks, kel ei ole kaastunnet inimeste vastu.

Feuchtwangeri romaan Goyast lükkab sellised seisukohad täielikult ümber. Kuid tuleb märkida, et Feuchtwanger, kaitstes Goyat tema isiku ja loomingu moonutamise katsete eest, vaatab ise temale kui teatud määral tasakaalutu psüühikaga inimesele. Ent tema kangelane ohjeldab oma haiglase fantaasia, sunnib sel alluma mõistusele ja sünnitama mitte koletisi, vaid kunsti.

SÕNASELETUSI

Lk.

8 grande — kõrgaadlisse kuuluva isiku nimetus (hisp. k.).

hidalgo — alam-aadliku nimetus (hisp. k.).

doña — aadlikkude naiste tiitel: proua, neiu (hisp. k.). 10 Madame Royale — kuninganna (prants. k.).

marques — markii (hisp. Ic).

monsieur — härra (prants. k.).

don — härra (hisp. k.).

marquesa — markiis (hisp. k.).

Mayordomo — (ka majordomo) ülemteener; hoovimarssa) (hisp. k.).

Maja — tüdruk, neiu (hisp. k.).

14 Elle est chatoyante — ta on sillerdav (prants. k.).

sehor — härra (hisp. k.).

ei Abate y la Maja — vaimulik ja tüdruk (hisp. k.).

22 Virgen de Atocha — Atocha neitsi (kaitsepühak) (hisp. k.).

Cortejo — majasõber, armuke (hisp. k.).

abate — ilmikvaimulik.

Lever — hommikune ülestõusmine, hommikune audients. (prants. k.).

Duena — tavaliselt vanem naine, kes vanasti lossides ja suur-sugustes majades oli au-, seltsidaamiks ja teiste teenijate järelevaatajaks (hisp. k.).

zarzuela — laulumäng, operett (hisp. k.).

34 jamona — ümar, väike naine (hisp. k.).
34 Viudita — lesekene (hisp. k.).
52 Infanta — printsess (hisp. k.).
52 Infant — prints (hisp. k.).
57 Tertulia — õhtuseltskond (hisp. k.).
Majo — poiss, noormees (hisp. k.).
Emouvante — liigutav (prants. k.).
632
64 Bouleversante — põrutav, vapustav (prants. k.). 64 Un pea — pisut, vähe (prants. k.). 64 petimetra — keigar.
71 Seguidilla bolera — hisp. tantsuviis (hisp. k.). 71 tonadilla — lauluke, kuplee (hisp. k.).
Cuarto — Hispaania münt (hisp. k.).
Colegial — kaasõpilane (hisp. k.).
72 Manteista — kõrgkooli õpilane (hisp. k.).
83 Que vergüenza — Missugune häbi (hisp. k.).
91 .Viola di bordone — muusikainstrument, bassviiul (hisp. k.).
91 baryton — muusikainstrument (hisp. k.).
91 Divertimento — divertisment, lõbusasisuline muusikapala
(hisp. k.). 106 Sarna — sügelised (hisp. k.). 112 tirana — hispaania tants (hisp. k.). 112 chico — kollanokk (hisp. k.).
fandango — hispaania tants (hisp. k.).
Condesa — krahvinna (hisp. k.).
Hombre — mees, inimene, ka tüüp (hisp. k.).
Palacio de Infantes — Printside palee (hisp. k.).

Patio — hoov, õu (hisp. k.).
Relicario — reliikviate kirst (hisp. k.).

zuingliano — metslane (hisp. k.).
Patio de los Reyes — kuninglik õu (hisp. k.).
Capilla mayor — Peakabel (hisp. k.). 122 posada — võõrastemaja (hisp. k.).
134 siesta — pärastlõunane puhkus (hisp. k.). 136 Yo el Rey — Mina, kuningas (hisp. k.). 136 du Corps — korpus (prants. k.).
140 Capricho — tuju; tarvitatakse ka kunstiteose nimetusena; kapriis (hisp. k.).
145 mosquetero — musketäär (hisp. k.).
mantilla — hispaania naise pea- ja pihakate, mis ulatub allapoole vööd (hisp. k.).
gabacha — prantslane (halvustavalt) (hisp. k.).
161 auto de fe, autodafé — ketseri hukkamisakt (hisp. k.).
164 abbé — ilmikvaimulik (prants. k.).
166 Excelentísimo Señor — Kõrgesti austatud härra (hisp. k.).
174 saínete — laulumäng (hisp. k.).
178 pajarete — veini sort (hisp. k.).
192 miserere — katoliku kirikulaul (lad. k.).
633
195 sambenito — patukahetseja hõlst (hisp. k.).
206 Idioma universal — Universaalne keel (hisp. k.).
211 marraanid — (hisp. k. marranos, «sead») näiliskristlased, ristitud juudid, kes salaja jäid truuks juudi rituaalile.
216 reverendissime — kõrgeausus (hisp. k.).

235 Vous ayez toujours des idées surprenentes, ma chérie — Teil, mu armas, on alati haaravad ideed (prants. k.).
235 Alors, viendia-ti-il? — Kas te siis tulete? (prants. k.).
235 Naturellement, comme vous le désirez — Loomulikult, nagu te soovite (prants. k.).
235 muchas gracias — Palju tänu (hisp. k.).
242 apasionados — millestki kirglikult haaratud isik (hisp. k.).
242 aficionado — millestki vaimustatud isik (hisp. k.).
266 chéri — lemmik (prants. k.).
295 ce n'est pas une bagatelle, ça — see pole tühine asi (prantsuse k.).
299 carta orden — kirjalik korraldus, käskkiri (hisp. k.).
303 yo el Rey de las Españas y de Francia — mina hispaanlaste
ja Prantsusmaa kuningas (hisp. k.). 316 Carajo — hispaaniakeelne sõimusõna. 332 Corrida — härjavõitlus (hisp. k.). 336 muletero — muulaajaja (hisp. k.). 342 canónigo — kanoonik, toomisand (hisp. k.).
tertuliante — seltskonda kuuluv; siin sõnamäng: tertuliante — kolm korda tark Tullius (hisp. k.).
Goya a su amigo Joaquín Peral — Goya oma sõbrale Joaquín Peral'ile (hisp. k.).
397 viva la Virgen Santisimal — kiitus Pühale neitsile (hisp. k.).
399 coches de collera — tõldvanker (hisp. k.).
399 Qué perool Macho-macho...! — Otsa! Muulal (hisp. k.).
408 Pride and préjudice — Kõrkus ja eelarvamus (ingl. k.).
408 Sense and sensibility — Tunne ja tundlikkus (ingl. k.).
417 padre — paater (hisp. k.).
424 caballero — rüütel, aumees (hisp. k.).
señora de titulo — proua tiitliga (hisp. k.).
Oui, madame — jah, madaam (prants. k.).
435 rúbrica — kaunistatud allkiri (hisp. k.).
436 456 conde — krahv (hisp. k.).
459 aguador — veemüüja, veekandja (hisp. k.).
459 naranjera — apelsinimüüjatar (hisp. k.).
459 proyectista — plaanitegija, projekteerija (hisp. k.).

634

460 angelus — õhtune palvus (ladina k.). 494 nuncio — nuntsius; paavsti saadik (hisp. k.). 540 nous ne sommes pas amusées — me pole tundnud lõbu (prants. k.).
559 Ya es hora — Tund on jõudnud (hisp. k.).
590 Elles sont très intéressantes, vos Caprices — Teie kapriisid
on väga huvitavad (prants. k.). 613 Cincuenta y cinco, cinquante-cinq — viiskümmend viis (hisp.
ja prants. k.).

Л. Фейхтвангер
гоия
На эстонском языке Обложка, суперобложка и титул X, Кэрсна
Издательство «Искусство Эстонской ССР» при Художественном Фонде Эстонской ССР Таллин, ул. Пикк, 6

Toimetaja H. Välk Kunstiline toimetaja A. Koemets Tehniline toimetaja K. Kuusik Korrektor V. A n s i p

Ladumisele antud 15. III 1960. Trükkimisele antud 14. IV 1960. Paber 54X84, 1/16. Trükipoognaid 39,75+13 kleebist. Formaadile 60X92 kohaldatud trükipoognaid 33,88. Arvutuspoog-naid 35,90. Trükiarv 30 000. Tellimise nr. 2010. Trükikoda -<Kommunist», Tallinn, Pikk tn. 2.

Hind rbl. 20.—

7—3